

Қазақстан Республикасы Ғылым және жоғары білім министрлігі
«Семей қаласының Шәкәрім атындағы университеті» КеАҚ

Министерство образования и науки Республики Казахстан
НАО «Университет имени Шакарима города Семей»

Филология ғылымдарының кандидаты, профессор
Ғ.Қ. ИСМАИЛОВАНЫҢ
70 жылдық мерейтойына арналған

**«БІЛІМ ЖӘНЕ ҒЫЛЫМ ИНТЕГРАЦИЯСЫ:
ЗАМАНАУИ ИННОВАЦИЯЛЫҚ МЕМЛЕКЕТТІК
ҚАЗАҚСТАНДЫҚ САЯСАТТЫ ІСКЕ АСЫРУ ҚҰРАЛЫ
РЕТІНДЕГІ МӘСЕЛЕЛЕР МЕН ПЕРСПЕКТИВАЛАР»**
халықаралық ғылыми-практикалық конференциясының

МАТЕРИАЛДАРЫ

МАТЕРИАЛЫ

Международной научно-практической конференции

**«ИНТЕГРАЦИЯ ОБРАЗОВАНИЯ И НАУКИ:
ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ КАК ИНСТРУМЕНТ
РЕАЛИЗАЦИИ СОВРЕМЕННОЙ ИННОВАЦИОННОЙ
ГОСУДАРСТВЕННОЙ КАЗАХСТАНСКОЙ ПОЛИТИКИ»**,

посвященной 70-летию юбилею
кандидата филологических наук,
профессора ИСМАИЛОВОЙ Г.К.

Семей
24 қазан, 2024

Қазақстан Республикасы Ғылым және жоғары білім министрлігі
«Семей қаласының Шәкәрім атындағы университеті» КеАҚ

Министерство образования и науки Республики Казахстан
НАО «Университет имени Шакарима города Семей»

**Филология ғылымдарының кандидаты, профессор Ғ.Қ. Исмаилованың
70 жылдық мерейтойына арналған
«БІЛІМ ЖӘНЕ ҒЫЛЫМ ИНТЕГРАЦИЯСЫ: ЗАМАНАУИ ИННОВАЦИЯЛЫҚ
МЕМЛЕКЕТТІК ҚАЗАҚСТАНДЫҚ САЯСАТТЫ ІСКЕ АСЫРУ ҚҰРАЛЫ
РЕТІНДЕГІ ПРОБЛЕМАЛАР МЕН ПЕРСПЕКТИВАЛАР»
халықаралық ғылыми-практикалық конференциясының
МАТЕРИАЛДАРЫ**

МАТЕРИАЛЫ
Международной научно-практической конференции
«ИНТЕГРАЦИЯ ОБРАЗОВАНИЯ И НАУКИ:
ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ КАК ИНСТРУМЕНТ РЕАЛИЗАЦИИ
СОВРЕМЕННОЙ ИННОВАЦИОННОЙ ГОСУДАРСТВЕННОЙ
КАЗАХСТАНСКОЙ ПОЛИТИКИ»,
посвященной 70-летию юбилею кандидата филологических наук,
профессора Г.К. ИСМАИЛОВОЙ

Семей
24 қазан, 2024

ӘОЖ 37:009(574)
КБЖ 74:72(5Каз)
Б94=И73

Бас редактор:

Орынбеков Д.Р. – Басқарма төрағасы – Ректор

Редакциялық коллегия:

Абдыханова Б.А. – шет тілдері кафедрасының меңгерушісі, PhD;
Аккалиева А.Ф. – шет тілдері кафедрасының қауым.проф. м.а., PhD;
Сергазинова А. Б. – шет тілдері кафедрасының оқытушысы, гум.ғ. магистрі;
Евлампиева Е.П. – Ғылыми зерттеулерді ұйымдастыру орталығының үйлестірушісі;
Семейская З.Т. – Ғылыми зерттеулерді ұйымдастыру орталығының жетекші маманы.

«Білім және ғылым интеграциясы: заманауи инновациялық мемлекеттік қазақстандық саясатты іске асыру құралы ретіндегі проблемалар мен перспективалар», халықаралық ғылыми-практикалық конференция (2024 жылы, 24 қазан): Баяндамалар жинағы. – Семей: Shakarim University, 2024. – 222 б.

«Интеграция образования и науки: проблемы и перспективы как инструмент реализации современной инновационной государственной казахстанской политики»: международная научно-практическая конференция (24 октября 2024 г): Сборник докладов. – Семей: Shakarim University, 2024. – 222 с.

ISBN 978-601-313-201-3

Жинаққа халықаралық ғылыми-практикалық конференцияның пленарлық және секциялық отырыстарында ұсынылған баяндамалар енгізілді. Білім берудің барлық деңгейлерінде функционалдық сауаттылық мәселелері қарастырылады. Мектеп-колледж-ЖОО триадасында функционалдық сауаттылықты дамыту мәселесін шешу үшін шетелдік және отандық теоретиктер мен практиктердің жетістіктері көрсетілген.

Басылым ғалымдарға, ғылыми қызметкерлерге, жоғары оқу орындары мен колледждердің оқытушыларына, докторанттар мен магистранттарға, Қазақстан Республикасының жалпы орта білім беретін мектептерінің мұғалімдеріне арналған.

В сборник включены доклады, представленные на пленарных и секционных заседаниях международной научно-практической конференции. На всех уровнях образования рассматриваются вопросы функциональной грамотности. Для решения проблемы развития функциональной грамотности в триаде «школа – колледж – ВУЗ» представлены достижения зарубежных и отечественных теоретиков и практиков. Издание адресовано ученым, научным работникам, преподавателям вузов и колледжей, докторантам и магистрантам, учителям общеобразовательных школ Республики Казахстан.

© Семей қаласының Шәкәрім атындағы университеті, Семей, 2024

МРНТИ: 14.35.09

Г.Б. Григорьева

к.п.н., старший преподаватель кафедры русского языка и литературы
Университета имени Шакарима города Семей
(Республика Казахстан, г. Семей)

УЧЕБНО-МЕТОДИЧЕСКОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ РАБОТЫ ПО РАЗВИТИЮ ФУНКЦИОНАЛЬНОЙ ГРАМОТНОСТИ В ШКОЛЕ И В ВУЗЕ

Проектная деятельность в направлении развития функциональной грамотности, финансируемая государством, подчеркивает важность и нужность подобных исследований в общей стратегии развития образования в Республике Казахстан. Исследование подготовлено в рамках проекта грантового финансирования МНВО РК на 2022-2024 гг. по теме «Развитие функциональной грамотности обучающихся и обучаемых в системе национального полиязычного и поликультурного педагогического образования», ИРН АР14871008. Руководитель проекта Г.К. Исмаилова.

Образование признано одним из важнейших приоритетов долгосрочной Стратегии «Казахстан – 2030». Общей целью образовательных реформ в Казахстане является адаптация системы образования к новой социально-экономической среде. Президентом Казахстана была также поставлена задача о вхождении республики в число 50-ти наиболее конкурентоспособных стран мира. Совершенствование системы образования играет важную роль в достижении этой цели [1].

Развитие функциональной грамотности и успешное прохождение международного тестирования PISA с качественным повышением результатов определено в стратегических задачах Концепции развития дошкольного, среднего, технического и профессионального образования Республики Казахстан на 2023-2029 годы [2].

Проектная работа исследовательской группы посвящена проблеме развития функциональной грамотности обучающихся и обучаемых в системе национального полиязычного и поликультурного педагогического образования.

Собственно проблема развития функциональной грамотности не нова – обозначилась в 60-ых годах 20 века – и остается актуальной до сей поры (табл. 1). А в век гиперинформационной насыщенности приобретает особые колорит и важность.

Таблица 1 – Модель образования в 21 веке

Виды базовой грамотности	Компетенции	Качества характера
1. Языковая грамотность	1. Критическое мышление	1. Любозытие
2. Числовая грамотность	2. Креативность	2. Инициативность
3. Естественно-научная грамотность	3. Коммуникация	3. Настойчивость
4. ИКТ-грамотность	4. Кооперация	4. Адаптивность
5. Финансовая грамотность		5. Лидерство
6. Гражданская и культурная грамотность		6. Социальная и культурная осведомленность

<https://edpolicy.ranepa.ru/form-and-evaluate>

Определений понятия «функциональная грамотность» достаточно много, но все они так или иначе связаны с текстами и навыками и умениями чтения и понимания различных текстов и применении данной информации в обычной, повседневной жизни.

«Функциональная грамотность – это способность человека свободно использовать навыки и умения чтения и письма для получения информации из текста, то есть для его понимания, компрессии, трансформации и т.д. (чтение) и для передачи такой информации в реальном общении (письмо)» (А.А. Леонтьев) [3].

«Функциональная грамотность – способ социальной ориентации личности, интегрирующий связь образования (в первую очередь общего) с многоплановой человеческой деятельностью» (С.Г. Вершловский, М.Г. Матюшкина) [4].

Известно огромное количество направлений формирования и развития функциональной грамотности для различных этапов подготовки в системе школьного образования.

Проектная группа опирается на международное исследование PISA, с помощью которого проверяется уровень сформированности функциональной грамотности. Результаты этого исследования – наиболее обсуждаемые в мире индикаторы конкурентоспособности школьного образования. PISA – тест, оценивающий функциональную грамотность школьников в разных странах мира и умение применять знания на практике. Проходит раз в три года. В тесте участвуют подростки в возрасте 15 лет. Был разработан в 1997 году, впервые прошёл в 2000 году. Тест проводит Организация экономического сотрудничества и развития в консорциуме с ведущими международными научными организациями, при участии национальных центров.

Казахстанские учащиеся принимают участие в международном исследовании PISA с 2009 года [5].

Результаты казахстанских школьников по грамотности чтения

2009 г. – 390 баллов (59 место);

2012 г. – 393 баллов (63 место);

2015 г. – 427 баллов (52 место);

2018 г. – 387 баллов (69 место);

2022 г. – 386 баллов (61 место) [6].

Как показывают результаты, проблема развития грамотности чтения остаётся актуальной и требует постоянного внимания и активизации деятельности учителей словесников [7].

Мероприятия, проведенные в период выполнения проектной работы, позволили представить разработанную систему в полноте взаимодействия всех участников образовательного процесса – обучающихся и обучаемых: учителей, учащихся школ, студентов университета.

Семинары с учителями сельских, пригородных, городских общеобразовательных учебных заведений.

Сотрудничество с отдельными учителями.

Консультации с учащимися общеобразовательных учебных заведений.

Семинары со студентами университета, обучающимися по педагогическим специальностям языкового цикла.

Курсы повышения квалификации для учителей общеобразовательных учебных заведений

Для осуществления образовательной деятельности необходимы учебно-методические материалы, которые успешно разработаны и апробируются в системе образования в ходе выполнения исследовательской деятельности в данном направлении. Учебно-методические материалы объединены в контент-комплекс, включающий следующие компоненты:

- учебно-методические пособия на 5 языках – русском, казахском, английском, немецком, турецком;

- рабочие тетради на 5 языках;

- дидактический материал на 5 языках;

- словари;

- учебный курс «Стилистика и культура речи» со встроенным методическим модулем по развитию функциональной грамотности для студентов языковых специальностей педагогического профиля;

- видеокурс «Технология работы по формированию читательской грамотности как

компонента функциональной грамотности»;

- программа повышения квалификации по развитию функциональной грамотности для учителей.

Результаты оценки читательских компетенций казахстанских школьников в исследовании PISA в 2022 году показывают, что на сегодняшний момент работа в этом направлении ещё требует особого внимания, осознанного практического применения в учебном процессе со стороны учителей-практиков. Для того чтобы учащиеся смогли справиться в ближайшей перспективе с тестами, проверяющими уровень сформированности функциональных компетенций, а в дальнейшем – реализовывать ежедневные задачи полноценного члена общества, учителю необходимо понимать суть данной работы, самому в идеале обладать перечнем компетенций и уметь организовать учебно-воспитательный процесс в соответствии с требованиями формирования функционально грамотного члена общества. Следовательно, всему этому нужно обучить учителя.

Вопрос формирования функциональной грамотности в образовательной среде Республики Казахстан требует научного и методического осмысления данной проблемы в широком масштабе образовательной среды в целом.

Литература

1. Государственная программа развития образования РК на 2011-2020 гг.
2. Концепция развития дошкольного, среднего, технического и профессионального образования Республики Казахстан на 2023-2029 годы <https://www.gov.kz/memleket/entities/edu/documents/details/451747?lang=ru>
3. Леонтьева А.А. Образовательная система «Школа 2100. Педагогика здравого смысла / А.А. Леонтьева и др. – М.: Баласс, 2003. – 35 с.
4. Вершловский С.Г. Функциональная грамотность выпускников школ / С.Г. Вершловский, М.Д. Матюшкина // Социологические исследования. – № 5. – 2007. – С. 140-144.
5. Результаты ПИЗа. – 2009, 2012.
6. <https://kulanabb.kz/wp-content/uploads/2022/10/2.-Natsionalnyy-otchet-Osnovnye-rezultaty-mezhdunarodnogo-issledovaniya-pisa-2015-rus.pdf>
7. Инструктивно-методическое письмо «Об особенностях учебно-воспитательного процесса в организациях среднего образования Республики Казахстан в 2021-2022 учебном году». – Нур-Султан: НАО имени Ы. Алтынсарина, 2021. – 338 с. https://kacharschool1-edu.kz/images-new/normativ_baza/IMP-2021-2022-.pdf.

ҒТАХР: 14.35.09

G. Darmenova

Dr. Öğr. Gör., Pamukkale Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi

Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü (Denizli, Türkiye)

e-mail: gdarmenova@pau.edu.tr

ТҮРК ТІЛДІ АУДИТОРИЯ СТУДЕНТТЕРІНЕ ХАКАС ТІЛІН ОҚЫТУДЫҢ КЕЙБІР МӘСЕЛЕЛЕРІ

Қазіргі таңда Түркия Республикасының бірқатар жоғары оқу орындарында студенттерге түркі тектес және түркі тілдерінде сөйлейтін халықтардың тілдері мен әдебиеттерінің қалыптасуы, даму жолдары, этнографиясы, мәдениетінің әр түрлі кезеңдердегі жағдайы, сондай-ақ олардың арасындағы байланыстар мен ұқсастықтарды зерттеу, түркі тілдерін классификациялау сияқты маңызды тақырыптарды оқыту мақсатында «Қазіргі Түркі Тілдері мен Әдебиеттері» кафедралары ашылуда.

«Қазіргі Түркі Тілдері мен Әдебиеттері» бөлімінің оқу бағдарламасында қазіргі түркі диалектілерінің дамуы мен өзара байланысын, түркі тілдерінің тарихы және қазіргі кездегі жағдайы қарастырылады. Бұл бөлім түркі тілдес халықтардың тілдерін, әдеби және мәдени мұраларын зерттеуге және оқытуға бағытталған.

Кафедраның басты мақсаты – студенттерді Түркі әлеміндегі «Қазіргі Түркі Тілдері мен Әдебиеттері» саласында салыстырмалы зерттеулер жүргізуге қабілетті мамандар ретінде даярлау. «Қазіргі Түркі Тілдері мен Әдебиеттері» кафедралары, Кеңес Одағы ыдырағаннан кейін түркі тілдері мен олардың тарихын зерттеу қажеттілігі туындауына байланысты, Түркияның жоғары оқу орындарында өз орнын тапты.

Бүгінгі таңда бұл кафедра Түркиядағы 18 жоғары оқу орнында студенттерді қабылдап, білім беру қызметін жалғастыруда. Нақтырақ айтсақ, бұл бөлім: Афион Коджатепе Университеті (Афионкарахисар қаласы), Анкара Хаджы Байрам Вели Университеті, Гази және Хаджеттепе Университеттері (Анкара қаласы), Ардахан Университеті (Ардахан қаласы), Ататүрік Университеті (Эрзурум қаласы), Бартын Университеті (Бартын қаласы), Сивас Джумхуриет Университеті (Сивас қаласы), Диджле Университеті (Диярбакыр қаласы), Фырат Университеті (Элязыг қаласы), Стамбул Университеті (Стамбул қаласы), Кастамон Университеті (Кастамон қаласы), Қырқларели Университеті (Қырқларели қаласы), Мугла Ситки Кочман Университеті (Мугла қаласы), Невшехир Хаджы Бекташ Университеті (Невшехир қаласы), Нигде Өмер Халисдемир Университеті (Нигде қаласы), Памуккале Университеті (Денизли қаласы), Ушак Университеті (Ушак қаласы).

Кафедраның оқу бағдарламалары қазіргі түркі тілдерінің барлық топтарын қамтиды, соның ішінде Солтүстік-шығыс (Якут, Тува, Алтай, Хакас), Солтүстік-батыс (қыпшақ тобы: Қазақ, Қырғыз, Татар), Оңтүстік-шығыс (Өзбек, Ұйғыр), Оңтүстік-батыс (оғыз тобы) және Чуваш тілдері бар. Оқытудың басты мақсаты – студенттерге теориялық білім беріп қана қоймай, практикалық сөйлеу дағдыларын дамыту, сондай-ақ сапалы білім ұсыну және білім мен ғылыми зерттеу саласында көшбасшы болу.

Бұл баяндамада Түркияның жоғары оқу орындарында «Қазіргі Түркі Тілдері мен Әдебиеттері» кафедрасында Солтүстік-шығыс тобына жататын Хакас тілін туыстас тілдерде сөйлейтін студенттерге оқыту және осы процестегі өзіндік қиындықтар мен мәселелер талданады.

Соңғы жылдары бауырлас елдер арасындағы білім беру саласындағы ынтымақтастық ауқымы кеңейіп, екіжақты қарым-қатынастың маңыздылығы арта түсуде. Ортақ түбі мен тарихи тамырлас түркітілдес халықтардың ұлттық және рухани мәдениеттерінің арасында терең байланыстар бар екені күмән тудырмайды. Осындай ортақ түбі мен тарихы бар түркі халықтарының бірі – хакастар.

Хакас тілі – түркі тілдерінің солтүстік-шығыс бұтағының хакас-алтай тобына жатады. Хакас тілін абакан, минусин татарларының немесе енисей түркілерінің тілі деп атаған. Бір халықтың бірнеше атаумен белгілі болуы оларды құраған тайпалардың алуан түрлі болуымен байланысты. Хакас этногенезінде түркі (енисейлік қырғыздар, телеуіттер), кет (ариндер, кталар) және самодий (маторлар, комасиндер) тайпалары маңызды рөл атқарған. Осыдан қазіргі хакас халқының әртүрлі тайпалардан құралғанын көруге болады.

Өткен ғасырларда хакастар, көбінесе Абакан түріктері деп аталып, Оңтүстік Сібірдің түркі халқының бір бөлігі ретінде әртүрлі диалектілерде сөйлейтін топтарға жатқызылған. Хакастар өздерін хягас, хаас, сағай, пелтир, қызыл, качин, қойбал сияқты ру аттарымен әртүрлі атап келген, себебі бұл тайпалар этникалық шығу тегі, мәдениеті мен тұрмыс салты бойынша бір-бірінен елеулі айырмашылықтарымен ерекшеленеді. Тек Кеңес үкіметі орнағаннан кейін ғана халық жалпы хакас атауын алды.

Хакасия Республикасы Шығыс Сібірдің оңтүстік-батыс бөлігінде, Енисей өзенінің сол жағалауында, Саян-Алтай таулары мен Хакас-Минусинск ойпатының аумағында орналасқан. Бұл республиканың солтүстік-шығыс және оңтүстік-шығысында Красноярск өлкесімен, оңтүстігінде Тыва Республикасымен, оңтүстік-батысында Алтай Республикасымен және батысында Кемерово облысымен шектеседі. Хакастар негізінен Хакасия Республикасында, сондай-ақ Красноярск өлкесінің Шарыпов ауданында және Тыва Республикасында тұрады. Тіл тасымалдаушыларының саны жылдан жылға азайып келеді: 1989 жылғы халық санағында 62,431 адам, 2002 жылы 65,431, 2010 жылы 65,643, ал 2023 жылы шамамен 530,2 мың адам тіркелген.

Хакас диалектологтарының пікірінше, белтирлердің диалектісі көрші сағай диалектісімен, ал қойбалдардікі качин немесе Абакан диалектісімен араласқан. Хакас әдеби тілі «хаас» және «сағай» диалектілерінің негізінде қалыптасқан. Хакас әліпбиі алғаш рет 1924-1929 жылдар аралығында кирилл графикасына, 1929-1939 жылдары латын графикасына негізделіп, кейін 1939 жылы кирилл

жазуына қайта көшірілді. Қазіргі әліпбиде 39 әріп бар, оның ішінде хакас тіліне тән 6 әріп: «ү», «ө», «ч», «ң», «ғ», «і» қолданылады.

1. Түрік тілді аудиторияда Хакас тілін оқыту жайында жалпы мәлімет

Хакас тілі түрік тілдеріне жақын туысқан тілдердің қатарына жатады. Өткен замандағы тарихи оқиғалар мен аласапыран уақыттың әсері, түбі бір, шығу тегі ортақ, әдет-ғұрпы мен салт-дәстүрлері ұқсас түркі халықтарын бір-бірінен алыстатып, олардың өміріне «өзіндік» өзгерістер енгізгені белгілі. Олар мыңдаған жылдар бойы бір-бірімен тікелей байланыста болмағанымен, этникалық қалыптасуларында айқын ерекшеліктерді сақтап қалған. Кеңес үкіметі бұл мәселеге аса сақтықпен қарап, түркі әлеміне ортақ заңдылықтарды зерттеуде кедергілер жасап келгені анық. Сол себептен, уақыт өте келе өзгеріске ұшыраған көптеген ерекшеліктер де аз емес.

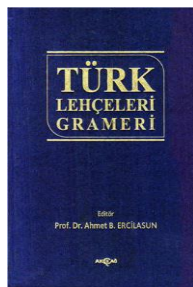
Хакас тілі – көркем, бай әрі күрделі тіл. Хакас тіліндегі кірме сөздердің басым бөлігі моңғол тілінен алынған, ал араб, иран, қытай және басқа тілдерден енген сөздер саны аз. XVII ғасырдан бастап орыс тілінен сөздер көптеп кіре бастады, бұл, әрине, хакас тілінің әліпбиімен тығыз байланысты. Сондықтан, хакас тілін түрік тілді аудиториядағы студенттер үшін толыққанды әрі бірден түсінуге болатын тілдер қатарында айту қиын.

Түркияның Памуккале университетінде студенттер екінші курстан бастап хакас тілін міндетті пән ретінде оқи бастайды. Бірінші курста оларға «Солтүстік-шығыс Түркі Тілдерінің Грамматикасы», яғни Алтай тілінің жалпы салыстырмалы грамматикасы, соның ішінде Хакас, Тува және Якут тілдері оқытылады. Сонымен қатар, бірінші курс оқу жоспарына сәйкес VII-VIII ғасырлардағы Орхон жазба ескерткіштері мен қазіргі түрік тілдерінің салыстырмалы грамматикасы және лексикасынан білім беру мақсатында «Көне Түрік Тілі» пәні оқытылады.

Хакас тілінің грамматикасын және тіл біліміне кіріспе ретінде профессор Экрем Арыкоглуның «Hakas Türkçesi Grameri» / Хакас Тілінің Грамматикасы (Arıkoğlu, 2011), «Türk Lehçeleri Grameri» / Түрік Тілдерінің Грамматикасы (Türk Lehçeleri Grameri, 2007) профессор Ахмет Биджан Эрджиласунның редакциясымен әзірленген монографиясы және профессор Ахмет Буран, Эржан Алкая, Мехмет Өзереннің «Çağdaş Türk Yazı Dilleri Kuzeydoğu Grubu» / Қазіргі Түрік Жазба Тілдері Солтүстік-Шығыс Тобы (Çağdaş Türk Yazı Dilleri Kuzeydoğu Grubu, 2019) атты еңбектер хакас тілінің дыбыстық жүйесі, сөз тұлғаларының түрленуі, бөлшектенуі және әртүрлі өзгерістерінің сипатын ғылыми тұрғыдан негіздеуге арналған.

«Hakas Türkçesi Grameri»
(Хакас Тілінің
Грамматикасы)
кітабының мұқабасы

«Türk lehçelerin grameri»
(Түрік Тілдерінің
Грамматикасы)
кітабының мұқабасы

«Çağdaş Türk Yazı Dilleri Kuzeydoğu
Grubu» (Қазіргі Түрік Жазба Тілдері
Солтүстік-шығыс Тобы)
кітабының мұқабасы

2. Хакас тілін түрік тілді аудиторияда оқытудың өзіндік қиындықтары мен негізгі мәселелері

Түрік тілді аудиторияда оқытын студенттер бірінші курста «Солтүстік-шығыс Түркі Тілдерінің Салыстырмалы Грамматикасы» және «Көне Түрік Тілі» пәндерінде Орхон-Енесей жазбалары мен Сібір түрік диалектілерінің грамматикасы туралы жалпы ақпарат алады. Сондықтан, студенттер үшін Хакас тілінің грамматикасын меңгеруде айтарлықтай қиындықтар туындамайды.

Алайда, хакас тілін оқыту кезінде назар аударуға тиіс негізгі мәселе – хакас тіл білімінің фонетикасы, лексикасы және морфологиясы. Бұл аспектілер студенттердің тілдің дыбыстық құрылымын, сөздік қорын және грамматикалық формаларын түсінуіне және меңгеруіне қиындықтар келтіруі мүмкін. Хакас тіліндегі дыбыстар мен фонемалардың түрі, сонымен қатар, морфологиялық құрылымдардың ерекшеліктері, түрік тілдерінен белгілі айырмашылықтарға ие.

Сондықтан, хакас тілінің фонетикасы мен морфологиясын түсіндіру барысында студенттерге қосымша материалдар мен практикалық жаттығулар қажет. Бұл қиындықтарды жеңу үшін, оқытушылар студенттердің тілдік дағдыларын жетілдіруге көмектесетін интерактивті әдістер мен құралдарды пайдалануға тырысуы тиіс.

2.1. Хакас тілінің фонетикалық құрылымының негізгі ерекшеліктері

Хакас тілінің фонетикалық құрылымы оны сипаттайтын бірқатар ерекшеліктерге ие. Олардың кейбіреулері мыналар:

Қазіргі хакас тілінде 9 дауысты фонема бар. Дауысты дыбыстар қысқа (а, о, у, і, ө, ү, ы, и, э (е)) және созылыңқы (аа, оо, уу, өө, үү, ыы, ии, ээ (ее)) деп екіге бөлінеді.

Хакас тілінің фонетикасына байланысты латин жазуды меңгерген түрік тілді аудиторияда оқитын студенттерге орыс графикасын – кириллицаны оқып үйренерде кейде ү, ч дыбыстарын жазуда ажырату қиындық туғызады.

Хакас тілінің фонетикалық құрылымының негізгі ерекшеліктері бірі – созылыңқы дауысты дыбыстар мен қысқа дауысты дыбыстардан құралған сөздердің мағыналары өзгеруі болып табылады. Мысалы: аал (ауыл) – ал (алу), аас (ауыз) – ас (1. астық; 2. аз), соох (суық) – сох (соғу), чоон (үлкен, жоян) – чон (халық) т.б. Бұл ерекшеліктер түрік тілді студенттер үшін дыбыстарды дұрыс шығару мен мағыналарын түсінуде қиындықтар туғызады. Бұл қиындықтардың себебі, хакас тілі сонымен қатар қырғыз, тува, алтай тілдеріне ортақ созылыңқы дауыстыларды қолдануы, ал түрік тілінің вокализмдер жүйесінде созылыңқы дауыстылардың жоқтығын атап көрсетуге болады.

2.2. Хакас тілінің морфологиялық құрылымының негізгі ерекшеліктері

Хакас тілінің морфологиялық құрылымы бірқатар маңызды ерекшеліктермен сипатталады. Олардың бірі – зат есімдердің көпше түрін жасайтын көптік жалғаулар болып табылады. Хакас және Түрік тілдерінде көптік мән зат есімдердің көпше түрін жасайтын жалғаулар арқылы жүзеге асады. Екі тілде де көптік мағынаны білдіретін негізгі морфологиялық форма «-лар». Алайда Хакас тілінде көптік жалғауының +лар /+лер, +тар /+тер, +нар /+нер деген алты формасы болса, Түрік тілінде тек қана +lar /+ler (+лар /+лер) деген ікі формасы қолданылады.

Түрік тілді аудиторияда оқитын студенттерге Хакас тілінде жалғаулардың үндестік заңына сәйкес жалғанатындығын, яғни жуан буынды сөзге +лар, +тар, +нар; жіңішке буынды сөзге +лер, +тер, +нер (а – жуан; е – жіңішке дауысты дыбыс) түрінде келетінін түсіндіреміз.

Ал көптік жалғауының «л», «т», «н» дыбыстарынан басталуы жалғанатын сөздің соңындағы дыбыстарға байланысты болатындығы көрсетіледі:

I – жуан: а, о, у, ы	II – жіңішке дауыстылар: і, ө, ү, и, э (е)	III – үнді дауыссыздар: л, р, м, н, ң	IV – ұяң дауыссыздар: б, в, й, г, д, ж, ч (дж), з, ғ	V – қатаң дауыссыздар: п, ф, к, т, ш, с, х, ц, ч, щ
-------------------------	---	--	---	---

Түрік тілді аудиторияда оқитын студенттерге Хакас тіліндегі қосымшалардың варианттарының жалғану ретін меңгерту үшін осы 2-кестені пайдалану маңыздылығын түсіндіреміз. Түрік тілді аудитория үйренушілері әуелі дыбыстардың дауысты, дауыссыз түрлерін, дауыстылардың – жуан, жіңішке, дауыссыздардың үнді, ұяң, қатаң болып бөлінетінін жетік меңгертіп, көптік мағына беретін «+лар» тұлғасының I топтағы және «м, н, ң» дыбыстарынан басқа үнді және ұяң дауыссыз дыбыстарына аяқталған сөздерге, ал «+лер» тұлғасының II топтағы және «м, н, ң» дыбыстарынан басқа үнді және ұяң дауыссыз дыбыстарына аяқталған сөздерге жалғанатынын білулері тиіс.

Хакас тілінде зат есімнің көптік жалғаулары		
Жалғаулар	Ережелері	Өрнектер
+лар / +лер	+лар / +лер: дауысты және «м, н, ң» дыбыстарынан басқа үнді және ұяң дауыссыз дыбыстарына аяқталған сөздерге жалғанады.	пала+лар (балалар) кізі+лер (кісілер) тағ+лар (таулар) көл+лер (көлдер)
+тар / +тер	+ тар/ +тер: қатаң дауыссыз дыбыстарына аяқталған сөздерге жалғанады.	ағас+тар (ағаштар) чистек+тер (жидектер)
+нар / +нер	+нар / +нер: тек «м, н, ң» дыбыстарына аяқталған сөздерге жалғанады.	тон+нар (тондар) төң+нер (дөңдер)

2.3. Хакасша – түрікше сөздіктердің маңыздылығы және тапшылығы жайында

Түрік тілді аудитория студенттері Хакас тілін оқып, оқығанын түсініп мазмұндап, конспект жазып үйреніп әрі еркін сөйлей білуге тырысуы қажет. Бұл мақсатқа қол жеткізу үшін, біріншіден, оқытушының іс-тәжірибесі, екіншіден, жоғарыда аталған міндеттерді қамтитын толыққанды оқулық және сөздіктер керек.

Қазіргі таңда «Хакас Грамматикасы мен Әдебиеті» пәнін меңгеріп жатқан түрік студенттері үшін хакас тілін оқытуда сөздіктердің кемшіндігі мәселесі сөз етуді қажет етеді. Оқыту үдерісінде басшылыққа алынып жүрген бірегей сөздіктер бар, олар: «Örnekli Hakasça – Türkçe Sözlük» / Мысалдармен Хакасша – «Түрікше Сөздік» (Ekrem Arıkoğlu, 2005), «Hakasça – Türkçe Sözlük» / Хакасша – Түрікше Сөздік (Дайындаған: Erdal Şahin, Viktor Butanayev, Aylin Koç, Almagül İşina, Liaisan Şahin, Emine Gürsoy Naskali, 2000) және «Хакас – Орыс Сөстік» / Хакасша – Орысша Сөздік (О. Субракованың жалпы редакциясымен дайындалған, 2006).

«Hakasça – Türkçe Sözlük»
(Хакасша – Түрікше
Сөздік)

«Örnekli Hakasça – Türkçe
Sözlük» (Мысалдармен
Хакасша – Түрікше Сөздік)

«Хакас – Орыс Сөстік»
(Хакасша – Орысша
Сөздік)

Бұл сөздіктерде хакасша сөздерге берілген анықтамалар тек негізгі мағыналармен шектеледі. Сондықтан көркем шығармаларды, мәтіндерді, мақал-мәтелдер мен тұрақты тіркестердің мағыналарын түсініп және аудару жұмыстарында түрік тілді студенттер үшін қиындықтар туындауы мүмкін. Екінші сөздікте хакасша сөздер латын әліпбиімен берілген, ал хакас тілі кирилл әліпбиіне негізделгендіктен, бұл сөздікті қолдану тиімді болмауы мүмкін. Үшінші сөздік «хакасша – орысша» болып табылады. Түрік тілді студенттердің орыс тілін жетік меңгермегендіктен бұл сөздікті пайдалану барысында қиындықтар шығып жатады. Осы себепті, түрік тілді аудиториядағы студенттерге хакас тілінде сөйлеу дағдыларын дамыту, теориялық білімдерін практикада қолдану, тілді тиімді түрде үйрену, сөздік қорын арттыру, сөйлеу және жазу дағдыларын жетілдіру үшін толыққанды оқулықтар мен сөздіктердің болуы аса маңызды.

3. Хакас тілінен функционалдық сауаттылықты дамытуға арналған тапсырмалар

Хакас тілі пәнінің негізгі мақсаты – түрік тілді студенттердің хакас тілінде сөйлей білу дағдыларын қалыптастыру және теориялық білімдерін практикада нығайту. Осыған байланысты, тіл үйренушілерге хакас тілі сабағында алдымен хакас әріптерін үйрету қажет. Сонымен қатар, таныс сөздермен бірге, тез меңгерілетін және жеңіл түсінілетін жаңа сөздер мен күнделікті өмірде қолданылатын, құрылымы қарапайым диалогтар ұсынылады. Сабақтар амандасу мен қоштасу әдебінен, сондай-ақ танысу диалогынан басталады. Күнделікті қарым-қатынасқа арналған, сондай-ақ сауда-саттық жүргізуге қажетті диалогтарды үйретуге бағытталған сабақтар ұйымдастырылады. Күнкөрістік тіл деңгейін оқыту барысында рөлдік ойындар қолданылады, себебі олар тіл үйренушілерге дәрісханада алған теориялық білімдерін тиімді түрде практикалық жағдайларда қолдануға мүмкіндік береді.

Сабақ барысында лексикалық тақырыптардың бірі ретінде мақал-мәтелдерді түсіндіру кезінде студенттерге өз елдеріндегі мақал-мәтелдермен салыстыру ұсынылады. Бұл тәсіл оларға жаңа ақпаратты жақсы түсінуге, ойларын нақты жеткізуге және сөйлеу дағдыларын қалыптастыруға мүмкіндік береді. Мақал-мәтелдерді қолдану тіл үйренушілердің қызығушылығын арттыруда маңызды рөл атқарады. Олар тыңдаушылардың сөздік қорын молайтуға, мағыналарын тереңірек түсінуге, сондай-ақ тәрбиелік мәнін танытуға көмектеседі. Сабақ барысында хакас және түрік халықтарына ортақ мақал-мәтелдерді таныстыру, тыңдаушылардың өздері де осы ұқсастықтарды байқап, мысалдар келтіруіне мүмкіндік береді. Мәселен, хакас тіліндегі «Обал чохта, нанчыны піл полбассың, Хыял чохта, хончықты піл полбассың» (Қиындық жоқта досыңды біле алмайсың,

Қиналмасаң көршінді біле алмайсың) мақалы түрік тіліндегі «İyi dost kara günde belli olur» (Жақсы досты басына қара күн келгенде танырсың) деген мақалымен үндеседі.

Тілді тиімді меңгеру үшін түрік тілді аудитория студенттеріне арналған арнайы тақырыптарға бірнеше модельдер әзірленіп, оқу барысында пайдаланылады. Мысал ретінде:

1. Жаттауға арналған жай сөйлемдер: күнделікті тұрмыста және қызметте жиі қолданылатын, маңызды сөз тіркестерін жазып жаттау және олардың мағынасын түсіндіру.

2. Хакас тілінде амандасу, алғыс айту, рұсат сұрау.

3. Өз-өзін таныстыру.

4. Отбасы туралы баяндау.

5. Қарапайым тақырыптар бойынша сөйлесу: «Менің қалам», «Менің көшем», «Менің отбасым», «Дүкенде», «Дәрігерде», «Жыл мезгілдері».

6. Диалогтар немесе рөлдік әңгімелесулер: сатып алушы мен сатушы, жолаушы мен жүргізуші және т.б.

7. Туған жері және қаласының көрнекі жерлері, тарихы, атаулы оқиғалары, айтулы адамдардың өмір жолдары, мұражайлар, оқу орындары туралы ауызша және жазбаша сипаттау.

8. Тілді дыбыстар мен сөздер арқылы емес, тек үш сөзден тұратын, мысалы, бастауыш, толықтауыш, баяндауыштан құралған “Мен ертегі оқыдым” деген жай сөйлемді түрлендіру арқылы үйрету.

9. Хакасша және түрікше мақал-мәтелдерді салыстыру.

Қорытынды

Түрік тілді аудитория студенттері үшін хакас тілін үйрету бағдарламасы тілдің грамматикасын, фонетикасын, лексикасын және диалектілерін қамтиды. Бағдарламада тілдің тарихи дамуы, қазіргі әдеби тілі, мәдениеті мен дәстүрлері туралы білім беру де маңызды рөл атқарады.

Хакас тілінің бірнеше диалектісі бар, олардың ішінде сағай, качин, қызыл және шор диалектілері кездеседі. Оқыту барысында осы диалектілік ерекшеліктерге назар аударылып, студенттерге тілдің көптүрлілігі мен байлығын көрсету мақсаты көзделеді.

Хакас тілін оқытудың негізгі міндеті – студенттерді тілдік дағдыларды меңгерту ғана емес, сонымен қатар тілдік зерттеулер жүргізуге, түркі тілдерін салыстыруға және тілдің мәдени-тарихи мәнін түсінуге дайындау.

Түрік тілді аудиторияда Хакас тілін оқытудың маңызы – түркі халықтары арасындағы мәдени және тілдік байланысты нығайту, сондай-ақ тілдің сақталуына үлес қосу болып табылады.

Хакасша-түрікше сөздіктердің маңыздылығы мен жетіспеушілігі туралы айтатын болсақ, олар түрік тілді студенттер үшін хакас тілін үйренуде маңызды құрал болып табылады. Мұндай сөздіктердің көмегімен студенттер сөздік қорын кеңейтіп қана қоймай, тілдің грамматикалық және лексикалық ерекшеліктерін де жақсырақ түсіне алады. Дегенмен, қазіргі таңда хакасша-түрікше сөздіктердің саны шектеулі, әрі олардың сапасы да әртүрлі деңгейде, бұл тіл үйренушілерге қажетті ақпаратты табуда қиындық туғызады. Сондықтан, жаңа, заманауи және кеңейтілген сөздіктер жасау қажеттілігі артып отыр, бұл түркі тілдерін оқыту мен зерттеуді одан әрі дамытуға септігін тигізеді.

Қорытындылай келе, тәжірибелі ұстаздың тиімді әрі қызықты әдістемелерді қолдана білуі, тіл үйренушілердің белсенділігін, тілге деген қызығушылығын, икемділігін және шығармашылық қабілетін арттыруға мүмкіндік береді.

Әдебиеттер

1. Мырзабеков С. Қазақ тілінің фонетикасы: оқу құралы / С. Мырзабеков. – Алматы: Қазақ университеті, 1993. – 136 б.
2. Исабаев А. Қазақ тілі дыбыс жүйесі методикасының негіздері / А. Исабаев. – Алматы: Мектеп, 1979. – 184 б.
3. Катембаева Б. Мектепте зат есімді оқыту / Б. Катембаева. – Алматы: Мектеп, 1972. – 144 б.
4. Buran A. Çağdaş Türk Yazı Dilleri Kuzeydoğu Grubu / A. Buran, E. Alkaya, M. Özeren. – Ankara: Akçağ Yayınları, 2019. –115 s.

З.Қ. Тешабоева

Ўзбекистон Республикаси Алишер Навоий номидаги ўзбек тили ва адабиёти университети,
e-mail: zteshaboeva@mail.ru

**«БОБУРНОМА» ДА «ТЕНГРИ» КОНЦЕПТИ ВА ИНГЛИЗЧА ТАРЖИМАСИНИНГ
ҚИЁСИЙ ТАҲЛИЛИ**

«Бобурнома» Бисмиллаҳдан (*Басмала*) [15] сўнг «Тенгри Таолонинг инояти билан...» жумласидан то охиригача Аллоҳга эътиқод руҳида ёзилган асар, унда диний манбалар ва терминлар жуда кўп қўлланганки, муаллиф ўй-кечинмалари турли эмоционал характерларни қамраб олган:

«*Менинг кўнғулумга келдики, Муҳаммад Ҳумоюннинг мендин ўзга яхшироқ нимарсаси йўқ. Ўзум тасаддуқ бўлайин, Худой қабул қилсун*» [4]. Ушбу кечинмада Заҳириддин Бобур Аллоҳнинг унга берган неъматини, фарзанди ҳақида қайғуриб, ўзининг жонини Ҳумоюнга тасаддуқ айлаши ва ҳар қандай отанинг фарзандига нисбатан оталик меҳрининг жўш уриши акс эттирилган.

Бобурнинг ушбу тасаддуқ воқеаси ёдга тушар экан, «Бобурнома»ни инглиз тилига ўғирган таржимон, В. Текстоннинг 1996 йил нашрига ёзган Салмон Рушдийнинг сўзбоши таъкидлари ёдимизга тушади. Ушбу сўзбошида Салмон Рушдий ўзининг болалик даврида шоҳ Бобурнинг ҳаёти ва биографиясини тинглаб юрган пайтидаёқ унга қизиқиши ортиб боргани, йиллар сайин асарни жиддий ўрганишга ўзида хоҳиш истаги туғилганини инглиз тилида ёзилган тадқиқотларда кузатиш мумкин. Заҳириддин Бобур ҳаётининг унга бўлган таъсири ҳақида хотирлаб, Салмон Рушдий бундай ёзади:

«Бобурнинг ўлими ҳақидаги ривоятни биринчи бор эшитганимда мен ҳали анча кичик бола эдим. Ҳикоя унинг фарзанди, валиаҳд Ҳумоюннинг бетоблик воқеаси билан бошланарди. Унинг иситмаси кўтарилиб, ҳарам табиблари валиаҳд ҳаётини қутқариб қололмасликларидан умидсизликка тушадилар. Шунда Бобур мулозимлари билан кенгашиб, унинг боши ва оёғи узра уч марта айланади ва ўзининг жонини фарзандининг ўрнига олишини Худодан ёлвориб сўрайди. Кейин Ҳумоюн қувватга кириб, соғаяди, Бобур ҳолсизланиб, 1530 йил 21 декабрда вафот этади [13: 6]. Бу ривоят менга жуда қаттиқ таъсир қилган. Менинг юрагимда алланечук кўрқув билан мусулмон динидан бўлган Иброҳим Алайҳиссаломнинг Аллоҳ муҳаббати йўлида ўзининг жигаргўшаси Исоҳни қурбон қилишга тайёр турганини ҳеч ақлимга сиғдира олмайман, лекин бу Исмоил мусулмонларидаги ёзиб қолдирилган ҳақиқат. Отанинг қилаётган ғайриоддий хатти-ҳаракати Аллоҳга бўлган муҳаббатини шу орқали изоҳланадими? Ўзининг мўлтираб турган, жонидан азиз бўлган фарзандининг кўзига қандай қараб, ота шу амални, қурбонликни қандай адо этади? Бу борада ҳар икки шахс бир дин вакили бўлган, яъни Бобурнинг хатти-ҳаракати *ёмон иш*га қўлланган чора деб биламан. Аллоҳга бўлган муҳаббат бу ерда қарама-қарши маънода бўлса-да, аммо ҳақиқатга яқин қурбонликни: ота вафот этади, мурғак фарзанд хасталиқдан фориғ бўлади. Бобур ва Ҳумоюннинг ривояти ва унинг оталарча муҳаббати қалбимга метиндек михланиб қолди» (Таржима бизники).

Бу каби фикр-мулоҳазалар халқаро адабий алоқалар (диний мунозаралар)да Бобурнинг жасорати фарзандини севиб, жонини фидо айлаши ва *кетили* ихтиёри Аллоҳ муҳаббатига тенглаштирилган. «Бобурнома»да *Тангрининг* тез-тез ёдга олиниши ва муаллиф кечинмаларида турли ҳолатларда ўзи билан бирга боришини «Бобурнома»да дуч келамиз.

Тенгри тушунчаси Мирзааҳмад Олимовнинг «Бобурнома»да Аллоҳ исмлари ва сифатлари талқини» [10, 9] номли рисоласида Унинг исмлари тафсилотини келтирилади:

Холиқу Қоҳиру Субҳону Азийм,

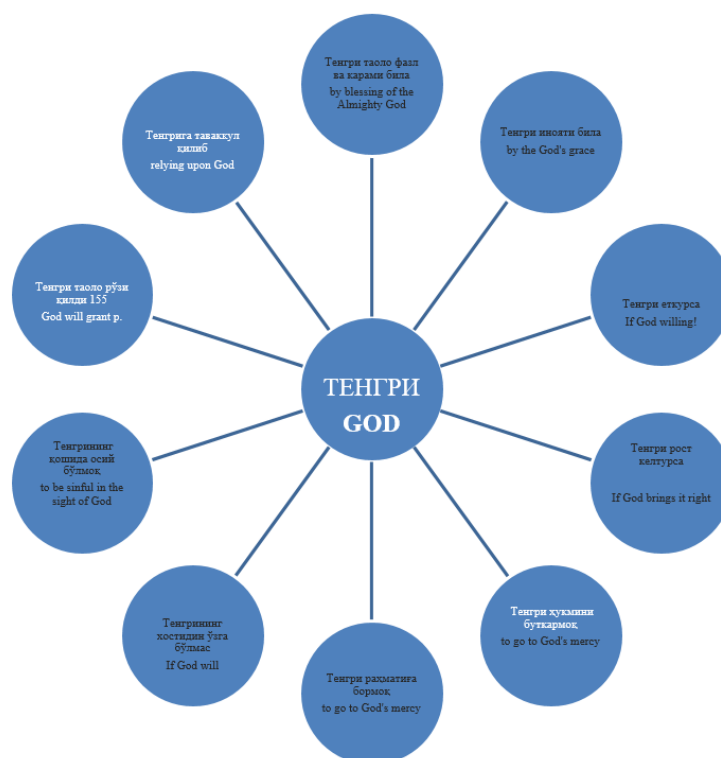
Розиқу Қодир Раҳмону Раҳийм.

У **Холиқдир** – ҳамма нарсани яратувчи, йўқдан бор қилган Зотдир; **Қохирдир** – бутун мавжудотга ғолибдир, қиёмат куни баъзи бандаларига қаҳр қилгучидир, ҳамма нарса Унинг остидадир, ҳеч нарса Унинг ҳукмидан ташқари чиқа олмайди; **Субҳондир** – ҳар қандай айбу нуқсондан буткул пок ва муназзаҳдир; **Азиймдир** – улуғдир, улуғлик мартабаларининг энг юксак, энг буюк мартабасидир. **Розиқдир** – бутун махлуқотнинг ризқини хоҳлаган тарзида,

хоҳлаганича берувчидир; **Қодир** – кудрат соҳибидир, хоҳлаган ишини қилади, хоҳламаган ишини қилмайди; **Раҳмондир** – беҳад меҳрибондир, дунё ҳаётида бутун махлуқотга меҳрибонлик қилувчидир; **Раҳиймдир** – охиратда фақат мўъминларга раҳм қилувчидир [10]. Суннийлик мазҳаби ва мотуридия таълимотига кўра, Аллоҳни бирор нарса ёки зотга ўхшатиш, бошқа нарсаларни ҳам Унга ўхшатиш ман этилади, ҳатто Унинг зоти ва сифатлари тўғрисида баҳс юритиш ҳам тақиқланади. Бошқа айрим мазҳаблар ва тасаввуф тариқатларида бу тақиқлардан четга чиқилган, Алишер Навоий ва Бобур асарларида эса бу талабларга аксинча қатъий риоя қилинган: «Бемонандлигинга «лайса камислиҳи шайъун» гувоҳи содиқ, бепайвандлигинга «лам ялид ва лам юлад» далили мувофиқ. Ҳар негаким ташбиҳ қилинса, ўхшамассен, яхши боқилса, ул Сендин дурур ва Сен ул эмассен» (Алишер Навоий. Муножот) [1].

Демак, таржимон дунё халқлари дин эътиқодини яхши билиши, ҳатто динга алоқадор воқеа-ҳодисаларни таҳлил ва талқин этиб, ўз муносабатини билдириши, ўзига хос дунёқарашини белгилаб берар экан.

Шунингдек, «Бобурнома»да Аллоҳнинг *Тенгри* лексик майдонида тадқиқот олиб бориш билан бирга диний терминлар фразеологик бирликлар орқали ҳам қўлланганини кўрамиз: *Тенгри таоло фазл ва карами била*, *Тенгри инояти била*, *Тенгри еткурса*, *Тенгри рост келтурса*, *Тенгри ҳукмини бутқармоқ*, *Тенгри раҳматиға бормоқ*, *Тенгрининг хостидин ўзга бўлмас*, *Тенгрининг қошида осий бўлмоқ*, *Тенгри таоло рўзи қилди*, *Тенгрига таваккул қилиб* каби ФБлар ва диний терминлар қўлланган бўлиб, уларнинг инглизча таржимаси қуйидагича акс этган:

Tasvir 1 – Тенгри лексик семантик майдони

Юқоридаги тасвирда келтирилган инглизча ва ўзбекча: *Тенгри таоло фазл ва карами била* – by blessing of the Almighty God, *Тенгри инояти била* – by the God's grace, *Тенгри еткурса* – If God willing!, *Тенгри рост келтурса* – If God brings it right, *Тенгри ҳукмини бутқармоқ* – to go to God's mercy, *Тенгри раҳматиға бормоқ* – to go to God's mercy *Тенгрининг хостидин ўзга бўлмас* – If God will, *Тенгрининг қошида осий бўлмоқ* – to be sinful in the sight of God, *Тенгри таоло рўзи қилди* – God will grant, *Тенгрига таваккул қилиб* – relying upon God каби мисолларнинг барчаси ФБдир. Уларни жадвалга солиб кўрсак ҳар бир тилда ўз аксини топганини аниқ кўра оламиз:

Жадвал 1 – *Тенгри* лексик семантик майдонидаги фразеологик бирликлар таржимасининг жадвалда қиёсий акс этиши

№	ТЕНГРИ лексик майдони (аслият)	Табдил	Русча таржима	Лейден – Эрскин таржимаси (1826)	Сусанна Бевеиж таржимаси (1921)	Вильер Текстон таржимаси (1996)
1.	Тенгри таоло фазл ва карами била	Тангри таолонинг фазл карами билан	Аллах великий по своей милости	by the blessing of Almighty God	by Almighty of God's bounty and mercy	through God's grace and favor
2.	Тенгри инояти била	Тангри инояти билан	С божьей помощью	By the divine favor	By God's grace	Through God's favor
3.	Тенгри еткурса	Тангри насиб килса	с волей божьей	in Almighty God	God willing!	from God Almighty
4.	Тенгри рост келтурса	Худо хохласа	если бог поможет	God willing	God bringing it aright	God willing
5.	Тенгри хукмини буткармоқ	Тангри хукмини битказибди	исполнился божий приговор	expired at Nilab	went to God's mercy at Nilab	died at Nilab
6.	Тенгри хукмини буткармиш	Тангри рахматиға борибди	исполнился божий приговор	she had departed to the mercy of God	had fulfilled God's will	had departed to the mercy of God
7.	Тенгри рахматиға борди	вафот этди	отправился к милости Аллаха	was received into the mercy of God	he went to God's mercy	passed away
8.	Тенгри рахматиға борибтур	тангри рахматиға борибди	отправилась к милости Аллаха	she has gone to the mercy of God	she' has gone to God's mercy	had gone to God's mercy
9.	Тенгрининг хости бўлса, ул бўлгусидур	Тангрининг хохиши бўлса, ўша бўлгусидир	будет так, как захочет бог	whatever God's will might be, be it done	whatever was God's will, would happen	what would be would be
10.	Тенгрининг қошида осий бўлди	Тангри қошида осий бўлди.	Перед богом он был ослушником	accursed of God	A sinner before God	to be sinful in the sight of God
11.	Тенгри таоло рўзи килди	Тангри таоло катта катта фойдани насиб килгусидир	великий Аллах в воздаяние пошлет нам эту добычу целиком	Almighty God bestowed	the Most High God apportioned	God will grant us great benefits
12.	Тенгрига таваккул килиб	Тангрига таваккал килиб	возложив упование на Аллаха	who was a man of judgement	putting out trust in God	relying upon God
13.	Тенгри берди	яна Тангри қайтариб берди	Бог снова отдал нам владения	Almighty God now restored it to me	God gave it again!	our hands had been retored by God

Юқорида келтирилган жадвалдан кўринадики, ўндан ортиқ Тенгри лексик майдонида айланувчи ФБ ва ФБ бўлмаган диний тушунчалар русча, инглизча таржималарда акс этиб, ўзига хос таржима услубини юзага келтирган. Улар жадвалдагина шундай кўришга эга, бироқ уларни тўлиқ матн ичида ФБлар ва диний бирикмаларнинг ҳар уч тилда таҳлил этилса, янада тасаввурни бойитишга олиб келади ва тушунарлироқ бўлади.

Рабиулаввал ойининг авохиридида Тенгри таоло фазл ва карами била Кобул ва Ғазни мулк ва вилоятини бежанг ва эйдол муяссар ва мусаххар қилди [4]. Ушбу мисолдаги *Тенгри таоло фазл ва карами била* «Бобурнома»нинг табдил ва русча таржимасида ҳам тўлиқ акс этган. – Раби ул-аввал ойининг охирида *Тангри таолонинг фазлу карами билан* Кобул ва Ғазни мулк ҳамда вилоятлари жанг жадалсиз менга муяссар бўлди ва фатҳ этилди [5]. Ушбу мисол таржимаси рус тилига қуйидагича берилади:

В конце месяца раби' первого **Аллах великий по своей милости** и великодушию без боя и сражения подчинил и отдал мне царство и область Кабула и Газни [6]. Аслият маҳсули *Тенгри таоло фазлу ва карами била*, табдилда *Тангри таолонинг фазлу карами билан*, русча тилида *Аллах великий по своей милости* каби ўз шакл ва мазмунига эга бўлган ҳолатда акс этган.

Муаллиф Тангри таолони балою-қазолардан омон қолган масъуд дамлар баёнида ҳадсиз шукроналар билан тилга олади. Аллоҳ унга икки марта сиёсий маънода тушунилган мулку давлатни жангу жадалларсиз эҳсон тариқасида иноят қилган: биринчи марта Андижон вилоятини, 12 ёшида, иккинчи марта Кобул ва Ғазни вилоятларини 21 ёшида. Унинг мағлубиятлардан умидсизликка тушмай, хатарлардан қўрқмай, худонинг унга атагани ҳозирча бу майдонда эмаслигини тушуниб, Тангридан мадад сўраб, унга таваккал қилиб, янги бир талаб майдонга мардона от солиб кирганлиги учун [9] унга иноят қилган.

Тангри тушунчасига кирган *Тенгри таоло фазл ва карами била* ФБи инглизча Ж. Лейден ва В. Эрскинда таржимасида қуйидагича акс этган: In the latter end of the month of the latter Rabiya, **by the blessing of Almighty God**, I gained possession of Kabul and Ghazni, with the country and provinces dependent on them, without battle or contest [8]. – Ой охирлари, Робия ойининг иккинчи ярмида **Қодир Тангрининг марҳамати билан** мен Кобул ва Ғазни ва уларга қарам бўлган мамлакат ва вилоятларни жангсиз ва рақобатсиз эгаллаб олишга эришдим.

Ж. Лейден ва В. Эрскин таржимасида жумла ниҳоятда кенг қамровли акс этирилган. Она тилига қайта ўгирилганда *ва* боғловчиси тўрт марта қўлланган, аслиятга қараганда ошиши кузатилган, таржимон диққат эътиборнинг жамланишини ва мазмунини қиёслашда эса аслиятга қайта-қайта мурожаат этиши лозим эди. *Тенгри таоло фазлу ва карами била* уларнинг таржимасида *by the blessing of Almighty God – Қодир Тангрининг марҳамати билан* тарзида муқобили акс этган.

Аслият мисоли С. Беверижда қуйидагича акс этган: It was in the last ten days of the second Rabi that without a fight, without an effort, **by Almighty of God's bounty and mercy**, I obtained and made subject to me Kabul and Ghazni and their dependent districts [2]. – Иккинчи Рабиянинг охирги ўн кунлигида мен **Қодир Тангрининг меҳрибонлиги ва марҳамати билан** Кобул, Ғазни ва уларга қарашли туманларни жангсиз, кучсиз, қўлга киритдим ва уларни ўзимга бўйсундирдим.

В. Текстонда аслият мисоли қуйидагича таржима қилинади: Toward the end of Rabi'I [September], **through God's grace and favor**, I regained once more the kingdom of Kabul and Ghazni without bloodshed [13]. – Рабии (сентябр) ойи охирига келиб, **Худонинг инояти ва марҳамати билан** мен яна қайтадан Кобул ва Ғазни қироликларини қон тўкишларсиз қўлга киритдим.

В. Текстоннинг таржимасида ҳам *ва* боғловчиси камроқ қўлланган, таржимадаги *Рабиулаввал* ойининг end of Rabi'I [September] гапини қўшиш орқали таржимага аниқлик киритган. Мубҳам ибора *Тенгри таоло фазл ва карами билани* ҳозирги замон инглиз тилидаги *through God's grace and favor – Худонинг инояти ва марҳамати билан* тарзида акс эттирган. Ж. Лейден ва В. Эрскинлар аслият маҳсули *Тенгри таоло фазл ва карами билани* *by the blessing of Almighty God Қодир Тангрининг марҳамати билан* деб акс эттирса, С. Бевериж *by Almighty of God's bounty and mercy – Қодир Тангрининг меҳрибонлиги ва марҳамати билан*, дея таржима қилган. В. Текстон эса *through God's grace and favor – Худонинг инояти ва марҳамати билан* тарзида акс эттирганини гувоҳи бўламиз.

Аслият матнига кўра тўртта сўз бирлиги:

1) *Тенгри*;

2) *Таоло*;

3) *Фазл*;

4) *Карами* ва иккита *ва, била* боғловчилар Ж. Лейден ва В. Эрскин таржимасида 3та:

1) *blessing of*;

2) *Almighty*;

3) *God* ва предлоглар *by, of, the* аниқ артиклар қўлланган.

С.Беверижда 4та *by*:

1) *Almighty of*,

2) *God's*,

3) *bounty and*,

4) *mercy* лексик birlikдан ташкил топган бўлиб, *by; of* предлог ва *and* боғловчи қўлланган.

В. Текстонда эса учта *through*;

1) *God's*;

2) *grace and*;

3) *favor* лексик birlikлар ва 2та *through, and* боғловчилар акс этган.

Таржималардан кўринадики, аслият матни бир неча бор таржима қилинмасин, сўзлар аслиятга қараганда бирида ошган, бирида камайган лекин мубҳам ибора ўз маъно ва ифодасини сақлаб қолган, ҳар бир таржимада эквивалентлик ҳодисасига учраган, шунинг билан таржимонлар мазмун яхлитлигига эътибор қаратгани ҳолда ўзларининг вариантларини ҳавола этган.

Бу каби Тенгри билан боғлиқ иборалар ва таржимада уларнинг эквивалентлик борасида сўз борганда, улар «Бобурнома»да жуда кўп учраши, айниқса диний терминлар тадқиқида кўзга яққол ташланишини айтамыз: **Тенгри инояти била** *Сўғд ва Миёнкол кўрғонлари уч-тўрт ойда аксар бизга ружуъ қилдилар. Боқи тархон ҳам фурсат топиб келиб, Қарши кўрғониға кирди* [4]. – **Тангри инояти билан** *Сўғд ва Миёнкол кўрғонлари уч-тўрт ойда аксар бизга томон юзландилар. Боқи тархон ҳам фурсат топиб келиб, Қарши кўрғониға кирди* [5].

Аслият мисолидаги **Тенгри инояти била** табдилдаги *Тангри инояти билан* тарзида акс этиб, деярли асар лексикаси ҳар томондан тушунарлидир. Ушбу мисол рус тилида қуйидагича таржима қилинган бўлиб, ибора мазмуни худди шундай кўчган. – **С божьей помощью** самое большее через три-четыре месяца крепости Сугуда и Мианкала вернулись к нам. Баки тархан, воспользовавшись, случаем, также явился и выступил в крепость Карши [6]. – *Худонинг ёрдами билан* кўпи билан уч-тўрт ой ичида Сўхд ва Миянқал ўзимизга қайтди. Бу имкониятдан фойдаланиб, Боқи Тархон ҳам пайдо бўлди ва Қарши қалъасига бостириб кирди. Таржимадан кўринадики, аслиятдаги ФБ ва мазмун тўлиқ акс этган бўлиб, ҳеч қандай изоҳнинг ҳожати йўқ. Аслият мисоли Ж. Лейден ва В. Эрскинда қуйидагича таржима қилинган:

By the divine favor, before the end of three or four months, most of the fortified places of Soghd and Miankar had come under my allegiance. Baki Terkhan, too, seized a favorable opportunity, and entered the fort of Karshi [9]. – **Илоҳнинг марҳатмати билан** учинчи ва тўртинчи ой охирига келиб, Сўғд ва Миёнкарнинг мудофаа иншоатлари ва қурилган жойларнинг кўпи менинг тасаруфимда эди. Боқи Тархон ҳам қулай фурсат пойлаб имкониятдан фойдаланиб, Қарши қалъасига кирди.

Лейден-Эрскинлар *Тенгри инояти билани* **By the divine favor**, яъни Илоҳнинг марҳамати билан тарзида унинг муқобилини таржимада акс эттиради, лекин жой номлари Мiankar-Миёнкар-Миёнкол каби транскрипция ва транслитерация ҳолатида баъзи камчиликларга йўл қўйганини ҳам кўришимиз мумкин. Аслият матни С.Беверижда қуйидагича таржима қилинади:

By God's grace, all the forts of Soghd and Miyan-kal returned to me within three or four months. Over and above this, Baqi Tarkhan seized this opportunity to occupy Qarshi; Khuzar and Qarshi [2]. – **Худонинг инояти билан** уч-тўрт ой ичида Сўғд ва Миён-калнинг барча қалъалари менга қайтарилди. Бунинг устига устак Боқи Тархон Қарши ва Кузарни эгаллаш имкониятини қўлдан бой бермади. С. Бевериж ФБ *Тенгри инояти билани* инглизча *By God's grace*, яъни *Худонинг инояти билан* тарзида таржима қилса, С. Бевериж ҳам Лейден Эрскинлар каби жой номларидан бири Гузорни Khuzar (Кузар) деб акс эттирган. В. Текстон аслият матни қуйидагича таржима қилинади:

Through God's favor most of the Sughd and Mian Kal fortresses returned to us in three or four month. Baqi Tarkhan took the opportunity to enter the Karshi fortress [13]. – **Худонинг марҳамати билан** уч-тўрт ой ичида Сўғд ва Миян Кал қалъаларининг аксарияти бизга қайтарилди. Боқи Тархон Қарши қалъасига кириш имкониятидан фойдаланди.

В. Текстон ФБ *Тенгри инояти билани* инглизча *Through God's favor*, яъни *Худонинг марҳамати билан* тарзида берган бўлиб, ушбу таржимон ҳам юқоридаги таржимонлар каби йўл қўйган хатони қилади. Унинг таржимасида Мian Kal – Миян Кал каби акс этгани кўрамыз.

Бобур ҳаётида икки марта ҳеч қандай талофатларсиз худудни кўлига киритган деган тушунча юқорида зикр этилди. Шундан бири Кобул ва Ғазни вилоятидир. Шунинг учун ҳам **Тенгри таоло фазл ва карами била** муяссар ва мусаххар қилганини «Бобурнома»да баён этилган. Ушбу **Тенгри карам қилмоқ** асарда яна бошқа жойида ФБ орқали ўз ифодасини топган: *Неча кундин сўнгра эр ўғул Тенгри карам қилди, хабардин бурна уч кун туққондин сўнгра онаси олидин хоҳи ва нахоҳи олиб уйимизга келтуруб сахлабтурлар. Чун валодатининг хабарини йибордук. Бҳирани олгонда бу хабар етар, таяммунан ва тафаъулан отини Ҳиндол қўйдилар* [5]. – Бир неча кундан сўнг **Тангри карам қилиб**, ўғил фарзанд берди. Хабар юборишдан бурун туғилганига уч кун бўлганида онаси олдидан унинг хоҳиш-иродасига қарамай, уйимизга олиб келиб асрадилар. Туғилганлигини эшитганимиз ҳақида юборган хабаримиз Бҳирани олган пайти етиб боради. Қутлуғ билиб ҳамда **яхшиликка**

йўйиб отини Ҳиндол кўйдилар [65]. Ушбу мисолнинг таржимаси фақатгина табдилда тўлиқ акс этган лекин русча, уч хил кўринишга эга инглизча таржималарда тўлиқ акс этмаган.

Тенгрининг карам қилишини Ғайбулла Саломов ва Неъматилла Отажоновларнинг «Жаҳонгашта Бобурнома» монографиясида Бобурнинг Бҳира устидан қозонилган ғалабасига нисбатан Аллоҳнинг «Бобур Ҳиндни ол!» дея чорлагани ва шу туфайли *шугун тугиб* (яхши ният қилиб) фарзандига Ҳиндол деб исм қўйгани таъкидланган. Илоҳий тушунчалар реал воқеа-ҳодисалар билан боғланиб, муаллиф фалсафаси акс этганини кўрамыз. *Тенгрининг карам қилишини* эса Бобур Ҳиндни забт этган маҳалда рўй бергани учун ўғлининг исмини Ҳиндол деб қўйган ва ушбу ҳодисани яхшиликка йўйганини ўзи баён этган, лекин таржималар даврини босиб ўтган «Бобурнома»нинг инглизча таржималарининг ҳеч қайси бирида бу тушунча учрамайди. Мисол учун Ж. Лейден ва В. Эрскин таржимасини олайлик.

While we remind here, I received a letter from Maham, in which she said, «Whether the expected child be a son or daughter, I shall take my chance; I will regard the child as mine, and educate it as my own». On the 26th, in this same camp, I gave up Hindal to Maham, and, writing an answer to her letter, sent it to Kabul by Yusef Ali Rikabdar [9]. – Биз бу ерда эслатиб турганимиздек мен Маҳамдан хат олдим, унда ёзилишича «Кутилаётган бола ўғил ёки қиз бўладими, мен шу имкониятдан фойдаланиб болани ўзимники деб билай ва уни ўз фарзандимдек тарбиялай». 26-куни, худди шу қароргоҳда мен Ҳиндолни Моҳимга топширдим ва унинг хатига жавоб ёзиб, уни Юсуф Али Рикобдордан Кобулга жўнатдим, дейилади. Аслият мисоли С.Беверижда қуйидагича берилади:

While we were in those parts, came a letter from Mahim in which she wrote, «Whether it be a boy, whether it be a girl, is my luck and chance; give it to me; I will declare it my child and will take charge of it». On Friday the 26th of the month, we being still on that ground, Yusuf-i-ali the stirrup-holder was sent off to Kabul with letters bestowing Hindal, not yet born on Mahim [2]. – Биз ўша ҳудудларда бўлганимизда, Маҳимдан бир мактуб келди, унда у шундай деб ёзган эди; «Ўғил бўлсин, ҳо у қиз бўлсин, бу менинг омадим ва имкониятим; уни менга беринг; мен уни ўз фарзандим деб овоза қиламан ва унга ғамхўрлик қилишни ўз зиммамга оламан». Жума куни ойнинг 26 – сида биз ҳали ҳам ўша ерда эдик, чопар эгаси Юсуф-и-Алидан ҳали Ҳиндол туғилмаган пайтда Кобулга Маҳимга мактуб юборилди. В.Текстонда аслият мисоли қуйидагича берилади:

After Humayun several infants were born to Humayun's mother, but none survived. Hindal had not been born yet. While in this region a letter came from Mahim in which she wrote, «Whether it be a boy or a girl, I will take my chances. Give the child to me and I will raise it as my own». (Babur's wife Mahim is asking him to give her Dildor's unborn child, who turned out to be Hindal Thackston 496). On Friday the twenty-six, at this same camp, I gave the as – yet-unborn Hindal to Mahim and wrote letter for Yusuf Ali Rikabdar to take to Kabul. [13]. – Ҳумоюндан кейин унинг онаси тарбия қилиши учун бир неча чақалоқлар дунёга келди аммо уларнинг ҳеч қайси бири омон қолмади. Ҳиндол ҳали туғилмаган эди. Ушбу минтақада бўлганимда Маҳимдан мактуб келиб, у хатда шундай ёзган эди: «Ўғил ёки қиз бўлсин, мен имкониятимдан фойдаланаман. Болани менга беринг, мен уни ўзимникидек тарбиялайман». (Бобурнинг рафиқаси Маҳим Дилдорнинг ҳали туғилмаган боласини ундан беришни сўрамоқда). Йигирма олтинчи сана жума куни, худди шу қароргоҳда мен ҳали туғилмаган Ҳиндолни Маҳимга бердим ва Юсуф Али Рикабдорга Кобулга элтиши учун хат ёздим.

Демак уч турдаги таржималардан кўринадики, инглиз тилида чиройли ва мазмунли таржима бўлган бўлса ҳам аслият матни адекват тарзда акс этмаган. «Бобурнома» матнининг қайта тикланишида аввалги нусхалар таржимонларнинг кўлида бўлган, деган тахмин бўлиши мумкин, лекин аслиятда *Неча кундин сўнгра эр ўгул Тенгри карам қилди, хабардин бурна уч кун туққондин сўнгра онаси олидин хоҳи ва нахоҳи олиб уйимизга келтуруб сахлабтурлар. Чун валодатининг хабарини йибордук. Бҳирани олгонда бу хабар етар, таяммунан ва тафаъулан отини Ҳиндол кўйдилар*, деб берилгани аён бўлиб турибди. Ушбу матнни биз инглиз тилига қуйидагича таржима қиламыз:

A few days later to God's willing and gave birth to a son. Three days before the message was sent, she was brought our home in front of her mother, despite her wishes, and adopted. The message we sent that we had heard of his birth that would reach the moment he received Bhira. Knowing the remembrance and spreading the news for good, named him Hindol in good faith.

«Бобурнома»да қўлланган диний терминлар инглизча таржималарнинг барчасида акс этган. Айниқса В.Текстон таржимасида Аллоҳ лексик майдонидаги ФБлар тўлиқ очиб берилган.

Хулоса сифатида айтиш лозимки, мумтоз асар “Бобурнома” ўзида таржимашунослик ва тилшунослик учун жуда катта манбани сақлайди. Йиллар ва асрлар ўтса-да, унинг лексикаси ҳеч қачон эскирмайди. Архаизм қаторига кириши мумкин лекин маълумотлар манбаи сифатида янада кадр қиммати ошади. Йиллар аро амалга оширилган инглизча таржималари эса таржима муаммолари ечимига сифати қаралади.

Adabiyotlar

1. Алишер навоий. 2000. Муҳокаматул луғатайн // Муламал асарлар тўплами. XVI том. – Тошкент: Фан.
2. Beveridge A.S. The Babur-nama in English. Emperor of Hindustan Babur / A.S. Beveridge. – London, 1921. – 880 p.
3. Кошғарий М. Девону луғотит-турк. I-III / М. Кошғарий. – Т: 1960-1963. – I–500 б. – Б. 369.
4. Бобур З.М. Бобурнома / З.М. Бобур. – 2002, Тошкент: Шарқ НМАК. – 336 б.
5. Бобур З.М. Бобурнома / З.М. Бобур. – 2008. – Т: «Шарқ» НМАК. – 336 б.
6. Заҳириддин Муҳаммад Бобур хазиналари. Мубайян ва насрий баёни. «Шарқ», Тошкент, – 2014. Ҳамд баёни. – 373 б.
7. Заҳириддин Муҳаммад Бобур энциклопедияси. «Шарқ» нашриёти матбаа акциядорлик компанияси бош таҳририяти. – Тошкент, 2017. – 688 б.: Б. 31.
8. Leyden J. Memoirs of Zehir-Ed-Din Muhammed Baber: Babur Emperor of Hindustan / J. Leyden – London, 1826. – 432 p.
9. Олимов М. «Бобурнома» да Аллоҳ исмлари ва сифатлари талқини / М. Олимов. – «Фан», Тошкент, 2002. – Б.9, 76 б.
10. Севортян Э.В. Этимологический словарь тюркских языков / Э.В. Севортян. – М.: Наука, 1974-1989. – I-VIII т.
11. Раҳматуллаев Ш. Ўзбек тилининг этимологик луғати (туркий сўзлар). Т.: «Университет», I т. – 200-600 б., Б. 371.
12. Thackston Wh. The Baburname / Wh. Thackston // Memoirs of Babur, Prince and Emperor. The modern library. New York. – 2002. – P. 267.
13. Thackston Wh.M. The Baburnama / Wh.M. Thackston // Memoirs of Babur, Prince and Emperor. – «New York», 1996. – 554 p.
14. Ўзбек тилининг изоҳли луғати. М.: Рус тили, 1981. Икки томли. II–715-б, Б.224.
15. <http://islamdag.ru/vse-ob-islame/25098>

FTAХР: 14.15.17

А.Ж. Турикпенова

PhD, аға оқытушы, Семей қаласының Шәкәрім атындағы Университеті,
(Қазақстан Республикасы, Семей қ.)

БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІНІҢ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ САПА РЕЙТИНГІЛЕРІ: PIRLS, TIMSS ЖӘНЕ PISA

Сауаттылық – адамның өз ана тілінде жазу және оқу дағдыларының болуы. Дәстүр бойынша, «сауатты» сөзі оқи алатын және жаза алатын немесе тек қандай да бір тілде оқи алатын адамды білдіреді. Қазіргі мағынада бұл грамматика мен емленің белгіленген нормаларына сәйкес жазу қабілетін білдіреді. Тек оқи алатын адамдарды «жартылай сауатты» деп те атайды. Статистикада сауаттылық деп адамның күнделікті өміріне қатысты қысқа, қарапайым мәтінді оқу, түсіну және жазу қабілетін айтады. Ересектердің сауаттылық деңгейі – 15 және одан жоғары жастағы сауатты адамдардың үлесі.

Ал функционалдық сауаттылық – ол оқу мен жазудағы сауаттылықты, жаратылыстану ғылымдарындағы сауаттылықты, математикалық сауаттылықты, компьютерлік сауаттылықты, отбасы өміріндегі мәселелік сауаттылықты, денсаулық мәселесіндегі сауаттылықты, қаржылық сауаттылықты, заң туралы сауаттылықты қарастырады.

1965 жылы Тегеранда өткен сауатсыздықты жоюға арналған Бүкіләлемдік конгресте «функционалды сауаттылық» термині ұсынылды, ал 1978 жылы Білім беру саласындағы статистиканы халықаралық стандарттау туралы ұсыныста ЮНЕСКО тарапынан ұсынылған түсініктеме қайта қарастылып, «функционалды сауаттылық – барлық әрекет түрлерінде болады, тиімді қызмет ету үшін қажет сауаттылық, өзін-өзі және қоғамды дамыту үшін оқу мен жазуды пайдалану мүмкіндігі» деп анықталды.

Елдің білім беру сапасының нысаналы көрсеткіштерін анықтау үшін әлемдік педагогикалық қоғамдастық PIRLS (пирлс), TIMSS (таймс), PISA және т.б. халықаралық тестерді әзірледі.

PIRLS (пирлс) – әлемдегі әртүрлі елдердің бастауыш сынып білім алушыларының мәтінді түсіну және оқу сапасы мен деңгейін салыстыратын, сонымен қатар ұлттық білім беру жүйелерінің айырмашылығын анықтайтын халықаралық зерттеу;

TIMSS (таймс) – математикалық және жаратылыстану білімінің сапасын халықаралық зерттеу;

PISA – халықаралық зерттеудегі функционалды сауаттылық деңгейі.

Жасөспірімдердің білім деңгейін бағалайтын мұндай зерттеулерге әлемнің 50-ге жуық елі қатысады

Сондай-ақ, PISA – оқу, математика және жаратылыстану сауаттылығы бойынша 15 жастағы білім алушылардың оқу жетістіктерін бағалауға арналған халықаралық зерттеу.

Зерттеуге 15 жастағы балалардың қатысуы көптеген елдерде оқушылардың осы жасқа дейін міндетті оқуын аяқтағанымен түсіндіріледі. Оқушылардың дамуының дәл осы кезеңінде болашақта оларға пайдалы болуы мүмкін құзыреттерді анықтау маңызды. Қазақстанда 15 жастағы жасөспірімдер негізінен 9-10 сыныптарда оқиды, колледж студенттері де бар. Зерттеуді Экономикалық ынтымақтастық және даму ұйымы әр үш жыл сайын өткізеді.

PISA алғаш рет 2000 жылы жүргізілді. Мысалы, PISA бағдарламасы 2009 жылы оқу сауаттылығына, ал 2012 жылы математикаға, 2015 жылы жаратылыстану-ғылыми білім сапасын бағалауға баса назар аударды.

Қазақстандық оқушылар PISA халықаралық зерттеуіне 2009 жылдан бері қатысып келеді. Қазақстанда жалпы білім беретін 184 мектептің (орыс және қазақ тілдерінде оқытатын) және 16 колледж бен кәсіптік-техникалық училищенің шәкірттері болды

2023 жылғы ақпанда Экономикалық ынтымақтастық және даму ұйымымен PISA-2025 жаңа циклі туралы келісім жасалды. 2022 жылы 80-нен астам әлем елдерінің қатысуымен PISA зерттеуінің сегізінші циклі өтті және инновациялық бағыт шеңберінде алғаш рет 15 жастағы білім алушылар арасында креативті ойлау дағдылары бағаланды.

Қазақстан алғаш рет 2007 жылы 4 сынып оқушыларының халықаралық салыстырмалы мағлұмат алу мақсатында математика мен жаратылыстанудан білім сапасын бағалайтын TIMSS зерттеуіне қатысты. Бұдан әрі TIMSS-2011 және TIMSS-2015 кезеңдеріне қатысты. 2007 жылы TIMSS зерттеуіне қатысушы 36 мемлекет ішінде қазақстандық оқушылардың білім жетістігі жоғары және халықаралық орташа көрсеткіштен айтарлықтай жоғары деп бағаланды.

2023 жылы 17 облыста және Астана, Алматы және Шымкент қалаларында 10 сәуір мен 22 мамыр аралығында TIMSS-2023 негізгі зерттеуі өткізілді. Халықаралық қауымдастығының іріктеуіне сәйкес TIMSS-2023 зерттеуіне қатысу үшін еліміздің 20 өңірінен 195 мектеп іріктелді.

2023 жылғы 26 ақпан мен 3 наурыз аралығында Прага қаласында (Чехия) TIMSS-2023 Ұлттық зерттеу үйлестірушілерінің 6-шы Халықаралық кездесуі өтті. Осы кездесуде TIMSS-2023 негізгі зерттеуінің ашық сұрақтарына жауаптарды кодтау бойынша тренинг өткізілді.

PIRLS – бұл төртінші сыныптың соңында оқушылардың мәтінді оқу және түсіну сапасын зерттеуге бағытталған әлемдегі жалғыз ауқымды зерттеу. Оқудың дәл осы кезеңінде білім алуды одан әрі сәтті жалғастыру үшін қажет негізгі білім мен дағдылар қалыптасады.

Зерттеуді Халықаралық оқу жетістіктерін бағалау қауымдастығы 2001 жылдан бастап әр 5 жыл сайын жүргізеді. Цикл сайын зерттеуге қатысуға ниет білдірген елдер саны артып келеді. 2021 жылы оған 65 ел мен білім беру жүйесі қатысты.

PIRLS халықаралық зерттеуінде оқығанды түсіну негізінен әдеби және ақпараттық мәтіндердің көмегімен бағаланады. Зерттеу сондай-ақ мәтіндермен толыққанды жұмыс істеу үшін қажет бірқатар дағдыларды зерттейді: анық түрде берілген ақпаратты табу; тікелей

қорытындыларды тұжырымдау; идея мен ақпаратты түсіндіру және біріктіру; мәтіннің мазмұны мен элементтерін сыни тұрғыдан бағалау.

PIRLS мәтіндері күрделілік деңгейлері бойынша төрт түрге бөлінеді: жеңіл мәтіндер (500 сөзге дейін), орташа мәтіндер (700 сөзге дейін), күрделі мәтіндер (850 сөзге дейін) және ePIRLS (ақпараттық оқу бойынша онлайн тапсырмалар). Сұрақтар жабық және ашық болып бөлінеді. Жауап нұсқасы бар және оқиғаларды дұрыс ретпен қоюды талап ететін тапсырмалар 1 балмен, ал ашық жауабы бар тапсырмалар қойылған міндеттің күрделілігіне байланысты 1-ден 3 балға дейін бағаланады.

Қазақстан PIRLS зерттеуіне 2016 жылдан бері қатысып келеді. 2021 жылы зерттеу республиканың барлық өңірлерінен 389 мектептің 10 230 оқушысы арасында аралас (компьютерлік және қағаз) форматта өтті. Жалпы қазақстандық балалар халықаралық орташа мәннен (500 балл) жоғары нәтижелер көрсетті (504 балл).

Дегенмен, 2016 жылмен салыстырғанда көрсеткіштердің 32 балға төмендеуі байқалады. Бұл бастауыш сынып оқушыларының оқу дағдыларын дамыту бойынша мақсатты жұмыс жасаудың қажеттілігін көрсетеді.

PISA-2018 зерттеуінде қазақстандық 15 жастағы оқушылар оқу сауаттылығы бойынша 387 балл (77 елдің ішінде шартты түрде 69-орын), математикалық сауаттылық бойынша 423 балл (78 елдің ішінде шартты түрде 54-орын), жаратылыстану-ғылыми сауаттылық бойынша 397 балл (78 елдің ішінде шартты түрде 69-орын) жинады. 6 күрделілік деңгейінің ішінде қазақстандық жасөспірімдердің көпшілігі тек 1 және 2-деңгейлердің тапсырмаларын ғана орындады. Осылайша, Қазақстан осы рейтингте функционалдық сауаттылығы төмен елдер тобында орналасты. Сонымен қатар, PISA 2009, 2012 нәтижелерімен салыстырғанда, балдардың төмендеуі байқалады. ЭЫДҰ елдері бойынша орташа көрсеткіштерден едәуір артта қалып, қазақстандық оқушылар кеңес үкіметінен кейінгі кеңістік елдері: Эстония, Ресей, Белоруссия, Украина-мен салыстырғанда төмен нәтижелер көрсетті. Біздің елімізде үлгерімі нашар оқушылардың үлесі (37,7%) Украинаға қарағанда екі есе жоғары (17,5%) және Ресейге қарағанда үш есе жоғары (11,2%).

Көптеген кезеңдер бойында Сингапур PISA, PIRLS, TIMSS халықаралық салыстырмалы зерттеулерінің нәтижелері бойынша көшбасшы орындарға ие болды.

2018 жылы PISA нәтижелері бойынша Сингапур сәйкесінше 556, 535 және 564 балл жинап, жаратылыстану-ғылыми, оқу және математикалық сауаттылық бойынша 1-орынды иеленді. TIMSS 2015 нәтижелері бойынша да сингапурлық төртінші және сегізінші сынып оқушылары математикалық және жаратылыстану-ғылыми сауаттылық бойынша көшбасшы орындарға ие болды (математика: 4-сынып – 630 балл; 8-сынып – 621 балл; жаратылыстану: 4-сынып – 590 балл; 8-сынып – 597 балл). PIRLS 2016 нәтижелері Сингапурдың төртінші сынып оқушылары Ресей Федерациясынан қатарластарынан кейін (576 балл) оқу сауаттылығы бойынша 2-орын (581 балл) алғанын көрсетті.

ҚР PISA-2018 зерттеуіндегі нәтижелерін регрессивтік талдау әл-ауқат индикаторының қазақстандық оқушылардың оқу сауаттылығына 3,2%, математикалық сауаттылығына 1,1% және жаратылыстану-ғылыми сауаттылығына 1,8% әсер ететінін анықтады.

PISA зерттеуінде сондай-ақ үйдің АКТ-ресурстарымен қамтамасыз етілуі де қарастырылады. Қазақстандық оқушылардың 29,7%-ының үйлерінде Интернетпен ұялы телефон жоқ, 22,5%-ының үйлерінде бір телефон бар, 12,7% – екі, 35,1% – үштен астам телефон бар. 15 жастағы оқушылардың 20,5%-ының үйлерінде компьютер жоқ, 52,6%-ында үйде бір ноутбук, 21,1% – екі және 5,8% – үштен астам планшет жоқ. Оқушылардың 80,3%-ының үйлерінде электрондық риддер жоқ,

Қазақстанда PIRLS-2021 аралас форматта республиканың барлық аймақтарынан 389 мектептің (компьютер форматында 267 мектеп, қағаз форматында 122 мектеп) қатысуымен өтті. Барлығы зерттеуге әлемнің 57 елі мен 8 бөлек аумағы қатысты.

Зерттеу нәтижелері бойынша қазақстандық студенттердің орташа нәтижесі 504 баллды құрады, бұл PIRLS шкаласының халықаралық орташа мәнінен (500 балл) жоғары. Түрік студенттері де осындай нәтиже көрсетті (496). Жетекші елдер қатарына Сингапур (587), Ирландия (577), Гонконг (573), Ресей (567), Солтүстік Ирландия (566) кірді. 19 елдің мектеп оқушылары қазақстандық студенттерден төмен нәтиже көрсетті, оның ішінде Бельгияның француз бөлігі (494), Грузия (494), Әзірбайжан (440) және Өзбекстан (437).

Әрбір PISA циклі тестілеу уақытының көп бөлігі арналған бір "негізгі бағытқа" назар аударады, бұл әр тоғыз жыл сайын бағыттардың біріне мұқият талдау жасауға және динамиканы анықтауға мүмкіндік береді. 2022 жылы зерттеудің негізгі бағыты математикалық сауаттылық болды және негізгі үш бағытқа қосымша инновациялық – "креативті ойлау" бағаланды. Бұл доменнің нәтижелері 2024 жылы жарияланады. PISA-дағы математикалық сауаттылық адамның математикалық ойлау, математиканы тұжырымдау, қолдану және әртүрлі практикалық контексттердегі есептерді шешу үшін түсіндіру қабілеті ретінде анықталады.

Көптілді және көпмәдениетті ортада функционалдық сауаттылықты дамыту бойынша жұмыс білім беру үдерісіне қатысушыларды байытады және әлеуметтік-мәдени орта саласындағы күнделікті мәселелерді оңай шеше алатын толыққанды тұлғаны қалыптастыруға көмектеседі.

Функционалдық сауаттылықты дамыту міндеті шын мәнінде әртүрлі пән мұғалімдері, бір білім беру ұйымының барлық мұғалімдері, озық білім беру тәжірибесін енгізетін мектептер үшін біріктіретін, біріктіретін қағидаға айналуы мүмкін. Мұндай интеграция дәстүрлі түрде жүзеге асырылатын пәндерді оқыту мен жекелеген пәндер шеңберінде қалыптасқан білім беру нәтижелерінің айтарлықтай айқын бөлшектенуі мен баланы шынайы өмірге дайындаудағы жан-жақты және үйлесімді даму міндеттері арасындағы жылдар бойы қалыптасқан күрделі қайшылықты объективті түрде жеңуге көмектеседі.

Әдебиеттер

1. Оқушылардың функционалдық сауаттылығын қалыптастыру (бастауыш сыныптар): Әдістемелік құрал. – Астана: Ы. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы, 2013. – 66 б.
2. Pisa халықаралық зерттеуі туралы қысқаша мәлімет. <https://goo.edu.kz/content/view/44/4416?lang=en>.
3. Қазақстанның 15 жасар оқушыларының оқудағы жетістіктеріне халықаралық баға берілді. – 2011. https://www.soros.kz/kk/kazakhstan_poluchil_mezhdunarodnu/.
4. «2021-2022 оқу жылындағы Қазақстан Республикасының орта білім беру ұйымдарындағы оқу-тәрбие процесінің ерекшеліктері туралы» әдістемелік-нұсқаулық хат. Ы. Алтынсарин атындағы КеАҚ. 2021.– 338 Б. // <https://uba.edu.kz/ru/metodology/>.
5. PISA-2015 халықаралық зерттеуінің негізгі нәтижелері, Ұлттық есеп / С. Ирсадиев және т.б. – Ақпараттық-талдау орталығы, 2017. – 241 б.
6. https://www.soros.kz/kk/kazakhstan_poluchil_mezhdunarodnu/
7. <https://www.gatob.kz/kz/o-teatre/istoriya-teatra/>
8. https://semeylib.kz/?page_id=151. <https://termincom.kz/articles/?id=27>

1 СЕКЦИЯ: МЕКТЕПТЕ ЖӘНЕ ЖОО-ДА ФУНКЦИОНАЛДЫҚ САУАТТЫЛЫҚТЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ҒЫЛЫМИ-ӘДІСТЕМЕЛІК, ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ- ПЕДАГОГИКАЛЫҚ, АҚПАРАТТЫҚ АСПЕКТІЛЕРІ

СЕКЦИЯ 1: НАУЧНО-МЕТОДИЧЕСКИЕ, ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ, ИНФОРМАЦИОННЫЕ АСПЕКТЫ ФОРМИРОВАНИЯ ФУНКЦИОНАЛЬНОЙ ГРАМОТНОСТИ В ШКОЛАХ И ВУЗАХ

МРНТИ: 17.07.21

Б.К. Ажибекова

«Қазақ тілі мен әдебиеті» пәні мұғалімі
№ 117 ЖББМ жалпы білім беретін орта мектеп
(Қазақстан Республикасы, Алматы қ.)
e-mail: bizhamal.azhibekova@mail.ru

АБАЙ ҚҰНАНБАЕВТЫҢ АДАМГЕРШІЛІК ӨСИЕТТЕРІ

Абай тәрбиенің басты құралы – еңбек деп санады. Ол білімді игерудің маңыздылығын атап өтті, адамның рухани жетілуі көбінесе ағартушылыққа байланысты.

Абай Құнанбаевтың еңбегі-ол адамды жаңарту жолдарын іздеп, оның руханилығын көтеруге, адамгершілік қасиеттерін жетілдіруге тырысты. Оның жалпыадамзаттық әділеттілік идеалдарын бекітуге шақыруы Адам бол! біздің заманымызда да өз өзектілігін сақтап қалды. Абай-тәлімгер және мұғалім, адамгершілік тәрбиесінің гуманистік тұжырымдамасын алға тартады, оның мақсаты баладан еңбекқор, патриот, жан-жақты дамыған, адамгершілігі жоғары, туған халқының мүддесі, ойы мен ұмтылысы арқылы өмір сүретін адамды қалыптастыру.

Абайдың барша көпқырлы педагогикалық мұрасынан біз оның адамгершілік көзқарастарына, педагогикалық этикасына ерекше тоқталып етуге тырысамыз, өйткені бүгінгі таңда, ұлы тұлғалардың кеше ғана сөзсіз басшылыққа алынған идеялары оп-оңай құртылып, ал әр күн қоғамның әлеуметтік-экономикалық, рухани-адамгершілік өміріндегі тоқырау жайында ащы деректер әкеліп, және, әлбетте, бұл жас жеткіншектер мен жастардың адамгершілік бейнесі мен мінезқұлқына өте теріс әсер етіп (нигилизм, эгоцентризм, оқшаулану, құқық бұзушылық және қылмыс жасау орын алып) жатқанда, жас ұрпақтың жан-дүниесін қалыптастырудың өзіндік жалпыадамзаттық адамгершілік тұжырымдамасымен Абай бізге аса қажет.

Абайдың адам, оның өмірдегі орны мен атқаратын міндеті, оның адамгершілік тұрғысынан жетілуі туралы ойларына жүгіне отырып, біз олардың өзектілігіне тағы бір рет көз жеткіземіз, өйткені оларды өзіміздің кәсіптік-педагогикалық қызметімізде де, жеке басымызды адамгершілік-этика тұрғысынан жетілдіруіміз үшін де басшылыққа ала аламыз.

Абайдың пікірінше, адам дүниеге жеке тұлғаның әлдебір дайын мінез-құлық ережелерімен бірге келмейді. Ізгілік пен кемістік жайындағы түсініктер, барша мінез-құлық ережелері адамның өмір сүруі мен қызметі барысында пайда болады. Ол жастарды:

«Әсемпаз болма әрнеге,

Өнерпаз болсаң арқалан.

Сен де бір кірпіш - дүниеге,

Кетігін тап та, бар, қалан», – деп үйретті [1].

Ал адамды зерттеп, тәрбиелеу үшін, бұны қазіргі заманға сай ғылыми тұлғалық-қызметтік көзқарас емес деп айта аламыз ба? Абайды адамның: этикалық, эстетикалық тұлғасы, оның білімі мен тәрбиесі, сезімдері мен ақыл-ойының әлемі, мұраттары мен өмірлік мақсаты қызықтырып, тартады.

Адамның тәрбиесі мен қалыптасуына аса маңызды мағына бере және адамның кемістіктерін тағдырдың жазуы деп түсіндіргісі келгендерге қарсы күресе отырып, Абай адамгершілік қасиеттерді адамның табиғаттан алмайтынын, тәрбие барысында ғана оның өнегелі немесе өнегесіз адамға айналатынын баса айтқан.

Баланы тәрбиелеуші кім, сонда? Әлбетте, бәрінен бұрын, оны қоршаған адамдар. Оларды Абай үш топқа бөледі. Кейбір кемшіліктерді анықтау, сонымен қатар өсіп келе жатқан жас ұрпақтың адамгершілік тұлғасында ауытқушылықтарды болдырмау үшін, Абайдың ұстанымдарын тәрбие беру үдерісінде басшылыққа алуымыз керек. Сонымен, Абай ажыратқан топтар қандай топтар екен?

Біріншіден, Абайдың айтуынша, ол – ата-аналар, аға-інілер мен сіңлі-қарындастар, яғни баланың отбасы, туыс-туғандардың ортасы. Екіншіден, ол – мұғалімдер, тәрбиешілер, тәлімгерлер, яғни бала тәрбиесіне кәсіби жауапты ересек адамдар. Ал, үшіншіден, ол – құрдастар, достар, жолдастар...

Бірақ Абай өзгеше маңызды адамгершілік-этикалық қорытынды жасайды: адамдардың осы санаттарының ішінен балалар кімді көбірек құрметтейді, кімге көбірек сенеді, кімнің ықпалы күштірек? Баланың жақсы көретін адамы – олардың алғашқы да басты тәлімгері! Педагогикалық ойлау және балаларды адамгершілікке тәрбиелеп, қалыптастырудың тиімді жолдарын іздеп, табу үшін, Абай бізге қаншалықты көп дүние қалдырды десеңізші...

Абай адамгершілікке үндейтін жалынды шығармалары топтамасында «Адам бол!» деген өсиетін алға тарта отырып, жастарға арнап достық пен жолдастықтың, ерлі-зайыптылық өмірдегі сүйіспеншіліктің, борыш пен ұжданның, адам істеріндегі ерлік пен сұлулықтың этикалық нормаларының тұтас кодексын жасап шыққан: оларда мінез-құлықтың оң да, теріс те қасиеттері, жақсылық пен жамандық, адамның адамгершілік тұрғысынан жетілуі үшін ғылым мен ғалымдардың қандай рөл атқаратыны жайында баяндайды. Ұлы ағартушының: «Жігіттер, ойын арзан, күлкі қымбат», «Интернатта оқып жүр» және көптеген басқа шығармаларында осындай қасиеттер сипатталады. Егер бір өлеңдеріне Абай адам болу үшін не керек екенін айтса, ал басқаларында адам болу үшін не істемеу керектігін түсіндіреді. Мәселен, «Әсемпаз болма әрнеге...», «Талай сөз бұдан бұрын көп айтқанмын...», «Болды да партия» және тағы басқа өлеңдерін атауға болады.

Адамның мінез-құлқын өзгерту үшін тәрбиенің атқаратын рөлін жоғары бағалай отырып, Абай тәрбие мен білім берудің адамгершілік мұрат-мақсаттарын айқындайды. *Тәрбиенің жоғары маңсаты, Абайдың пікірінше, – баланы еңбекқор және отаншыл етіп шығару, ал оқытудың мұраты – оның қоршаған әлемді танып білуі, білімдерге қанығып, білім мен мамандық алып шығуы.* Басты міндет – тәрбие мен оқытуды қатар жүргізіп немесе, қазір өзіміз айтатындай, бір мақсат – адамгершілігі асқақ, мәдениетті, білімді, халқына қызмет ететін, соның мүдделерімен, ойларымен, арманмүдделерімен өмір сүретін жоғары өнегелі адам қалыптастыра отырып, біртұтас педагогикалық үдеріс құру. Біздің түсінуімізше, Абай тәрбие мен оқыту ісін адамгершілік пен демократия ұстанымдарына құрудың қазіргі заманғы мақсатын алдын ала болашақтағы жүз жылға айқындап қойғандай.

Адамгершілікке тәрбиелеудің басты құралдары деп Абай еңбекті және адамдарды ағартуды атайды. Оның поэзияда да, прозада да еңбектің адам өміріндегі маңызы туралы айтпаған бірде-бір шығармасы жоқ дерлік. Абай еңбекті адамның өмірлік қажеттілігі және оның адамгершілігінің негізі ретінде жырлайды. Еңбек адамы, Абайдың ойынша, ізгіліктің шынайы иесі, яғни «адамның әулиесі».

Қорытындылай келе, ағартушы-педагог адамның бақытын адамгершілікті бағалау өлшемі деп қарай отырып, оның мағынасы жайында көп ойланып, толғанады. Оның ойынша, адам бақытқа ұмтылуға тиіс, өйткені бақытқа жетуге құлшыну адамдардың өмірін айқындайтын аса маңызы фактор болып табылады. Өмір мен бақыттың мағынасын ол білімнен, еңбектен, халық үшін өтпейтін-өшпейтін мағынасы бар игілікті істер істеуден көреді. Абайдың өзі халыққа қалтқысыз қызмет етудің осындай жарқын үлгісі бола білді.

Әдебиеттер

1. Кунанбаев А. Избранное / А. Кунанбаев. – Алма-Ата: Казгосиздат, 1988. – 340 с.
2. Өтеген Қ.О. Педагогика: Оқу құралы / Қ.О. Өтеген. – Шымкент: «Әлем», 2012. – 284 б.
3. Кубесов А. Педагогическое наследие аль-Фараби / А. Кубесов. – Алма-Ата: Мектеп.

А.Қ. Айтбай

«Қазақ тілі мен әдебиеті» пәні мұғалімі
№ 117 ЖББМ жалпы білім беретін орта мектеп
(Қазақстан Республикасы, Алматы қ.)
e-mail: Aitbayalina@mail.ru

МАҒЖАН ЖҰМАБАЕВТЫҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ЕҢБЕКТЕРІНДЕГІ ОҚУШЫЛАРДЫҢ АДАМГЕРШІЛІК-ЭТИКАЛЫҚ ТӘРБИЕСІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Тәрбие – бұл мәңгілік категория. Соған қарамастан «Педагогикадағы» қиын, күрделі мәселелердің бірі тәрбиенің мақсатын анықтау болып табылады. Әр елде тәрбиенің мақсаты мен міндеттері сол елдің нақты талаптарына сай кейбір өзгеріске ұшырағанымен тәрбиенің негізгі мақсаты – жас ұрпақты өмірге дайындау, оған өз халқының ғасырлар бойы жасап, қалыптастырған әлеуметтік тәжірибелерін үйрету негізінен сақталып келеді. Осыдан тәрбие тәжірибесін топтастыру және қорытындылау, арнайы оқу-тәрбие мекемелерін ұйымдастырып, жастарды өмірге дайындаудың қажеттігі туындады. «Тәрбие – тал бесіктен» демекші қазіргі заман талабы да осыны қалап отыр. Осы тұрғыда көп еңбек еткен, тәрбиенің қыр-сырын танып, біздерге мұра ғып тастап кеткен М. Жұмабаевтың «Педагогика» атты еңбегі жайлы айтып кетпеу мүмкін емес.

Мағжан Жұмабаев – ақын, прозашы, аудармашы, педагог. Оның барша шығармашылығы өз халқының бақыты жайындағы ойлармен өрілген. Ал ғалымның терең ғылыми зерттеулері ерекше назар аударуға тұрарлық. Балаларға білім мен тәрбие беру мәселесіне ол көптеген жарияланымдар, оқулықтар мен оқу құралдарын арнаған. Олардың арасынан «Бастауыш мектептегі ана тілі» (1923 ж.), «Сауаттылыққа оқыту» (1926 ж.), «Ересектерге арналған әліппе» (1929 ж.) деген кітаптарын атауға болады. Ал М. Жұмабаевтың 1922 жылы жарыққа шыққан «Педагогика» атты кітабы бүгінгі таңда да тамаша оқулықтың озық үлгісі болып саналады.

«Педагогика» кітабын жазған уақытқа қарай М. Жұмабаевтың жоғары және орта мектептегі педагогикалық қызметінде айтарлықтай тәжірибесі бар-тын. Ол бейімділігі жағын айтпағанда, алған білімі бойынша да педагог болған. М. Жұмабаев өткен уақыттардағы ғана емес, сонымен қатар замандас ғалымдардың да зерттеулерімен жақсы таныс болған. Бұл жайында ол, атап айтқанда, «Педагогика» кітабының алғы сөзінде: «Мен көптеген педагог ғалымдардың еңбектерін оқыдым. Әсіресе Рубинштейннің, Смирнов пен Скворцовтың кітаптарын егжей-тегжейлі зерттедім. Бірақ бұл кітапты алдыма қойып, оны көшірдім деген сөз емес. Ғалымдардың жазғандарын сын көзбен қарап, түсіне отырып, мен қазақтардың өмірімен үндесіп жатқан, өзіміздің, іс-тәжірибемізде пайдалануға болатын идеяларды іріктеп алдым», – дел жазған [1].

М. Жұмабаевтың «Педагогикасындағы» басты тақырып – «бәрінен бұрын, адам мен адамзаттың мүдделері». Бұл оқу құралын қазақ ұлттық педагогикасын құрудың алғашқы тәжірибесі деп айтуға болады. М. Жұмабаев халықтың ұлттық тәрбиесінің ең басты, негізгі тәрбие екеніне нық сенімді, өйткені «ұлттық тәрбиенің ежелден қалыптасқан, ең ерте замандардан бастап-ақ көпжылдық іс-тәжірибелерде сыналған тәсілдері мен жолдары бар» [1]. Сондықтан әрбір мұғалім, әрбір тәрбиеші ұлттық тәрбиенің педагогикалық негіздерін білуге тиіс. Сонымен бірге М. Жұмабаев халықтық тәрбиені даралаудан сақтандырады, өйткені «...ұлттық тәрбиенің жақсы жағы көп, бірақ жаман жағы да баршылық. Кез келген ұлттық тәрбиеде ұшырасатын зиянды әдеттерден қазақ ұлты да ада емес...» [1]. Бірақ соған байланысты ол қазақ халқының педагогикасын әлемдік педагогикалық ойдан, жалпыадамзаттық ойдан, жалпыадамзаттық өнеге мен мәдениеттен оқшауламайды. Өзінің ой-толғауларында ол өткен уақыттардың тамаша педагог ғалымдарының еңбектеріне сүйенеді.

М. Жұмабаевтың авторлық ұсыныстары, педагогикалық қорытындылары мен кеңестері қазақ халқының поэзиясымен, салт-ғұрыптарымен және ең жақсы дәстүрлерімен табиғи астасып жатыр.

Зерттеудің тағы бір ерекшелігі – онда психология педагогикаға оның бөлінбес бөлшегі, тұлғаның рухани өмірінің қалыптасуына септігі тиетін бөлігі ретінде енген.

Автор еңбегінде тәрбиенің бағыттарын жіктей отырып, оның дене тәрбиесі, ақыл-ой тәрбиесі, эстетикалық және рухани тәрбие деген түрлерін ажыратады. Бұл көрсетілген бағыттардың үзілместей байланысын көрсетуге ұмтыла отырып: «Егер адам баласы тәрбиенің осы төрт түрін толық алса, оны тәрбиелі адам деп санауға болады. Егер ол шыныққан, күшті және өмірде кездесетін: ыстық, суық, аштық, кедейлік сияқты құбылыстардан қорықпайтын, ойлауға, дұрыс жол табуға қабілетті болып өссе, егер ол көркем сөзді, сиқырлы әуенді қабылдай алатын, көрген ғажайыптарынан ләззат алатын, жақсыны ғана қалайтын, мораль тұрғысынан кіршіксіз таза болып өссе, онда біз толық тәрбие алған нағыз адам туралы айта аламыз», – деп жазады [2].

Кітаптың кіріспесінде М. Жұмабаев педагогикаға жақын ғылымдарды атап көрсетеді. Дене тәрбиесімен айналысу үшін, ғалымның пікірінше, анатомия, физиология, гигиена, жаттығулар іспетті салаларды біліп, меңгеру қажет. Рухани тәрбие үшін ол: психология, логика, этика салаларын көрсетеді. М. Жұмабаев педагогиканы ғылым ретінде бес құрамдас бөлікке: жалпы педагогика, дидактика, әдістеме, мектепті басқару, педагогика тарихы деп ажыратады.

Оның еңбегінде «Жалпы педагогика» тарауы ғана баяндалса, екінші бөлігі рухани тәрбиеге арналған. Кітаптың кіріспесінде М. Жұмабаев: «Жан – адам бойындағы ең қымбат, ең жұмбақ нәрсе. Ал рухани тәрбиемен айналысу үшін, жанның қасиеттері жайында білім беретін ғылымды өте жақсы оқып, меңгеру қажет», – дейді [2].

«Педагогиканың» негізін халық педагогикасының әсері арқылы қаралған жалпыадамзаттық құндылықтар құрайды.

Оқулықтың алғашқы беттерінен-ақ баланы бесікте жатқан кезден тәрбиелеу жайында айта келіп, М. Жұмабаев халық педагогикасының дәстүрлеріне («Баланы – жастан») сүйенеді. Соған байланысты Мағжан: «Бала – талдың бұтағы. Оны қалай исең, солай өседі. Бірақ оның діңін түземек болсаң, ағашты сындырып аласың», – дейді.

Кітапта баланың адамгершілік тәрбиесінің заңдылықтары, ұстанымдары мен мақсаты, мазмұны, жолдары, түрлері мен тәсілдері ашыла көрсетілген. «Тәні саудың жаны сау» деген мәтелге сүйене отырып, автор қазақтың киіз үйі, ұлттық азық-түлік түрлері (қазы, қымыз, құрт, сорпа), тұрмыстық салттар мен дәстүрлері (баланы бесікке бөлеу, емізу, атқа мінгізу және басқалары) жайында баяндайды.

М. Жұмабаев, шынайы ағартушы ретінде, жер шары халықтары ынтымақтастығының адамгершілік ұстанымдарын жариялайды, адамның өз халқын ғана сүйіп, басқа халықтарды жек көре алмайтынын айтады. Адамгершілікке: жаны ашу, аяу, сүю сияқты қасиеттер жатуға тиіс. Педагог басқаның қайғысын сезу қабілеті адамның табиғатына тән екеніне сендіреді. Суға батып бара жатқан адамды құтқаруға ұмтылғанда, ешкім де сол ісі үшін марапат алуды ойламастан суға секіреді. Адам өмірінде қиындықтар мен ауыртпалықтарды қаншалықты көп көрсе, ол басқалардың ауыртпалығын да соншалықты жақын сезінеді Сөйтіп, баланың адамгершілік тәрбиесін бағалаудың басты өлшемі деп М. Жұмабаев жер бетіндегі барлық адамдарға бауырластық сүйіспеншілік сезімін атайды. Адамзаттың осы адамгершілік қасиетін жоғалту және ұмыту қорқынышты салдарларға: ұлттық өшпенділікке, озбырлыққа, ыза-кекке әкеліп соқтырады.

Адамгершілікке тәрбиелеудің мақсаты, М. Жұмабаевтың пікірінше, баланың бойында адамгершілік бағдарлық ойлау қабілетін, адамгершілік мінез-құлық пен іс-әрекеттер қалыптастыру болуға тиіс. «Бала, – деп жазады педагог, – жаман қылықты адамгершілік таңдау жасай алмағаннан, әрекетінің салдарын алдын ала көре білмегеннен істейді, өйткені ол міндеттердің шешімі одан белгілі бір күш-жігер жұмсауды, адамгершілік ұстанымдар мен моральдық қасиеттердің болуын талап етеді» [2]. М. Жұмабаевтың пайымдауынша, адамның бойында өз бетінше дамуға, жетілуге ұмтылу, бойында нық адамгершілік ұстанымдарын, сенімдерін қалыптастыруды, өзінің адамгершілік мұратын табуды, өзінің наным-сенімдері жолында күресу үшін қажетті ерік-жігері мен мінез-құлқын дамытуды қалау сезімін туғызу өте маңызды.

Тәрбиенің әдістері жайында айтқанда, Мағжан баланы ұрып-соғып жазалауға, тұлғаны қорлауға үзілді-кесілді қарсы тұрады. Балаға жалмауыз кемпір, мыстан, шайтан, адам жегіштер, Кашей жайында әңгімелеп, оны қорқытпау керек. Ондай бала батыл, ержүрек болып өспейді. М. Жұмабаев бала тәрбиешіге сөзсіз құлақ асуға, көзсіз сенуге тиіс дейтін өктем тәрбиеге қарсы болды. «Педагогика» авторының ойынша, бала тәрбиешінің озбырлығына емес, қажеттілікке, тиісті нәрселердің күшіне бағынуға тиіс. Әлдебір істі тапсырған кезде, балаға оның не үшін қажет екенін

түсіндіру керек. Егер бала өз еңбегінің түпкілікті мақсатын білсе, ол, қайткенде де, бастаған ісін аяғына дейін жеткізуге тырысады. Өзінің бұйрықтарын сөзсіз бұлжытпай орындауды талап ететін тәрбиеші – нашар тәрбиеші.

М. Жұмабаев педагог тарапынан өне бойы қамқорлық көрсетудің де зиянды екенін айтады. Оқушының қайсыбір істі басқалардың көмегінсіз орындай алмайтынына көзі жеткенде ғана, тәрбиеші оған көмекке келе алады. Тұрақты бақылау және үлкеннің айтқанын орындауды талап ету, әлбетте, баланың бойында қорқыныш сезімін туғызып, оны қорқақ, тұйық және ынжық жанға айналдырады. Бірақ бала басына келгеннің бәрін істеп, ешқандай шектеу көрмесе, онда біз кейін есерсоқ өзімшіл, еркетотай, ешкіммен санаспайтын әпербақан адамды көретін боламыз.

Бір жағынан, бала еркіндікті сезінуге тиіс, екінші жағынан, бұл еркіндік міндеттілікке, жауапкершілікке және өзара сынға тәрбиелейтін тәртіпке бағынуға тиіс.

Тәрбиеші мен бала арасындағы қарым-қатынастарда сыйластық пен құрмет орын алуға тиіс. Адамгершілікке негізделген педагогика ұстанымдарын қолдай отырып, М. Жұмабаев, бәрінен бұрын, әр адамның бойында ізгі бастаулардың бар екеніне сүйене отырып, тұлғаның адамгершілік бейнесін игі істермен қалыптастыруға болатынын айтылған.

Қорыта келгенде, Мағжанның «Педагогика» оқулығын оқи отырып, мынандай ой түйіндейміз: ғылым ұлттық болмысымыз бен сана-сезімге жақын этнопедагогика, психология принциптерін негізге ала отырып жазған. Аталған еңбекті сараптай келе өткен ғасырдың 20–шы жылдарда педагогикалық–психологиялық жазба еңбектерде айтылған ойлар бүгінгі тәуелсіз мемлекетімізді дамытуда, әсіресе ұлттық байлығымызды пайдаланып, оны қажетімізге жаратауға таптырылмас мұра болып отыр. Ұлы М. Жұмабаевтың еңбектеріндегі ұстаздық – тәлімгерлік идеялары біз үшін өте құнды дүние.

Әдебиеттер

1. Антология педагогической мысли Казахстана / Сост. К.Б. Жарикбаев, С.К.Калиев. – Алматы: Рауан, 1995. – 512 с.

ҒТАХР: 14.15.01

А.А. Атаева

«Қазақ тілі мен әдебиеті» пәні мұғалімі
№ 117 ЖББМ жалпы білім беретін орта мектеп
(Қазақстан Республикасы, Алматы қ.)
e-mail: Arailymataeva88@gmail.com

САНДЫҚ ТЕХНОЛОГИЯ ЖӘНЕ МҰҒАЛІМ ТҰЛҒАСЫ

Жаңартылған мектеп форматы мектептердің форматы біртіндеп өзгерді, цифрлық орта ұйымдастырылды. Қазақстанда бұлтты жүйелер (электронды күнделіктер), интерактивті мазмұны бар электронды тақталар, компьютерлер мен планшеттер қолданылады. Мектептерде жоғары жылдамдықты Интернетке қол жетімділік пайда болды. Барған сайын сабақ және сабақ жоспары ақпараттық технологияларға негізделген интерактивті және цифрлық технологиялардың жаңа мүмкіндіктерін қамтып отыр.

Цифрлы технологияның біздің өмірімізге етене араласып кеткені сонша, бүгінде бұл технология қоғамдық салалардың сан алуан бағытында қолданылып жүр. Қазіргі таңдағы білім мен ғылымның дамуы түрлі қоғамдық өзгерістердің туындауына әкеліп жатыр. Соның ішінде білім беру саласында осы бағытта түрлі шаралар жасалуда.

Бүгінгі күні цифрлы оқыту технологияларын қолдану аса маңызды болып саналып жүр. Бұл үшін еліміздің білім беру саласында бірқатар реформалар жүргізіліп, сабақты оқушылар үшін аса қызықты әрі пайдалы өткізу жолдары қарастырылып, өз кезегінде нәтижесін де беріп жүр.

Адамға білім беру процесі ең алғаш бастауыш сыныптарда берілетіні белгілі. Жалпыбастауыш сынып баланың білім мен тәрбиені бойына барынша жинап, тұлғалық дамуына ерекше жағдай жасайтын кезең. Алғашқы білімнің іргетасы қаланатын тұстардың түйісетін уақыты

да бастауыш сынып болмақ. Міне, бүгінгі цифрлы оқыту жүйесінде бастауыш сыныптағы оқыту процесін дамыту арқылы елдің өркендеу мәселесін көздейді.

Бір кездері дамытушы ойыншықтар мен проекциялық аппараттарды инновациялық технология ретінде қолданған мен үшін ақпараттық технологияларды меңгеріп, пайдаланудың пайдасы зор болды. Бірінші кезекте өзімнің материалдық базамды толықтырдым, екінші кезекте уақыт үнемдей алдым. Ақпараттық технологиялар дамыған сайын, білім беру жүйесіне де түрлі өзгерістер енуде. Жалпы, педагогика цифрлы оқыту технологияларымен тығыз байланысты. Олардың дамуына орай, педагогикалық орта мен әдіс-тәсілдер де өзгереді. Бүгінде цифрлы технологиялардың алуантүрлілігі білім алуудың сапасын көтеріп қана қоймай, білім алуудың жаңа тәсілдерін құруға да мүмкіндік беріп отыр. Және де ұстаз пен оқушының арасындағы қарымқатынастардың жаңаша түрін қалыптастыра бастады.

Түрлі технологиялар көп-ақ, дейтұрғанмен олардың арасынан қажеттілігін ғана таңдап, сабақтың әр кезеңінде тиімді қолдану – менің басты талаптарымның бірі. Мәселе, технологияларды кеңінен пайдалану емес, мәселе – тұлғаны нәтижеге бағыттап білім беруде. Сол себепті де сабақ барысында барысында көрнекілік әдістер мен техникалық құралдарды қолданамын.

Жалпы, сабақ барысында жаңа технологияларды, техникалық құралдарды жан-жақты қолдану, сабаққа керекті материалды ақпараттық кеңістіктен іздеу, мұғалімнің жұмысын жеңілдетіп, оның уақытын үнемдейді. Сондай-ақ, жаңа ақпараттар легі көбейіп оқушылардың қызығушылығын оятуға мүмкіндік береді. Мәселен, сабақ барысында қолданатын электрондық оқулықтардың артықшылықтарын айтып өтейін. Аталмыш оқулықты пайдалану барысында оқушы бұрын алған білімін кеңейтіп, өз бетімен шығармашылық тапсырмалар орындайды.

Цифрлық технологиялардың жедел дамуы салдарынан бүгінде ақпараттар ағымы өте көп. Тіпті, санынан адам жаңылады. Осыған байланысты педагогтерге артылар жүкте артты. Мәселен, педагог – ақпараттық мәдениеті жоғары, кез-келген технологияларды меңгерген болуы шарт. Бұл мәселеге мен де бей-жай қарамаймын. Өз тәжірибемде мультимедиялық технологияларды көбірек қолданып, оқушыларға ғаламтордан тақырыптық бейнекөріністер көрсетемін. Компьютерлік техниканың мүмкіндіктерін толық пайдаланып, оқушыларға талдау жұмыстарын жасатамын. Олардың терең де тиянақты білім алуларын қамтамасыз етемін. Графикалық материалдар мен презентациялық слайдтар жасау арқылы, оқушылардың сабаққа деген қызығушылығын оятып, танымдық және есте сақтауын қалыптастыруға әрекет етемін. Оларға сұрақ қоя отырып, өздерінің көргендерінен ой-пікірлерін сұрауды да ұмытпаймын. Бұл арқылы жасөспірімдердің өз пікірлерін еркін жеткізе білуіне, бірін-бірін тыңдай білуге ұмтылады.

Ал, компьютерлік сабақтарда көбіне компьютерлік бағдарламалар мен электрондық ресурстарды пайдалануға мүмкіндік беремін. Себебі, бұл әдіс арқылы оқушылар кез-келген тақырыпты еркін меңгеріп, пәнге деген қызығушылығы артады, ой-танымы кеңейеді, өз бетінше шығармашылықпен, ізденімпаздықпен жұмыс жасайды. Жалпылама пәндерде компьютерлік тестілеуді қолданудың өте көп көмегі тиеді. Бұл – оқушылардың интеллектуалдық танымын, логикалық ойлауын дамытуға ықпал етеді.

Сабақтарымда әр тақырып сайын оқушылармен түрлі шығармашылық жұмыстарды шеберлігіме қарай ұйымдастырып, түрлендіріп, өткіземін. Және де жаңа сабақты түсіндіру барысында сабақтың мазмұнын дайын күйінде бермеймін. Оқушылардың өздігінен танып-білу дағдыларын қалыптастырып, жаңа тақырып бойынша анықтама, ережелерді өздері құрастырып тұжырымдай білуіне үшін логикалық, талдамалық сұрақтар қоямын. Негізінен, білім беруде цифрлық технологияларды қолданған да сабақ барысы ерекше форматта өтеді. Себебі, аталмыш құралдардың өзіне тән формальды колориті мен танымы болғандықтан, сабақ беру методикасы қызығырақ болады. Бұндай танымда өскен балалар белгілі бір қабілетті игеріп, соған жетік болады. Міне, осы тұрғыдан алып қарағанда жоғарыда атап өткен жүйелі-әрекеттік тәсілдің тигізер пайдасы зор.

Мектеп қабырғасында оқушыларды оқыту процесінде ең алдымен жүйелі-әрекеттік әдісі басты назарға алынуы керек. Өйткені, қазіргі таңдағы оқулықтар мен оқу құралдары жүйелі-әрекеттік әдісі бойынша жазылған. Сондықтан, әрбір мұғалім аталмыш технологиядағы негізгі функцияларды өзінің сабағында жетік қолданып, оны бүгінгі күннің талабына сай икемдеп, жаңа форматты оқыту процесінің үлгісін қалыптастырғаны абзал. Жүйелі-әрекеттік әдіс бүгінгі күні

өте кең ауқымда қолданылып келе жатыр. Оқушылардың сабаққа деген ынтасы мен ықыласын арттыру мақсатында қолданылып жүрген бұл технологияның беріп жатқан нәтижесі де өте үлкен. Оқушыны жеке тұлға ретінде қалыптастыруда және ақыл-ой зердесін дамытуда аталмыш технологияның мәні зор. Мәселен, оқушының еңбек етуге деген ұйымшылдық қабілетін оятуға ынталандырады, өзін-өзі басқару, бақылау, байқампаздыққа, ақыл-ой іскерлігінің белсенділігін дамытады. Сондықтан, цифрлы технология үрдісін әр ұстаз жүйелі пайдалана білсе, ертеңгі қоғам иелерінің білімді, білікті, ынталы болары сөзсіз.

Қорыта келе, әрбір сабақ – мұғалімнің шығармашылық жұмысы. Сондықтан да әр сабақты оқушының есінде қалатындай етіп түрлендіріп отырған жөн. Ғылым мен техниканың дамыған заманында оқушылардың білім деңгейін тереңдету, ғылыми тұрғыда дамыту, өз бетімен жұмыс істеуге дағдыландыру, ойлау қабілетін дамыту, сөйлеу шеберліктерін арттыру, өз беттерімен ізденушіліктерін, ақпараттық құралдарды іздестіру және оны пайдалана білу мақсатында цифрлы технология әдістерін тиімді пайдалану – ұстаз шеберлігінің белгісі.

Әдебиеттер

1. Желдербаева С. Жаңа педагогикалық технологиялар / С. Желдибаева. – Алматы, Рауан, 2012. – 99 б.
3. Беспалько В.П. Слагаемые педагогической технологии / В.П. Беспалько. – М.: Педагогика, 2015. – 75 с.

ҒТАХР: 26.01.21

А.Д. Бәшенова

Абай облысы Семей қаласы «Ыбырай Алтынсарин атындағы № 37 гимназиясы» КММ
химия пәні мұғалімі
(Қазақстан Республикасы, Семей қ.)

ХИМИЯ ПӘНІ АРҚЫЛЫ ОҚУШЫЛАРДЫҢ ФУНКЦИОНАЛДЫҚ САУАТТЫЛЫҒЫН АРТТЫРУ

Мектеп оқушыларының функционалдық сауаттылығын дамыту бойынша бес жылдық ұлттық жоспарды қабылдау жөнінде нақты міндеті қойылды. Еліміз үшін маңызды болып табылатын аталған стратегиялық міндетті шешу жағдайында тұлғаның ең басты функционалдық сапалары белсенділік, шығармашыл тұрғыда ойлауға және шешім қабылдай алуға, кәсіби жолын таңдай алуға қабілеттілік, өмір бойы білім алуға дайын тұру болып табылады.

Бұл функционалдық дағдылар мектеп қабырғасында қалыптасады. Функционалдық сауаттылығы дегеніміз адамдардың әлеуметтік, мәдени, саяси және экономикалық қызметтерге белсене араласуы, бүгінгі жаһандану дәуіріндегі заманағымына, жасына қарамай ілесіп отыруы, адамның мамандығына, жасына қарамай үнемі білімін жетілдіріп отыруы.

Ондағы басты мақсат – жалпы білім беретін мектептерде Қазақстан Республикасының зияткерлік, дене және рухани тұрғысынан дамыған азаматын қалыптастыру, оның әлемде әлеуметтік бейімделуі болып табылады.

Функционалдық сауаттылық – адамның сыртқы ортамен қарым-қатынасқатүсе алу қабілеті және сол ортаға барынша тез бейімделе алуы мен қарым-қатынас жасай алу деңгейінің көрсеткіші.

Олай болса, функционалдық сауаттылық тұлғаның белгілі бір мәдени ортада өмір сүруі үшін қажетті деп саналатын және оның әлеуметтік қарым қатынас жасауын қамтамасыз ететін білім, білік, дағдылардың жиынтығынан құралады.

Ал кең мағынасында ол тек білік пен білімділік әлеміне барудың жолы ғана емес, ол – ұлттың, елдің немесе жеке адамдар тобының мәдени және әлеуметтік дамуының өлшемі.

Осындай сапалық сипаты тұрғысынан қарағанда функционалдық сауаттылық жеке адамды дамытудың тетігі ретінде қолданылады. Қоршаған әлемде және табиғатта болып жатқан құбылыстарды түсіну, салыстыру, талдау, жіктеу, жүйелеу, жалпылау білік, дағдыларын меңгерту мақсаттары көзделгенде ғана оқушылардың функционалдық сауаттылығын қалыптастыруға болады.

Оқушылардың функционалдық сауаттылығын арттыру үшін академиялық білім беріп қана қоймай, сын тұрғысынан ойлау, білімін күнделікті өмірде, шынайы жағдайларда пайдалана білу, проблеманы шешу, ғылыми-зерттеу қарым-қатынас дағдыларын дамыту керек. Сабақтың дағдыларын, мақсаттарына жету үшін тілдік дағдыларының төрт түрін түрлі комбинацияда оқылым, тыңдалым, айтылым, жазылым қолдана білу керек. Ол үшін мына мәселелерге үнемі көңіл бөлу керек:

1. Оқушыларға тапсырмаларды 6 деңгейлі Блум таксономиясы негізінде құрып, ондағы білу, түсіну, қолданудан гөрі жинақтау, талдау, бағалауға мән беру.

2. Стандарт талаптарына сай берілген тапсырмаларды орындаумен қатар оқушының өмірде қолдана алатындай тапсырмалар құрастыру.

3. Оқушының логикалық ойлауын, сыни тұрғыдан ойын жеткізуді жүзеге асыру үшін, білім беруде сабақтың құрылымын өзгерту, яғни оқытудың белсенді стратегияларын қолдану, оқушының сабаққа деген ынтасын арттыру үшін әр 10 мин сайын жағдаятты өзгертіп отыру.

4. Оқушыға тапсырма берген кезде оның алгоритмдерін алдын- ала ескерту.

5. Тапсырманы зейін қойып, орындауға және эксперименттік есептер, зертханалық шағын зерттеу жұмыстарын орындата отырып, өзінің орындаған жұмысының дұрыстығына көз жеткізу, өзін-өзі бағалауға үйрету. Осындай іс-әрекеттерді орындаған жағдайда оқушыға жоғары деңгейде білімін қалыптастыруға жол ашылады.

Пәнді интеллектуалдық және шығармашылық тұрғыда түсініп меңгертуде қазіргі таңдағы оқыту технологияларының стратегияларын пайдалану тиімді болып келеді: «Джиксо ұжымдық оқыту» стратегиясы, «Дана үкілер» стратегиясы, «Мозаика немесе Ара ұясы» стратегиясы. Мақсаты: Жалпы мәселені жұпта, топта, ұжымда талқылау. Бұл стратегиялар мазмұнды жоғары табыспен меңгеру, оқығанды есте сақтау үшін тиімді. Оқушының оқуға деген қызығушылығы артады, ұжымда жақсы қарымқатынас қалыптасады, саналы тәртіп орнайды, өз бетінше ойлауға, ізденуге, нәтижеге жетуге дағдыланады.

Сондай-ақ, оқушылардың оқу материалын тек жаттап қана алмай, оның мән- мағынасын терең түсінуін қамтамасыз ету міндетті боп саналады. Мектепоқушыларының функционалдық сауаттылығын қалыптастыруда қатысымдық, рөлдік ойын, дара тұлғаға бағдарланған оқыту және сұрақ-жауап әдістері арқылы жүзеге асатын жағдаяттық тапсырмалар, рөлдік ойындар, сұқ-баттық тапсырмалар, құзыреттіліктерді қалыптастыратын тапсырмалар арқылы кешенді жүргізудің тиімділігі жоғары болады. Мұғалім ретінде, жаңа стратегияларды химия сабағында қолдану барысында оқушының өз бетімен білім алып, алған білімді іс-жүзінде дәлелдей алатын және «үндемейтін», «енжар» оқушының қызығушылығын оятып, оны «сөйлетуге» болатындығын өз тәжірибемнен байқадым. 9 сыныпта химия пәнінен СТО технологиясының әдістерін қолданып, бірнеше сабақтар өткіздім.

Онда ЖИГСО, белгілер әдісі, венн диаграммасы, бес жолды өлең, топтастыру әдістерін қолдандым және жеке, топтық, рөлдік ойын жұмыстар жүргізілді.

Үй тапсырмасын «Кім жылдам?», «Ия. Жоқ», «Ойлан. Тез», «6 неге сұрақ» ойыны түрінде ұйымдастырып, қай топта сұраққа айтпаған оқушы саны көп, сол жеңіледі.

Сабақты жарыс түрінде ұйымдастырып жауап бермей қалған оқушыны қалдырмай, қайта оның есебін алып, оны сол бала үшін топтың артта қалғанын түйсігіне жаймен жеткізсе, ол оқушы да басқа оқушылардан қалмай жауап беруге тырысатынын және оған топтағы басқа оқушылар міндетті түрде көмектесетініне көз жеткіздім. Сол сияқты инновациялық технологиялардың әдіс-тәсілдерін 9-11 сыныптарда да пайдаланып, жақсы нәтижелерге жетіп жүрмін.

Жоғары сыныптар үшін көбіне ЖИГСО стратегиясын қолданамын. ЖИГСО стратегиясын қолдануда мәтіннің көлемі үлкен, күрделі, ғылыми тұрғыда болуы керек. Себебі, қарапайым мәтін болса, оқушылар тәжірибелі топсыз-ақ өздері оқып, тіпті жаттап алып айтып береді. Қандай технологияны пайдаланған кезде оқушының белсенділігі мақсатқа ұмтылуы, ақпаратты өзі іздеп табуы, шапшаңдығы мен еркіндігі, шығармашылдығы, көңіл-күйдің көтеріңкі болуы қамтамасыз етіледі. Сонымен бірге оқыта үйрету ойындары оқушыларға білімдерін тереңдетуге, толықтыруға, бекітуге, алған білімдерін өмірде қолдана білуге, ақпарат көздерімен өздіктерінен жұмыс істеуге, ізденуге, әр түрлі жағдайларда дұрыс шешім қабылдауға, қиындықтан алып шығатын жол таңдауға, өмірде өзін бағалай білуге үйретеді. Мысалы, 8 «б» сыныбында «Оксидтер. Жану» тақырыбында

оқушыларды бірнеше топқа бөліп, топтарға әр түрлі формулаларды беру, атауларын беру. Әр топ әр түрлі суреттер, кестелер, ақпараттар жинап, постер, кластер сызып тақтаға ыңғайлы етіп орналастырып, әр топ өз жинақтаған мәліметтерін қорғайды, басқа топтар тыңдайды. Оксид туралы қосымша мәліметтер алады. Сонымен қатар сабақта төмендегідей әдіс-тәсілдерді қолдану оқушылардың сабаққа ынтасын арттыра отырып, білім сапасын жетілдіріп, функционалдық сауаттылықтарын қалыптастыруға зор ықпалын тигізеді деп ойлаймын. Атап айтсам: «Жұптағы ой қозғау», «Аквариум», «Кластерлер», «Ойлан, жұптас, талқыла», «Серпілген сауал», «Еркін жазу», «Сұрақтар шеңбері», «Атаулар туралы үш сұрақ», «Ыстық орындық». Сондай-ақ сабақта ойынды ұйымдастырғанда оқушылар бір-біріне көмектесетіндей, бір-бірімен бірігетіндей жағдай жасау керек. Сонда сабақ тек білім беру қызметін ғана емес, тәрбиелеу қызметін де атқарады. Мұндай сабақтардың өтілуі нәтижесінде оқушыларда бір бірімен сөйлесе білу мәдениеті, тәртіптілік, топқа және бір біріне жауапкершілік сезімнің болуы, өзін және өзгені бағалай, тыңдау қасиеттері қалыптасады. Ауқымды материалдан қажетті ақпаратты тауып, шешім қабылдауға дағдыланады, сөздік қоры дамиды. Жаңа заман талаптарына сай сабақта өзгеріп, жаңарып отырса, жеткіншектерге оның әсері мен ықпалы болады.

Олардың эмоциялық сезім – түйсіктеріне әсер ете білген ізденістердің пайдасы өте көп. Ақыл-парасаттан көрі сезім түйсігі ұшқыр балаларға көп жағдайда бағдарламалық тақырыптарды тосын тәсілдер арқылы түсіндіру пайдалы.

Жаңа педагогикалық технологияларды енгізу – оқыту үрдісінің тиімділігін арттырып қана қоймайды, басқа да көптеген мәселелерді шешеді.

Оқушы мемлекеттік стандартты ғана алып қоймайды, өз қабілетіне қарай таңдау, әрі қарай білімін дамытуға мүмкіндігі болады. Жаңа педагогикалық технологияны пайдалану оқушылардың сабаққа деген белсенділігін, қызығушылығын, танымдық, ойлау қабілеттерін арттырудың, яғни функционалдық сауаттылықтарын дамытудың бірден-біркөзі.

Сонымен, жаңа педагогикалық технологияның әдістерін тиімді пайдалану арқылы «Білімді адам» парадигмасын, «Өзін-өзі дамытатын және әрекетшіл адам» парадигмасына өзгертуге болады.

Әдебиеттер

1. Оқушылардың функционалдық сауаттылығын дамыту жөніндегі 2012-2016 жылдарға арналған Ұлттық іс-қимыл жоспары. – Астана, 2012.
2. Білімдегі жаңалықтар журналы № 1, 2, 3, 4.
3. Химия мектепте // Ғылыми-педагогикалық журнал. – Алматы, 2023.

ҒТАХР:14.09.85

Б.С. Буршакбаева

«Қазақ тілі мен әдебиеті» пәні мұғалімі
№ 117 ЖББМ жалпы білім беретін орта мектеп
(Қазақстан Республикасы, Алматы қ.)
e-mail: Banuka.1985@mail.ru

БІЛІМ БЕРУДЕГІ ЗАМАНАУИ ТРЕНДТЕР

Қазіргі заманғы білім беру трендтерінде білім беру мазмұнының өзгеруіне әсер ететін негізгі фактілерді белгілеу қажет. Біріншіден, бұл білім беру парадигмасының негізі болып табылатын оқытудың жаңа шарттары мен белсенді әдістерін жасау. Екіншіден, қоғам тарапынан өз білімін үздіксіз жаңартуға, жылдам қайта оқытуға, өзін-өзі дайындауға және тез өзгеретін әлемде табысты өмір сүру үшін өз қабілеттерін қолдану саласын ауыстыруға қабілетті сыни ойлайтын және функционалдық сауатты тұлғаны дайындауға қойылатын талаптар артып келеді.

Мақсаты: Заманауи білім берудегі жаңа трендтерді қарастыру – бұл Smart-оқыту, білім беру технологиясы – STEAM арқылы білім беру процесінде мобильді құрылғыларды қолдану.

Міндеттері:

1. Білім берудегі заманауи трендтерді меңгеру.
2. Бәсекеге қабілетті тұлғаны қалыптастыру үшін білім беру ұйымдарының күш-жігерін біріктіру жолымен тәрбиелеу мен оқытудың ұлттық жүйесін дамыту.

Спортта, сәнде, экономика мен білім беруде трендтер бар. Білім берудегі трендтер-бұл оның өзгеруінің үрдістері. Соңғы онжылдықта білім беру жүйесінде оқытудың сапасын және оның нәтижелерін жақсарту мақсатында оқытудың педагогикалық инновациялары мен компьютерлік әдіснамаларын белсенді енгізу жүргізілуде. Құрылған оқыту материалын ұсынудың жаңа формалары, оқытудың жаңа құралдарымен жұмыс істеу әдістемесі және оқытудың компьютерлік технологиялары арқылы оқушылардың өзіндік танымдық қызметін басқару тәсілдері ең үлкен нәтижелерге қол жеткізуге, оқушылардың белсенділігін және барлық оқу процесінің тиімділігін арттыруға мүмкіндік береді. Қазіргі уақытта ақпараттық технологиялар әлемінде смарт-құрылғылар мен мобильді қосымшалардың өсіп келе жатқан секторына ерекше назар аударылуда. Қазіргі заманғы нарықты талдауда планшеттер мен смартфондар таяу болашақта дамудың ең перспективалы бағыттарының бірі болып табылатынын анықтады. Смартфондар, ұялы телефондар, планшеттер және басқа да ақылды құрылғылар оқытуға көмектесе ала ма? Smart-оқыту – мультимедиа формасындағы бағдарламалық қамтамасыз ету мен контентті онлайн бөлудің бірігуінен тұратын оқытудың бірінші тренді. Қазіргі заманғы Smart оқытудың негізгі аспектілері-гаджеттерді, ашық білім беру ресурстарын, басқару жүйелерін пайдалана отырып, оқытудың икемді және ашық ортасын құру.

Smart – оқытудың басты мақсаты – ХХІ ғасырдың қазіргі қоғамындағы білім мен дағдыларды дамыту есебінен бәсекеге қабілетті білім берудің жоғары деңгейін қамтамасыз ететін орта құру: ынтымақтастық, коммуникация, әлеуметтік жауапкершілік, мәселелерді сыни тұрғыдан ойлау, жедел және мәселелерді сапалы шешу. Интеграцияланған зияткерлік білім беру ортасын дамыту қажеттілігі Smart – технологиялардың жеткілікті даму деңгейіне және олардың күнделікті өмірге ену қарқындылығына негізделеді.

Сынып бөлмесінен тыс оқыту – үшінші тренд. Бұл зерттеу, практикада білімді қолдануды қамтитын қызмет арқылы оқыту форматы. Мұндай оқыту ойын, квест, геокешинг, фото аулау, жорық, көшпелі лагерь түрінде өтеді. Бұл ретте оқушыларды тарихқа, мәдениетке, табиғатқа «батыру» жүреді, өйткені олардың алдына белгілі бір міндеттер қойылып, пайда болады.

Заманауи білім берудің төртінші тренді-бұл әлеуметтік медиа. Facebook әлеуметтік сервисі, Google сервистері мен құралдары, Wiki веб-сайты, Интернет желісінде дыбыстық файлдарды немесе бейнелерді тарату үшін покдастар, блогтар, Youtube видеохостингі, бұлтты технологиялар – осының бәрін оқытуда қолдануға болады және қолдану қажет. Мысалы, блогтарға мұғалім мен оқушылар арасындағы кері байланыс құралы ретінде білім алуға жақсы кіреді. Youtube-та бейнелерді көруге және орнатуға болады. Google сервистерінің көмегімен оқу үдерісін икемді және қызықты етуге болады. Білім беру ойындарын оқытуға енгізу қазіргі заманның бесінші тренді болып табылады. Әр түрлі оқу салалары үшін маңызды білім беру ойындары жасалады. Мысалы, климаттың өзгеру процесін имитациялайтын ойын, немесе экология мәселелерін шешу бойынша медициналық ойын, сияқты экономикалық ойындар бар «қалай өз бизнесін ашу», немесе әлемдік дипломатия аренасында күресуге болатын ойындар.

Алтыншы тренд білім берудің тар саласын қозғайды, ол жаратылыстану ғылымдарын оқыту әдістемесімен (learning sciences) байланысты. Мұғалім негізгі тұжырымдамалар мен ұғымдарды назардан тыс қалдырмауы тиіс, бірақ та оқушылар нақты проблемалық жағдайлармен жұмыс істеу керек.

Егер де біз оқушыларымызды мектептен кейінгі өмірге даярлайтын болсақ, онда біз олардың күнделікті өмірінің бір бөлігіне айналатын құралдарды пайдалануға мүмкіндік беруге тиіспіз. Қорытындылай келе, бастауыш сынып оқушыларының АКТ құзыреттілігін дамыту оларды цифрлық әлемге дайындау үшін, олардың оқу және кәсіби өсуі үшін өте маңызды [4]. АКТ бойынша білім беруге сақтықпен қарау және оқушылардың технологияны қауіпсіз және жауапкершілікпен пайдалануын қамтамасыз ету маңызды. Оларға АКТ дағдыларының берік негізін бере отырып және жауапты цифрлық азаматтықты алға жылжыту арқылы біз оларды цифрлық дәуірдің қиындықтары мен мүмкіндіктеріне дайындай аламыз. Технологияларды қолдана отырып және инновацияларға ашық бола отырып, мұғалімдер өз оқушыларына сенімді және сауатты цифрлық азаматтар болуға мүмкіндік береді.

Шеберлік сынып үлгісі:

- Видео көрсету (сабақ үдерісіндегі оқушылармен жұмысты көрсету): «Кэрролл диаграммасы», «Kahoot» әдісі. «Пликерс» әдісі.
  - Тәжірибелік тапсырмалар: – Тренинг: «Кубизм» әдісі
  - Сіз сабақта қандай әдістерді қолданасыз? Соның ішінен 1-2 әдісті айтып кетсеңіз. Какие методы вы используете в классе? Поделитесь 1-2 методам.
  - Білім беру трендтерін қалай түсінесіз? Как вы понимаете что такое образовательные тренды?
  - Сабақ үрдісінде функционалды сауаттылықты дамытуды қалай жүзеге асырып жүрсіз? Как вы осуществляете развитие функциональной грамотности в процессе занятий?
  - Оқу сауаттылығы мектебіңізде қалай жүзеге асуда? Как читательская эфе
  - Математика сауаттылығын дамытуда қандай тапсырмалар тиімді деп ойлайсыз? Какие задачи, по вашему мнению, наиболее эффективны в развитии математической грамотности?
  - Білім беруде сіздің басты мақсатыңыз қандай? Какова ваша главная цель в образовании? –
- Топқа бөлу: «QR-код» арқылы – Кэрролл диаграммасы» бойынша аудиториямен жұмыс.
- «Kahoot» әдісі бойынша аудиториямен жұмыс.
  - «Пликерс» әдісі бойынша аудиториямен жұмыс. Рефлексия: «Екі жұлдыз, бір тілек» Телефонмен хабарласау, лототроннан номер алып хабарласу.

Әдебиеттер

1. Smart-технологиялар: Кәсіби құзыретті педагогтен табысты білім алушыға / әдістемелік құрал. – Ақтөбе, 2019.
2. Бабаев С. Педагогикалық инновациялар мен педагогикалық озат технологиялар – талапшаң мұғалім еншісі / С. Бабаев, К. Қазиева // Бастауыш мектеп. – 2011. – № 4. – 25 б.
3. Қазақстан Республикасының білім беруді дамытудың 2011-2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы.
4. Раджерс Э. Инновация туралы түсінік / Э. Раджерс // Қазақстан мектебі. – 2011. – № 4.
5. Әлеуметтік әріптестік жағдайында техникалық және кәсіптік білім беру, Білім беру мекемесі басшыларының анықтамалығы. – 2013. – № 2. – 26 б.

ҒТАХР: 14.35.07

Д.Б. Жарылгапова¹, Д. Сағат², С. Алтынбек²

¹Астана медицина университеті,
Филологиялық пәндер кафедрасының аға оқытушысы

²Астана медицина университеті,
«Медицина» мектебі 3 курс»
(Қазақстан Республикасы, Астана қ.)
e-mail: zharylgapova.d@gmail.com

МЕДИЦИНАЛЫҚ БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІНДЕГІ ИННОВАЦИЯЛЫҚ РЕФОРМАЛАР: ҚАЗІРГІ ЖАҒДАЙЫ МЕН ДАМУ БАҒЫТТАРЫ

Кіріспе: Қазіргі заманғы медицина қарқынды дамуды сонымен қатар, жаңа технологиялар мен әдістерді талап етеді. Сондықтан медициналық білім беру жүйесін инновациялық реформалар арқылы жаңғырту қажет. Бұл реформалар білім сапасын арттырып, медицина саласының жаңа буынын дайындауға бағытталған. Медициналық білім беруде жасанды интеллект, робототехника және виртуалды шындықты пайдалану арқылы білім алушыларға тәжірибелік дағдыларды жақсарту керек. Осыған сәйкес реформалардың қазіргі жағдайы медицинадағы инновацияларды енгізу үшін оқу бағдарламаларын заманауи талаптарға сай қайта қарап, жаңа технологиялар мен әдістерді оқытуға және білімалушыларға тәжірибелік тұрғыдан медициналық технологияларды меңгеруге мүмкіндік беретін симуляциялық /модельдік/ оқыту орталықтары мен зертханалар ашу мен оларды

әдістемелік құралдармен қамтамасыз етуге бағытталған. Сонымен қатар, медициналық сауаттылықты арттырудың тиімді әдістері мен білім берушілердің біліктілігін де арттыруда.

Жұмыстың өзектілігі: Медициналық инновацияларда функционалдық сауаттылықты қалыптастыру мәселесі бүгінгі таңда ерекше маңызды. Заманауи медицина қарқынды дамып, технологиялық жетістіктер күн сайын жаңарып отырған заманда, болашақ медицина мамандарының осы технологияларды тиімді пайдалану қабілеті – денсаулық сақтау жүйесінің табысты жұмыс істеуінің негізгі факторларының бірі болып табылады. Функционалдық сауаттылықты қалыптастыру арқылы дәрігерлер мен медициналық қызметкерлер жаңа құрал-жабдықтарды игеріп, дәл және сапалы ем көрсетуге мүмкіндік алады.

Осы тақырыптың өзектілігі, ең алдымен, медициналық білім беру саласында жаңа инновацияларды енгізуге байланысты туындайтын қиындықтармен анықталады. Ғылыми-әдістемелік және психология-педагогикалық негіздерге сүйеніп, болашақ мамандарды даярлау сапасын арттыру маңызды. Сонымен қатар, ақпараттық технологиялардың дамуы мен олардың медицина саласына енуі медициналық қызметкерлерден ақпараттық сауаттылықты талап етеді.

Сондықтан медициналық білім беру жүйесін жетілдіру, функционалдық сауаттылықты арттыру, жаңа инновацияларды оқыту бағдарламаларына енгізу, және заманауи ақпараттық құралдарды меңгеру арқылы денсаулық сақтау саласындағы тиімділікті арттыру бүгінгі күннің өзекті мәселелерінің бірі болып табылады.

Қазақстандағы медициналық инновациялар бойынша статистикаға цифрлық денсаулық сақтау жүйесін қарастыра аламыз:

Қазақстанда 2021 жылдан бастап денсаулық сақтау саласын цифрландыру бойынша ұлттық бағдарлама жүзеге асырылып келеді. Соның нәтижесінде 90%-ға жуық медициналық мекемелер электрондық денсаулық сақтау жүйесіне қосылған.

2022 жылы Қазақстанда телемедициналық қызметтерді пайдалану айтарлықтай артты. Мысалы, тек бір жыл ішінде 500 мыңнан астам қазақстандық телемедициналық кеңестер алған.

Жұмыстың негізгі мақсаты: Ақпараттық технологияларды қолдану арқылы медициналық мамандардың ақпараттық сауаттылығын дамыту және медициналық білім беруде жаңа инновациялық реформаларды жүзеге асырудың тиімді жолдарын анықтау.

Зерттеу материалдары мен әдістері:

Теориялық талдау: Медициналық білім беру жүйесіндегі жаңа инновациялық технологиялар, функционалдық сауаттылық, психология-педагогикалық әдістемелер бойынша ғылыми әдебиеттер мен зерттеулерді талдау. Бұл әдіс арқылы функционалдық сауаттылықты қалыптастырудың негізгі қағидаттары мен талаптары анықталады.

Сауалнама және сұхбат жүргізу: Медицина саласында білім алып жатқан студенттер мен оқытушылар арасында сауалнама жүргізу арқылы олардың жаңа инновациялық технологияларды қолдану деңгейі, функционалдық сауаттылыққа қатысты көзқарастары мен дайындықтарын анықтау.

Эксперименттік зерттеу: Оқу үрдісіне жаңа инновациялық технологияларды енгізіп, олардың білімалушылардың функционалдық сауаттылығына әсерін бақылау. Бұл әдіс арқылы оқыту нәтижелерін салыстыруға, жаңа әдістердің тиімділігін анықтауға болады.

Статистикалық талдау: Эксперименттік зерттеулерден алынған деректерді өңдеп, олардың нәтижелерін статистикалық әдістер арқылы талдау. Бұл функционалдық сауаттылықтың дамуына әсер ететін факторларды сандық тұрғыдан бағалауға мүмкіндік береді.

Ақпараттық технологияларды қолдану: Медицинада қолданылатын заманауи цифрлық технологиялар, симуляциялық оқыту құралдары, виртуалды шындық және жасанды интеллект жүйелері арқылы білімалушылардың жаңа инновациялық технологияларды меңгеруін зерттеу.

Зерттеу материалдары:

Оқу-әдістемелік құралдар: Медицина саласындағы заманауи оқулықтар, оқу бағдарламалары, жаңа инновациялық технологияларды оқытуға арналған әдістемелік нұсқаулықтар.

Сауалнамалар: Оқытушылар мен білім алушыларға арналған функционалдық сауаттылықты, психологиялық және педагогикалық дайындықты зерттеуге арналған сауалнамалар.

Симуляциялық орталықтар мен зертханалар: Медициналық оқу орындарында қолданылатын симуляциялық құралдар, виртуалды және қосымша шындық құралдары, тренажерлар мен арнайы бағдарламалар.

Ақпараттық жүйелер мен платформалар: Медицина саласында қолданылатын цифрлық платформалар, телемедицина жүйелері, білім алушылардың ақпараттық сауаттылығын дамытуға арналған онлайн оқыту жүйелері.

Зерттеу осы материалдар мен әдістер арқылы медициналық білім беру жүйесінде жаңа инновацияларды қолдану тиімділігін арттыруға бағытталады.

Зерттеу нәтижелері мен оларды талдау:

1. Жаңа инновациялық технологиялардың енгізілу деңгейі:

Сауалнама нәтижелері бойынша, зерттелген медициналық білім беру мекемелерінде оқытушылардың 70%-ы жаңа инновациялық технологияларды оқыту үрдісінде қолданатыны анықталды. Алайда, оқытушылардың шамамен 30%-ы жаңа инновацияларды толық меңгермегендіктен, оларды белсенді пайдаланбайтынын айтты.

Білім алушылардың 80%-ы жаңа инновациялық құралдар мен әдістерді оқу үрдісінде қолданудың пайдалы екенін атап өтті, бірақ 20%-ы жаңа технологияларды меңгеру қиындықтарын атап көрсетті, бұл оқытушылар тарапынан қосымша қолдауды қажет етеді.

2. Ақпараттық технологияларды қолдану:

Зерттеу барысында білім алушылардың 90%-ы медициналық ақпараттық жүйелер мен платформаларды пайдалану арқылы ақпараттық сауаттылықтарын айтарлықтай арттырған. Білім алушылардың цифрлық технологияларды қолдану дағдылары онлайн оқыту платформаларының арқасында жетілдірілген.

Медициналық ақпараттық жүйелерді пайдалану нәтижесінде, білім алушылардың деректерді өңдеу және талдау қабілеттері 25%-ға артқан. Бұл ақпараттық технологияларды меңгерудің білім алушылардың кәсіби дағдыларын дамытуда үлкен рөл атқаратынын көрсетеді.

3. Психология-педагогикалық әдістердің тиімділігі:

Психологиялық сауалнама нәтижелері білім алушылардың 60%-ы жаңа инновациялық технологияларды қолдану кезінде өзін сенімді сезінетінін көрсетсе, 40%-ы алғашқы кезеңде қиындықтарға тап болатынын атап өтті. Бұл студенттерге психологиялық қолдау көрсету және оларды инновацияларға бейімдеу қажеттігін айғақтайды.

Білім алушылардың мотивация деңгейі интерактивті және симуляциялық оқыту әдістерін қолданған кезде 20%-ға артқанын көрсетті. Бұл психология-педагогикалық тәсілдердің функционалдық сауаттылықты дамытуға оң әсер ететінін дәлелдейді.

Қорытынды:

Медициналық білім беру жүйесіндегі инновациялық реформалар қазіргі уақытта қарқынды жүріп жатыр.

Даму бағыттарын дұрыс тандаған жағдайда, бұл реформалар Қазақстанның медициналық жүйесін жаһандық деңгейде бәсекеге қабілетті етеді. Зерттеу нәтижелері медициналық білім беру жүйесінде инновациялық технологияларды қолданудың маңыздылығын дәлелдеп, оқыту үрдісінде функционалдық сауаттылықты дамытуға үлкен үлес қосатынын көрсетті. Жаңа инновациялық тәсілдерді қолдану арқылы болашақ медицина мамандарының білімін сапалы әрі заманауи деңгейге көтеруге мүмкіндік бар.

Д.Б. Жарылгапова¹, В.В. Бохановская², А.С. Зайдошева²

¹Медицинский университет Астана,
кафедра филологических дисциплин, старший преподаватель

²Медицинский университет Астана,
Школа «Сестринское дело», 1курс
(Республика Казахстан, г. Астана)
e-mail: zharylgapova.d@gmail.com

РАЗВИТИЕ ФУНКЦИОНАЛЬНОЙ ГРАМОТНОСТИ В ШКОЛАХ И ВУЗАХ

В настоящее время понятие функциональная грамотность понимается, как уровень владения навыками чтения и письма, математическими подсчетами, креативным мышлением, естественно-научной деятельностью и обеспеченностью школьников и студентов, необходимыми знаниями при решении различных жизненных ситуаций на основе изучения прикладных наук. Впервые термин функциональная грамотность был введен ЮНЕСКО в 1957г. В середине 70-х годов встает вопрос о роли школьного и внешкольного образования в овладении грамотностью. В 1972 г. проходило обсуждение на III Международной конференции по образованию взрослых, о необходимости связи функциональной грамотности с социальным, политическим, экономическим и культурным развитием. В связи с этим принята программа «Казахстан-2050», которая направлена на развитие и формирование функциональной грамотности и реформирования системы образования. Таким образом развивалась идея непрерывного образования, т.е. функциональная грамотность рассматривалась как адаптация в современной социально-экономической среде.

Функциональная грамотность: аспекты и концепции. Освоение системы понятий конкретной науки и концепций. Обучающиеся должны освоить систему знаний и прикладных наук для решения жизненных ситуаций и применения этих знаний в практике. Как показывает статистика, большая часть людей (а именно 70%) склонна к использованию только тех знаний, которые в той или иной степени приносят им положительный результат. Иногда бывает трудно реализовать свои возможности и получить определенный результат в силу того, что недостаточно освоена та или иная область знаний.

В современном мире такое свойство как информация приобретает высокую важность для общества и повышение функциональной грамотности является одним из пунктов для достижения целей. Изучение одной проблемы влечет за собой другую. Это можно указать на примере того как знания учеников и студентов зависят от умения преподавания специально обученного человека.

Демонстрация базовых компетенций

Объяснение научных явлений и понимание основных особенностей естественно-научного исследования, интерпретация данных и использование научных доказательств для получения выводов в определенном контексте.

Учет возрастных особенностей обучающихся, например, американский философ науки Ф. Китчер предложил многоуровневые модели для понимания поведения группы как результата действий её членов.

Эта методология рассматривает человека постепенно и включает в себя такие пункты как:

Взаимосвязь между биологическим и социокультурным подходами

Признание различных объяснительных стратегий

Различие между уровнями анализа

Понимание индивидуальных особенностей и потребностей обучающихся

В психологии часто применяются различные тесты для определения темперамента человека, его системы мышления, личностных качеств.

Тем самым специалисты пытаются найти подход к человеку и понять, как эффективнее запомнить информацию.

Впервые такое тестирование проводил Альфред Бине в 1904 г. Он выяснял на основе данных уровень сообразительности детей и в дальнейшем правильно подобранная программа обучения сильно влияла на их уровень развития.

Информационная технология обучения подразумевает под собой чтение графических форм представления информации, поиск нужной информации в интернет-ресурсах, обработка и обмен информацией среди учащихся. Тем самым развивая у обучающихся такую черту как функциональная грамотность. При поиске информации и ее представлении в определенном виде, частота запоминания увеличивается, что подтверждено 65% обучающихся.

Проектная деятельность основывается на поиске и представлении информации в том виде, в каком ее видит автор. Такая технология обучения активизирует творческую деятельность и формирует на основе этого функциональную грамотность. Такие выдающиеся педагоги, как К.Д. Ушинский, П.П. Блонский, А.А. Вербицкий, П.И. Третьяков определяли важнейшим шагом в педагогике, обучение творческому мышлению, которое нужно развивать именно в школьный и подростковый период, когда ребенок впитывает все как «губка».

Игра в процессе занятий способствует решению вполне определённых задач: создаёт психологический настрой к речевому общению, подготавливает к развитию ситуативной спонтанной речи и помогает в выборе оптимального речевого варианта.

Развивающие методы преподавания позволяют обучающимся самим находить пути решения и тем самым развивать логическое мышление при этом повышая функциональную грамотность.

Использование интернет – ресурсов для поиска дополнительной информации

Информационные аспекты охватывают такие понятия как, умение осуществлять поиск информации, извлекать ее из различных источников и перерабатывать, представлять разными способами (графически, схематически, текстовой).

Информационная грамотность на прямую связана с компьютерной и умение современного человека работать с компьютером и его составляющими является важной особенностью его развития. На данном этапе развития школьникам и обучающимся предлагаются множество различных вариантов обучения и становления себя как личности. Открытие Назарбаев интеллектуальных школы (НИШ) позволяет значительно расширить кругозор и потенциал детей. В таких школах упор делается на изучение IT и передовых разработок, что значительно открывает большие возможности в будущем. Впервые такие школы были открыты в 2008 г.

По результатам PISA (Programme for international student assessment) на 2009 г. в Казахстане лишь 5% школьников задействовано в повышении функциональной грамотности. Статистика меняется с каждым годом и уже в 2012 г. Казахстан расположился на 49-м месте среди 65 стран по развитию одного из направлений функциональной грамотности, математической грамотности. Начиная с 2018 г. статистика резко ухудшается и происходит снижение по рейтинговой шкале. На такой резкий скачок в сфере развития функциональной грамотности влияют такие аспекты как:

- недостаточность объяснений,
- неравенство по отношению к обучающимся,
- неразвитая система цифровизации,
- устаревшие ресурсы для обучения.

«Устранение неравенства – это ключ к преобразованию. Цифровые технологии могут помочь нам выровнять уровень образования и провести необходимые трансформации», – подчеркнул Дерек Венмот, международный эксперт, руководитель образовательной организации Future Makers (Новая Зеландия).

В связи с этим делаются выводы о том, что развитие функциональной грамотности – это не только внедрение новых технологий или систем и методов обучения, но и преодоление социальных проблем на ряду со всеми выше стоящими аспектами. Дифференцированный уровень развития стран очень сильно влияет на обучение функциональной грамотности молодежи. Поэтому высшестоящим высказываниям можно добавить лишь то, что если развивать функциональную грамотность в стране, то только вместе с решением других проблем, которые вызывают трудности в ее внедрении.

Р.С. Жексембаева

«Қазақ тілі мен әдебиеті» пәні мұғалімі
№ 117 ЖББМ жалпы білім беретін орта мектеп
(Қазақстан Республикасы, Алматы қ.)
e-mail: rzheksembayeva@inbox.ru

ӘДЕБИЕТ ПӘНІНІҢ ТАНЫМДЫҚ, ТӘРБИЕЛІК, ТҮЛҒА ҚАЛЫПТАСТЫРУШЫЛЫҚ РӨЛІ

Әдебиет – өнер пәні, адамтану пәні, сонымен қатар, әдебиет – жан-жақты да терең ойлантудың пәні. Оқушы танымы мен логикасын дамытуда әдебиет пәні жаратылыстану пәндерінен кем түспейді. Жаратылыстану пәндері сияқты тұрақты бір формула мен қағидалар, заңылықтармен шектелмей, әдебиет пәні еркін ойдың, қиялдың дамуына жол басшы бола алады. Әдебиет пәнінде дәлелдеуді қажет ететін тұрақты формула, элементтердің бұлжымас ережелері жоқ. Белгілі бір шығарманы әр қырынан тануға, талдауға болады. Көркем шығарманы қабылдауда әртүрлі болуының бірнеше себебі бар: біріншіден, сол шығарманы қабылдау жолындағы оқушының ой, өресі, дүниетанымы, бұған дейінгі жинақтаған білім қоры, яғни әдебиеттану ғылымынан алған білімі ықпал етеді, екіншіден, әдебиетте сөздің қасиеті ақпарат жеткізуші қызметтен әлдеқайда терең мазмұнда, бірнеше функцияда танылады, сөз адамның сана-сезіміне әсер ете отырып, белгілі көңіл-күй, сезім, сурет, көрініс өмір бейнесін жасап, адамның эмоциялық қабылдауына түрткі болады. Эмоциялық қабылдау да әр адамда әр түрлі. Бір шығармадағы бір көріністің, бір сәттің өзін әр адам әр түрлі сезіммен қабылдайды.

Әдебиеттанудан білім дәрежесі бірдей адамның өзінің сезімі мен түйсінуі әртүрлі. Бірнеше адамның оқуындағы бір ғана үзінді әр санада бірнеше сурет құрайды. Бұл адамның ішкі сезім мен сезіне білу мәдениетіне, қасиетіне байланысты. Үшіншіден, санадағы қабылдау мидың тек бір ғана бағыттағы жұмыс әрекеті ғана емес. Санаға берілетін білім тек миға еніп қана қоймай, сол санаға өзіндік сәулесін түсіреді. Көркем дүниенің осы қасиеті психолог, педагогтардың еңбектерінде айтылады. Өнерді биік бағалған Абай:

Шырқап, қалқып, сорғалап, тамылжиды,
Жүрек тербеп, оятар баста миды.
Дүниенің ләззаты бәрі сонда,
Ойсыз құлақ ала алмас ондай сыйды – дейді.

Әр заманда адамдардың түсінігі мен көзқарастарына, әлеуметтік ортасы мен сенім, түсініктеріне байланысты да танып, түсіну әралуан болады. Себебі көркем шығармада бір ғана идея, бір ғана қасаң қағида болмайды.

Замана, шаруа, мінез күнде өзгерді,
Оларға кез-кезімен нәби келді.
Қағида (шарт, ереже) шарифаты өзгерсе де,

Абайдың айтқан ойын көркем әдебиет мысалында қарастырап болсақ, көркем шығармадағы идеология, көркемдік әдіс әртүрлі болғанымен, адами құндылықты, ақиқатты тануға деген ұмтылыс әр заманда да бірдей. Көркем шығарманы танудағы ғасырлар бойы сақталып, өзгермей келе жатқан рухани өмірдің өзегі – жалпы адамзаттық қағида, адамзаттық мәселе. Қазақ әдебиетінде көрнекті тұлғаларымыз Абай, Мұхтар, Мағжан т.б. еңбектері туралы қаншама зерттеулер жарық көрді. Соған қарамастан күнбе-күн жаңа қырынан танылуда. Әлі де жарық көре береді.

Таптым, таныдым дегендердің өзі әлі де көптеген зерттеулер мен ізденістерді қажет етеді. Әдеби құндылықтар сарқылмас теңіз сияқты, тереңіне бойлаған сайын жаңа сырлары ашыла түседі. Себебі, әдебиет – өнер туындысы. Ой, ойлау, ойланту көптеген пәндерге тән, табиғи нәрсе. Бірақ әдебиеттің өзіндік ерекшелігі сол, басты назарға алынатыны – өзіндік ойлау, өзіндік пікір. Жоғары сыныптарда әдеби тұлғаларды оқытуда оқушылар оқулықтағы жазушы пікіріне көбірек жүгінетіні кездеседі. Әдебиеттану ғылымының қол жеткізген жетістіктерін білу, әрине, ағаттық емес. Дегенмен әдеби үдерістегі сол шығармашылық тұлғаның ерекшелігін тану үшін автордың өз

шығармаларын оқу, салыстыру, талдап, тану аса маңызды. Кітап оқуға деген белсенділіктің бәсеңдеп тұрған қазіргі кезеңінде оқушыларға автордың төл туындыларын оқыту мұғалім тарапынан аса үлкен жауапкершілік пен ізденісті қажет етеді.

Шығарманың үйде оқылатын бөлігінің оқылған-оқылмағанын мұғалімнің үнемі қадағалап отыруы оқушының жауапкершілігін арттыра түседі. Әйтсе де, оқушылардың кейбірі мектеп бағдарламасындағы шығармалар ауқымында қалып, тек мұғалімнің талап еткен шығармаларын ғана оқуды міндет санайды. Ал кей оқушылар сол алғашқы бастау мен баспалдақтан ілгері жылжып, нағыз көркем әлемге ену мүмкіндігіне ие болады. Оқушының көркем әдебиетті оқуға қызықтырудың тәсілдері көп: соның бірі, шығармадан үзінді оқып, үзіндінің қай шығармадан алынғанын тапқызу немесе кейіпкердің сөзін жасыру, сияқты сұрақ-тапсырмалар арқылы оқушының шығарманы оқыған оқымағанын анықтауға болады әрі оқуға деген ынтасын көтеруге болады.

Шығарманы талдау да шығарма мазмұнына бойлауға, оны түсінуге жетелейді. Белгілі бір дәрежеде мазмұны танылған шығарманы тереңдеп талдау оқушыларды көптеген әрекеттерге жетелейді. Оқушының аналитикалық ойын дамытады. Көркем шығармадағы символ, деталь арқылы талдата отырып, болымсыз нәрседен ауқымды ұғымға жетелеу, шығарманың ішкі астарын ашу оқушыны іздендіреді, қызықтырады. Қалай болғанда да мұғалімнің шығарманы оқытуға деген ізденісі мен жүйелі еңбегі жеміс берері анық. Сондықтан әдебиет пәнін оқытуда табанды еңбек пен жүйелі жұмыс нәтижелі болады. Әдебиетті түсініп, түйсінетін ұстаздың оқытуы да сабақтың нәтижелі болуына әсер етеді.

Әдебиеттер

1. Бекебай Т.С. Ағылшын тілін оқытуда оқушылардың сөйлеу дағдысын қалыптастыру мақсатында әдістер мен жаттығуларды пайдалану / Т.С. Бекебай, Ж.Е. Токтамисова, Г.С. Султанбекова, 2020. – 37 б.
2. «Ағылшын тілі мектепте» Республикалық ғылыми-әдістемелік журнал, 2004.

ҒТАХР: 14.35.09

Г.Т. Изембаева

«Қазақ тілі мен әдебиеті» пәні мұғалімі
№ 117 ЖББМ жалпы білім беретін орта мектеп
(Қазақстан Республикасы, Алматы қ.)
e-mail: izembaeva2016@mail.ru

ӘДЕБИЕТТІК ОҚУ ПӘНІНЕН САРАЛАУ ТАПСЫРМАЛАРЫН ҚОЛДАНУДЫҢ МАҢЫЗДЫЛЫҒЫ

Саралап оқыту – бұл білім алушыға білім берудің қолайлы әдіс-тәсілдерін қолдана отырып, білім беруге бағытталған әрекет. Бұл оқушының қабілетін, бейімділігін, қызығушылығын ескере отырып, жеке басын дамытуда қамтамасыз ететін білім беру тәсілі.

Саралап оқыту – оқуды саралаудың және баламен жекелей жұмыс жасаудың тәсілі, оқу материалын игерудің жетістігі, яғни оқушыларға дер кезінде көмек беру, қабылдау деңгейіне қарай тапсырма беру. Мұғалім сабақ жоспарлауда саралап оқытудың тәсілдерін қолдана отырып құрастырғаны жөн. Мұғалімнің қазметі оның білімі мен шеберлігіне, жоспарлаған сабақта қолданатын әдіс-тәсілдерді мақсатты, ұтырымды қолдана білуіне байланысты. Мұғалім оқушының жұмысын бақылап қана қоймай, оқушымен жеке жұмыстар жүргізеді.

Жаңартылған оқу мазмұны жағдайында оқытудағы саралаудың маңызы зор. Қазіргі таңда барлық баланы бірдей әдіспен оқыта алмаймыз. Әр баланың ерекшелігіне, қажеттілігіне қарай әдістемені қолдана білуіміз керек.

Саралап оқыту барысында барлық оқушылар қол жеткізетін, нақты өлшенетін нәтижеге қол жеткіземіз.

Саралап оқыту – баланың қабылдауын, қабілетіне, психофизиологиялық даму ерекшелігіне қарай қолданылатын тәсіл.

Саралап оқытуды жоспарлау – оқу үдерісінде әр түрлі топтарда бейімдеу үшін мүмкіндік беретін дидактикалық жүйенің бір бөлігі. Саралап оқытудың алғашқы формасы дарындылық бойынша қабілетті балаларды жекелеп оқыту болып табылады. Оқыту мен оқуда оқушылар қажеттілігіне негізделген барлық оқушыларды қамтамасыз етуді көздейтін бірегей әдіс ретінде қолданылып келеді.

Әдебиеттік оқыту пәнін оқытуда саралау тәсілін қолданып түрлі жетістіктерге қол жеткізуге болады. Оқылым, жазылым, айтылым, тыңдалым дағдыларын жетілдіруде, мәтіндермен бірнеше жұмыс түрлерін ұйымдастыру кезінде саралау тәсілінің маңызы зор. ДЖИГСО әдісі негізінде ресурстарды, ақпарат материалдарын пайдалануда топтық жұмыс жасап (оқушы деңгейін анықтап алып), тапсырмаларды күрделендіріп беруге мүмкіндік туғызады. Шығармашылықпен айналысатын оқушыларды анықтау үшін сабақ барысында оқушының жас ерекшелігіне қарай белгілі бір тақырып беріп, мәтін құрау, ертегі құрастыру, өлең шығару, т.с.с. жеке жұмыстар жүргізуге болады. Кей жағдайда презентация дайындауды да тапсырма етіп беріп, зерттеу жұмыстарын іске асыруға да болады. Қабілеті жоғары оқушылар өз бетінше ізденуге, жоба құрастыруға машықтанады. Жаңадан жаңаны табу және басқа пәндермен байланыс орнату, ғылыми терминдерді қолдану, тақырып деңгейінен тыс жұмыстар жүргізу – оқушының сыни тұрғыдан ойлау қабілеті мен зейінін толықтыра түседі. Оқушы өз бетінше жұмыс жасауға бейімделеді.

Әдебиеттік оқу пәнінен саралау тапсырмаларына мысал келтіріп, тоқтала кетсек:

Жанды табиғат Оқуға шақыру (А. Байтұрсынұлы)

1. Саралау тәсілі:

Барлық оқушылар: «Оқуға шақыру» шығармасындағы негізгі ой қандай?

Көптеген оқушылар: өлеңнің құрылымдық бөліктерін ажыратып, бөліктеріне тақырып қой.

2. Саралау тәсілі: «Қарқын» арқылы жүзеге асады

Қарқыны жоғары оқушыға:

– А.Байтұрсынұлының тағы қандай шығармаларын білесің?

3. Саралау тәсілі: «Үй тапсырмасы» арқылы жүзеге асады. Берілген тұлға туралы

қосымша мағлұмат жаз.

Күн шыққанда (І. Жансүгіров)

1. Саралау тәсілі:

Барлық оқушылар: өлең жолдары бойынша қандай сурет салуға болатыны туралы ой бөліс.

Көптеген оқушылар: қорытынды ой айтылған жолдарды тауып жаз.

Мәтіндегі негізгі тірек сөздерді белгіле «□».

А. шырғай, торғай, сәуле, өріс, білім, оқу

В. күн, ұйқы, сабақ, мектеп, білім, кітап

С. кітап, оқу, шырылдау, құрт-құмырсқа

Д. мектеп, сабақ, білім, бол, тұр, сен, мал, оқу

2. Саралау тәсілі: «Тапсырма» арқылы жүзеге асады

Кейбір оқушыға:

– Өлеңді басшылыққа алып, өз ойыңнан өлең шумақтарын құрастыр.

Есеннің кірпісі (С. Бегалин)

1. Саралау тәсілі:

Барлық оқушылар: Есеннің іс-әрекетіне өз көзқарасыңды білдір.

Көптеген оқушылар: Тірек сөздерді анықта және оны пайдалана отырып, өз ойыңды жеткіз.

2. Саралау тәсілі: «Ресурс» арқылы жүзеге асады.

Кейбір оқушыға:

– Есеннің кірпісі әңгімесіндегі оқиғаның басталуын, дамуы мен аяқталуын анықта.

Оқиғаның басталуы	Оқиғаның дамуы	Оқиғаның аяқталуы

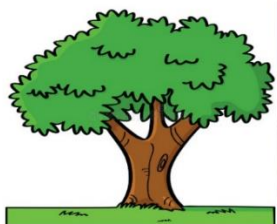
Табиғаттағы байланыс.

Терек пен қайығы (Б. Кірісбайұлы)

1. Саралау тәсілі: Ресурс бойынша

Барлық оқушылар: Емен, қайың, қарағай ағаштарының тұстарына сол ағашқа сай келетін жапырақтарды дұрыс орналастыр.

Көптеген оқушылар: Берілген мысалға басқаша атау беріп, ойынды дәлелде.

2. Саралау тәсілі: «Нәтиже» арқылы жүзеге асады

«Жалғасын тап»

Әр қатардағы сөздер арасында байланыс тізбегін құрып, әңгімеле

- 1) Гүл, ара, бал
- 2) Бидай, тышқан, түлкі
- 3) Жемістер, адам, денсаулық
- 4) Жапырақ, ағаш, табиғат

Қорытындылай келе, саралап оқыту оқушылардың сабақ өткеннен кейін де сол тапсырмаларда жіберген қателіктеріне, тапсырмаларын орындауда қолданған тәсілдеріне анализ жасап, қателіктері мен кемшіліктерін орындауда қолданған тәсілдеріне анализ жасап, қателіктері мен кемшіліктерін анықтай білуге алады. Саралап оқыту оқушының өз қабілетіне, болашағына сенуіне, оқушының ынталандыруға, оқушы мен оқытушының ынтымақтастық қарым-қатынас достығына, оқушының өз білімін өзі бағалай білуіне, ақыл-ой деңгейінің дамуына, білім алуға бағытталған әрекет.

Әдебиеттер

1. Серикова Б. Қазақ тілі мен әдебиетін заманауи оқыту: теория және тәжірибе: оқу-әдістемелік құрал / Б. Серикова. – Шымкент: «Нұрлы бейне» баспасы, 2017. – 200 б.
2. Базылбекова Н. Саралап деңгейлеп оқыту технологиясы арқылы оқушылардың білім деңгейін арттыру.

ҒТАХР: 27.01.45

Б.И. Канапьянова, Г.В. Мусина

Абай облысы Семей қаласы «Ыбырай Алтынсарин атындағы № 37 гимназиясы» КММ
математика пәні мұғалімдері (Қазақстан Республикасы, Семей қ.)

МАТЕМАТИКАНЫ ЭКОЛОГИЯМЕН БАЙЛАНЫСТЫРА ОҚЫТУ

Математиканы экологиямен байланыстыра оқыту оқушының экологиялық мәдениетінің қалыптасуына әсер етеді. Соның ішінде, экологиялық мазмұндағы мәтінді есептерді шеше отырып, біз эмоционалды қабылдауды ұтымды қабылдаумен біріктіреміз. Нәтижесінде біз математикадан «сұлулықты» көруді үйренеміз, сонымен қатар сұлулықты тереңірек сезінуді үйренеміз. Математика табиғи объектілер мен құбылыстардың жай-күйін, табиғи және әлеуметтік ортадағы адам қызметінің оң және теріс салдарын сандық бағалау қабілетін дамытуға жағдай жасайды.

Мәтінді есептер тіршілік ету ортасы, оған қамқорлық жасау, табиғаттың ресурстарын ұтымды пайдалану, оның табиғи байлығын қалпына келтіру және көбейту мәселелерін ашуға мүмкіндік береді. Әр курс экологиялық сананы қалыптастыруға үлес қоса алады. Мәтінді есептерді білімді, дағдыларды және әдістерді ынталандыру құралы ретінде пайдалану жаңа оқу материалын енгізу процесінде математиканы өмірмен байланыстыруды, пәнаралық байланыстарды дамытуды жүзеге асыруға жағдай жасайды. Тапсырмалар оқушылардың математикадан жаңа білім алу қажеттілігіне әкелетін етіп таңдалуы керек, ал осы қажеттіліктің әсерінен алынған білім тек тапсырманы ғана емес, сонымен қатар қолданбалы сипаттағы бірқатар басқа мәселелерді де шешуге мүмкіндік береді.

Проблемалық есептерді жасау үшін қолданбалы тапсырмалардың жеке бөліктерін пайдалануға болады. Оқушылардың білімін бекіту және тереңдету кезінде жалпы есептерді қарастыру қажет. Мәтінді есепті тұжырымдау үшін жаңа оқу материалын ұсынар алдында практикалық мазмұны бар тапсырмаларды қолдану керек, олар дәлдік пен шешудің қарапайымдылығымен сипатталады. Қоршаған ортадан алынған мысалдар оқушыларға математиканың практикалық маңыздылығын, оның тұжырымдарының кең спектрін ашуға мүмкіндік береді. Бұл мысалдар қарапайым, сенімді, оқушылардың түсінуіне қол жетімді болуы керек. Оқушыларды математикалық білімді өздері білетін өмірлік құбылыстарда қолдану мысалдарын өз бетінше табуға және осы мысалдарды жауаптарында қолдануға үйрету абзал.

Экологиялық мазмұны бар міндеттерді келесідей пайдалануға болады:

- а) тұжырымдаманы енгізуді ынталандыратын міндеттер;
- б) ұғымды мазмұндық деңгейде зерделеуге дайындайтын міндеттер;
- в) енгізілген тұжырымдаманы суреттейтін міндеттер;
- г) енгізілген тұжырымдаманы оны игеру сатысында бекітетін міндеттер;
- д) қалыптасқан ұғымның қолданылуын көрсететін міндеттер;
- е) бұрын зерттелген осы ұғымның байланысын орнатуға мүмкіндік беретін міндеттер.

Экологиялық білім беру мынадай міндеттерді шешуге тиіс:

– табиғаттағы өзара байланысты түсінуге үйрету; табиғат – бұл мәңгілік құндылық, тіршілік ету ортасы мен адамның үйі екенін түсіну;

– табиғатпен қарым-қатынас жасау, оның сұлулығы мен ұлылығын тамашалау қажеттілігін дамыту;

– табиғатпен қарым-қатынасты дұрыс құруға мүмкіндік беретін практикалық білім мен дағдыларды игеру.

Жаратылыстану-математика ғылымдарын зерттеу экологиялық білім беру, оқушылардың ой-өрісін байыту, байқау, ойлау, табиғатқа ұқыпты қарауға тәрбиелеу тұрғысынан үлкен мүмкіндіктерге ие. Экология мен математиканың ғылым ретіндегі байланысы айқын. Математика табиғи объектілер мен құбылыстардың жай-күйін, табиғи және әлеуметтік ортадағы адам қызметінің оң және теріс салдарын сандық бағалау қабілетін дамытуға жағдай жасайды, ал экология зерттеумен айналысады. Алайда, математика тек сандық бағалау құралы ғана емес, сонымен бірге шындықтың әртүрлі құбылыстарын сапалы талдау құралы болып табылады. Сонымен, темекі шегудің зияны туралы ұзақ және тұрақты сөйлесуге болады, алайда жаман әдеттен бас тарту нәтижесіне қол жеткізе алмайсыз, ал сандық мысал немесе статистиканы келтіру арқылы адам, кем дегенде, назар аударады немесе ойланады және осы жаман әдеттен бас тартуы мүмкін. Адамның кез-келген білімі фактілерді жинақтаудан басталады, содан кейін алынған ақпаратты өңдеп, оны жүйеге келтіреді, содан кейін ғана адам бұл білімді іс жүзінде қолдана алады. Математика бұл жерде өте нақты және өте маңызды орын алады, оның көмегімен фактілер реттеліп, дерексіз теория құрылады. Математика адам білімінің барлық салаларына еніп, адам тәжірибесінің әртүрлі салаларында қажетті құралға айналады. Бұл жүздеген және мыңдаған адамдар қолданатын стандартты, қарапайым құралға айналады.

Есептеу – бұл кеңінен қолданылатын білім мен дағдылардың қоры, математика мен басқа да оқу пәндерін оқытудың негізі. Есептеулер мақсаттылық, табандылық, дәлдік, тәуелсіздік сияқты бірқатар қасиеттерді құрайды. Математика пәнінің мұғалімінің міндеттерінің бірі – жаратылыстану-математика ғылымдарының көмегімен экологиялық мәселелерді шешу мүмкіндіктерін ашу, математика мен экологияның байланысы туралы білімді кеңейту, фактілерді талдай білу, қорытынды жасау қабілеттерін тереңдету.

Математиканың әр курсы экологиялық сананың қалыптасуына ықпал ете алады. Қоршаған ортаның ластануы бойынша экологиялық көрсеткіштерді көрсетуге ең қолайлы тақырыптар: «Натурал сандар», «Ондық бөлшектер», «Пайыздар», «Пропорция», «Оң және теріс сандар», «Диagramмалар», «Функциялар графигі», «Дәреже», «Прогрессия». Математикадағы экологиялық компонент келесі жағдайларда жүзеге асырылуы мүмкін:

- экологиялық тақырыптағы мәселелерді шешу;
- қоршаған орта жағдайы туралы анықтамалық-ақпараттық материал негізінде оқушылардың тапсырмаларды құрастыруы;
- әр түрлі деңгейдегі экожүйелердің даму динамикасы туралы графиктер құру және оқу.

Математикалық есептер қоршаған әлемнің сұлулығын көру мүмкіндігі арқылы табиғи байлықты, адам денсаулығын сақтауға, экологиялық мәдениетті, оның ішінде табиғатқа деген сүйіспеншілікті дамытуға бағытталуы мүмкін.

Осындай мәселелерді шешкеннен кейін оқушылардың экологиялық санасы қалыптасатын шағын талқылау немесе пікірталас өткізу қажет.

Мектепте сабақ беру практикасында математика сабақтарының экологиялық мүмкіндіктерін мұқият зерттеу олардың оқушылардың экологиялық мәдениетін қалыптастыру процесінде маңызды.

Біріншіден, математика сабақтары экологиялық мәселелерді және жаратылыстану-ғылыми мазмұндағы басқа да мәселелерді шешу арқылы экологиялық мәдениеттің танымдық құрамдас бөлігіне қол жеткізуге мүмкіндік береді.

Екіншіден, математикалық жатығулармен жұмыс істеу эмоционалды және құндылық компонентінің қалыптасуына ықпал етеді: тапсырманың негізін құрайтын фактілердің жаңалығы, олардың бала үшін маңыздылығы, оқушының математиканы ғана емес, сонымен бірге жаратылыстануды да оқуға деген қызығушылығын арттырады, жеке тұлғаның эмоционалды саласына әсер етеді; бұрыннан белгілі жаңа нәрсені зерттеу танымдық процестерді ынталандырады және қоршаған ортаның әртүрлі құндылық аспектілері туралы түсінік қалыптастырады.

Үшіншіден, математика сабақтары моральдық-құқықтық құрамдас бөлікке әсер етуге мүмкіндік береді: тапсырмалар бойынша әңгімелерде балалардың назарын табиғаттағы мінез-құлық ережелерін сақтау, белгілі ережелерді қысқаша қайталау немесе жаңаларын үйрену қажеттілігіне аударады.

Төртіншіден, математика сабақтарында белсенділік компонентін қалыптастыру бойынша жұмыстар жүргізілуі мүмкін: жаратылыстану және еңбекке баулу сабақтарында басталған іс-әрекеттерді игеру математика сабақтарындағы есептерді шешуде, ғылыми негіздеме мен мотивация болған кезде, содан кейін сыныптан тыс және сабақтан тыс жұмыстарда жалғасуы мүмкін.

Бұл бақылаулар математика сабақтарында жаратылыстану ғылымдары мен математика арасындағы байланысты жүзеге асырған жағдайда экологиялық мәдениеттің барлық компоненттерін қалыптастыруға болады деген болжамға негіз болады.

Әдебиеттер

1. ҚР Президенті Қасым-Жомарт Тоқаевтың Қазақстан халқына Жолдауы: «Жаңа жағдайдағы Қазақстан: іс-қимыл кезеңі» – 2020 ж. https://www.akorda.kz/kz/addresses/addresses_of_president/memleket-basshysy-kasym-zhomarttokaevtyn-kazakstan-halkyna-zholdauy-2020-zhylgy-1-kyrkuiek
2. Қазақстан Республикасының экология кодексі: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K2100000400>
3. Фридман Л.М. Психолого-педагогические основы обучения математике в школе: кн. для учителей / Л.М. Фридман. – М.: Просвещение, 1983. – С.192.
4. Ермаков Д.С. Экологическое образование: от изучения экологии – к решению экологических проблем: монография / Д.С. Ермаков, И.Т. Суравегина // Ун-т Рос. акад. образования.

**Г.К. Капышева, Ә.Ж. Жанболатова, М. Мерхатқызы, К.Б. Амангельдинова,
З.Р. Сабитова, А.Б. Құрманбаева**

Восточно-Казахстанский университет имени Сарсена Аманжолова
(Республика Казахстан, г. Усть-Каменогорск)
e-mail: gulnarkapysheva@mail.ru

FORMATION OF INTERCULTURAL COMPETENCE OF LEARNERS IN THE FOREIGN LANGUAGE CLASSROOM

This article investigates how foreign language education can foster intercultural competence by promoting an understanding of diverse cultures, values, and communication styles. By integrating cultural content, comparative analysis, and interactive activities, foreign language lessons not only enhance linguistic skills but also prepare learners to navigate cross-cultural interactions with empathy and cultural awareness.

Formation of speaking skills begins at the elementary level of foreign language teaching in the classroom. Systematically learners will increase their competences and the content of the lesson should contain intercultural oriented materials. Foreign language lessons have the goals to increase four main speaking skills:

Listening skills

Reading skills

Writing skills

Speaking skills

Course books and additional materials have enough practical materials, which connected with increasing of cultural level of learners. Cultural studies as a science has developed foundation. From the theory of intercultural studies, we know terms:

Migrants and their new experiences

New countries and new rules

Cultural shock

New traditions

Immersion in the new culture

These well-known studies will help learners to build their own observations.

Intercultural knowledge is necessary by visiting foreign countries and by studying abroad. Intercultural communication is an interest in the foreign culture. Respect and communication are necessary by formation of this competence. In the new country, there are always new rules and new instructions. The goal of intercultural competence is to prepare people to communicate and respect these rules in the foreign country.

Comparing of the native country and the foreign language country is an opportunity to the effective implementation of knowledge. Communicative competence is the main goal in teaching, both at the initial stage and at the subsequent stages of secondary school.

Teachers need to review approaches to teaching in accordance with the psychological and physical characteristics of students, since they differ significantly. Speaking allows you really use your knowledge of a foreign language while being in a language environment, communicating with native speakers using modern means of communication. The methodological content of a foreign language lesson should be communication. When teaching students a foreign language, it is necessary to teach them to communicate in this language. In addition, this can taught in the context of communication, that is, teaching a foreign language organized in such a way that it is similar to the process of natural communication. Only in this case it is possible to transfer the formed skills and abilities to real conditions. By leading of psychological issues, learners need extra experiences. In the foreign country, there are not only other rules, which respected in the society. In the foreign language lesson, the teacher should implement texts and rules, which can be important from the point of cultural differences. The full immersion in the foreign culture is

impossible. Which forms of formation of intercultural communication in the lesson are possible? Firstly, the course books should include important topics about:

Meals

Habits

Free time activities

School rules

Bus and other forms of transport communications

Laws of the foreign country

Acknowledge of rules and laws of the foreign country helps the people to accept differences and respect them. These new competences should maintain the communication between people. Teachers of foreign languages will help learners to acknowledge differences between cultures and it helps them to avoid cultural shock.

Learning of foreign language is a state, social and personal need that manifests itself in social interaction and communication. The success of communication depends not only on the speaker's desire to make contact. It relates on the ability to implement the speech intention and depends on the degree of proficiency. The term competence in relation to foreign languages was developed in detail in the framework of studies conducted by the Council of Europe in Strasbourg in 1996 to determine the level of foreign language proficiency, and was defined as the ability to perform an activity based on the knowledge, skills and abilities acquired during training. Schools and universities serve as the first stage at which the foundations of communicative competence laid and begin to develop, allowing students to communicate and interact in a foreign language, including with native speakers, at an elementary level, nevertheless following skill improved in extra classes for Intermediate learners.

Using of Communicative skills is the ability of students to use the means of the studied language to carry out speech activity in accordance with the goals and situation of communication within a particular field of activity. It based on a set of skills that allow you to participate in speech communication in its productive and receptive forms. Oral speech has always occupied a dominant position in the teaching of a foreign language, which is reflected in the programs and, accordingly, in the domestic teaching kits for a foreign language. Written speech served only as a means of teaching other types of speech activity, allowing students learn the program language material and as a means of controlling the formation of speech skills and abilities of students. The issue of intercultural competence formed by using new materials on workshops. General topics such as food, cloth, habits and flat help the learner groups to understand the similar things in the native country and in the foreign language country. By using of additional materials, which reflect the different forms of lifestyles in the foreign country, learners get more information. Formation of intercultural competence of learners in the classroom helps to overcome possible problems. We believe that for the most successful learning of a foreign language, it is necessary to make a contact with students by allowing them to be at ease with a teacher and make learning an entertaining process. Cultural the homeland and a foreign country are entirely different.

Formation of intercultural competence needs systematically workshops in the classroom. Solutions of the problems of intercultural understanding are the task of foreign language teaches. Differences between cultures are not only problems with language using. The environment and the rules, laws and climate are main differences.

Education goals on this way should have serious plans in accordance with the curriculum. Learning of customs and traditions of foreign language country is necessary. Harassments of foreign people protected and by arriving of foreign country, our learners need knowledge of new laws. Scientists have talked about the two purposes of classroom management that is effective teaching and learning is possible only if there is a good positive learning atmosphere in the classroom and the second one is classroom management is a positive and developmental way to ensure the progress of the students. Sometimes it is difficult to manage a classroom full of students for the teacher but an effective classroom management plan helps teacher keep the classroom under control especially if he/she is teaching the language.

These represent a successful way to establish a good and friendly environment in the class especially in the elementary school. In order to run the class properly, teacher needs to identify the student's capabilities. The British educational theorist Pajares noted that if teachers can identify the student's capabilities, it helps them to adjust with their student's behavior and to plan their lesson accordingly. The

well- managed classroom helps students to know what expected of them and how to succeed. It helps teachers to know strong and weak sides of the class. Classroom management includes seating arrangement, group work and pair work, classroom instruction, gestures, using different materials and techniques in the class, maintaining proper discipline, monitoring the class etc. Managing classroom is a challenging task for the new teachers as well as for the experienced teachers. Most of the time new teacher feels insecure about managing their class, as they do not have any practical experience of teaching.

Only a teacher can decide which aspects of classroom management are important for his students. The interaction between student and teacher is an important part of teaching and learning process. It used to analyze teaching and learning. Classroom interaction shows the student's involvement in the classroom. Baker viewed 'classroom talk and interaction as practical activity. It gives a floor to the students to share their opinion in the class. The other form of classroom interaction is between student and student. It allows students to work with other students who develop their skills of doing teamwork. In a learner-centered classroom, student-talking time needs to be more than a teacher talking time whereas teacher-talking time is more than student talking time in the teacher-centered classroom. While engaging students in the activities, teacher, and students need to interact with each other a lot.

The interaction between teacher and student and student and student is important to engage learners in the classroom activities. Permanent solution of intercultural understanding depends of executing ideas in the foreign language classroom. Foreign language classroom is from this point of view a laboratory where teacher and learners are working together by solution of issues. To make the lesson more interesting, teachers need to engage students in activities. Engaging students in participation is an important aspect of teaching. Involving students in classroom activities helps the teacher to get an idea of the students' understanding level about the topic. Educational psychology is the application of psychological findings in the field of education. Educational psychology is the systematic side of the development of the individual within educational settings.

It helps the volunteer to foster harmonious development of the learners into a responsible and a participating citizen, a sensitive and a reflective human being and a productive and creative person. The concept of life-long learning has taken on a new meaning as the world of knowledge and technology changes at an exponential rate.

This has created the need for a deeper understanding of how students learn, how this learning facilitated, and how this process compares to what known about how children learn. Scientist Brian Camborne developed a model of learning based on how children acquire speech. It based on observing what children do as they learn to talk.

There are Seven Conditions of Learning in Camborne's model. By the first visit of foreign country, migrants enjoy the new country and are excited of all things. In this time, they enjoy food and drinks, and environment. Like young married pair, they are enjoying all things around. New discoveries and interesting events in the foreign language country are fascinating things. Learning of intercultural communication in reality can be excited and useful. Some learners have difficulties because:

Foreign language communication is not enough

Foreign language skills need to be improved

Two additional factors added to the category of Individual Differences Factors:

Diversity of languages and cultures.

Standards and assessment. There are high standards, diagnostic and process and outcome assessments of learner and process.

The principles divided into four categories:

Cognitive Factors;

Motivational and Affective Factors;

Developmental and Social Factors;

Individual Differences

Cultures and languages are different and these facts are still influencing communication between people. Motivation of learners to know more about other countries and cultures is the instrument on the way of developing main skills.

References

1. Modelling teaching Korean as a second foreign language in higher education using CLIL / I.Y. Larionova et al // International. Journal of Society, Culture and Language. – 2021.
2. Larionova Y. Scientific Herald of Uzhhorod University series Physics / Y. Larionova, G.K. Kapysheva, Ye. Chgan // Journal homepage. – Issue 55. – P. 2054-2063.
3. Kapysheva G.K. Learner-centered approach-the basic psychological strategy of modern language education / G.K. Kapysheva, S.A. Fedosova // Вестник КазНПУ им. Абая. Серия «Психология». – 2019. – № 2(59). С. 133-138.

IRSTI: 16.01.45

**Г.К. Капышева, М. Жоламанова, Г.К. Работова, А.А. Касымханова,
Г.Р. Рустембекова, С. Алтынбек**

Восточно-Казахстанский университет имени Сарсена Аманжолова
(Республика Казахстан, г. Усть-Каменогорск)
e-mail: gulnarkapysheva@mail.ru

USING ELEMENTS BASED ON BLENDED LEARNING TECHNOLOGY IN A FOREIGN LANGUAGE AT SCHOOL

This article explores how the integration of blended learning technologies in foreign language instruction at schools enhances student engagement, improves language acquisition, and offers personalized learning opportunities. By combining traditional teaching methods with digital tools, blended learning creates a flexible and interactive environment that caters to diverse learning needs, fostering both individual and collaborative language practice.

Foreign language teachers will participate on international workshops and conferences. This new challenge is nowadays possible and everyone will get experiences. Firstly, they can change ideas and get new views to the problem. Secondly, speaking skills based on the practical situations by developing of intercultural skills. One difference is the student has more life experiences and prior knowledge than the child does on the elementary level. In all three theories, the environment in which the learning takes place needs to be risk free and one in which the learner feels safe, secure, and supported to engage in new learning. Since learning is a natural process, all three theories have the expectation that learning will occur. The occurrence of learning taking place driven by the responsibility of the learner. It is process and it determines what they did in the classroom.

There appears to be a difference in the responsibility and self-directedness between the adult learner and a child. The student appears to have an awareness of the makes conscious decisions regarding the learning by formulation of learning goals. New knowledge internalized to the point where the knowledge transferred into appropriate situations. Since adults have more prior knowledge and more life experiences to bring to the learning situation, internalization and transfer may take less time than the new learning of a child. As a result, the learning that takes place by the child is subconscious. An example of this is a child requests the same book to read night after night. With each reading, the child is expanding his/her knowledge of language, reading, writing, etc.

During one reading, the child may be learning the meanings of some words, during the second reading, the learner may be learning something about sentence structure and during the third reading, and the new knowledge may be developing an understanding story structure.

The more actively engaged in the learning process, the faster the knowledge obtained and the better the knowledge is learned. The motivation can be intrinsic or extrinsic. Active engagement is influence by a risk free environment, self- directed learner characteristics, alignment with life experiences and prior knowledge, immersion, demonstrations, feedback, and learner responsibility as well as motivation for the adult and child learner.

The responsibility of foreign language teachers by formation of intercultural skills connected with the educational goals of society. Preparing of learners to various situations during the school years will be

useful in the future life. Formation of speaking skills based on communicative exercises is learner centered. I mean that the formation of reading and listening, writing and speech activities based on every day workshops in the classroom. Formation of basic skills on this way helps our young generation to appreciate the own values of native country. They learn to appreciate foreign rules and law through identity with own culture.

The process of communication during the learning will be more student-centered but less time consuming. Therefore, it promises that the teaching quality improved and students' applied English communication can be effectively cultivated, meaning that students' communicative competence further developed. Language in education ideally and ordinarily build on such naturally acquired language ability, enriching it through the development of literacy into an instrument for abstract thought and the acquisition of academic knowledge. Teachers use a range of local texts or English translation of literature in the classroom. The use of language as well as the use of a variety of accents in listening activities or tests is encouraged in the English language classroom. With the proliferation of tablets and smart phones, it believed that textbooks disappear in a few years.

Furthermore, the access to knowledge in terms of flexibility and mobility has changed drastically. Teaching in English language classes focuses on fostering the students thinking as well as language content, outcomes and learning activities. There are significant and complex student-teacher interactions inside and outside the classroom. In a knowledge-based society to remain competitive and employable, teachers expected to engage in a continuous professional development or the professional learning activities from the beginning to the end of their careers. As with any other profession, teachers expected to assume a greater responsibility for their own professional learning. It is the fifth skills of language that enables the efficiency to use grammatical structures with accuracy. Academic qualification alone may not help teachers to grow professionally, on the other hand, they need to be equipped themselves with the current practices.

The teaching materials used in our country are available all over the world. There had been too many methodologies of teaching English language. The third dimension of globalization, which is inseparable from English teaching, is an advancement of Information and Communication Technology.

New trend of language learning is intercultural communication. The basic foreign language on the middle stage has following aims:

- To form communicative based skills
- To develop communicative based skills
- To implement short stories from the lives of migrants and other foreign people
- To use listening texts such as interviews
- To use experiences from scientific sources
- To teach learner to read additional literature

Teaching methodology refers to the general principle, pedagogy, and management strategy used for classroom instruction. A teacher needs to decide a particular method used in the classroom. Therefore, it needed the teacher to know all the different methodology and techniques; it will be difficult for the teacher to implement those techniques in the class.

There are different types of teaching methods and approaches for second language teaching. Among them, some of the teaching methods are more suitable for elementary level students. Using audio and visual materials by explanation intercultural topics and situations are helpful on Intermediate level. Discussions and projects to the given cultural topics influence the formation of competences. By developing of intercultural competence, teachers are using their experiences. These experiences are simple and foreign language teachers are planning English lessons in accordance with the educational program. Some scientist wrote that intercultural communication is difficult process. Some scholars compare the intercultural competence with iceberg. At schools, we learn topics such as meals, free time, universities and education and others. By comparing these real situations with the reality in Kazakhstan, we can find more differences.

By formation of intercultural competence, it is necessary to use more short stories on workshops. Discussions help the learners to study deeper. The iceberg method gives information about the country and social life. When our specialists visit the foreign country, they need intercultural competence. Hidden beneath the surface intercultural problems we can confront by longer visits abroad. This workshop gives our learners possibility to discuss the problem of employment in USA and Great Britain. By warm up exercises, we can get answers to following questions:

How get women the profession of ice road trucker?
Which life and professional experiences do the women need?
How long do the women work as ice road trucker?
Do the women as ice road trucker earn more salary?
Would you choose the profession of driver?
How long are the drivers on roads?
Would you introduce Ms. Clark?

This exercise explained in the pair work. Learners should to describe the hard work of drivers on the roads. Following tasks given for successful explanation:

Would you like to compare the work of drivers on the roads in USA and in Kazakhstan?

Tell your friends in the group from the perspective of Ms. Clark the difficulties on the roads.

Complete a vocabulary list for your group

Complete interview questions for Ms. Clark

Describe the truck of Ms. Clark

Search in Internet about trucks and other car companies

1. Speak about difficult life situations using the pictures.

This workshop gives our learners possibility to discuss the problem of employment in USA and Great Britain. By warm up exercises, we can get answers to following questions: This exercise explained in the pair work. Learners should to describe the hard work of drivers on the roads.

The goal of migrant teaching lesson is to enable students to communicate in the target language. It is a learner-centered approach to language learning. Knowledge of the form of language is not enough to learn a language. Learners need to know the functions of language. Larsen-Freeman mentioned that language functions emphasized over forms in classroom teaching. This approach helps learners to use the target language as much as possible. Authentic materials from newspaper article, magazine, television used in the language class for communication purpose by the teacher so that students can be familiar with the real use of language. In this technique, one student will show the first picture of the story to other students, and they will predict that what can be the second picture of the story. It can also work as a problem-solving task. Examining the literature can be a never-ending task, but as you have limited time, it is important to set parameters by reviewing the literature in relation to some main themes pertinent to your research topic. As you start reading the literature, you will soon discover that the problem you wish to investigate has its roots in a number of theories from different perspectives.

The information obtained from different books and journals now needs to be elected under the main themes and theories, highlighting agreements and disagreements among the authors and identifying the unanswered questions or gaps. You will also realize that the literature deals with a number of aspects that have a direct or indirect bearing on your research topic. Use these aspects as a basis for developing your theoretical framework.

Your review of the literature should sort out the information, as mentioned earlier, within this framework. Unless you review the literature in relation to this framework, you will not be able to develop a focus in your literature search: that is, your theoretical framework provides you with a guide as you read. This brings us to the paradox mentioned previously: until you go through the literature, you cannot develop a theoretical framework, and until you have developed a theoretical framework, you cannot effectively review the literature. The solution is to read some of the literature and then attempt to develop a framework, even a loose one, within which you can organize the rest of the literature you read. As you read more about the area, you are likely to change the framework.

References

4. Modelling teaching Korean as a second foreign language in higher education using CLIL / I.Y. Larionova et al // International. Journal of Society, Culture and Language. – 2021.
5. Larionova Y. Scientific Herald of Uzhhorod University series Physics / Y. Larionova, G.K. Kapysheva, Ye. Chgan // Journal homepage. – Issue 55. – P. 2054-2063.

**Г.К. Капышева, Г.К. Работова, А.А. Касымханова, Г.Р. Рутембекова,
С. Алтынбек, М. Жоламанова**

Восточно-Казахстанский университет имени Сарсена Аманжолова
(Республика Казахстан, г. Усть-Каменогорск)
e-mail: gulnarkapysheva@mail.ru

DEVELOPING MONOLOGUE SPEECH SKILLS IN PROJECT WORK ON TARGET LANGUAGE COUNTRY

This article examines how project-based learning focused on the culture and history of the target language country can effectively develop students' monologue speech skills. By engaging in research, presentations, and creative projects about the target country, students enhance their ability to articulate ideas, structure extended speech, and gain confidence in their foreign language communication, all while deepening cultural understanding.

The conceptual framework is the basis of your research problem. It stems from the theoretical framework and usually focuses on the section(s), which become the basis of your study. Whereas the theoretical framework consists of the theories or issues in which your study is embedded, the conceptual framework describes the aspects you selected from the theoretical framework to become the basis of your enquiry. For instance, the theoretical framework includes all the theories that have been put forward to explain the relationship between fertility and mortality. However, out of these, you may be planning to test only one, say the fear of non-survival. Similarly, the conceptual framework focused on indicators to measure the success or failure of the strategies to enhance community responsiveness. Hence, the conceptual framework grows out of the theoretical framework and relates to the specific research problem.

The formulation of a research problem is the first and most important step of the research process. It is like the identification of a destination before undertaking a journey. In the absence of a destination, it is impossible to identify the shortest – or indeed any – route. Similarly, in the absence of a clear research problem, a clear and economical plan is impossible. To use another analogy, a research problem is like the foundation of a building. The type and design of the building are dependent upon the foundation. If the foundation is well designed and strong, you can expect the building to be also. The research problem serves as the foundation of a research study: if it is well formulated, you can expect a good study to follow. The way you formulate a problem determines almost every step that follows the type of study design that can be used; the type of sampling strategy that can be employed; the research instrument that can be used or developed; and the type of analysis that can be undertaken. Suppose your broad area of interest is depression. Further suppose you want to conduct a research study regarding services available to patients with depression living in a community. If your focus is to find out the types of service available to patients with depression, the study will dominantly be descriptive and qualitative in nature. These types of studies fall in the category of qualitative research. It carried out using qualitative research methodologies. On the other hand, if you want to find out the extent of use of these services, that is the number of people using them, it will dominantly use quantitative methodologies even though it is descriptive in nature describing the number of people using a service. If your focus is to determine the extent of use in relation to the personal attributes of the patients, the study classified as correlational and quantitative. The methodology used will be different than the one used in the case of a descriptive study. Similarly, if your aim is to find out the effectiveness of these services, the study classified as correlational, the study design used, methods of collecting data, and its analysis will be a part of the quantitative methodology. Hence, it is important for you to understand that the way you formulate a research problem determines all the subsequent steps that you have to follow during your research journey. The formulation of a problem is like the input to a study, and the output – the quality of the contents of the research report and the validity of the associations or causation established – is entirely dependent upon it. Hence, the famous saying about computers, garbage in, garbage out, is equally applicable to a research problem. In fact, a closer look at any academic or occupational field will show that most research revolves around these four Ps. The emphasis on a particular p may vary from study to study but generally, in practice, most research studies based upon at least a

combination of two ps. You may select a group of individuals a group of individuals – or a community as such – people, to examine the existence of certain issues or problems relating to their lives, to ascertain their attitude towards an issue problem, to establish the existence of a regularity phenomenon or to evaluate the effectiveness of an intervention program. Your focus may be the study of an issue, an association or a phenomenon per se; for example, the relationship between unemployment and street crime, smoking and cancer, or fertility and mortality, which is done on the basis of information collected from individuals, groups, communities or organizations. The emphasis in these studies is on exploring, discovering or establishing associations or causation. Similarly, you can study different aspects of a program: its effectiveness, its structure, the need for it, consumers' satisfaction with it, and so on. In order to ascertain these you collect information from people. You can study a problem, a program or a phenomenon in any academic field or from any professional perspective. For example, you can measure the effectiveness of a program in the field of health, education, social work, industrial management, public health, nursing, health promotion or welfare, or you can look at a problem from a health, business or welfare perspective. Similarly, you can gauge consumers' opinions about any aspect of a program in the above fields.

Examine your own academic discipline or professional field in the context of the four ps in order to identify anything that looks interesting. They provide you with the groups, communities required information or you collect information from or about them Subject area Problem Issues, situations, associations, needs, population composition, profiles. The concept of 4Ps is applicable to both quantitative and qualitative research though the main difference at this stage is the extent of their specificity, dissection, precision and focus. In qualitative research, these attributes deliberately kept very loose so that you can explore more as you go along, in case you find something of relevance. You do not bind yourself with constraints that would put limits on your ability to explore. There is a separate section on formulating a research problem in qualitative research' later in the chapter, which provides further guidance on the process. The understanding and interpretation of a concept or a perception may vary from respondent to respondent. Hence, its measurement may not be consistent. A variable has some basis of classification and hence there is far less inconsistency in its meaning and understanding. Concepts are mental perceptions whereas variables are measurable either subjectively or objectively on one of the measurement scales. When you convert a concept into a variable, you classify it based on measurement into categories, thereby minimizing the inherent variability in understanding. When you are unable to measure a concept directly, you need first to convert it into indicators and then into variables. The way the required information collected in quantitative and qualitative research is the most significant difference between them. Qualitative research mostly uses descriptive or narrative statements as the units of measurement whereas quantitative research places greater emphasis of measuring responses on one of the four measurement scales. Though qualitative research places emphasis on descriptive statements in data collection, at the time of analysis, these statements classified into categories based on the main themes they communicate. Knowledge of the different types of variables and the way they are measured plays a crucial role in quantitative research. Variables are important in bringing clarity and specificity to the conceptualization of a research problem, to the formulation of hypotheses and to the development of a research instrument. They affect how the data analyzed, what statistical tests applied to the data, what interpretations made, how the data presented and what conclusions can be drawn. The way you ask a question determines its categorization on a measurement scale, which in turn affects how the data analyzed, what statistical tests applied to the data, what interpretations can be made, how the data can be presented and what conclusions drawn. The way a variable measured at the data, collection stage largely determines whether a study considered predominantly 'qualitative' or 'quantitative' in nature. It is important for a beginner to understand the different ways in which a variable can be measured and the implications of this for the study. A variable classified from three perspectives that are not mutually exclusive: causal relationship, design of the study and unit of measurement. From the perspective of causality, a variable classified into one of four categories: independent, dependent, extraneous and intervening. From the viewpoint of study design, there are two categories of variable: active and attribute. If we examine a variable from the perspective of the unit of measurement, it classified into categorical and continuous or qualitative and quantitative. There are four measurement scales used in the social sciences: nominal, ordinal, interval and ratio. Any concept measured on these scales is variable. Measurement scales enable highly subjective responses, as well as responses measured with extreme precision. Learning a foreign language is a state, social and personal need

that manifests itself in social interaction and communication. The success of communication depends not only on the speaker's desire to make contact, but also on the ability to implement the speech intention, which depends on the degree of proficiency in language units and the ability to use them in specific communication situations. These conditions of language proficiency are the essence of communicative competence.

The term competence in relation to foreign languages was developed in detail in the framework of studies conducted by the Council of Europe in Strasbourg in 1996 to determine the level of foreign language proficiency, and was defined as the ability to perform an activity based on the knowledge, skills and abilities acquired during training.

The scientific-technical breakthrough in the world needs knowledge in English. Increasing number of schoolchildren and students are starting to learn foreign languages. As the possession of a given foreign language is caused by the need to deepen knowledge in the fields of science and technology, business, education and public life. The foreign language plays an important role as a means of international communication for specialists with higher education. The conditions of foreign language communication in the modern world, when a foreign language is a means of communication, knowledge, preparation and accumulation of information, determined the need for possession of all kinds of speech activity speaking and listening-comprehension of speech in this foreign language, as well as reading and writing. The knowledge of the foreign language in Kazakhstan is not only in the list of mandatory conditions oftaking an active part by academic mobility programs each year, but also is a determining element of competitiveness of young specialists in the labour market, both in the country and abroad. Schools and universities serve as the first stage at which the foundations of communicative competence laid and begin to develop, allowing students to communicate and interact in a foreign language, including with native speakers, at an elementary level, nevertheless following skill improved online or in extra classes.

References

1. Kapysheva G.K. Applying group psychological techniques for developing vocabulary and grammar habits in teaching korean as a second foreign language in higher school / G.K. Kapysheva, I.Yu. Larionova // Вестник КазНПУ им. Абая. Серия «Психология». – 2019. – № 2(59). – С. 138-146.
2. Kapysheva G.K. Ability to connect the knowledge and task-based approach concerning psychological problem of perception of foreign language / G.K. Kapysheva, S.A. Fedossova // Вестник КазНПУ им. Абая. Серия «Психология». – 2019. – № 1(59). – Р. 148-152.
3. Kapysheva G.K. Cultural identity / G.K. Kapysheva, S.Zh. Beysenova // Вестник КазНУ имени аль-Фараби. – 2021. – № 4(74). – Р. 50-55.

ҒТАХР: 34.01.21

А.А. Курмашова, Л.К. Махамбаева

Абай облысы Семей қаласы «Ыбырай Алтынсарин атындағы № 37 гимназиясы» КММ
ағылшын тілі пәні мұғалімдері
(Қазақстан Республикасы, Семей қ.)

АҒЫЛШЫН ТІЛІ САБАҚТАРЫНДАҒЫ ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ

Қазіргі білім беруде оқушыларға шет тілдерін үйретіп қана қоймай, мәдениетаралық коммуникативтік құзыреттіліктенрін дамыту басты мәселе. Бұл құзыреттілік оқушыларға әр түрлі мәдениеттердің өкілдерімен сәтті қарым-қатынас жасай алуға, жағдаяттарды шешу және көпұлтты ортада тиімді ынтымақтастық орнатуға мүмкіндік береді. Қазіргі жағдайда жасанды интеллект қуатты құралға айналууда.

Мәдениетаралық қарым-қатынасты оқытудағы инновациялар:

1. Мультимедиялық оқыту

Мультимедиялық оқыту әр түрлі мультимедиялық материалдарды қолданатын инновациялық тәсіл оқушыларды шынайы мәдениетке баулу үшін виртуалды экскурсиялар тиімді.

Мысалы, мәдени туралы мәтінді оқудың орнына еліміздің ерекшеліктері, бейнероликтерді, фотосуреттерді көре алады және оларға тікелей мүмкіндік беретін интерактивті виртуалды турлар осы елдің айналасына шолу жасайды.

2. Интерактивті білім беру платформалары

Интерактивті білім беру платформалары, жасанды интеллектке негізделген, оқушыларға әр түрлі тәжірибелермен айналысуға мүмкіндік береді, нақты коммуникативті жағдайларда тілдік дағдылары қалыптасады. Мұндай платформалар мүмкін ана тілінде сөйлейтіндермен сөйлесуді модельдеу, жаттығулар беру тыңдау және оқу, тіпті тілді меңгеру деңгейін бағалау.

3. Мәтіндер мен мәдени контексттерді талдау

Жасанды интеллект мүмкіндігі бар мәдени ерекшеліктер мен семантикалық нюанстарды анықтай отырып, мәтіндерді талдаңыз. Бұл оқушыларға мәдениетаралық аспектілерге және одан да көп сезімталдықты дамытуға көмектеседі шет тілдерінде жазылған мәтіндерді терең түсіну.

Мысал: әдеби шығармаларды зерттеу кезінде әр түрлі мәдениеттерден оқушылар мәтінді талдау құралдарын қолдана алады, метафораларды, рәміздерді және мәдени сілтемелерді кеңейтуге көмектеседі оның шығарманы түсінуі және оның шыққан мәдениетпен байланысы.

Сонымен, мәдениетаралық оқытудағы инновация және мультимедиялық материалдарды, сондай-ақ интерактивті материалдарды пайдалана отырып білім беру платформалары мен мәтіндерді талдау білім беру тәжірибесін байытады студенттер және олардың мәдениетаралық қарым-қатынас дағдыларында дамуына ықпал етеді.

Білім беруде жасанды интеллекттің қолданылуын талдай отырып, оның бағдарламалары мен білім беру мүмкіндіктерін қарастырыңыз шетелдіктерді оқыту үшін жасанды интеллектті пайдаланатын платформалар тілдер және мәдениетаралық коммуникация кіреді.

1. Duolingo – бұл шетелдіктерді зерттеуге арналған танымал мобильді қосымша және веб-платформа тілдер. Ол бейімделген сабақтарды, Автоматты бағалауды қолданады жасанды интеллект және оқытуға арналған интерактивті тапсырмалар. Артықшылықтары: тегін премиум нұсқасын сатып алу мүмкіндігі бар қол жетімділік; интерактивті және жауап беретін сабақтар; қолданба өзін-өзі оқытуға жарамды. Кемшіліктері: шектеулі тереңдік тіл үйрену, озық студенттерге жарамайды; жеке тұлғаның болмауы мұғаліммен өзара әрекеттесу.

2. Rosetta Stone – бұл курстарды ұсынатын білім беру платформасы 24-тен астам тілде. Ол толық батыру техникасын және керісінше қолданады аі негізіндегі байланыс. Артықшылықтары: зерттеуге ұқсас толық батыру әдісі Ана тілі; жоғары сапалы дыбыс және айтылу; барлығына жарамды оқу деңгейлері. Кемшіліктері: ақылы қол жетімділік. Аз болуы мүмкін басқа платформалармен салыстырғанда интерактивті.

3. Babbel – бұл тіл үйренуге арналған қосымша және онлайн платформа. Ол қамтамасыз етеді қысқа мерзімді сабақтар, сондай-ақ аі көмегімен жасалған тапсырмалар әр түрлі тілдік дағдыларды дамыту. Артықшылықтары: ауызекі сөйлеуге назар аудару сөйлеу және практикалық дағдылар; қысқа мерзімді сабақтар мен тапсырмалар; әртүрлі тілдер оқу үшін. Кемшіліктері: ақылы қол жетімділік; үстірт болып қалуы мүмкін зерттеу деңгейі.

4. Google Translate – бұл тегін мәтінді автоматты түрде аударуды қамтамасыз ететін Google қызметі, сондай-ақ сөйлеудің аудио аудармасы. Ол машиналық оқыту мен нейрондық желілерді қолданады аударма сапасын жақсарту. Артықшылықтары: тегін және барлық жерде қол жетімді қолданба; мүмкіндік мәтіндер мен сөйлеуді аудару; жылдам және ыңғайлы. Кемшіліктері: әрқашан дәл аударма бола бермейді, әсіресе күрделі мәтіндер үшін; контексті терең түсіну жеткіліксіз.

5. DuoLingo English Test: Бұл тест ағылшын тілін құрылымдық бағалауды ұсынады жасанды интеллект. Ол айтылымды, грамматиканы және сөздікті талдайды студенттің қоры. Артықшылықтары: AI көмегімен тілдік дағдыларды бағалау; қол жетімділік онлайн; автоматтандырылған бағалау және кері байланыс. Кемшіліктері: шектеу бағалайтын нәрседі; зерттеуге жарамсыз, тек тестілеу үшін.

6. Coursera – бұл онлайн-платформа жетекші университеттер мен ұйымдардың курстары. Ол көп нәрсені ұсынады әр түрлі технологияларды қолдана отырып, шет тілдерін оқыту курстары, соның ішінде AI. Артықшылықтары: курстар мен мамандықтардың кең таңдауы; материалдарға қол жеткізу жетекші университеттер мен сарапшылар; көптілді курстар. Кемшіліктері: Барлық курстар емес тегін, төлемді талап етеді; тікелей байланыссыз өзін-өзі оқыту мұғалім.

7. Speechmatics – бұл жүйе білім беру платформаларына біріктірілуі мүмкін сөйлеуді тану айтылымды талдау және сөйлеу дағдыларын қолдану үшін. Артықшылықтары: Жоғары Дәлдік сөйлеуді тану; білім беру платформаларына біріктірілуі мүмкін; көмектеседі айтылу тәжірибесінде. Кемшіліктері: негізгі қолдану сөйлеуді тануда, тіл үйрену емес; жеке пайдаланушылар үшін қымбат болуы мүмкін.

8. AI-powered Chatbots: кейбір білім беру платформалары мен веб-сайттар аі негізіндегі чатботтарды пайдаланады шет тілінде сөйлесу дағдылары мен хабар алмасу практикасы. Артықшылықтары: шет тілдеріндегі интерактивті әңгімелер; жедел жауаптар және тәжірибе сөйлеу дағдылары.; Көптеген платформаларда қол жетімді. Кемшіліктері: шектеулі басқа тілдерді және білім салаларын оқытуға; терең кері байланыс беру.

AI-powered Chatbots туралы көбірек айтатын болсақ, мұнда олардың ең танымал нұсқалары:

Tandem – бұл әлемнің түкпір-түкпірінен тіл үйренетін адамдарды байланыстыратын мобильді қосымша өзара білім алмасу және тілдік тәжірибе. **Чатбот:** қолданбада талқылау тақырыптары мен кері байланысты қамтамасыз ететін чатбот бар айтылу және грамматика.

HelloTalk – бұл қолданушылар сөйлесе алатын тілдерді үйренуге арналған әлеуметтік желі ана тілінде сөйлейтіндер және сөйлеу дағдыларын жаттықтыру. **Чатбот:** қосымша сөйлесу сабақтары мен тіл практикасын жүргізуге арналған чатботты қамтиды.

Mondly – бұл тілдерді үйренуге арналған мобильді қосымша және веб-платформа интерактивті сабақтар мен чат-боттар. **Чатбот:** платформа қолданады сөйлеушілермен сөйлесуді және күнделікті тәжірибені модельдеуге арналған чатботтар жағдайлар.

Chatgpt by OpenAI – қуатты жасанды интеллект платформасы, интерактивті және семантикалық әңгімелер құруға қабілетті OpenAI әзірлеген әр түрлі тілдерде. **Чатбот:** ChatGPT интеграциялануы мүмкін интерактивті оқу сценарийлері мен тәжірибелерін құруға арналған білім беру ресурстары тіл.

Replika – бұл пайдаланушылармен байланысу және қолдау үшін жасалған чатбот. Бірінші кезекте ана тілінде сөйлеуге бағытталған, бірақ оны келесі мақсаттарда да қолдануға болады шет тілдерін оқыту. **Чатбот:** пайдаланушылар байланыса алады әр түрлі тілдердегі чат-бот, бұл шет тілдерінің тәжірибесіне ықпал етеді дағдылар.

Бұл чатботтар студенттерге мүмкіндік береді сөйлеу дағдыларын жаттықтыру, күнделікті жағдайларды үйрену және ана тілінде сөйлейтіндермен өзара әрекеттесу, бұл оқу процесін көбірек етеді интерактивті және қызықты.

9. Интерактивті тіл сабақтары: білім беру платформалары интерактивті тілдерді ұсына алады AI виртуалды рөл атқара алатын шет тілдеріндегі сабақтар мұғалімдер. Ол сұрақтар қоя алады, материалды түсінуді тексереді және түзете алады оқу процесі жүріп жатыр.

10. Мәдениетаралық жағдайларды модельдеу: AI студенттер виртуалды ортаны құра алады виртуалды кейіпкерлермен, әртүрлі өкілдермен әрекеттесе алады мәдениеттер. Бұл оларға мәдениетаралық қарым-қатынас дағдыларын дамытуға көмектеседі және түсіну.

11. Айтылым мен екпінді талдау: AI негізіндегі сөйлеуді тану жүйелері студенттерге көмектесе алады шет тіліндегі екпін мен айтылымды түзетіңіз. Олар сөйлеуді талдайды студенттер және айтылымды жақсарту бойынша ұсыныстар береді.

12. Ақылды көмекшілер: Siri немесе Alexa сияқты AI көмекшілері болуы мүмкін тілді үйрету үшін қолданылады. Студенттер оларға сұрақтар қойып, орындай алады шет тіліндегі жаттығулар.

Жасанды интеллект көп нәрсені қамтамасыз етеді шетелдік сабақтарда мәдениетаралық қарым-қатынасты оқытуға арналған инновациялық шешімдер тілдер. Бұл инновациялар студенттердің мәдениетаралық дағдыларын дамытуға ықпал етеді, оларды жаһандық әлемге дайындаудың негізгі элементі неде және халықаралық өзара іс-қимыл. Білім беруде AI қолдану жаңаларын ашады осы саладағы көкжиектер мен перспективалар.

Әдебиеттер

1. Есионова Е.Ю. жасанды интеллект балама ретінде шет тілін үйренуге арналған ресурс / Е.Ю. Есионова // Гуманитарлық және әлеуметтік ғылымдар. – 2019. – № 3. – Б. 155-166.

2. Рольгайзер пайдалану перспективалары шет тілін оқыту тәжірибесіндегі жасанды интеллект // Лингводидактика және шетелдіктерді оқыту әдістемесінің өзекті мәселелері тілдер. – 2022. – 243-248 б.

3. Климова И.И. электрондық оқытудың аралас оқытудың ажырамас бөлігі ретіндегі рөлі университетте шет тілін оқыту // Филология ғылымдары. Теория мәселелері және тәжірибе. – 2016. – №. 8-1 (62). – ББ. 183-185.

ГТАХР: 14.35.07

С.Е. Манабаева¹, А.Н. Онғарбай²

¹«Мирас» университеті,

(Қазақстан Республикасы, Шымкент қ.), e-mail: s_manabaeva@mail.ru

²Х. Досмұхамедов атындағы Атырау университеті,

(Қазақстан Республикасы, Атырау қ.), e-mail: ongarbay_aidana@mail.ru

ЖОО-ДА СТУДЕНТТЕРДІҢ ФУНКЦИОНАЛДЫ САУАТТЫЛЫҒЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ АСПЕКТІЛЕРІ

Студенттердің функционалдық сауаттылығы олардың кәсіби қызметке және әлеуметтік өмірге дайындығының маңызды көрсеткіші болып табылады. Әлемдегі қарқынды өзгерістер мен еңбек нарығының талаптары жағдайында жоғары оқу орындарының түлектері өз білімдерін әртүрлі контексте қолдана білуі керек.

ЖОО-да студенттердің функционалдық сауаттылығын қалыптастырудың психологиялық-педагогикалық аспектілерін зерттеудің өзектілігі қазіргі білім беру кеңістігі жағдайында осы процестің маңыздылығын және түлектерге қойылатын талаптарды көрсететін көптеген факторлармен анықталады.

Біріншіден, еңбек нарығындағы өзгерістер студенттердің қазіргі шындыққа сәйкес келетін дағдыларын қалыптастыру қажеттілігін талап етеді. Түлектер тек мамандандырылған білімге ғана емес, сонымен қатар сыни ойлау, топтық жұмыс қабілеті, бейімделу және өзін-өзі тәрбиелеу дағдылары сияқты құзыреттерге ие болуы керек. Осыған байланысты функционалдық сауаттылық табысты кәсіби қызметтің негізгі шарты болады.

Екіншіден, ақпараттық дәуір жағдайында студенттердің алдында тұрған ақпарат көлемі едәуір өсті. Ақпаратты әртүрлі контексттерде тиімді талдау, өңдеу және қолдану мүмкіндігі табысты әлеуметтену және кәсіби іске асыру үшін қажеттілік болып табылады.

Үшіншіден, қазіргі заманғы білім беру практикасы әртүрлі салалардан білімді біріктіруді көздейтін кешенді тәсілді талап етеді. Студенттердің функционалдық сауаттылығын қалыптастыру осы процеске ықпал ететін тиімді педагогикалық әдістерді әзірлеуді және енгізуді талап етеді.

Төртіншіден, функционалдық сауаттылық студенттердің жеке дамуында маңызды рөл атқарады. Ақпаратты сыни тұрғыдан түсіну, басқалармен өзара әрекеттесу және негізделген шешімдер қабылдау қабілеті белсенді азаматтық ұстаным мен қоршаған әлем үшін жауапкершілікті қалыптастыруға ықпал етеді.

Яғни, қазіргі қоғам алдында тұрған әлеуметтік өзгерістер түлектерден экономикалық және экологиялық сын-қатерлер сияқты өзекті мәселелерді шешуге белсенді қатысуға дайын болуды талап етеді. Бұл сонымен қатар функционалдық сауаттылықтың жоғары деңгейлерінің қажеттілігін көрсетеді.

Осылайша, Университетте студенттердің функционалдық сауаттылығын қалыптастырудың психологиялық-педагогикалық аспектілерін зерттеу тек өзекті ғана емес, сонымен қатар тез өзгертін әлемде сәтті жұмыс істей алатын құзыретті және бейімделгіш мамандарды даярлау үшін өте маңызды.

Бұл мақала студенттердің функционалдық сауаттылығын қалыптастыруға ықпал ететін психологиялық-педагогикалық аспектілерге арналған.

Функционалдык сауаттылык дегеніміз – адамның оқу, жұмыс және күнделікті өмірді қоса алғанда, әртүрлі өмірлік жағдайларда өз білімі мен дағдыларын тиімді пайдалану қабілеті. Бұл ұғым тек оқу мен жазудың негізгі дағдыларын ғана емес, сонымен қатар сыни тұрғыдан ойлау, ақпаратты талдау, коммуникация және ынтымақтастық сияқты күрделі дағдыларды да қамтиды.

Функционалдык сауаттылык саласындағы зерттеулер ХХ ғасырдың аяғы мен ХХІ ғасырдың басында, жаһандану мен технологиялардың дамуы адамдардан жаңа дағдылар мен құзыреттерді талап ете бастаған кезде белсенді дами бастады. Бұл саладағы негізгі көздердің бірі – ЮНЕСКО халықаралық ұйымының жұмысы, ол жеке және әлеуметтік даму үшін функционалдык сауаттылықтың маңыздылығын көрсетеді [1].

Маңызды зерттеулер сонымен қатар әртүрлі елдердегі білім алушылардың функционалдык сауаттылык деңгейін талдайтын PISA (programme for International Student Assessment) сияқты халықаралық салыстырмалы бағдарламалар аясында жүргізілді [2]. Бұл зерттеулерде функционалдык сауаттылык студенттердің қазіргі қоғамдағы өмірге дайындығын бағалауға мүмкіндік беретін нақты жағдайларда өз білімдерін пайдалану қабілеті ретінде анықталады.

Сонымен қатар, Б.Б. Есипов, А.И. Щербакөв және М.А. Каган сияқты бірқатар ғалымдар мен зерттеушілер білім беру процесінде функционалдык сауаттылык аспектілерін зерттеуге айтарлықтай үлес қосты [3]. Олар функционалдык сауаттылықты білім беру бағдарламаларына біріктірудің маңыздылығына назар аударады, оны студенттердің құзыреттілігін қалыптастырудың негізгі элементі ретінде қарастырады.

Осылайша, функционалдык сауаттылык педагогикалықтан психологиялық тұрғыдан әртүрлі аспектілерде зерттелетін көп қырлы ұғым болып табылады және қазіргі заманғы сын-қатерлер жағдайында белсенді ғылыми зерттеу тақырыбы болып қала береді.

Студенттердің функционалдык сауаттылығын қалыптастыру олардың білім беру процесі мен жеке дамуына әсер ететін бірқатар психологиялық факторлармен тығыз байланысты. Олардың негізгілерін қарастырып өтейік:

1. *Оқуға ынталандыру.* Мотивация оқу процесінің негізгі элементі болып табылады. Ішкі мотивациясы жоғары студенттер оқу іс-шараларына көбірек қатысады, жаңа тақырыптарды зерттейді және білімді іс жүзінде қолдануға тырысады. Деци мен Райанның өзін-өзі анықтау теориясы сияқты психологиялық теориялар ішкі мотивацияны қалыптастыру үшін автономияның, құзыреттіліктің және байланыстың маңыздылығын атап көрсетеді, бұл өз кезегінде функционалдык сауаттылықты дамытуға ықпал етеді [4].

2. *Сыни тұрғыдан ойлау.* Сыни ойлауды дамыту функционалдык сауаттылықты қалыптастырудың маңызды аспектісі болып табылады. Студенттер ақпаратты талдай, бағалай және түсіндіре білуі керек. Пікірталас, кейсті талдау және топтық пікірталас сияқты әдістерді қолдану студенттерге негізделген шешімдер қабылдауға және өз дәлелдерін қалыптастыруға мүмкіндік беру арқылы сыни ойлау дағдыларын дамытуға ықпал етеді.

3. *Эмоционалды интеллект.* Эмоционалды интеллект (ЭИ) функционалдык сауаттылықты қалыптастыруда маңызды рөл атқарады. Ол өз эмоцияларын, сондай-ақ басқа адамдардың эмоцияларын тану, түсіну және басқару қабілетін қамтиды. ЭИ деңгейі жоғары студенттер тұлғааралық қарым-қатынаста жақсы жұмыс істейді, бұл сәтті топтық жұмыс пен қарым-қатынас үшін маңызды.

4. *Өзіндік тиімділік.* Альберт Бандура ұсынған өзіндік тиімділік тұжырымдамасы адамның өз мақсаттарына жету қабілетіне деген сенімін сипаттайды. Өзін-өзі тиімділіктің жоғары деңгейі студенттердің оқудағы табанды және мақсатты мінез-құлқына ықпал етеді, бұл өз кезегінде функционалдык сауаттылықты сәтті қалыптастыру ықтималдығын арттырады.

5. *Әлеуметтік өзара әрекеттесу.* Функционалдык сауаттылықты дамытуда әлеуметтік өзара іс-қимыл және курстастармен және оқытушылармен ынтымақтастық маңызды рөл атқарады. Топтық жобалар мен бірлескен зерттеулер білім мен тәжірибе алмасуға ықпал етеді, бұл оқу процесін байытады және сыни ойлау мен басқа да маңызды дағдыларды дамытады.

6. *Стресс пен мазасыздықты жеңу.* Сәтсіздік қорқынышы немесе оқу мазасыздығы сияқты психологиялық кедергілер студенттердің оқу және функционалдык сауаттылықты қалыптастыру қабілетіне теріс әсер етуі мүмкін. Психологиялық көмек бағдарламалары мен уақытты басқару

тренингтері сияқты стрессті басқару және эмоционалды қолдау стратегияларын әзірлеу студенттерге осы кедергілерді жеңуге көмектеседі.

Осылайша, студенттердің функционалдық сауаттылығын қалыптастырудың психологиялық аспектілері көп қырлы және өзара байланысты. Мотивация, сыни ойлау, эмоционалды интеллект, өзіндік тиімділік, әлеуметтік өзара әрекеттесу және стрессті басқару табысты оқыту мен жеке дамуда шешуші рөл атқарады [5]. Осы аспектілерді түсіну тәрбиешілерге студенттердің функционалдық сауаттылығын дамытуға ықпал ететін тиімді білім беру стратегиялары мен әдістерін жасауға көмектеседі.

Университетте студенттердің функционалдық сауаттылығын қалыптастыру әр түрлі педагогикалық әдістер мен технологияларды қолдануды қамтитын кешенді тәсілді қажет етеді. Осы процеске ықпал ететін негізгі аспектілерді қарастырып өтейік:

1. *Білімді біріктіру.* Әр түрлі пәндерден білімді біріктіру студенттерге әр түрлі салалар арасындағы байланысты көруге және алған білімдерін практикалық жағдайларда қолдануға мүмкіндік береді. Студенттер пәнаралық көзқарасты қажет ететін тапсырмалармен жұмыс істейтін жобалау жұмыстары материалды тереңірек түсінуге және сыни ойлау дағдыларын дамытуға ықпал етеді.

2. *Оқытудың белсенді әдістері.* Проблемалық оқыту, кейс әдістері және рөлдік ойындар сияқты белсенді оқыту әдістерін қолдану студенттерді ақпаратты өз бетінше іздеуге және шешімдерді әзірлеуге ынталандырады. Бұл әдістер функционалдық сауаттылықты қалыптастыру үшін маңызды болып табылатын білімді талдау, бағалау және қолдану дағдыларын дамытуға көмектеседі.

3. *Жобалық қызмет.* Жобалық қызмет студенттерге теориялық білімді практикада қолдануға мүмкіндік береді. Нақты жобалармен жұмыс істеу жоспарлау, уақытты басқару және ынтымақтастық сияқты жеке және командалық дағдыларды дамытуға ықпал етеді. Бұл өз кезегінде функционалдық сауаттылық деңгейін арттырады.

4. *Технологияны қолдану.* Қазіргі заманғы технологиялар білім беру процесінде маңызды рөл атқарады. Интерактивті платформалар, онлайн ресурстар және білім беру қосымшалары студенттерге ақпаратты тиімдірек табуға және өңдеуге мүмкіндік береді. Сандық құралдарды пайдалану ақпаратпен жұмыс істеу және сыни талдау дағдыларын дамытуға ықпал етеді.

5. *Кері байланыс.* Оқытушылар тарапынан тұрақты және сындарлы кері байланыс функционалдық сауаттылықты қалыптастыру үшін маңызды болып табылады. Кері байланыс студенттерге өздерінің күшті және әлсіз жақтарын білуге, сондай-ақ оқу тәсілдерін түзетуге көмектеседі. Бұл дағдыларды одан әрі дамытуға және жақсартуға мүмкіндік береді.

6. *Метатануды дамыту.* Метатану немесе өзіндік ойлау және оқу процестерін білу функционалдық сауаттылықты қалыптастырудың маңызды аспектісі болып табылады. Студенттерге өзін-өзі бағалау және рефлексия стратегияларын үйрету олардың оқу тәсілдерін жақсы түсінуге және жақсы шешім қабылдауға көмектеседі.

7. *Әлеуметтік өзара іс-қимыл және ынтымақтастық.* Функционалдық сауаттылықты қалыптастыру студенттер арасындағы өзара әрекеттесусіз мүмкін емес. Топтық жобалар мен бірлескен тапсырмалар білім мен тәжірибе алмасуға ықпал етеді, бұл оқу процесін байытады және қарым-қатынас дағдыларын дамытуға көмектеседі.

Осылайша, студенттердің функционалдық сауаттылығын қалыптастырудың педагогикалық аспектілеріне білім интеграциясы, оқытудың белсенді әдістерін қолдану, жобалау қызметі, заманауи технологияларды қолдану, тұрақты кері байланыс, метатанымды дамыту және әлеуметтік өзара әрекеттесу жатады. Осы аспектілерді ескере отырып, оқытудың кешенді тәсілі студенттерді қазіргі қоғамдағы табысты кәсіби қызмет пен өмірге дайындауға көмектеседі.

Университетте студенттердің функционалдық сауаттылығын қалыптастыру психологиялық және педагогикалық аспектілерге назар аударуды қажет ететін кешенді және көп қырлы процесс болып табылады. Мотивация, сыни тұрғыдан ойлау, эмоционалды интеллект, білімді біріктіру және оқытудың белсенді әдістерін қолдану сияқты негізгі факторларды түсіну болашақ мамандарды сәтті дайындауда шешуші рөл атқарады.

Тиімді педагогикалық стратегиялар, соның ішінде жобалық іс-шаралар, заманауи технологияларды қолдану және мета-танымдық дағдыларды дамыту студенттердің оқу процесіне

белсенді қатысуына жағдай жасайды және оларға қазіргі қоғамның талаптарына бейімделуге көмектеседі. Тұрақты кері байланыс және әлеуметтік өзара әрекеттесу материалды түсінуді тереңдетуге және қажетті құзыреттерді дамытуға ықпал етеді.

Нәтижесінде функционалдық сауаттылықты қалыптастыру білім беру мекемелерінің міндеті ғана емес, сонымен қатар студенттердің жеке және кәсіби өсуі үшін қажетті шарт болып табылады. Осы аспектілерді сәтті жүзеге асыру түлектердің тез өзгертін әлемде тиімді жұмыс істеуге дайындығын қамтамасыз етеді, бұл оларды әртүрлі салалардағы құнды мамандарға айналдырады.

Әдебиеттер

1. Айтенова Л.Ш. Функционалдық сауаттылықты қалыптастыру / Л.Ш. Айтенова // Білім беру ұйымының әдіскері = Методист организации образования. – 2019. – № 1. – 33-36 б.
2. Ахметбекова М.М. Функционалдық сауаттылықтың түсінігі / М.М. Ахметбекова // Современное образование в школе, колледже и ВУЗе. – 2016. – № 1. – Б. 8-11.
3. Тажиметова Г.М. Функционалдық сауаттылық – сапалы білім берудің кепілі / Г.М. Тажиметова // Білім берудегі менеджмент = Менеджмент в образовании. – 2014. – № 4. – Б. 43-47.
4. Атабаева Х. Функционалдық сауаттылықты дамытудың әдіс - тәсілдері / Х. Атабаева // Қазақстан мектебі. – 2015. – № 9. – Б. 22-26.
5. Реметова А. Функционалдық сауаттылықты жүзеге асыру жолдары / А. Реметова // Педагогика мәселелері = Вопросы педагогики. – 2015. – № 4. – Б. 19-21.

МРНТИ: 14.35.09

К.Б. Дженбаева

Казахский национальный педагогический университет имени Абая

(Республика Казахстан, г. Алматы)

e-mail: kurka.zhb.kz@mail.ru

ПРЕЦЕДЕНТНЫЕ ФЕНОМЕНЫ КАК ЕДИНИЦЫ ФОРМИРОВАНИЯ ВТОРИЧНОЙ ЯЗЫКОВОЙ ЛИЧНОСТИ

Введение

Целью образования в целом, и иноязычного образования в частности является формирование компетентной личности, способной включиться в межкультурную коммуникацию. Для успешной коммуникации очень важно, чтобы участники диалога имели одинаковую или схожую когнитивную базу для успешного истолкования информации, а также для обсуждения проблемы культурно-исторического, социокультурного и национального характера. Такие знания содержатся в прецедентных феноменах, представляющих интерес как для лингвистики, так и для лингводидактики.

Для полноценного дискурса на иностранном языке необходимы знания не только грамматики, лексики, стилистики, но и фоновые знания, непосредственными и неотъемлемыми элементами которых являются прецедентные феномены культуры способствующие эффективности формирования вторичной языковой личности. Без усвоения прецедентных феноменов культуры, содержащих информацию о культуре, истории, реалиях народа изучаемого языка, и умения их использовать в речи вторичная языковая личность не может считаться целостной.

Материалы и методы

Формирование вторичной языковой личности – актуальная проблема иноязычного образования, определяющая цели обучения, его принципы и обучающие технологии. В современной методической науке утверждается, что целью изучения иностранного языка является освоение языкового материала и сформированные умения и навыки пользоваться этим материалом. Так, Н.Д. Гальскова справедливо отмечает, что «результатом любого языкового образования должна быть сформированная языковая личность, результатом же изучения иностранного языка –

сформированная вторичная языковая личность как показатель способности человека принимать полноценное участие в межкультурной коммуникации» [1].

В научной литературе до сих пор нет общепринятого определения вторичной языковой личности. А.Н. Плехов считает, что вторичная языковая личность – «это коммуникативно-активный субъект, способный в той или иной мере распознать, описать, оценивать, перевоплощать окружающую действительность и принимать участие в общении с другими людьми средствами иностранного языка в иноязычной языковой действительности». По мнению И.В. Борисовой, вторичная языковая личность является некоторой конкретизацией общего понятия языковой личности относительно сферы межкультурной коммуникации и лингводидактики. В научной литературе до сих пор нет общепринятого определения вторичной языковой личности. А.Н. Плехов считает, что вторичная языковая личность – «это коммуникативно-активный субъект, способный в той или иной мере распознать, описать, оценивать, перевоплощать окружающую действительность и принимать участие в общении с другими людьми средствами иностранного языка в иноязычной языковой действительности». По мнению И. В. Борисовой, вторичная языковая личность является некоторой конкретизацией общего понятия языковой личности относительно сферы межкультурной коммуникации и лингводидактики [2].

Видный казахстанский исследователь Кунанбаева С.С выделяет систему закономерностей усвоения языков, которые рассматриваются как первичные для родного языка, вторичные – для второго языка, а их отсутствие, соответственно, для иностранных языков. Так, *усвоение родного языка* характеризуется следующими условиями: первичная социокультурная среда, первичный лингвокультурный базис, первичное языковое сознание, первичная языковая личность как конечный результат. В условиях постоянного социального и профессионального функционирования в «неродном» лингвокультурном сообществе, *усвоение второго языка* выводит следующий набор закономерностей: вторичная социокультурная среда, вторичный лингвокультурный базис, вторичное языковое сознание, вторичная языковая личность как конечный результат формирования. *Усвоение иностранного языка* происходит при отсутствии всех вышеперечисленных условий: отсутствие социокультурной среды и лингвокультурного базиса, необходимость перестройки первичного языкового сознания, «субъект межкультурной коммуникации» как конечный результат формирования.

«Субъект межкультурной коммуникации» выдвигается в качестве конечного результата иноязычного образования, поскольку в отсутствие вышеперечисленных условий формирование «вторичной языковой личности» является недостижимой целью. Таким образом, согласно С.С. Кунанбаевой, конечной целью иноязычного образования является «субъект межкультурной коммуникации», у которого должно быть сформировано «вторичное когнитивное сознание» как образ мира другого народа, переход на иные образы сознания, характерные для носителей иной культуры [3].

Исходя из приведенных определений, основное положение, которое мы берем на вооружение в исследовании, заключается в следующем: вторичная языковая личность как коммуникативно-активный субъект легко включается в межкультурную коммуникацию и способна правильно продуцировать языковое поведение в той или иной ситуации межкультурного общения.

Тем не менее, для успешной иноязычной коммуникации недостаточно знаний языковых явлений и правил их использования, так как, по мнению И.И. Халеевой, языковая личность должна обрести «черты вторичной языковой личности, способной проникнуть в «дух» языка, который изучает, в содержание сущности культуры народа, с которым может быть произведена межкультурная коммуникация» [4].

Формирование вторичной языковой личности считается достигнутым, если у обучаемых сформировано языковое и когнитивное сознание, аналогичное тому, которым обладает носитель языка. Исходя из того, что картина мира одной национальной языковой личности не является адекватной картине мира другой инофонной личности, И.И. Халеева отмечает, что в процессе обучения иностранным языкам «нам не удастся в абсолютной степени компенсировать отсутствие социума и культуры, в условиях которых проходило формирование инокультурного коммуниканта» [4]. Вместе с тем она подчеркивает, что построение такой модели обучения, которая подключала бы студента к другой системе мировидения, в определенных пределах возможно и к этому следует

стремиться. Именно развитие свойств вторичной языковой личности, позволяющих индивиду быть эффективным участником межкультурной коммуникации, и составляет стратегическую цель обучения иностранному языку.

Таким образом, формирование вторичной языковой личности невозможно без одновременного формирования у нее концептуальной картины мира, в которой отражена культурно-ценностная система народа изучаемого языка.

Думается, что изучение прецедентных феноменов культуры способствует формированию у обучающихся иноязычной картины мира и расширению фоновых знаний об изучаемом языке, содержащих национально и культурно значимую информацию. По мнению Е.В. Потемкиной, умение использовать прецедентные тексты адекватно своим коммуникативным целям, равно как и способность правильно воспринимать и соотносить прецедентные тексты с коммуникативным замыслом говорящего, являются важными показателями сформированности вторичной языковой личности [5].

Потенциал прецедентных феноменов передавать культурный код языкового сообщества привлекает внимание ученых, работающих в русле лингвокультурологии.

У истоков теории прецедентности стоит Ю.Н. Караулов. Впервые в 1987 году термин «прецедентный текст» был использован Ю.Н. Карауловым в его монографии «Русский язык и языковая личность». Ю.Н. Караулов определяет прецедентные тексты как тексты «1) значимые для той или иной личности в познавательном и эмоциональном отношении, 2) имеющие сверхличностный характер, т.е. хорошо известные широкому окружению данной личности включая ее предшественников и современников, 3) такие, обращение к которым возобновляется неоднократно в дискурсе данной языковой личности» [6].

Ученый называет подобные тексты «хрестоматийными», поскольку все говорящие на определенном языке либо читали их, либо знают о них «понаслышке». Из этого следует, что знание прецедентных текстов является признаком принадлежности человека к данной культуре. Идея Ю.Н. Караулова разрабатывались другими исследователями: Н.Д. Бурвиковой, Д.Б. Гудковым, И.В. Захаренко, В.Г. Костомаровым, В.В. Красных, Г.Г. Слышкиным и др. Исследователи В.В. Красных, Д.Б. Гудков, И.В. Захаренко к числу прецедентных феноменов относят: «прецедентный текст», «прецедентную ситуацию», «прецедентное имя» и «прецедентное высказывание».

И.В. Захаренко делит ПФ на две большие группы: 1) *вербальные* и 2) *невербальные (визуальные)* [7].

Вербальные, как правило, произведения художественной литературы, например, «*Romeo and Juliet*» by *W. Shakespeare*; «*Great Gatsby*» by *F. Scott Fitzgerald*; «*The Old Man and the Sea*» by *E. Hemingway*, а также тексты песен, рекламы, анекдоты, политические и публицистические тексты и т.д. Невербальные (визуальные) ПФ, имея свои отличительные черты (канал и форма представления), обладают теми же характеристиками, что и явление прецедентности в целом. Примерами визуальных ПФ могут быть памятники культуры (Big Ben, Buckingham Palace, Tower of London, Westminster Abbey, St Paul's Cathedral), фотографии, произведения искусства и т.д.

А также, анализ современных англоязычных источников показал, что термин «прецедентные феномены» не употребляется ни в лингвистических, ни в лингвометодических работах, однако ряд ученых (А. Ким, А. Миллер, Й. Виллем, М. Левент, Герард Кемпена, Франческа М.М. Цитрона, Чун-Тинг Хсу, Й.И. Лионтас, Сабине Фиедлер и др.) изучают отдельно фразеологизмы, пословицы-поговорки, идиомы как языковые единицы обучения. В европейской и американской лингвистике и лингводидактике присутствует синонимичные понятия: *winged words* (крылатые слова), *catchphrases* (крылатые выражения), *fixed expressions* (устойчивые выражения), *allusions* (аллюзии), *quotations* (цитаты), *idioms* (идиомы), *proverbs* (пословицы), которые, по нашему мнению, являются видовыми понятиями по отношению к родовому понятию «прецедентный феномен культуры».

В современной лингвистике под «прецедентным текстом» понимается довольно широкий круг феноменов – литературные произведения, картина, памятники, имена известных людей, песня, анекдот, реклама, фильм, фразеологизмы, пословицы, цитаты, крылатые выражения, историческое событие и др. Как отмечает Г.Г. Слышкин, прецедентным текстом может быть «текст любой протяженности: от пословицы или афоризма до эпоса, внутритекстовые аллюзии, фразеологизмы, пословицы и поговорки» [8.]

Несомненно, интерпретация прецедентных феноменов культуры усложняет межкультурное общение, что и обуславливает важность их включения в структуру вторичной языковой личности. По верному замечанию Е.В. Потемкиной, умение использовать прецедентные тексты адекватно своим коммуникативным целям, равно как и способность правильно воспринимать и соотносить прецедентные тексты с коммуникативным замыслом говорящего, являются важными показателями сформированности вторичной языковой личности [5].

Результаты и обсуждения

Методика иноязычного образования в первую очередь предполагает обращение к национально-прецедентным феноменам. Умение распознавать, понимать и употреблять в подходящих ситуациях ПФ является крайне важным для студентов педагогических направлений. Важна постоянная возобновляемость ПФ в речи студентов как будущих преподавателей иностранного языка. Знание ПФ и умение ими оперировать говорят об информационной осведомленности педагога, о способности вести себя в соответствии с социальными конвенциями данного речевого сообщества; об умении имитировать языковые и поведенческие образцы носителей языковой культуры малых и больших социальных групп, когда это требуется.

Студентом необходимо предъявлять самые употребительные единицы, при этом сопровождая их лингвокультурологическим и лингвострановедческим комментарием, объясняя значение, эмоциональную окраску, характерную ситуацию употребления. Таким образом, нужно предложить фоновые знания в полном объеме, том, каким располагают носитель иностранного языка.

Лингвокультурологический и лингвострановедческий комментарий необходимо приводить, учитывая познавательные потребности учащихся (имеется в виду когнитивный аспект) и необходимость ликвидации смыслового барьера, который возникает вследствие непонимания содержания высказывания (в данном случае речь идет о коммуникативном аспекте). Количество единиц, которые рассматриваются на занятии, сопоставляется с уровнем владения иностранным языком, уровнем культуры, возрастом, тематикой занятия и целями преподавателя.

Для работы с прецедентными феноменами мы предлагаем следующую систему упражнения:

1) Подготовительные упражнения

- Join following words to form precedent expressions
- Finish given precedent expression
- Look at the picture, define proper precedent expression (proverb)
- **Make a spider diagram of the words related to the concept**
- **define the meaning of the unknown words**
- **Join the picture with the precedent name**
- **Write precedent names with the following letters**
- **Listen to the phrases containing precedent phenomenon and translate it into your native language**

- **Analyze precedent phenomenon by “HRPP” strategy**
- **Differentiate precedent phenomenon by “IPVWL” strategy**
- **Find and join precedent expression with their correct translation**
- **Listen/Read some situations and define which one is a precedent phenomenon**

2) Речевые упражнения

- Listen/Read to the video/text answer the given questions
- Listen/Read to the video/text and tell what have you learned about hero, place or time.
- Listen/Read to the video/text and write out precedent phenomena
- Listen/Read to the video/text and do the test
- Make up your own sentences using above given precedent phenomena
- Listen/Read to the video/text and do the task T/F/NS
- Read the precedent quotation and comment on it
- Read the precedent situation and make up a dialogue in pairs
- Read and retell the precedent text

3) Коммуникативно-креативные упражнения

- Read the precedent expression, quotation and write an essay taking into consideration correct usage of linguo-cultural elements
- Read the precedent situation and make up a dialogue with a partner
- Watch the video about cultural differences of the country and role-play the situation using precedent phenomenon in your speech
- Write «Think vane» using precedent names
- Take part in a role play using precedent phenomenon in speech.

Данная система упражнений даст представление об информационном запасе студентов, о сумме знаний, позволяющих адекватно понимать прецедентные феномены, употреблять их в любой коммуникативной ситуации, а также позволит судить о сформированности вторичной языковой личности.

Выводы

Таким образом, прецедентные феномены оказывают важное влияние на формирование вторичной языковой личности. При этом работа над прецедентными феноменами должно вестись комплексно: распознавание и запоминание прецедентных единиц, понимание их структуры, смысла, особенностей функционирования в контексте, который анализируется, в дискурсе вообще, в речи, наличие лингвокультурологического комментария. Для того чтобы понять прецедентные феномены со скрытым значением, необходимо активизировать в сознании студента различные когнитивные и языковые структуры, которые опираются на фоновые знания. Способность верно расшифровывать прецедентные феномены, умение включать их в дискурс, использовать в соответствии со своими коммуникативными потребностями и соотносить с потребностями и замыслом говорящего демонстрируют сформированность вторичной языковой личности.

Литература

1. Гальскова Н.Д. Теория обучения иностранным языкам. Лингводидактика и методика: учеб. пособ. для студ. линг. ун-тов и фак. ин. яз. высш. пед. учеб. заведений. 3-е изд., стер. / Н.Д. Гальскова, Н.И. Гез. – Москва: Академия, 2006. – 336 с.
2. Борисова И.В. Особенности формирования вторичной языковой личности студентов неязыковых профилей / И.В. Борисова, И.Л. Савина // Вестник МГОУ. Серия: Педагогика, – 2015. – № 1. – С. 30-36.
3. Кунанбаева С.С. Теория и практика современного иноязычного образования / С.С. Кунанбаева. – Алматы, 2010. – 344 с.
4. Халеева И.И. Основы теории обучения пониманию иноязычной речи. Подготовка переводчика / И.И. Халеева. – Москва, 1989. – 238 с.
5. Потемкина Е.В. Прецедентный текст как единица формирования когнитивного уровня вторичной языковой личности / Е.В. Потемкина // Актуальные вопросы современной филологии и журналистики. – 2013. – № 9. – С. 62-68.
6. Караулов Ю.Н. Русский язык и языковая личность / Ю.Н. Караулов. – Москва: Наука, – 1987. – 261 с.
7. Захаренко И.В. К вопросу о каноне и эталоне в сфере прецедентных феноменов / И.В. Захаренко // Язык, сознание, коммуникация. – 1997. – Вып. 1. – С. 104-113.
8. Слышкин, Г.Г. Лингвокультурные концепты прецедентных феноменов в сознании и дискурсе: монография / Г.Г. Слышкин. – Москва : Academia, 2000. – 139 с.

2 СЕКЦИЯ: ОҚУ ҮДЕРІСІНДЕ ФУНКЦИОНАЛДЫҚ САУАТТЫЛЫҚТЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ТИІМДІ ӘДІСТЕРІ МЕН ТӘСІЛДЕРІ

СЕКЦИЯ 2: ЭФФЕКТИВНЫЕ МЕТОДЫ И СПОСОБЫ ФОРМИРОВАНИЯ ФУНКЦИОНАЛЬНОЙ ГРАМОТНОСТИ В ОБРАЗОВАТЕЛЬНОМ ПРОЦЕССЕ

IRSTI 16.31.51

A. Akkalieva¹, A. Maratova²

¹PhD Shakarim University of Semey

²Master's student at the Graduate School of Philology, Shakarim University of Semey
(Republic of Kazakhstan, Semey)

e-mail: maratovaaignym235@gmail.com

COMMON GRAMMATICAL ERRORS IN THE WRITTEN WORK OF SECONDARY SCHOOL STUDENTS

Introduction

Learning English as a Second Language presents numerous challenges for middle school students, particularly in terms of mastering grammatical accuracy. This article delves into the common grammatical errors observed among 7th-grade students of a certain school in Semey. Having analyzed 50 pieces of writing from the summative assessment, I identified common problems such as subject and predicate agreement, incorrect use of articles and prepositions, incorrect punctuation and frequent sentence starters with the conjunction 'and.' Understanding these errors is crucial for educators to enhance their teaching strategies and improve their English proficiency. This study not only highlights typical mistakes, but also offers practical recommendations for addressing these linguistic challenges effectively [1].

Methodology

The methodology of this research is based on the analysis of written work on summative assessment of 7th grade pupils of a certain school in Semey. The main objective was to identify common grammatical errors made by secondary school students while they were learning English. Fifty written works were randomly selected from the summative assessments of 7th grade pupils. This sample size was chosen to provide a complete picture of the common problems students encountered in writing. The data collection process involved receiving written papers for analysis from a grade 7 English teacher. Each paper was carefully reviewed and analyzed to identify specific grammatical and syntactic errors. The analysis was conducted using a systematic approach to categorize and quantify errors. Each identified error was recorded and assigned to a predetermined category. The frequency of each type of error was then calculated to identify the most common problems [2].

Determining which aspects of English are the most challenging for learners helps to identify specific areas. By identifying which difficulties are problematic, we can focus our teaching on grammar. Recognizing common errors can help develop teaching strategies and curricula. Understanding how students correct their errors can help build support systems in school. Exploring students' views on learning English can provide valuable feedback for improving educational practice [3].

Results

Analyses of written work conducted among 7th grade secondary school students provided a detailed study of the language errors they encountered when writing in English. The analysis was conducted using approximately 50 written papers on students' summative assessment. The results are as follows: The analysis showed that the most common grammatical errors among students are related to subject and predicate agreement (35%), incorrect use of articles (25%) and incorrect prepositions (20%). Other errors included incorrect plural forms (10%) and confusion between countable and uncountable nouns (10%). The results indicated that some grammatical rules present significant difficulties for secondary school students in Semey.

Suggestions for improvement: Emphasize writing increases the frequency of writing exercises in class. Have students keep a notebook, write down their day, correct mistakes, and work on mistakes. These results indicate a clear need to repeat basic grammar rules. Learners require more practical and engaging methods to practice these aspects of language. Dependence on teachers for error correction points to the potential benefits of incorporating more independent learning strategies into the curriculum. Suggestions for improvement made by learners themselves provide valuable directions for improving English language learning in schools [4].

Common Grammatical Errors In The Written Work Of Secondary School Students

Using the prepositions in, on and at.

Prepositions were almost present in all form of writings, yet they were sometimes hard to observe especially when used. They attributed the difficulty to the many specifications as to when to use these short words –prepositions. Among the many, they pointed out that the prepositions in, on and at were interchangeably used when referring to surface, place or location in a place. Example, *students would write, in my desk or at my desk instead of on my desk* since the idea referred to a surface [5].

Subject-Verb Agreement

In written work, students have problems using the verb to agree with the plural subject. Example: *My free time activities is drawing and walking.* In this sentence, the student wrote 'is' but it should be 'are' because the subject 'activities' is plural. This means that he did not understand the topic and is confused when using it.

Incorrect Pronoun

In written work, students have problems with the use of pronouns. They confuse pronouns and forget to look at the context. Example: *'I went to Almaty with your family.'* In this sentence the pupil wrote your instead of my because he misunderstood the context and the task where he was given to write about a holiday with his family. The pronoun should fit the context.

Sentence style and structure

Pupils forget to use conjunction words or do not know how to correctly write the continuation of a sentence and often start a sentence with 'And'. Example: *In my spare time, I go for a walk with my parents. And I also go for a walk with my friends. And after doing all the household chores I go to my sister.* Here the student used 'And' at the beginning of the sentences several times. In English, it is often avoided to start sentences with 'And' to make the text flow more smoothly and coherently. Therefore instead of starting each sentence with 'And', you can combine them: *In my spare time, I go for a walk with my parents and my friends. After doing all the household chores, I go to my sister.*

Incorrect Preposition

Middle school students often confuse prepositions. Example, in the sentence: *One of the least safe ways to travel of train is to stand on the platform edge while waiting* for the train to arrive. The student used the wrong preposition for vehicle. Error: 'of train' should be 'by train'. Students should use 'by' to indicate the mode of travelling.

Sentence structure and punctuation

Students also often have difficulty with sentence structure and punctuation. They may write two transitional expressions in a row and forget the written ones. Example: *However on the other hand there are many disadvantages. At first working out at the gym can get boring after a short time because you may have to do what the instructor says and you won't be able to try something new. Also going to the gym can be very expensive and not everyone can afford it.* Errors: In English, two transitional sentences in a row are not recommended as 'However' and 'on the other hand' are redundant; It is also important to place commas correctly to separate the parts of the sentence. Students need to choose one transitional phrase and add commas after 'At first' and 'Also'.

The omission of the preposition and the article.

There are cases when students disregard prepositions and articles. Example, a student wrote: *I go zoo.* In English, the preposition 'to' and the article 'the' before a noun are used to indicate direction and place. it should be, *'I'm going to the zoo.*

Discussion

The findings of this study highlight several key areas of difficulty for secondary school students in Semey city in written English. The prevalence of grammatical errors such as subject-verb agreement, misuse of articles and prepositions, and sentence structure issues indicates the need for targeted interventions in English language teaching. The high frequency of subject-verb agreement errors suggests that students struggle to consistently apply this fundamental grammatical rule. This may be due to the complexity of English verb conjugation or a lack of practice. Emphasizing these rules in classroom activities and providing more opportunities for students to practice verb agreement in writing could help to address this issue.

Similarly, the incorrect use of articles and prepositions highlights the challenges that students face with these small but significant words. Teachers could introduce more focused lessons on the use of articles and prepositions, incorporating exercises that allow students to practice in various contexts. The common occurrence of incorrect punctuation and sentence starters indicates the need for improved instruction on sentence structure and punctuation rules. Encouraging students to review their writing for common errors and providing clear examples of correct usage can help improve their written accuracy.

Moreover, the reliance on teachers for error correction points to the importance of developing independent learning strategies. Encouraging self-editing and peer-review activities can help students take greater ownership of their writing and develop their ability to identify and correct errors.

In conclusion, this study provides valuable insights into common grammatical errors made by secondary school students in Semey city. By understanding these challenges, educators can develop more effective teaching strategies to address students' specific needs, ultimately improving their proficiency in English. Implementing these recommendations in the classroom can help create a more supportive and engaging learning environment for students, enabling them to build confidence and competence in English.

Conclusion

In conclusion, this study sheds light on the prevalent grammatical challenges faced by 7th-grade students in Semey while learning English as a second language. Through the analysis of 50 written samples, the research identified key areas of difficulty, including subject-verb agreement, use of articles and prepositions, and sentence structure. These findings underscore the importance of targeted teaching strategies that address these common errors. By focusing on specific areas of difficulty and implementing practical, engaging methods, educators can significantly improve students' grammatical accuracy and overall language proficiency. Moreover, fostering independent learning strategies and encouraging self-correction can empower students to take greater control of their learning process. Ultimately, the insights gained from this study can inform the development of more effective curricula and teaching practices, leading to enhanced English language education in Semey. By addressing these linguistic challenges, educators can help students build a solid foundation in English, paving the way for academic success and future opportunities.

References

1. Brown A. English Language Learning in Middle School: Challenges and Solutions / A. Brown // New York: Language Education Press. – 2018. – P. 19.
2. Fitikides T.J. Common Mistakes in English / T.J. Fitikides. – 2018. – P. 23.
3. Lee C. Grammar Instruction in Second Language Learning. / C. Lee // Boston: Academic Linguistics. 2019. – P. 45-48.
4. Patel S. The Role of Teachers in Correcting Language Errors / S. Patel // Teaching and Education Today. – 2022. – № 68(1). – P. 15-29.
5. International journal of research science & management. «Common Grammatical Errors Of The High School Students: The Teachers' Perspective» Gino G. Sumalinog Ceb. Normal University

B.A. Abdykhanova¹, N.M. Murat²

¹PhD, Acting Associate Professor of the Department of Foreign Languages,
NC JSC «University named after Shakarim», Semey city

²Master's student at the High School of Philology,
«Shakarim University of Semey city» NCJSC,

(Republic of Kazakhstan, Semey)

e-mail: mnuray828@gmail.com

THE ROLE OF PROVERBS AND SAYINGS IN DEVELOPING LEXICAL COMPETENCE IN THE ENGLISH LESSON

Introduction

In recent years, the implementation of folklore in teaching foreign languages within secondary education become an effective and entertaining way for the formation of students' lexical competence. Lexical skills refer to the intuitive abilities to accurately understand and use the vocabulary of a foreign language. Lexical competence is based on the verbal lexical relationships within sounds, speech, and words with their meaning. Therefore, the primary object of lexical content is a lexical unit, which can be not just a word, but fixed phrases and ready-made sentences. Folklore is indeed one of the lexical units. For instance, proverbs and sayings are types of fixed expressions. So, as it is said among people «A proverb a day keeps ignorance away». This expression demonstrates to us that systematic learning of folklore as sayings and expressions helps to enhance vocabulary and deepen the comprehension of cultural nuances for speakers of the language. They can create a rich cultural context and improve communication by succinctly expressing wisdom or widely accepted truths.

As noted by I.Rendorenko (2017), «Proverbs and fixed expressions serve different purposes in our language. Fixed expressions can be easily woven into any sentence, allowing for a flexible mix of neutral words. On the other hand, proverbs are more specific; each one carries its unique message. They can warn us about dangers, encapsulate cultural wisdom, humorously critique, comment on appearances, offer advice, share with morals, or even delve into philosophical thoughts» [1]. Let's analyze the meaning of several proverbs and sayings related to each item that I.Rendorenko mentioned.

Danger: «Misfortunes never come singly» – Thought is material. When a person experiences grief, they begin to feel it. It can be a minor inconvenience, or a terrible emotional and psychological blow – in either case, the person feels annoyance, pain, or a painful sense of loss (depending on the severity of the problem). As they immerse themselves in their experiences, the person simply cannot focus on anything positive, negative thoughts overpower them.

Cultural wisdom: «When in Rome, do as the Romans do». – A «foreign monastery» can be any place, person, group of people, or collective. It has its own unique life and set of rules. If it is a physical location, there may be rules about when it is open, what hours it operates, and any specific customs that need to be followed. For example, in a store, there may be opening hours and rules about how long customers can stay. In a hospital, there may be visiting hours. In a temple, women may be required to cover their heads. If the «monastery» refers to a person or group, then it means that there are certain moral and psychological foundations that help them to exist and thrive. These foundations can be described as the «Charter» of the person or group. The Charter includes the rules and habits that guide the individual or group's daily life and must be followed.

Comment on appearance: A good dress is a card of invitation, and a good mind is a letter of recommendation. – This proverb means that a person's first impression is created by their appearance, clothes, voice, and manner, which immediately catch the eye. After spending time with them, we can change our opinion of them based on their inner qualities: not only their intelligence but also their spiritual qualities.

This research methodology is based on the use of proverbs and sayings in vocabulary acquisition. The main objective was to collect and create several exercises to enrich lexical units. The data collection process involved analysis of researchers' opinions and methods in teaching English. The exercises were conducted using a systematic approach that represents various methods of integration into the learning

process and real-life situations. Thus, using proverbs and folk expressions in foreign language lessons contributes to developing creative thinking among students through both prepared and spontaneous communication. As L.F. Kanzafarova (2017), mentioned: «Knowledge of English proverbs and sayings enriches the vocabulary of students, helps them learn the figurative structure of the language, develops memory, introduces them to folk wisdom. In some figurative sentences containing a complete thought, new words are usually easier to remember» [2].

The richness of vocabulary and grammatical structures found in proverbs and sayings provides an opportunity to enrich the vocabulary skills of students. When exploring specific lexical themes, these expressions serve as illustrative materials, which allows educators to select a whole set of proverbs and sayings that support the development of lexical skills. These expressions facilitate a deeper comprehension of the language and its features, thereby enriching students' verbal communication. Due to their imagery and expressiveness, proverbs and sayings become significant tools for both active and passive vocabulary memorization. According to O.V. Krasnova (2022): «It is possible to facilitate the work of memorizing numbers, which usually causes difficulty for students, by invoking proverbs and sayings that include numbers:

A bird in the hand is worth two in the bush.

Two is company, three is none.

If two man ride on a horse, one must ride behind.

A cat has nine lives.

Custom is a second nature.

Two heads are better than one» [3].

The use of proverbs and sayings in a foreign language lesson will certainly contribute to a better mastery of this subject, expanding knowledge of the language, vocabulary, and conditions of its functioning. For example, in a thematic lesson focused on family, friendship, love or health you might incorporate relevant proverbs such as:

Like father, like son.

A friend in need is a friend indeed.

Love is blind, so you have to feel your way.

To know everything is to know nothing.

All the money in the world can't buy you back good health.

An apple a day keeps the doctor away.

So, students can use these proverbs and sayings in composing dialogues and texts or in situational conversation. Moreover, proverbs are most often used in various kinds of discussions. Here, students should think about the meaning that proverb conveys, and express their attitude towards it. For example, the exercise below targets students will improve bilingualism. Students were instructed to find the Kazakh equivalent of an English proverb. This task could raise great interest among students. It turned out to be difficult since more than one meaning could be suitable for one proverb and it was necessary to choose the right one. The students work in pairs, discuss the assignment, and use various available resources, which contributes to the expansion of their lexical competence. No pains, no gains.

Time is the great healer.

Two heads are better than one

All are not hunters that blow the horn.

Out of sight, out of mind

The fool does think he is wise, but the wise man knows himself to be a fool.

Көзден кеткен, көңілден де кетеді.

Уақыт – ең үлкен емші.

Еңбексіз өнбек жоқ.

Кеңесіп пішкен тон келте болмас.

Жылтырағанның бәрі алтын емес.

Ақылды көндім десе, ақымақ жеңдім дей

It can be offered such task to find for each proverb its Kazakh equivalent in the second column and create situational incident where these proverbs would suit. According to E.N. Boldyreva (2024), «The use of proverbs and sayings is also possible in the development of students' oral speech. For example, to develop

the skills of dialogic speech, you can give a task to play a mini-dialogue with the obligatory use of a certain proverb. For example, the proverb «Two heads are better than one».

Student 1: Alex, I can't study English today. Could you help me?

Student 2: No problem. One head is good, but two are better.

Or, for example, I use the phrase «Never put off until tomorrow what you can do today».

Student 1: Mom, I want to play soccer with Pete.

Student 2: Have you cleaned your room?

Student 1: Not yet. I'll do it tomorrow.

Student 2: Never put off until tomorrow what you can do today [4].

As it is known, nowadays there is a need to integrate at least one activity with the use of online tools, games, and new methods into the educational process. Educators can incorporate activities with the use of proverbs into their classes to enhance their students' vocabulary skills. To start, the instructor organizes the students into small groups of three to four members with the use of online and assigns each group three to four proverbs. Here teacher sets up a Padlet or Trello board featuring a compilation of proverbs. Each group can choose its proverbs from this compilation, making sure that the other two groups have the same proverbs. The teams are then asked to create brief dialogues that utilize these proverbs, showcasing different real-life scenarios such as school activities, issues of friendship, or travel experiences. Once the groups have completed their preparations, they will perform their dialogues in front of the entire class, allowing their peers to guess which proverb is being referenced. After performances, students are provided Mentimeter or Kahoot! to create an interactive quiz or feedback session. Students can guess the proverbs based on the performances and discuss their meanings and as an exit ticket learners give their feedback in Google Forms. By incorporating exercises of this nature into their instructional methods, teachers can realize prompt and effective outcomes. Through this activity, students develop communication abilities, and an understanding of cultural aspects is formed, the vocabulary is also enriched and the most effective assimilation of set phrases is promoted.

In conclusion, the incorporation of folklore, particularly proverbs and sayings, into the teaching of foreign languages in secondary education is not only an effective way to develop lexical skills but also a valuable tool for enhancing cultural understanding. Through the analyzed examples, it is evident that folklore has the potential to enrich the learning experience by providing students with the opportunity to expand their vocabularies and gain insight into the cultural background of the language being studied.

The use of folklore elements creates a more lively and interactive atmosphere, which encourages creative thinking and critical analysis. Proverbs and phrases have a wide range of applications in teaching English, helping students to practice pronunciation and rhythm-intonation in a relaxed and playful way. They not only help automate and activate grammar, but also develop creativity, enrich vocabulary, and promote the assimilation of language structure. These elements also help students develop their memory and emotional expression in speech.

Exercises using sayings and proverbs can be very effective: tasks such as creating dialogues or writing stories using these expressions allow students to not only practice the language but also understand the cultural context in which the phrases are used more deeply. This methodology not only helps students master the language but also shapes them into conscious and culturally literate citizens of a global society. This makes learning more enjoyable and effective. Also, since proverbs and sayings are a versatile methodological tool for teaching English, students will be able to enhance all language skills through the use of proverbs and sayings in English classes.

References

1. Rendorenko I. The possibilities of using proverbs and sayings as a means of developing students' lexical skills at the senior level of English language teaching / I. Rendorenko. – 2017.
2. Kanzafarova L.A. Proverbs and Sayings in teaching lexis in English language / L.A. Kanzafarova. – 2017.
3. Krasnova O.V. Formation of key competencies based on the material of English folklore in English lessons and extracurricular activities / O.V. Krasnova. – 2022.
4. Boldyreva E.N. The use of English proverbs and sayings for the effective formation of lexical skills of students of a modern college / E.N. Boldyreva. – 2024.

Г.К. Исмаилова¹, А. Садуақасқызы²

¹НАО «Университет имени Шакарима города Семей»,

к.ф.н., профессор, научный руководитель

²НАО «Университет имени Шакарима г.Семей,

магистрант 2 курса

(Республика Казахстан, г. Семей)

e-mail: aigulchik_24@mail.ru

ЛИНГВИСТИЧЕСКИЕ ИННОВАЦИИ В СОВРЕМЕННОМ ОБЩЕСТВЕ: АНАЛИЗ И ВЛИЯНИЕ

Введение

Современное общество переживает эпоху стремительных изменений, вызванных развитием технологий, глобализацией и трансформацией культурных ценностей. Эти процессы оказывают значительное влияние на язык, делая его подвижной и динамичной системой. Язык постоянно адаптируется к новым реалиям, отражая изменения в различных сферах человеческой деятельности, таких как наука, технологии, культура и экономика. Одним из ярких проявлений этой адаптации является появление лингвистических инноваций.

Лингвистические инновации представляют собой новые лексические единицы, грамматические структуры или стилистические формы, которые возникают в ответ на новые явления и потребности в коммуникации. Они играют важную роль в обогащении языка, способствуя его развитию и поддержанию актуальности. Такие нововведения, как правило, появляются в результате социального и технологического прогресса. Например, в последние десятилетия широкое распространение получили термины из сферы информационных технологий и социальных сетей, такие как «инфлюенсер», «хэштег», «флексить» и другие.

Основными источниками лингвистических инноваций являются:

1. Технологический прогресс – развитие информационных технологий и интернета стимулирует появление новых слов и понятий, которые становятся частью повседневной речи. Например, термины «блокчейн», «криптовалюта» и «виртуальная реальность» возникли в результате развития IT-сферы.

2. Культурные и социальные изменения – трансформация социальных норм и ценностей также влияет на язык. Например, с появлением новых форм взаимодействия в социальных сетях возникли такие выражения, как «сториз», «виральный контент», «фоловер».

3. Глобализация и англицизмы – в условиях глобализации английский язык стал одним из главных источников заимствований для многих языков мира. Это приводит к быстрому проникновению англицизмов в другие языковые системы, зачастую без адаптации.

Цель данной работы – изучить природу лингвистических инноваций, их классификацию и влияние на современные формы общения, а также выявить основные тенденции их появления и распространения в обществе. В рамках исследования ставятся следующие задачи:

- Определить ключевые источники появления лингвистических нововведений.
- Проанализировать влияние информационных технологий на развитие языка.
- Исследовать распространение инноваций через социальные сети и цифровые платформы.

Методы

В данном исследовании использовались следующие методы: контент-анализ, сравнительный анализ и метод классификации, направленные на выявление и систематизацию лингвистических инноваций, возникших под влиянием социальных и технологических изменений. Анализ проводился на основе как англоязычных, так и русскоязычных источников, что позволило сопоставить подходы к изучению лингвистических инноваций в различных культурных контекстах.

Контент-анализ – основной метод исследования, который применялся для изучения новейших лексических единиц, связанных с цифровыми технологиями и интернет-коммуникацией. Были проанализированы тексты социальных сетей, такие как Twitter и Instagram, а также научные

работы по лингвистике и терминологии. Особое внимание уделялось анализу новых слов и фраз, таких как «инфлюенсер», «хэштег» и «флексить», которые вошли в активный обиход в результате развития социальных сетей.

Сравнительный анализ был использован для сопоставления различных классификаций лингвистических инноваций, представленных в англоязычной и русскоязычной литературе. В работе рассматривались классификации по степени радикальности и источникам появления, что позволило глубже понять природу нововведений как в русском, так и в английском языках.

Метод классификации был применен для систематизации лингвистических инноваций на основе их происхождения, использования и распространения. Классификация включала такие категории, как технологические и социальные инновации, а также новшества, возникающие в результате культурного обмена и глобализации. Особое внимание уделялось классификации неологизмов, предложенной Сластёниным (2000) и Анисимовым (2018), а также анализу инноваций в англоязычной среде, проведенному Триммом (2016) и Местри (2011).

Исследование основывалось на анализе данных из различных источников, включая научные журналы, книги и электронные ресурсы. Это позволило сформировать комплексное представление о современных тенденциях в развитии языка и механизмах появления лингвистических инноваций.

Результаты

В ходе исследования были выявлены ключевые тенденции и характерные особенности лингвистических инноваций, которые возникли в результате технологических и социальных изменений в современном обществе. Особое внимание уделялось инновациям, связанным с развитием информационных технологий, глобализацией и распространением социальных сетей. Результаты исследования можно представить в трех основных категориях: появление новых слов и выражений, изменения в структуре языка и влияние технологических платформ на язык.

Анализ лексических единиц, возникших под влиянием технологий и социальных изменений, показал, что основными источниками инноваций стали интернет-коммуникации, социальные сети и технологический прогресс. Среди наиболее популярных нововведений можно выделить такие термины, как «инфлюенсер», «хэштег», «флексить» и «мем». Эти слова стали частью активного лексикона благодаря распространению контента в социальных сетях и мобильных приложениях, таких как Twitter и Instagram. К примеру, термин «инфлюенсер» пришел из мира онлайн-маркетинга и стал символом новых социальных структур, основанных на цифровых платформах. Аналогично, слово «мем» отражает культурные изменения, вызванные интернет-культурой и глобализацией (Timm, 2016).

Современные лингвистические инновации оказывают влияние на структуру языка, особенно в плане сокращений и аббревиатур. Одним из ярких примеров является использование акронимов и сокращений в повседневной речи, таких как «OMG» (Oh My God), «LOL» (Laughing Out Loud) и «BFF» (Best Friend Forever). Эти сокращения позволяют ускорить процесс общения, особенно в онлайн-среде, где важна оперативность и краткость. Такие инновации характерны для цифрового общения, и их распространение способствует упрощению лексической структуры языка (Ahn & Kiaer, 2020).

На язык также оказывает значительное влияние глобализация и цифровизация, особенно через такие технологические платформы, как Twitter, Instagram и другие социальные сети. В социальных сетях появляются термины, которые затем переходят в общий лексикон и используются в оффлайн-коммуникации. Например, такие слова, как «твит» и «фолловер», появились в результате взаимодействия с платформой Twitter и с тех пор стали частью широкого социального контекста. Это также подтверждают исследования Крыловой (2014) и Анисимова (2018), которые анализировали влияние интернет-культуры на язык, выявляя новые слова и формы, происходящие от платформ социальных медиа.

Исследование показало, что инновации можно классифицировать по различным признакам: по степени радикальности, по источнику появления и по характеру применения. Например, радикальные инновации, такие как «блокчейн» и «криптовалюта», стали основой новых научных и технических областей, в то время как более обыденные инновации, такие как «сториз» и «флексить», возникают на стыке технологий и массовой культуры. Классификация инноваций, предложенная

Сластёниным (2000) и Анисимовым (2018), помогает систематизировать и глубже понять природу лингвистических новшеств в различных областях: от технологий до социальных изменений.

В результате анализа лингвистических инноваций можно сделать вывод, что современные технологические и социальные изменения существенно влияют на развитие языка. Появление новых слов и выражений, а также структурные изменения языка отражают адаптивность и гибкость языка в ответ на изменения в обществе. Эти инновации, в свою очередь, влияют на повседневную коммуникацию, научные дискурсы и культурные практики, подтверждая, что язык является живым и изменчивым отражением социального мира (Mesthrie, 2011).

Обсуждение

Результаты исследования показывают, что лингвистические инновации, возникающие в современном обществе, тесно связаны с развитием технологий, социальной динамикой и глобализацией. Эти изменения в языке не только отражают актуальные социальные тенденции, но и активно способствуют формированию новых коммуникационных практик и культурных норм. В данном разделе будут обсуждены основные результаты исследования, их значение для дальнейшего развития языка и общества, а также некоторые вызовы, связанные с распространением лингвистических инноваций.

Лингвистические инновации, связанные с развитием информационных технологий и интернета, играют ключевую роль в изменении языка. Появление таких терминов, как «блокчейн», «криптовалюта», а также инновации в области социальных сетей, таких как «инфлюенсер» и «мем», отражает влияние технологий на повседневную речь и культуру (Ahn & Kiaer, 2020). Эти слова часто возникают как результат необходимости быстро передавать информацию в условиях цифровой среды, что объясняет их краткость и гибкость. Однако одновременно с этим возникают проблемы, такие как трудности в понимании этих терминов людьми, не знакомыми с интернет-культурой или конкретной отраслью. Это может привести к языковому барьеру между различными социальными группами.

Одним из важнейших факторов, определяющих развитие лингвистических инноваций, является влияние социальных сетей и глобализации. Виртуальная среда позволяет терминам быстро распространяться и трансформироваться, переходя из специализированных сообществ в массовую коммуникацию. Как показано в работе Крыловой (2014), термины, такие как «твит» и «фолловер», стали основными элементами социальной коммуникации и активно используются в повседневной речи (Krylova, 2014). В то же время, этот процесс глобализации приводит к заимствованию англицизмов в другие языковые системы, что может вызывать проблемы с языковой идентичностью и сохранением культурного разнообразия. Особенно это касается молодых поколений, которые активно используют термины, пришедшие из глобальной сети, и зачастую забывают о важности сохранения традиционного лексикона.

На основе проведенного исследования можно утверждать, что лингвистические инновации также оказывают влияние на структуру языка. Например, использование сокращений и акронимов, таких как «OMG», «LOL», а также слов, образованных через конверсии, например «твит» (глагол и существительное), стали повседневной нормой (Timm, 2016). Это приводит к сокращению текстов и упрощению коммуникации, что, с одной стороны, облегчает общение, но с другой стороны, может способствовать утрате богатства языка и его выразительных возможностей. Некоторые ученые, такие как Сластёнин (2000), подчеркивают, что такие инновации могут привести к упрощению языка и ограничению его возможностей для сложных высказываний и выражения глубоких мыслей (Slastyonin, 2000).

Лингвистические инновации в современном обществе отражают динамичное развитие технологий, культуры и коммуникации. Эти изменения открывают новые возможности для языка, делая его более адаптивным и гибким, но также ставят перед нами вызовы, связанные с сохранением культурной и языковой идентичности, а также с возможной потерей выразительных средств языка. В дальнейшем важно будет продолжать исследовать влияние этих инноваций на коммуникацию и взаимодействие в современном мире, а также разрабатывать стратегии для сохранения языкового разнообразия в условиях глобализации.

Заключение

Лингвистические инновации, выявленные в ходе данного исследования, подтверждают, что язык является динамичной и адаптивной системой, отражающей изменения в обществе и культуре. Появление новых слов и выражений, таких как «инфлюенсер», «мем» и «хэштег», иллюстрирует тесную связь языка с развитием технологий и социальных платформ. Современные цифровые медиа, в частности социальные сети, стали основными источниками новых лексических единиц, что показывает важность этих платформ в формировании общественного дискурса и языка.

Влияние технологий на язык проявляется не только в появлении новых слов, но и в изменении структуры языка – сокращениях, аббревиатурах и акронимах, которые способствуют ускорению коммуникации в условиях цифровой среды. В то же время, эти изменения отражают более глубокие социальные процессы, такие как глобализация, усиление влияния англоязычной культуры и изменение социальных ролей и отношений.

Анализ, проведённый на основе англоязычной и русскоязычной литературы, показал, что лингвистические инновации становятся не только результатом технологических изменений, но и важным индикатором социальных трансформаций, таких как изменения в структуре власти, новых моделях социального взаимодействия и культурной глобализации.

Важно отметить, что эти инновации не только обогащают язык, но и влияют на повседневную коммуникацию, создавая новые формы социальной идентичности и межкультурного общения.

Изучение лингвистических инноваций помогает не только понять текущие тенденции в развитии языка, но и выявить более широкие социальные и культурные процессы. Язык, как живое отражение общества, продолжает развиваться, адаптируясь к изменениям, происходящим в глобальном и локальном контекстах. Понимание этих изменений является важным для дальнейшего исследования языка в условиях цифровизации и глобализации.

Литература

1. Mesthrie R. The Cambridge Handbook of Sociolinguistics. Cambridge University Press / R. Mesthrie. – 2011.
2. Timm J. Lexical variation, lexical innovation, and speaker motivations: A historical psycholinguistic approach / J. Timm // *Fundamental Research Journal*. – 2016. – P. 1812-7339.
3. Ahn H. Pop culture words and their influence on modern language use. / H. Ahn, J. Kiaer // *English Today*. – 2020.
4. Davis B.D. Archetype-based modeling and search of social media / Davis B.D., Sedig K., Lizotte D.J. // *Big Data and Cognitive Computing*. – 2019.
5. Natsir N. The impact of language changes caused by technology and social media / N. Natsir, A. Zulkhaeriyah, F. Esmianti // *Language Literacy Journal of Linguistics Literature and Language Teaching*. – 2023.
6. Слостёнин, В.А. Педагогика / В.А. Слостенин. – Москва: Школа-Пресс, 2000.
7. Крылова В.С. Формирование неологизмов в социальной сети Twitter / В.С. Крылова, Е.А. Будник // *Приоритетные научные направления: от теории к практике*. – 2014. – № 11. – С.143-147.
8. Анисимов А.И. Изменения в английском языке под влиянием интернет-культуры / А.И. Анисимов // *Молодежный вестник ИРГУ*. – 2018. – № 2. – С. 92-93.
9. Кон И.С. Этноцентризм / И.С. Кон // *Философская энциклопедия*. – Москва: Сов. энциклопедия. – 1970. – том 5.
10. Альпатов Б.В. Основные принципы и типы классификации языков / Б.В. Альпатов. – Москва: Наука, 1983.

А.А. Сактаганова

«Қазақ тілі мен әдебиеті» пәні мұғалімі
№ 117 ЖББМ жалпы білім беретін орта мектеп
(Қазақстан Республикасы, Алматы қ.)
e-mail: aizhanu83@mail.ru

ҰЛТТЫҚ МӘДЕНИ ҚҰНДЫЛЫҚТАРДЫ ТӘРБИЕЛЕУ ЖҮЙЕСİNДЕ ҚОЛДАНУ

Ұрпақ тәрбиелеу – ұлт болашағы, ұлт болып ұлысып, ел болып еліміз көтерген кезде қолға алар ісіміздің маңыздысының бірі – ұрпақ тәрбиесі. Халықтың болашағы – ұрпағы, ұрпақ тәрбиесі – ұстазда. Ұстаздың мұраты – жетілген, парасатты толыққанды азамат тәрбиелеу. Толыққанды азамат қалыптастыру үшін: ақыл-ой тәрбиесін, имандылық, еңбек, экономикалық, дене тәрбиесі, экологиялық, құқық тәрбиесін беру қажет.

Еліміздегі бейбітшілік пен ұлтаралық бірлік, ішкі және сыртқы саясат мәселелері, соның ішінде ұлтаралық мәдениетті қалыптастыру мәселесі негізгі орын алады. Сондықтанда, біздің алдымызда тұрған негізгі міндет ұлттық мәдениет пен әлемдік өркениетті өзара сабақтастыра отырып бүгінгі ХХІ ғасыр ағымына лайықты тұлға қалыптастыру. ХХІ ғасырағы мына лайықты тұлға – өз ана тілін білетін, басқа тілді құрметтейтін, тарихи зердесі жоғары, ұлттық салт-дәстүрден нәр алған, әлемдік ғылыми-техникалық прогресс көшіне ілесе алатын адам.

Бүгінгі ХХІ ғасыр жастарына тәрбие беруде халықтық тәлімдік мұраларға тоқталмай кетуіміз мүмкін емес. Ұлттық тәрбие көне түркі тектес халықтар дәуірінен бастау алады дейтін болсақ, тәрбиенің негізгі көзіне – көне тастағы жазбалар, халық ауыз әдебиеті мұралары, этнографиялық материалдар, халықтық салт-дәстүрлер, отбасы тәрбиесі жатады. Ұлттық тәрбиенің мақсатына тұлғаны ұлттық және жалпы адамзаттық құндылықтарға бағдарлау, ана тілін және мемлекеттік тілді, қазақ халқының, Қазақстан Республикасындағы этностар мен этникалық топтардың мәдениетін құрметтеуге тәрбиелеу. Тәрбиенің негізі болып саналатын жалпы әлемдік құндылықтардың бірі – тәрбиенің басқа адамға деген қажеттілігі, басқа адамдарды сүйе білу қажеттілігі болып табылады. Әр адамның тағдыры әрқашан әлемдік дүниемен, адамдармен, ұжыммен байланысты. Сондықтан демократияландыру, адамның құқығы мен бостандығын сақтау жағдайларында ұжымдағы қарым-қатынас мәселелері бұл күнде ерекше маңызға ие болуда.

Оқушылардың тұлғалық қасиеттерін қалыптастыруда, оларға адамзат баласының қол жеткен қоғамдық-тарихи тәжірибесімен қатар, қоғамдық-этикалық қалыптар мен ізгілікті – адамгершілікті игеруге болатынын тәжірибеден көруге болады. Жалпы адамзаттық құндылықтар халықтық дәстүрлерде, адамгершілік принциптерде, діни мәдениетте нақты жазылып қойылған және әлеуметтік ойдың озық белгілері, жеке тұлғаның қасиеттері, адамгершілік үлгілері жинақталған күйде, әдептіліктің қоғамда қабылданған үлгісі ретінде көрінеді.

Қазақстан Республикасы аталған құжаттардың басты идеяларын білім саласында негізге алды. Мектептегі тәрбие жұмысын жалпы әлемдік құндылықтарға негіздей отырып, жаңа құндылықтар жасауға талпыныс жасау көзделуде. Оның мәні жас ұрпақты басқаларда бар нәрсені бағалай білуге үйрету, жалпыадамзаттық дамуға үлес қосуға, халықтардың күш-жігерімен жасалған құндылықтарды құрметтеуге және қорғай білуге тәрбиелеу.

Педагогикалық үдерісте оқушылардың рухани байлығын арттыру үшін әр халықтың жетістігімен бірге алуан түрлі мәдениетін пайдалану да қарастырылады.

Жалпы адамзаттық құндылықтарды игерудегі – маңызды құрал ана тілі. Тіл арқылы кез келген халықтың даму дәрежесін, оның тарихын, мәдениетін түсінуге болады. Өз ұлтының тілін, музыкасын, әдет-ғұрпын, ауыз-әдебиетін, мақал-мәтелдерін білмеу, ол өз халқынан, өскен ортасынан, ұлттық менталитетінен жұрдай болып, қол ұзу болып табылады. Өз халқымен рухани байланысы жоқ адам, тамырсыз өскен өсімдік, қуыс кеуде болып қалады. Ондай адамды космополит деп атайды. Өз халқының тілін, мәдениетін білмейтін адам өз халқының тарихын, әдет-ғұрпын мақтан ете алмайды. Тіл – ол тек ұлттардың қарым-қатынас құралы ғана емес, ол сонымен қатар

оның бейнесі, мәні, дүниетанымының шегі. Адамның сөйлеу мәнерінде ұлттық ерекшелік көрініп тұрады. Әр жеке тұлға өз ұлтының рухымен сомдалуы тиіс.

Өзімізді өзіміз бағалай білуге бет бұру – ұлттық байлығымызды игеру, ұлттықсанамызды дамыту. Ұлттық құндылықтарды іріктеп, оқыту процесіне енгізу арқылы ұлттың тұнып тұрған асыл мұралық рухани байлығынан болашақта ел билейтін ұрпақтарды сусындатып, отбасында да, мектепте де ұлтжандалылық пенотаншылдыққа баулып, өз халқын, өз мемлекетін көздің қарашығындай қорғайтын тұлғаларды тәрбиелеп шығару.

Қарапайым тілмен айтқанда, ұлттық құндылықтар белгілі бір ұлтқа, ұлт азаматына тән, адами қадір-қасиет, яғни ғасырлар бойы жинақтаған ұлттық рухани және материалдық құндылықтар. Оларға меймандостық, кісілік, сыйластық, имандылық, кішіпейілділік, салауаттылық, қайырымдылық, ізгілік, еркіндік, өнерпаздық, сыпайылық, мәдениеттілік, шығармашылық, рухани байлық, махаббат сынды қасиеттер жатады. Кез-келген ұлттың сипаты бес қағидаға келіп тіреледі: Біріншісі – тілі, екіншісі – діні, үшіншісі – дәстүрі, төртіншісі – тарихы, бесінші – атамекені

Құндылықтар – шынайы ғана болады, ол адамға тәуелді емес, дей тұрғанмен ол ең алдымен адам санасында орын алады. Құндылықтарды сезім арқылы қабылдап, ал сана арқылы түсінуге болады, соның нәтижесінде тұлға құндылықты игереді, соған сай әрекет етеді. Өз ұлтын қадірлеп, қастерлеген, ұлт қадірін білген азаматтың бірі Ж.Аймауытов: «Мен халыққа кіндігіммен байланып қалғанмын. Оны үзе алмаймын. Үзу қолымнан келмейді» – дейді. Сырым Датұлы: «Мен ағайынды екеумін: бірі – өзім, екіншісі – халқым» – дейді. Қазақ халқының осындай дәріптеуге, қастерлеуге, дамытуға тұрарлық ұлттық рухани материалдық құндылықтары туралы ұлағатты, құнды ойларын халық игілігіне келешек ұрпақты ел жұртқа ие болатын азаматтарды тәрбиелеуге неге қолданбасқа? Қазақ халқы баланы жамандықтан жиреніп, жақсылықты жаны тілеп тұратындай болып өсуін ұлт тәрбиесінің негізгі қағидасы етіп ұстаған.

Ұлы Абай атамыз былай деген екен: «Балаға көбіне үш алуан түрлі мінез жұғады: біріншісі – ата-анадан, екіншісі – ұстаздан, үшіншісі – құрбысынан». Сондықтан қаншалықты шаршап-шалдығып жүрсе де, ата-ана бала тәрбиесіне мән берулері тиіс. Ұрпақтар сабақтастығы тек осылайша жалғасын таппақ. Олай болса, өз бақытымызды бағалай білейік. Ата-ана, ұстаз, қоғам – үшеуі, тәрбиеге болар басты өлшем. Бір тұтасып, біріктірсе күштерін тәрбиенің үш мектебі адамның мінез-құлқын қалыптастырып, адамгершілік болмысын жетілдіреді. Тұғыры берік елдің отбасы да берік болады, отбасы қазығы нық қағылса, шаңырағы берік тәрбиеленер ұрпағы да өнегелі болмақ дегім келеді.

ҒТАХР: 14.35.31

Д.Д. Сапарова

«Қазақ тілі мен әдебиеті» пәні мұғалімі
№ 117 ЖББМ жалпы білім беретін орта мектеп
(Қазақстан Республикасы, Алматы қ.)
e-mail: saparovadinara2305@gmail.com

ҚАЗАҚ ТІЛІ МЕН ӘДЕБИЕТІ САБАҚТАРЫНДА ОҚУШЫ БІЛІМІН КРИТЕРИАЛДЫ БАҒАЛАУДЫҢ ТИІМДІЛІГІ

XXI ғасыр мектебі жедел өзгеріп жатқан заманға бейімделуге мүмкіндік беретін түбегейлі өзгерістерді енгізуді, білім беру мазмұнына, оқушы мен мұғалім тұлғасына және қызметіне деген көзқарастарды өзгертуді талап етеді.

Қазіргі қоғамның өзекті мәселелерінің бірі – әлеуметтік, экономикалық өзгермелі жағдайларда өмір сүруге дайын болып қана қоймай, сонымен қатар оны жүзеге асыруға, жақсартуға игі ықпал ететін жеке тұлғаны қалыптастыру. Мұндай тұлғаға қойылатын бірінші кезектегі нақты талаптар – шығармашылық, белсенділік, жауаптылық, терең білімділік, кәсіби сауаттылық. Бұл талаптарды жүзеге асыру үшін оқушы білімін бағалауда мүлдем жаңа жұмыс істеу қажеттілігі туындайды. Осы қажеттілікті шешу жолдарының бірден-бір жолы оқушы білімін критериалды

бағалау жүйесі бойынша сараптау. Критериалды бағалау жүйесінде ең маңызды нәрсе – оқу процесінің өзі, сол арқылы оқушы өзін-өзі бағалауды үйреніп, өз білімінің артықшылықтары мен кемшіліктерін көріп, әрі қарай қалай даму керектігін түсінеді, яғни бұл жүйеде оқушының қалай жұмыс жасағаны, қалай ойланғаны бағаланады. Бағалауды өткізу үшін, оқушылардың нені білетіндігін және не істей алатындығын анықтау қажет.

Оқыту – білім алу үшін оқушылардың өздері де оқу үдерісіне белсенді қатысуын талап етеді. Мұғалімдер, өз кезегінде, өзінің сабақ беруіне емес, оқушылардың оқу ептілігін дамытуға назар аударуы тиіс. Осы мақсатта мұғалім оқыту ортасын құру керек. Осы орайда оқушылар арасында өзара түсіністік және ұжымдық қарым-қатынасты орнатып, оқушылардың сенімсіздіктерін жойып, мүмкіндіктерін арттыруға жол ашатын бірден бір тәсіл критериалды бағалау болып табылады.

Критерийлер – оқытудың міндеттерін жүзеге асыратын өлшемдер, атап айтқанда, оқушылар жұмыс барысында орындайтын іс-әрекеттер тізбесі.

Критериалдық бағалау – бұл білімнің мақсаты мен мазмұнына сәйкес келетін, оқушылардың оқу-танымдық біліктілігін қалыптастыруға себепші болатын, алдын ала белгілі критерийлермен оқушылардың оқу жетістіктерін салыстыруға негізделген процесс.

Егер балаға оның белгілі бір деңгейге жеткендігін айтса, онда бұл оған үздік нәтижеге жету үшін не істеу керектігін түсінуге көмектеспейді; бұл ретте егер баламен бірге оның жұмысында мұндай бағалауға не әкелгенін және бағалау өлшемдерін түсіндіруге талдау жасаса, онда бұл балаға өзінің нәтижесін жақсарту үшін кейін не істеу керектігін түсінуге мүмкіндік береді.

Критериалды бағалауды енгізудің мақсаты:

- Мектепте оқыту сапасын жоғарылату;
- Мектеп бітірушілердің білімін халықаралық стандартқа сәйкестендіру.

Критериалды бағалаудың міндеттері:

- Сабақтың әр бөліктеріндегі әр оқушының дайындық деңгейін анықтауға;
- Бағдарламаға сәйкес оқу мақсаттарын орындау қабілеті;
- Жеке оқушының даму жетістігін бақылауға;
- Оқушының білім алу барысындағы қателіктері мен олқылықтарын айқындауға;
- Әр түрлі жұмыс барысындағы алған өз бағасының әділдігіне көзін жеткізуге;
- Оқу бағдарламасының тиімділігін саралауға;
- Сабақ үдерісі мен білімнің меңгерілуі туралы оқушы мен мұғалім және ата-ана

арасындағы кері байланысты қамтамасыз етуге

Критериалды бағалаудың маңызы:

Мұғалімдер үшін:

- Өз іс-әрекетін саралап және болашаққа жоспарлай алатын мәліметтер алуға;
- Сабақ берудің сапасын арттыруға;
- Оқушының жеке ерекшеліктерін ескере отырып, оқытудың әр тұлғаға арналған ауқымын жоспарлауға;
- Бағалаудың әртүрлі әдістерін пайдалануға;
- Оқу бағдарламасын қолжетімді ету үшін ұсыныстар енгізуге

Оқушылар үшін:

– Танымдық қабілеті мен ойлау деңгейін арттыратын оқытудың әртүрлі әдістерін пайдалануға;

- Табысқа жетелейтін бағалау критерийлерін түсінуге;
- Өзін және өзгелерді бағалау арқылы кері байланысқа түсуге;
- Сыни ойлауына, еркін ойын айтуына, өзінің білімін көрсетуге

Ата-аналар үшін:

- Баласының білім сапасының дәлелдемелерімен танысуға;
- Оның оқуындағы табыстылықты бақылауға;
- Оқуына қолдау көрсету үшін бағыт алуына мүмкіндік туғызады.

Критериалды бағалау жүйесінің тиімділігі:

- Мұғалімге оқушының оқу жетістіктерін объективті түрде бағалауға мүмкіндік береді

– Оқушыларға оқу үдерісі барысында туындаған қиындықтарды түсінуге, бағалауға мүмкіндік береді. Оқушылар бағалау кезінде мұғалім олардан қандай жетістіктерді күтеді және, ең бастысы, күтілетін жетістіктер мен қандай критерийлерді пайдаланғанымызды түсінуі керек.

– Ата-аналар оқушының оқу жетістіктер бойынша объективті дәлелдемелермен қамтамасыз етіледі. Бұл оқушы бағасына байланысты «Балама дұрыс баға берілмеді! Менің баламның үштігі болмауы керек!» деген секілді ата-аналар тарапынан болатын т үсінбеушілікті жояды.

Оқушылардың оқу жетістіктерін бағалауда бірқатар дағдылар қолданылады. Олар: білу, түсіну, қолдану, сыни ойлану, анализ, синтез, бағалау, зерттеу дағдылары, рефлексия, коммуникативті дағдылар, тілдік дағдылар, жеке жұмыс жасау дағдылары, топта жұмыс жасау дағдылары, мәліметті іздеу дағдылары, тәжірибелік дағдылар, шығармашылық дағдылар, IT-технологияларды қолдану дағдылары.

Критерий арқылы бағалауды енгізгенде оқушы білімінің қай деңгейінде тұрғанын зерделей отырып, әлсіз тұстарымен жұмыс жасауға мүмкіндік алуға болады.

Менің ойымша, критерий арқылы бағалау – оқушыны алға жетелеу құралы. Осы бағалаудың оқушылардың пәнге қызығушылығын арттыруда, сындарлы оқуын және түсінуін дамытып бағалауда маңызы зор деп санаймын.

Критерий арқылы бағалау жүйесінде қолданатын терминдер:

Критерийлер – оқу мақсатының нақты тұжырымы, оқушылардың әр түрлі іс-әрекеттері.

Дескриптор – нақты ұпайдың жетістік деңгейі туралы түсіндірме. Бұл бір немесе басқа критерийге жету деңгейлері, әрбір критерий бойынша ең жақсы нәтижеге жету үшін оқушылардың барлық қадамдарын дәйекті түрде көрсету және оларды белгіленген балл арқылы бағалау.

Рубрикатор – оқушылардың әрбір критерий бойынша жетістіктерінің толық түсіндірмесі және оларға сәйкес ұпайлар саны.

Рубрика баланың неге үйренетінін көрсетеді, критерийлер нені үйрену керек екенін көрсетеді, ал дескрипторлар оны қалай жасауға болатынын көрсетеді.

Критериймен бағалау әдісі арқылы біз оқушының ең алдымен қызығушылығын оята аламыз, белсенділігін арттырамыз, өз ойын ашық айтуға үйретеміз, өз бетінше жұмыс істеуге дағдыландырамыз, соңғысы жинаған түрлі бағалау балдары арқылы өзін-өзі бағалайды. Мұндағы жетістіктің артықшылығы сынып оқушыларын түгел бағалай аламыз.

Критерий арқылы бағалау сабақтың өн бойында жүзеге асып отырады. Алдымен топтық жұмысты бағалауда өте тиімді. Өйткені топ жұмысын критерий арқылы бағалау жұмыстың нәтижелілігіне және оқушылардың өзара бағалау арқылы өз пікірлерін ортаға салып, еркін жеткізуіне алып келеді. Өз пікірін еркін айту, өзгелердің жұмысына өзіндік бағасын беру өмірге бейімділіктерін арттыра берері сөзсіз. Бағалау парағы топқа тапсырмамен бірге ұсынылатын болғандықтан, оқушылар өзге топты бағалар алдында өз тапсырмаларын орындауда сол критерийді басшылыққа алады.

Критерий арқылы бағалаудың негізгі ерекшелігі: алдын – ала ұсынылған бағалау шкаласы. Бағалау шкаласын оқушылармен бірге жасауға да болады немесе мұғалім дайындап әкеліп, оқушыларға таныстырып өтуге болады. Бұндай жағдайда оқушыға қойылатын баға әділ болады және бұған оқушының да көзі жетеді. Бұндай бағалауды мұғалім жүргізумен қатар, оқушыларға өзін – өзі бағалауға да, бір – біріне бағалатуға да немесе топ басшысына бағалатуға да болады деп ойлаймын. Бұл бағалау кезінде ең бастысы критерийлер анық, айқын болуы тиіс. Баладан сұралып отырған талап, ең бірінші оқушының өзіне түсінікті болуы тиіс.

Сабақта қалыптастырушы бағалауды жүйелі өткізу – жиынтық бағалаудың нәтижелі, сапалы болуының баспалдағы. Жиынтық бағалау тоқсан соңындағы оқушы білімінің жетістігін саралайтын жұмыс, ендеше осы жұмыстың бастауы негізі қалыптастырушы бағалауда қаланады. Бүгінгі таңда оқушы білімін критериалды жүйе бойынша бағалаудың өміршеңдігі мен ұтымдылығы дәлелденіп отыр. Қазіргі білім беру жүйесінің ерекшелігі оның негізгі тауары- құзіреттілік, яғни білім алушының қандай да бір іс-әрекетке құзіреттілігін дамыту, арттыру, қалыптастыру. Біз оқушының білімін, біліктілігін, дағдысын бағалаудан оның құзіреттілік қасиетінің қалыптасуын бағалауымыз керек.

Критериалды бағалау әдісі оқушы бойындағы үрейленуді басады және мұғалімді «төреші» болудан босатып, өзін-өзі бағалау, өз іс әрекетіне баға беру, жауапкершілік қабілетінің дамуына

ықпал етеді. Критериалды бағалау жүйесі бұрынғы бағалауға қалыптастырушы және жиынтық бағалаумен ерекшеленеді. Қалыптастырушы бағалау оқытуды, әдістерді және осы мүмкіндіктерді іске асыру түрлерін жақсарту мүмкіндіктерін анықтауға бағытталған болса, жиынтық бағалау мақсатты баға қою және сертификаттау немесе оқытудың алға жылжуын тіркеу үшін, оқыту қорытындысын шығару үшін қажет. Мұндай бағалау кезінде өзінді басқа адаммен салыстыру шарты жоқ, сондықтан критерий түрлері бойынша мүмкіндігінді бағалап, жетістікке жету жолдарын қарастыру болып табылады (4, 16-18 б).

Қорытынды: Балалар үшін психологиялық атмосфера маңызды. Демек, қарапайым қорытынды – оқушының мақсатқа жету жолында аз ғана жетістікке жетелеуге, жеке жетістіктерін жақсы сөзбен айқындауға, мадақтауға, өзара микроклиматты және өзара көмек көрсетуді қалыптастырамыз. Егер балаларымыз еңбекті құрметтесе және өзінің және басқа адамдардың еңбектерінің дұрыс бағалануын үйренсе оқушылар болашаққа сенімді болады.

Әдебиеттер

1. Бешімбаева Қ.Е. Білім алушының тілдік құзыреттілігін жетілдірудегі критериалды бағалау жүйесі: әдістемелік нұсқау / Қ.Е. Бешімбаева. – 11 б.
2. Орта білім мазмұнын Назарбаев Зияткерлік мектептері тәжірибесі негізінде жаңарту. Әдістемелік құрал. – Астана: Ы. Алтынсарин атындағы ҰБА, 2014.

МРНТИ: 14.35.31

К.М. Шалбаева

«Қазақ тілі мен әдебиеті» пәні мұғалімі
№ 117 ЖББМ жалпы білім беретін орта мектеп
(Қазақстан Республикасы, Алматы қ.)
e-mail: shalbaeva-kz@mail.ru

ҚАЗАҚ ТІЛІ ПӘНІ АРҚЫЛЫ ОҚУШЫЛАРДЫҢ ТІЛДІК ДАҒДЫЛАРЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Кіріспе. Қазақстандық білім берудің өзіндік ұлттық үлгісі мен жаңа мазмұндағы жүйесінің басты міндеті – қазіргі заманғы ғылым мен тәжірибенің жетістіктері негізінде алынған білімді қажет жағдайда пайдалану икемділігін меңгерген, өз бетінше дұрыс, тиімді шешім қабылдайтын, бәсекеге қабілетті жеке тұлғаны қалыптастыру. Бәсекеге қабілетті жеке тұлғаны қалыптастыруда білімнің алар орны ерекше екендігін айтпасақ та түсінікті. Білім берудің қалыптасқан дәстүрінен функционалды білім беруге көшу кезінде қазіргі күнде түрлі көзқарастар болып жатқаны белгілі. Білім беру саласындағы бұл үдеріс күрделі болса да, бұл уақыт талабы. Жаңартылған білім беру мазмұны бойынша оқушы іс-әрекетті атқарушы объектіден өз ісін өзі басқаруға, орындауға қабілетті субъектіге көшіру арқылы мүмкін болады, демек нәтижелерге негізделген білім беру моделі жүзеге асырылады. Жас жеткіншектердің бойындағы ерекше қабілеттілікті, дарындылықты тани білу, оның одан әрі дамуына бағыт-бағдар беру, оны сол бағытта жетелеу – ұстаз парызы. Әлемдік тәжірибе бойынша тілді тиімді меңгерту төрт дағды арқылы жүзеге асырылады. Оқылым, тыңдалым, жазылым және айтылым дағдылары коммуникативтік дағдылар болып табылады. Аталған дағдылардың әрқайсысының өзіне тән ішкі дағдылары мен оны үйрету жолдары, ерекшеліктері бар. Сабақты аталған дағдылар ерекшелігін ескеріп құру тілді тиімді меңгертуге септігін тигізеді. Коммуникативтік дағдыларды басшылыққа алып оқыту функционалды сауаттылықты қалыптастыруға мүмкіндік береді. Грамматикалық білім де осы тілдік төрт дағдыны қалыптастыру негізінде жүзеге асып отырады. Жаңартылған білім мазмұнының ерекшеліктерінің бірі де – оқушылардың білім алуда төрт дағдыны игеруі. Қазіргі білім беруде оқушының сыни тұрғыдан ойлана білуі, зерттеу жұмыстарын жүргізіп, ақпараттық-коммуникациялық технологияларды сауатты қолдана алуы, коммуникативтік қарым-қатынас тәсілдерін, оның ішінде тілдік дағдыларды пайдалануы, бірлескен топтық, жұптық жұмыс жасай білуге дағдыландыру негізгі мақсат болып отыр. Тілдік төрт дағдылар оқушының сөйлеу әрекетін қалыптастырады.

Әдістеме. Сөйлеу – адамдардың материалдық өзгертуші іс-әрекеті үдерісінде тарихи тұрғыдан қалыптасқан тіл арқылы болатын қарым-қатынас нысаны. Ф. де Соссюр «тіл мен сөйлеу бір-бірімен байланысты, бірақ бір-бірінен өзгешеліктері бар, сөйлеу – тілді қолданудың нәтижесі, ол - индивидуалдық, ал тіл - қоғам мүшелерінің бәріне бірдей дәрежеде міндетті, өзара байланысты таңбалардың жүйесі. Тіл – әлеуметтік сипатқа ие» десе, А. Байтұрсынов өзінің «Тіл – құрал» атты еңбегінде: «Сөйлеу – адамның белгілі бір мәселеге қатысты толық, түсінікті ойын білдіреді», – деп атап өткен болатын. Ал Қ. Жұбанов: «Сөйлеген адам өзіне сөйлемейді, басқа біреуге сөйлейді. Мен не деп сөйлесем де, басқа біреуге өзімнің ойымнан хабар беру үшін сөйлеген болам. Сөйлеудегі мақсат – біреудің екінші біреуге өзінің ойын білдіруі», – деп өз пікірін білдіреді [1]. Сөйлеу тек тіл бірліктерінің көмегімен сыртқа шығарылады, сөйлеу дегеніміз-іштегі ойдың тілдік құралдар арқылы сыртқа шығуы.

«Сөйлесім әрекеті – әр түрлі ғылым өкілдерін қызықтырған күрделі мәселе. Сөйлесім әрекетін көптеген авторлар белгілі бір хабарды, ойды, ақпаратты баяндау, яғни екінші біреуге жеткізу деп түсіндіреді. Немесе тілдік қарым-қатынас дегеніміз – адамдардың бір-бірімен тіл арқылы белгілі бір ақпаратпен пікір алмасу деген пікірді айтады. Осындай тәжірибелерге сүйене келіп, сөйлесім әрекетін бес түрге бөліп қарастырамыз. Олар: оқылым, жазылым, тыңдалым, айтылым, тілдесім. Сөйлесім әрекетінің барлық түрлеріне тән ең басты көрсеткіш: ол – түсіну. Бір адам екінші бір адамның айтқанын түсінбесе, ұқпаса, онда пікірлесу де, сөйлесу де жүзеге аспайды. Сөйлесім әрекетіне қатысты айту да, оқу да, жазу да, есту де, тілдесу де белгілі бір хабарланған, баяндалған ойды түсінуге негізделеді» [1]. Олай болса, тілдік дағдыны қалыптастыру оқушының сөйлеу әрекетінің жетілуіне септігін тигізеді.

Оқылым, жазылым, айтылым және тыңдалым – сыныптардағы барлық пәндер үшін маңызды болып табылатын қарым-қатынас жасау дағдылары, сондықтан оқушыларға осы төрт дағдыны барынша жетілдіруге мүмкіндік берудің маңызы зор. Нақты белгілі бір дағдыны жақсарту тәсілдерінің бірі - осы дағдыға ерекше назар аудара отырып, содан кейін бірнеше тілдік дағдыны қамтитын жаттығуларды біртіндеп енгізу болып табылады [2, 38]. Жаңартылған білім беру мазмұнында тілді оқытуда төрт дағдының оқу үрдісінде жүзеге асырылуына сипаттама берілген.

Кесте 1 – Тілдік дағдылар сипаттамасы

Критерийлер	Сипаттамасы
Тыңдалым	Оқу бағдарламасындағы сынып пен пәнге сәйкес келетін тыңдалым дағдысының бірқатар стратегияларын қолдана отырып, тыңдалымның әр түрлі дереккөздері және мәтін түрлерінің мазмұнын түсіну соған орай әрекет ету. Төменгі сыныптарда бұл қызмет қарапайым сөздер мен сөз тіркестерін білуге және соған сәйкес жауап беруге негізделеді.
Оқылым	Оқу бағдарламасындағы сынып пен пәнге сәйкес келетін оқылым дағдысының бірқатар стратегияларын қолдана отырып, оқуға арналған оқуға арналған әр түрлі мәтіннің мазмұнын түсіну. Төменгі сыныптарда бұл қызмет қарапайым алдын ала таңдау дағдыларына негізделеді.
Жазылым	Оқу бағдарламасындағы сынып пен пәнге сәйкес келетін әр түрлі жазбаша мәтіндердің ерекшеліктеріне мән бере отырып түсіндіру. Төменгі сыныптарда бұл қызмет балалардың саусақтарының ұсақ моторикасын дамыту дағдыларына негізделеді.
Айтылым	Оқу бағдарламасындағы сынып пен пәнге сәйкес келетін айтылым дағдысының ережелері бойынша дұрыс сөйлей білу; тапсырманы орындау кезінде сыныптастарымен дұрыс қарым-қатынас құру. Төменгі сыныптарда бұл қызмет сөздер мен сөз тіркестерін дұрыс айту дағдыларына негізделеді.

Оқылым, жазылым, тыңдалым және айтылым дағдыларының әрқайсысын жекежеке дамыта отырып, оларды бір-бірімен өзара тығыз байланыста кешенді түрде оқытады. Оқу кезінде олар сөз тіркестерінің құрылымына, сөздердің орын тәртібіне, сөйлем құрылысына және сөйлеуге назар аударады. Жалпы жаңартылған бағдарлама әсіресе оқылым мен жазылымда оқушылардың бірлесіп жұмыс істеуін басты назарда ұстайды. Бірлескен оқылым мен жазылым сабақтарын ұйымдастыруда мұғалімге үлкен шеберлік керек, өйткені оның өз қиындықтары бар. Ең бастысы өз бетімен оқу немесе жазуға қарағанда тапсырма күрделірек болуы шарт. Адам өзінің шамасы келмейтінін түсінген кезде жанындағы адамның көмегіне жүгінеді. Егер шамасы келетін болса, әркім өз бетінше орындап, бірлескен жұмыс іске аспай қалады. Бірлескен жұмыстағы ұстаным: «мен» емес, «біз» болуы шарт. «Біз жеңіске бірге жеттік!» немесе «біз мақсатты бірге бағындырдық!» Осындай жұмыстарды орындау барысында бала «жұмыла көтерген жүктің жеңіл» болатынын немесе «жалғыздың үні шықпайтынын» өздері түсінуі тиіс.

Осылардың ішінде басқа дағдыларды қалыптастырудың негізгі алғышарты – тыңдалым әрекеті болып табылады, өйткені күнделікті өмірде оқушы көптеген ақпаратты сағат сайын естіп, көріп тыңдайды. Бірақ кез келген ақпаратты тыңдау арқылы түсіну сөйлеу әрекетін қалыптастырады. Егер оқушы өзіне керек мәліметті тыңдау арқылы тауып үйренсе, ол басқа үш дағдыны (айтылым, жазылым, оқылым), яғни айтылып жатқан мәліметті түсінеді; өз пікірін білдіре алады және басқалармен қарым-қатынас жасай алады; тақырыпқа қатысты деректі түсініп оқиды; көтерілген мәселеге өз көзқарасын жазбаша жеткізе алады. Ал тыңдалым дағдысы дегеніміз не? «Тыңдалым – «аудирование» деген терминнің білдіретін мағынасы – «есту арқылы түсіну». Бұл айтылған не техникалық ақпараттарға жазылған аудио мәтіндегі сөздерді, сөйлемдерді тыңдай білудің нәтижесінде қабылдау және түсіну деген ұғым». Ал «Шет тілдерді игерудің жалпы еуропалық құзыреттері: зерттеу, оқыту, баға» атты еңбекте тыңдалымға келесі анықтама берілген: «Тыңдалым кезінде тілді меңгерген тыңдаушы бір не бірнеше адам айтқан ауызша ақпаратты қабылдап өңдейді». Тыңдалым оқылым сияқты рецептивті дағдылар қатарына жатады. Тыңдалым дегеніміз тілге сай әрекет ету, яғни тілдің дыбыстық мағынасын түсіну. Тыңдалым ауызекі сөйлеу тілін қамтығандықтан, оның тілі жазба тілден өзгеше болып келеді Тыңдалым аса маңызды тілдік дағды болып саналады. Алайда оны қадағалау анағұрлым қиынға түседі. Тыңдалым дағдысын дамытуға арналған сабақты өткізудің негізгі мақсаттарының бірі оқушыларды тиімді тыңдауға үйрету, яғни ақпаратты түсіну үшін онымен не істеу керек екенін үйрету болып табылады [3]. Тыңдалым дағдысы бойынша: негізгі ойды түсіну, ақпаратты анықтау, түсінгенін практикада қолдана білу бағаланады.

Айтылым дағдысында – тапсырмалар тақырыпқа қатысты ойын білдіру, өз көзқарасын дәлелдеу, шешім шығару, қорытынды пікір жасау туралы түсінік пен біліктілік деңгейіне бағытталады. Айтылым әртүрлі ішкі дағдыларды қамтиды. Оқушылардың айтылымдағы жетістігі олардың әрқайсысын практикалық жаттығулар арқылы дамыту арқылы көрініс табады.

Оқылым – оқушының оқу сауаттылығын қалыптастырудың құрамдас бөлігі. Оқылым дағдыларын жақсартпайынша жазылым кезеңі жүзеге аспайды. Оны оқу үдемелігін қалыптастыру кезеңдеріне қарап та танып білуге болады. Ф. Оразбаева өз зерттеулерінде «оқылымның берілген материалды түсініп, ұғыну ғана емес, ондағы әрбір тілдік қатысымдық тұлғалардың мағынасын білу, қабын тану және оны тілдік қарым-қатынаста кеңінен пайдалану керектігінің» маңызды екендігіне баса назар аударады. Оқылым рецептивті (қабылдаушы) дағдылар қатарына жатады. Яғни оқылым дағдысы мәтінді жазу, айтуда гөрі, оған жауап қайтару немесе мақсатқа сай әрекет етуді білдіреді. Қарапайым тілмен айтқанда жазба тілдегі мәтінді түсіну. Оқылым кезінде оқушы жаңа ақпаратпен танысады, оны тәжірибеде пайдаланады. Соның негізінде оқушылардың танымы кеңейіп, ойлауы дамиды, өзіне жаңа ақпарат алады. Оқылымның мақсаты – мәтіндегі негізгі және қосымша ақпаратты әр түрлі деңгейде қабылдауы және түсіне білуі, тілдің айтылым заңдылықтарына сәйкес оқи алуы. Оқылым бойынша біліктілік деңгейін анықтау және бағалау келесі нәтижелермен айқындалады: түсініп оқу, зерттеп оқу, шолып оқу, мәселені сын тұрғысынан бағалау, негізгі аргументті анықтап, дәлелдеу [3].

Қорыта айтсақ, тілдік дағдыларды саналы меңгерткенімізде ғана сапалы ұрпақ тәрбиелей аламыз, соған сай әдіс-тәсілдерді тиімді қолданғанда ғана нәтижеге қол жеткіземіз. «Мен мектепке барарда түк білмейтіндерге білім берем демеямін, мен әрбір үйге Алланың берген сыйының алдына барамын, – деп қараймын» деген Ш.А. Амонашвили қағидасы білім саласындағы жаңаша баспалдаққа қадам басқан жаңаша бағытқа арнап айтылғандай. Оқушылардың бір-біріне жаңа тақырыпты түсіндіре отырып, диалогтік қарым-қатынас жасап, өз беттерінше қорытынды шығара білуін дәлел ретінде айтуға болады. Нәтижесінде оқушылардың бойынан мынадай өзгерістер байқалады: ынтымақтастыққа үйренеді, жеке, жұппен, топпен жұмыс істеуге үйренеді, өз ойларын еркін жеткізуге үйренеді, өзіне-өзі баға беруге, сыныптастарын бағалауға үйренеді, бір-бірін тыңдауға, талдауға, салыстыруға, бір-біріне сыни тұрғыдан пікір айтуға үйренеді. Мұғалім белсенді оқыту әдістерін қолдана отырып, білім алушының жеке басының жеке ерекшеліктерін одан әрі дамытуға мүмкіндік жасап, олардың өз бетімен ізденуін арттырып, шығармашылығын қалыптастырады. Ал оқушылар бірлесе жұмыс жасауға, ынтымақтастыққа үйреніп, өзіне өзі баға беруге, сыныптастарын бағалауға үйренеді.

Әдебиеттер

1. Оразбаева Ф.Ш. Тіл әлемі: мақалалар, зерттеулер / Ф.Ш. Оразбаева. – Алматы: Ан-Арыс, 2000. – 208 б.
2. Қазақстан Республикасында орта білім мазмұнын жаңарту шеңберінде қазақ тілінде оқытатын мектептердегі бастауыш сынып пәндері бойынша педагогика кадрларының біліктілігін арттыру курсының білім беру бағдарламасы. Мұғалімдерге арналған нұсқаулық. Екінші басылым. – «Назарбаев Зияткерлік мектептері» ДББҰ. – Педагогикалық шеберлік орталығы, 2015. – 99 б.
3. Мұғалімге арналған Нұсқаулық. Бірінші Деңгей /Екінші Басылым, 2014. – 260 б.
4. Сулейменова Г.Т. Бастауыш білім беруде негізгі коммуникативті дағдыларды қалыптастырудағы оқытудың тиімді стратегиялары [Электрондық ресурс]. – 2018, URL: <https://adisteme.kz> (қаралған күні: 07.02.2018).
5. Рауандина А.К. Қазақ тілін оқытуда оқушылардың функционалдық сауаттылығын қалыптастыру әдістемесі. – Алматы, 2013. – Б. 66.

ҒТАХР: 16.01.07

М.А. Хасанова, А.Т. Дихамбаева
«№ 10 жалпы орта білім беретін мектеп» КММ
(Абай облысы Семей қ.)

МЕКТЕПТЕ БІРТҰТАС ТӘРБИЕ БАҒДАРЛАМАСЫН ІСКЕ АСЫРУДЫҢ ӨЗЕКТІЛІГІ

Тәрбие – ұрпақты биік мұратқа жетелейтін сапалы білімнің тұғыры. Ұлттық құндылықтармен сусындап өскен ұрпақ ұлағатты болмақ. Дәл осы өскелең ұрпағымыз ұлттың сапасын құрайды. Сондықтан да қадір-қасиет, ар-намыс, адалдық, патриотизм, жауапкершілік, әдептілік, мейірімділік, сүйіспеншілік, үлкенге ізет, кішіге құрмет сияқты қасиеттерге ие шығармашыл азаматты тәрбиелеу маңызды. Міне, сондықтан Ұлттық құрылтайдың отырысында Мемлекет басшысы білім беру саласына қатысты бірқатар негізгі міндеттерге тоқталған болатын. «Ұлттық тәрбие – ел болашағы» тәрбиесінің тұжырымдамалық негіздері енгізіліп жатыр. Жаңа оқу жылынан бастап 2023-2025 жылдарға арналған Біртұтас тәрбие бағдарламасы іске асырылуда. Бұл құжат жалпы адамзаттық және ұлттық құндылықтар негізінде өскелең ұрпақты тәрбиелеу сапасын арттыруға бағытталған.

Өскелең жас ұрпақты рухани-адамгершілік қасиетке баулу, тәрбиелеу – барлық кезеңде өзекті. Біздің келешегіміз – жасұрпақ, ал ұрпақ тәрбиесі адамзаттың мәңгілік тақырыбы. Ел ертені болар бүгінгі балалар мен жасөспірімдерді тәрбиелеу, әлеуметтік тұрғыдан барынша қамтамасыз ету, толыққанды білім алуына жағдай жасау, олардың құқықтары мен заңды мүдделерін қорғау Қазақ елінің ұлттық саясатының басты бағыттарының бірі.

Тәрбие мен оқыту өзара тығыз байланысты, бір бірінен бөліп алуға болмайтын біртұтас процесс. Білім беру ұйымдарындағы тәрбие пән мазмұны, сынып сағаттарының және мектептен, сыныптан тыс қосымша білімберу мазмұны арқылы жүзеге асады.

Қазақстан Республикасының Президенті Қасым-Жомарт Кемелұлы қасиетті Түркістан қаласы, Түркі елінің шаңырағында өткізілген «Әділетті Қазақстан-Адал азамат» атты II Ұлттық құрылтайда сөйлеген сөзінде: «Адал азаматқа тән қасиеттер әрбір жастың бойынан табылуы керек, ұрпақтың бойында жаман әдет болса, бұл үлкендердің кінәсі» – дей келе, Әділетті Қазақстанды құру үшін бүкіл қоғам болып жұмылу керектігін, ең бастысы, әразаматтың сана-сезімі жаңғыруы қажеттігін, халқымыздың дүниетанымы және өмірлік ұстанымдары өзгеруге тиісекендігін; әйтпесе, басқа реформаның бәрі бекер болатындығын нақты атап өтті.

«Біртұтас тәрбие бағдарламасы» – ұлттық, адами құндылықтарға негізделген. Бұл құжатта білім беру ұйымдарындағы тәрбие жұмысын толыққанды жүзеге асыру үшін білім алушылардың бойында қалыптастырылуы тиіс құндылықтар мен тәрбиенің мақсаты, міндеттері айқындалады.

Жалпы адамзаттық және ұлттық құндылықтарды бойына сіңірген, әлемдік озық білімді игерген саналы азаматты тәрбиелеу мақсаты көзделеді.

«Біртұтас тәрбие бағдарламасының» мақсаты: Жалпы адамзаттық және ұлттық құндылықтарды бойына сіңірген еңбекқор, адал, саналы, жасампаз азаматты тәрбиелеу.

Міндеттері: Ата-ананың өсиетін тыңдауға, отбасы татулығы мен берекесін қадірлеуге, перзенттік парызын өтеуге тәрбиелеу.

Іс-шара барысында қатысушылар оқу-тәрбие процесін ұйымдастыруда білім беру ұйымдарындағы 2023-2024 оқу жылында жүзеге асырылатын тәрбие жұмысының беталысын, құндылықтар негізінде тәрбие жұмысын ұйымдастыру ерекшеліктерін, білім алушылардың бойында құндылықтарды пәндік мазмұн, сынып сағаттары мен сыныптан тыс әлеуметтік тәжірибелер арқылы дарытудың әдіс-тәсілдерін меңгеріп, өзара пікір алмасып, ойларын ортаға салып, ертеңгі ұрпақты жан-жақты үйлесімді дамыған тұлға етіп тәрбиелеудің тиімді жолдарын талқылады.

Мектепте барлық тәрбие жұмысының мазмұнында ұлттық мүдде, ар-ұят, талап сияқты құндылықтар көрініс табуда.

Білім беру ұйымының мәдениетін қалыптастыру және жүзеге асыру

– Негізгі құндылықтарды қолдайтын тұжырымдамалар әзірлеу және енгізу.

– Білім беру процесінің барлық қатысушылары үшін нақты этикалық стандарттар орнату. •

Білім алушылардың тұлғалық өсуіне ықпал ететін инклюзивті ортаны құруға жәрдемдесу.

– Құндылыққа негізделген тәсілді дамытудағы олардың рөлі мен әсерін түсіндіре отырып, жаңа қызметкерлерге бағытбағдар дәрістерін өткізу. Ынтымақтастықты қолдау

– Педагогтер мен білім алушылар арасында мағыналы және сыйластық қарым-қатынас орнату.

– Білім алушылар арасындағы достық қарым-қатынасты дамытуға ықпал ету.

– Ата-аналармен ынтымақтастыққа жағдай жасау және оларды мектеп өміріне тарту.

– Жергілікті қауымдастықтармен және ұйымдармен байланысты нығайту.

Біртұтас тәрбие бағдарламасын іске асыруда педагогтерге ұсынылады:

Тәрбиеде құндылықтарды қалыптастыру

– Күнделікті іс-әрекетте үлгі көрсету.

– Сыныпта және одан тыс жерлерде тәрбиені жүзеге асыру және белсенді орындау.

– Құндылықтарды қалыптастыру тәсілдерін жүзеге асыру үшін басшылықпен үйлестіру.

– Білім алушыларға қауіпсіз және қолдаушы ортада өз құндылықтары мен нормаларын

дамытуға мүмкіндік жасау. Оқыту және дамыту

– Құндылықтар мен тұлғаны қалыптастыру мәселелеріне бағытталған сынып сағаттарының мазмұны арқылы құндылықтарды кіріктіру;

– Өзекті мәселелерді және тұлғалық дамуды талқылау үшін пәннің мазмұнын пайдалану.

– Адамгершілік қасиеттерді бірлесе оқыту мақсатында мектепшілік іс-шаралар ұйымдастыру.

– Білім алушыларды белсенді түрде қызықтыру үшін түрлі педагогикалық әдістерді қолдану.

– Этикалық дилеммаларды талдау және шығармашылықты дамыту үшін оқу материалдары мен ресурстарын пайдалану. Сабақтан тыс қызмет

– Көшбасшылық қасиеттерді көрсету және дамыту үшін сабақтан тыс іс-шараларды ұйымдастыру.

– Білім алушылардың жеке тұлғалық қасиеттерін ашу үшін мектеп іс-шараларын өткізу.

– Білім алушыларда құндылықтарды қалыптастыруға ынталандыру үшін қоғам қайраткерлерін, ата-аналарды шақыру.

– Әлеуметтік белсенділік және волонтерлік қызмет жобаларын әзірлеу және іске асыру.

Әдебиеттер

1. Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың Біртұтас тәрбие бағдарламасы Астана, 2023.

2. Мырзадияр Айнаш Біртұтас тәрбие бағдарламасы: ұлттық құндылықтар <https://bilimger.kz/147162/>

Н.З. Хасенова

КГУ «Средняя общеобразовательная школа № 41», г. Семей области Абай,
учитель начальных классов
(Республика Казахстан, г. Семей)

ФОРМИРОВАНИЕ БАЗОВЫХ НАЦИОНАЛЬНЫХ ЦЕННОСТЕЙ НА УРОКАХ ЛИТЕРАТУРНОГО ЧТЕНИЯ

Важнейшей целью современного образования и одной из приоритетных задач общества и государства является воспитание нравственного, ответственного, инициативного и компетентного гражданина Казахстана. Именно в школе должна быть сосредоточена не только интеллектуальная, и гражданская, духовная и культурная жизнь обучающегося. Формирование уважения к родному языку, к самобытной культуре. К истории Отечества – вот одни из тех задач, которые должен ставить перед собой современный педагог.

Цели и задачи духовно – нравственного развития и воспитания на уроках литературного чтения:

- формирование морали как осознанной личностью необходимости определённого поведения, основанного на принятых в обществе понятиях о добре и зле, должном и недопустимом;
- развитие совести как нравственного самосознания личности, способности формулировать собственные нравственные обязательства, осуществлять нравственный самоконтроль, требовать от себя выполнения моральных норм, давать нравственную оценку своим и чужим поступкам;
- принятие личностью базовых национальных ценностей, национальных духовных традиций;
- способность к самостоятельным поступкам и действиям, совершаемым на основе морального выбора, принятию ответственности за их результаты.

Воспитание ориентировано на достижение определённого идеала, т.е. образа человека, имеющего приоритетное значение для общества в конкретно-исторических социокультурных условиях.

Концепция представляет собой ценностно – нормативную основу взаимодействия общеобразовательных учреждений с другими субъектами социализации – семьёй, общественными организациями, религиозными объединениями, учреждениями дополнительного образования, культуры и спорта, средствами массовой информации. Целью этого взаимодействия является совместное обеспечение условий для духовно-нравственного развития и воспитания обучающихся.

Концепция определяет:

- характер современного национального воспитательного идеала;
- цели и задачи духовно-нравственного развития и воспитания детей и молодежи;
- систему базовых национальных ценностей, на основе которых возможна духовно-нравственная консолидация многонационального народа Российской Федерации;
- основные социально-педагогические условия и принципы духовно-нравственного развития и воспитания обучающихся.

Базовые национальные ценности, каждая из которых раскрывается в системе нравственных ценностей:

- **патриотизм** – любовь к Родине, к своему народу, к своей малой родине, служение Отечеству;
- **социальная солидарность** – свобода личная и национальная, доверие к людям, институтам государства и гражданского общества, справедливость, милосердие, честь, достоинство;
- **гражданственность** – служение Отечеству, правовое государство, гражданское общество, закон и правопорядок, поликультурный мир, свобода совести и вероисповедания;
- **семья** – любовь и верность, здоровье, достаток, уважение к родителям, забота о старших и младших, забота о продолжении рода;

- **труд и творчество** – уважение к труду, творчество и созидание, целеустремлённость и настойчивость;
- **наука** – ценность знания, стремление к истине, научная картина мира;
- **традиционные российские религии** – представления о вере, духовности, религиозной жизни человека, ценности религиозного мировоззрения, толерантности, формируемые на основе межконфессионального диалога;
- **искусство и литература** – красота, гармония, духовный мир человека, нравственный выбор, смысл жизни, эстетическое развитие, этическое развитие;
- **природа** – эволюция, родная земля, заповедная природа, планета Земля, экологическое сознание;
- **человечество** – мир во всём мире, многообразие культур и народов, прогресс человечества, международное сотрудничество.

Литература, как один из ведущих гуманитарных учебных предметов в школе, содействует формированию всесторонне развитой, гармоничной личности, воспитанию гражданина, патриота. Приобщение к гуманистическим ценностям культуры и развитие творческих способностей – необходимое условие становления человека, эмоционально богатого и интеллектуально развитого, способного конструктивно и вместе с тем критически относиться к себе и к окружающему миру. На уроках литературного чтения можно проследить процесс интериоризации ценностей.

Интериоризация ценностей – это внутриличностный процесс формирования индивидуальной, целостной и иерархичной системы ценностей личности, который заключается в становлении у индивида значимости правил, инструментов и целей социального участия. процессе формирования личности, ее вхождения в общество она проходит уровни адаптации, социализации и самоактуализации.

На уроках литературного чтения можно выделить следующие **этапы интериоризации**.

1. Необходимо найти ситуацию морально – нравственного выбора героя на примере эпизода.
2. Обсуждение ситуации. Оценка действий героев, выяснение причин и последствий тех или иных поступков. Выявление авторской позиции.
3. Выявление позиции ученика – читателя. Совпадает ли его мнение с авторским. Выявление ценностных ориентиров. (Учащиеся могут поучаствовать в дискуссии по поставленному проблемному вопросу.

Аргументация своей точки зрения, привлечение авторской позиции, детальный анализ нравственных аспектов произведения способствует воспитанию у учащихся ответственности за моральный выбор, чувства ответственности за совершенные поступки, формированию активной гражданской позиции. Задача учителя – раскрыть базовые национальные ценности, описываемые в рассказе, способствовать их осмыслению, способствовать формированию духовно-нравственных ориентиров личности)

На 4 этапе интериоризации, помимо дискуссии, можно использовать следующие виды деятельности:

- Написание сочинения
- Инсценировка
- Беседа
- Дебаты

Литература

1. Богданова О.Ю. Теория и методика обучения литературе / О.Ю. Богданова. – М., 2007. – С. 296-302.
2. Данилюк А.Я. Концепция духовно-нравственного развития и воспитания личности гражданина России в сфере общего образования: проект / А.Я. Данилюк, А.М. Кондаков, В.А. Тишков // Рос. акад. образования. – М.: Просвещение, 2009.
3. Сатторова М.А. Роль интериоризации ценностей в формировании гармонично развитой личности / М.А. Сатторова, Н.И. Джумаева // Молодой ученый. – 2014. – № 9. – С. 514-517. URL <https://moluch.ru/archive/68/11590/>.

Zh.U. Kalimova¹, A. Assylbekova²

¹Candidate of Philological Sciences, Graduate School of Philology,
Shakarim University of Semey, e-mail: Zhibek_15_10@mail.ru

²Master student at the Graduate School of Philology,
Shakarim University of Semey, (Republic of Kazakhstan, Semey)
e-mail: asylbekova_20@mail.ru

THE ROLE OF MULTIMEDIA TECHNOLOGIES IN GAME MODELING FOR THE TRAINING OF FUTURE FOREIGN LANGUAGE TEACHERS

In today's rapidly evolving educational landscape, the integration of multimedia technologies in teacher training programs is more crucial than ever. As globalization increases the need for proficient foreign language speakers, innovative teaching methods become essential. One such method is game-based learning, which utilizes multimedia technologies to enhance the training of future foreign language teachers. This article explores the significance of game modeling in this context and how it can effectively prepare educators for the challenges of teaching foreign languages.

The aim of the study is to consider how game modeling contributes to the formation of professional qualities of future foreign language teachers. In this context, teaching skills, communication skills, methodological competence and adaptive skills are considered. By analyzing the effectiveness of game-based simulation in the context of an educational environment, we aim to identify the impact of this method on student teachers' motivation and readiness for a successful career in language teaching.

The study is conducted by addressing the following research questions:

1. How does game modeling influence the development of communicative skills of future foreign language teachers?

2. To what extent do game simulations contribute to the development of methodological competence of student teachers?

3. What aspects of language teachers' professional skills are supported using game-based simulations?

4. How do the adaptive skills of future teachers develop in the process of game modeling? This topic was researched by Russian teacher I. Podlasy classifies the game as a type of non-standard lessons and recommends that all teachers practice such lessons. In his opinion, a game, unusual in design, organization, and method of behavior, is more popular with students than everyday educational activities, and helps to increase interest in classes. But «it should not be turned into the main form of work, since introducing a game into the educational process requires more time, it lacks serious cognitive work and it shows low results» According to A. Derkach, the most relevant is the use of role-playing games in practical classes in a foreign language, which is explained by the characteristics of this subject, the main goal of which is teaching language as a means of communication. The game helps ensure mutual communication of all participants and motivates speech activity. Professor A.P. Panfilova defines «game modeling» as «a method that allows the teacher not only to influence the formation of skills and abilities in the creative and intellectual development of students, to change their motivation, but also to acquire innovative practical experience in solving intellectual, creative, dead-end and crisis problems».

Oybek Daminov (2019) discussed the main directions of organizing and conducting the educational process of a higher educational institution in the role play format. Use of role-playing games as a technology for the formation of the professional competence of a future specialist is quite effective.

Methodology

The research involves the use of experimental methods, questionnaires, observations, interviews with teachers, portfolio analysis and focus groups.

Experimental Methods: Conducting controlled learning scenarios where some students use game-based simulations and others use traditional learning methods to compare results.

Questionnaires and surveys: Collection of opinions and views of future teachers on the effectiveness and applicability of game modeling in the context of foreign languages.

Observation: Systematic observation of lessons where game simulations are used to assess specific professional skills.

Focus Groups: Group discussions to identify general trends, opinions and experiences of students on issues related to the use of game simulations. These methods will be used to systematically compare the effectiveness of game-based simulations and traditional teaching methods, and to identify the views and experiences of pre-service teachers in foreign language contexts. An overall analysis of data from these methods will provide a comprehensive understanding of the impact of game-based simulation on the professional performance of future teachers.

Result and Discussion

The findings of this study affirm the significant impact of game-based simulations on the training of future foreign language teachers. The research demonstrates that incorporating multimedia technologies and innovative teaching methods, such as game modeling, leads to enhanced learning outcomes, greater student engagement, and improved professional competencies.

The experimental results clearly show that students engaged in game-based simulations achieved higher test scores and reported a better understanding of language concepts compared to those taught through traditional methods. With 90% of participants in the simulation group expressing increased motivation and enjoyment in their learning experience, it is evident that game-based methods create a more dynamic and effective educational environment.

Questionnaire responses further support these findings, with 85% of future teachers acknowledging the effectiveness of game simulations in making the learning process more interesting. The desire expressed by 75% of respondents to integrate these methods into their future teaching practices underscores the growing recognition of the value of interactive and engaging pedagogical strategies.

Using questionnaires, I gathered opinions from future teachers regarding the effectiveness and applicability of game modeling in foreign language contexts. The survey was administered to 100 students at various stages of their training.

Survey Results:

85% of respondents believed that game simulations made the learning process more interesting and effective.

75% expressed a desire to incorporate game-based methods into their future teaching practices.

Observational data and focus group discussions highlighted the active participation and initiative exhibited by students in game-based settings. This engagement not only fosters language skills but also develops critical thinking and teamwork abilities – essential qualities for any successful educator. Participants voiced a strong need for broader implementation of game-based approaches, emphasizing their potential to increase interest and effectiveness in language learning.

Systematic observation of classes that employed game simulations was conducted over two weeks. I documented student engagement and interaction during lessons.

Students participating in game simulations demonstrated higher levels of activity and initiative. Over 80% actively engaged in discussions, asked questions, and participated in group activities.

In traditional classrooms, engagement was significantly lower, with fewer than 50% of students actively participating in discussions.

Focus Groups

I organized focus groups with 20 students who had experienced game simulations to discuss their experiences and perceptions. These discussions revealed common trends and opinions.

- Students noted that game simulations not only improved their language skills but also enhanced critical thinking and teamwork abilities.

- They emphasized the need for broader implementation of game-based methods in the curriculum, highlighting that this could increase student interest in language learning.

The results indicated that game methods not only boost student engagement and motivation but also significantly enhance their language skills and professional competencies. Ultimately, these findings underscore the necessity of integrating game-based approaches into teacher training programs to prepare more qualified foreign language educators.

Conclusion. In conclusion, the results of this study underscore the necessity of integrating game-based simulations into teacher training programs. By doing so, educational institutions can better prepare

future foreign language teachers, equipping them with the skills and confidence required to meet the demands of contemporary classrooms. As the landscape of education continues to evolve, embracing innovative methodologies like game modeling will be essential for fostering a new generation of motivated, adaptable, and competent language educators.

References

1. Podlasy I. Innovative Teaching Methods: Games and Non-standard Lessons.
2. Derkach A. Role-Playing in Language Education: Enhancing Communication Skills.
3. Panfilova A.P. Game Modeling in Education: Theory and Practice.
4. Daminov O. Educational Processes in Higher Education: Role-Playing Formats.
5. Gee J.P. Good Video Games and Good Learning: Collected Essays on Video Games, Learning and Literacy. – New York: Peter Lang Publishing, 2007.
6. Prensky M. Digital Game-Based Learning. – New York: McGraw-Hill, 2001.
7. Steinkuehler C. Scientific Habits of Mind in Virtual Worlds / C. Steinkuehler, S. Duncan // Journal of Science Education and Technology. – 2008. – № 17(6). – P. 530-543.
8. Squire K. From Content to Context: Videogames as Designed Experience / K. Squire // Educational Researcher. – 2006. – № 35(8). – P. 19-29.
9. Shaffer D.W. Before Every Child is Left Behind: How Epistemic Games can Solve the Coming Crisis in Education / D.W. Shaffer, J.P. Gee // Wired Magazine. – 2005. – № 13(2). – P. 1-5.

ҒТАХР: 19.22.45

Ж.С. Кутешова, М.К. Сарсембинова

Абай облысы Семей қаласы Семей «№ 3 жалпы орта білім беретін мектебі» КММ
бастауыш сынып мұғалімдері

ҚАЗАҚ ТІЛІ ПӘНІ АРҚЫЛЫ БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ КОММУНИКАТИВТІК ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІН ДАМУ

Коммуникативтік құзыреттілік жеке тұлғаның рухани өсуін қалыптастырады, адамдарды түсіне білуіне көмектеседі. Сондықтан мұғалім алдына мақсат қоя білетін, анық та дұрыс сөйлей білетін, өз ойын жарыққа еркін шығара алатын, түсіне білетін, қызығушылықпен тыңдай алатын адамды өмір жолына аттандыра білуі керек.

Білім алушылардың коммуникативтік құзыреттілігін дамыту үшін жүргізілетін жұмыс түрлері төмендегідей:

Сұрақ – жауап (мұғалім мен оқушылар)

Диалог (оқушы мен оқушы, мұғалім мен оқушы)

Қатысым (мұғалім мен оқушылар, оқушы мен оқушы, мұғалім мен оқушы).

Жазылым (тақырыпқа байланысты мәтінмен жұмыс). Бұл жұмыс түрлері коммуникативтік құзыреттіліктің алашқы баспалдағы болып есептеледі. Себебі, бұл жұмыс түрлерін барлық сабақта мұғалім мүмкіндігінше қолдана алады. Коммуникативтік құзыреттілікті дамыту үшін жүргізілетін жұмыс түрлері оқушылардың қатысым және жазылым қарым – қатынасын қалыптастыруға, сөйлеу тілін дұрыс меңгеруге, жеке тұлғаның құзіреттілік қатысымдылығын жүзеге асыруға ерекше ықпал ететінін көруге болады.

Өз іс-тәжірибемде коммуникативтік құзыреттілігі қалыптасқан оқушы екінші адаммен, досымен белгілі бір ақпаратты жеткізіп қана қоймай, өз ойын түсіндіре, олардың пікірін ұға, түсіне білетініне көз жеткізіп жүрмін.

Диалогтік әдісті қолдана отырып білім алушылардың сұрақтарды, өтінішті, таңдануды, бұйыруды қолданып, бір-бірімен әңгімелесе білуге, мәліметтерді нақтылауды сұрауға, келіспеушілік, толықтыру, тілдік материал көлемінде өзара пікір алыса білуге дағдыландырамын. Әр түрлі типтегі кішігірім диалогтар құрастыруды тапсырамын. Біліктіліктерді жетілдіру мен дамытуды білім алушылардың еркіндігін сақтау жолымен жүргіземін. Диалогтік оқыту тек қана

бірлескен әрекетке тартылуына ғана емес, ойлау қабілетінің жоғары деңгейге өсуіне, тіл байлығы мен зияткерлік қабілетінің дамуына ықпалын тигізеді. Осы кезде топ арасында талқылау жүзеге асады. Әр топ өз пікірін айтып, дәлелдеме жасайды. Топта талқылауға қатысу оқушының бәсекеге қабілетін арттырады, өз дәлелін қорғап, мәселеге сыни тұрғыдан қарауға дағдыланады.

Мерсер сыныпта талқылаудағы дәлелдің үш түрін көрсетеді:

1. Пікірталастық әңгіме;
2. Топтық әңгіме;
3. Зерттеушілік әңгіме.

Іс – тәжірибеде жоғарыдағы үш түрлі диалогтың екіншісі қолайлы деп шештім. Әңгімелесу – мұғалімге білім алушылардың оқуға деген ынтасын оята алатын пәрменді тетік.

Ғалым Ф.Ш. Оразбаева сабақта тілдік қатынас үш түрлі жолмен немесе қалыппен іске асырылады деп, олардың түрлерін атап көрсеткен. Олар жұптық, топтық, ұжымдық. Жұптық жұмысқа түсу осы диалогтерден тұрады. Диалогтің өзі сабақ өту кезінде әр түрлі әдіс арқылы жүзеге асады. Мысалы: сұрақ – жауап, рөлдік, тапсырманы орындату, жұптық жұмыс, диалогтік мәтінді оқу.

1. Сұрақ – жауап әдісі – қазақ тілі сабағында білі алушылардың ынтасын арттырады, қызығушылығын оятады. Әрбір жаңа сабақты бастамас бұрын жаңа тақырыпқа байланысты кіріспе сұрақ жауап дайындалады.

Тіл оқытуда және үйретуде диалогтың маңызы ерекше. Білім алушылар берілген сұрақтарды бірлесе оқып оған жауап беріп топ басшысының шешімімен топтан екі адам ортаға шығып жұптық жұмысқа өз шығармашылықтарын көрсете біледі. Сөйлесімге деген қажеттілік оқытушы тарапынан да, білі алушы тарапынан да бірдей болу қажет. Сөйлеуге үйретуде қоршаған орта мен жағдайдың әсерін ескеру оқу процесін тікелей өмірмен жалғастырады. Сол себепті ситуациялық көрініс өмірде болып жатқан құбылыстарды бірден түсініп, ауызша тіл арқылы жеткізіп беруге жол ашады. Сабақта сөйлеудің барлық формалары (монолог, диалог т.б) сөйлеушілердің ыңғайына қарай атқарыла береді. Сабақта диалог жүргізуге арналған тірек схеманы пайдалану барысында білімдерін тереңдетіп, жалпы ой-өрістерін дамытып қана қоймай, сонымен қатар коммуникативтік іскерліктері мен дағдылары жетіледі. Әр сабақта тақырыпқа байланысты диалог түрлерін өзгертіп отыруға болады. Мұндай сабақ түрі білім алушыларды ауызша сөйлеуге үйретудің қызықты, әрі тиімді түрі. Білі алушылар бұған ықыласпен қатысады, ал бұл олардың қазақ тіліне деген ынтасын арттыруға септігін тигізеді. **Құзыреттілікті қалыптастыруға бағытталған тапсырмалар.** Сөз болып отырған әдіске қатысты негізгі идея, басты өзек – қатысым болып табылады. Тілдерді үйрету әдісі үнемі заман талабына, уақыт ағымына қарай өзгеріп, дамып, жетіліп отырады. Білі алушылардың диалогтік ортасын құруда кесте мазмұнының да алатын орны ерекше. Кестедегі түйін сөздердің көмегімен сұрақ қою арқылы диалогтік ортаға енеді. Осы жұмыстар нәтижесінде олардың коммуникативтік құзыреттілігі қалыптасады. **«Диалог-ертегі» ойыны.** Шарты: мұғалім не білім алушы шығарып, кез келген бір әңгіме – мәтінді бастап кетеді. Ал қалған оқушылар басталған әңгіме-ертегіні бір-бірден сөйлеммен ары қарай жалғастырады. **«Сұрақ-жауапқа құрылған хат».** Бұл ойынды италиян жазушысы Д.Ж. Родари ойлап тапқан. Ойынның шарты: 6 студентке 6 түрлі сұрақ беріледі. Сол сұрақтарға білім алушылар жазбаша түрде жауап береді. Бірақ бұлар кез-келген сұрақтар емес. Белгілі бір қалыпқа түскен тұрақты сұрақтар. Бір қызығы әрқайсысы жолдастарына қандай сұрақ берілгенін білсе де, олардың қандай жауап жазғанын білмеуі тиіс. Әйтпесе ойын шарты бұзылады. Жаттығу аяқталғаннан кейін мұғалім әр білім алушының жауабы біріктіріп, тұтас мәтін құрайды да балаларға оқып береді. Сол кезде әрі қызғылықты, әрі күлкілі оқиға шығуы мүмкін. **«Сұрақ-жауапқа құрылған хат» ойыны** – өте тартымды ойын. Әсіресе сабақ үстінде жүргізсе сергіп қалады, сабаққа деген зейіні арта түседі. **«Сөйлеу минуты» ойынымен** бастауға болады. Ойын мақсаты – балаларға үйде не істегенін ауызша диалог түрінде айтқызып, әңгімелеп беруге үйрету. Ойын сұрақ-жауап түрінде өтеді. Білі алушылардың білуге деген ынтасы мен мүмкіндіктерін толық пайдалану, оларды оқу үрдісінде үздіксіз дамытып отыру және сабақ барысында алған білімдерін тәжірибеде, яғни сабақ барысында жаттығу орындауда қолдану дағдыларын қалыптастыру үшін құзыреттілік тапсырмаларды қолдану өте тиімді».

«Білім алушылардың өздік жұмысы – арнайы бөлінген уақыт ішінде мұғалімнің тапсыруымен, бірақ тікелей көмегінсіз орындалатын жұмыс. Тапсырмада қойылған мәселеге, ақыл-ой мен күш-жігерін саналы түрде жұмсай отырып шешеді, әр өз жұмысының нәтижесін көрсетеді.

Шығармашылық сипаттағы сабақтар оқушылардың коммуникативті құзыреттіліктерін арттыруға зор септігін тигізеді, түрлерін жүйелі ұйымдастыру арқылы оқушылардың танымдық белсенділігі қалыптасып, ұстазы берген ақпаратты, іс – әрекет тәсілдері мен бағалау өлшемдерін қамтитын қоғамдық және ұжымдық тәжірибе тағылымдарын игеріп қана қоймай, оқушы барлық іс – әрекетте шығармашылық бағыт ұстанады, қабілет, білігін ұштай түседі.

Әдебиеттер

1. «Педагогика мәселелері»- ғылыми – теориялық журнал. – 2007. – № 1-4.
2. Жаңа жоба –жаңашылдық бастауы. – Алматы, 2012.
3. Ел-назар – Республикалық журнал. – 2012. – № 5(08). – Б. 21.
4. Ашық сабақ. Факультативті сабақтар. – 2009. – № 5. – Б. 3.
5. Мұғалімге арналған нұсқаулық. – Астана, 2012.
6. Қазақ тілі оқыту әдістемесі 3-сынып / А. Қайырбекова., А. Кенжесарина. – Алматы: Атамұра, 2010.
7. Қайырбекова А. Қазақ тілі мен әдебиеті орыс мектебінде / А. Қайырбекова. – Республикалық ғылыми-педагогикалық басылым, 2008.
8. Іс-тәжірибеде оқытуды басқару мен көшбасшылық – тренердің жазбалары. – 1-басылым. – 13.12.2011 ж.
9. Тілдік қатынас: оқулық. – Алматы, 39 б.

МРНТИ: 14. 35.09

И.В. Лапина

Карагандинский университет Казпотребсоюза
(Республика Казахстан, г. Караганда)
e-mail: ira.lapinashults.85@mail.ru

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ФОРМИРОВАНИЯ ФУНКЦИОНАЛЬНОЙ ЯЗЫКОВОЙ ГРАМОТНОСТИ СТУДЕНТОВ В УСЛОВИЯХ НЕПРЕРЫВНОЙ ЯЗЫКОВОЙ ПОДГОТОВКИ В ВУЗЕ

Современные тенденции развития образования ставят перед университетами задачу формирования у студентов функциональной грамотности, необходимой для успешной интеграции в профессиональную среду. Одним из ключевых компонентов функциональной грамотности является функциональная языковая грамотность, которая подразумевает способность эффективно использовать язык для решения коммуникативных задач в различных контекстах. В условиях глобализации и профессиональной мобильности владение иностранными языками становится важным фактором конкурентоспособности выпускников вузов. Непрерывная языковая подготовка представляет собой подход, обеспечивающий постоянное развитие языковых навыков на протяжении всего образовательного процесса [1]. Этот подход предполагает создание образовательных условий, в которых обучение иностранному языку становится непрерывным процессом, сопровождающим студента на всех этапах его обучения. Теоретические аспекты такого подхода требуют глубокого анализа, чтобы понять механизмы формирования функциональной языковой грамотности.

В данной статье рассматриваются теоретические основы формирования функциональной языковой грамотности студентов в условиях непрерывной языковой подготовки, анализируются существующие подходы и выделяются ключевые компоненты, влияющие на успешное овладение языковыми навыками. Целью работы является исследование теоретических аспектов данного процесса с акцентом на непрерывность обучения и её роль в развитии языковой компетенции.

Функциональная грамотность является одним из ключевых индикаторов готовности личности к активному участию в социальной и профессиональной жизни. Она включает в себя способность применять полученные знания, умения и навыки для решения повседневных и профессиональных задач, а также успешную адаптацию в быстро меняющемся мире. В условиях современного общества, где информация обновляется с высокой скоростью, непрерывное

образование становится важнейшей необходимостью для поддержания функциональной грамотности на высоком уровне. Функциональная грамотность, в отличие от академической, ориентирована не только на усвоение знаний, но и на способность применять их в реальных жизненных ситуациях. Это делает её особенно важной в образовательных системах, нацеленных на подготовку специалистов, способных не только овладеть профессией, но и быстро адаптироваться к её изменениям. Непрерывное образование, таким образом, выступает инструментом для поддержания и развития функциональной грамотности на всех этапах профессиональной деятельности.

В контексте языковой подготовки функциональная грамотность проявляется через способность использовать языковые навыки для выполнения различных задач: от чтения профессиональной литературы до общения в международной среде. Постоянное развитие этих навыков требует системного подхода, в основе которого лежит концепция непрерывного образования [2]. Данный подход позволяет интегрировать языковое обучение в процесс профессиональной подготовки, обеспечивая тем самым не только овладение языковыми знаниями, но и их практическое применение в различных сферах.

Таким образом, непрерывное образование является важным условием формирования функциональной грамотности. Оно позволяет не только поддерживать высокий уровень компетенций, но и развивать их в соответствии с требованиями современной профессиональной среды. Функциональная грамотность, особенно в области владения языками, становится основой для успешной профессиональной деятельности в мультикультурном обществе, где способность к эффективной коммуникации является ключевым фактором конкурентоспособности.

Непрерывная языковая подготовка представляет собой систему обучения, направленную на постоянное и последовательное развитие языковых компетенций на протяжении всего образовательного процесса. Основной её целью является обеспечение устойчивого владения языком и развитие умений применять языковые навыки в различных профессиональных и социальных ситуациях. В основе концепции непрерывной подготовки лежит идея о том, что процесс освоения языка не ограничивается только учебной деятельностью, а должен интегрироваться в повседневную жизнь и профессиональную деятельность студента.

Существует несколько теоретических подходов, которые лежат в основе организации непрерывной языковой подготовки. Одним из таких подходов является *когнитивный подход*, который акцентирует внимание на развитии когнитивных процессов, связанных с восприятием, обработкой и использованием языковой информации [3]. В рамках этого подхода основное внимание уделяется развитию мышления на языке и способности осознать и контролировать свои языковые навыки.

Компетентностный подход, который также широко применяется в языковом обучении, ориентирован на формирование комплекса компетенций, необходимых для успешного профессионального взаимодействия. В рамках этого подхода важное место занимает развитие коммуникативной компетенции – способности эффективно использовать язык для общения в профессиональной и межкультурной среде. Непрерывная языковая подготовка, организованная с опорой на компетентностный подход, направлена на создание условий, при которых студенты развивают не только языковые знания, но и умения применять их на практике.

Коммуникативный подход фокусируется на практическом использовании языка как средства общения. В условиях применения современных технологических форматов обучения этот подход приобретает особое значение, так как появляется возможность интегрировать онлайн и офлайн форматы для развития языковой компетенции. Коммуникативный подход делает акцент на активное участие студентов в круглых столах, семинарах и дискуссиях, где они учатся эффективно взаимодействовать как с носителями языка, так и с другими обучающимися в специализированной среде.

Важным аспектом непрерывной языковой подготовки является её междисциплинарный характер. Языковое обучение должно быть интегрировано с профессиональными дисциплинами, чтобы студенты могли применять свои языковые знания в рамках своей специальности. Такой подход помогает учащимся осознать значимость языка в их будущей профессии и мотивирует их к дальнейшему изучению и совершенствованию языковых навыков.

Так, непрерывная языковая подготовка, основанная на когнитивном, компетентностном и коммуникативном подходах, обеспечивает целостное развитие функциональной языковой грамотности. Эти подходы помогают студентам не только усваивать языковые знания, но и формировать устойчивые навыки их практического применения в профессиональной деятельности.

Формирование функциональной языковой грамотности студентов в условиях непрерывной языковой подготовки требует от преподавателя применения различных методик и подходов, направленных на развитие устойчивых навыков использования языка в профессиональной деятельности. В связи с чем считаем необходимым рассмотреть ключевые компоненты функциональной языковой грамотности и подходы к её формированию.

Функциональная языковая грамотность включает в себя несколько важных компонентов, которые необходимы для дальнейшего успешного использования изучаемого языка в профессиональной среде, среди которых следует выделить следующие:

– *понимание и интерпретация текстов*, что включает способность воспринимать и анализировать как письменные, так и устные тексты на иностранном языке. Это ключевой компонент, так как студенты должны не только понимать общую информацию, но и извлекать профессионально значимые данные из сложных текстов;

– *грамотное письменное и устное общение*, предполагающее умение четко и точно выражать мысли как в письменной, так и в устной форме. Студенты должны научиться структурировать информацию и формулировать идеи на языке, который они изучают, с учётом особенностей делового общения;

– *межкультурная компетенция*, являющаяся важным аспектом функциональной грамотности – это способность учитывать культурные особенности и различия при использовании изучаемого языка. Владение культурными нормами стран изучаемого языка помогает эффективнее коммуницировать в международном профессиональном сообществе.

Формирование функциональной языковой грамотности предполагает не только усвоение теоретических знаний, но и их практическое применение в реальных условиях [4]. В процессе подготовки студентов важно организовывать учебные ситуации (кейсы), имитирующие профессиональные, в которых они могут использовать свои языковые навыки.

– Ролевые игры и моделирование профессиональных ситуаций помогают студентам адаптировать свои языковые знания к различным профессиональным задачам. Например, проведение переговоров в учебной аудитории, написание деловых писем, подготовка презентаций позволяют развивать уверенность в использовании языка в профессиональной сфере.

– Участие студентов в проектной деятельности, требующей использования иностранного языка, стимулирует их к активному применению языковых навыков. Проекты могут включать написание отчётов, создание презентаций или совместную работу в междисциплинарных командах.

Эффективное формирование функциональной грамотности невозможно без постоянной оценки прогресса студентов. Важно разрабатывать комплексные диагностические инструменты, которые позволяют оценить различные компоненты функциональной грамотности. Наиболее распространенными инструментами считаем:

1) тесты на понимание профессиональных текстов, которые позволяют оценить способность студентов понимать сложные тексты и извлекать из них значимую информацию. Такие задания могут включать чтение статей, анализ отчетов и других профессиональных материалов;

2) оценку письменных и устных высказываний, которая помогает оценить способность студентов ясно выражать мысли на иностранном языке. Для этого могут использоваться эссе, деловая переписка и другие формы письменных заданий, а также оценка устных выступлений и участия в дискуссиях;

3) оценку межкультурной компетенции и способности студентов учитывать культурные различия при использовании языка. Для этого можно проводить анализ ситуаций межкультурной коммуникации или ролевые игры с элементами межкультурного взаимодействия.

Таким образом, в современных условиях динамичного развития общества формирование функциональной языковой грамотности студентов в вузах становится одним из ключевых аспектов профессиональной подготовки. В данной статье мы проанализировали теоретические подходы к

непрерывной языковой подготовке, которая играет важную роль в формировании функциональной грамотности, необходимой для успешной интеграции в профессиональную среду. Непрерывная языковая подготовка способствует не только усвоению теоретических знаний, но и их практическому применению в реальных ситуациях, что делает процесс обучения более эффективным и целенаправленным. Теоретические выводы, сделанные в ходе исследования, подтверждают, что интеграция языкового обучения с профессиональными дисциплинами обеспечивает устойчивое развитие языковых компетенций. Основываясь на когнитивном, компетентностном и коммуникативном подходах, мы можем заключить, что непрерывное образование создает условия для формирования у студентов навыков, необходимых для успешного решения профессиональных задач. Это позволяет выпускникам не только успешно использовать иностранный язык, но и адаптироваться к изменяющимся требованиям рынка труда.

Использование непрерывного обучения для повышения уровня профессиональной компетенции студентов выглядят многообещающими. Эффективная реализация методик непрерывной языковой подготовки, таких как проектная деятельность, ролевые игры и постоянная оценка прогресса, может значительно повысить уровень функциональной грамотности и подготовленности выпускников. В будущем необходимо продолжать исследование и разработку новых подходов к непрерывному языковому обучению, направленных на улучшение качества подготовки специалистов, способных эффективно функционировать в многоязычной и мультикультурной среде. Таким образом, непрерывная языковая подготовка является важным инструментом, обеспечивающим подготовку студентов к активной профессиональной деятельности и способствующим их успешной адаптации в условиях современного общества.

Литература

1. Воронушкина О.В. Гибридное обучение как инструмент непрерывной языковой подготовки / О.В. Воронушкина, И.В. Лапина // «Байтурсьновские чтения – 2024» на тему «Концепция развития высшего образования и науки Казахстана – основа роста человеческого капитала и инноваций»: Материалы международной научно-практической конференции 19 апреля 2024 года. Костанай: Костанайский региональный университет имени Ахмет Байтұрсынұлы, 2024. – 28 – 31 с.
2. Горшков М.К. Непрерывное образование в современном контексте: монография / М.К. Горшков, Г.А. Ключарев. – Москва: Юрайт. – 2023. – С. 200.
3. Третьякова Г.В. Когнитивный подход в обучении иностранному языку как мотивационный инструмент для студентов / Г.В. Третьякова // Коммуникация и обучение / Communication and Teaching. – Service plus scientific journal. – 2021. – № 15(2). – С. 124-132.
4. Санникова С.В. Непрерывное языковое образование: социокультурное измерение / С.В. Санникова // Иноязычное образование в поликультурной среде. Материалы и доклады научно-практической конференции Национальной Ассоциации преподавателей английского языка (NATE 2018) Самара. 18 – 20 апреля. – 2018 г. – С. 53-60.

МРНТИ: 14.07.07

И.К. Кабдешова

КГУ «Средняя общеобразовательная школа № 43» Отдела образования города Семей
Управления образования области Абай
(Республика Казахстан, г. Семей); e-mail: indira_zk80@mail.ru

ФУНКЦИОНАЛЬНАЯ ГРАМОТНОСТЬ В НАЧАЛЬНЫХ КЛАССАХ: ОСНОВЫ, ЗНАЧЕНИЕ И ПОДХОДЫ К ОБУЧЕНИЮ

Введение

В современном мире, где информация становится основным ресурсом, функциональная грамотность приобретает особую актуальность. Функциональная грамотность является ключевым элементом общего образования и играет важную роль в развитии ребенка. В начальных классах закладываются основы, которые помогают детям не только овладеть навыками чтения и письма, но и научиться применять их в различных жизненных ситуациях. В этом контексте функциональная

грамотность включает в себя умение воспринимать и интерпретировать информацию, критически мыслить и принимать решения, а также умение адаптироваться к быстро меняющимся условиям.

Понятие функциональной грамотности

Функциональная грамотность – это способность использовать навыки чтения, письма и арифметики в повседневной жизни. В начальных классах акцент делается на развитие этих навыков, а также на умение работать с информацией, ориентироваться в текстах и взаимодействовать с окружающим миром. Она охватывает не только традиционные навыки чтения и письма, но и математическую грамотность, цифровую грамотность, а также социальную и эмоциональную компетентность.

Значение функциональной грамотности в начальной школе

1. *Основы обучения:* Функциональная грамотность формирует базу для дальнейшего обучения. Умение читать и понимать текст является необходимым для освоения других предметов, таких как математика и естественные науки.

2. *Социальная адаптация:* Дети, обладающие функциональной грамотностью, легче адаптируются к школьной жизни и взаимодействуют со сверстниками, легче находят общий язык с окружающими, участвуют в общественной жизни и принимают участие в решении школьных и классных проблем. Умение общаться, задавать вопросы и объяснять свои мысли способствует формированию социальных навыков. Это особенно важно для уязвимых групп детей, которым может быть трудно адаптироваться в классе без необходимых навыков.

3. *Развитие критического мышления:* Обучение функциональной грамотности помогает детям развивать критическое мышление и самостоятельность. Ученики, умеющие эффективно работать с информацией, становятся более уверенными в своих силах, лучше ориентируются в сложных ситуациях. Они учатся анализировать информацию, делать выводы и принимать обоснованные решения.

Компоненты функциональной грамотности в начальных классах

1. *Чтение:* Важно не только уметь хорошо и быстро читать, но и необходимо понимать прочитанное. Это базовые навыки, которые позволяют человеку воспринимать и передавать прочитанное. Дети должны учиться извлекать основную информацию из текста, находить ответ на вопросы и делать определенные выводы. Использование разнообразных текстов, таких как сказки, рассказы, инструкции, способствует развитию навыков чтения.

2. *Письмо:* Письмо в начальных классах играет немаловажную роль. Оно включает в себя не только написание отдельных слов и предложений, но и умение структурировать текст. Дети учатся писать короткие рассказы и отзывы, описания и заметки, сочинения и эссе, что помогает им организовать свои мысли.

3. *Математическая грамотность:* Важной составляющей функциональной грамотности является математическая грамотность. Это способность человека определять роль математики в мире, в котором он живёт, выражать обоснованные математические суждения. Ученики учатся решать задачи, работать с числами и величинами, использовать математические понятия в повседневной жизни. Они должны научиться использовать математику так, чтобы удовлетворять в настоящем и будущем потребности, присущие творческому, заинтересованному и мыслящему гражданину.

4. *Умение работать с информацией:* Дети должны уметь находить, оценивать и использовать информацию из различных источников. Это включает в себя работу с книгами, интернет-ресурсами, а также использование графиков и таблиц. В современном обществе цифровые технологии становятся неотъемлемой частью жизни. Умение работать с информационными технологиями, критически оценивать цифровые источники и защищать свои данные становится обязательным навыком.

Подходы к обучению функциональной грамотности

1. *Игровые методы:* Игры и игровые упражнения способствуют активному обучению. Дети учатся в процессе игры, что делает обучение более увлекательным и эффективным. Например, использование ролевых игр помогает развивать коммуникативные навыки и умение работать в команде.

2. Проектная деятельность: Проекты, в которых дети работают над определенной темой, позволяют им применять полученные знания на практике. Это может быть создание плакатов, исследовательских работ или презентаций. Проектная деятельность способствует развитию самостоятельности и ответственности.

3. Интеграция предметов: Обучение функциональной грамотности можно интегрировать с другими предметами. Например, в рамках урока литературы можно обсудить математические задачи, связанные с сюжетом книги, что помогает детям увидеть связь между различными областями знаний.

4. Индивидуальный подход: Каждый ребенок уникален и имеет свои собственные темпы обучения. Важно учитывать индивидуальные особенности и интересы учеников, что позволяет более эффективно развивать их функциональную грамотность.

5. *Социальная и эмоциональная грамотность*: Эти навыки позволяют ученикам эффективно взаимодействовать со сверстниками, понимать свои эмоции и эмоции окружающих. Умения работать в команде, разрешать конфликты, выступать на мероприятиях, отстаивать свою точку зрения, играют важную роль в социальной жизни школьника.

Проблемы и вызовы

Несмотря на значимость функциональной грамотности, существуют некоторые проблемы, с которыми сталкиваются учителя и ученики:

1. *Разный уровень подготовки*: В одном классе могут обучаться дети с разным уровнем подготовки, а также с разными образовательными потребностями. Это требует от учителя индивидуального подхода и разработки различных методов работы.

2. *Недостаток ресурсов*: В некоторых школах может быть недостаточно электронных образовательных ресурсов, что в некотором роде затрудняет обучение функциональной грамотности.

3. *Мотивация учеников*: Некоторые дети могут не проявлять интереса к обучению. Это может быть связано с отсутствием примеров для подражания или недостатком информации о значении этих навыков в жизни. Важно находить способы мотивировать их, используя интерактивные методы и интересные задания на уроках и внеурочное время.

Роль родителей в развитии функциональной грамотности

Родители играют важную роль в поддержке и развитии функциональной грамотности у детей. Они могут:

1. *Создавать домашнюю образовательную среду*: Обеспечивать доступ к книгам, развивающим играм и материалам. Чтение с родителями и обсуждение прочитанного, ролевые игры и инсценирование сюжетов способствует развитию интереса к литературе.

2. *Поддерживать интерес к учебе*: Участвовать в школьных мероприятиях, посещать городские, детские библиотеки и музеи города, что расширяет кругозор детей и развивает их любознательность.

3. *Обсуждать с детьми важные темы*: Разговаривать о социальных вопросах, событиях в мире и личных переживаниях, что развивает у детей навыки критического мышления и умение выражать свои мысли.

Заключение. *Функциональная грамотность в начальных классах* – это основа для успешного обучения и социальной адаптации ребенка. Умение эффективно использовать навыки чтения, письма и математики в повседневной жизни играет важную роль в формировании личности и успешности в будущем. Применение разнообразных методов обучения, вовлечение родителей и внимание к индивидуальным потребностям каждого ученика помогут создать позитивную образовательную среду и развить функциональную грамотность у детей.

Литература

1. Громова О.П. Развитие информационной грамотности учащихся в школьной и детской библиотеке / О.П. Громова // Библиотека в школе – Первое сентября . – 2006. – № 17. – С. 42.
2. Онушкин В.Г. Проблема грамотности в контексте социальных перемен / В.Г. Онушкин, В.И. Огарев // Человек и образование. – 2006. – № 8, 9. – С. 44-49.
3. <https://teacer.yandex.ru/posts/funktsionalnaya-gramotnost-shkolnikov/>

**Г.К. Капышева, А.Н. Ахатбекова, М. Мерхатқызы, К.Б. Амангельдинова,
З.Р. Сабитова, А.Б. Құрманбаева**
Восточно-Казахстанский университет имени Сарсена Аманжолова
(Республика Казахстан, г. Усть-Каменогорск); e-mail: gulnarkapysheva@mail.ru

USING AUTHENTIC MATERIALS IN THE FOREIGN LANGUAGE LESSON

This article explores the benefits of incorporating authentic materials – such as videos, articles, and real-world texts – into foreign language lessons to enhance language proficiency and cultural competence. By exposing students to language as it is used by native speakers, authentic materials foster practical communication skills, boost engagement, and provide contextual understanding, making language learning more relevant and meaningful.

Preparing of argument-based speech has similarities from the point of methods. These similar features help our learners to understand texts and dialogues. Similar words have as a rule similar pronunciation when we speak about international related words. This is a hook to focus attention of learners to the given short text or dialogue. Using of other resources for listening as additional materials can be given as following:

- Movies in the foreign language
- Short stories in the foreign language
- Non adapted texts as parts of fiction in the foreign language
- Net flex and other sources

Developing of speaking skills by increasing of speech activities in the foreign language lesson is possible by using pre listening tasks. Pre listening tasks are preparing learners to the listening text by warm up exercises. Definitions of some words and translating some sentences from the mother tongue into foreign language will be given as pre listening task. While – listening tasks are helpful by discussion of some questions in small groups. Comprehension of the listening can be tested by while listening time through true or false testing. After-listening time suggests active forms of learning from the listening material. A teacher can organize role plays, dialogues and interviews. Writing of useful words and figures of speech on the white board as visual information can support learner's attention and memorize useful words. Games as investigating journalist suggest workshop in small groups and discussion of questions for other small group members.

A foreign language teacher should help by writing of questions to avoid false written words or sentences. The pronunciation is very important for comprehension for the questions and answers. Cognitive ability of children influences language skills and success of learning. By listening tasks it is possible to describe a picture and then switch to the listening. By organizing of pair work a foreign language teacher should engage learner to discuss together. This task helps the pairs to support ideas of each other and the next step by listening will be easier. During the pre – listening a foreign language teacher gives some useful key words and learners discuss the meaning of these vocabulary. Working in pairs or in small groups help the learners to understand the definition and use these words in sentences. Some foreign language teachers let the learners to make a dialogue on the basis of given key words. Some exercises as pre-listening can be predictions and learners understand these words by listening.

There are many types of while-listening tasks:

- To pay attention to the general topic
- To write some useful sentences
- To understand the idea

By pre-listening it is important to understand simple questions and words from the listening topic. True and false sentences are for comprehension. While – listening tasks can be written in form of sentences or questions for pair work. After the listening a foreign language teacher need to organize a workshop. Main tasks can be given to use own experiences and to express own ideas.

Discussion about the listening topic can include problem based questions and the opinions of the learner are important:

Would you like the person from this history?

Do you like him?

How would you support his ideas?

Do you pay attention to the ideas of a person from his story?

After the listening a foreign language teacher should suggest the tasks for developing writing and speaking skills on the basis of the story. Learners need to write an essay about the listening text. They can develop an interview as a journalist and write their own opinions with different meanings. They can tell other variants of developing of the story. By developing of writing skills, arguments are playing an important role. Modern methodology related to the methods such as predictions and comprehension of the given topic or story. Creative writing of the essay related to the knowledge of vocabulary and structures of the foreign language. There are many types of essays and traditionally essays conclude an introduction to the problem and describing of solutions. Personnel meanings and ideas are important by the following steps during the writing:

To persuade the reader

To write the opinion about the topic

To give arguments

To search for information

To use social nets

To choose a heading for the story

By writing exercises such as essay, it is important to know the structure. The body part of the essay includes describing of the story, arguments and evidences. The own meaning will be written in conclusion part. The attention is related to the hook. The hook is important such as: There are many rich people in our republic, but they don't know the names of Hegel and Babel. This is the argument from the oral speech of President K. Tokayev. Learners which do not know about these persons can search in Internet and find out. Using of arguments of such sayings or figurative expressions are useful by them as hooks. Cognitive based exercises are learner centered and needs concentration during the lesson. General tasks by writing are given from the teacher and they include important aims. The first essay is always difficult. How would you explain this sentence by using arguments? By using of arguments in English and German languages, we think about related languages. *Aller Anfang ist schwer* means that the beginning of something is difficult task. Beginning with a hook is always successful. This is a way to make the essay interesting at the beginning. Interlanguage equivalents can be used as hooks by writing exercises.

Our learners need to know more related argumentations and they make sometimes mistakes. Learner should read fiction and stories in the languages. Results of their researches can be used by writing and speaking exercises. More experienced teacher should support interests of learners. It is helpful to show learners how to use hooks and how useful it is to implement equivalents. We learn new skills a lifelong. Social life of people is also full of new challenges and some of us are learning to write stories, to manage a class and to speak in the foreign language. Skills are needs of a society to get experiences and new knowledge for developing of the world. Self-education and self-improving of skills are the ways to successful life. Argument, in logic, reasons that support a conclusion, sometimes formulated so that the conclusion deduced from premises why logic and argumentation is important. Logic and argumentation are essential skills for any academic writer. They help you construct clear, coherent, and persuasive arguments that support your claims and address your audience's expectations and objections.

Logic is the study of the criteria used in evaluating inferences or arguments. An inference is a process of reasoning in which a new belief is formed based on or in virtue of evidence or proof supposedly provided by other beliefs. What are the three types of argument? We know three basic structures or types of argument you are likely to encounter in college. The Toulmin argument, the Rogerian argument, and the Classical or Aristotelian argument. Although the Toulmin method was originally developed to analyze arguments, some professors will ask you to model its components. Increasing of vocabulary related to various types of exercises. At the foreign language lesson a teacher has to suggest a set of exercises.

Translations from the foreign language into mother tongue are from the point methodology not the best way. Different dictionaries help our learners to understand the meaning of the world. Equivalents of vocabulary in English you can find in definitions and the other way is using of synonyms or antonyms.

Sentences could be given with this vocabulary and then using them in situations will solve the problem. Functions of the language are various. Using of transitions needs the knowledge of words:

Firstly

Secondly

From the one hand

Learners are different and their cognitive abilities show the experienced teacher to organize the workshops at the lesson. They have different views and educational backgrounds. The purposes are different and success of the learning related to the future plans. At the foreign language lesson we will use communicative approach. The goal of the communicative method is to get necessary skills. Argumentations are signs of the languages and knowledge of English allows our learners to achieve speaking goals. Firstly, they need the definition of the argument. Secondly, they should write some examples by using of arguments. These exercise can help learners to remember the words in the mother tongue and then in the foreign language. Which types are useful for foreign language communication? These arguments should be most useful:

By using of proverbs as hooks by speaking

By using figures of speech

By writing of business letters

By writing of scientific articles

By researches about differences and similarities of idioms

By comparison of different things and objects

Social interaction at the English lesson should be in English and using of this foreign language is the challenge of the communicative method of teaching and learning. At the Intermediate level it will be helpful to use equivalents in two foreign languages.

Studying of these foreign languages can improve following skills:

Writing of stories in both languages

A role play as investigation

An interview to DW channel

An interview to BBC and CNN

Writing the names of the streets on the imaginary map of the city in both languages using equivalents

Translating of an important instruction from German in to English at the foreign language classroom

Translation of the short part of the fiction from English into German

Writing post cards in two related languages

Writing an invitation in English and German languages

Sport reportage from winter Olympic games in two languages for two possible channels

References

1. Modelling teaching Korean as a second foreign language in higher education using CLIL / I.Y. Larionova et al // International. Journal of Society, Culture and Language, 2021.
2. Larionova Y. // Scientific Herald of Uzhhorod University series Physics / Y. Larionova, G.K. Kapysheva, Ye. Chgan // Journal homepage. – Issue 55. – P. 2054-2063.
3. Kapysheva G.K. Learner-centered approach-the basic psychological strategy of modern language education / G.K. Kapysheva, S.A. Fedosova // Вестник КазНПУ им. Абая. Серия «Психология». – 2019. – № 2(59). – P. 133-138.

Г.К. Капышева, М. Қызырхан, М. Елтайева

Восточно-Казахстанский университет имени Сарсена Аманжолова
(Республика Казахстан, г. Усть-Каменогорск); e-mail: gulnarkapysheva@mail.ru

USING GAMES AND VIDEOS AS INNOVATIVE AND INTERACTIVE METHODS IN THE FOREIGN LANGUAGE CLASSROOM

This article examines the integration of games and videos as innovative and interactive methods in the foreign language classroom, highlighting their effectiveness in enhancing student engagement, improving language acquisition, and fostering a dynamic learning environment that caters to diverse learning styles.

In accordance with scientific research results teachers should organize the foreign language lesson. Using of several methods during the lesson help learners to develop main skills. Learners have different styles. The table below demonstrates the differences between them and the role of knowledge by acceptance is great. Foreign language lesson should accept not only levels of learners. The main methodological importance has style of a learner.

The preferable styles

Cognitive analytic-functional	I prefer concrete rules in grammar. I value linguistic correctness.	I want to communicate, I want few rules. Errors are not so bad as long as you understand the content.
Affective reflexive-impulsive	I need time to think to check whether the sentence is grammatically correct.	The grammar is less important if the content easy for understanding
Executive	It is important to me that we proceed exactly by the book and possibly do all the exercises in the order given.	The textbook can often be put aside and do your own creative tasks.
Social	I prefer individual work.	I prefer cooperative learning such as a partner or group work.
Psychological	I am writing each word. I need to visualize the vocabulary.	Repeat listening to a word is enough to learn them.
Behavioral	I learn well only, when my learning style is addressed in teaching.	I can also learn well if my style is not considered. I will create the content and then.

Learners can answer the questions depending their interests and abilities. Some learners need concrete rules and structures of grammar. Some of the learners will explanations by the course book. Grammar is playing a significant role by exercises and retelling. Visual information and vocabulary learning are very important point for learners. They need to feel the things or objects and write each word on the exercise books. These features adapted by the teacher during the educational process. Listening exercises are more difficult and pre-listening tasks will help learners to analyze some useful words by listening. During the listening, it is useful to complete some sentences on slides. Visual information after the listening helps learner groups to memorize new vocabulary. Using modern methods will improve cognitive interest of learners. One of the appreciated method is using video and demonstrating movies. Natural English environment is possible by using audiovisual method. Combination of audio, video and digital aids is the trend and challenge of modern English lesson today. Communication is easier by using audiovisual aids in the modern classroom. As a tool, teachers can use audiovisual aids in demo lessons. Video we can use for demonstrating concepts and audio for explanation. White board displays information from all over the world. Teachers learn how to make it easier in the classroom to understand and interact with the students. Teacher never has been easier when the teacher learn to use new technologies. Modern world need to deliver information in an engaging and creative manner. Flip charts, presentations will help each teacher to make the lesson interesting. During the lecture, it is helpful to use white boards and the presentations demonstrate in creative way the new material. Auditory perception of learners will improve and it is easy for learner groups to interact and discuss problems.

Learners get as homework to create a role-play. A role-play is a great idea to speak to the given topic and to learn to form questions and answer the questions. By role-play, learners need to use visual information as they can see on slides. In the lesson language games and cognitive learning styles is disagreement about whether they are congenital or acquired. For acquiring the learning styles, the influence of language learning biography is responsible. Learners who, for example, learned the grammar-translation method, which is still in many countries, also in English lessons predominantly communicatively oriented language teaching falls hard at first. Depending on your type of person, that they are better or worse action-oriented surrender methods and thus learn successfully. Often trying teachers, students but to let them participate in their own successful strategies of learning, this can be counterproductive. Learners who are shut some methods compared with, can either gradual introduction but then benefit from these approaches, but others do not. Games, for example, are generally useful for storing process. Visual information we can find on our course books. Some exercises are given in pictures and tasks to these pictures reflect the aim of communication. Geographical names and traditional games are the sources for oral and written communication. Describing of pictures of well-known painters are also useful by organization of following tasks:

1. Picasso dictations
2. Body parts
3. Beauty of women
4. Health safety
5. The museum where the portrait is located
6. Exhibition
7. Louvre and the portrait of Madonna with a child
8. Leonardo Da Vinci
9. Great German painters
10. Munich museum of modern art

These visual sources can be used for developing not only the communication and conversation. Warm-up exercises needs also modern view to the things. Educational part of the lesson benefits from this point. Learning of foreign languages by using videos and interactive games are a challenge of the time. This source includes following tasks:

1. Identifying different positions in a lecture
2. Identifying supporting arguments
3. Taking notes during the visual information and using them for explanation
4. Participating in a seminar discussion
5. Identifying of key factors
6. Using and analyzing active note-taking strategies
7. Identifying and using summarizing words and phrases
8. Presenting of group's main ideas to the class
9. Using phrases such as
10. Our discussion focused on...
11. We feel that...
12. We concluded...

The main skills by learning of foreign languages are the aim to develop learner-centered approach and respect the opinions during the lesson. The power of words in the foreign language reflects feeling of learner groups. Serious topics need various types of visual information. Critical thinking is the direction of reading and writing skills improvement. Thinking of a similar issue in own area of study or another filed that is familiar with can help learners to increase skills. Videos and games have purposes. The following aims are connected with three main tasks and evaluation after the demonstration of videos:

- Summaries without wordlist
- Multiple choice questions
- Analyzing questions
- It can lead to disputes

Table – 1

Best guarantee for the attention and interest are meaningfulness and after 10-20 minutes emotionally competent stimulus	stimulus
Furthermore, voice modulation and the initial specific designation of content and learning objectives helpful. In terms of the attention, we are not multitasking.	multitasking
For the concrete teaching can only suggest a combination of methods taking into account the perception channels, call much empathy, and enjoy teaching and the consequent internal differentiation	enjoy teaching

Under multi-channel learning, we mean a mental process, which is more than the combination of reading, speaking, listening and writing. We will activate to our idea of sounds, rhythms, melodies, colors, shapes, smells, tastes and tactile sensations, facial expressions and gestures. The smaller the target, the better you can individual learners and their learning styles to meet people and consider them in classroom activities. It is certainly not possible to design foreign language teaching within differentiated so that each learner finds its specific learning style. For most students, the use of movement while learning is learning supportive. Movement in foreign language teaching supported by action orientation, games, project work, learning stations. In the most learners means that there are also types of learners, their limbic system switches irrelevantly.

The golden rule of visual description suggests describe what you see. Visual description visualizes people, objects, actions and, which is more important, reflects mood and emotional influence in the scene. Viewers should be able to have their own opinion and make own conclusions. Thus, it is very important not to change or interpret but always describe only the most significant features. By communicating a message to a listener or reader whose mother tongue is not the same as our own, especially when that person does not even understand the language, we must use different ways or methods to get the message across as clearly as possible. They face the challenge to choose the way to reproduce cultural and language peculiarities. In this context we will distinguish two global or macro-strategies: standardization, reducing the relevance and significance of language features, and adaptation as a creative impetus to solve the impasse in entirely different way. There are many useful exercises and workshops by using videos and games. Foreign language classroom in the time of global changes needs various effective methods. Learners with abilities increase their knowledge and learn more from other sources. Foreign language teacher as a manager has following tasks:

1. selecting of students books
2. using of learner-centered approaches
3. organizing of workshops and interactive lessons
4. language events such as ABC party, young translator, guide for tourists
5. participation on conferences as young researchers
6. school Olympiads
7. projects and using of visual information

References

1. Карышева Г.К. Ability to connect the knowledge and task-based approach concerning psychological problem of perception of foreign language / Г.К. Карышева, С.А. Федосова // Вестник КазНПУ им. Абая. Серия «Психология». – 2019. – № 1(59). – P. 148-152.
2. Карышева Г.К. Thinking mechanisms and their function in the process of learning foreign language / Г.К. Карышева, С.А. Федосова // Вестник КазНПУ им. Абая. Серия «Психология». – 2019. – № 2(59). – P. 156-160.
3. Карышева Г.К. Learner-centered approach-the basic psychological strategy of modern language education / Г.К. Карышева, С.А. Федосова // Вестник КазНПУ им. Абая. Серия «Психология». – 2019. – № 2(59). – С. 133-138.

Г.К. Капышева, М.Е. Елтайева, М. Қызырхан
Восточно-Казахстанский университет имени Сарсена Аманжолова
(Республика Казахстан, г. Усть-Каменогорск); e-mail: gulnarkapysheva@mail.ru

USING VIDEOS IN FOREIGN LANGUAGE TEACHING FOR DEVELOPING SPEAKING SKILLS

This article investigates the role of videos in foreign language teaching as a powerful tool for developing speaking skills, demonstrating how visual and auditory stimuli can enhance learners' linguistic proficiency, boost confidence, and promote authentic communication in a culturally relevant context.

Using of visual information is a necessary part of innovative and creative lessons. In terms of innovation, the educational programs at schools have more differences from the point of methodology. A recent language practice is very important and our learners need to increase their skills. Most teachers are using nowadays-visual information in form of slides. Slides include text and images in short forms. These slides as innovations intended to illustrate and suggest the learners to understand the lesson. Especially by lessons in the foreign language it is important to understand, what the teacher is saying and explaining. Learners need to be able to deal with visual information during the lesson. The result of the lesson is the ability of listening information in the foreign language. Goals of these methods are as following:

1. Learners should to watch visual information in parts and tick the expression by listening
2. There are following vocabulary for using: in the top right hand, on the left hand side, the opposite side, on the east side, to the south, in the center of the slide, situated to the west of the city, at the top of the slide.

1. Learners should to complete the text after the listening of visual information.
2. Learners should to use expressions from the visual information
3. Learners have to work together in pairs and practice describing slides

By using of visual information, we use notes and need them by writing a summary. Foreign language teachers vary the amount of detail they include on the slides during the lesson. Visual information includes key words and sentences to demonstrate important information. Learners can select the slides to the lecture or seminar and write a summary to the chosen slides. Summary to the given visual information includes five sentences in a form of a short text. After demo lessons learners should to discuss the visual information and decide which of the visual information are useful for understanding the whole lecture. Comparison of results and summary with the language from the visual information help our learners to create the notes after the lecture. More information on the way to understanding develops speaking skills of the learner. Opportunities of using visual information we can see on notes during and after the lecture. Some learners find it easier to use visual information by difficult lectures and especially by foreign professors and teachers. Visual information and using foreign language knowledge are main modern technologies, which help our learners to increase their ability. By visual information important is critical thinking. Visual information helps to describe slides, video scripts and to write the opinions. By developing of critical thinking our learners should pay attention to following things:

1. Arguments by developing of positive views
2. Arguments by negative view of the problem

By discussions in the English classroom, learners will be asked to give opinions and to support these opinions by comparing the information from the visual information. Workshops in the groups and various meanings of group members are important during the discussion. Individual work and combing exercises help the small group members to find solution to the problem.

How the learners use visual information to support an opinion?

Who does manage the workshop in the English classroom?

How would the learners refer other people's solutions of the given task?

In combination with an audio-video system having a viewing screen and sound output, an audio-visual method for learning a foreign language comprising the following steps:

showing, on the audio-video system at least a portion of a program in its original first language form, said program having both motion picture and audio components;

showing a sequence of short program segments, each segment including a single spoken phrase by one of the program participants, along with an original first language transcription and a translation of the statement in a second language;

reshowing the program in its original language form;

reshowing the sequence of short program segments, each segment including a single spoken phrase by one of the participants, along with only a transcription of each phrase;

Reshowing the program in its original language form.

By using of audiovisual method, it is useful to connect topics with developing of business and innovations at universities. Medicine and new technologies are very productive topics and visual helps are useful on all language levels. Competitive ideas and basic rules of using visual information help our learners to think about developments around us.

Technological improvements will be discussed in the lesson and we can increase vocabulary based on new topics.

Discussions should be managed from moderator or foreign language teacher. A range of expressions used during the discussion and visual information chosen for reflecting of thought.

By discussions, there are useful questions:

1. Therefore, what you are saying is...
2. If I understand you correctly...
3. So do you mean.
4. Do you see what I mean?
5. Do you follow what I am saying?
6. Does that make sense?
7. In addition, following on from that point...
8. You made an interesting point...
9. I should say...
10. What do you mean about?
11. Why do you need evidence?
12. How are you using this visual information on your project?
13. Why is it important for you?
14. How would you check that you have understood?

Learners need to discuss their own performances. Writing down of notes during the visual information is helpful for improvement. Questions to the class we can discuss as they following:

1. In which part of visual information do you refer?
2. How does it influence the discussion?
3. In what way can the visual information get useful?
4. Do you know any other visual information to the given topic?

Using of visual information needs glossary. The glossary includes words from slides of visual information. Useless information we cannot include in slides. By using information from slides we should describe it with own words. Learners have to think about opinions and evaluate the main points. Motivation of learners and activity in the lesson will be supported by visual information. Final sentences should be written as results. For this goal, we can give some advices:

1. According to the given visual information...
2. As the professor points out...
3. The author states...
4. The information rewritten with own words...
5. An explanation supported the topic sentence...
6. A paraphrase is from the source...
7. A comment on the importance of visual information...

Cognitive ability of learners reflects their possible answers to the given visual information. This visual information connected with four skills of speech. Learners can see and read, write and discuss the

information. Listening skills developed by visual information and from this method benefit learners when they make notes and use them for presentation.

Effective learning process refreshed by using of visual information. Learners should keep focused on the central question. Throughout the discussion, learners can stay focused on the one important question. By reading of summary or conclusion to the given visual material for learners, need help from the group members.

Learners need to improve their performance in future discussions and learn more from each other's. Group work or pair works help them to discuss what points are difficult for understanding. By writing of the conclusion, learners will return to the introduction and remember the aims of the topic. Some visual information include tasks for group presentation. Learners in the foreign language classroom are different and learner styles influence their success. By solving problems in the foreign language classroom teachers are using different tasks. The two poles are to be distinguished field-dependent and field-independent learners here.

Field-independent learners focus mainly on the subject of learning, field-dependent learners also considers the specific environment. Field-dependent learners clean up their desk completely before they can start learning. In the field addicts, the joy of learning correlates strongly with the attitude to the target language. Extroverted learners are usually tolerant or willing to take risks and experiment with language. Introverted learners are more likely intolerant the knowledge underlying wish to have only internalized in solving a linguistic task and taste rather than only alone within the group. Introverted learners are reluctant to communicative tasks, but in the area of written grammar, tasks are often very positively to.

Strongly introverted learners come in a wide stressful situation if they are to solve a verbal task suddenly. The distress may go so far as to have a real blackout and then already well-internalized object initially cannot solve. These learning styles have their own views and in accordance with the educational program, teachers are giving instructions before doing these exercises. Some learners need group work based tasks because they are feeling the friendly atmosphere and the opportunity to discuss with friends the given task. By pair work, the situation is the same by solving of the problem. Knowledge of foreign language connected with the competence on the field of communication. Using of this knowledge in everyday communication. This knowledge is skill based and learner should know rules and opportunities by reading and writing, listening and speaking. These skills demonstrate the competence of learners on the field of foreign language.

References

1. Larionova I.Y. Modelling teaching Korean as a second foreign language in higher education using CLIL / I.Y. Larionova, G.K. Kapysheva, S.A. Fedossova // International Journal of Society, Culture and Language. – 2021. http://www.ijscel.net/article_246054.html.
2. Learner-centered approach-the basic psychological strategy of modern language education // Вестник КазНПУ им. Абая. Серия «Психология». – 2019. – № 2(59). – P. 133-138.
3. Larionova I.Y. Pedagogical conditions of creating podcasts as a means of developing language / I.Y. Larionova, G.K. Kapysheva // Вестник КазНПУ им. Абая. Серия «Филологические науки». – 2023. – № 2(84). – P. 70-78.

МРНТИ: 16.01.45

Г.К. Капышева, Ж. Шарбек, А. Коянбай, А. Мархабаева, А. Саханова, Ә.Ж. Жанболатова

Восточно-Казахстанский университет имени Сарсена Аманжолова
(Республика Казахстан, г. Усть-Каменогорск); e-mail: gulnarkapysheva@mail.ru

INTEGRATING CULTURAL ELEMENTS INTO LANGUAGE TEACHING

This article examines the importance of integrating cultural elements into language teaching, arguing that such integration enriches the learning experience by fostering cultural awareness, enhancing communicative competence, and promoting a deeper understanding of language context, thereby preparing students to navigate and engage effectively in diverse linguistic environments

The main task today is to provide students with a deep education and deep knowledge in accordance with the requirements of the development of the educational system. The formation of a person as a part of

this system is very important. Education is a continuous process that provides a high level of intellectual and cultural development of a person. Students need speaking skills as the members of society not only in the mother tongue also in the foreign language. The requirements of society for modern teachers are also changing because the challenges of generations are not the same. The level of foreign language qualification is determined not only by the level of pedagogical skills. The knowledge of foreign language will be increased by using of new technologies in the educational process. Foreign language is the most important means of communication between nations. The intercultural communication is the key of the development human society. Teaching of foreign languages helps people to develop the worldview. With the help of foreign languages we can compare the lifestyles and values of other people over the world. The knowledge of foreign languages is the key to other cultures and developments. The most important thing in language teaching is to teach students to speak and express their thoughts in the foreign language. Foreign language for academic purposes is the goal of studying programs. Speaking and expressing the main ideas during the conversation is not easy task

Schools and universities are developing new methods of speaking activity. Communicative activity of students in the foreign language is possible when the main speech skills will be studied.

It is very useful to develop four speaking skills. Without listening and writing and reading it is impossible to teach only oral speech. In the European Union it has been developed levels for foreign language learning. The communication between teacher and students in the foreign language has academic goals. We use Internet resources and BBC or CNN news to make our lessons more interesting.

Developing new technologies gives more opportunities. The implementation of new methods gives us the confidence to achieve our goals. Using new technologies are very important:

1. We can increase communicative skills.
2. We can develop cognitive skills.

The dissertation has following scientific importance:

We know that teachers are using more Internet resources and new educational technologies. Developing socio cultural competence of students by using interactive materials in the English classroom is connected with new challenges. This master thesis has on the one hand practical significance from the stand point of cultural development of students. On the other hand using new interactive materials makes the lesson effective and opens new horizons. It concerns the introduction of new vocabulary and discussion of new topic. Academic mobility of students and teachers gives us new experiences. Foreign language teaching has its own methods. These are connected with the names of scientists R. Arnheim, G. Markuse, D. Rashkoff and others. New methods will be completed each year and new names and approaches enrich educational field. Students will use foreign language knowledge to search and learn more about new opportunities in the world. New generation is creative and progressive and we have to develop their potential. Nowadays the main task of foreign language teachers is to develop communicative skills. The teacher is the manager in the classroom. Professional skills of the person can be increased if the person has communicative skills in the foreign language. English teachers have to use modern technologies at the lesson. The teacher has to know new publications and methods of foreign language learning.

Kazakhstan as an independent Republic has international relationships with progressive states all over the world. Our students learn foreign languages to take part on academic mobility programs. The program of academic mobility is a well known part for increasing knowledge and language. Students and schoolchildren have this opportunity to study more subjects with foreign students and to search at libraries. This opportunity gives the teachers many new tasks on the way of teaching and managing the class. The first task is to teach to communicate with foreign students. The next task is to learn more how to develop technologies and methods. The main task is to develop intercultural communication. This new subject is known with its differences. The difference in the culture is connected with the knowledge of language and country studies. The new quality of intercultural communication needs new experiences. The practical use of foreign language has many aspects. Speaking in the foreign language is connected with phonics and grammar. To develop speaking skills we need to teach reading, writing and listening.

Schools in Kazakhstan have to achieve educational goals. The main goal is to teach schoolchildren to communicate in the foreign language. Educational programs have to follow the rules of European Standards of Language Learning. Teaching goals and materials are focused on levels. The use of authentic materials focused on course books of Oxford and Cambridge University Press. All these new course books

have integrated skills and based on authentic texts. Development of dialogues and monologues in the foreign language classroom will give the students more experience by practical use of the studied language.

Foreign language knowledge has today new status. The skill to be able to read and write in the foreign language is closely connected with the ability to speak. The knowledge of history and geography of the country is also very important. Literature of the studied country will give the students more useful information about authors and culture. Students will become more information about new trends in the literature and the knowledge of the culture of studied country helps them in the future life.

It is not possible to speak in the foreign language when the necessary skills doesn't developed. Some people visit language courses to learn foreign languages. Foreign language teachers have to study methods of foreign language learning. The comparison of methods from the classical period to nowadays shows us differences in the methodology. In the classical period of foreign language teaching it was necessary to teach grammar as a main part of language. Other methods have also their advantages and disadvantages. Scientists indicate connection of cognitive abilities of students and foreign language learning.

The process of teaching is social and mental. The task of foreign language teacher is to develop logical and personal abilities of children. Teaching of foreign languages and learning will be connected with methods. Methods will be influenced by experiences. Foreign language teaching methods have their differences than the methods of other subjects. Foreign language teachers have also their own experiences as schoolchildren. They are always proud and tell other colleagues about unique methods of their teachers. Innovative methods of teaching foreign languages have also advantages and disadvantages. These methods meet the educational needs of students. New demands of the century have changed not only the picture of world. Methods of foreign language are different but the goals are the same. It is false to speak about the advantages of one method and disadvantaged of other methods. It is impossible to speak about perfect methods. Scientific seminars allow foreign language teachers to discuss problems and change ideas. It is also impossible to measure quality of teaching in one or other countries. It is very important fact that Ministry of Education of Kazakhstan pays more attention to learning outcomes. New methods of teaching and learning will lead in new results. Nobody can assume a predictable set of results. Teaching of foreign languages is not the same as a production of food or cloth. We recognize the diversity of foreign language teaching. Foreign language teachers will learn more about teaching methods. Foreign language teachers need experiences on the field of methods. Universities will organize seminars for foreign language teachers. Methods and experiences are the central parts of discussion. Theory of foreign language teaching will be connected with practical lessons. Methods of foreign language teaching and learning have to provide communication. It is necessary to combine some methods. Vocabulary and grammar are the main parts of developing of communicative skills. It is very useful to evaluate the outcomes of the lesson. The foreign language teacher has to understand the role of the teacher and students in the foreign language classroom. There are similarities and differences between nations and cultures. In terms of popular sports the countries are also different. Football, rugby, and cricket are the most popular sports in the United Kingdom. Most popular sports in USA are football, baseball and basketball.

The British don't appreciate all the hype and showbusiness that is a part of many American sporting events. Foreign language teachers need texts and additional materials for developing intercultural communication. Intercultural communication is a main part of foreign language lesson. Cultural studies is a necessary subject from the point of methodology of foreign language. Texts and songs include additional information about the country and people, about traditions. The education of students is not only developing of speaking skills. Teaching and learning have many directions. Studying programs include practical courses in phonetics and grammar, lexicology and theory of language. Literature of the country has many aspects. On the one hand it will develop logical and creative thinking. On the other hand it gives more information about authors of the foreign country. In the following table we can give one example about the history of English language. Cultural competence of students in the foreign language lesson will be formed and increased at many ways. There are several different types of innovation in cultural studies. One type of innovation is research and development. Innovation involves creating something new and it is a key function of any education. One reason why education needs innovation is because technology is developing rapidly. Education needs to keep up with these developments. Scientists from USA state that it is expensive and possibly risky. These development on education shows the importance of innovation through methods in a foreign language teaching. There are many ways for organization and preparing of lesson.

Communicative exercises will give the students more possibilities to increase the skills. Speaking skills will be developed in the foreign language lesson with the help of various exercises. The aim is to engage students with the context of the lesson, to warm them up at the beginning.

«Warming up» exercises will help the students to communicate in the group. There are many opportunities to use vocabulary and grammatical structures.

«Warming up» exercises can include questions «Do you know?» «What's near the Capitol? What's near the Houses of Parliament? What would you like to see in Washington.D.C.? What would you like to see in London?» [8].

The idea is to increase speaking skills and to refresh the memory of students. Questions will be prepared by the teacher and is like a small talk for the beginning of the lesson. The atmosphere of the lesson will be pleasant. The students can communicate in the foreign language. It is possible that students can talk at one's easy. These exercises can be very useful from the point of methodology. The foreign language teacher can correct the mistakes during the lesson. Warm up exercises are necessary. It gives the students the opportunity to take part on discussions and to use the vocabulary. Situations at the lesson give the students opportunity to think about the given topic and to create logical basis for the developing of the topic. The knowledge of the situation and the developing of events can give the students new ideas. Developing of exercises and the difficulties on this way give the students systematicaly work on yourself. One of the ways to develop the communicative skills is retelling. Texts for this goal will be chosen from the teacher. Dialogues and monologue speech models will be given for the organization of group work. Features of organization of communicative forms of exercises are different. Lexical units will be repeated and new words can be implemented in culture related situations in group work.

References

1. Modelling teaching Korean as a second foreign language in higher education using CLIL / I.Y. Larionova et al // International. Journal of Society, Culture and Language, 2021.
2. Larionova Y. Scientific Herald of Uzhhorod University series Physics / Y. Larionova, G.K. Kapysheva, Ye. Chgan // Journal homepage. – Issue 55. – P. 2054-2063.
3. Kapysheva G.K. Learner-centered approach-the basic psychological strategy of modern language education / G.K. Kapysheva, S.A. Fedosova // Вестник КазНПУ им. Абая. Серия «Психология». – 2019. – № 2(59). – P. 133-138.

IRSTI: 16.01.45

**Г.К. Капышева, Б. Кабденова, А. Кабдыгалымова, К. Шериязданов,
М. Рантай, А. Кенжебаева**

Восточно-Казахстанский университет имени Сарсена Аманжолова
(Республика Казахстан, г. Усть-Каменогорск); e-mail: gulnarkapysheva@mail.ru

INVESTIGATING THE BENEFITS OF INTERDISCIPLINARY APPROACHES IN THE ENGLISH CLASSROOM

This article investigates the benefits of interdisciplinary approaches in the English classroom, highlighting how the integration of diverse fields – such as history, science, and art – enhances students' critical thinking, fosters creativity, and promotes deeper engagement with language and literature, ultimately preparing learners for a more interconnected world.

There are many research materials dedicated to the methodology of foreign language teaching. Foreign language teaching is one of the most popular methods among other theories. In Kazakhstan we are using communicative based approaches in the last thirty years after the independence of our Republic. The speaking skills contain four main aspects and they are connected by using of listening, reading and writing for practical purposes. Practical purposes of learners are connected with abilities of speaking in the foreign language and it should be developed step by step. It is necessary to implement authentic texts and materials by teaching of foreign languages. Increasing of vocabulary is possible by organizing the interactive forms of teaching in the classroom. Teaching as educational process has not only social and

functional aims. It depends on increasing of competences of young generation. Schools are increasing innovative methods and for achieving of this goal teachers pass International exams such as TOEFL, IELTS and CELTA. These new approaches demonstrate the importance of foreign language learning and teaching from the one hand. From the other hand International accepted courses and exams open our learner's new opportunities for professional goals. Foreign language teachers should learn to teach in the global world and to get new experiences. The application of theory to practice is possible by teaching disciplines in the foreign language and implements authentic materials.

Fundamental values of education are to teach reading, writing, listening and speaking play an important role in the modern situation of teaching. Methods are new and using of authentic materials includes fiction and interviews, slides from cultural life and intercultural relations. Intercultural communication needs necessary knowledge of cultural features and traditions, acceptance of rules of foreign country. Differences between cultures and traditions we will teach at the practical lessons and this knowledge is useful for future development of a person. Professional associations of foreign language teachers help in each society to find ways of success and developing of speaking skills. Professional growth of foreign language teachers related to experiences and helps them to increase numbers of young people with advanced level of foreign language knowledge. Key words of the modern approaches of foreign language teaching are innovation, task based and problem based learning, projects, distance learning technologies.

Variety of teaching technologies directed to improving of foreign language competence and using modern books from the international accepted Publishing Houses such as Oxford and Cambridge. Learner centered approaches need initiative from the learners by explanation of difficult grammar structures. Organization of small group activities is useful for discussions and projects. Modern school management as one of its objectives is considering improving the efficiency of educational work in each unit of time, the optimal labour productivity. Its main components include: improved consistency in learning, strengthening their motivation, the information capacity of the content of education, the use of modern teaching methods, active learning methods, the intensification of the pace of educational actions, development of reflexive skills of labour, the use of computers and other advanced information technology training. According to Freeman, purposive functional self-regulatory educational system to strive for optimal best results of the educational process on the basis of following criteria:

1. the achievement of each student as much as possible for him, at this period, the rate of advancement of education
2. the development and the absence of facts of systematic abuse by the students and teachers of the norms of the time.

Teachers must promote the development of students' social skills and self-regulation. Marzano refer to this as making students responsible for their behavior. Finally, Rogers states that teachers should be able to use appropriate interventions to assist students with behavior problems. The last two actions proposed by Evertson and Weinstein indicate that effective classroom management improves student behavior. Hence, classroom management is an ongoing interaction between teachers and their students. Scientist Edwards presents a similar definition: Classroom management refers to actions taken to create and maintain a learning environment conducive to successful instruction by arranging the physical environment, establishing rules and procedures, maintaining students' attention to lessons and engagement in activities. Both definitions emphasize the importance of actions taken by the teacher to facilitate learning among the students.

- 1) Immersion the learner is surrounded in what is being learned in an authentic, real life situation;
- 2) Demonstration the learner experiences (sees, hears, views, witnesses, feels, explores, studies) actions and artifacts that model what is to be learned;
- 3) Engagement learning will only take place when the learner actively participates in the demonstrations which are constantly occurring around them;
- 4) Expectations powerful and subtle messages that significant others communicate to the learners that they have the capacity to be successful learners and they are expected to learn;
- 5) Responsibility learners are allowed to make decisions about what will be engaged in and what will be ignored during the immersion of demonstrations presented in meaningful contexts with a relevant purpose;

6) Approximations learners are encouraged to attempt to use the new knowledge gained through immersion in demonstrations as a way to receive feedback and move toward the conventional learning;

7) Employment opportunities and time for learners to use the knowledge gained through immersion in demonstrations in social contexts with other language users and alone in real life situations to gain command of the conventions of the learning;

8) Response feedback that learners receive when employing the developing language through interactions with other language users. These conditions need to be implemented for any learning endeavor to be successful and not just the learning of language.

The results of intrinsic motivation, perseverance, and commitment are successful learners who actively participate in the learning process. Principle of interdisciplinary centers on developmental impacts on learning across physical, intellectual, emotional, and social domains. Learners are most successful when what is being learned is at the appropriate developmental level and the learner is able to connect the new knowledge to prior life experiences. As we know life and professional experiences of schoolchildren are not enough to compare educational programs. The main aim of learners is to get own experiences for lifelong learning and benefit from the knowledge. The opportunity to use the knowledge of foreign languages in the future life gives them ability to support own ideas and to work autonomy by implementing of progressive methods in own educational field. By achieving of this aim is possible by using of various communicative approaches and using of additional aids. Diversity of reading and writing methods for private and professional purposes will give the chance to develop speaking skills on each educational level. Selecting of materials for class work activity and for using as home tasks should help the teacher by organizing of social forms of workshops.

Participating on several Olympiads, competitions will expand the fields of implementing of cultural directed knowledge and academic stage of language using. Interaction between the small group members will play an important role for increasing of speech in the foreign language. New learning environment and using new technologies are the challenge of the global world and more and more schools in towns and cities are using exchange programs for participating. Teachers of foreign languages will help other college's o benefit from these exchange programs and share the knowledge.

Self-directed learners are proactive, learn more things and learn better, than do learners who are reactive learners and are passively engaged in the learning. They enter into learning with greater motivation and more purposeful. As new knowledge is retained better and longer, as well as applied with greater ease to new situations. Learners have a variety of life experiences and prior knowledge from work, school, family, and community involvements. Respect for learners needs to be demonstrated during the learning process, in particular acknowledging the wealth of knowledge and experiences they bring to the learning situation. Learner need to be treated as equals in the learning situation and be given opportunities to communicate freely. Connections need to be made by the learner between prior knowledge and the new knowledge. These connections help the learner see the value of the new knowledge to real life situation and enable the learner to apply the new knowledge to meaningful situations. One difference is the student has more life experiences and prior knowledge than the child. In all three theories, the environment in which the learning takes place needs to be risk free and one in which the learner feels safe and secure and supported to engage in new learning. Since learning is a natural process, all three theories have the expectation that learning will occur.

The occurrence of learning taking place is driven by the responsibility of the learner. It is the self-directed nature of the process, as described by all three theories that determines what will be learned. There appears to be a difference in the responsibility and self-directedness between the adult learner and a child. The student appears to have an awareness of the self-directed nature of the process and makes conscious decisions regarding the learning by formulation of learning goals.

The more the knowledge is used, the closer the approximations come to the conventions and become internalized. Feedback to both the adult and the child helps each learner fine tune the approximations. Once the learning has been internalized, the knowledge is transferred into new situations by both the adult and child learners [4]. A major characteristic that impacts the natural learning process is engagement of both adult and child learners.

The more actively engaged in the learning process, the faster the knowledge is obtained and the better the knowledge is learned. Motivation is the key element by learning of foreign languages and related

to future plans of a learner. The motivation can be intrinsic or extrinsic. Active engagement is influenced by a risk-free environment, self-directed learner characteristics, alignment with life experiences and prior knowledge, immersion, demonstrations, feedback, and learner responsibility as well as motivation for the adult and child learner.

The two issues that need to be addressed differently between learners at schools and child learners are the use of prior knowledge and life experiences and learner responsibility. The goal of Communicative Language Teaching is to enable students to communicate in the target language. It is a learner-centered approach to language learning. Knowledge of the form of language is not enough to learn a language. Learners need to know the functions of language. Larsen-Freeman mentioned that language functions are emphasized over forms in Communicative Language Teaching. This approach helps learners to use the target language as much as possible.

Five basic features of communicative language teaching are listed by Numan:

- 1) Emphasize on learning to communicate through interaction in the target language.
- 2) The introduction of authentic texts into the learning situation.
- 3) The provision of opportunities for learners to focus not only on the language but also on the learning process itself.
- 4) An enhancement of the learner's own experience as important contributing elements to classroom learning.
- 5) An attempt to link classroom language learning with language activation outside the classroom.

References

1. Escape from freedom in the digital culture / D. Saparova et al // Вестник Казну имени аль Фараби. – 2023. – № 4. – P. 50-55.
2. Kapysheva G.K. Implementation of CLIL technology in teaching Korean as a second foreign language in higher school / G.K. Kapysheva, I.Yu. Larionova. – Усть-Каменогорск; Изд-во Восточно-Казахстанского университета им. С. Аманжолова. – 2020. – 227 с.
3. Clandfield Lindsay, Rebecca Robb Benne. Global Intermediate coursebook. – Macmillan, 2015.

IRSTI: 16.01.45

**Г.К. Капышева, Б. Кабденова, А. Кабдыгалымова, К. Шериязданов,
М. Рантай, А. Кенжебаева**

Восточно-Казахстанский университет имени Сарсена Аманжолова
(Республика Казахстан, г. Усть-Каменогорск); e-mail: gulnarkapysheva@mail.ru

FORMATION OF ACADEMIC WRITING SKILLS AT THE MIDDLE STAGE OF TRAINING

This article explores the essential strategies and pedagogical approaches for effectively cultivating academic writing skills in students during the middle stage of training, emphasizing the importance of targeted instruction, practice, and feedback in enhancing students' ability to articulate their thoughts clearly and cohesively in academic contexts.

Developing of communicative competence of students is the part of increasing students' communicative skills. The chosen research topic of the master's dissertation has main aims to show effective models for developing foreign language skills. Due to global changes in society, both in Kazakhstan and around the world, the role of a foreign language in the education system has changed, moving from an ordinary academic subject to a basic element of the modern education system as a means of achieving professional realization of personality. The main goal of foreign language teaching is to develop students' foreign language communication skills, the ability to interact appropriately with a native speaker in intercultural communication situations.

An essential part of intercultural communication is the possession of written and oral speech. The communication-oriented part of the lesson has become a mandatory part of the training. Despite society's need for specialists with foreign language skills, most school graduates are not ready for intercultural

communication. Despite the fact that the communicative part was introduced into the unified national testing, the teaching methodology was not developed at such a level that foreign language communicative competence is formed among students. The contradiction led to the formulation of the problem, the essence of which is how foreign language teaching for students should be organized in order to form foreign language communicative competence. Scientists had given different definitions of communicative skills, but all emphasized that it is an extremely multifaceted and complex phenomenon. There are a number of works in the field of foreign language teaching.

Developing of communicative skills in the foreign language classroom is one of the main independent types of speech activity, which can be carried out at two levels: reproductive and productive [2].

Communicative competence is a complex language skill that allows using a system of oral and written speeches to enable communication between people [3]. Parrot M. emphasizes the writing of a message causes a reaction in the reader, and this reaction should correspond to the author's intention [5].

The ability to combine words in writing is the need to express thoughts according to communication needs. Babinskaya P.K. writes that written speech is a type of speech activity whose purpose is to express thoughts in writing. Solovova E.N. emphasizes that written language is a book style of language, the process of expressing thoughts in graphic form.

We would like to point out that, despite their diversity, not all of the above definitions of communicative competence reflect important aspects of our research. The objectives of our study correspond to the definitions of Parrot M., Horn G. and Leontiev A.N.: Communication in the foreign language is a complex language skill that allows people to communicate using interactive methods. Communication in the foreign language is the ability to combine words to express your thoughts according to the needs of communication. The result of this activity is a competence to express own ideas in the second language.

Based on this definition, we consider four main types of communication as a type of speaking activity and because of aims.

As a type of language activity, communicative skills based on the ability to write, to speak and to read in the second language.

Communicative writing is an expressive type of speech activity aimed at oral communication in written form. The purpose of teaching such speech is to develop the ability to create different types of written messages as texts.

The purpose of mastering the technique of writing in a new language for students is the possession of graphics and spelling. Therefore, writing is considered an important tool in language learning. It helps in the solid assimilation of language material and the formation of reading and speaking skills. Writing can also fulfill an auxiliary function when students learn the writing technique. They learn to write letters and they know the spelling of words. A number of rules necessary for writing were borrowed from the native language, such as hand position, ability to use notebooks. We do not forget that the process of mastering the writing technique in a foreign language has a positive educational effect on students, on the development of their memory, willpower, etc.] In the formation of these skills, writing is characterized by a three-part structure: motivational, analytical-synthetic and filling. In the incentive-motivation part, the motive appears in the form of necessity, need and desire to enter into written communication, to communicate any information in the analytical-synthetic part. The core part differs in the semantic organization of the relationships between sentences.

The executive part of written speech is implemented by fixing the product with the help of graphic signs. The statement itself is formed, there is a selection of words necessary for compiling the text, the distribution of subject attributes in the sentence group.

The ability to form sentences from words is based on the skill of writing, the choice of lexical units and grammatical models.

Because the written product is written text, T. Hedge gives the following classification of text types. They are known as academic writing, professional writing and social writing. There are two other types such as personal and creative writing.

There is a classification of text products of the written language created by A. Brooks and P. Grandi according to the functional-pragmatic orientation and severity of the creative component.

They distinguish the following types of written products:

– Functional in the form of postcards, notes and messages, announcements, personal and official letters;

– Complaint, letter of protest, statement;

– creative, which are divided into:

– Personal entries as a diary of daily events, a diary kept during vacation, while traveling, a diary that reminds you what to do;

– Stories, play-written works such as crossword puzzles, jokes.

However, written text products with a functional-pragmatic orientation can contain a design component. For example, a personal letter, a letter viewpoint considered creative, may fulfill a specific function considered pragmatic by establishing some information.

The content of writing lessons includes the following components: linguistic, methodological and psychological. We should consider the linguistic component of the content of writing tasks. This component provides the opportunity to use writing as a means of learning a foreign language. Its content includes spelling and a system of rules for using written characters when writing words. The main function is a deep awareness of the written text and its best memorization.

The next component is a methodological one, consisting of mastering rational techniques for mastering graphics, spelling, mastering recording, annotation and abstraction of effective learning.

The psychological component of writing lessons is the development of graphic and spelling skills and the ability to use them when completing tasks [3].

As stated by A.R. Luria, the writing process is a complex activity that involves a number of components.

The process of mastering language occurs through the medium of the inner world of the personality, with the interaction of a complex of mental factors that determine the success of educational activities. These include perception, memory, attention and thinking. Perception is a direct sensory reflection of reality in consciousness, the ability to perceive, distinguish and process the phenomena of the external world. In a letter, a person begins to perceive new information, to understand the connections between concepts, between the members of a sentence, where the processed information necessary for further tasks appears.

When writing a letter, attention plays an important role, since when writing a text, students can find various types of errors, complete tasks correctly and quickly, and move on to the new one. Thinking is the ability, to analyze, compare and draw conclusions. When we write a letter, we think about how we can make it interesting.

Many factors play an important role at different stages in learning and mastering foreign language writing. Children of secondary school age are characterized by their willingness and ability to learn, both in practical and theoretical terms. The processes of oral and written speeches are inseparable and interconnected. The process of writing differs greatly from the process of speaking in its appearance and path of creation as well as in its psychological content.

We can conclude that written language, unlike oral speech, has other characteristics. The writing process is slower because it involves fixing the text on paper and possessing writing skills. In high school, writing has been used as a means of teaching other types of language activities. It allows students to have a better understanding of the language.

Attitudes towards writing lessons have currently changed. Its role is gradually increasing and writing has been seen as a reserve for the effectiveness of foreign language teaching. Writing is a technical component of written speech. Written speech, along with speaking, is a productive type of speech activity and expressed in the fixation of any content using graphic signs. Writing is related to reading and as their system has a graphical language system.

If you correctly identify the goals of writing, taking into account the role of writing in the development of other skills, use the fully relevant goals of the exercise and carry them out at a certain stage of training, oral speech will gradually become enriched and more logical.

Writing helps to develop grammatical ability when written tasks are set for elementary tasks that require creativity, and all this forms certain conditions for memorization. Without written work, it is very difficult for students to memorize lexical and grammatical material.

It is noteworthy that when teaching English calligraphy, students focus on the spelling features of English writing. The calligraphic skill in the first level is a skill through consistent work on the acquisition and consolidation of written letterforms. In the next phase, calligraphy becomes a skill constantly strengthened through written practice. Writing can only become an effective learning tool when students reach a certain level of spelling proficiency.

In the middle stage of training, the most difficult type of verbal communication is reasoning, which requires students to have knowledge, an extensive supply of words and expressions that would help express their thoughts in writing.

Speaking is a creative communicative skill, understood as the ability to express one's thoughts in writing and expressing ideas in oral discussions. To do this, one must have knowledge of spelling and calligraphy, the ability to compose and form a written speech composition compiled in internal speech, as well as the ability to select appropriate lexical and grammatical units.

References

1. Escape from freedom in the digital culture / D. Saparova et al // Вестник Казну имени аль Фараби. Серия: философия, культурология, политология. – 2023. – № 4. – Р. 50-55.
2. Kapysheva G.K. Implementation of CLIL technology in teaching Korean as a second foreign language in higher school // G.K. Kapysheva, I.Yu. Larionova. – Усть-Каменогорск; Изд-во Восточно-Казахстанского университета им. С. Аманжолова, 2020. – 227 с.
3. Clandfield Lindsay, Rebecca Robb Benne. Global Intermediate coursebook. – Macmillan, 2015.

IRSTI: 16.01.45

А.С. Кыдырбекова

Восточно-Казахстанский университет имени Сарсена Аманжолова
(Республика Казахстан, г. Усть-Каменогорск); e-mail: aigerymsk@gmail.com

USING LESSON STUDY TECHNOLOGY IN FOREIGN LANGUAGE TEACHING

Teaching English and Kazakh as foreign languages requires effective pedagogical strategies that engage learners and enhance language acquisition. This article explores the integration of Lesson Study technology as a transformative method for language instruction. By fostering collaborative lesson planning, observation, and reflection, educators can develop innovative approaches tailored to the needs of diverse learners, ultimately improving proficiency in both languages.

As Kazakhstan continues to embrace its rich linguistic heritage, the importance of effective Kazakh language instruction cannot be overstated. The ability to communicate proficiently in Kazakh is vital for cultural identity and social cohesion. However, traditional teaching methods often struggle to engage students and promote practical language skills. Lesson Study, a professional development model rooted in collaboration, offers a promising framework for enhancing Kazakh language teaching.

In an increasingly interconnected world, proficiency in foreign languages such as English and Kazakh is essential for communication, cultural exchange, and professional development [1]. However, traditional teaching methods often fail to engage students meaningfully, leading to challenges in language acquisition. Lesson Study technology offers a promising solution, enabling educators to collaborate in designing and refining lessons that prioritize active learning and practical application. Research indicates that implementing Lesson Study technology in language education can lead to improved student engagement, motivation, and language proficiency. By focusing on collaborative learning and innovative instructional strategies, educators can create a more dynamic classroom environment that fosters the development of speaking, listening, reading, and writing skills in both English and Kazakh [2].

Integrating Lesson Study technology into the teaching of English and Kazakh as foreign languages presents a powerful opportunity to enhance instructional practices and improve student outcomes. By fostering collaboration among educators and leveraging innovative teaching strategies, language instruction can become more engaging, relevant, and effective. As educators embrace this model, they will not only enhance their teaching practices but also empower students to communicate confidently and proficiently in both languages.

Innovative Strategies for Integrating Lesson Study Technology:

Collaborative Lesson Design with Digital Tools

Using platforms like Google Docs or Padlet, educators can co-create lesson plans that integrate functional literacy goals.

This collaborative environment encourages diverse perspectives and innovative approaches, fostering a more comprehensive understanding of literacy skills [4].

Real-Time Data Collection and Analysis

Employing classroom observation tools and apps (e.g., ClassDojo, Nearpod) allows teachers to gather data on student engagement and literacy application during lessons. This data can inform subsequent lesson adjustments and enhance the focus on functional literacy.

Peer Observations with Video Technology

Recording lessons for peer review enables teachers to analyze their instructional practices critically. Through platforms like Edthena or Loom, educators can receive constructive feedback, identifying areas where functional literacy can be better emphasized.

Incorporating Student Voice

Lesson Study technology can facilitate the inclusion of student feedback. Using tools like surveys or discussion boards, teachers can gather insights from students about their literacy experiences, ensuring that lessons are relevant and engaging.

Cross-Disciplinary Collaboration

Functional literacy is applicable across subjects. Lesson Study can encourage collaboration between teachers of different disciplines to create interdisciplinary lessons that highlight real-world applications of literacy skills. For instance, integrating literacy tasks in science projects can enhance understanding and retention. Research indicates that when teachers engage in collaborative lesson planning and analysis, student outcomes improve significantly.

The use of Lesson Study technology provides a structured yet flexible framework for educators to refine their teaching practices. As teachers become more adept at fostering an environment that prioritizes functional literacy, students are better equipped to navigate real-life challenges. While the potential benefits are substantial, several challenges may arise in implementing Lesson Study technology. These include time constraints, the need for training in digital tools, and resistance to change among educators. Addressing these challenges through professional development and institutional support is crucial for successful integration. The integration of Lesson Study technology presents an innovative avenue for enhancing functional literacy in education.

By fostering collaboration, real-time feedback, and a focus on student engagement, educators can create more effective and relevant learning experiences. As schools strive to prepare students for the complexities of the modern world, adopting such transformative practices will be essential in cultivating the functional literacy necessary for lifelong success.

Collaborative Lesson Planning

The first step in using Lesson Study technology involves collaborative lesson planning. Educators can gather in teams to design lesson plans that integrate communicative strategies tailored for English and Kazakh language learners. This process begins with identifying learning objectives that emphasize real-world language use, such as conversational fluency or cultural comprehension. For instance, when planning a lesson on everyday conversation, teachers can collectively brainstorm activities that encourage students to practice speaking in authentic contexts, such as role-plays or dialogues based on real-life scenarios. Using online platforms like Google Docs, teachers can easily share their ideas, making the planning process more inclusive and diverse [5]. Peer Observation and Reflection Once the lesson plan is in place, the next phase involves peer observation. During this stage, one educator conducts the lesson while others observe, taking detailed notes on student engagement, participation, and language use. This collaborative observation allows teachers to witness different teaching styles and strategies in action, providing a richer understanding of effective language instruction. After the lesson, a debriefing session is crucial. Teachers can come together to discuss their observations, share feedback, and reflect on what worked well and what could be improved.

This reflective practice is vital, as it enables educators to learn from each other's experiences and continually adapt their teaching methods. Technology for Analysis: Incorporating video technology into Lesson Study enhances the reflective process.

Educators can record their lessons and later analyze the footage to identify specific areas for improvement. This analysis might focus on student interactions during speaking activities, examining how effectively students communicate in both languages. For example, teachers can look for patterns in student responses, noting areas where they excel or struggle. Tools like Edthena allow educators to annotate videos, making it easier to pinpoint effective strategies and areas that need further development. This data-driven approach to reflection ensures that teachers are grounded in evidence when making instructional adjustments.

Engaging Students with Interactive Activities

To foster a more interactive learning environment, educators can design engaging activities that encourage students to practice their speaking skills. Group discussions, debates, and presentations can be integrated into lessons, allowing students to express their thoughts and opinions in both English and Kazakh. For instance, a lesson on cultural festivals can involve students presenting their findings about different festivals in Kazakhstan and English-speaking countries. This not only enhances their speaking skills but also deepens their understanding of cultural contexts. Collaborative lesson planning ensures that such activities are well-structured and aligned with learning objectives.

Feedback and Adaptation

An essential component of using Lesson Study technology is the emphasis on continuous feedback. After each lesson, educators can solicit feedback from students regarding what aspects of the lesson they found engaging or challenging. This feedback can be gathered through surveys or informal discussions, allowing educators to tailor future lessons based on student needs and preferences.

Additionally, by regularly reviewing their lesson plans and student feedback, teachers can adapt their strategies to better support language acquisition. This iterative process fosters a culture of growth, where both educators and students feel empowered to take risks and improve their language skills.

The integration of Lesson Study technology into the teaching of English and Kazakh as foreign languages offers a collaborative framework that enhances instructional practices and promotes effective language acquisition. By focusing on collaborative lesson planning, peer observation, and continuous reflection, educators can create dynamic learning environments that cater to the diverse needs of their students. As educators embrace this innovative approach, they empower their students to become confident and proficient communicators in both languages, ultimately enriching their educational experiences.

References

1. Lewis C. *Lesson Study in Practice: A Research-Based Approach to Teacher Learning* / C. Lewis, J. Hurd // Routledge. – 2011.
2. Akhmetova G. *Innovative Methods of Teaching the Kazakh Language: A Modern Approach* / G. Akhmetova, A. Kussainova // *Journal of Language and Education*. – 2020. – № 6(3). – P. 45-58.
3. Zhanseitova G. *Cultural Identity and Language Education in Kazakhstan* / G. Zhanseitova // *Kazakh Linguistics Review*. – 2019. – № 2(1). – P. 12-25.
4. Garrison, D.R. *Blended Learning in Higher Education: Framework, Principles, and Guidelines* / D.R. Garrison, N.D. Vaughan // Jossey-Bass. – 2008.
5. Dwyer C. *Enhancing Language Teaching: Lessons from Collaborative Learning* / C. Dwyer // *Journal of Language Teaching and Research*. – 2017. – № 8(4). – P. 740-747.

Ж.М. Кудайбергенова

«Абай облысы білім басқармасының Семей қаласы білім бөлімінің № 30 жалпы орта білім беретін мектебі» коммуналдық мемлекеттік мекемесі
(Қазақстан Республикасы, Семей қ.); e-mail: Jazi2607@mail.ru

ҚАЗАҚ ТІЛІ МЕН ӘДЕБИЕТ САБАҒЫНДА ОҚУШЫЛАРДЫҢ ФУНКЦИОНАЛДЫҚ САУАТТЫЛЫҒЫН ДАМУДЫҢ ТИІМДІЛІГІ

Функционалдық сауаттылықты қалыптастыру күрделі процестің бірі. Осыны әр мұғалім терең түсініп, өз тәжірибесінде заманауи педагогикалық әдіс-тәсілдерді қолдану арқылы нәтижелі жұмыс түріне қол жеткізетіні анық. Демек өз білімін оқушысына беріп, оны табысқа жеткізетін, функционалды сауатты ұстаз қандай болмақ? Әрине, заманауи талапқа сай теориялық білімін практикада ұштастыра білетін, IT технологияларын жетік меңгерген, үнемі ізденісте жүретін, қазіргі тілмен айтсақ, СМАРТ-ҰСТАЗ болу заман талабы десек те артық айтпаймыз. Ал, функционалдық сауаттылық дегеніміз не?

Функционалдық сауаттылық-адамның сыртқы ортамен қарым-қатынас жасауы, оған тез үйренісіп, бейімделу қабілеті. Сабақта функционалдық сауаттылықты қалыптастыру – бұл оқушыға белгілі бір әлеуметтік ортада оған аса қажетті және әрі қарай да әлеуметтік қатынастарда тұлғаның қажеттіліктерін қамтамасыз ететін білім, білік, дағдыға үйрету. Оқудағы функционалдық сауаттылық - түрлі типтегі мәтіндерді (мәліметтерді) ойлау және түсіну қабілеті. Балалардың жазба мәтіндерді түсіне оқу қабілеттілігі және оларға рефлексия жасау, олардың мазмұнын өз мақсаттарына қол жеткізу үшін қолдануы, білімдері мен дағдыларын қоғамның белсенді өміріне араласуы үшін дамытуы жатады. Оқу сауаттылығы тапсырмаларын әзірлеумен айналысатын бес аспект: ақпарат іздеу, қол жеткізу және алу; интерпретациялауды дамыту; мәтін мазмұнын көрсету және бағалау; мәтін нысанын көрсету және бағалау [1]. Функционалдық сауаттылықтың жеке тұлғаның оқу, түсіну, қарапайым қысқа мәтіндерді құрастыру тәсілі ретіндегі қарапайым сауаттылықтан айырмашылығы, бұл адамның белгілі бір мәдени ортада өмір сүруін жүзеге асыру үшін ең аз қажет деп саналатын, әлеуметтік қатынастар жүйесінде тұлғаның қалыпты жұмыс істеуін қамтамасыз ететін білімнің, дағдылардың және дағдылардың атомарлық деңгейі болып табылады.

Функционалды сауатты тұлға – бұл әлемде бағдарланған және қоғамдық құндылықтарға, үміттерге және мүдделерге сәйкес әрекет ететін адам. Барлық сапа деректері мектепте қалыптасу керек. Адамның функционалдық сауаттылығының маңызды көрсеткіші – дербестік. Кез-келген пәнді оқытудың негізгі функцияларының бірі – оқушылардың өзіндік дағдыларын қалыптастыру әртүрлі өмірлік жағдайларда білім мен дағдыларды қолдана білу, содан кейін ересек өмірде өзін тұлға ретінде толық жүзеге асыру.

Функционалдық сауаттылықтың бірнеше басты түрлері анықталады:

- сөйлеу әрекетінің барлық түрлерін еркін меңгеруді көздейтін коммуникативтік сауаттылық; біреудің ауызша және жазбаша сөйлеуін барабар түсіну қабілеті; өз ойларын ауызша және жазбаша сөйлеуде, сондай-ақ ауызша және жазбаша сөйлеу формаларының белгілерін біріктіретін компьютерлік;

- ақпараттық сауаттылық-оқулықтарда және анықтамалық әдебиеттерде ақпарат іздеуді жүзеге асыру, ғаламтордан және оқу мазмұнының компакт-дискілерінен, сондай-ақ басқа да әртүрлі көздерден ақпаратты өңдеу және жүйелеу, оны әртүрлі тәсілдермен ұсыну;

- белсенділік сауаттылығы - бұл ұйымдастырушылық қабілеттер мен дағдылардың көрінісі, атап айтқанда, мақсатты ауызша тұжырымдау және қалыптасстыру қабілеті іс-шаралар, жоспарлау және қажет болған жағдайда оны өзгерту, осы өзгерістерді ауызша дәлелдеу, жүзеге асыру өзін-өзі бақылау, өзін-өзі бағалау, өзін-өзі түзету және т.б. [2]. Мұғалімнің басты міндеті – оқушыны оқуға, ізденуге үйрету.

В.А. Сухомолинский былай деп жазады: «Ең қауіпті қорқыныш – бұл партада бос отыру: күн сайын алты сағат, айлар мен жылдар бос отыру – бұл адамды бүлдіреді, моральдық тұрғыдан мүгедек етеді, ой саласында адам еңбектенуін қажет ететін ең маңыздысын жіберіп алғандарды

мектеп бригадасы да, шеберхана да, мектеп учаскесі де өтей алмайды» [3]. Қазақ тілі мен әдебиеті пәнінің мұғалімі оқушылардың функционалдық сауаттылығын дамыту үшін не істей алады? Қазіргі кезеңде нақты білім беру мәселелерін шешуге тәжірибеге бағытталған зерттеу тәсілінде іргелі кәсіби білім мен шығармашылықты үйлестіруге мүмкіндік беретін мұғалімді сапалы даярлау қажеттілігі туындады. Мұғалім сабақ барысында жұмыстың әр түрін ойластырады, осындай әдістермен және формалармен жұмыс істеу, оларды пайдалану кезінде оқу процесі өзара әрекеттесу процесіне «енеді», ал білім алушылардың белсенділігі мұғалімнің белсенділігінен жоғары болады. Мұғалімдердің алдына балаларды ақпарат алуға, оны іс жүзінде түсінуге және қолдануға үйрету міндеттері қойылады. Оқытудың белсенді әдістерінің негізінде не жатыр? Сұрақтың жауабын өз бетінше іздеу. Бұған ғылыми зерттеу, жоба, проблемалық және логикалық мәтіндермен жұмыс және т.б. оқытудың белсенді әдістері көмектеседі.

Оқытудың белсенді әдістерін қолдану дайын білім алуға емес, ақпаратты өз бетінше іздеуге, талдауға, тұжырымдауға мүмкіндік береді. Нәтижесінде жалпы білім жүйесі қалыптасады, ал оқушылар өз бетінше оқуды үйренеді. Біз адамның жадында не істейтінінің 90%-на дейін, көргенінің 50%-на дейін және естігенінің 10%-на дейін түсірілетінін білеміз. Оқытудың ұқсас әдістері мен формаларын қолдану оқу процесінің дәстүрлі ұйымдастырылуын өзгертуді де қамтиды. Егер типтік білім беру процесі схема бойынша құрылса: мұғалімнің жаңа материалды түсіндіруі – игеру – бекіту – оқушылардың өз бетінше қолдануы, онда оқытудың белсенді әдістері мен формаларын қолданған кезде ол басқа түрге ие болады: өз бетінше іздеу – игеру – түсіндіру. Демек, оқушылардың белсенділігі мен тәуелсіздігі артады. Мұғалімнің ұстанымы өзгереді. Мұғалім мен оқушы бір-біріне қатысты тең зерттеу позицияларына ие болады. Мұғалім түсініктемеші емес, кеңесші.

Қазақ тілі сабақтарында функционалдық сауаттылықты қалыптастыру коммуникативтік құзыреттілікті дамытуды ғана емес, тілдік және лингвистикалық құзыреттілікті дамытуды да білдіреді. Осылайша, тілдік құзыреттілік тіл жүйесін білуді, тіл сезімін дамытуды және орфографиялық, пунктуациялық сауаттылықты қалыптастыруды қамтамасыз етеді. Ал лингвистикалық құзыреттілік тіл туралы дүниетанымды қалыптастыруға, оның тарихын зерттеуге, сондай-ақ лингвистер мен мәдениеттанушылардың еңбектерін дамытуға бағытталған. Тапсырма түрлері нәтижелі болуы керек.

Тілдік құзыреттілікті дамыту кезінде бұл сөздер мен формаларды талдау, бір құбылысты екіншісімен салыстыру, диаграммалар мен кестелер құру, диаграммалар мен кестелер негізінде мәтін құру болуы мүмкін. Сөздікпен жұмыс, мәдени ескерткіштерге үндеу, тіл туралы мәлімдемелер, әртүрлі тілдердегі құбылыстарды салыстыру – мұның бәрі оқушылардың лингвистикалық құзыреттілігін дамытуға бағытталған. Жаңа материалды түсіндіру бойынша жұмыс кезінде мұғалімдер проблемалық жағдай туғызады. Мұндай оқытуда мұғалімнің қызметі мыналардан тұрады, проблемалық жағдай туғыза отырып, мұғалім оқушыларға фактілерді хабарлайды және олардың оқу-танымдық жағдайын ұйымдастырады іс-шаралар, фактілерді хабарлайды және олардың оқу-танымдық жағдайын ұйымдастырады іс-шаралар, фактілерді талдау негізінде балалар өз бетінше қорытынды жасайды және жалпылайды, мұғалімнің көмегімен белгілі бір ұғымдар қалыптастырады. Материалдарды қайталау кезінде оқытудың іздеу әдісі қолданылады. Зерттелген материалды бекіту кезінде проблемалық жағдай қарастырылады: бекіту проблеманың орташа деңгейі бар балаларға теориялық және практикалық зерттеу тапсырмаларын беру арқылы ұйымдастырылады.

Мұғалімдер зерттелген тұжырымдаманың мәнін аша отырып, оқушылар логикалық операцияларды өз бетінше жасай алатындай етіп жұмыс жасайды. Баланың алдында проблемалық жағдайларды үнемі қою оның проблемаларға "өтпеуіне" емес, оларды шешуге ұмтылуына әкеледі. Осындай жұмыс түрінде ізденуге әрқашан дайын және қабілетті, шығармашылық тұлға қалыптасады. Оқушылар жазбаша және ауызекі сөйлеуді дамыту үшін оқылған тақырып бойынша эссеәңгімелер, эссе-пайымдау, сұраққа жазбаша жауап жаза білуі, мәтіндердің түрлері мен стильдерін анықтай білуі тиіс. Мәтіннің мазмұнын түсінуі үшін мұғалімдер алған білімді жүйелеуге мүмкіндік беретін қолайлы техникаларды пайдалануы тиіс.

Оқушылардың функционалдық сауаттылығын қалыптастыруға бағытталған білім мазмұнын игерген оқушылардың білімдері мен біліктері өмірлік жағдаяттарда қолдана білуді, әртүрлі ақпарат

көздерімен жұмыс істей білуді және алынған ақпараттарды сыни тұрғыдан бағалай білуді, өзінің болжамдарын ұсыну және зерттеулер жүргізу, өзінің ойын негіздей білуді; іскерлігі мен дағдыларын адами іс-әрекеттердің әртүрлі салаларында, сондай-ақ тұлға аралық қарым-қатынас пен әлеуметтік қатынастарда өмірлік міндеттерді шешу үшін пайдалануды қамтамасыз етеді [4]. Жаңа технологиялар, әдістер, тәсілдер және білім беруді тексеру мен бағалаудың жаңа формалары, бағдарламалардың бәрі оқушылардың коммуникативтік және ақпараттық қалыптасуына бағытталған.

Қазақ тілі сабағындағы оқушы жұмысының нәтижелілігі бастауыштағы біліміне, мұғаліміне байланысты екені аз айтылып жатқан жоқ, яғни пән мұғалімінің ақпараттық технологиялық сауаттылығы үлкен рөл атқаратыны сөзсіз [4]. Осылайша тиімді деген әдіс-тәсілдерді ұдайы пайдалану пәнге деген қызығушылығын дамытуға қызмет етеді, соның негізінде мектеп оқушысының функционалдық сауаттылығы қалыптасады. Жетістікке жету үшін жаңа технологиядан ұдайы хабардар болып отыру әр ұстаздан көп ізденуді қажет етеді. Жаттанды білім жарға жығатыны сөзсіз. Егер бойындағы білімінің күнделікті өмірде қажетіне жарамаса, ол білімнің керегі не? Осы орайда мұғалімнің үйретері мен берері мол. Ал шәкіртіне білімін күнделікті өмірде кәдеге асыруды үйреткен мұғалімдер саны артса, нұр үстіне нұр болар еді.

Функционалдық сауаттылықты қалыптастыру күрделі процестің бірі. Осыны әр мұғалім терең түсініп, өз тәжірибесінде заманауи педагогикалық әдіс-тәсілдерді қолдану арқылы нәтижелі жұмыс түріне қол жеткізетіні анық.

Қазақ тілі сабақтарында функционалдық сауаттылықты қалыптастыру коммуникативтік құзыреттілікті дамытуды ғана емес, тілдік және лингвистикалық құзыреттілікті дамытуды да білдіреді.

Функционалды сауатты тұлға – бұл әлемде бағдарланған және қоғамдық құндылықтарға, үміттерге және мүдделерге сәйкес әрекет ететін адам.

Әдебиеттер

1. Оқу сауаттылығы. Мұғалімнің жұмыс дәптері. – PEARSON, 2013. – 7 б.
2. Молявко Т.Г. Формирование функциональной грамотности учащихся начальных классов на уроках литературного чтения // <https://multiurok.ru/files/stat-ia-formirovam-ie-funktsionalnoigramotnosti-.html> (дата обращения 16.01.2019) – 11 б.
3. Соловейчик С. В.А. Сухомлинский о воспитании / С. Соловейчик. – М., 1975. – 225 б.
4. Қазақ тілі мен әдебиеті орыс мектебінде журналы, 2011. – № 5.

ҒТАХР: 14.35.31

Ж.М. Құдайбергенова

«Абай облысы білім басқармасының Семей қаласы білім бөлімінің № 16 Төлеубай Аманов атындағы жалпы орта білім беретін мектебі» коммуналдық мемлекеттік мекемесі
(Қазақстан Республикасы, Семей қ.); e-mail: Zhanar7272@list.ru

БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ФУНКЦИОНАЛДЫҚ САУАТТЫЛЫҒЫН АРТТЫРУ

Оқушылардың функционалдық сауаттылығын арттыру – білім беру процесінің негізгі бөлігі болып табылады. Келешек ұрпақты сауатты етіп тәрбиелеу Қазақстандағы мектеп оқушыларының функционалдық сауаттылығын дамыту жөніндегі ұлттық іс-қимыл жоспарында көрсетілген болып, онда оқушылардың құзыреттілік біліктерін, алған білімдерін шынайы өмірлік жағдаяттарда тиімді қолдана білу қабілеттерін дамыту көзделген. Ұлттық жоспардың мақсаты – Қазақстан Республикасындағы мектеп оқушыларының функционалдық сауаттылығын дамыту үшін жағдай жасау. Қазіргі білім мен ғылымның дамыған заманда білім беру жүйесінде «Функционалдық сауаттылықты» қалыптастыру ең өзекті мәселеге айналып отыр.

Әлемнің дамыған елдер қатарына ену үшін маңызды осы стратегиялық міндеттерді шешу жағдайында тұлғаның шығармашылықпен ойлауы мен мәселелерді жаңаша шешім табу қабылдау

қабілеттері, кәсіби жол таңдау білігі, өмір бойы ізденіп білім алуға дайындығы, яғни бүгінгі жаһандану заманының ағымына сай болу – оның басты функционалдық қасиеттері болып табылады. Аталған функционалдық біліктер мектеп және отбасында қалыптасады.

«Функционалды сауаттылық» оқушының мектептегі алған орта білімінің күнделікті өмірінде және болашақтағы көп қырлы қызметінде кездесетін тұрмыстық қоғамдық, әлеуметтік экономикалық проблемаларды шешуде табысты қолдана алуын қамтамасыз етеді. Функционалдық сауаттылық оқушылардың танымдық қабілеттерінің деңгейін және оқушылардың өнімді жұмысының көрсеткішін білім деңгейі ретінде қарастырады. Бұл деңгей өмірдің әртүрлі саласындағы тапсырмаларды шешуде мектептік білім мазмұнының қолданбалық сипатына және оқушылардың игерген біліміне негізделеді.

Мектеп оқушыларының функционалдық сауаттылығы дегеніміз – оқушының пәнді терең түсіну қабілетін дамыту, алған білімін сыныптан тыс жерде, келген жағдайда тиімді пайдалана білуін қамтамасыз ету, яғни, оқушылардың мектепте алған білімдерін өмірде тиімді қолдануына үйрету.

Математикалық сауаттылық – әлемдегі математиканың ролін айқындау және түсіне білу, математикалық сөйлеу және жазу мәдениетіне қоршаған ортаны және олардың заңдылықтарын баяндау, оны оқып үйренудің, оқушылар дүниенің ғылыми бейнесін меңгеру.

Математикалық сауаттылықтың мақсаты бүгінгі күн талабына сай, жан-жақты дамыған, белсенді, өмірге талпынысы, тұрақты қызығушылығы бар, алған білімді іс- әрекетте еркін қолдану дағдысы қалыптасқан тұлға.

Математика білім мазмұнының ең алғашқы бастамасы бастауыш сыныптарда жүзеге асатыны белгілі. Себебі, бастауыш буында жоғары сыныптарда оқылатын бүкіл пәннің іргетасы қаланып қана қоймайды, сонымен қатар білім алуға деген талпыныс, ізденушілік, яғни балалардың оқу әрекеті, танымдық белсенділік, жеке бастың адами қасиеттерінің негізі осы кезеңде қалады. Сонымен қатар, осы кезеңде баланың белсенділігі, оның рухани және дене күші де дамиды. Осы жасқа сай келетін мазмұн мен оны оқытудың әдісін саралап, талдау, бала жанына жақын қарым-қатынас арқылы оларды дамыту оңай мәселе емес. Қазіргі сәтте дәстүрлі емес сабақтар жаңартылған білім мазмұны бойынша әр-түрлі әдіс тәсілдерді қолдану тиымды болып табылады.

Іскерлік, шығармашылық бірлесіп жасау, сабақ барысында жеке, жұптық, топтық түрде араласып жұмыс жүргізу жаңартылған білім мазмұнының бір бөлегі болып есептеледі. Олай болса кез-келген оқу пәні оқушылардың функционалдық сауаттылығын дамыту құралы бола алады.

Мысал ретінде математика сабақтарында оқушылармен деңгейлеп оқыту, топтық, жұптық жұмыстар жүргізіледі.

Математика сабақтарында функционалдық сауаттылықты дамытудың мақсаты – оқытуда инновациялық әдістерді, заманауи білімдік және ақпараттық-коммуникациялық технологияларды пайдалану. Математика сабақтарында оқушылардың функционалдық сауаттылығын екі негізгі міндеттерді шешу арқылы қалыптастыру мүмкіндігі бар:

Оқушының әлеуетіне сәйкес, яғни баланың өзінің білімдік деңгейіне сай келетін және жеке тұлғаның одан әрі дамуын қамтамасыз ететін, білім беруді іске асыру мүмкіндігіне, оның ішінде өзіндік білім алу жолымен жету.

АКТ құралдары мен өз қабілеттерін іске асыруда әр оқушыда шығармашылық әлеуметтік мәнді қызмет тәжірибесін қалыптастыру.

Бастауыш сыныпта математиканы оқытуда келесі пәндік және функционалдық сауаттылық қалыптасуы тиіс.

ережелер мен үлгілерді және берілген алгоритмдерді математикалық материалда қолдану біліктігін;

оршаған ортада болып жатқан әртүрлі жағдайларда және аралас пәндерде математикалық білімін, біліктігін, есептеу, өлшеу және графиктік дағдыларын;

ауызша және жазбаша есептеулерді тиімді пайдалана отырып, практикалық есептеу техникасын;

математикаға тән ойлау стилін, оның абстрактылығын, дәлелденуін, қатандығын;

дәлелдемелі пайымдау жүргізу, логикалық негізделген қорытындылар жасау біліктігін;

математикалық мәтінмен жұмыс жасау (талдау, қажетті ақпаратты алу), математикалық терминология мен символдарды қолдана отырып, өз ойын ауызша және жазбаша түрде анық және нақты түсіндіру біліктігін;

жоспар бойынша әртүрлі әрекеттерді жоспарлау орындау білігін;

өзін-өзі бақылау жүзеге асыруды;

өз іс әрекетін бағалауды;

оқу қызметінің әртүрлі формаларында коммуникативтік қабілеттерін қолдана білуі қажет

Тұлғаның бейімділігін, қажеттілігін қанағаттандыруды, қызығушылығын ескере отырып, функционалдық сауаттылыққа қол жеткізуді қамтамасыз етіп, жан-жақты дамыған, алған білімдерін өмірмен байланыстыра алатын тұлғаны тәрбиелеп оқыту – білім беру мамандарына артылған жауапты міндет екенін түсінгеніміз жөн.

Функционалдық сауаттылық қалыптастырудың әдістері

1. Мән беріп оқыту технологиясы

2. Диалогтік оқыту

Сұрақ-жауап әдісі

4. Ойын түрлері

5. Блум жүйесі

Сабақта функционалдық сауаттылықты арттыру жолдары пән мұғалімі оқушының назарын аудару үшін сабақ кезінде әртүрлі тақырыптық, пәнаралық, сыныпаралық байланыс орнатып, қызықты әңгімелерді сахналық көрініс ретінде өтуді ұйымдастыра білуі қажет.

Сонымен қатар, түрлі көрнекілік құралдарын қолдану, сұрақ-жауап, талдау, жинақтау, ажырату, тақтаға жазу, айтқан ойды мысалдармен дәлелдеу, сөздікпен жұмыс, проблемалық мәселелерге жауап беру, нақтылы және жалпылама тапсырмалар беріп, шағын шығармашылық жұмыстарды орындату, оқушының бірін-бірі сынауы, өзіндік пікір білдіруі, баяндама жасауы, ғылыми зерттеу жазып қорғауы, алуан түрлі әдіс-тәсілдерді қолдануы керек. Осындай әдіс-тәсілдерді түрлендіріп, жүйелі түрде пайдаланып мұғалімнің шәкірттері өз бетімен жұмыс істеуге тез үйренеді.

Бастауыш сыныптарда оқушылар сандық өрнектермен арифметикалық амалдарды орындаумен шектелсе, алгебра, геометрия, тригонометрия әлеміне енген сайын басқа жаңа талаптар қойылады. Бастауыш сыныптарда 0,1,2,3,4,5,6,7,8,9 және «+», «-», «*», «/» секілді таңбалармен қатар I, V, X, M, L, C тәріздес Рим цифрларын білумен шектелеміз. Ал енді алгебрада латын, грек әріптерін үйренуге тура келеді. Міне, осы әріптерді дұрыс жаза және оқи білу математикалық сауаттылық білдіреді.

Мұғалім оқушыны математика пәнінің қыр сырына үйрету үшін оған математикалық сауаттылықты сақтау жөнінде күнделікті қатаң талаптар қойып, орындалуына мұқият зер салуы керек. Сонда оқушы математикалық өрнектерді оқуда, жазуда және сызбаларды сызуда сауаттылық көрсетіп, тәртіпке бейімделеді де, есептерді де алгоритм немесе логика бойынша тез, сауатты шеше алады, сабаққа да ынтасы арта түседі. Сауаттылық қызметі – алған білім, білік, дағдысын күнделікті іс – әрекетте пайдалану біліктілігі. Оқушылардың танымдық әрекет амалдарын меңгеруін есепке алып, алгоритмдік есептерден эвристикалық типтегі есептерге көшу кезінде оқу-зерттеулік есептер көбейе түсетін өзара байланыс түрі өте тиімді. Математикалық сауаттылықтың дамуы оқушының жалпы сөйлеу мәдениетін дамытып, қазіргі қоғамда тұлғаның ұтымды сөйлеу коммуникацияларын қалыптастырады.

Математикалық сауаттылықты қалыптастыру дағды мен іс әрекет негізінде өздігінен ізденетін, өздігінен шешім қабылдайтын, нарық заманында өмір сүріп, адал еңбектенетін, бәсекелестікке қабілетті жеке тұлғаны қалыптастыруға септігін тигізеді. Осы ғылым мен білімнің негізін тереңдету нәтижесінде ғана еліміз өзінің елдігін басқа елдер алдында көрсете алады. Ал ел тағдыры, оның келешекте кемелді ел болуы мектептің қандай негізде құрылуына байланысты.

Қорыта келгенде, оқушылардың функционалдық сауаттылығын дамыту – бүгінгі заман талабы. Педагогтің сабақ өту шеберлігі, яғни шығармашылық пен жауапкершілікті ұштастыруы, бұл заман талабынан туындап отырған мәселе. Өз мамандығын толық меңгерген жоғары деңгейлі оқытушының алдынан шыққан оқушы – өмір айдынындағы өз жолын адаспай табады, азамат болып қалыптасады. Бұл ұстаз үшін абырой, яғни үмітінің ақталғаны, әрбір мұғалім осыған ұмтылса ұрпақ

алдындағы қарыздың өтелгені. Мұғалімнің сабағының өн бойындағы негізгі мақсаты, оның негізгі мәнін естен шығармай, әрбір сәтті тиімді пайдаланғанда өз мақсатына жетеді.

Оқушылардың функционалдық сауаттылығын арттыру – білім беру процесінің негізгі бөлігі болып табылады. Келешек ұрпақты сауатты етіп тәрбиелеу Қазақстандағы мектеп оқушыларының функционалдық сауаттылығын дамыту жөніндегі ұлттық іс-қимыл жоспарында көрсетілген болып, онда оқушылардың құзыреттілік біліктерін, алған білімдерін шынайы өмірлік жағдаяттарда тиімді қолдана білу қабілеттерін дамыту көзделген.

Іскерлік, шығармашылық бірлесіп жасау, сабақ барысында жеке, жұптық, топтық түрде араласып жұмыс жүргізу жаңартылған білім мазмұнының бір бөлегі болып есептеледі. Олай болса кез-келген оқу пәні оқушылардың функционалдық сауаттылығын дамыту құралы бола алады.

Математикалық сауаттылықты қалыптастыру дағды мен іс әрекет негізінде өздігінен ізденетін, өздігінен шешім қабылдайтын, нарық заманында өмір сүріп, адал еңбектенетін, бәсекелестікке қабілетті жеке тұлғаны қалыптастыруға септігін тигізеді.

Әдебиеттер

1. Бахтиярова Р.Ж. Пән сабақтарында АКТ-ны қолданудың тиімділігі / Р.Ж. Бахтиярова. – Орал, 2014.
2. Жұмабаев М. Жалпы педагогика / М. Жұмабаев. – М., 2009.
3. Бабаев С. Педагогикалық инновациялар мен педагогикалық озат технологиялар -мұғалім еншісі / С. Бабаев, К. Қазиева // Бастауыш мектеп. – 2011. – № 4. – Б. 25.
4. Сағалиева Ж.К. Білім беру кеңістігіндегі цифрлық педагогика / Ж.К. Сағалиева. – Алматы: Бастау, 2020. – Б. 388.

ҒТАХР: 16.01.07

А.Ж. Садыкова

Абай облысы Семей қаласы «№ 41 жалпы орта білім беретін мектеп» КММ
бастауыш сынып мұғалімі

МӘТІНМЕН ЖҰМЫС ЖҮРГІЗУ АРҚЫЛЫ БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ОҚУ САУАТТЫЛЫҒЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

PIRLS зерттеуінің басты мақсаты – оқушылардың әлемдік деңгейдегі мәтін мазмұнын жетік түсінуін және әлем мәтіндері мен оқу сауаттылығын қалыптастыруда ұлттық білім жүйесі жұмысының айырмашылықтарын анықтау болып табылады.

Қазақстанның халықаралық зерттеуге қатысуы білім сапасының қазіргі заман талабына сай болуда ұлттық білім жүйесін модернизациялауды білдіреді. Қазақстан Республикасының 2011-2020 ж. арналған Мемлекеттік бағдарламасында қазақстандық оқушылардың мәтінді оқу және түсіну деңгейін анықтауда халықаралық зерттеуге қатысуы туралы белгіленген. Негізгі халықаралық зерттеу Қазақстанда 2016 жылдың 1-30 сәуір аралығында өткен болатын. Зерттеу нысанасы болып бастауыш түлектері саналды, өйткені төртінші сыныпқа келгенде оқушылар түрлі мәтіндермен жұмыс жүргізе білуі тиіс. Қазақстаннан 4000-нан астам төртінші сынып оқушылары қатысты. Оның ішінен: Оңтүстік Қазақстаннан-38, Алматы облысынан-18, Ақтөбе мен Қарағанды облыстарынан 13-тен, Шығыс Қазақстаннан-12 (Семей қаласынан № 8, № 39 метептерінің 4-сынып оқушылары).

Білім негізі бастауышта қаланатыны белгілі. Қазіргі оқыту жүйесі бастауыш сынып мұғалімінен ізденіс пен шығармашылықты талап етеді. Сондықтан мұғалім оқушылардың оқу сауаттылығын арттыруда оқытудың жаңашыл әдіс-тәсілдері мен түрлерін ұтымды пайдаланғаны дұрыс.

Тәжірибеде мәтінмен жұмыс істеудің интегралды және и дифференциалды алгоритмдерін қолданамын. Оқудың интегралды алгоритмі мәтіндегі негізгі ойды анықтауға көмектеседі. Бұл әдіс ең қажетті ақпаратты ғана бөліп алуға септігін тигізеді. Дифференциалды алгоритм көмекші сөздер арқылы ең маңызды ақпаратты іріктеп алуға арналады. Мәтінді оқып, не туралы екендігін анықтап алған соң, оқушыларға парақтар таратылады.

1. Мәтіннің тақырыбы, авторы: _____
2. Негізгі мазмұны (идеясы): _____
3. Фактілер (аттары, цифрлар, мәліметтер): _____
4. Бағалау:
Жаңа ақпарат _____
Қызықты ақпарат _____
5. Пайдасы: _____

Бастауыш сынып оқушыларының оқу сауаттылығын қалыптастыру жұмыстары оқу үрдісінде ғана емес, сонымен қатар сабақтан тыс кезде, тәрбиелік іс-шаралар мен қосымша сабақтарда, отбасылық оқу мәдениетін қалыптастыруда ата-аналармен бірлесе жұмыс атқарған кезде ғана іске аспақ.

Аталған зерттеу сарапшыларының халықаралық глоссарийы бойынша «оқу сауаттылығы»-оқушының өмірге бейімделе алуы мен алға қойған мақсаттарына жетуде жазбаша тілдің түрлі формаларын түсінуі мен логикалық сараптан өткізуі дегенді білдіреді.

Оқу біліктілігін бағалауда ескеру керек:

- ақпаратты табу,
- қорытынды шығару,
- ақпаратты қорытындылау мен интерпретация,
- мәтін құрылысы мен тілдік ерекшеліктерін, мазмұнын бағалау.

Зерттеу мәтінмен жұмыс жүргізу барысында оқырмандық білікті қалыптастыруға мүмкіндік береді.

Мәтінді түсінуде оқушылардың оқырмандық мүмкіндіктерін сипаттау:

- мәтінді жоғары деңгейде түсіну,
- мәтінді орташа деңгейде түсіну,
- мәтінді төменгі деңгейде түсіну,

Оқу сауаттылығы бойынша оқушылар мектеп аясында және мектептен тыс уақытта нені оқитынын, қандай мақсатпен оқитынын білуі қажет. Оқуға деген қызығушылықты «Отбасымен бірге оқу», «Кітапхана сабақтары», АКТ пайдалану арқылы «Оқуға әуестік» сайттары арқылы арттыруға болады. Оқу сауаттылығының негізі мәтінмен толыққанды жұмыс істеу үшін қалыптасқан оқу дағдысы болып табылады. Зерттеу оқушылардың оқу мүмкіндіктерін бағалауға көмектеседі.

Функциональдық сауаттылық – адамдардың (жеке тұлғаның) әлеуметтік, мәдени, саяси және экономикалық қызметтерге белсене араласуы және өмір бойы білім алуына ықпал ететін базалық факторы. Яғни бүгінгі жаһандану дәуіріндегі заман ағымына қарай ілесіп отыруы. Бұл жаңа ғана өмірге бейімделіп келе жатқан жас бүлдіршіндердің қалыптасуы, өмірге, мектеп өміріне бейімделіп кетуі. Мұндағы басшылыққа алынатын функциональдық сапалар: оқушының белсенділігі, шығармашылығы, ойлауы, шешім қабылдай алуы, қабілеттілігі т.б. Яғни, жалпы білім беретін мектептерде Қазақстан республикасының зияткерлік, дене және рухани тұрғысынан дамыған азаматын қалыптастыру, оның физикалық құбылмалы әлемде әлеуметтік бейімделуін қамтамасыз ететін білім алудағы қажеттіліктерін қанағаттандыру болып табылады.

Функциональдық сауаттылық – адамның сыртқы ортамен қарым-қатынасқа түсе алу қабілеті және сол ортаға барынша тез бейімделе алуы мен қарым-қатынас жасай алу деңгейінің көрсеткіші. Олай болса, функциональдық сауаттылық тұлғаның белгілі бір мәдени ортада өмір сүруі үшін қажетті деп саналатын және оның әлеуметтік қарым-қатынас жасауын қамтамасыз ететін білім, білік, дағдылардың жиынтығынан құралады.

Бастауыш сыныпта ана тілін оқытудың негізгі мақсаттарының бірі-оқушылардың сөздік қорын, ауызша және жазбаша сөйлеу тілін, сөйлеу мәдениетінің қалыптастыру болып табылады.

Сондықтан да қазіргі кезде бастауыш мектеп мұғалімдері оқушылардың сөздік қорын молайтып, сол үйрегіне сөздерін қолдана отырып, айтайын деген ойын анық жеткізіп сөйлеуіне зор көңіл бөлуде.

Оқу сапалары.

Дұрыс оқу

1. Дұрыс оқуға үйрету негізі алғашқы оқу-жазуға үйрету кезден басталады. Дұрыс оқу үшін оқушылар мына талаптарды орындауы қажет:

1. Сөзді оқығанда әріптеп оқымай, буындап, буындарды жалғастырып оқу. Мысалы: *ша-на-лар, то-қу*. Мұнда балалар сөздің сыртқы түрін ғана меңгеріп, мағынасын түсінбей оқитын болса, дер кезінде түсіндіріп, түзетіп, сөзді буынға бөлгенде дұрыс бөліп оқуға жаттықтырып, дағдыландыру қажет.

2. Оқып тұрған сөздің не алдынан, не артынан, не ортасынан артық дыбыс қоспай, не түсірмей оқу, ұқсас дыбыспен ауыстырмай оқу.

3. Бір дыбысты не буынды ұзақ созып, не екі рет айтпау: *аа-на, баа-ла, а-на-на, ба-ба-ла*.

4. Бір сөз орнына екінші бір сөзді айтпау (мағынасына сәйкес келетін), сөйлем соңындағы сөзді, буынды жұтып қоймау.

5. Ұқсас дыбыстарды, тілі келмейтін дыбыстарды ауыстырмау.

Сонымен оқушы дұрыс оқымаса, мұғалім дұрыс оқып беріп, оқушыға қайталаптырады немесе жақсы оқитын оқушыға оқыттырады.

Баланың табиғат сыйға тартқан барлық интеллектуалдық қабілеттері ана тілін меңгерудің, онда да мектепке дейінгі кезде меңгерудің арқасында пайда болады және дамиды. Балаларды ана тіліне оқытуда кәсіби шеберлікті меңгеру үшін болашақ тәрбиешіге әдістеме теориясын, ұғыну және ғылымға белгілі әдістерді меңгеру, яғни осы әдістерді жүзеге асыратын оқытудың аса маңызды тәсілдерін орындауға жаттығу қажет.

Тілді дер кезінде және сапалы меңгеру балада дұрыс психиканың қалыптасуының және оның кейін жақсы дамуының алғашқы аса маңызды шарты болып табылады. Дер кезі дегеніміз – бала дүниеге келген алғашқы күннен бастау, сапалы дегеніміз – тілдік материал көлемінің жеткілікті болуы және баланың әрбір жас кезеңіне қарай тілді меңгеруге деген мүмкіндіктерін толық пайдалану.

Түсініп оқу

Түсініп оқу – оқыған сөз немесе сөйлемнің мағынасын, ондағы айтылған ойды дұрыс түсініп, оны екінші бөлімде айтылған оймен байланыстыруы, оқылған мәтін мазмұнын анық, терең ұғынуы.

Түсініп оқу дұрыс оқу сапасы арқылы іске асады. Түсініп оқу барысында оқушыларда елес, ұғым, бейне, жоғары сезімдер пайда болады. Түсініп оқуға дағдыландырудың маңызды бір жолы – кіріспе әңгіме. Сонымен қатар оқудың алдында саяхатқа шығу, тәжірибе, бақылау жасау да түсініп оқуға дағдыландырады. Қорытынды әңгіме де оқушының түсініп оқуына септігін тигізеді.

Жаңа материалды түсініп қабылдау үшін сабақ үстінде жүргізілетін жұмыстар:

1. Кіріспе әңгіме.

2. Мұғалімнің мәтінді тұтас баяндауы не оқып беруі.

3. Сөздік жұмысы.

4. Бөлім-бөлім бойынша оқушыларға дауыстатып оқыту.

5. Сұрақ-жауап арқылы не түсінгендерін, қалай түсінгендерін байқау.

6. Іштен оқу.

7. Қажетті жағдайда оқудың басқа түрлерін іске асыру. Мысалы: рөлге бөліп оқу, теріп оқу, бөлімге бөліп оқу.

8. Түсінгендері бойынша бөлімге ат қою, мазмұндық сурет салу, мазмұнына сәйкес мақал-мәтел айту.

9. Осы әңгімеге ұқсас, идеялық ойын аша түсетін қосымша әңгімеге өлең, т.б. айту.

10. Мәтінді қалай қабылдағанын байқау, алған білімін білікке айналдыруға бағытталған қорытынды әңгімеге өткізу.

Мәнерлеп оқу

Мәнерлеп оқу – бастауыш сынып оқушыларын дұрыс оқуға үйрету үшін қойылатын талаптың бірі. Дауыс интонациясын сақтап оқығанда ғана бала дұрыс оқиды әрі оқығанын түсінеді. Оқудың сапалары бірімен-бірі тығыз байланысты, бірін-бірі толықтырып отырады. Түсініп оқу үшін дұрыс оқу керек. Мәнерлеп оқу үшін оқып отырғанын түсіну керек. Мәнерлі оқылмаса, дұрыс оқыды дей алмаймыз. Ендеше бастауыш сыныпта мәнерлеп оқуға үйрету сауат ашу кезеңінен басталады. Сауат ашу кезеңінің дайындық сатысынан бастап сөйлеуге үйретеміз. Ал оның басты үлгісі – мұғалімнің өзінің дауыс интонациясы. Мәнерлеп оқу дегеніміз – дұрыс оқу, сонымен бірге

дауыс интонациясы арқылы сөйлем не мәтіндегі негізгі ойды жеткізу, мазмұндық ой екпінін қоя білу, кейіпкер көңіл-күйін сезіне оқу. Екінші сөзбен айтқанда, қарапайым сөйлеу тіліне жақын, еркін оқу, дауысты құбылтып, тындаушысына әсерлі етіп жеткізу.

Мәтінмен жұмыс бір жағынан, сөздің грамматикалық және лексикалық жақтарын талдауға мүмкіндік берсе, екінші жағынан баланың сөйлеу дағдысын қалыптастырудың негізі болып саналады. Мәтінмен жұмыс жүргізу барысында мұғалімнен оқушылардың мәтін мазмұнын түсінетіндей жағдай туғызу талап етіледі. Ол үшін сөздік жұмысы, талдау, салыстыру, түрлі бағытта берілген шығармашылық тапсырмаларды орындау сияқты әдістер мен жұмыс түрлерін ұйымдастыру қажет.

Әдебиеттер

1. Адамбаева Р.А. Мектеп оқушыларының оқу сауаттылығын қалыптастырудың отандық тәжірибесі. Қазіргі ғылыми парадигмадағы «оқу сауаттылығы» ұғымының мәні.
2. Цукерман Г.А. Оценка читательской грамотности. РАО институт содержания и методов обучения отдел оценки качества общего образования / Г.А. Цукерман. – М., 2010. – № 90. – С. 8.
3. Кузнецова М. Читательская грамотность школьников: взгляд сквозь призму PIRLS и PISA / М. Кузнецова // Науч.- метод. журн. – 2011. – № 3. – С. 52-57.
4. Оразбаева Ф. Қазіргі ғылыми парадигмадағы «Оқу сауаттылығы» ұғымының мәні Байтұрсынұлы А. / Ф. Оразбаева // Тіл ғылымы. – А.: «Ана тілі», 992. – 448 б.
5. Балақаев М.Б. Қазақ әдеби тілі / М.Б. Балақаев. – А., 1987.
6. Бектұрғанов Ш. Қазақ тілі / Ш. Бектұрғанов, М. Серғалиев. – А., 1994.

ҒТАХР: 14.07.09

А. Сағатбек, Г.Л. Габдуллина

Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ

(Қазақстан Республикасы, Алматы қ.); e-mail: sagatgbek.amangul89@gmail.com

МЕКТЕП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ МЕХАНИКА БОЙЫНША ФУНКЦИОНАЛДЫҚ САУАТТЫЛЫҒЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУДАҒЫ ПРОБЛЕМАЛЫҚ ОҚЫТУДЫҢ ТИІМДІЛІГІ

Оқу үдерісінде функционалдық сауаттылықты қалыптастырудың бір жолы – проблемалық оқыту әдісін қолдану. Проблемалық оқыту – оқушыларды шынайы проблемалық жағдайларға негізделген тапсырмалар арқылы оқыту. Бұл әдіс оқушыларды белсенді қатысуға, теориялық білімді нақты өмірлік жағдайларда қолдануға, сыни тұрғыдан ойлануға және шығармашылық шешімдер қабылдауға бағыттайды.

Функционалдық сауаттылық – бұл адамның алған білімін түрлі жағдайларда қолдана білу қабілеті. Бүгінгі қоғамда білімді болу жеткіліксіз, оны тиімді пайдалана білу маңызды. Білім алушылардың ақпаратты игеруі және сол білімді нақты проблемаларды шешуде қолдануы олардың функционалдық сауаттылығын айқындайды.

Функционалдық сауаттылықтың бірнеше негізгі компоненттері бар:

- *Ақпаратты дұрыс қабылдау және түсіну қабілеті.* Оқушы оқу материалын терең түсініп, оны талдай алады.
- *Теориялық білімді тәжірибеде қолдану.* Бұл оқушылардың мектепте алған білімін өмірлік жағдайларда қолдана білуін қамтамасыз етеді.
- *Шығармашылық және сыни тұрғыдан ойлау қабілеті.* Проблемалық жағдайларды шешу барысында оқушы түрлі шешімдерді қарастырып, ең тиімдісін таңдай білуі тиіс.
- *Өз бетімен жұмыс істеу дағдылары.* Оқушы проблеманы шешу үшін ақпаратты өз бетімен іздеп, сараптап, қолдана білуі керек.

Мектеп оқушыларының функционалдық сауаттылығы олардың келешектегі кәсіби өміріне ғана емес, күнделікті өмірде де пайдалы болады. Бұл білім беру бағдарламасының негізгі мақсаттарының бірі болып табылады.

Проблемалық оқыту педагогикалық әдістеме ретінде физика сияқты оқу пәндерін оқыту процесінде оқушылардың белсенді ізденістеріне және өз бетінше есеп шешуіне түрлендіруге ұмтылады. Бұл әдіс теориялық білімді қолдануды талап ететін өмірлік мәселелерге тап болған кезде студенттер материалды тереңірек меңгереді және оны жақсырақ түсінеді деген идеяға негізделген. Дайын ақпаратты жай ғана қабылдаудың орнына студенттер мәселені өз бетінше талдап, оны шешудің мүмкін жолдарын іздеуі керек [1].

Проблемалық оқыту когнитивтік оқу теориясымен тығыз байланысты, ол оқу үдерісіне белсенді қатысу, материалды жақсы түсінуге және есте сақтауға ықпал етеді [2]. Демек, механиканы оқыту аясында жиі кездесетін Ньютон заңдары, энергияның және импульстың сақталу заңы сияқты күрделі теориялық мәселелерде проблемалық оқытуды қолдану оқушыларға бұл заңдарды тек жаттап қана қоймай, оларды тәжірибеде қолдануға көмектеседі.

Проблемалық оқытудың негізгі артықшылықтарының бірі – ол сыни ойлауды дамытуға ықпал етеді. Оқушылар жағдайды талдап, негізгі аспектілерін ажыратып, гипотезалар құрып, оларды эксперименттер арқылы тексереді [3]. Бұл тек механиканы жақсы түсінуге ғана емес, сонымен қатар қазіргі білім беру стандарттарында аса маңызды саналатын аналитикалық қабілеттерді дамытуға көмектеседі.

Қазіргі таңда оқушының білімін тек теориялық түрде меңгеру жеткіліксіз. Оқушының алған білімін күнделікті өмірде қолдана білуі, әртүрлі мәселелерді шешуде тиімді тәсілдер таба білуі маңызды болып отыр. Бұл дағдылардың жиынтығы функционалдық сауаттылық ретінде қарастырылады. Функционалдық сауаттылық – оқушылардың алған білімдерін өмірде тиімді қолдану қабілеті. Оны қалыптастыру заманауи білім беру жүйесінің негізгі мақсаттарының бірі болып табылады.

Осы мақсатқа жетудің тиімді әдістерінің бірі – проблемалық оқыту. Бұл әдіс оқушыларды шынайы өмірлік жағдайлармен таныстырып, өз бетінше мәселелерді шешуге бағыттайды. Проблемалық оқыту негізінде оқушылардың функционалдық сауаттылығын дамытуға ықпал ететін бірнеше маңызды аргументтерді қарастырамыз.

1. Теориялық білімді өмірлік жағдайлармен байланыстыру

Проблемалық оқыту барысында оқушыларға берілетін тапсырмалар нақты өмірден алынған мәселелерге негізделеді. Бұл оқушыларға теориялық білімнің күнделікті өмірде қолданылуын түсінуге мүмкіндік береді. Мысалы, физика сабағында механикалық қозғалыс заңдарын қарастыру кезінде оқушыларға автомобильдің қозғалысын талдауға арналған тапсырмалар берілуі мүмкін. Мұндай тапсырмалар оқушыларға нақты өмірдегі жағдайларды түсіну үшін теориялық заңдарды қолдануға мүмкіндік береді.

Осы арқылы оқушылар механикадағы негізгі заңдарды жай ғана жаттап қана қоймай, олардың шынайы өмірде қалай қолданылатынын біледі. Нәтижесінде, оқушылар теориялық білімді тек еске сақтау үшін емес, оны нақты жағдайларда шешім қабылдау үшін қолдана алатынын түсінеді. Бұл функционалдық сауаттылықтың маңызды аспектісі болып табылады.

2. Сыни ойлау және проблемаларды шешу дағдыларын дамыту

Проблемалық оқыту оқушыларды белсенді ойлауға және мәселелерді шешу үшін түрлі шешімдерді қарастыруға мәжбүрлейді. Мұғалімдер оқушыларға дайын шешімдерді ұсынбайды, керісінше, оқушылардың өз бетімен гипотезалар құруын және оларды тәжірибе немесе зерттеу арқылы тексеруін талап етеді. Бұл оқушылардың сыни ойлау және аналитикалық қабілеттерін дамытады.

Мысалы, оқушылар механика пәнінде жылдамдық пен үдеудің нақты өмірдегі объектілерге қалай әсер ететінін түсіну үшін эксперименттер жасай алады. Олар гипотезаларды құрып, солардың негізінде қорытындылар жасайды. Бұл дағды оқушыларға өмірде кездесетін кез келген мәселені сындарлы түрде талдап, шешім қабылдау үшін қолдануға мүмкіндік береді. Сыни ойлау қабілеті қазіргі қоғамның кез келген саласында маңызды болғандықтан, проблемалық оқыту бұл дағдыны дамытудың тиімді жолы болып табылады.

3. Шығармашылық ойлау мен инновациялық шешімдерді іздеу

Проблемалық оқыту оқушыларды шығармашылық тұрғыдан ойлануға және жаңа, инновациялық шешімдер табуға ынталандырады. Оқушылар дайын жауаптарды қабылдаудың

орнына, тапсырмаларды шешуде өз бетінше жаңа тәсілдерді іздейді. Бұл процесс оқушылардың шығармашылық ойлау қабілеттерін дамытуға ықпал етеді.

Мысалы, механика сабағында көпірдің немесе ғимараттың құрылысын жоспарлау тапсырмасы берілгенде, оқушылар тек физикалық заңдарға сүйеніп қана қоймай, сол заңдарды тиімді қолдану үшін креативті шешімдер іздеуге тырысады. Шығармашылық ойлау функционалдық сауаттылықтың маңызды құрамдас бөлігі болып табылады, себебі ол оқушылардың болашақта жаңа идеялар мен инновациялық шешімдер табу қабілеттерін қалыптастырады.

4. Топтық жұмыс және коммуникативтік дағдыларды дамыту

Проблемалық оқыту көбінесе топтық жұмысқа негізделеді, мұнда оқушылар бірлесіп жұмыс істеп, ортақ шешімдер қабылдайды. Бұл олардың коммуникативтік дағдыларын және топта жұмыс істеу қабілеттерін дамытуға мүмкіндік береді. Коммуникация және топтық жұмыс қазіргі заманда кез келген салада қажетті дағдылардың бірі болып табылады.

Мысалы, оқушыларға күрделі механикалық жүйелерді талқылау немесе энергияның сақталу заңын қолдана отырып, нақты физикалық құбылыстарды түсіндіру тапсырмасы берілгенде, олар бір-бірімен пікір алмасып, ортақ қорытындыға келеді. Бұл оқушылардың өз ойларын дұрыс жеткізе білуіне, пікірталас жүргізуіне және басқалардың пікірлерін тыңдап, түсінуге үйретеді.

5. Өзіндік зерттеу және дербес оқу дағдыларын қалыптастыру

Проблемалық оқыту барысында оқушыларға тапсырмаларды орындау үшін қажетті ақпаратты өз бетімен іздеу және талдау ұсынылады. Бұл олардың өзіндік зерттеу жүргізу қабілеттерін дамытады. Оқушылар әр түрлі көздерден ақпаратты табуды, оны талдауды және қолдануды үйренеді. Бұл қабілет олардың өмір бойы білім алуға деген ынтасын арттырады.

Өзіндік зерттеу және дербес оқу дағдылары функционалдық сауаттылықтың маңызды аспектісі болып табылады, себебі қазіргі әлемде ақпараттың қолжетімділігі мол болғанымен, оны дұрыс талдау және қолдана білу қабілеті аса маңызды. Оқушылар бұл дағдыларды проблемалық оқыту арқылы қалыптастырады. проблемалық оқыту мектеп оқушыларының функционалдық сауаттылығын қалыптастыруға тиімді әдіс болып табылады. Бұл әдіс оқушыларды шынайы өмірлік жағдайларда қолдануға қажетті білім мен дағдылармен қамтамасыз етеді.

Әдебиеттер

1. Дементьева Ю.В. Проблемное обучение: метод или принцип обучения в современной педагогике / Ю.В. Дементьева // Успехи современной науки и образования. – Белгород. – 2017. – № 2. – С. 22-25.
2. Сидорова Н.А. Проблемное обучение математике в основной школе / Н.А. Сидорова // Выпускная квалификационная работа. – Пермь. – 2017. – С. 3.
3. Нораира С. Моделирование образовательного процесса с использованием активных и интерактивных методик и технологий / С. Нораира // Исследовательские работы. – Аштарак. – 2022. – С. 11.

МРНТИ: 14.35.07

У.Д. Сарманова

Семей қаласының Шәкәрім атындағы университеті
(Қазақстан Республикасы, Семей қ.); e-mail: sarmanova.u.d@mail.ru

ШЕТТІЛДІК МӘДЕНИЕТАРАЛЫҚ КОММУНИКАТИВТІК ҚАТЫСЫМ ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДА РӨЛДІК ОЙЫНДАРДЫ ҚОЛДАНУ ТӘЖІРИБЕСІ

Әр күні өзгеріске толы бүгінгі жауапты кезеңде заман көшінен қалып қоймай уақыт талабына сай ертеңгі болашақ жас ұрпақты білімді етіп тәрбиелеу ұстаздарға зор жауапкершілікті жүктейді. Ол мұғалімнен үздіксіз ізденуді, өз білімін үнемі жетілдіріп отыруды талап етеді. Өйткені еліміздің ертеңі жас ұрпақтың қолында. Мұғалімнің шеберлігі мен жетістігі – сапалы білім және жақсы тәрбие алған шәкіртінде. Оқушы шығармашылығын дамыту ісі үздіксіз жүргізіле бермек. Бұл қоғам талабына сай туындайтын қажеттілік.

Қазіргі ғалымдардың зерттеулерінде құзыреттілікті қалыптастыру білім беру мазмұны құралдары арқылы жүзеге асатыны, осыдан келіп оқушының қабілеттілігі дамиды және күнделікті өмірдегі шынайы проблемаларды – тұрмыстық мәселелерден бастап, өндірістік және әлеуметтік мәселелерді шешу мүмкіндіктері пайда болатындығына баса назар аударып отыр.

Біз болашақ тіл мамандарының тек тілдің тұлға ретінде ғана емес мәдениетаралық қарым – қатынас құзырлығының қалыптасуын оқу үдерісінде қалай жүзеге асатынын қарастырамыз. Оқу материалдарын меңгеруде студент өз үлесін білімдерімен, идеяларымен қосады және алмасады. Ол үшін сабақта жеке, жұптық, топтық зерттеу жобалары, рөлдік ойындар, шығармашылық жұмыстар, пікірсайыстар ұйымдастырылады. Мұндай жұмыстар кез келген тіл үйренуші студенттер үшін қызықты. Өйткені шетел тілін үйренушінің шеңбері өте кең мазмұнына тек кәсіптік бағдар ғана емес, жалпы адамзаттық құндылықтар, мәдениетанымдық мазмұндар орын алған. Сонымен, болашақ шетел тілі маманының тұлға ретінде мәдениетаралық қатысым құзыреттілігін қалыптастыруда төмендегідей өлшемдерді ескереміз:

- мәдениетаралық қатысым құзыреттілігі қалыптасқан субъект-ауызша және жазбаша сөйлеуді еркін меңгерген;
- шетел тілінің терминдері мен қарым-қатынас стилін меңгерген;
- жалпы адамзаттық құндылықтарды бойына сіңірген;
- мәдениетанымдық құндылықтарды меңгерген;
- өз білімін, ақпарат көздерін кәсіби жағдайда шешуге қабілетті, белсенді;
- лингвистикалық құзыреттілікті меңгерген;
- инновациялық, интерактивтік білімнің мазмұнын меңгерген маман [1].

Н.Д. Гальскованың пайымдауынша ойын әдістемесі арқылы мәдениетаралық қарым-қатынас құзыреттілігін дамыту өзектілігі қазіргі білім беру саласының тұлғаға бағыттап оқыту үлгісіне ауысуынан туындап отыр.

Жалпы құзыреттілік және оның түрлері туралы ғалым – әдіскерлердің пікірлері мен анықтамалары көп. Ал сол студент бойындағы мәдениетаралық коммуникативтік құзыреттілікті дамытуда рөлдік ойындардың тиімді әдісі ретінде анықтау үшін ғалымдардың тәжірибелері мен пікірлерін талдаймыз.

Коммуникативті құзыреттілікті дамытуда рөлдік ойындардың орны ерекше. Себебі ойын студенттердің бір бірімен, мұғаліммен әрекеттесуге деген талпынысын жандандырады және әңгімелесу барысында теңдік шартын тудыру арқылы мұғалім мен білім алушы арасындағы дәстүрлі кедергіні жояды. Ойын өз өзіне сенімсіз, ұялшақ балаларға сөйлеу арқылы сенімсіздік кедергісін жоюға көмектеседі. Ойын арқылы студенттер әңгімені бастау, оған ілесу, қолдау, әңгімелесушінің сөзін бөлу, оның ойымен келісу немесе келіспеу, сұрақтар қою сияқты қарым-қатынас элементтерін меңгереді. Рөлдік ойынға қойылатын негізгі талаптарды атап көрсетуге болады:

- Ойын білім алушыларды ынталандырып, тапсырманы дұрыс орындауға деген ниеті мен қызығушылығын тудыруы керек, және оны адекваттық шынайы қарым- қатынастық жағдаяттар негізінде құрастыру керек.

- Рөлдік ойынды мазмұны жығынан да, формасы жағынан да жақсылап ойластырып, нақты ұйымдастыру қажет. Студенттердің берілген рөлді жақсы сомдаудың қажеттілігіне сенімді болуы керек. Сонда ғана олардың сөздері шынайы және сенімді болады.

- Рөлдік ойын бүкіл топпен қабылдануы керек.

- Ол міндетті түрде мейірбандық, шығармашылық атмосферасында өтіп, білім алушылардың бойында қуаныш және қанағаттану сезімін тудыруы керек.

- Оқушы рөлдік ойын барысында өзін неғұрлым еркін сезінсе, әңгіме барысында ол соғұрлым белсенді және бастамашыл болады. Уақыт өте оның кез келген рөлді сомдай алатынына деген сенімділігі арта түседі

- Ойын студенттердің белсенді тілдік қатынаста өтіп жатқан тілдік материалды анағұрлым тиімді қолдана алатындай етіп ұйымдастырылуы керек.

- Мұғалімнің өзі міндетті түрде рөлдік ойынға және оның тиімділігіне сенімді болуы қажет. Тек сонда ғана ол жақсы нәтижеге қол жеткізе алады. Ойынға дайындық кезеңінде және ойынның

өту барысында мұғалімнің рөлі үнемі ауысып отырады. Бастапқы кезеңде ол студенттердің әрекетін белсенді түрде бақылап отырса, кейін олтек сырттан бақылайтын болады.

– Сабақта жанға жайлы жағдай жасап, мейірбандық атмосферасын тудырудың маңызы өте зор [2].

Педагогика саласында зерттеу жүргізетін ғалымдардың басым көпшілігі оқу/оқытудың ойын әдістерін кәсіби дамуды қамтамасыздандырудағы ең тиімді, әрі болашағы зор тәсілдер деп есептейді. Өйткені іс-әрекет арқылы үйрену/үйрету – танымның ең тиімді тәсілі екендігі баршаға аян: адам жадында бірінші мезетте өзінің жасағаны мен бастан кешкен әсерлері қалады. Ал рөлдік және іскерлік ойындар студенттердің өздерін басқа адамдардың орнына қойып, мәселе немесе проблеманы солардың тұрғысынан қарастырып, шешімді өз «қолдарымен» жасауды меңзейді.

Бұл әдіс студенттерде жинақталған теориялық білім, практикалық тәжірибе, өмірде ұстанатын құндылықтарды еркін түрде меңгеру және қолдану дағдыларын қалыптастырады. Рөлдік және іскерлік ойындарда студент өзінің теориялық білімдерін өмірде (практикада) кездесетін ситуациялар мен жағдаяттарда қолданады. Ол мұндай ойындарда проблемалардың мазмұны мен мән-жайын дұрыс түсінетіндігін көрсетеді, олардың шешу жолдарын қарастыру арқылы өзінің шығармашылық (креативтік) деңгейін дамытады [3].

Рөлдік ойындар – интербелсенді әдістердің тиімді бір түрі. Әдіскер А. Әлімов өзінің «Интербелсенді әдістерді жоғары оқу орындарында қолдану» атты оқу құралында былай деп берген: «Рөлдік ойындар – тиімді интербелсенді әдістердің бірі.

Рөлдік ойындарда студент өзінің теориялық білімдерін өмірде кездесетін ситуациялар мен жағдаяттарда қолданады. Рөлдік ойындарды жүргізу алдында оқытушының әдістемелік тұрғыдан жан-жақты дайындалуы шарт, ол әсіресе келесі мәселелерді алдын-ала мұқиятталдап алуы керек:

- Ойынды өткізудің әдістемесі (ойын шарттары мен ережелері, мақсаттары, кезеңдері, қатысушылар, т.б.)
- Ойынның мүмкін нәтижелерін болжау;
- Ойынның нәтижелерін қорытындылау.
- Рөлдік ойындардың екі түрін ажыратуға болады:
- Әрбір студент рөл ойнайды.
- Студенттердің шағын топтары рөл ойнайды.
- Рөлдік ойындар үйренушілерде келесідей біліктерді қалыптастыруға септігін тигізеді:
- қарым-қатынастық дағдылар;
- шағын топтарды жұмыс жасау дағдылары;
- толеранттылық сипат;
- өзіндік тұрғыдан ойлау, пікір және көзқарас қалыптастыру;
- үйренгенді практикалық тұрғыдан қолдану;
- өздерінің үйрену деңгейін анықтап, оны әрі қарай дамыту.

Сондай-ақ, рөлдік ойындарды басшылыққа алу барысында бірнеше ұйымдастыру кезеңдерін атап өту керек. Олар:

1. Жүргізуші тақырыпты хабарлайды, ойынның мақсаты мен рөлге еніп ойнауы үшін барлық жағдайларды жасайды;
2. ойынға қатысушыларды ойынның тәртібімен таныстырады;
3. жүргізуші ойынның қорытындысын белгілеп отырады;
4. Ойынға қатысушылардың тақырыпты талқылауына көңіл бөлінеді.

Рөлдік ойындарда ойынға қатысушылар басқа адам ретінде өздерін сезінеді, ойлайды және солардың іс-әрекеттерін қайталайды [4].

Сабақ барысында рөлдік ойындарды қолданудағы мұғалімнің рөлі маңызды. Оқушылардың көзқарасы бойынша рөлдік ойын – бұл ойын әрекеті, ол процессте олар белгіленген рөлдерден көрінеді. Шетел тілін үйрету барысында мұғалім бірнеше рөл атқара алады: бақылаушы, қатысушы, бағалаушы және тағы басқа. Яғни, оқытушы білімгелермен бірге ойынға қатысып, белгілі бір рөлді сомдауы мүмкін немесе сырттай бақылап, атқарылып жатқан жұмысқа баға беруі мүмкін. Рөлдік ойын адамды әлдеқайда икемді етеді, яғни тілдік мінез-құлыққа

шеберлікке қол жеткізе отырып, ол алынған дағдылар мен икемділіктерді жаңа жағдайларда оңай қолдана алады.

Рөлдік ойындарды қолдану тәжірибесімен еліміздің тағы бір ұстазы өз мақаласында былай бөліседі: «Сабақ барысында оқушының тілін дамытатындай, коммуникативтік құзыреттілігін қалыптастыратындай ойындарды қолданамын. Сонын бірі: «Дым білмес» ойынында дым білмес тақтадағы сөзді немесе карташадағы санды дұрыс оқымайды, мысалы: мұғалім 20 санын көрсетеді, ал дым білмес It's twelve десе, сынып түзетіп No, it's twenty деп жауап беру керек. Бұл ойындар оқушының сөйлеу тілін жаттықтырады, яғни коммуникативтік құзіреттілікті арттырады.

Қимылдары дамуымен қатар ойын барысында өлең, тақпақ жаттайды, мысалы: «colours», «friends», «school», «family».

Сонымен қатар оқушы құзыреттіліктерін дамытатындай рөлдік, сюжеттік ойындарға үлкен мән береді. Ойын үстінде бала сұранысы мен мұғалім тапсырмасы өзара ұштасады. Ойын өмірмен байланыста болып, оқушы құзыреттілігін дамытуға септігін тигізеді» [5]. Көріп отырғанымыздай рөлдік ойындар оқушылардың коммуникативтік құзіреттілігін қалыптастыруға, толеранттылығын, шағын топта жұмыс істеуін, ойлауда өзбеттілігін қалыптастыруға көмектеседі.

Педагог Корягина Ю.С. шетел тілін оқытуда рөлдік ойындардың іс-тәжірибедегі қолданыс зерттеу мақсатында 7 сынып оқушыларын негізге алды. Сабақтың тақырыбы «In the news». Рөлдік ойынды білім беру үдерісінде жүргізу процесін 4-ке бөлді. 1 – кезең ойынға дайындық кезеңі: рөлдер бекітілген таратпа материалдарды әзірлеу (әңгіменің авторы, редактор, критик, газет сатып алушы), кейіпкерлердің іс-әрекетін анықтайтын карточкалар, газет – журналдардың тақырыпшалары және оның қысқаша сипаттамасы жазылған карточкалар даярлау. 2 – кезең ойын барысы: сынып оқушыларын екі топқа бөліп, әр кімге өз рөлдерін алмастырып бекіту, рөлдерді сомдау. 3 – кезең талқылау: диалог құру барысында кездескен қиындықтар мен жаңа ақпараттарға талдау жасау. 4 – кезең қорытындылау: ойын нәтижесі білім алушылардың барлық кезеңнен өтуі. Педагогтың пікірі бойынша рөлдік ойындар білім алушылардың бір жағынан тақырып бойынша өткен материалды бекітуге немесе сол бойынша білімін кеңейтуге көмектесе, екінші жағынан рөлдік ойындар тілдік сенімділікті қалыптастыруға көмектесіп қана қоймай, сонымен қатар білім алушылар және мұғалімдер арасындағы тұлғааралық байланысын бекітуге оң септігін тигізеді [6].

Қорыта келе, рөлдік ойын адамды әлдеқайда икемді етеді, яғни тілдік мінез – құлыққа шеберлікке қол жеткізе отырып, ол алынған құзыреттіліктер мен икемділіктерді жаңа жағдайларда оңай қолдана алады. Ойын белгілі бір ғылымның зерттеу пәні болғанға дейін ол балаларды тәрбиелеудің маңызды құралдарының бірі ретінде кеңінен пайдаланылады.

Білім беру үдерісінде ойындық тәсілдер мен ситуацияларды пайдалану топта біртұтас ұжымның қалыптасуына ықпал етеді, өйткені әрбір білім алушы өзіне және өз жолдастарына сырт көзбен қарау мүмкіндігіне ие [7]. Ерекше атап өтетін нәрсе – рөлдік ойын оқытудың ең перспективті нысаны болып табылады:

- білім беру үдерісінде жағымды психологиялық климаттың құрылуына ықпал етеді;
- ынталандыруды күшейтеді және оқушыларды белсенді етеді;
- білімді, тәжірибені, коммуникативтік құзыреттілікті дамытып, пайдалануға мүмкіндік береді.

Сол себепті сабақта рөлдік ойындарды пайдалану мәдениетаралық коммуникативтік құзыреттілікті дамытуда тек оң нәтижелерін көрсетеді.

Әдебиеттер

1. Жазыбаева Ж.С. Оқыту үдерісінде жаңа технологияларды тиімді пайдалану / Ж.С. Жазыбаева // Білім. – № 4. – Алматы. – Б. 45-47.
2. Гальскова Д.Н. Современная методика обучения иностранным языкам / Д.Н. Гальскова. – Москва: Аркти-Глосса, 2000. – С. 280.
3. Филатов В.М. Методическая типология ролевой игры / В.М. Филатов // Иностранные языки в школе. – 1989. – № 4. – С.5-9.
4. Вербицкий А.А. Активное обучение в высшей школе: контекстный подход: Метод. Пособие / А.А. Вербицкий. – М., Высш.шк, 1991. – 206 с.

5. Әлімов А. Интербелсенді әдістерді жоғары оқу орындарында қолдану / А. Әлімов. – Алматы, 2009. – Б. 328.
6. Корягина Ю.С. Ролевая игра как форма интенсификации процесса обучения устной речи на иностранном языке / Ю.С. Корягина // Иностранные языки в школе. – 2017. – № 4. – С. 14-16.
7. Мырзахметова А.Д. Шет тілі сабағында рөлдік ойындарды қолданудың маңыздылығы / А.Д. Мырзахметова // Интернет-журнал Просвещение. – 2015. – Б. 6-9. <http://old.prosveshenie.kz/370-shet-tl-sabaynda-rldk-oyyndardy-oldanudy-mayzdylyu.html> .

МРНТИ: 14.25.09

Н.А. Слямбекова, А.Б. Темиркулова

«Семей қаласының Шәкәрім атындағы университеті»ЖеАҚ

(Қазақстан Республикасы, Семей қ.); e-mail: nurgul_slyambekova@mail.ru; aigera_a92@mail.ru

МЕКТЕП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ АҒЫЛШЫН САБАҚТАРЫНДА ӘЛЕУМЕТТІК-ЛИНГВИСТИКАЛЫҚ ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІЕН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Қазіргі таңда шет тілін оқыту әдістемесінде коммуникативті тәсіл әлемдік деңгейде пайдаланылатын тәсілдердің бірі болып табылады. Коммуникативті құзыреттілікті қалыптастыру білім берудің барлық деңгейінің негізгі мақсаты болып табылады. Сонымен қатар шет тілінде қарым-қатынас жасау көп деңгейлі, көп аспектілі процесс, ал коммуникативті құзыреттілік – күрделі, көп компонентті құбылыс.

Әдістемелік, лингвистикалық, психолингвистикалық және социолингвистикалық әдебиеттерде әлеуметтік-лингвистикалық құзыреттілікке көптеген анықтамалар берілген. Ол коммуникативті құзыреттіліктің маңызды компоненті болып табылады. Бірақ ХХ ғ. 90-шы жылдары ғалымдар бұл жөнінде екі көзқараста болған. Батыс ғалымдары (Кэнейл М., Свэйн М., Савиньон С., Хаймс Д., Ван Эк және т.б.) әлеуметтік-лингвистикалық құзыреттілікті коммуникативті құзыреттілік құрамына жатқызса, И.Л. Бим, В.В. Сафонова әлеуметтік-мәдени құзыреттілік құрамына жатқызды [1].

Ал А.Н. Шукин коммуникативтік құзіреттілікті төмендегідей негізгі компоненттерге бөлуді ұсынады.

- 1) Лингвистикалық құзіреттілік
- 2) Стратегиялық құзіреттілік
- 3) Әлеуметтік құзіреттілік
- 4) Әлеуметтік – мәдени құзіреттілік
- 5) Дискурстық құзіреттілік [2].

1980 ж. Кэнейл М. және Свэйн М. коммуникативті құзыреттіліктің құрамына:

1. Грамматикалық құзыреттілік; 2. Әлеуметтік-лингвистикалық құзыреттілік; 3. Стратегиялық құзыреттілік; 4. Дискурсивтік құзыреттілік жатқызды [3].

Ал Савиньон С. коммуникативті құзыреттілікті былай топтайды:

1. Әлеуметтік-лингвистикалық құзыреттілік; 2. Сөйлеу құзыреттілігі; 3. Дискурсивті құзыреттілік; 4. Грамматикалық құзыреттілік [4].

ХХ ғ. 90 ж. басында ғалымдар шет тілін меңгерудің практикалық мақсатын қалыптастырды, яғни бұл негізгі мақсатқа жету арқылы сөйлеу әрекетінің барлық түрін меңгеруге болады. Шет тілін меңгерудің негізгі мақсаты – коммуникативті құзыреттілікті қалыптастыру. Ал коммуникативті құзыреттілік оқушылардың келесі құзыреттіліктерді меңгеруі арқылы қалыптасады:

1. Лингвистикалық;
2. Әлеуметтік-лингвистикалық;
3. Дискурсивті;
4. Стратегиялық;
5. Әлеуметтік-мәдени;
6. Әлеуметтік

Әлеметтік-лингвистикалық құзыреттіліктің анықтамасын тоқталсақ. Біріншіден, Еуропа ғалымдары әлеметтік-лингвистикалық құзыреттіліктің жеке тұлға көп тілді қоғамға кіру барысында маңызды рөл атқаратынын атап көрсетті. Коммуникативті құзыреттілік тілдік тәжірибие негізінде қалыптасады. Екіншіден, А.Д. Кохен және Е. Olshtain, D. Hymes шет тілін оқыту идеясын қолдана отырып, әлеуметтік-лингвистикалық құзыреттіліктің 4 негізгі аспектісін көрсетті:

- Қатысушылардың ақпарат алмасу сипаты
- Коммуникация болып жатқан жағдай сипаты
- Ақпарат алмасудың мақсаттары
- Ақпарат алмасу құралдарының сипаты [1].

Үшіншіден, Савиньон С. бойынша әлеметтік-лингвистикалық құзыреттілік тілді қолданудың әлеуметтік ережелерімен байланысты: тілдесудегі қатысушылардың рөлін түсіну, ақпарат алмасу, өзара әрекеттесу функциялары және т.б.

Қазіргі қоғамдағы қатынастар жүйесінде өз орнын таба алу, әлеуметтік жауапкершілік қабілеті ретінде көрініс табатын *әлеуметтік-лингвистикалық құзыреттілік* болып табылады.

Сонымен, әлеметтік-лингвистикалық құзыреттіліктің маңыздылығын анықтауда ғалымдардың көзқарасын жинақтай келе, әлеметтік-лингвистикалық құзыреттілікті білу бұл:

- Тілді қолданудың әлеуметтік, әлеуметтік-мәдени ережелерін білу (Савиньон С., Кэнейл М., Свэйи М.)
- Қарым-қатынас жағдайын түсіну (Ольштэйн Е., Кэнейл М., Свэйи М.)
- Сухбаттасушының әлеуметтік рөлін олардың сөйлесу контекстінен түсіну (Савиньон С., Кэнейл М., Ольштэйн Е.)
- Тілі оқытылып жатқан елдің нақты мәдени нормаларын білу (Ю.А. Сеница).

Сонымен, *әлеуметтік-лингвистикалық құзыреттілік* дегеніміз тұлғаның өзінің тілдік мінез-құлқын адекватты қарым-қатынас жағдайында коммуникативті мақсаттарды, талаптарды, әлеуметтік статусы, коммуниканттардың рөлін және тілдесу жағдайын есепке ала отырып, әлеуметтік нормаларға сәйкес қалыптастыру қабілеті.

Бірінші болып әлеуметтік-лингвистикалық құзыреттілікті құрылымдық деңгейде еуропалық ғалымдар қарастырған. Олардың айтуынша, коммуникативті құзыреттілік шет тілін оқытудың негізгі мақсаты ретінде көпқұрамды екені сөзсіз, ал әлеуметтік-лингвистикалық құзыреттілік өз кезегінде мынадай компоненттерден тұрады:

- Сөйлеуші тарапынан ерекше, дербес мақсатты өз пікірін жеткізуі;
- Басқа адамдардың айтылған ойының мақсатын түсіну, түсінік беруі қабілеті;
- Сөйлесушілер арасындағы қарым-қатынас:
- Әлеуметтік (бастық - жұмысшы; ұстаз - оқушы.)
- Эмоциялық (ұнату - ұнатпаушылық.)
- Тілдік қарым-қатынас мақсаты;
- Сыртқы жағдайлар (уақыт, орын, қоршаған орта, адам саны және т. б.)
- Әңгіме тақырыбы;
- Қарым-қатынас формасы.

Әлеметтік-лингвистикалық құзыреттілікті қалыптастыру және дамыту үрдісі – меңгерілген білім, қалыптасқан қабілеттер негізінде жүзеге асады. Орта мектеп оқушыларының әлеметтік-лингвистикалық құзыреттілігін қалыптастыру үшін оқытудың принциптері мен әдістерін, оқу үрдісіне қойылатын талаптарды, сабақты ұйымдастыру формаларын және қолданылатын құралдарды білу шарт.

Әлеметтік-лингвистикалық құзыреттілікті қалыптастырудың принциптерін қазіргі заманғы шет тілін оқытудың коммуникативті, әлеуметтік-мәдени, мәдениетаралық тәсілдерінің әдістемелік принциптеріне сүйенеміз. Әлеуметтік-лингвистикалық құзыреттілікті қалыптастыру үрдісін ұйымдастыру коммуникативті бағыттаушылық принципі негізінде жүзеге асады. Оқу материалын әзірлеу кезінде функциональді және проблемалық принциптеріне сүйенеміз.

Коммуникативті бағыттаушылық принципіне сәйкес орта мектеп оқушыларының әлеуметтік-лингвистикалық құзыреттілігін қалыптастыру үрдісі сабақты шет тілінде жүргізу, яғни,

шынайы қарым-қатынас жағдайын туғызу арқылы жүзеге асады. Бұл әдістемелік принциптің жүзеге асуының негізгі шарттары:

- Оқытушы – оқушы, оқушы – оқушы арасындағы шет тіліндегі тұрақты, ауызша қарым-қатынас;
- Оқу барысында әлеуметтік-лингвистикалық құндылығы бар материалдарды пайдалана білу;
- Оқушылардың тез түсіну белсенділігі;
- Тілдік қарым-қатынасты әр түрлі формада өткізу (жеке, жұптық, топтық)
- Қарым-қатынас жасаудың қолайлы жағдайын туғызу;

Функционалдық принцип – оқытылып отырған тілдің құрылымдықфункциональдық топтарын қарым-қатынас тіліне енгізу. Еуропалық ғалымдар мынадай тілдік функцияларды атап көрсетті:

- Нақты ақпаратты тауып, хабарлау;
- Қарым-қатынасты көрсету;
- Мәселені шешу;
- Әлеуметтену;
- Логикалық құрылым;

Қарым-қатынас жасауда кедергілерден өту [1]. Бұл мектеп оқушыларының әлеуметтік-лингвистикалық құзыреттілігін қалыптастырудың әдістемесі болып табылады: to ask about personal information, to give it; to ask for explanation; to make suggestions, to disagree/agree with a suggestion; to ask for advice, to give advice; to reason; to ask for an opinion, to give it, to agree with it, to disagree with it; to greet; to have a small talk.

Проблемалық принцип – оқу материалдарының және танымдық-логикалық қарама-қайшылықтарының өзгеру заңдылықтарын көрсететін әдістемелік категория. Сондай-ақ, сол заңдылықтар оқу мақсаттарына, оқушылардың интеллектуалдық қабілеттерінің дамуын және тәрбиелеуін жүзеге асыру жолдарын көрсетеді.

Әлеуметтік-лингвистикалық құзыреттілікті қалыптастыру технологиясы 3 сатыдан тұрады және бұл Е.И. Пассов ұсынған тілдік материалмен жұмыс жасау сатыларымен байланысты. Олар:

- әлеуметтік-лингвистикалық білімдерді қалыптастыру сатысы;
- әлеуметтік-лингвистикалық дағдыларды жетілдіру сатысы;
- әлеуметтік-лингвистикалық құзыреттіліктерді дамыту сатысы.

Бірінші сатыда оқушылар алдымен лекцияны тыңдайды. Лекцияда әлеуметтіклингвистикалық құзыреттілік мағынасы мен маңызы жайлы теориялық білім; коммуникативті ситуациялардығы әрекеттер жайлы, қарым-қатынас көрсеткіштерімен танысып, тест орындайды. Бұл этапта жаттығуларды жасау кезінде біз ақпараттық-рецептивті, репродуктивті, эвристикалық және проблемалық әдістер негізіндегі коммуникативті бағыттылық принципі, функционалдық және проблемалық принциптерге сүйендік. Жаттығулардың тапсырмалары оқушыларға тек ағылшын тілінде беріледі.

Екінші сатының мақсаты ағылшын тілінде қарым-қатынас жасаудың әлеуметтік-лингвистикалық дағдыларын ұштау және шет тілін меңгеру мен шет ел мәдениетін зерттеу қажеттілігін жетілдіру болып табылады. Бұл сатыда біз коммуникативті бағыттылық, функционалдық, проблемалық принциптерді пайдаланады. Екінші сатыда оқушылардың әлеуметтік-лингвистикалық құзыреттілігін қалыптастыруда барлық деңгейдегі тілдік және сөздік әрекеттердің коммуникативті ситуациялық әлеуметтік-лингвистикалық шарттарын анықтау тапсырмасы болып табылады.

Әлеуметтік-лингвистикалық құзыреттілікті қалыптастырудың соңғы сатысының мақсаты – әлеуметтік-лингвистикалық және тілдік қабілеттіліктерді дамыту және олардың шағармашылық қолдануына, сонымен қатар шет тілін және шетел мәдениетін оқуға деген қажеттілікті дамыту. Жоғарыда қарастырып өткен екі сатыдағы сияқты, мұғалім оқу үрдісінің ұйымдастырушысы, сауатты тілдік тұлға және қажеттілігі туындаған жағдайда оқушылармен бірге оларға жаңа тілдік модельді зерттеу барысында көмектеседі.

Біз зерттеу барысында ситуациялық анализді (Case Study) коммуникативті бағыттылық және функционалдық, проблемалық принциптер негізіндегі зерттеушілік әдісті жүзеге асыруда қолданамыз. Нақты жағдайларды қарастыру жаттығуларының негізгі мақсаты – оқушылардың

әлеуметтік-лингвистикалық білімдерін, әлеуметтік-лингвистикалық қабілеттіліктерін қолданып, дәлелдеп дұрыс стратегиялық шешім қабылдауға үйрету. Бұл әдіс ситуацияны түсіну және қабылдауды қарым-қатынасқа қатысушылардың арасындағы қатынас ретінде ұйымдастырамыз. Бұл этапта оқушылар кей адамдардың басынан өткен қызықты оқиғалармен танысып нәтижелі коммуникативті актті жүзеге асыру үшін оның қарым-қатынасының регистірін анықтайды.

Келесі қадам – екі әңгімелесушінің түсініспеушілігінен туған эмоционалдық шиеленісті диалогтық сөздерін өз беттерінше (ауызша және жазбаша түрде) қайталайды.

Соңғы саты жұптық, жеке, топтық жұмыс формаларымен жүргізіледі. Кейс әдісі орта мектеп оқушыларының бойында әлеуметтік-лингвистикалық құзыреттілігін қалыптастыру үшін қолдану барысында:

– Оқу үрдісінде шет тілін меңгеру жағдайларын шынайы өмір жағдайына жақындатып, оқушылардың мәселені шешу барысында оларға дайын түрде мысалдар мен жаттығуларды ұсындық және олар оның шешімін тауып, өз көзқарастырын дәлелдей алады; Топта жұмыс істеу, басқалардың пікіріне құрметпен қарау қабілеттілігін дамыту;

– Оқушылардың сыни тұрғыдан ойлауын және шығармашыл ойлауын дамыту;

– Өз іс-әрекетін басқалардың іс-әрекетімен сәйкестендіре алу қабілетін дамыту;

– Шет тілін оқуға деген мотивациясын артыру жүзеге асады. Қорыта келгенде, біз қарастырған әлеуметтік-лингвистикалық құзыреттілікті қалыптастырудың әдістемелік жүйесінде оның мақсаттары, мазмұны, принциптері, әдістері және технологияларының оқу-тәрбие үрдісіндегі маңызды екені анықталды. Әлеуметтік-лингвистикалық құзыреттілікті қалыптастыру барысында оқушылардың сабаққа деген қызығушылығы артып, басқалармен қарым-қатынасы жақсарып, басқа елдің мәдениетіне толеранттылығы дамиды. Әлеуметтік-лингвистикалық құзыреттілікті дамыту технологиялары коммуникативті бағыттылық, функционалдық және проблемалық принциптері негізінде жүзеге асады.

Әдебиеттер

1. Бим И.Л. Личностно-ориентированный подход – основная стратегия обновления школы / И.Л. Бим // Иностранные языки в школе.– 2015. – № 2. – С. 11-15.
2. Шукин А.Н. Обучение иностранным языкам, Теория и практики: учеб. пособие для преподавателей и студентов / А.Н. Шукин. – Москва: Филоматис. – С. 165.
3. Canale M. Theoretical Bases of Communicative Approaches to Second Language Teaching and Testing/ M. Canale, M. Swain // Applied Linguistics. – 2005. – № 1. – P. 11-47.
4. Savignon S.J. Interpreting communicative language teaching. Context and concerns in teacher education / S.J. Savignon. – Yale University Press; New Haven & London, 2019. – P. 243.

IRSTI: 14.25.09

G.M. Sovetova, Zh.U. Kalimova

NC JSC «Shakarim University of Semey»

(Republic of Kazakhstan, Semey); e-mail: gulzhan.sovetova.m@gmail.com

BENEFITS OF CREATIVE WRITING AS A TOOL TO STRENGTHEN ENGLISH FOREIGN LANGUAGE LEARNING IN SECONDARY EDUCATION

As education shifts toward more learner-centered approaches, creative writing has gained prominence in language teaching, especially at the secondary level. Teachers are increasingly exploring methods to make language learning more interesting, and integrating creative writing into the curriculum has been shown to be effective in improving both language skills and personal expression [1]. Creative writing provides EFL learners with the opportunity to play with language, express their identity, and explore cultural narratives, making language acquisition more dynamic and relevant [2].

Research shows that creative writing strengthens core language skills such as vocabulary, grammar, and syntax, and promotes emotional growth and cultural understanding [3]. However, despite its benefits, creative writing remains underutilized in many secondary schools, where grammar-focused instruction still

dominates [4]. This article reviews recent research on the value of creative writing in secondary EFL education, exploring its role in enhancing motivation, language development, and emotional growth. Synthesizing the latest research from 2023 and 2024, it offers recommendations for integrating creative writing into lessons to create more learner-centered, meaningful learning environments.

Methods

This study conducted a comprehensive literature review of articles published between 2023 and 2024, focusing on the integration of creative writing in secondary EFL education. Articles were selected from academic databases such as Google Scholar and ResearchGate based on the following criteria: (a) published between 2023 and 2024, (b) focused on creative writing in secondary EFL education, and (c) provided evidence of the positive impact of creative writing on learning outcomes. Three articles that met these criteria were analyzed to obtain information and provide recommendations for teachers.

Literature Review

Recent research highlights the positive impact of creative writing on language acquisition and student engagement. Brouwer argues that creative writing allows students to practice language in meaningful contexts, which improves their understanding of grammar, syntax, and vocabulary [1]. Arshovan highlights the role of creative writing in promoting cultural awareness as students draw on personal experiences to create connections between language and identity [5]. Fitria also highlights that creative writing develops students' ability to express ideas, emotions, and creativity, positioning it as a pedagogical tool and a means of self-expression [6]. Despite these benefits, challenges remain, particularly with regard to teachers' pedagogical content knowledge (PCK) required to effectively integrate creative writing into the EFL curriculum [7]. However, a growing body of research highlights the transformative potential of creative writing in foreign language education as it helps bridge the gap between language learning and personal identity.

Discussion

Integrating creative writing into secondary language education can transform the way students learn by promoting language development, cultural awareness, and cognitive growth. Below are key areas where creative writing demonstrates its impact.

Increasing language proficiency and creativity

All researchers agree that creative writing provides students with opportunities to deepen their understanding of the target language. By engaging in activities such as storytelling, poetry, and essay writing, students practice using vocabulary, grammar, and syntax in meaningful and creative ways. This process strengthens their language skills while also developing creativity. The iterative nature of writing – drafting, editing, and refining – supports the gradual development of language ability and helps students become more versatile communicators.

Incorporating a variety of writing genres, such as narrative essays, persuasive writing, or poetry, encourages students to adapt their language to different contexts and audiences. This diversity not only develops fluency, but also increases creative confidence by allowing students to express themselves in fresh, creative ways [1, 5, 6, 7].

Promoting Cultural Responsiveness and Engagement

Creative writing can promote cultural responsiveness by encouraging students to incorporate their personal experiences and backgrounds into their work. Arshovan notes that students bring unique «funds of knowledge» to the classroom, and creative writing allows them to meaningfully engage with these resources. When students draw on personal narratives or cultural experiences, language learning becomes more relevant and engaging, addressing common issues of student alienation [5]. This cultural connection makes language a tool for both communication and self-expression.

Enhancing Student Motivation

A recurring theme in research is that creative writing significantly increases student motivation. By allowing students to explore real-world issues and express their personal identities, writing becomes a more meaningful and emotionally engaging process. As Brouwer notes, when students feel that their voices matter, they become more motivated to actively engage in language learning [1]. This emotional investment leads to stronger language retention and more frequent use of the target language both in and outside of the classroom.

Empowering Voice and Identity

Creative writing provides students with a unique space to find their voice and express their identity. For EFL students who may feel limited by their language skills, creative writing offers a platform for authentic self-expression. Fitria emphasizes that this «voice work» builds confidence as students learn to express their views through the written word. Moreover, writing about personal experiences allows them to practice language structures while reflecting on their identity, promoting both linguistic and emotional growth.

Collaborative Learning and Community Building

Scholars all agree that creative writing encourages collaboration and creates a sense of community in the classroom. Peer feedback sessions and collaborative writing projects allow students to value different perspectives while learning how to support each other's growth. This process increases relational competence and fosters a learning environment where students feel comfortable expressing themselves. Collaborative learning not only strengthens language skills, but also develops a culture of respect and mutual support in the classroom.

Teacher Professional Development

Effective integration of creative writing into EFL teaching requires teachers to have strong pedagogical content knowledge (PCK). Dlamini et al. emphasize the importance of ongoing professional development to help teachers refine their approach to teaching creative writing. Strategies such as process writing, genre teaching, and addressing specific language issues are critical to success. Additionally, teachers can take advantage of tools such as writing prompts, graphic organizers, and digital resources to support creative writing in the classroom [7]. Professional learning communities can provide teachers with a space to exchange ideas, share best practices, and continually improve their teaching methods, ensuring they are equipped with the latest pedagogical strategies.

Conclusion

Incorporating creative writing into secondary EFL education offers a powerful and multifaceted approach to language learning. By promoting cultural responsiveness, empowering students to express themselves, and facilitating collaboration, creative writing transforms the language learning process. It allows students to engage deeply with the language while practicing key skills in a creative, expressive way. For teachers seeking to develop motivated, confident, and culturally aware learners, creative writing serves as a valuable tool that goes beyond traditional language teaching.

References

1. Brauer A. Responsiveness to culture through literature: Creative writing as culturally responsive pedagogy / A. Brauer // *Educare*. – 2024. – № 1. – P. 62-77.
2. Avramenko A.P. Developing creative writing skills in a high school ESL classroom / A.P. Avramenko, M.A. Davydova, S.A. Burikova // *Training, language and culture*. – 2018. – T. 2, № 4. – P. 55-69.
3. Abdalrahman K.K. Teaching and learning writing skills through literature / K.K. Abdalrahman // *Canadian Journal of Language and Literature Studies*. – 2021. – T. 1, № 2. – P. 1-10.
4. Wu Q. The role of teacher-generated, learner-generated, and creative content in Chinese EFL students' narrative writing: A contextual perspective / Q. Wu, A. Albert // *Languages*. – 2022. – T. 7, № 3. – P. 212.
5. Arşovan A.M. Enhancing Student Participation and Language Skills with Creative Writing Activities: The Case Study of Upper Secondary Students from a School in Romania / A.M. Arşovan // *Research and Education*. – 2023. – № 9. – P. 128-147.
6. Fitria T.N. Creative Writing Skills in English: Developing Student's Potential and Creativity / T.N. Fitria // *EBONY: Journal of English Language Teaching, Linguistics, and Literature*. – 2024. – T. 4, № 1. – P. 1-17.
7. Dlamini S.B. Teaching Strategies for Improving Creative Writing in English First Additional Language / S.B. Dlamini, S. Govender, H. Mhlongo // *Journal of Educational and Social Research*. – 2024. – T. 14, № 4. – P. 332-344.

R.O. Karmysova, A.S. Torekhanova

Gymnasium № 37 named after Ybyrai Altynsarin, teacher of English
Master student of Foreign languages department, Faculty of Philology,
Shakarim University
(Kazakhstan, Semey); e-mail: aray_torekhanova@mail.ru

INFLUENCE OF PEER-ASSISTED LEARNING ON THE DEVELOPMENT OF SOCIAL AND COMMUNICATIVE SKILLS OF STUDENTS IN THE CONTEXT OF TEACHING WRITING

Introduction

In modern society, writing plays a key role in conveying information, exchanging ideas and forming opinions. As a result, the development of writing skills becomes an important aspect of education that contributes to the successful integration of students into academic and professional environments. However, to effectively master written language, it is necessary not only to be able to form structured texts, but also to possess social and communication skills that are integral to interacting with the audience and implementing the tasks of written communication.

In the context of teaching writing, the emphasis on developing social and communication skills becomes especially important. In today's information society, where teamwork and the exchange of ideas are central, the ability to communicate and collaborate effectively becomes a prerequisite for successful adaptation and professional growth.

The purpose of our study is to examine the impact of peer assistance on the development of students' social and communication skills in the context of teaching writing. We aim to identify how students' participation in peer-assisting influences their ability to communicate effectively with partners, express their thoughts and ideas in writing, and what specific aspects of this method can have the greatest positive impact on the development of these skills.

I hope that the results of this study will not only help to better understand the mechanisms of development of social and communication skills in the context of teaching writing, but also offer practical recommendations for improving the educational process and increasing the effectiveness of learning.

Literature review

Research examining the impact of peer-assistance on students' social and communication skills highlights the importance of peer-assistance in the context of teaching writing. Empirical evidence shows that participation in peer assisting not only improves writing skills, but also develops a wide range of social and communication skills.

A study by Lucas and Carter found that students who participated in peer-assisted essay writing were more collaborative and developed empathy and constructive dialogue skills. Findings from similar studies suggest that peer assisting promotes key skills such as active listening, effective feedback, and teamwork.

The theoretical basis on which the study of the influence of peer assistance on social and communication skills is built includes the concepts of social constructivism and a sociocultural approach to learning. According to social constructivism, communication and interaction with other people play a key role in the process of developing knowledge and skills. Peer assistance encourages students to actively communicate, exchange ideas, and solve problems together, which contributes to their social development and improvement of communication skills.

The sociocultural approach emphasizes the role of the social environment in the formation of culturally determined abilities and skills. In this perspective, peer-assistance is seen as a means of creating a learning environment that promotes students' active inclusion in the sociocultural context of writing learning and the development of their social competence.

Thus, previous research and theoretical frameworks support the importance of peer assistance in the development of students' social and communication skills in the context of teaching writing.

Research methodology

To conduct a study of the impact of peer assistance on the development of students' social and communication skills in the context of teaching writing, a multilevel approach was chosen, including both qualitative and quantitative methods of analysis.

Description of methods.

Questioning. Conducting structured surveys with 9th grade students of gymnasium № 37 named after Ybyray Altynsarin in Semey in order to assess their level of social and communication skills before participating in peer-assistance and after its completion.

Group discussions. Organizing group discussions with students to identify their opinions about the peer-assisting process, perceptions of their own communication skills and experience of interaction in a group.

Observation. Conducting peer-assisting observations within writing lessons to record key forms of interaction and communication between students.

Analysis of written work. Analysis of written work created as a result of peer-assistance, in order to assess the level of communication skills of students and the effectiveness of this teaching method.

The choice of methodology is based on the desire for a comprehensive study of the impact of peer assistance on students' social and communication skills. A combination of qualitative and quantitative methods will provide a more complete understanding of students' perceptions and experiences in the context of a given practice.

The study was conducted among 9th grade students of gymnasium № 37 named after Ybyray Altynsarin in Semey. The following procedures were carried out to collect data:

- Study participants were selected from a variety of 9 classes at the grammar school to ensure a representative sample and to take into account the diversity of contexts for participation in peer-assistance.
- Data were collected over 3 weeks using the methods described above: questionnaires, group discussions, observations and analysis of written work.
- After collecting the data, they were analyzed in order to identify general trends and understand the impact of peer assistance on the development of social and communication skills of students in this gymnasium.

Results and analysis

A study of the influence of peer assistance on the social and communication skills of 9th grade students at gymnasium № 37 named after Ybyray Altynsarin in the city of Semey led to the following conclusions:

Level of social and communication skills before participating in peer assistance:

- Before participating in peer-assistance, 75% of students rated their communication skills as average or below.
- Social skills such as empathy and group work were rated as average or below by 70% of students.
- There was low confidence in the ability to express their thoughts and ideas in writing in 60% of participants.

Changes in social and communication skills after participating in peer assistance:

- After completing the peer-assisting practice, the level of communication skills improved in 90% of students.
- Students became more confident in expressing their thoughts and ideas in writing and interacting more actively with partners.
- The level of empathy and ability to work in a group increased significantly in 80% of practice participants.

Trends:

- The visible increase in the level of social and communication skills of students after participating in peer-assistance practice emphasizes the importance of this method for the development of social competencies and communication literacy.
- The effectiveness of peer assistance in increasing the level of communication skills is confirmed by the high percentage of students who rated the changes positively.

– Out of the total number of participating 9th graders, 120 students took part in the study. This represents approximately 80% of the total student population. Thus, the results of the study have a fairly high degree of representativeness and can be generalized to the entire audience of gymnasium № 37 named after Ybyray Altynsarin in the city of Semey.

– The need for further implementation and development of the practice of peer assistance in the educational process is emphasized by the results obtained. This teaching method is an effective tool for promoting the holistic development of students' social and communication skills and can have a positive impact on their overall education and future success.

The results of the study on the impact of peer assistance on students' social and communication skills are an important contribution to understanding the effectiveness of this teaching method. Based on the data obtained, the following conclusions can be drawn:

The results show that the practice of peer assistance has a positive impact on the development of social and communication skills of students. Participation in this practice helps to improve the level of communication, develop empathy skills and the ability to work in a group.

Strengths and Weaknesses of Peer-Assisted Methods: Among the strengths of the peer-assisted method are its ability to encourage active interaction among students, develop collaborative skills, and provide individualized feedback. However, it should also be noted that successful peer-assistance requires good organization, preparation and supervision by the teacher. Some weaknesses of the method may include the possibility of uneven distribution of responsibility among students and the need for additional time to learn organizational and communication skills.

The results obtained emphasize the practical significance of the peer-assistance method for the educational process. The introduction of this method can contribute not only to improving the academic results of students, but also to the development of their social and communicative competencies, which are important for successful adaptation in society and the labor market. Therefore, it is recommended to actively use peer assistance in educational practice with further monitoring and evaluation of its effectiveness to ensure quality learning and development of students.

Conclusion

In the course of this study, an extensive study was conducted of the influence of peer-assistance practice on the social and communication skills of 9th grade students at gymnasium № 37 named after Ybyray Altynsarin in the city of Semey. Based on the analysis of the data obtained, the following conclusions can be drawn:

The practice of peer assistance has a positive impact on the level of social and communication skills of students. After participating in this practice, there is a significant improvement in communication, empathy and group work skills.

The introduction of peer assistance into the educational process seems to be a promising direction for the development of social and communicative competencies of students.

The need for further research in this area should be noted. In particular, future research could focus on exploring the optimal methods for implementing and organizing peer-assisting practices, as well as assessing the long-term effects of this method on the development of students' social and communication skills.

Overall, the results of this study support the importance and effectiveness of peer-assistance practices in the context of developing students' social and communication skills. This teaching method represents a valuable resource for educational practice and can contribute to the development of competent and socially responsive graduates.

References

1. Vygotsky L.S. Interaction between learning and development / L.S. Vygotsky // Readings on the development of children. – 1978. – № 23(3). – P. 34-41.
2. Roseth C.J. Promoting early adolescents' achievement and peer relationships: The effects of cooperative, competitive, and individualistic goal structures / C.J. Roseth, D.W. Johnson, R.T. Johnson // Psychological bulletin. – 2008. – № 134(2). – P. 223-246.
3. Slavin R.E. Research on cooperative learning and achievement: What we know, what we need to know / R.E. Slavin // Contemporary educational psychology. – 1996. – № 21(1). – P. 43-69.

4. Gillies R.M. Promoting thinking, problem-solving, and meta-cognitive skills in social and cooperative learning contexts: A meta-analysis. / R.M. Gillies // Review of Educational Research. – 2016. – № 86(1). – P. 77-112.
5. Ghaith G. Relationships among experience, teacher efficacy, and attitudes toward the implementation of instructional innovation / Ghaith G., Yaghi H. // Teaching and Teacher Education. – 1997. – № 13(4). – P. 451-458.
6. Slavin R.E. Cooperative learning: Theory, research, and practice (2nd ed.) / R.E. Slavin // Allyn and Bacon. – 1995.
7. Lou Y. Small group and individual learning with technology: A meta-analysis / Y. Lou, P.C. Abrami, & S. d'Apollonia // Review of Educational Research. – 2001. – № 71(3). – P. 449-521.
8. Panitz T. Collaborative versus cooperative learning: A comparison of the two concepts which will help us understand the underlying nature of interactive learning. Paper presented at the 8th Annual International Conference on College Teaching and Learning. – 1997.
9. Mercer N. Dialogue and the development of children's thinking: A sociocultural approach / N. Mercer, K. Littleton // Routledge. – 2007.
10. Johnson D.W. Cooperation in the classroom / Johnson D.W., Johnson R.T., Holubec E.J. // Interaction Book Company. – 2008.
11. Deutsch M. An experimental study of the effects of cooperation and competition upon group process. Human relations. – 1949. – 2(3). – P. 199-231.

ҒТАХР: 14.35.31

Д.Ш. Турдугулова

«А. Ибраев атындағы ЖОББМ» КММ

(Қазақстан Республикасы, Семей қ.); e-mail: dilma_75@inbox.ru

ОҚУ ҮДЕРІСІНДЕ ФУНКЦИОНАЛДЫҚ САУАТТЫЛЫҚТЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ТИІМДІ ӘДІСТЕРІ МЕН ТӘСІЛДЕРІ

Жалпы алғанда, функционалдық сауаттылық – мектепте алған білімді, іскерлік дағдыларын, адами іс-әрекеттердің әртүрлі салаларында, сондай-ақ тұлға аралық қарым-қатынастарды өмірлік міндеттерін шешу үшін пайдалану болып табылады. Мектеп оқушыларының функционалдық сауаттылығы дегеніміз – оқушының пәнді терең түсіну қабілетін дамыту, алған білімін сыныптан тыс жерде, кез келген жағдайда тиімді пайдалана білуін қамтамасыз ету, яғни оқушылардың мектепте алған білімдерін өмірде тиімді қолдануға үйрету. Осы мақсатта мен зерттеу тақырыбымды оқу сауаттылығымен, яғни функционалдық сауаттылықпен ұштастырдым.

Қазіргі уақытта мектептерде оқушылардың бойындағы функционалдық сауаттылық пен өмірге қажетті құзырлықтар жиынтығын дамытуға басты назар аударыла бастады. Сондықтан әрбір оқушы жаңа кезең талаптарына сай болу үшін жаңалықтарды қабылдауға ынталы, өз әрекетіне өзгеріс енгізе алатын, өзгермелі өмірге бейім, өзін де даярлай білетін шығармашыл тұлға болуы тиіс. Әрине бұл үшін сауатты болуымыз қажет. «Сауатты оқу – бұл мақсатқа қол жеткізу, білім мен әлеуетті дамыту, қоғамға қатысу үшін жазбаша мәтінді түсіну, пайдалану, көрсету және жұмыс жасау» [PISA, 2009].

Оқу сауаттылығын тексеру оқу техникасы немесе мәтіннің мазмұнын нақты түсінуін бағалау емес, оқу барысында меңгерген білімдері мен дағдыларын өмірлік жағдайларда қолдана білу ептіліктерін бағалауға бағытталған. Сондықтан мәтінмен жұмыстың өзектілігі қазақ тілі мен әдебиет сабақтарында қаралады.

Мәтін – бұл тапсырмада келтірілген проблемалық жағдайға қатысты негізгі тақырып. Мәтін әрқашан коммуникативтік жағдаяттарға, тілдік материалды қолданушы мен тыңдаушыға байланысты болып келеді, әрі автордың белгілі бір бағытты таңдауының нәтижесі болады. Осыдан мәтіннің мазмұны құралады. Мазмұн жасалып, ол әртүрлі тәсілдермен (кітаптар, парақшалар, ғаламтор-форумдар мен жаңалықтар лентасы), нысандармен (көркем әдебиет, ғылыми-көпшілік

мәтіндер, ресми құжаттар, қоғамдық маңызы бар оқиғалар туралы ақпараттар, кестелер, графиктер, диаграммалар, карталар) берілген *мәтінге* айналады.

Мәтінді қолдану – сауаттылық дағдысына айналады. Оқу сауаттылығы – білім алушының жазба мәтіндерді түсіну, пайдалану, ойлау және өз мақсатына жету үшін оның мазмұнын қолдану, өз білімі мен әлеуетін дамыту, сонымен қатар қоғам өміріне белсенді қатысу үшін білімі мен мүмкіндіктерін дамыту қабілеті. «*Оқу сауаттылығы*» термині кең мағынада қарапайым оқу біліктілігін емес, мәліметтерді айқындай білу қабілеттімен анықталады. Мектеп жасындағы балалардың тек оқу техникасын меңгеруі қазіргі таңда қабілеттілік болып есептелмейді. Оқу сауаттылығы туралы түсінік білім алушылардың әртүрлі форматтарда берілген мәтіндерді түсіне білуі, олардың мәні мен мазмұнын түсініп тұжырымдауы және білім алушылардың мектептен тыс уақыттарда, әртүрлі өмірлік жағдаяттарды шешуде оқығанын қолдана білу іс-әрекеттеріндегі қызметтерін бағалауға негізделген.

Сөзімізді нақтылай түссек, оқу сауаттылығы – жазба мәтіндерді түсіну, өз мақсатына жету үшін оның мазмұнын қолдану, қоғам өміріне белсенді қатысу үшін білімі мен мүмкіншіліктерін дамыту қабілеті. Мәтін күрделі семантикалық белгілері *бүтіндігі, тұтастығы, эмотивтілігі, прецеденттік сипатына* байланысты оқу сауаттылығында бірнеше түрде кездеседі. Өз кезегінде оқу сауаттылығы халықаралық зерттеулер мен отандық зерттеу мен бағалау мониторингтерінің көрсеткіші екенін ескерсек, кездесетін мәтін түрлерін ажырату, мәтін түрлерімен жұмыс дағдылы меңгеруге тиіс бақылау мен бағалаудың кілті екендігін тәжірибе көрсетіп келеді.

Тіл – әдебиеттің бастау көзі. Ал әдебиет – бастаудан шыққан сөйлеудің, тілдің ең жоғарғы, аса үлгілі қазынасы, кемел өрнектері. «Егер де біз қазақ деген ұлт болып тұруды тілесек, қарнымыз ашпас қамын ойлағанда тіліміздің де сақталу қамын қатар ойлау керек,» –деп ұлт ұстазы Ахмет Байтұрсынұлы айтқандай, тіл тазалығы – ұлт болудың тірегі. Мектепте алған білімді күнделікті өмірде қолдана алу – бүгінгі заман талабы. Мен өзімнің зерттеп жүрген тақырыбым арқылы сабақта алынған білімді концептуалды түрде қарастырудың тиімділігіне тоқталғым келеді. Мысалы, 7-сыныптың «Қазақ әдебиеті» оқулығындағы «Қыз Жібек» тақырыбы бойынша мәтіндегі кездесетін, көп қолданылмайтын күрделі сөздерді тарихи, лингвистикалық, медицина-биологиялық, салт-дәстүр, қолөнер жағынан зерттеп көрейік. Бұл жұмысты барлық пәндерді кіріктіру арқылы қарастырайық.

«Қыз Жібек» жырынан үзінді:

Ақ мандайы жалтылдап,
Танадай көзі жаркылдап,
Алтын шашбау шашында.

Осы жыр үзіндісіндегі «алтын шашбау» тіркесіндегі «шашбау» сөзін негізгі нысан ретінде ала отырып, неліктен шашбаудың көбіне алтын мен күміс сияқты бағалы тастардан жасалатындығы және де алтынның пайдасы, оның химиялық, медицина-биологиялық жағы, қолөнерде яғни этнография бойынша қалай жасалынатындығы, оның пайдасы мен зияны туралы ақпараттарды қарастырдық.

Лингвистика жағынан: Шашбау. Ол – қыз, келіншектердің шашына сәндік бұйым ретінде тағылады. Шашбау әйел шашының әр-ажарын ашады. Оны өрілген бұрымның ұшын бекіту үшін де тағатыны мәлім.

Түркі халықтары алтын, күміс тиындар, кейде маржан қадалған, ызылған бауы бар шашбауды ежелден пайдаланып келеді. Шашбаудың жасалу, әшекейлену әдістері әртүрлі. Соған орай олар мынандай топтарға бөлінеді:

Қазақ зергерлері шашбауды негізінен күмістен қақтап соғады, ұшына теңгеден (сөлкебай) шұбыртпа тағылып, түсті масатыдан, жібектен ызылған шашақтармен әсемделеді.

Матадан жасалған шашбаудың екі ұшына зер шашақ тағады, оның жоғарғы жағынан бунақтап құндыз тұтып қояды. Шашбауды бұрымға қоса өреді, сосын шаштың ұшына таяу жерінен бір шалып байлайды, сөйтіп, бұрымның ұшын бекітеді. Жасы ұлғайған әйелдің шашбауы қарапайым болады. Салт-дәстүр мен лингвистика жағынан шашбауға, шашқа қатысты қаншама тыйымдар бар. Шашты өсіру – әдеміліктің белгісі екендігін, бірақ салт-дәстүр бойынша шашты жайып жүрген дұрыс емес екендігіне де тоқталғым келеді. Мысалы: Қыздың арқасына түсетін ұзын бұрым ерекше күш-қуат беріп, әйелдің тәні мен рухын мықты қылған. Тұрмысқа шыққан әйелдің

шашы екіге жарылып, қос бұрым болып өрілген. Яғни, ендігі жерде әйелдің күші екіге қақ жарылған. Енді ол әрі әйел, әрі ана ретінде күш жұмсайды. Оның рухани күші тек өзіне ғана емес, отбасына, күйеуі мен балаларына да жұмсалады. Әйел заты шашқа аса ұқыптылықпен, сақтықпен қараған.

Шаш – Тәңірдің сыйы екенін білген. Тіпті кей кездері ауырған баласын да шаштың күшімен емдеген. Жайылған шаштың зияны: Баяғы заманда әрбір жерде шашты жаулықпен жауып жүру дағдысы болған. Отбасын өте нәзік энергетика деңгейінде сақтап, қорғау үшін солай жасалынған. Қайғы-қасірет пен жаманшылықты солай қуған. Себебі, оның бәрі шаштың ұшына жабысып, үйге кіруі мүмкін деген ырым болған. Бір айта кететін мәселе, мен тек «Қыз Жібек» жырындағы бір ғана «алтын шашбау» тіркесіндегі «алтын» сөзі туралы кіріктірілген түрде қаншама мәліметтер алдым. Алынған ақпараттарды өзім зерттегендіктен менің есімде жақсы сақталды, сонымен қатар осы мәліметтерді басқа пәндерде де, күнделікті өмірде де қолдана аламын, яғни концептуалды түрде қарастыру арқылы оқу сауаттылығымен ұштастырдым. Алған білімді басқа пәндерден осы тектес тақырыптарды өткен кезде де қолдана аламын. Міне, қазіргі таңда қолданылмайтын «шашбау» сөзін зерттеу арқылы өзіміздің ұлттық құндылығымызға деген көзқарасым өзгеріп, құрметім күшейді.

Оны бағалай білу керектігін, кезіндегі салт-дәстүрлерімізді жаңғыртуымыз керектігін, басқа мемлекеттерде осы ұлттық нақыштарымыз арқылы таныла білу керектігін білдім. Жырдағы әрине қолданылмайтын тіркестерді немесе сөздерді зерттеп, олардың барлығын концептуалды түрде қарап шығу мүмкін емес, бірақ бір сөз тіркесі, бір сөз арқылы қаншама мағлұмат алуға болады. Енді басқа ғылымдар жағынан қарастырып көрейік. Химиялық жағынан: Алтын - ақшалық құнды металл (валюта) және ауыр металл. Сонымен қатар ол әр түрлі әшекейлік-көркемдік істерде, зергерлік бұйымдарға қолданылады. Ата-бабаларымыздың шашбауды алтын-күмістен жасауының өзінде мән бар. Алтын да, күміс те адам ағзасына әсер ететінін ертеден білген.

Алтын күмістің бактерицидтік қасиетін арттырады. Шетелдік дәрігер Роберт Бекер күміс иондарының адам ағзасындағы жасушалардың көбеюіне әсер ете алатындығын дәлелдеген. Ол өзінің ғылыми кітабында күміс иондарының қатерлі ісік ауруына шалдыққан адамдардың жасушаларын қайта тірілтіп, көбеюіне көмегі барлығын жазған. Сірә, алтын-күміс қасықпен ас ішу тек қана байлықтың көрінісі ғана емес, салауаттылықтың да белгісі болса керек. Күміс бактерияларды залалсыздандырады. Осы қасиетіне байланысты баланың кіндігі түскенде, бала қырқынан шыққанда күміс қасық не күміс білезік салынған суға шомылдыруды атам қазақ ертеден білген. Медицина-биологиялық жағынан: Шашбау таққан қыздардың басы ауырмайды, шашы ұзын, әрі сұлу, берік болып өседі, ерте түспейді. Шашбау әйел шашының өсуіне ықпал жасайды, басқа массаж істеп, денсаулықты түзейді. Шашбау, шолпы арқаны түзу ұстап, сәнді жүруді үйрететін модель мектебінің рөлін атқарған. Шашбаудың, шолпының ауыр салмағы басты ауыртпай, емдік қасиетке ие болған. Қазіргі таңда мектеп оқушылары арасындағы сколоиоз ауруы белең алып тұрғаны белгілі. Адам басының тік жағдайы, омыртқа бағанасының тік болуы, иықтарының, жауырындар бұрыштарының симметриялық орналасуы, омыртқалардың өсімдіктері тік сызығында болуы, белдің үшбұрышының симметриясы қалыпты сымбатының белгілері болып саналады.

Омыртқа бағанасының осы белгілерден ауып кетуі сымбаттың бұзылысы – сколиоз ауруы болып табылады. Көне Греция мен Римде алтынды (пластинкаларын) ауызға салып, тамақ ауруларын емдеген екен. Сондай-ақ қазіргі медицинада да алтын қоспалары кеңінен қолданылады. Қолөнер жағынан: Шашбау бір-біріне сым үзбелер арқылы бекітіліп, орталарына асыл тастардан көз қондырылған теңгелер тізбегінен құралады. Ұшы сәнді шашақпен немесе күміс әшекейлермен әсемделеді. Шашбау шаштың түбіне бекітіліп, бұрыммен бірге салбырай төгіліп тұрады. Шашбау ұзын бау (шынжыр), тиындар тізбектелген лента және оюмен бедерленген қаңылтырлардан тұрады.

Шашбаудың ұшында күміс салпыншақтары болады. Бұрымға тағу әдісі: өрім басталған тұсқа бекітіледі. Шашбау бұрымның қалыңдығын білдіретін болған. Салт-дәстүр жағынан: Шашбау – қыз-келіншектер шашына тағатын сәндік бұйым. Мұндай әйел шашының әр-ажарын аша түсетін, өрілген бұрымның ұшын бекіту үшін тағылатын алтын, күміс тиындар, кейде маржан қадалған, ызылған бауы бар. Сонымен қатар қыз баланын мінезін білдірген. Қыз бала жүргенде шашбау сылдырламаса қыздың мінезі жайлы, ал сылдырласа мінезі нашарлау деп білген. Халықтың қылмыс заңында да шаш туралы бірнеше бап бар. Тентектер әйелдің шашын кессе, ол дене мүшесін кескенімен бірдей жазаланады, үлкен айып төлейді. Егер әйелдер өздері қылмыс жасаса, олардың шашын кесіп жазалайды.

Бұл әйелдер үшін өлім жазасымен тең қаралған. Шаштың ұшын қиған қыздарға шапалақ беріледі. Демек, әйелдерге тән шаш бағасы мен құнын халқымыз ерте білген. Шаш тек сұлулық пен мәдениеттілік белгісі ғана емес, ол – әйелдер қауымының, яғни Хауана мен Бибі Фатима анамыздан бастап берілген Алланың айрықша сыйы, құрметі, сәні, еншісі. Ал шолпы, шашбау, шаштеңге, шашқап – сол сый-құрметке сай, әрі әйелдің әсем табиғаты мен нәзік жаратылысына лайықталған қазақтың талғампаздық үлесі, әрі ұлттық сыр-сипаты. Шолпы, шашбау сыңғыры қыз баланың үйге қарай келе жатқанынан хабар беріп, үлкендер жинақтала бастаған. Шолпы салмағының әсерінен шаш ұзын боп өскен.

Шолпыны да, шашбауды да бұрым тарқатылмай жинақы болып тұру үшін таққан. Ұзын шаш қазақ түсінігінде айрықша киелі нәрсе болған. Сондықтан шаш өруге де айрықша дайындықпен келген. Шашқа тағылатын әшекей сыйлағанда бір-біріне «Шашың ұзын, қалың болсын!» деген тілек айтқан.

Қорыта айтқанда, концептуалды түрде қарастырудың тиімділігі: – түрлі пәндердің мазмұнын кіріктіруге, идеяларды, әдістерді, қағидаларды бір пәннен екіншіге таратуға, оқушының функционалдық сауаттылығын арттыруға мүмкіндік береді; – бұл тәсіл зерттеуге негізделген оқытуды меңзеп, пәнді терең оқуға жағдай жасайды; – концептуалды оқыту әдісін пайдалану – жас зерттеушінің қалыптасуына ықпал етеді.

Әдебиеттер

1. Қазақ әдеби тілінің сөздігі, 15 томдық, III том Б-Б. – Алматы, 2011.
2. Мектеп оқушыларының функционалдық сауаттылығын дамыту жөніндегі 2012-2016 жылдарға арналған ұлттық іс-қимыл жоспарын бекіту туралы / Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2012 жылғы 25 маусымдағы № 832 қаулысы.
3. Ақтанова А.С. Қазақ әдебиеті: оқулығы, 8-сынып / А.С. Ақтанова, А.Қ. Жундибаева, Л.К. Жүмекенова. – Алматы: «Атамұра», 2017, 36 б.
4. Ақтанова А.С. Қазақ әдебиеті: оқулығы, 7-сынып / А.С. Ақтанова, А.Қ. Жундибаева. – Алматы: «Атамұра», 2017. – Б. 17.
5. <https://abai.kz/>

МРНТИ: 17.82.90

Б.Б. Хорун

Университет имени Шакарима города Семей
Республика Казахстан, г. Семей; e-mail: horun1999@mail.ru

КОМИКС КАК СПОСОБ ФОРМИРОВАНИЯ ФУНКЦИОНАЛЬНОЙ ГРАМОТНОСТИ В ОБРАЗОВАТЕЛЬНОМ ПРОЦЕССЕ

Несплошные тексты – это тексты, в которых информация предьявляется невербальным или не только вербальным пособом. К несплошным текстам относят графики, диаграммы, схемы (кластеры), таблицы, географические карты и карты местности; различные планы (помещения, местности, сооружения); входные билеты, расписание движения транспорта, карты сайтов, рекламные постеры, меню, обложки журналов и др. Несплошные тексты – это тексты, в которых информация предьявляется невербальным или не только вербальным способом. К несплошным текстам относят графики, диаграммы, схемы (кластеры), таблицы, географические карты и карты местности; различные планы (помещения, местности, сооружения); входные билеты, расписание движения транспорта, карты сайтов, рекламные постеры, меню, обложки журналов и др.

Среди трудностей, которые испытывают обучающиеся при выполнении работы по читательской грамотности, отмечаются неумение работать с иллюстрацией как с источником данных, учить учиться с помощью рисунка, схемы, карты, т.е. обучающиеся испытывают затруднения при работе с несплошными текстами. Вместе с тем, сегодня в учебниках по-прежнему представлены преимущественно сплошные тексты, в то время как жизнь требует, чтобы школьники

уже в начальной школе умели вычитывать и обобщать информацию из несплошных текстов. Таким образом, педагогу самостоятельно необходимо искать ресурсы для организации работы с несплошными текстами. Несплошные тексты – это тексты, в которых информация предьявляется невербальным или не только вербальным способом. К несплошным текстам относят графики, диаграммы, схемы (кластеры), таблицы, географические карты и карты местности; различные планы (помещения, местности, сооружения); входные билеты, расписание движения транспорта, карты сайтов, рекламные постеры, меню, обложки журналов и др. Считаем, что использование образовательных комиксов на уроках поможет решить эту проблему.

«Комикс» – сокращение от английских «comic» (смешной) и «strip» (полоса, картинка). Рисованные истории представляют собой интересный синтез литературы и графики.

Существует много разных названий этого вида искусства и отдельных его разновидностей. Так, в Толковом словаре русского языка под редакцией С.И. Ожегова и Н.Ю. Шведова дается следующее определение: «Комикс – это серия рисунков с текстом, образующая связное повествование юмористического или приключенческого характера» [1].

«По своей сути комикс – это особый способ повествования, текст которого представляет собой последовательность кадров, содержащие, кроме рисунка, вербальное произведение... при этом рисунок и заключённый в него вербальный текст представляют собой органичное смысловое единство». Есть и другое определение: комикс – это «соположенные в определённой последовательности рисованные или иные образы, предназначенные для передачи информации и/или производства эстетического отклика зрителя; это средство выражения – как кино или проза, – которое может передавать богатство идей и эмоций» [2]. Обобщая сказанное, можно сказать, что комикс – это удачное соединение литературы и визуального искусства.

С чего началась история комиксов? Специалисты считают, что непосредственно с наскальной живописи. Через рисунки рассказывалась история, обладающая сюжетом, героями и т.д.

Долгое время иллюстрации выступали только в качестве дополнения к основному тексту. В первой половине XIX века были опубликованы произведения двух авторов, считающиеся родоначальниками современных комиксов. Первый – английский карикатурист Томас Роулэндсон – отец газетного комикса, так как именно в газетах публиковались его истории о докторе Синтаксисе. Второй – художник швейцарец Родольф Тёпфер. Он впервые поместил текст под соответствующую картинку, также нарисованные им «Приключения мистера Обадаи Олдбака» были переведены на различные языки и распространились по миру.

Следующий качественный скачок связывают с появлением цветной печати. Считается, что первый цветной комикс был опубликован в самом конце XIX века Джозефом Пулитцером. Естественно, раскрашенные картинки читателям пришлись по душе больше, чем черно-белые, поэтому этот концепт быстро распространился по всему миру.

Надо сказать, что почти сразу после появления в газетах историй такого формата они начали дифференцироваться по жанрам. Так, истории Родольфа Тёпфера в основном относились к романтизму, другие же произведения предназначались для детского или семейного чтения. "Золотым временем" комиксов в Америке называют 30-50 года XX века. В этот период среди жанров доминировали фантастика и приключения. Родились знаменитые Супермен, Чудо-Женщина, Бэтмен, Атомный человек, Капитан Америка [3].

В Казахстане комиксы начали свой путь относительно недавно. Лишь в 2010 году стали публиковаться иллюстрированные работы казахстанских авторов. На данный момент индустрия комиксов ограничивается лишь двумя крупными городами – Алмата и Астана, в менее крупных городах к комиксам проявляется интерес, но читать и покупать их пока не спешат. По словам руководителя крупнейшего комикс-издательства КНАН Оразхана Жакупа, к данному жанру у казахстанской публики сложилось неоднозначное отношение - одни считают его «картинками для детей», другие признают серьезным видом искусства [4].

Комиксы могут быть любыми и по литературному жанру, и по стилю рисования. В виде комиксов адаптируются даже произведения классиков литературы. Правда исторически сложилось, что самые распространённые жанры комикса – приключения и карикатура.

«Известный комиксист Уилл Айснер, автор книг по истории и теории комикса, определяя этот вид искусства как «искусство последовательности» или «искусство изображать

последовательность». И действительно, главный отличительный признак комикса - изображение последовательно происходящих событий на одном листе. Чаще всего эти события размещаются в отдельных кадрах, хотя иногда встречается объединение разновременных событий в общем изобразительном пространстве. Другой неотъемлемой чертой комикса является включение изображения и текста в единую композицию кадра. Обычно тексты (это могут быть реплики и мысли персонажей, а также комментарии и «закадровый текст» автора) размещаются в специально отведённых рамках. Форма и цвет этих рамок может варьироваться, но чаще всего художники исходят из устоявшихся традиций комикса, определяющих символическое соответствие формы тому или иному виду текста (напр., «баллоны» в большинстве случаев содержат прямую речь, «облачка» – размышления...) [5].

Рисунок в комиксе имеет некоторую долю условности. Он упрощается для скорости рисования и удобства восприятия и идентификации читателя с персонажем. По объёму комиксы варьируются от коротких «полосок» из нескольких (обычно трёх) картинок (стрип) до объёмных графических романов и сериалов из множества выпусков.

Образовательные комиксы – разновидность адаптированной литературы, распространённая в Соединённых Штатах Америки, Великобритании, Южной Корее и Японии. В настоящее время в США и в ряде других стран существуют как государственные структуры, так и неправительственные организации, занимающиеся повсеместным внедрением комиксов в образовательных учреждениях и заведениях.

Научный сотрудник факультета психологии при университете Шеффилда Нил Рэхем установил, что первое упоминание образовательного потенциала комиксов, сделанное профильным специалистом, то есть педагогом, относится к 1845 году, за несколько десятилетий перед тем, как комиксы стали массово появляться на прилавках книжных магазинов. Этим педагогом был Родольф Тёпфер, которого многие считают создателем современного комикса. Как отмечает критик и историк комиксов Карл Мэйсек, образовательные комиксы были в ходу уже в 1930-е годы и издавались такими крупными издателями как Marvel и DC Comics. С той поры и началась незатихающая полемика о пользе комиксов как средства обучения. По подсчётам профессора Питтсбургского университета У.Д. Соунса, в период между 1935 и 1944 гг., в Соединённых Штатах вышло свыше ста публикаций в педагогической и образовательной периодике о потенциально возможном использовании комиксов для обучения детей. Комиксы уже используются для преподавания различных дисциплин.

1. Образовательная манга

Серия книг «Образовательная манга» занимательна, в картинках разъяснит основные теории и явления физики, математики, программирования, биохимии, астрономии. Все они переведены на русский язык и выходят в издательстве «ДМК-Пресс».

2. Естественная наука в комиксах

О естественных науках увлекательно и понятно повествует Ларри Гоник, карикатурист и преподаватель математики из Гарварда, в серии книг «Естественная наука в комиксах». Всего в этой серии им создано три учебных пособия: «Химия. Естественная наука в комиксах», «Алгебра. Естественная наука в комиксах» и «Физика. Естественная наука в комиксах». Ещё никогда и никто не говорил об этих предметах так остроумно и просто.

3. Всемирная история в комиксах

Для тех, у кого тяжело с историей, Ларри Гоник сделал ещё одну серию – «Всемирная история. Краткий курс в комиксах». В трёх томах доступно и с юмором автор повествует о рождении и формировании человеческого общества и государства.

4. Философия в комиксах

Философия – одна из самых сложных наук. В школьной программе этого предмета нет, но пособие Майкла Паттона «Философия. Краткий курс в комиксах» делает философию посильной и понятной школьнику.

5. Иностранный язык в комиксах

Комиксы развивают чуткость к пониманию иностранного юмора и культуры жителей тех или иных стран, формируют фантазию, улучшают зрительную память. Благодаря картинкам, вы понимаете большую часть прочитанного. Кроме того, острые повороты сюжета мотивируют вас

читать продолжение, уделять чтению все большее количество времени. Вы обогащаете словарный запас разговорной лексикой. Вы запоминаете правописание многих слов за счет их частого повторения. Даже в учебниках английского языка используется принцип комикса.

6. Классика в виде комиксов

Практически все произведения классика английской литературы Уильяма Шекспира были адаптированы британской компанией «Self Made Hero» в форме манги. Как отметила директор компании Эмма Хэйли, маркетинговая политика фирмы направлена, помимо индустрии развлечений, на образовательный сектор. Для этих целей фирмой была разработана целая учебная программа, помимо самих адаптированных произведений, массово наводнивших начальные школы Великобритании [6].

Анкетирование учащихся

В анкетирование участвовали 63 человека из 6-8 классов КГУ «Новопокровской средней школы».

Были заданы следующие **вопросы**:

1. Любите ли вы читать?
2. Знаете ли вы что такое комикс?
3. Читали ли вы когда-нибудь комикс?
4. Если не читали, то хотели бы когда-нибудь почитать?
5. Считаете ли вы комикс разновидностью книги?
6. Что для вас интереснее обычная книга или комикс?

Было выявлено:

1. К сожалению, ребята не любят читать. (76,2%)
2. Ребята знают, что такое комикс (100%)
3. Очень мало ребят, которые читали комиксы (12,7%)
4. Большинство опрошенных, хотели бы прочитать комикс (92,1%)
5. Большинство ребят считают комикс разновидностью книги (82,5%)
6. Большинство опрошенных считают, что комикс интереснее книги (85,7%)

В ходе опросов можно сделать вывод, что учащиеся знакомы с комиксами, но не читают их.

Проведение эксперимента

Совместно с учащимися КГУ «Новопокровской средней школы» были созданы следующие комиксы:

➤ Стрип комикс «Причастие» – это короткий красочный комикс на одном листе, который помогает запомнить правило;

➤ Стрип комикс «Действительное и страдательное причастие»;

➤ Стрип комикс по литературе «Притча о блудном сыне» – пересказ сюжета притчи в стилистике комикса.

Анкетирование сверстников после просмотра комиксов

В анкетирование участвовали 63 человека из 6-8 классов КГУ «Новопокровской средней школы».

Были заданы следующие вопросы:

1. Понравилось ли вам изучать правило при помощи комикса?
2. Понравилось ли вам изучение нового литературного произведения при помощи комикса?
3. Помог ли вам комикс узнать и запомнить новую информацию?
4. Какие преимущества при работе с комиксом вы можете выделить?
5. Хотели бы вы и дальше использовать комиксы в учебе?

Было выявлено:

1. Большинству ребят понравилось изучать правила и литературные произведения при помощи комикса (95,2%)
2. Большинству ребят комиксы помогли узнать и запомнить новую информацию (95,2%)
3. Большинству ребят хотели бы в будущем использовать комиксы в учебе (93,7%)
4. Учащимися были выделены следующие преимущества комиксов:

Красочность, привлекательность, информативность, краткость.

В ходе опросов можно сделать вывод, что после уроков с применением наших работ у учащихся повысился интерес к урокам и к комиксам, и большинство опрошенных хотят в будущем использовать комиксы на уроках.

Заключение

Комикс выполняет не только развлекательную функцию, но и познавательную. Таким образом: комикс – технология с новыми свойствами и новым воздействием на ребенка. Использование образовательных комиксов на уроках русского языка и литературы помогает повысить интерес учеников к учебе. Работа с несплошными текстами помогает формировать коммуникативную личность, развивает у учащихся такие умения, которые в дальнейшем используются в жизни. Поэтому можно утверждать, что работа с несплошными текстами на уроках русского языка реализует коммуникативно-деятельностный подход: текст является коммуникативной единицей, способной организовать дальнейшую деятельность индивида. Способности к ней формируются у школьников лишь тогда, когда они не пассивно усваивают новое знание, а включены в самостоятельную учебно-познавательную деятельность.

Литература

1. Ожегов С.И. Толковый словарь русского языка / С.И. Ожегов, Н.Ю. Шведова. – 3 изд., Москва. – 1996. – С. 107.
2. Вишневская О.Б. Художественный мир комиксов как отражение инновационной формы искусства XX-XXI вв. / О.Б. Вишневская, М.Ю. Фатеев // Культурное наследие Сибири. – 2015. – № 18. – С. 94-101.
3. Гречушникова Т.В. Литературный комикс в культурном контексте / Т.В. Гречушникова // Вестник Тверского государственного университета. Серия Филология. – 2014. – № 4. – С. 288-291.
4. https://forbes.kz/life/view/kazahstanskije_komik
5. Махашвили Г.Д. Иллюстрированная книга и комикс / Г.Д. Махашвили // Вестник Московского государственного университета печати. – 2012. – № 6. – С. 205-209.
6. Шибкова Д.З. Образовательный комикс как средство медиаобразования для восприятия обучающимися нового знания / Д.З. Шибкова, О.Б. Пяткова // Педагогическое образование в России. – 2021. – № 3. – С. 90-97. – <https://doi.org/10.26170/2079-871720210310>.

ГТАХР: 14.85.25

Д.Ж. Шырынханова¹, К.М. Кулжатаева², Г.П. Одаман², Б.Б. Алтынбекова²

¹Семей қаласының Шәкәрім атындағы университеті,
Қазақстан Республикасы, Семей қ.; e-mail: dinara_27inf@mail.ru

²Шымкент қаласының Өзбекәлі Жәнібеков атындағы
Оңтүстік Қазақстан педагогикалық университеті,
Қазақстан Республикасы, Шымкент қ.; e-mail: aryka@mail.ru;
o_gulzi@mail.ru; bagila_93.kz@mail.ru

МЕКТЕП ИНФОРМАТИКАСЫНДА ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ ТАҚЫРЫБЫН ОҚЫТУДА ISEAZY ОНЛАЙН ПЛАТФОРМАСЫНЫҢ МҮМКІНДІКТЕРІН ҚОЛДАНУ

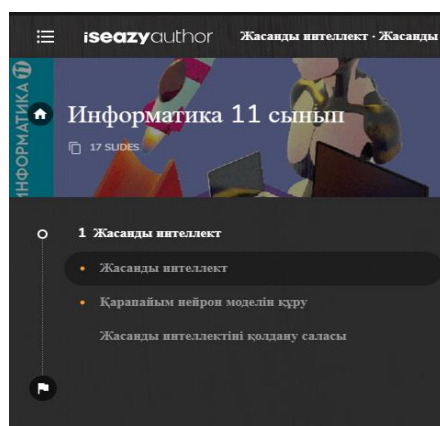
Iseazy-дің ерекшелігі-мұнда білім алушылар материалдарды оқып, интерактивті түрде тапсырмаларды орындай алатын белсенді оқыту платформасы ретінде құрылған. Iseazy-дегі курстарға бейне дәрістер, мәтіндік материалдар, практикалық тапсырмалар мен тесттер, оқытушылармен және басқа білім алушылармен талқылау және өзара әрекеттесу форумдары кіреді [1].

Iseazy-ді көптеген университеттер мен білім беру ұйымдары онлайн курстар құру және өткізу үшін пайдаланады. Білім алушылар материалдарды өз қарқынымен зерттей алады және тапсырмаларға жауаптары негізінде кері байланыс ала алады.

Сонымен қатар, Iseazy өз курстарын құруға мүмкіндік береді және онлайн тестілеу платформасын ұсынады. Бұл оны онлайн оқыту мен білімді бағалауды қамтамасыз еткісі келетін білім алушылар үшін де, оқытушылар мен ұйымдар үшін де пайдалы етеді.

Тұтастай алғанда, Iseazy интерактивті оқытуды және әртүрлі пәндер мен білім салалары бойынша кең ауқымды курстарды ұсынатын танымал ақпараттық платформа болып табылады [2].

Мен осы сервистің технологиялық мүмкіндіктерін пайдаланып, 11 сынып оқушыларына арналған информатика пәнінің бірінші жасанды интеллект тарауында қамтылған тақырыпшаларға оқу әдістемелік цифрлық контент жасадым. Төмендегі 1-суретте тақырыпшалардың атаулары көрсетілген.

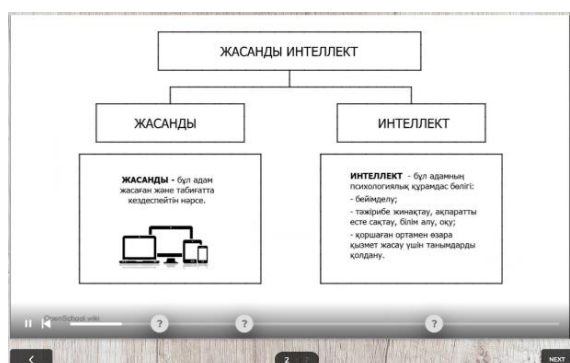

Сурет 1 – Курстың бастапқы терезесі

Білім алушы тараудың бірінші тақырыпшасын таңдағанда курстың мақсаты мен күтілетін нәтижесі туралы жазылған мәлімет пайда болады (2-сур. көрсетілгендей).

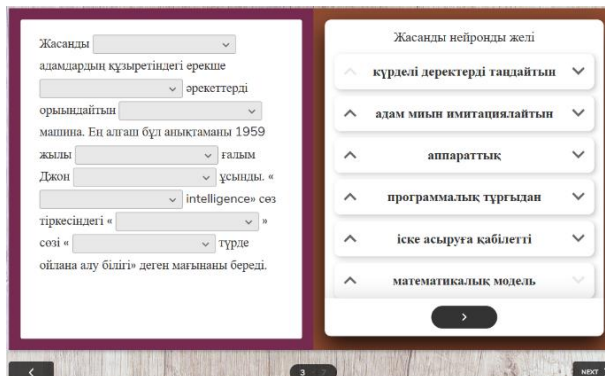
Келесі бетте сабақтың интерактивті видеосы көрсетіледі (3-сур көрсетілгендей). Оны тыңдау барысында білім алушыға бірнеше сұрақтар пайда болады. Бұл сұрақтар сол видеодан алынған [3]. Сұрақтарға жауап беру арқылы видеоны ары қарай толығымен тыңдап шығу қажет.

Сурет 3 – Интерактивті видеолық тапсырма

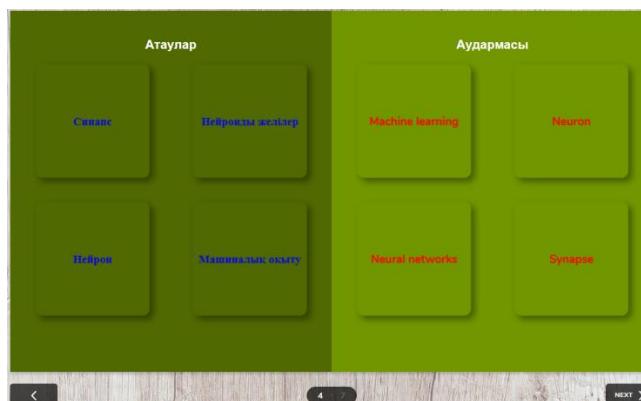

Ары қарай білім алушы бірнеше интерактивті тапсырмаларды орындап шығады. Мысалы, төмендегі суретте көрсетілгендей бір слайдта екі тапсырманы біреуі сөйлемді толықтыру, екіншісі анықтаманы реттеп орналастыру тапсырмаларын орындап келесі слайдқа өте алады (4-сур. көрсетілгендей).

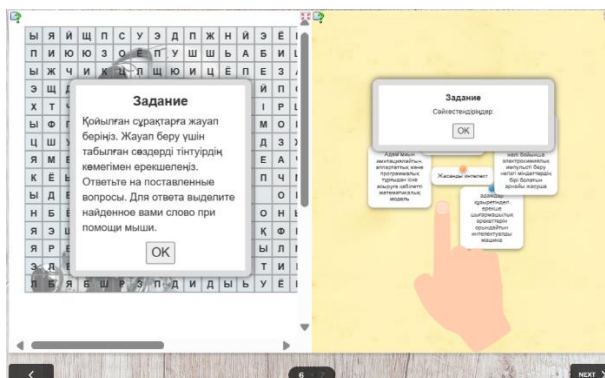
Сурет 4 – Сөйлемдерді толықтырып жазу тапсырмасы

Әр тапсырманы орындау барысында білім алушы өзіне қажетті мағлұматты осындай қызықты әдістермен меңгеріп отырады. бұл оның пәнге деген қызығушылығын оятады. Келесі слайдтағы тапсырмада атаулар мен оның дұрыс ағылшынша аудармаларын тауып сәйкестендіреді (5-сур. көрсетілгендей).

Сурет 5 – Топтастыру тапсырмасы

Танысып отырғандай бұл платформа пайдаланушыға көптеген контенттерді жасауға мүмкіндік береді. Сол мүмкіндіктердің бірі курсқа басқа қосымшаларда жасалған фреймдерді URL мекен жайының сілтемесі арқылы орнатуға болады. Төмендегі 6-суретте слайдқа LearningApps қосымшада жасалған интерактивті тапсырманы жүктедік.

Сурет 6 – LearningApps қосымшадағы тапсырма

Компьютерді сабақта қолдану мүмкіндігі оқытушының жұмысын жеңілдетеді және үлкен маңыздылығын жекелеп немесе топтап даралауды қамтамасыз етеді. Оқу іс – әрекетін басқару

функциясын жүзеге асыруда компьютерді оқыту құралы ретінде қолданудың маңызы зор. Айта кететін жағдай, оқушыларға тапсырма беруде дисплей экранында пайда болған проблемаларды оқушының өзінің шешуіне компьютердің мүмкіндік жасай алатындығы.

Бұл бағдарламалардың негізгі міндеті – өтілген материал бойынша оқушымен дербес жұмыс істеу, білімін тексеру, сонымен қатар бұрын өтілген материалды жүйелі түрде қайталау [4]. Сонымен компьютердің көмегімен оқытудың мынадай жақсы жақтарын атап өтуге болады:

- компьютерді пайдалану сабаққа деген қызығушылықты арттырады;
- компьютерге арнап оқушылардың ойлану дәрежесіне, материалды қабылдау ерекшелігіне байланысты әр оқушы үшін жеке бағдарлама құрып, оқушылармен дербес жұмыс жасауды күшейтеді;

- компьютер арқылы сөйлеу қабілеті дамымаған, нашар еститін т.с.с. кемшіліктері бар балаларды оқытудың тиімділігі артады;

- компьютер оқушыға материалдың қай тұсына баса назар аудару керек екенін көрсетіп, көмектесіп отырады, оны асықтырмайды, оқушы компьютер алдында қысылып ұялмайды;

- компьютерді сабаққа пайдалану оған жұмсалатын уақытты үнемдейді [5].

Қорытындылай келе, компьютерді оқыту үрдісінде жан-жақты пайдалану керек дегеннен кез келген барлық сабақтарын түгелдей үйретуші бағдарламалар арқылы оқыту керек деген ой тумауы керек, бұл бағдарламалар қайталау сабақтарын өткізу үшін немесе меңгеруі қиын тақырыптарды оқытуға пайдалану үшін құрылуға тиіс.

Әдебиеттер

1. Сандық білім беру ресурстарын оқу үдерісінде қолдану бойынша әдістемелік ұсынымдар. – Астана: Ы. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы, 2015. – Б. 32.
2. Босова Л.Л. Цифровые образовательные ресурсы для пропедевтического курса информатики и ИКТ / Л.Л. Босова // Информатика и образование. – 2016. – № 2.
3. Куликова Н.Ю. Методические особенности создания интерактивных мультимедийных образовательных ресурсов для уроков информатики: учеб.- метод. пособие / Н.Ю. Куликова. – Волгоград: Изд-во ВГСПУ «Перемена», 2018.
4. Карбозова Ж.Ж. Подготовка будущих учителей к проектированию электронных образовательных ресурсов. дис канд. пед. наук: 13.00.08 / Ж.Ж. Карбозова. – Душанбе. – 2017. – С. 175.
5. Морозова И.В. Конструирование электронных образовательных ресурсов в обучении информатике как средство развития универсальных учебных действий будущих учителей / И.В. Морозова. – Череповец, 2014. – С. 183.

IRSTI: 14.35.31

G.K. Kapysheva, G.K. Mukhametkali
East Kazakhstan University after S.Amanzholov,
Ust-Kamenogorsk, Kazakhstan

ESSAYS AS A TOOL FOR DEVELOPING WRITING SKILLS IN LEARNING FOREIGN LANGUAGES

Introduction

Writing is a special form of communication with the help of systematic writing signs and writing is the latest appearing form of existing in terms of the origin. The concept of “writing” includes reading and writing, which is formed only in the conditions of purposeful learning. Written speech can be in different forms: In the form of a written message, a report, a written narrative, a written expression of thought or reasoning, etc. In all these cases, the structure of written speech differs sharply from the structure of oral dialogic or oral monologue speech [1].

Essay writing is a key skill that significantly contributes to language development. It not only helps in mastering the language but also enhances various cognitive abilities. Writing is an important part of education that we begin developing in the early stages and continue to use throughout our lives.

Essay writing demands critical thinking and the ability to express ideas clearly. This process enhances analytical skills and promotes the evaluation of different viewpoints. It encourages students to think critically and present their arguments in a logical, structured manner.

The aim of this article is to explore the use of essay writing as a method of developing students' writing skills in the process of learning a foreign language. The purpose of this article is to identify the main difficulties that students face when writing an essay, such as organizing ideas and using complex vocabulary, as well as to propose effective strategies to overcome these obstacles. In addition, it aims to show how the regular practice of writing an essay contributes to improving the level of language proficiency, developing critical thinking and creative abilities [4].

1) Developing logical thinking through writing an essay

In the process of writing an essay, students learn to structure their thoughts, consistently moving from one idea to another. To do this, it is necessary to clearly formulate theses, back them up with evidence and draw conclusions. This process stimulates the development of logical thinking, as the student must analyze the topic, identify the main arguments and arrange them in a logical chain, ensuring the relationship between paragraphs and ideas. Gradually, this skill is strengthened and becomes the basis for solving more complex tasks [2].

2) Essays as a way of self-expression

Essays often involve discussion of various topics that affect the interests and values of students. During the writing process, students can freely express their thoughts, formulate their own arguments and support them with examples based on personal experience or observations. This element of personal choice and self-expression makes essay writing more attractive, as students feel that their opinions are important and meaningful. It also increases motivation and engagement in the learning process. Students can use metaphors, examples from everyday life, and interesting arguments to make their essay unique. This process develops creative thinking and allows students to show originality, which makes writing an essay a more exciting and dynamic process.

3) The importance of feedback to improve writing skills

Feedback from teachers or peers allows students to identify specific errors in grammar, vocabulary, and syntax, as well as flaws in the logic and structure of the text. For instance, a student may not notice that he uses the tenses of verbs incorrectly or allows inconsistencies in sentences. Feedback helps to identify such moments and gives the student the opportunity to work on correcting them. This increases awareness in the writing process and improves the quality of the text with each new essay.

Receiving feedback regularly and integrating it into written work helps students memorize the correct forms and structure of sentences, and avoid repetitive mistakes. This creates conditions for consolidating knowledge in practice and developing sustainable skills. Over time, students begin to notice and correct their mistakes themselves, which contributes to a more independent and confident work with texts.

Reasonable feedback, along with pointing out mistakes, should include praise for the successes and strengths of the text. Thus, students can see their achievements, increase their self-confidence and motivation for further development. Understanding that they can learn from their mistakes and become better supports the desire to improve their skills and write better texts.

Analysis of common difficulties in writing an essay

Students often face a number of problems when choosing a topic and formulating a thesis for their essay. Choosing the right topic can be difficult, especially when you need to find a balance between personal interest and academic relevance. In addition, the formulation of a clear and convincing theme requires a deep understanding of the topic and the ability to think critically. The thesis is the basis of the essay and should reflect the central idea or argument that will develop in the work.

Difficulties with organizing and structuring the material are also a common problem. Effective structuring of the material requires a logical sequence of ideas and arguments, which helps the reader to more easily understand and follow the author's train of thought. Organizing the content of an essay in a logical order, with a clear introduction, main part and conclusion, is a key skill that needs to be developed.

In addition, students often face challenges in developing arguments and using sources. Creating a convincing argument requires not only in-depth analysis, but also the ability to critically evaluate and integrate information from various sources. Using evidence and examples from reliable sources helps to support the argument and gives the essay more credibility. However, selecting relevant sources and quoting them correctly can be a difficult task for many students.

Practical solutions and strategies for writing an essay

Mastering the techniques for choosing and developing an essay topic is the first step to successful writing. Choosing an interesting and relevant topic is the key to creating an exciting essay. It is recommended to choose a topic that is of personal interest and offers enough material for research. After choosing a topic, you should pay attention to its detailed study and formulate a clear thesis that will serve as the basis for your argument.

To structure and organize an essay, it is important to follow a logical order. The introduction should present the topic and thesis, followed by the main part, where each paragraph presents a separate argument or idea supporting your thesis. Using subheadings can help organize the content and make it more readable. In conclusion, it is necessary to summarize and summarize the main points of the essay.

Methods of strengthening argumentation and critical analysis play an important role in writing an essay. It is important to use logical reasoning, facts, and examples to support each argument. A critical analysis of sources and different points of view will help to create a deeper and more comprehensive essay. Objective consideration of various arguments and critical thinking raise the level of your essay and make it more convincing to the reader.

(<https://conf.nis.edu.kz/wp-content/uploads/2022/10/issledovanie-v-dejstvii-kak-razvit-navyki-napisaniya-esse-chez-issledovanie-emotivnogo-prostranstva-teksta.pdf>)

Conclusion

Summarizing the main strategies and solutions discussed in this article will help students to systematize the approach to writing an essay. Highlights include the importance of choosing an appropriate topic, developing a clear and reasoned thesis, and effectively structuring and organizing the essay. A key element is also the development of a convincing argument supported by reliable sources and critical analysis.

References

- https://www.rosdiplom.info/blog/2518napisanie_esse_razbiraem_slozhnosti_i_nahodim_resheniya.
- Manchón R.M. Writing in Foreign Language Contexts: Learning, Teaching, and Research / R.M. Manchón // Multilingual Matters. – 2012.
- Norris J.M. Assessing Writing in Second Language Learning / J.M. Norris, L. Ortega // Encyclopedia of Applied Linguistics. – 2012.

4. Byrnes H Task-Based Language Learning: Insights from and for L2 Writing / H. Byrnes, Manchón R. M. // John Benjamins Publishing. – 2014.
5. Tardy C.M. Beyond Convention: Genre Innovation in Academic Writing / C.M. Tardy // University of Michigan Press ELT. – 2016.

3 СЕКЦИЯ: БІЛІМ АЛУШЫЛАРДЫҢ ФУНКЦИОНАЛДЫҚ ҚҰЗЫРЕТТЕРІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДА БІЛІМ БЕРУШІНІҢ РӨЛІ

СЕКЦИЯ 3: РОЛЬ ПЕДАГОГА В ФОРМИРОВАНИИ ФУНКЦИОНАЛЬНЫХ КОМПЕТЕНЦИЙ УЧАЩИХСЯ

ГТАХР: 14.35.07

Г.Е. Алимова, М.Д. Нұғыбаева

«Ахмет Байтұрсынұлы атындағы № 47 ЖОББМ» КММ,
Қазақстан Республикасы, Семей қ.; e-mail: guldanaesposun1984@mail.ru

БІЛІМ АЛУШЫЛАРДЫҢ ФУНКЦИОНАЛДЫҚ САУАТТЫЛЫҒЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУДА ҰСТАЗДЫҢ РӨЛІ

Бүгінгі жас ұрпақтың алдында әлемдік стандартқа негізделген білім алу жауапкершілігі тұр. Ұстаз шәкіртінің жеке дамуын қамтамасыз етуде үнемі ізденісте болу керек. Оқу орынды бітіріп шыққан түлек өзіне сенімді, білімді өздігінен алатын, өз елінің патриоты болатын, коммуникабельді болуы тиіс. Сондықтан қоғам әрдайым мұғалімдерге жоғары талаптар қояды, сол талаптардың бірі – бүгінгі педагогтар қауымының алдында оқушының функционалдық сауаттылығын арттыру, рухани өсуіне жағдай жасау.

Білім беру саласы қызметкерлері алдына қойылып отырған міндеттердің бірі – оқытудың әдіс-тәсілдерін үнемі жетілдіріп отыру және қазіргі заманғы педагогикалық технологияларды меңгеру. Қазіргі таңда оқытушылар инновациялық және интерактивтік әдістемелерін пайдалана отырып оқушылардың функционалдық сауаттылығының дамуына ықпалын тигізуде. Оқушылардың функционалдық сауаттылығын дамыту – бүгінгі заманның талабы. Болашақ азамат өз ұлтының асыл мұрасын сусындау арқылы туған халқының тарихымен, мәдениетімен жете танысып, білімін кеңейтеді. Қазақ тілінің грамматикасын терең меңгерген оқушы, қоғамның кез-келген саласында қиналмай жұмыс істеп, өзінің функционалды сауаттылығын көрсете алады. Функционалдық сауаттылық – адамның сыртқы ортамен қарым-қатынасқа түсе алу қабілеті және сол ортаға барынша тез бейімделе алуы мен қарым-қатынас жасай алу деңгейінің көрсеткіші. Олай болса, функционалдық сауаттылық тұлғаның белгілі бір мәдени ортада өмір сүруі үшін қажетті деп саналатын және оның әлеуметтік қарым-қатынас жасауын қамтамасыз ететін білім, білік, дағдылардың жиынтығынан құралады. Ал кең мағынасында ол тек білік пен білімділік әлеміне барудың жолы ғана емес, ол – ұлттың, елдің немесе жеке адамдар тобының мәдени және әлеуметтік дамуының өлшемі. Осындай сапалық сипаты тұрғысынан қарағанда, функционалдық сауаттылық жеке адамды дамытудың тетігі ретінде қолданылады.

Жалпы, функционалдық сауаттылық дегеніміз не? Функционалдық сауаттылық дегеніміз – адамдардың әлеуметтік, мәдени, саяси және экономикалық қызметтерге белсене араласуы, яғни бүгінгі жаһандану дәуіріндегі заман ағымына, жасына қарамай ілесіп отыруы, адамның мамандығына, жасына қарамай үнемі білімін жетілдіріп отыруы. Ондағы басты мақсат жалпы білім беретін мектептерде Қазақстан Республикасының зияткерлік, дене және рухани тұрғысынан дамыған азаматын қалыптастыру, оның әлемде әлеуметтік бейімделуі болып табылады. Мұндағы басшылыққа алынатын сапалар:

– белсенділік;

- шығармашылық тұрғыда ойлау;
- шешім қабылдай алу;
- өз кәсібін дұрыс таңдай алу;
- өмір бойы білім алуға дайын тұруы болып табылады.

Ұстаз үшін ең басты мәселе – оқыту әдісін дұрыс таңдау. Жаңа педагогикалық технологиялар оқушының жеке тұлғалық күшін арттырып, шығармашылық ойының дамуында басты рөл атқарады. Жаңа технологияларды меңгеру мұғалімнің зияткерлік, кәсіптік, адамгершілік, рухани, азаматтық және басқа да көптеген адами келбетінің қалыптасуына игі әсерін тигізеді, өзін – өзі дамытып, оқу – тәрбие үрдісін тиімді ұйымдастыруына көмектеседі. Бүгінде жаңаша ойлай алатын мұғалім мәртебесі де жоғары болмақ, ол оқушылар мен олардың ата-аналарының сұраныстарын қанағаттандыра алатын жаңа формациялы мұғалім.

Сол себепті білім кеңістігінде «Жаңаша мұғалім қандай болу керек? Өскекең ұрпақты қалай және неге үйрету керекпіз?» деген сұрақтың өзектілігі арта түспек. Ол үшін алдымен мектеп бітіріп шыққан оқушының табысты болып қалыптасуына кәсіби білімді мұғалім қажет. Қоғамның қойып отырған талаптары да осы, ал қоғам талаптарына сәйкес болу үшін мұғалім өзінің білімін жетілдіре, мінез-құлқын тәрбиелей, шығармашылық даму шараларын жүзеге асыра білуі керек. Нағыз мұғалім – өзін-өзі дамытып отыратын тұлға. Мұғалімнің кәсіби дайындығы, білім мен біліктері, оқу үрдісінің дұрыс бағытта жүруі тек шығармашылық қызмет арқылы жүзеге асатыны белгілі. Сонымен қатар жаңа технологияларды кеңінен пайдалану да маңызды болып отыр. Бүгінде жаңа технологияны меңгеруде мұғалімнің жан-жақты, білімі қажет. Жаңа технологияларды өз тәжірибесінде тиімді қолданып жүрген ұстаздар ғана оқушылардың функционалдық сауаттылығын дамыта алады.

Оқушылардың функционалдық сауаттылығын арттыру – білім беру процесінің негізгі бөлігі болып табылады. Келешек ұрпақты сауатты етіп тәрбиелеу Қазақстандағы мектеп оқушыларының функционалдық сауаттылығын дамыту жөніндегі ұлттық іс-қимыл жоспарында көрсетілген болып, онда оқушылардың құзыреттілік біліктерін, алған білімдерін шынайы өмірлік жағдаяттарда тиімді қолдана білу қабілеттерін дамыту көзделген.

Әлемнің дамыған елдер қатарына ену үшін маңызды осы стратегиялық міндеттерді шешу жағдайында тұлғаның шығармашылықпен ойлауы мен мәселелерді жаңаша шешім табу қабілеттері, кәсіби жол таңдау білігі, өмір бойы ізденіп білім алуға дайындығы, яғни бүгінгі жаһандану заманының ағымына сай болу – оның басты функционалдық қасиеттері болып табылады. Аталған функционалдық біліктер мектеп және отбасында қалыптасады. «Функционалды сауаттылық» оқушының мектептегі алған орта білімінің күнделікті өмірінде және болашақтағы көп қырлы қызметінде кездесетін тұрмыстық қоғамдық, әлеуметтік экономикалық проблемаларды шешуде табысты қолдана алуын қамтамасыз етеді. Функционалдық сауаттылық оқушылардың танымдық қабілеттерінің деңгейін және оқушылардың өнімді жұмысының көрсеткішін білім деңгейі ретінде қарастырады. Бұл деңгей өмірдің әртүрлі саласындағы тапсырмаларды шешуде мектептік білім мазмұнының қолданбалық сипатына және оқушылардың игерген біліміне негізделеді. Мектеп оқушыларының функционалдық сауаттылығы дегеніміз – оқушының пәнді терең түсіну қабілетін дамыту, алған білімін сыныптан тыс жерде, келген жағдайда тиімді пайдалана білуін қамтамасыз ету, яғни, оқушылардың мектепте алған білімдерін өмірде тиімді қолдануына үйрету.

Математикалық сауаттылықтың мақсаты бүгінгі күн талабына сай, жан-жақты дамыған, белсенді, өмірге талпынысы, тұрақты қызығушылығы бар, алған білімді іс- әрекетте еркін қолдану дағдысы қалыптасқан тұлға. Математика білім мазмұнының ең алғашқы бастамасы бастауыш сыныптарда жүзеге асатыны белгілі. Себебі, бастауыш буында жоғары сыныптарда оқылатын бүкіл пәннің іргетасы қаланып қана қоймайды, сонымен қатар білім алуға деген талпыныс, ізденушілік, яғни балалардың оқу әрекеті, танымдық белсенділік, жеке бастың адами қасиеттерінің негізі осы кезеңде қалады. Сонымен қатар, осы кезеңде баланың белсенділігі, оның рухани және дене күші де дамиды. Осы жасқа сай келетін мазмұн мен оны оқытудың әдісін саралап, талдау, бала жанына жақын қарым-қатынас арқылы оларды дамыту оңай мәселе емес. Қазіргі сәтте дәстүрлі емес сабақтар жаңартылған білім мазмұны бойынша әр-түрлі әдіс тәсілдерді қолдану тиімді болып табылады. Іскерлік, шығармашылық бірлесіп жасау, сабақ барысында жеке, жұптық, топтық түрде

араласып жұмыс жүргізу жаңартылған білім мазмұнының бір бөлегі болып есептеледі. Олай болса кез-келген оқу пәні оқушылардың функционалдық сауаттылығын дамыту құралы бола алады.

Тұлғаның бейімділігін, қажеттілігін қанағаттандыруды, қызығушылығын ескере отырып, функционалдық сауаттылыққа қол жеткізуді қамтамасыз етіп, жан-жақты дамыған, алған білімдерін өмірмен байланыстыра алатын тұлғаны тәрбиелеп оқыту – білім беру мамандарына артылған жауапты міндет екенін түсінгеніміз жөн. Мектеп оқушыларының функционалдық сауаттылығын қалыптастыруда қатысымдық, рөлдік ойын, дара тұлғаға бағдарланған оқыту және сұрақ-жауап әдістері арқылы жүзеге асатын жағдаяттық тапсырмалар, рөлдік ойындар, сұқбаттық тапсырмалар, құзыреттіліктерді қалыптастыратын тапсырмалар арқылы кешенді жүргізудің тиімділігі жоғары болады.

Осы орайда ұлы ұстаз Абайдың: «Адам ата-анадан туғанда есті болып тумайды: естіп, көріп, ұстап, татып ескерсе, дүниедегі жақсы, жаманды таниды-дағы, сондайдан білгені, көргені көп болған адам білімді болады» деген дана сөздерінен адам табиғатының, болмысы мен танымының қалыптасуының өзі осы ізбен жүретінін байқауға болады. Егер оқу үдерісі, балаларға білім, білік, дағдыларды игерту осы ұстанымға негізделсе, нәтижелі болатыны анық.

ҒТАХР: 14.35.07

А.Т. Алпиева, А.Ж. Каримова, Н.Н. Жадренова, С.Б. Узебова
«Ахмет Байтұрсынұлы атындағы № 47 жалпы орта білім беретін мектеп» КММ;
Қазақстан Республикасы, Семей қ.; e-mail: armangul-karimova@mail.ru

ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТІНІ ҚОЛДАНА ОТЫРЫП, САПАЛЫ БІЛІМ БЕРУДЕ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ТӘЖІРИБЕ

Бүгінгі таңда білім беру саласында сапалы білім беру мен оның қолжетімділігін арттыру басты мақсаттардың бірі болып табылады. Жаңа технологиялардың дамуы мен цифрландыру үрдісі бұл мақсатқа жетудің жаңа жолдарын ашуда. Осы тұрғыдан алғанда, жасанды интеллект (ЖИ) технологиялары білім беру процесінде инновациялық өзгерістердің негізгі қозғаушы күші болып отыр. Жасанды интеллекті тиімді пайдалану арқылы білім беру сапасын арттыруға, оқыту процесін жекешелендіруге, оқушылардың қабілеттеріне бейімделген оқыту әдістерін енгізуге мүмкіндік туады.

Жасанды интеллект технологиялары білім беру жүйесінде оқыту мен бағалау процестерін автоматтандырып қана қоймай, оқушылардың жеке ерекшеліктерін ескере отырып, оларға жеке оқыту траекториясын құруға да мүмкіндік береді. Сонымен қатар, ЖИ білім беру саласындағы үлкен деректерді талдауға, оқушылардың оқу жетістіктерін болжамдауға, әрі мұғалімдердің жұмысын жеңілдетуге қолайлы жағдай жасайды. Жасанды интеллект (ЖИ) бүгінгі таңда көптеген салаларда, соның ішінде білім беру жүйесінде үлкен ықпалға ие болуда. Цифрлық трансформация мен инновациялық технологиялардың жедел дамуы білім беру саласында дәстүрлі тәсілдердің шегінен шығып, жаңа мүмкіндіктерді ұсынуда. ЖИ технологияларын білім беруге енгізу оқушылардың білім алу мүмкіндіктерін кеңейтіп қана қоймай, оқу процесін анағұрлым тиімді және жекешелендірілген етеді. Қазақстанның білім беру жүйесі де заман талабына сай жаңашылдықты талап етеді [1]. Білім беру сапасын арттыру, оқушылардың жеке қажеттіліктеріне сәйкес білім беру әдістерін бейімдеу және мұғалімдердің жұмысын жеңілдету – осы мәселелерді шешуде жасанды интеллекттің мүмкіндіктері зор. Әсіресе, ЖИ құралдарын қолдану оқушылардың үлгерімін бақылау, оқу процесін оңтайландыру, білім беру мазмұнын бейімдеу, және оқытуды қызықты әрі қолжетімді ету жолдарын ұсынып отыр.

Сонымен қатар, қазіргі заман оқушыларының цифрлық ортада өмір сүріп, әртүрлі технологияларды күнделікті қолданып жүргенін ескерсек, ЖИ-дің білім беру процесіне енгізілуі білім беру әдістерін жаңа деңгейге көтереді. Бұл білім беру сапасын жақсарту, оқушылардың белсенділігін арттыру, және оқу процесін жеңілдетуге бағытталған инновациялық тәсілдерге деген қажеттілікпен байланысты. Жасанды интеллекттің (ЖИ) білім беру жүйесіндегі рөлі ол (ЖИ) қазіргі

білім беру жүйесінің трансформациясына елеулі ықпал етуде. Бұл технологияның білім беру процесіндегі рөлі күннен-күнге артып, оқу мен оқытуды тиімдірек әрі жекешелендірілген етеді [2].

ЖИ білім беру жүйесінде келесі маңызды рөлдерге ие:

– Жеке оқыту траекторияларын құру. ЖИ технологиялары арқылы әр оқушының жеке қажеттіліктеріне сәйкес оқыту бағдарламаларын құруға болады. Оқушылардың білім деңгейі мен оқу стиліне бейімделген оқыту траекториялары оқытуды жекешелендіруге және әрбір оқушыға жеке көзқараспен қарауға мүмкіндік береді. Бұл оқушылардың үлгерімін арттырып, мотивацияны күшейтеді.

– Автоматтандырылған бағалау жүйелері. ЖИ-дің көмегімен тесттерді, жазбаша жұмыстарды және басқа да оқу тапсырмаларын жылдам әрі дәл бағалау мүмкіндігі артады. Мұғалімдерге оқу жетістіктерін талдау мен әр оқушының прогрессін бақылау жеңілдейді. Автоматтандырылған жүйелер оқушының қателіктерін нақты анықтап, оларды жою бойынша ұсыныстар бере алады [3].

– Адаптивті оқыту жүйелері. Адаптивті оқыту ЖИ технологиялары арқылы оқу мазмұнын оқушының ағымдағы білім деңгейіне, қызығушылықтарына және оқыту стиліне сәйкес бейімдейді. Мұндай жүйелер оқушыларға өздерінің оқу қарқынымен білім алуына мүмкіндік береді және олардың білім алуындағы жеке ерекшеліктерін ескереді.

– Оқытуды қашықтан ұйымдастыру. ЖИ технологиялары қашықтан білім беруді ұйымдастыруда үлкен рөл атқарады. Виртуалды ассистенттер, чат-боттар және ЖИ-ге негізделген платформалар оқушыларға сабақ уақытынан тыс өз бетімен оқу материалдарын меңгеруге, сұрақтарға жауап алуға және қажетті ақпаратты іздеуге мүмкіндік береді.

Үлкен деректерді талдау және шешім қабылдау. ЖИ үлкен көлемдегі деректерді өңдеп, оқушылардың оқу үлгерімі мен мінез-құлқын талдау арқылы мұғалімдер мен мектеп әкімшілігіне нақты ақпарат береді. Бұл білім беру процесін жетілдіру үшін нақты шешімдер қабылдауға мүмкіндік туғызады. Ойын технологияларын оқытуда қолдану. Жасанды интеллектке негізделген ойын түріндегі оқыту құралдары оқушылардың қызығушылығын оятып, білімді ойын форматында қабылдауға ықпал етеді. Ойындар арқылы ЖИ оқушылардың білімін жетілдіруге және оқу процесін қызықты етуге көмектеседі. Жалпы алғанда, жасанды интеллект білім беру жүйесін тиімдірек, жекешелендірілген және инновациялық етеді. Ол білім беру процесін автоматтандырып, оқушылар мен мұғалімдер үшін жаңа мүмкіндіктер ашуда, бұл өз кезегінде білім беру сапасын жақсартуға ықпал етеді.

Жасанды интеллект білім беру жүйесінде бірнеше бағытта тиімді қолданылады:

Адаптивті оқыту платформалары: Оқушылардың білім деңгейіне сәйкес оқу мазмұнын бейімдейтін жүйелер. Мысалы, оқушының әлсіз жақтарына назар аударып, соларды жақсартуға бағытталған тапсырмаларды ұсынады.

Автоматтандырылған бағалау жүйелері: Мұғалімдерге арналған көмекші құрал ретінде тест нәтижелерін өңдейді, жазбаша жұмыстарды тексереді, сөйлеу немесе жазу дағдыларын бағалайды.

Жасанды интеллект негізінде сапалы білім беру құралдары білім беру саласында жаңа мүмкіндіктер ашып, сапалы оқытудың түрлі құралдарын ұсынуда. Бұл технологиялар оқытудың жекелендірілген, тиімді және интерактивті тәсілдерін дамытуға көмектеседі. Білім беру саласындағы жасанды интеллект негізінде қолданылатын негізгі құралдар мыналар:

1. Жеке оқыту траекториялары. ЖИ технологиялары әрбір оқушының білім деңгейі мен оқу қарқынына сәйкес жеке оқыту траекторияларын құруға мүмкіндік береді. Мұндай жүйелер оқушылардың оқу барысын бақылап, олардың күшті және әлсіз жақтарын анықтайды, соған сәйкес оқу мазмұнын бейімдейді. Бұл процесс адаптивті оқыту деп аталады, және ол оқушылардың қажеттіліктеріне бейімделген жеке оқу бағдарламаларын құруға мүмкіндік береді. Мысалы: ЖИ негізінде құрылған платформалар оқушының үлгеріміне қарай тапсырмалар ұсынады. Егер оқушы белгілі бір тапсырмада қиналса, оған қосымша түсіндірме немесе жеңілдетілген тапсырма беріледі.

2. Автоматтандырылған бағалау жүйелері. Жасанды интеллект бағалау жүйесін автоматтандыру арқылы мұғалімдердің жұмысын жеңілдетеді. Бұл жүйелер тест, жазбаша жұмыстар және басқа да тапсырмаларды автоматты түрде бағалайды, сонымен қатар оқушылардың қателерін анықтап, оларға сәйкес кері байланыс береді. Артықшылықтары: Бағалау жылдамдығы артады, субъективтілік төмендейді, және оқушылар уақытында нақты кері байланыс алады.

Автоматтандырылған жүйелер үлкен көлемдегі тапсырмаларды өңдей алатындықтан, мұғалімдерге көмекші құрал ретінде қолданылады. Мысалы: Эссе жазу немесе емтихан тесттерін тексеретін жасанды интеллект жүйелері жауаптарды жылдам тексеріп, бағасын бірден шығарады.

3. Адаптивті оқыту жүйелері. Адаптивті оқыту жүйелері жасанды интеллекттің көмегімен оқушылардың білім деңгейіне қарай оқыту мазмұнын бейімдейді. Бұл жүйелер оқушылардың үлгерімін қадағалап, олардың күшті және әлсіз жақтарын анықтайды. ЖИ оқушылардың оқу барысында қаншалықты қиындық көріп жатқанын немесе қай тақырыптарда көбірек көмек қажет екенін дәл анықтайды, сол арқылы оқыту процесін оңтайландырады. Мысалы: Khan Academy, Duolingo сияқты платформалар оқушылардың оқу барысын қадағалап, олардың қажеттіліктеріне сәйкес бейімделген тапсырмалар мен сабақтарды ұсынады.

4. Виртуалды мұғалімдер мен чат-боттар. Виртуалды мұғалімдер немесе чат-боттар оқушыларға оқу материалдарын түсіндіруге, сұрақтарға жауап беруге және қиындықтар туындаған кезде қолдау көрсетуге көмектеседі. Бұл құралдар оқушылардың дербес білім алуын қолдайды, себебі олар кез келген уақытта қол жетімді болады және жылдам жауап береді. Мысалы: Google Classroom, Edmodo сияқты платформаларда оқушылар чат-боттар арқылы мұғаліммен немесе көмекші құралдармен байланыса алады [4].

5. Оқу контентін автоматты түрде бейімдеу. ЖИ оқу материалдарын әр оқушының жеке қажеттіліктеріне қарай автоматты түрде бейімдей алады. Бұл оқушыларға дәл сол сәтте қажет білімді алуына мүмкіндік береді, және қиын тақырыптарды біртіндеп меңгеруге көмектеседі. Сонымен қатар, ЖИ материалдардың деңгейін оқушының ағымдағы білім деңгейіне сәйкес тандап, оқу барысын жеңілдетеді. Мысалы: Coursera, Udacity сияқты платформалар оқушылардың курстарды меңгеру деңгейіне қарай келесі қадамдарға бейімделген оқу мазмұнын ұсынады.

6. Білім беру аналитикасы. ЖИ-дің үлкен деректерді талдау мүмкіндіктері оқушылардың оқу барысын талдауға, олардың үлгерімі мен мінез-құлқын бақылауға және оқу нәтижелерін болжауға мүмкіндік береді. Мұндай аналитика жүйелері оқушылардың прогресін бақылап, оларға қандай тақырыптарда қосымша жұмыс істеу керектігін көрсетеді. Сондай-ақ, білім беру мекемелері үшін оқу бағдарламаларын жетілдіруге мүмкіндік береді. Мысалы: Learning Management Systems (LMS) платформалары оқушылардың үлгерімі туралы толық ақпарат жинап, оны мұғалімдерге талдау үшін ұсынады.

7. Ойын технологиялары және геймификация. ЖИ негізіндегі геймификация (ойын элементтерін оқыту процесіне енгізу) оқушыларды оқуға қызықтырып, оқу процесін ойын түрінде ұйымдастырады. Бұл оқушылардың мотивациясын арттырып, оларды белсенді оқу процесіне тартудың тиімді жолы болып табылады. ЖИ ойындар мен викториналар құрып, оларды оқушылардың қабілеттеріне қарай бейімдейді. Мысалы: Kahoot! және Quizlet сияқты платформалар оқытуда ойын түрлерін қолдана отырып, оқушылардың білімін тексеру мен материалдарды қайталауға арналған [9].

8. Тьюторинг және менторинг жүйелері. ЖИ жүйелері оқушыларға нақты пәндер бойынша қосымша көмек көрсету үшін тьюторлық немесе менторлық қызмет атқара алады. Бұл жүйелер оқушының білім алу жолын бақылап, оның сұрақтарына жауап беріп, қиындықтарды жеңуге бағыт береді. Мысалы: Squirrel AI Learning сияқты жасанды интеллект негізінде құрылған тьюторлық жүйелер оқушыларға пән бойынша нақты көмек көрсетеді [4].

Жасанды интеллект арқылы сапалы білім беру құралдары білім беру процесін тиімдірек, жекешелендірілген және интерактивті етеді. ЖИ технологиялары оқушылардың жеке қажеттіліктерін ескеріп, оқыту процесін жеңілдетіп қана қоймай, оларды қызықтыра отырып білім алуға ынталандырады. Бұл құралдар мұғалімдерге жүктемені азайтып, оқыту сапасын арттыруға мүмкіндік береді. Жасанды интеллект (ЖИ) технологиялары білім беру саласындағы маңызды инновациялық шешімдердің бірі ретінде танылып отыр. ЖИ-дің көмегімен білім беру процесі жекешелендіріліп, оқыту тиімділігі артып, оқушылардың оқу материалдарын меңгеру деңгейі жақсарады. Бұл технологиялар оқыту мен бағалауды автоматтандыру арқылы мұғалімдердің жұмысын жеңілдетіп, оқу сапасын көтереді, ал адаптивті оқыту платформалары арқылы әр оқушының қажеттіліктеріне сай жеке оқу траекториясы құрылады.

ЖИ-ді білім беру жүйесіне енгізу барысында кездесетін қиындықтар – инфрақұрылымның жеткіліксіздігі, қаржылық шектеулер, мұғалімдердің дайындық деңгейі және деректер қауіпсіздігі

мәселелері-мемлекет тарапынан қолдау мен арнайы бағдарламалар арқылы шешілуі мүмкін. ЖИ технологияларының әлеуетін толығымен пайдалану үшін білім беру жүйесін жаңғырту қажет, мұғалімдер мен оқушыларды жаңа технологияларға бейімдеп, оларға арнайы дайындық жүргізу маңызды. Болашақта ЖИ технологиялары білім беру жүйесінің ажырамас бөлігіне айналып, қашықтан және аралас оқытудың сапасын арттырады, сонымен қатар оқушылардың жеке ерекшеліктеріне сәйкес оқу бағдарламаларын құру мүмкіндігін кеңейтеді. ЖИ-дің көмегімен білім беру мазмұны үнемі жаңартылып, интерактивті және мультимедиялық форматта ұсынылатын болады.

Жалпы алғанда, ЖИ-дің білім беру жүйесіне енгізілуі сапалы, қолжетімді және жекешелендірілген білім алуға жаңа мүмкіндіктер туғызады. Осы технологияларды тиімді пайдалану арқылы оқыту мен оқу процесін жақсартып, болашақ ұрпақтың білімін арттыруға ықпал етуге болады.

Әдебиеттер

1. Беспалова Л.И. Искусственный интеллект в образовании: Перспективы и вызовы / Л.И. Беспалова, Е.И. Кочеткова // Наука и образование. 2020. – № 6(12). – С. 56-62.
2. Алексеева М.А. Применение адаптивных образовательных технологий на основе искусственного интеллекта / М.А. Алексеева // Педагогика и психология. – 2019. – № 5(15). – С. 34-41.
3. Гусев А.В. Автоматизация процессов обучения с использованием искусственного интеллекта / А.В. Гусев // Образовательные технологии. – 2021. – № 4(28). – С. 17-24.
4. Кескин Н. Этика и безопасность данных в образовании с применением ИИ-технологий / Н. Кескин, И. Кулешова // Цифровое образование. – 2022. – № 2(4). – С. 65-72.
5. UNESCO. Artificial Intelligence in Education: Challenges and Opportunities for Sustainable Development. – Paris: UNESCO. – 2020.
6. Baker R.S. Challenges for Artificial Intelligence in Education: Building Trust and Addressing Ethical Issues / R.S. Baker // Journal of Educational Data Mining. – 2019. – № 11(3). – P. 1-17.
7. Intelligence Unleashed: An Argument for AI in Education / R. Luckin et al // London: Pearson. – 2016.
8. Khan S. AI and Machine Learning in Education: Impacts on Teaching and Learning / S. Khan, J. Law // Educational Technology Research and Development. – 2021. – № 69(2). – P. 307-320.
9. Төрегелдиев А. Қазақстандағы жасанды интеллект технологиялары және олардың білім беру саласындағы рөлі / А. Төрегелдиев // Цифрлық Қазақстан. – 2022. – № 1(7). – Б. 45-51.
10. Selwyn N. AI for Education: A Critical Perspective / N. Selwyn // Learning, Media and Technology. – 2020. – № 45(2). – P. 102-115.

IRSTI: 14.35.29

A.G. Amanbay, D. Rakhmatullina

Shakarim Semey University,

Kazakhstan, Semey; e-mail: galymzhanaknur@gmail.com

DEVELOPMENT OF PROFESSIONAL COMMUNICATIVE COMPETENCE OF FOREIGN LANGUAGE TEACHERS

The challenge of developing a professionally competent worker in every area of contemporary production has lately been particularly pertinent in foreign scientists' psychological and pedagogical studies, independence, discipline, communication, and the urge for self-development are prioritized as parts of the spectrum of personal psychological qualities in the «competent worker» paradigm created by American social science, which is receiving significant attention in the workforce. The ability to autonomously solve complicated issues, the possession of fresh information, skills, and capacities, a good self-image, the ability for pleasant communication, and teamwork are only a few characteristics emphasized in Western European conceptions of competence.

The development of creative capabilities has replaced the highly specialized (functional) training of professionals as the primary objective that takes precedence over all others at academic institutions in the USA. Competence (knowledge of the most productive way to work that requires the least amount of time)

is one of the numerous factors used to evaluate an American leader's corporate culture [1]. The addition of a foreign language required a change in the focus placed on teacher development. As a result, one of the top concerns of a pedagogical university is the development of communicative skills in prospective foreign language instructors.

The term «competence» has just lately gained popularity in the literature on psychology, education, and methodology. Thus, a competency-based approach to education is emerging in the late 1960s to early 1970s in western literature, and in the late 1980s in domestic literature. The concept of «competence» was not defined in detail throughout that time of methodological science development [2]. Numerous scientists have presented their theories about this matter. Professionalism's key component and a sign of its high caliber is «professional competence». The successful resolution of professional issues in a particular direction, which underlie different categories of competence, is how professional competence is articulated. The assignment of professionalism to the average directions of development of a specialist determines the following types of professional competence: special, social, and personal. Special or service professional competence is defined as the ability to perform a service at a high professional level and the possession of both special knowledge and the practical application of that knowledge.

Social professional competence is characterized by the use of professional communication strategies recognized in the professional community, strategies for joint professional action, and partnership. Individual professional competence is characterized by skillful ways of self-expression and self-development. Having considered professional competencies, G.A. Larinova called the center competence «intercultural and sectoral information, aptitudes, and opportunities essential for effective work in different professional communities» [3].

The ability of a person (O.I. Matyash, N.A. Moreva, N.D. Galskova, N.I. Gez, I.A. Zimnyaya, etc.); possession of skills and abilities (V.B. Kashkin, G.O. Chanysheva, etc.); willingness and ability to communicate are the current definitions of communicative competence (I.L. Bim, D.A. Ivanov, etc.). We believe it is important to concentrate on the concept of "readiness" because, in our study, we are discussing the professional preparation of aspiring teachers, which has as its goal readiness for pedagogical activity. When we summarize the various perspectives on the preparedness issue, we can identify two major methods for studying it:

1. The study of readiness as a complex personal formation, a diverse and layered structure of traits, properties, and states that collectively enable a given subject to perform actions with varying degrees of success (K.M. Durai-Novakova, M.I. Dyachenko, L.A. Kandybovich, V.A. Slastenin, and others).

2. The study of readiness as a particular functional state, as a psychological requirement for an activity's success, as a selective activity that shapes the body and personality for the upcoming activity; as a psychological attitude that operates in opposition to the organism's overall activity, as a state preceding behavior; as socially fixed attitudes that define a person's social behavior (P.P. Gornostai, L.V. Kondrashova, etc.) [4].

The concepts and content of this procedure are the content component of the process of developing the professional communicative ability of prospective foreign language teachers. Future foreign language teachers' professional communicative competence is developed in accordance with a set of overarching pedagogical principles.

We add the following to the principles of professional communicative competence development for future foreign language teachers:

1. Cooperation across disciplines (integration). Interdisciplinary coordination is defined as the consolidation of the scientific content of the various academic specialties. Researchers (N. Chebyshev, V. Kagan) assert that the fundamental idea of interdisciplinary integration is that every cognitive and professional problem is always multidisciplinary, necessitates analysis and resolution from the perspective of related disciplines, and subsequently unifies disciplinary decisions into a comprehensive picture. According to V. Idiutulin, the idea of knowledge consolidation is also contemporary in terms of general cultural trends, such as the desire for a unified systematic picture of the world, overcoming a limited perspective of the world, and the blending of cultures. When the disciplines share a topic, it is obviously possible. Interdisciplinary coordination should be understood as the capacity to apply the methods, core ideas, and tools used by academic disciplines, as well as the learned abilities, to address challenges in the areas of cognition, education, and the workplace [5].

2. The premise of a personality-oriented attitude to education is parity in instructional contact. This idea is founded on the mutual conditionality and different dynamic interconnections of all elements of the educational process, as well as the equitable interaction of all participants in the educational process. Relationships between «teacher» and «student» are based on the partnership-based principles of shared activities and cooperation with a common purpose. The student and the teacher were considered equal subjects. Students actively participate in the selection, organization, and design of the content of a particular lesson. The student is the subject of the educational process, with a unique view of the world, needs and motivations, and sociocultural and individual development programs. The instructor serves as an adviser, assistant, and participant in the classes. The study group as a whole, the teacher, and each individual student should all be equally prioritized throughout the educational process.

3. The idea of student consciousness and engagement in learning, with the teacher taking the lead. The integration of teaching and learning is natural for the learning process. The holistic learning process only produces the desired outcome when these two processes work together. If the teacher actively instructs and the student does not take part in the process of gaining knowledge, skills, and abilities, success is hard to predict. Furthermore, it is well recognized that learning advances more rapidly when it is expertly handled by the teacher, whether directly or indirectly. This idea highlights the active role that students play in their training and emphasizes that they are the learning's topic, not its passive object. Students' activities should focus more on the process of self-acquisition of knowledge than on memorization and attention, when the student explores the facts and provides conclusions and generalizations, concretizes his knowledge, finds and fixes errors and inaccuracies, and develops a plan for new learning activities. Conditions are created for getting fantastic results in a shorter period of time when the teacher's and the student's activities combine. Teaching must be both conscious and active [6].

These principles determine the nature and content of the activities of the teacher and students in the process of developing the professional communicative competence of future teachers of a foreign language.

As we can see, different authors identify a different number of communicative competence components and provide different terminology for their nomination, characterizing the component composition as a complicated scientific concept. We present the framework of professional communicative competence of a future foreign language teacher after analyzing the generalized provisions of approaches to the definition and structure of communicative competence and relying on the contemporary goal of teaching a foreign language (preparation for genuine intercultural communication). a cognitive component Professional communication expertise will be the primary component of this component. The knowledge data structure consists of the following elements:

1. linguistic (knowledge about the system of the language being studied; acquaintance with the structure, meaning, and morphological and syntactic behavior of lexical items in both oral and written forms; acquaintance with the settings in which they are typically used);

2. intercultural (knowledge of other groups or cultures, characteristics of social interaction in professional contexts of a different speech community, knowledge of the semantics and relationships of words, and concepts; knowledge of the common and distinctive characteristics of cultures, ways of their linguistic and nonlinguistic expression);

3. socio-psychological (understanding of the psychological basis of professional communication: means and methods of interaction, the laws of forming interpersonal interactions, as well as communication technology). As the previous analysis of communicative competence demonstrates, nearly all researchers stress that its nature is shown in the practical activity of a person in the execution of the abilities of helpful, constructive interpersonal and intercultural communication.

All this gives grounds to single out a practical component in the structure of professional communicative competence of future foreign language teachers. This component includes a set of professional communication skills:

1. the ability to freely use linguistic knowledge in the process of communication to adequately express information;

2. the ability to relate to the internal state, the development of self-determination of a person from another cultural group, the ability to perceive someone else's and build one's speech within the framework of the culture of the country of the studied and native languages in various situations communication;

3. the ability to influence the individual and the team, to control one's behavior, which means mastery of one's body (facial expressions, pantomimic), emotions, and mood.

The value-motivational component is one of the crucial elements of professional communication skills. A person's wants, desires, and interests are characterized by their motivation, which is a collection of psychological factors that explain human behavior. Values serve as a guide in reality, are reflected in a person's mind as value orientations, are part of the individual's psychological make-up, and provide motivation for her behavior. Values are defined in philosophy as «specifically social definitions of objects of the surrounding world, revealing their positive or negative value for a person and society» [7].

National and universal values influence how people behave, allow you to assess your own conduct in relation to that of others and other people's behavior, and let you select your preferred method of communication. This element is determined by the student's system of motivations, values, and meanings regarding comprehension and proper application, independent search for knowledge gaps, independent application of the known methods of action to unfamiliar, atypical situations, a manifestation of thought activity, initiative, and independence in action assessment. Along with the development of tolerance for other nations, peoples, cultures, and social groupings, the component also entails the building of students' social attitudes and value-oriented predispositions for intercultural conversation and exchange. Since students construct their own lines of behavior, these elements have a strong personal value for them and are the primary indicator of a high degree of development of professional communication ability (in this case, in relation to the process of mastering a foreign language).

Conversations, discussions, story times, conferences, festivals, meetings with foreign language teachers, independent student research projects, and other forms of pedagogical process organization are used to develop the professional communicative competence of future foreign language teachers. These methods help to develop the unity of the cognitive, practical, and value-motivational components of professional communicative competence. Determining the effectiveness of the ongoing pedagogical process, that is, the degree to which the results obtained with the goals set, analyzing the reasons for the appearance of negative results of pedagogical interaction, identifying ways to correct the shortcomings of the pedagogical activity, and making the necessary adjustments are all part of the evaluative and effective component of the development of professional communicative competence of future teachers of a foreign language.

As a result, the interaction between the highlighted elements of prospective foreign language teachers' professional communicative competence development supports the validity of the ongoing educational process.

References

1. Попова Т.Н. Педагогические условия формирования профессионально важных качеств у будущих учителей (на материале изучения иностранных языков): дис. ...канд.пед.наук: 12.00.02. / Т.Н. Попова. – Саратов, 2001. – 230 с.
2. Норимова Г.А. К трактовке терминов «компетенция» и «компетентность» / Г.А. Норимова, Ш.Р. Абдуразакова // Молодой ученый. – 2013. – № 11(58). – С. 689-691.
3. Ларионова Г.А. Компетенции в профессиональной подготовке студентов вуза / Г.А. Ларионова. – Челябинск, 2004. – 186 с.
4. Ippolitova N.V. The system of professional training of students of a pedagogical university: a personal aspect: Monograph / N.V. Ippolitova, M.A. Kolesnikov, E.A. Sokolova. – Shadrinsk: Iset, 2006. – 236 p.
5. Идиатулин В. О координации учебных дисциплин / В. Идиатулин // Высшее образование в России.
6. Simonenko V.D. General and professional pedagogy / V.D. Simonenko. – М., 2005.
7. Философский словарь / Под ред. И.Т. Фролова. 6ое изд. – М.: Политиздат, 1991. – 560 с.

К.К. Асылханов, А.А. Смақанова
КГУ «Средняя общеобразовательная школа № 12»,
Республика Казахстан, г. Семей; e-mail: nigamm@mail.ru

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ПЕДАГОГОМ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА ДЛЯ ФОРМИРОВАНИЯ ФУНКЦИОНАЛЬНЫХ КОМПЕТЕНЦИЙ УЧАЩИХСЯ

Искусственный интеллект (ИИ) становится важным инструментом для трансформации образовательной системы во всем мире, включая школы Республики Казахстан. Его использование в процессе обучения открывает новые возможности для развития функциональных компетенций учащихся, таких как критическое мышление, аналитические навыки, математическая и читательская грамотность, а также способность адаптироваться к быстро меняющемуся миру. В этом контексте рассмотрим, как ИИ может быть интегрирован в образовательный процесс в казахстанских школах для формирования ключевых компетенций.

Одним из наиболее перспективных направлений использования ИИ в образовании является персонализация учебного процесса. Искусственный интеллект может анализировать уровень знаний и навыков каждого ученика и предлагать индивидуальные учебные траектории. В казахстанских школах это позволит:

«Дифференцировать обучение» – ИИ может создавать задания разного уровня сложности, адаптированные к текущим возможностям каждого ученика.

«Отслеживать прогресс» – программы на базе ИИ способны анализировать успехи учеников, выявлять их сильные и слабые стороны и предлагать способы для их улучшения.

«Предлагать обратную связь» – ИИ-технологии могут предоставлять мгновенные рекомендации и исправления, что позволяет ученикам сразу же видеть свои ошибки и работать над их исправлением.

Такие системы уже внедряются в ряде школ и образовательных центров Казахстана, помогая учащимся быстрее усваивать материал и углублять знания.

Искусственный интеллект способен стимулировать развитие критического мышления, что является одной из основных составляющих функциональной грамотности. Например:

«Анализ информации» – ИИ-платформы могут предлагать ученикам анализировать большие массивы данных, разбираться в сложных текстах и выявлять скрытые связи между фактами.

«Решение проблем» – обучающие системы на базе ИИ могут ставить перед учениками задачи, требующие нестандартного подхода и комплексного анализа, что развивает их способность решать сложные проблемы. Это особенно важно для формирования естественно-научной и математической грамотности, где учащиеся должны применять свои знания в новых, нестандартных ситуациях.

ИИ-платформы могут быть использованы для формирования и развития ключевых компетенций, таких как читательская и математическая грамотность. В Казахстане это становится особенно актуальным в рамках образовательных реформ, направленных на улучшение показателей в международных тестах, таких как PISA.

«Читательская грамотность» – ИИ может анализировать тексты разного уровня сложности и предлагать ученикам вопросы для анализа содержания, стимулируя их осмысление прочитанного. Более того, системы ИИ могут адаптировать тексты под уровень понимания каждого ученика, помогая развивать навыки критического чтения и анализа.

«Математическая грамотность» – ИИ может использоваться для создания интерактивных упражнений и симуляций, которые помогают ученикам применять математические знания на практике. Например, платформы могут предлагать задачи, связанные с реальными жизненными ситуациями, что развивает у учащихся умение решать проблемы математическими методами.

Искусственный интеллект может стать незаменимым помощником для учителей, помогая им оптимизировать процессы обучения и оценки. В школах Казахстана это может выражаться в следующем:

«Автоматизация рутины» – ИИ может автоматизировать проверку домашних заданий, контрольных работ и тестов, что освобождает время учителя для более глубокого взаимодействия с учениками.

«Поддержка в подготовке материалов» – системы ИИ могут предлагать учителям готовые учебные материалы и задания, которые соответствуют текущим требованиям программы и уровню знаний учащихся.

«Аналитика и отчетность» – ИИ может анализировать успеваемость учеников и создавать подробные отчеты для учителей и родителей, помогая выявлять пробелы в знаниях и предлагать пути их устранения.

Такие решения уже начинают внедряться в ряде казахстанских школ, повышая эффективность работы педагогов и улучшая результаты учащихся.

Внедрение ИИ в образовательные программы и платформы

В Казахстане уже реализуются инициативы по внедрению ИИ в образовательные процессы. Это выражается в создании и поддержке таких платформ, как:

«Национальные образовательные порталы и платформы» – на базе ИИ они могут адаптироваться под нужды конкретных учеников, предлагать задания и материалы, соответствующие их уровню.

«Онлайн-курсы и платформы для самостоятельного обучения» – такие ресурсы позволяют ученикам самостоятельно изучать новые темы, получать обратную связь и улучшать свои навыки.

Кроме того, казахстанские образовательные программы все больше включают дисциплины, связанные с ИИ и программированием, что также способствует формированию у школьников новых компетенций, востребованных на рынке труда.

Хотя использование ИИ в образовании открывает множество возможностей, существуют и вызовы, которые необходимо учитывать:

«Обучение учителей» – для успешной интеграции ИИ-технологий в учебный процесс необходимо повышение квалификации педагогов, чтобы они могли эффективно использовать новые инструменты.

«Инфраструктура» – не все школы Казахстана обладают достаточной технической базой для полноценного внедрения ИИ. Необходимо развивать доступ к интернету и современному оборудованию, особенно в отдаленных регионах.

«Этика и безопасность» – важно обеспечить защиту данных учащихся и обеспечить этическое использование ИИ-технологий.

Таким образом, использование искусственного интеллекта в образовательном процессе в школах Республики Казахстан имеет огромный потенциал для формирования функциональных компетенций учащихся. ИИ способен сделать обучение более персонализированным, интерактивным и эффективным. В то же время для успешной интеграции ИИ необходимо решить вопросы, связанные с обучением педагогов, развитием инфраструктуры и этическими аспектами использования новых технологий.

Литература

1. Foxford – нейросети в образовании [<https://media.foxford.ru>].
2. DreamBox – платформа для адаптивного обучения [www.dreambox.com/].
3. IBM Watson – интеллектуальные системы для образования [www.ibm.com/watson].

МРНТИ: 16.21.39

М.К. Абдрахманова

КГУ «Средняя общеобразовательная школа № 19»

Республика Казахстан, г. Семей; e-mail: manshira.abdrakhmanova.69@mail.ru

ЭФФЕКТИВНЫЕ МЕТОДЫ И СПОСОБЫ ФОРМИРОВАНИЯ ФУНКЦИОНАЛЬНОЙ ГРАМОТНОСТИ АНГЛИСКОГО ЯЗЫКА

С глобализацией в современном мире существует тенденция изучения иностранных языков. Изучение языков не только поможет вам подняться на ступеньку выше своих конкурентов, так как сейчас на рынке существует безумная конкуренция профессионалов, но и поможет вам успешно

продвинуться по карьерной лестнице. Как говорил Герой Советского Союза, Халық қаһарманы Бауыржан Момышулы: «Ты человек столько раз, сколько знаешь языков». Один из основных принципов изучения – овладение его грамматикой. В изучении грамматики мы погружаемся в тонкости языка. Различные явления языка рассматриваются в разных областях языковой науки. Не секрет, что с развитием человечества развивался и язык, и словоформы, и, конечно же, грамматика. Теперь каждый может получить бесплатный доступ к книгам на разных уровнях, для разных целей.

Говоря непосредственно о грамматике английского языка, можно отметить, что она несколько отличается от такой грамматики родного для нас казахского языка. Английский язык развивался веками, и его грамматика не является исключением. Со времен англосаксов до современного английского язык претерпел глубокие преобразования. Академическая грамматика английского языка требует от ученика особого внимания и, конечно же, настойчивости, практики и большего опыта. Без него связь невозможна. Говоря с использованием неправильных форм времени, вы становитесь иностранцем, которого непонимают, поэтому англоязычные могут и не понять, какую идею вы хотите донести до него. Помогает достичь хороших результатов в изучении иностранного языка, чтении книг (газеты, журналы), аудиозаписи на английском языке, изучении грамматики как основ языка, обучении с носителем языка через Skype или на курсах. Вы добьетесь хороших результатов в изучении иностранного языка. Не пытайтесь узнать, что такое грамматика, самостоятельно заучивая фрагменты правил из учебника. Вы не можете добиться такого результата.

Например, если вы любите писать, попробуйте написать эссе, используя только что выученные слова и, конечно же, грамматические правила. Итак, самый эффективный способ – поехать за границу в языковой лагерь, программу обмена или просто путешествовать и совмещать бизнес с удовольствием. В грамматике учитывается прежде всего грамматическое значение слов. Грамматическое значение передается через грамматические формы. Грамматическая форма слов с их грамматическим значением находится в тесной связи, единстве друг с другом [1].

Например, слова Beautiful, good, bad обозначают качество вещества, его характерную часть. С грамматической точки зрения эти слова относятся как к абстрактным понятиям, так и к прилагательным. Подобные противоречия между собственным смыслом и грамматическими значениями слов необходимо устранять в процессе обучения, находить и применять методы, позволяющие конкретизировать, дифференцировать друг друга. Методы такого навыка и способы его применения в каких случаях устанавливаются методикой грамматики. Здесь методология грамматики опирается на данные психологической науки [2].

Хотим еще добавить, что конце XV века типографии начали печатать книги, написанные на лондонском английском, который уже стал своего рода стандартом в рукописных документах. Между 1475 и примерно 1630 годами английское правописание постепенно упорядочивалось. Существуют заметные различия во внешнем виде печатного английского языка до середины семнадцатого века, но после этой даты он во многом остается таким же, как современный английский.

Что касается произношения, то различные звуковые изменения оказывали на него далеко идущее влияние, главным из которых был так называемый «Большой сдвиг гласных», который можно проиллюстрировать (с большим упрощением) на примере трех гласных звуков в *mite*, *meet* и *mate*. В среднеанглийском это были три долгих гласных со значениями, аналогичными их латинским или континентальным аналогам [i:], [e:] и [a:] (примерно гласные в *thief*, *fete* и *palm*); следовательно, написание было «фонетическим».

После смены:

долгое i стало дифтонгом (вероятно, в шестнадцатом веке произносилось как [i] спервым элементом, таким как [ago] в первом слоге).

долгая e заняла свое место в значении [i:]

долгая a стала переднеязычной гласной, сначала больше похожей на air, но позже [e:].

Параллельное изменение затронуло задние гласные в *mouth* и *moor*. Отсюда несоответствие долгих гласных звуков английского языка их аналогам в других европейских языках. Кроме того, в течение этого периода ряд наборов гласных звуков, которые ранее различались, стали идентичными, в то время как их орфографические различия в значительной степени сохранились, что привело к дальнейшему несоответствию написания и произношения.

Важными примерами являются:

долгая гласная a в тапе и дифтонг au или ai в тау, таин

долгая средняя гласная o в sloe, so и дифтонг ow или ou в slow, sow (= бросать семя)

дифтонг, представленный и в due, и дифтонг ew, eu в dew, среднего рода.

Различия в написании отдельных слов обусловлены двумя основными факторами. В период раннего нового времени многие слова произносились в соответствии с их истинными или (иногда) ложными латинскими этимологиями; эта тенденция зародилась в позднесреднеанглийском, но набрала силу в наш период. В некоторых из этих слов произношение было скорректировано, чтобы соответствовать написанию, в то время как в других этого не произошло (отсюда существование «тихих» согласных). Примеры:

Примеры включают:

якорь (среднеанглийский, anker)

автор (среднеанглийский, autour; латинский, auctor) сомнение (среднеанглийский, doute)

ошибка (среднеанглийский, faute) племянник (среднеанглийский, neuew)

Одним из сложных условий дидактики является последовательность и преемственность школьного обучения. Для ясного понимания вещей и явлений его следует рассматривать в связи с другими веществами, т. е. не выделяя, а рассматривая в системе других веществ и явлений [3].

Обучение считается не только образовательным, но и всесторонним совершенствованием и воспитанием детей, вооружением умениями и навыками. Навыки и умения всегда требуют тренировочной работы, учитель ставит перед учениками определенную цель и рассматривает пути ее достижения. Показывает приемы выполнения какого-либо действия, разбирая сложные задачи. Каждую минуту занятий нужно использовать экономно. Для этого заранее составляется систематический план занятий, подготавливается различное необходимое оборудование.

Надо сказать, что путешествие от древнеанглийского к современному английскому – увлекательное исследование эволюции языка. Древнеанглийский с его сложной грамматикой и уникальным словарным запасом заложил основу языка, которым мы пользуемся сегодня. Переход к раннему английскому языку и влияние различных исторических событий сформировали современный английский таким, какой он есть сейчас. Хотя древнеанглийский может показаться далеким пережитком, его наследие живет в словах и фразах, которые мы используем до сих пор. Понимание эволюции грамматики английского языка не только углубляет наше понимание языка, но и связывает нас с нашим лингвистическим наследием. Итак, являетесь ли вы языковым энтузиастом или просто интересуетесь историей английского языка, история старого и современного английского – это путешествие, в которое стоит отправиться.

Литература

1. Хасенов А. Языкознание / А. Хасенов. – Алматы, 1996.
2. Құрманбаев Н.М. Методика обучения английскому языку в казахской аудитории / Н.М. Құрманбаев. – 1988.
3. Рогова Г.В. Methods of teaching English / Г.В. Рогова. – Москва, 1983.
4. Старков А.П. Обучение английскому языку в средней школе / А.П. Старков. – Москва, 1978.

ҒТАХР: 22.02.19

Н.М. Азимбаева, Ш.О. Оспанова

Абай облысы Семей қаласы «№ 10 жалпы орта білім беретін мектеп» КММ
бастауыш сынып мұғалімдері

ОҚЫТУДЫҢ ТИІМДІ ӘДІСТЕРІН ПАЙДАЛАНУ АРҚЫЛЫ ОҚУШЫЛАРДЫҢ СӨЙЛЕСІМ ДАҒДЫЛАРЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Оқушылардың сөйлесім дағдысын қалыптастыруда топтық жұмыстарды ұйымдастырудың маңызы зор. Топтық жұмыстардың артықшылығы:

Оқушылар өзара достық қатынаста болады, бір-бірінен сұрай отырып, білімдерін жетілдіреді, шығармашылық белсенділігі артады. Топтық жұмыста бос отыратын оқушы болмайды. Сабақ бойы оқушылардың барлығы дерлік іс – әрекет үстінде, жұмыс жасау, іздену үстінде болады. Мұғалім осы іс әрекетті ұйымдастырушы және басқарушы болады. Оқушылардан да соны талап етеді. Жаңа сабақ кезеңінде оқушылардың сабаққа деген қызығушылығын ояту үшін түрлі сөзжұмбақтар, ойын түрлерін пайдаланамыз. Сабақ барысында оқушылар бір-біріне түсіндіреді, топта талдады, зерделеді, өздері ұйымдаса отырып, ой қорытындысын жасап, жаңа тақырыпты ойлары мен пікірлерін постер қорғау арқылы дәлелдеп шығуға тырысты. Топтық жұмыс жасау кезеңінде 3 топқа түрлі тапсырма беру арқылы постер қорғады. Оқушылардың өздерінің талқылауына берілген сабақ оқушылардың өз идеяларын жеткізе алуына көмектесті. Аталған стратегиямен жұмыс жасау маңыздылығы ыңғайлы әрі оқушылардың сыни тұрғыдан ойлауына негізделген болатын. Топтық жұмыс барысында «Ой қозғау», «Миға шабуыл» стратегиялары арқылы оқушылар өткен тақырып бойынша алған білімдерін тағы да ой елегінен өткізіп, білетін ақпаратты еске түсіріп, білмейтіндерін есте сақтап, жұмыс жасайды.

«Екі жақты күнделік», «Аквариум», «Топтастыру», «Айналым» стратегияларын қолданудың маңызы зор. Оқытуда сыни тұрғыда ойлауды дамытудың стратегиялары өте тиімді. Оқытуда оқушыларды сыни тұрғыда ойлауды үйрете отырып, сыни тұрғыда бағалай білуге үйрету. Оқушыларға оқу үшін бағалау мен оқытуды бағалауды үйрету өте маңызды қадам болды. Оқушылар жаңаша бағалауға қызыға қарайды. Білімдерін бағалау оқушылардың таңғалысын тудырады. Себебі, бұрын тек мұғалім ғана бағалап келген, енді оқушылар бір – біріне баға қоюға болатындарын білгенде қызығушылықпен қарады.

Оқушылар бір-бірінің жұмысына талдау жасап, оның жақсы, жаман жағын айтып, баға қою оқушылар арасындағы тығыз қарым қатынасты нығайтты. Сабақта «Топтау», «Түртіп алу», «Ойлану», «Жұпта талқылау», «ББҮ» стратегияларын қолдану оқушылар жаңа ұғымдарды, түсініктерді өзінің бұрынғы білімін жаңа ақпаратпен толықтырып, кеңейте түседі.

Сөйлесу барысында кейбір әрекеттерді жиі қолданамыз және олар мыналар:

Сөздерді дыбыстау, сұрақтарға жауап беру, интонацияны қолдану, бірнәрсені түсінбеген жағдайда түсіндіріп беруді өтіну, сөйлеген сөзін бақылау және өзін-өзі түзетіп отыру, пікірталасқа қатысу, жест, мимиканы қолдану, оқиғаларды баяндап беру т.б.

Айтылымның ерекшелігін білу мұғалімге оны терең дамытуға, әртүрлі әдіс-тәсілдерді қолдана отырып сабақты жоспарлауға мүмкіндік береді. Айтылым әртүрлі ішкі дағдыларды қамтиды. Оқушылардың айтылымдағы жетістігі олардың әрқайсысын практикалық жаттығулар арқылы дамыту арқылы көрініс табады.

Оқушылардың коммуникативтік дағдыларын арттыруда тиімді әдіс тәсілдер қолдану барысында оқыту техникасы туралы ғылым, сондықтан, оқыту ғылыми түрінде жүзеге асуы керек, яғни мұғалім қалай оқыту, неге олай оқыту керек деген түсінік болуы тиіс. Оқытудың тиімді стратегиясы арқылы қалай оқыту керек деген ғылыми тұжырымдамамен тығыз байланысты, яғни қандай үдерістер арқылы, қандай әдістер арқылы, қандай оқыту құралдары арқылы, оқытуды қалай ұйымдастыру керек, қандай факторларды ескеру қажет деген сұрақтарға жауап іздейді. Сонымен, тәжірибелер мен зерттеулер нәтижесі бізге білім мазмұны мен оқыту әдістерін жаңалау керек екендігін көрсетті.

Қазіргі заман талабы – жан-жақты дамыған, функционалдық сауатты тұлға тәрбиелеу. Ол үшін оқыту әдістеріне өзгерістер енгізіліп жатыр. Алдымен, тілді үйреніп, сол тілде ойлап, сол тілде сөйлейтін азамат даярлау- басты мақсат. Тілді оқыту оңай іс емес екені айқын. Оқушы сүйсіне отырып, құлшыныспен оқуы үшін тиімді, қызықты, жаңашыл әдіс-тәсілдерді қолдану қажет:

– мұғалімдер оқушыларға қалай оқу керектігіне бағыт-бағдар беріп, өздігінен білім алудың жолын көрсетеді;

– оқушының өзінің біліміне өзі жауапты екенін көрсетіп, өзін-өзі бағалай алуға, сыни тұрғыдан ойланатын әлеуметтенген жеке тұлға болып қалыптасуына жетелейді;

– оқушылар мұғалімнің қолдауымен емін-еркін қарым-қатынасқа түсіп, алған білімдерін өмірде қолдануға бейімделеді;

– оқушының өз-өзіне деген сенімділігі оянып, өзіндік көзқарасын білдіре алатын дамыған тұлға қалыптасады.

Тілдік дағдыларды қалыптастыруда ең алдымен қарым-қатынас дағдыларын дамытатын табиғи тілдік орта құру, оқушыны қызықтырып, ішкі уәжін ояту қажет. Мұғалім әр сабағын жоспарлағанда:

Бүгін нені үйретем? оны қалай үйретем? не арқылы үйретем? не үшін үйретем? деген сұрақтарды басшылыққа алып, мақсатына жетуде әдіс-тәсілдерінің ең тиімдісін қарастырып, оқушының назарын өзіңе аудару керек.

Оқушылардың тілдік дағдылардың қалыптасу қағидалары.

– Оқушылардың функционалдық сауаттылығын қалыптастыру қағидасы,
– Ортақ тақырыптар аясында пәнаралық байланысты жүзеге асыру қағидасы,
– Оқу әрекетін қалыптастыруды оқушы дамуының басты шарты ретінде қарастыратын дамыта оқыту қағидасы,

– Оқушылардың қимылдық, әлеуметтік, танымдық, қатысымдық белсенділігін және өз беттерімен жұмыс істеу біліктерін дамыту қағидасы. Оқушыларды байланыстыра сөйлеуге төселдіруде сабақ барысында сыныптағы психологиялық ахуалға ерекше мән беремін, нәтижесінде оқушыларымның өздерін сабақ барысында еркін ұстауын байқадым. Сондықтан сыныпта ынтымақтастық атмосферасын қалыптастыру мақсатында: «Шаттық шеңбер» әдісін пайдаланамын. Бір-біріне жақсы тілек айту кезінде олар өздерін еркін және сенімді ұстауды үйренді. Ал сабақ барысында олар бір-біріне құрметпен қарайды. Бірін-бірі тыңдауды үйренеді. Үй тапсырмасын тиянақтауда не білетінін анықтау үшін «Үш сөйлем» әдісін пайдаланамын. Осы әдіс арқылы ойын ашық, еркін түрде жеткізе алатындықтан өз тиімділігін көрсетті. Сабақ жоспарын құру кезінде сабақ мақсатына жету үшін «Не істеймін?», «Не істеу керек?» – деген сұрақтарға жауап іздеймін. Осы сұрақтардың төңірегінде әр түрлі әдіс-тәсілдерді пайдаланамын. Оқушыларды топқа бөлудің түрлі тәсілдерін қолдану арқылы оқушылардың қызығушылығын арттыруға болады.

Әдебиеттер

1. Қараев Ж. Жетілдірілген педагогикалық жүйені жобалаудың дидактикалық шарттары / Ж. Қараев, Б. Қуанбаева // Изденіс. – 2004. – № 1. – Б. 233-236.
2. Нағымжанова Қ.М. Инновациялық оқыту жағдайларындағы мұғалім қызметінің психология – педагогикалық негіздері / Қ.М. Нағымжанова // Теоретические и прикладные аспекты подготовки специалистов в условиях университета. – Усть-Каменогорск, 1999.
3. Беспалько В.П. Слагаемые педагогической технологии / В.П. Беспалько. – М.: Педагогика, 1989.
4. Таубаева Ш.Т. Исследовательская культура учителя; от теории к практике: монография / Ш.Т. Таубаева. – Алматы: Ғылым, 2001.
5. Бұзаубақова К.Ж. Жаңа педагогикалық технология / К.Ж. Бұзаубақова. – Тараз: ТарМУ, 2003.

МРНТИ: 14.35.15

Г.Д. Аймахина, С.Д. Торгаева

Семей қаласының Ахмет Байтұрсынұлы атындағы № 47 ЖОББМ
Қазақстан Республикасы, Семей қ.; e-mail: sayazhan.iskakova.82@mail.ru

TED TALK-ТЫҢ ТІЛ ҮЙРЕНУГЕ ЫҚПАЛЫ

TED Talk – бұл TED жобасының аясында 1984 жылдан бастап әлемдегі ең ақылды және әйгілі адамдар жасаған дәрістердің атауы. Бұл аббревиатураның аудармасы Технология, көңіл көтеру жобалары, дизайн (Technology Entertainment Design) дегенді білдіреді. Осы ағылшын сөздерінің алғашқы әріптері Sapling FoundaTion қорымен өткізілетін шараның атауын құрайды. Оның негізін қалаушы және көшбасшысы – америкалық бизнесмен Крис Андерсон. Ол 2001 жылы TED жобасына құқық алу арқылы жаңа басымдықтарды белгіледі. Және де сол кездегі конференциялардың ұраны «Таратуға болатын идеялар» деп аталды. TED конференциясы бір кездері Macintosh пен жаһандық жылыну, жасанды интеллект туралы сөйлескен алғашқы алаң болды. Іс-шара 2014 жылдан бастап шара Канададағы Ванкуверде өткізіліп келеді.

Ең жақсы жоба ретінде 2016 және 2017 жылдардағы TEDx қойылымын қарастыруға болады. Оларды сіз интернет делісінен көре де, ести де аласыз. Оған қоса TED қойылымдары АҚШ-та да көпшіліктің назарын өзіне аударған. Бүкіл әлемдегі зиялы қауым TED әңгімелерін ұлттық тілге аударылған субтитрмен көреді. Оның аудармасын негізінен энтузиастар жасайды.

TED сайты тегін көру үшін TED бейнесін жариялайды. Тиісінше, ұлттық жобалар TEDx бейнелерін орналастырады, яғни TED стилінде ұлттық лекторлардың өнерін осылай тамашалай аласыздар. Интернеттегі TEDx сағаттарын көптеген топтар мен әлеуметтік желілерде ұсынады.

TED Talks - бұл адамның тірі тәжірибесі. TED-те тыңдайтын әрбір адам өз өмірі мен жұмысы туралы айтады. Лектормен байланысу оңай болды, өйткені ол нені үйренгені туралы айтып берді.

TED лекторлары белгілі бір мәселелерді қалай шешетіні туралы әңгімелейді немесе іске асыруға болатын практикалық кеңестер береді.

TED Talk жас оқушылар үшін де, ересек оқушылар үшін де дәріс тыңдаудың тамаша құралы бола алады. Сізде таңдауға болатын мыңдаған түрлі бейнелер бар, сондықтан барлық жастағы, ағылшын тілінің деңгейлеріне, қызығушылықтарына және сынып тақырыптарына сәйкес келетін бейнелер міндетті түрде болады.

Сіз оларды субтитрмен немесе субтитрсіз ойнай аласыз, өйткені TED Talks көбінесе нақты субтитрлермен немесе тіпті TED ресми веб-сайтынан олардың толық транскриптілерінің басып шығаруымен бірге келеді. Бұл опциялардың екеуі де тыңдауды жеңілдетеді.

TED Talks туралы ең жақсы нәрсе – олардың қызықты тақырыбы. Бұл дегеніміз, сіз оларды сабақтарыңызда қолданғанда, студенттерді көргені мен естігені туралы өз ойларын ортаға салуға шақыра отырып, дебат сабақтарына айналдыра аласыз.

TED Talks – күнделікті ағылшын тілін үйрену үшін пайдалануға болатын қарапайым, тегін ресурс. Ағылшын тілін үйренуді бастау үшін қажет нәрсе: өзіңізге қызықты тақырып, жазып алу үшін қалам/қағаз және тыңдауға шамамен 20 минут. Барлық артықшылықтарды алу үшін төменде тізімделген тағы бірнеше қадамды орындау қажет.

TED баяндамалары ағылшын тілін үйренушілерге көптеген жолдармен көмектеседі: Language Talks – Сіз лингвистер мен тіл оқытушылары өткізетін бірнеше TED Talk- тен таба аласыз. Әңгімелесулер ағылшын тілі туралы біліміңізді кеңейтетін және жалпы лингвистика туралы көбірек үйрететін мазмұнды қамтиды.

Жай тыңдау арқылы – TED баяндамаларын әлемнің түкпір-түкпірінен келген ағылшын тілінде сөйлейтіндер жеткізеді. Ағылшын тілін үйрену үшін тіл туралы бейнежазбаны тыңдаудың қажеті жоқ. Сізді шынымен қызықтыратын тақырып бойынша кез келген TED Talk баяндамасын көріңіз және сіз өзіңіздің сөздік қорыңызды, түсіну және айтылу дағдыларыңызды жақсартуға көмектесесіз – тек ана ағылшын тілін тыңдау арқылы.

TED транскриптітері – Әрбір TED баяндамасының транскриптітері қол жетімді, сондықтан сіз айтылған сөзбен бірге оқи аласыз. Бұл сіздің айтылу дағдыларыңызды жақсартуға және айтылған нәрсені түсінуді жеңілдетуге көмектеседі.

TED сөзін естігенде қандай ассоциациялар пайда болады? Әр секунд сайын TED баяндамаларын 17 адам қарайды деген ой әлі ойыма сыймайды. Ал сіз тұратын жерде ол проблема емес, өйткені бейнелердің көпшілігі 90 тілге аударылған.

Барлығы кездейсоқ Стив Джобстың сөзін көріп қалуымнан басталды. Бұл қарапайым және түсінікті болды. Тым көп пафоссыз. Статистикалық мәліметтері бар көптеген қажетсіз слайдтарсыз. Бірақ бүгінгі презентациялардың басым көпшілігі статистикасы бар слайдтар, мәтіндік кеңестер. Олар қызықсыз, жалықтырады және қызықсыз.

Билл Гейтс баяндамасынан көрініс. Ол залға шыбын-шіркей жіберген болды. Бір-екі минут бұрын ол бүкіл аудиторияны масалардың өлімге әкелетініне сендірді. Ал енді құмыраны ашады: «Безгекті шыбын-шіркей тасиды. Оның не екенін сендер де білесіңдер деп өзіммен бірге бірнеше данасын алып келдім. Олар аудиторияны біраз уақыт айналып ұшып кетсін. Неліктен оның не екенін кедейлер ғана білуі керек?» Сосын кәдімгі шыбын-шіркей деп барлығын жұбатты. Бірақ бәрі әсерлі көрінді.

TED стиліндегі презентациялар кітабы үш бөлікке бөлінген:

эмоционалдылық – олар менің жүрегіме әсер етеді;

жаңалық – олар маған жаңа нәрселерді үйретеді;

ұмытылмас – олардың мазмұны ұмыту қиын болатындай етіп берілген.

№ 1 әдіс: Сіз шабыт көзісіз

TED стилінде сөйлейтіндердің барлығы ынталы, өз идеяларымен әуестенеді. Өзіңізде немесе басқа адамда осы қасиетті ашу үшін екі сұрақ қойыңыз:

Сіздің құмарлығыңыз қандай?

Сенің жүрегінді не қалайды?

Танымал тележүргізуші Опра Уинфри: «Өз құмарлығыңызға адал болыңыз. Нені жақсы көретініңізді, кім екеніңізді шешіңіз. Және өзіңізге ұнайтын іспен айналысуға батыл болыңыз. Әрқайсымыздан армандарымызды орындау үшін ғана батылдық қажет екеніне сенімдімін» деген.

№ 2 әдіс: Әңгімелеу өнері

Әңгімелер адамның санасына, жүрегіне жету үшін қажет. Ми сканерлері аудиториямен байланысудың бұл әдісі біздің миымызды ынталандыратынын көрсетеді. Бұл оны жұмыс істейді және тыңдаушыларды сіздің көзқарасыңызға бейім етеді.

Қарапайым және әрқашан әрекет ететін баядамалардың үш түрі:

1 түрі – жеке әңгімелер;

2 түрі – тәжірибесін қабылдауға болатын басқа адамдар туралы әңгімелер;

3 түрі – өнімдер мен брендтердің сәттілігі немесе сәтсіздігі туралы әңгімелер.

Мысалы: кез келген оқиғада, презентацияда да кейіпкерлер мен жауыздар болуы керек. Алдымен сіз өзіңіздің компанияңыздағы немесе салаңыздағы мәселе туралы айтасыз – бұл жауыз. Батыр бренді, ол да бас кейіпкер, қиындыққа көтеріледі. Күрес басталады, оның соңында қаланың барлық тұрғындары, яғни сіздің клиенттеріңіз жауыздан құтқарылады. Сіз жеңдіңіз, бәрі риза және бақытты.

№ 3 тәсіл: оны әңгіме сияқты жасаңыз

Сіздің презентацияңыз тегіс және табиғи болуы үшін оны досыңызбен сөйлесіп тұрғандай көрсету керек. Жаттығу! Бұл сізге өзіңіздің материалдық бөлігін жасауға мүмкіндік береді.

Кармин Галлоның тамаша кеңесі – бейне түсіру және жазбаны көру. Мұнда сіз көптеген тосын сыйлар таба аласыз:

«олайша айтқанда» немесе «уф» сияқты паразиттік сөздер;

мұрынды тырнау немесе шашты артқа тарту сияқты қозғалыстар;

визуалды байланыстың болмауы;

сөйлеудің жылдам немесе баяу қарқыны.

№ 4 тәсіл: жаңа нәрсе айтыңыз

Нейрологтар миды жаңа тәжірибелермен бомбалау ғана оны әлемді басқаша көруге итермелейтінін анықтады. Ол үшін жаңа жерлермен, адамдармен және оқиғалармен танысу жеткілікті.

Жаңа ақпарат немесе мәселеге жаңа көзқарас бергенде, тақырып автоматты түрде тартымды болады. Кармин Галло TED ресми веб-сайтында 1500-ден астам презентацияларды талдап, 140 таңбадан (классикалық твиттер тақырыбы) бірде-бір тақырыпты таппады.

Мұнда ең танымал TED стиліндегі презентациялардың тақырыптары:

«Мектептер шығармашылықты өлтіреді» (Сэр Кен Робинсон);

«Ұлы көшбасшылар жетістікке қалай шабыттандырады» (Саймон Синек);

«Сіздің қол жетпес шығармашылық данышпаныңыз» (Элизабет Гилберт);

«Бақыттың таңғажайып ғылымы» (Дэн Гилберт);

«Интроверттердің күші» (Сюзан Кейн);

«Табыстың сегіз құпиясы» (Ричард Сент Джон);

«Өлім алдында қалай өмір сүру керек» (Стив Джобс).

№ 5 тәсіл: Керемет сәттер

Таңғаларлық, таңғаларлық сәт әрқашан жүйкеге әсер етеді және есте сақтайды. Тұсаукесер кезінде бұл аудиторияның толық назарын аударуға кепілдік береді. Осындай сәттер ең алдымен есте қалады. Нейроғалымдардың айтуынша, адамдарды ойландыратын сәттер көбінесе презентацияда айтылғандарды әрекетке нұсқау ретінде қабылдауға түрткі болады (менің ойымша, бұл жай ғана презентацияларға ғана қатысты болуы мүмкін).

Керемет сәтті жасаңыз, бұл үшін сізге қажет:

Демонстрациялар мен реквизиттер. Билл Гейтстің масалары есіңізде ме?

Күтпеген және таң қалдыратын статистика. Мысалы, журналист, деректі кинорежиссер, «Mad SWAT» кітабының авторы Джон Ронсонның таңғаларлық статистикасы: «Әр жүзінші адам – психопат. Бұл залда 1500 адам бар. Жиналғандардың он бесі психопаттар».

Суреттер, фотосуреттер және бейнелер.

Есте қаларлық атаулар.

Жеке әңгімелер

№ 6 әдіс: жеңіл-желпі сезімді енгізіңіз

Әзіл қорғаныс тосқауылын бұзады. Бұл аудиторияны сіз айтып жатқан нәрсені қабылдауға мүмкіндік береді. Және әлі де жанашырлықты оятады.

Егер сізге әзілдер ұнамаса немесе айтқыңыз келмесе, мынаны пайдалана аласыз:

күлкілі оқиғалар, бақылаулар және жеке әңгімелер;

ұқсастықтар мен метафоралар;

тырнақшалар;

бейне;

фото.

№ 7 тәсіл: барлығы туралы он сегіз минут

Адам неғұрлым ұзақ сөйлей алса, соғұрлым жақсы деп ойлайсыз ба? 18 минут презентация үшін ең қолайлы уақыт екені белгілі болды. Бұдан басқаның бәрі тым көп ақпарат. Ғалымдар айтқандай, идеяларды сәтті тасымалдауға кедергі келтіретін «когнитивтік блокада».

Егер сіздің өнімділігіңіз ұзағырақ болуы керек болса, әр 10 минут сайын үзіліс жасаңыз. Әңгімелеу, бейнефильм көрсету, бірдеңе көрсету.

№ 8 тәсіл: біз барлық сезімдерді пайдаланамыз

Көпсенсорлық элементтер – бірден бірнеше сезім мүшелеріне: көру, есту, сипап сезу, дәм және иіс сезу мүшелеріне әсер ететін элементтер.

Аудиторияны не баурап алады:

түпнұсқа фотосуреттер;

қызықты бейнелер;

қызықты реквизиттер;

әдемі сөздер;

сөйлеуді театрландырылған көрініске айналдыратын бірнеше дауыс.

№ 9 тәсіл: Өзіңізге адал болыңыз

Бұл бірнеше мың жылдар бойы жұмыс істейді. Шынайылық, ашықтық, ашықтық қашанда адамдарға ұнаған. Бірақ олар бірден өтірік сезінеді.

Тони Роббинс, Боно, Шерил Сандберг, Ричард Брэнсон немесе басқасы болуға тырыспаңыз. «Олар өз жолын салып, оны сенімді түрде жалғастырды. Сіз де өз жолыңызбен жүріңіз. Өзіңізге адал болыңыз – сіз бола алатын өзіңіздің ең жақсы бейнесі.

Әдебиеттер

1. Андерсон К. TED TALKS. Слова меняют мир. Первое официальное руководство по публичным выступлениям.
2. Бальдони Дж. Золотая книга лидера. 101 способ и техники управления в любой ситуации / Дж. Бальдони. – М.: Эксмо, 2013. – С. 423.
3. ДеМарко Том. Балдеющие от адреналина и зомбированные шаблонами / Том ДеМарко. – М.: Символ-плюс, 2011. – С. 375.
4. Карри Мейсон. Режим гения. Распорядок дня великих людей / Мейсон Карри. – М.: Альпина Диджитал, 2013. – С. 324.
5. Презентации в стиле TED: 9 приемов лучших в мире выступлений: Учебное пособие / Галло К. – М.: Альпина Пабл., 2016. – 254 с. <http://znanium.com/catalog/product/916176>.

Ш.Т. Алипиева, С.А. Газезова

«Семей қаласының Ахмет Байтұрсынұлы атындағы № 47» ЖОББМ,
Қазақстан Республикасы, Семей қ.; e-mail: Sholpan19791979@mail.ru; daulet2017semey@mail.ru

АҒЫЛШЫН ТІЛІН ҮЙРЕНУДІҢ 5 ӘДІСІ – ГРАММАТИКА ЖӘНЕ АУДАРМА, ТАБИҒИ, КАЛЛАН, ТІЛДІК ЖАТТЫҒУ, КОММУНИКАТИВТІ

21 ғасыр-даму мен жаңғыру ғасыры. Ағылшын тілі – әлемдік халықаралық тіл дәрежесінде. Қазіргі таңда, елімізде ел президенті мен білім министрлігі тағайындауымен келешек жас ұрпақтың ағылшын тілін меңгеруіне, еліміздегі көптілділікті дәріптеуге орасан зор жұмыстар атқарылып жатыр.

Ағылшын тілінің маңыздылығы орасан. Қайбір қажет деген интернет ресурсын алып қарасақ та, әлемдік маңыздылығы жоғары жаңалықтар осы ағылшын тілінде. Сол себепті де әлемнің кез келген еліне барсақ та, ағылшын тілі біз үшін бизнес, мәдени арақатынас пен саудадағы байланыста керемет көмекші бола алады. Ағылшын тілін білген адамның жұмыс табуы да, әлеммен әрдайым байланыста болуы, дәлірек айтқанда ол дегеніміз шексіз мүмкіндіктерге ие болу деген сөз.

Ағылшын тілі сабақтарында грамматиканы тиімді қолданудың әдіс-тәсілдері.

Қандай да болмасын тілді үйреніп бастағанда сол тілдің грамматикасы мен сөздердің аудармасын білу маңызды. Сондықтан да ағылшын тілін үйренуді енді бастаған адам үшін сол тілді базалық тану барысында грамматика мен аудармадан бастау ең дұрыс әдістердің бірі болып есептеледі. Кез-келген тілді грамматикалық жағынан танып бастаған адамда сол туралы дұрыс түсінік қалыптасып, оны әрмен қарай жалғастыруға, жетілдіруіне мотивация болады. Ал, ағылшын тілін үйренуші грамматиканы үйрену барысында тек сонымен ғана шектелмей, күнделікті 15-20 сөзден жаттап жүретін болса, оның ми талшықтары жаңа тілге тезірек машықтанып, үйрену процесі әлдеқайда жылдам жүзеге асатын болады. Осы тұжырым төңірегінде біршама тіл және лексика ғалымдарының жүргізген жұмыстары бойынша осы әдістің тиімділік жақтарына келесі мысалдармен тоқталып өтетін боламын.

Ағылшын тілін үйренудегі грамматика мен аударма әдісінің артықшылықтары:

Грамматиканы үйрену барысында оқушы ағылшын тіліндегі тілдік құрылыстарды, тіл артықшылықтары және тіл бірліктерімен жіті таныса отырып, оны тәжірибе жүзінде қолдануды үйренеді. Бұл дегеніміз, оқушы оқытушы көмегімен қажетті ережелерді жаттау, әріптік бірліктерден бастап, сөйлем, шығармаларды жазып үйренуге дейінгі процесстер тізбегіндегі жұмыстарды атқарады.

Грамматиканы үйрену оқушыға шешімі жоқ жұмбақ секілді көрінген беймәлім тілдің қыр-сырларын ашып, өз ана тілімен салыстырыла отыра, олардың арасындағы ұқсастықтар мен айырмашылықтарды аңғаруға, толығымен түсінуге өз септігін тигізеді. Ана тілі мен ағылшын тіліндегі айырмашылықтарды үйрене отыра, оқушы бойында жаңа тілге деген қызығушылықтар пайда бола бастайды. Ал, қызығушылық бар кезде бәрімізге белгілі, оқушы тек ағылшын тілі мұғалімімен ғана шектелмей, грамматикадағы білімін өз бетінше де жетілдіре бастайды.

Әрбір тілдің грамматикасын сол тілді үйрену үшін алғашқы қадамы ретінде есептелетіндіктен, грамматиканы білген адамға тілдік 4 дағды бойынша, ағылшын тілінде ақпаратты оқып, түсіну, бейнежазбаларды тыңдап, қабылдау, қарапайым сұрақтарға жауап беру мен сөйлеу және жазба жұмыстарын атқару әлдеқайда жеңіл болады.

Ағылшын тіліндегі сөздерді жаттап бастау аудармаға деген алғашқы қадамдардың бірі. Сөздерді жаттау және олардың мағыналарын түсіну – оларды қажет жағдайда толыққанды қолдануға мүмкіндік береді. Оқушы сөздердің ағылшынша аудармасын жаттап, одан кейін грамматикаға көңіл бөлсе немесе дәл осыны керісінше жасап, әрі бұл күнделікті әдетке айналса, ол ағылшын деңгейін ағылшын сөйлеушісі дәрежесіне дейін көтере алады.

Егер оқушы аз дегенде өз күнделікті қолданатын сөздерінің аудармасын білсе, бұл белгілі бір дәрежеде ол оқушының ағылшын тілінде сөйлеу дәрежесін көтереді. Мамандардың кеңесі бойынша, ағылшын тілін үйренуге деген құлшынысты арттыруда белгілі бір тақырыптағы сөздердің аударма

топтамасы үлкен көмек береді. Ол топтаманы сіз күнделікті жүретін кез келген жерге, ас ішетін үстелге, тоңазытқышқа, еден мен қабырға беттеріне қойып, әр көрген сайын қайталап жүрсеңіз, ол сіздің сөздік қорыңызды кеңейтетін болады.

Ағылшын тіліндегі бейнежазбаларды көру барысында тек ағылшын тілінде көріп, одан кейін оны екінші қайталағанда өзіңізге түсінікті тілдегі аудармада көру де ағылшын тілін меңгеруге көмектеседі.

Видео-ойындарды ойнау барысында да, ойынның түпнұсқа тілі ағылшын тілінде ойнап, түсініксіз сөздерді дәл сол сәтте қажетті тілге аударған сәтте де, бейтаныс болған сөздер сізге түсінікті болып, сөздік қорыңызда өз орнын табады.

Міне осылайша, ағылшын тілін үйренудегі грамматика мен аударманың артықшылықтары жетерлік. Осы әдістер бойынша әрдайым ережелер мен нұсқаулықтарға сүйеніп, дұрыс орындау толағай жетістіктерге алып келетін болады.

Ағылшын тілін грамматикалық жағынан үйрену маңызды болғанымен, бұл ағылшын тілін табиғи үйрену мүмкін емес дегенді білдірмейді. Алайда табиғи үйренген күннің өзінде әрбір адамдағы мүмкіндіктердің әрқалай екендігіне де назар аудару қажет. Бір адам күнделікті өмірде ағылшын адамдармен қарым-қатынасқа түсіп, тілдік деңгейін жетілдіре алатын болса, екінші адам күнделікті өмірде ағылшын тіліндегі кітаптарды оқуды, фильмдерді қарауды және ағылшынша музыкаларды тыңдауды әдетке айналдыру мүмкін. Ал, өзге үшінші адам ағылшын тілінде сөйлейтін елде дүниеге келіп, автоматты тұрғыда ана тілі ағылшын тілі болуы мүмкін. Айта кетерлік жағдай, әрбір адам өз ана тілін өзі анықтай алады, ол қай тілді ана тілі деп есептейді, соны таңдайды.

Ағылшын тілін толық меңгеру үшін алдымен ағылшын тілінің грамматикасын білу қажет. Грамматиканы оқып үйренуде тілдің сан қилы сырларына қанығамыз. Тілдің түрлі құбылыстары тіл ғылымының әр саласында қарастырылады. Мәселен, тілдегі сөздер , олардың барлығының жиынтығы – лексикология саласында, тілдің дыбыстық жүйесі – фонетика саласында, сөздердің формалары – морфология, ал сөз тіркестерімен сөйлем – синтаксис саласында қарастырылады.

Каллан әдісі ағылшын тілін үйренудегі өзге тәсілдермен салыстырғанда ерекше әрі оңай тәсіл болып есептеледі. Бұл тәсілдің ерекшелігі қайталау функциясына келіп тіреледі, әрі сұрақ-жауап түріндегі тақырыпты түсіну формасы. Бұл әдісте мұғалім оқушыға кенеттен ағылшын тілінде сұрақ қойып, оқушы ана тілінде ойланып үлгерместен, мұғалім қолданған тілдік құрылысты қолдана отыра өз жауабын беруі қажет. Мысалы: What is your name?, – деп мұғалім сұрақ қойғанда, оқушы дәл сол сөздерді бірден түсіне отыра, әрі сол құрылыспен, мұғалім айтқан сөздерді қолданып My name is Jaras, – деп жауап беруі каллан әдісінің бастапқы жолдарының бірі.

Каллан әдісі оқушыға ағылшын тілінің мәнерін табиғи қабылдауға және өз сөзінде қолдануға үйретеді. Әдіс “жылдам сұрақ-жылдам жауап” дағдысына негізделген. Мұғалім тоқтаусыз ағылшын тіліндегі сұрақтарды қойып тастайды да, оқушы өз кезегінде мүдірместен сол сұрақтардағы лексика мен жаңа сөздерді қолдана отырып қайтарым жауаптарын беруі қажет. Осылайша, оқушы бірінші кезекте ағылшын тілінде табиғи сөйлеуге, лексикалық құрылымдарды қабылдау мен сөздік қорын кеңейтуге және өз тәжірибесінде мүлтіксіз, қиындықсыз ағылшын сөздерін қолдана алатын дәрежеге көтеріле бастайды.

Каллан әдісінде қателіктер жіберуге қорықпауға да болады. Себебі әрбір адам қателіксіз жаңа дүниеге үйрене алмайды. Қателік жасау барысында, оқушы мұғалімнің қолдауымен әр қайталау кезінде жаңа біліммен сусындайды, параллельдік тұрғыда грамматикалық қателіктерін түзеп, дыбыстық айтудағы мәселелерін реттеуге көмегін тигізеді.

Каллан әдісін қолданудың маңызы:

1. Каллан әдісі басқа қолданыстағы ағылшын тіліндегі әдістемелерінен, үйреніп жатқан білімнің сол сәтте қабылдау жылдамдығының жақсаруымен, онымен қоса дыбыстауындағы жетілдірулерімен ерекшеленеді.

2. Каллан әдісінде бастапқыда жеңіл сөздер мен мәнерден бастап, қиын құрылыстарға дейінгі дәрежеде ағылшын тілін үйренуге мүмкіндігі бар.

3. Тыңдалым мен айтылым дағдыларын дамытудағы ең керемет тәжірибе болып танылады. Басқа әдістерге қарағанда, осы каллан әдісі ағылшын тілінде айту мен тыңдауды дұрыс тұрғыда жетілдіреді.

4. Басқа тәсілдермен салыстырғанда, әлдеқайда жылдам қарқында болады. Бұл дегеніміз сізге дағдыңызды жетілдіруге аз ғана уақыт ішінде көмектеседі.

5. Тәсілді үйрену барысында тек тілдік қана емес, жады, логика дағдыларын жетілдіруге болады.

Ағылшын тілін үйрену барысында көптеген тілдік жаттығуларды мысал келтіруге болады. Тілдік жаттығулар дегеніміз сол тілді үйрену барысында, үйрену прогресін, шапшаңдығы мен қабылдау деңгейін жақсартатын және грамматикалық, фонетикалық, лексикалық тұрғыда тілдік деңгейді жетілдіруге бағытталған жаттығулар.

Ағылшын деңгейін жақсартуға көмектесетін тілдік жаттығулар:

1. «Әріп-сөз» жаттығуы.

Бұл жаттығудың ережесі: кез-келген ағылшын әріпін айтып, сол әріптен басталатын сөзді айту, ойын екінші адам айтылған әріпке сөз таппай қалғанға дейін жалғаса береді.

Мысал: бір адам ағылшын тілінің «с» әріпін айтса, екіншісі «cat», «clock», «cinema» сөздерінің бірін айтуы қажет.

Ескертпе: екі адам арасында немесе топтық үлгіде де бола береді.

2. «Баспалдақ» жаттығуы.

Ережесі: Алғашқы кезде ағылшын тіліндегі сөзді, одан кейін сөз тіркесін, жалғастыра отыра сөйлем айту қажет.

Мысал: flower- beautiful flower- what a beautiful flower- what a beautiful flower, I saw today!

Ескертпе: топпен де, жалғыз да жасауға болады. Бастысы сөздерді дыбыстау мен сөйлем құрауға құрылыстық тұрғыда бейімдейді.

3. «Бейнелеу» жаттығуы.

Ережесі: қарама-қарсы тұрған адамды, құмырадағы гүл мен үстелдегі кітапты, кез-келген затты алып оның сырт-пішініне анықтама беру керек. Жаттығу барысында адамды суреттеу керек болса, This girl немесе She is құрылысын алып, оған сын есімдерді немесе ол ұнататын не істейтін етістіктерді қолдана отырып сөйлем құрауға болады.

Мысал: Ол әдемі және сүйкімді – She is beautiful and pretty.

Ол кітаптарды оқығанды ұнатады – This girl loves reading books.

Ескертпе: жаңа сын есімдер мен етістіктерді үйренуге көмектеседі.

4. «Суреттер» жаттығуы.

Ережесі: берілген суреттегі заттардың атын атау.

Мысал: суретте күн, теңіз, балық болса – sun, ocean, fish, – деп ағылшынша аудармаларын айтуы қажет.

Ескертпе: жаңа сөздер жаттағанда, сол сөздерді қайталау үшін қолданылатын жаттығу

5. «Әңгімелеу» жаттығуы.

Ережесі: Суретте берілген оқиғаны ағылшынша өзі қалай көріп тұр, солай жеткізуі керек.

Мысал: Суретте ата, бала, әже, отбасы көрінісі берілетін болса: Ата мен әже немересін қатты жақсы көреді – Grandparents love their grandchild.

6. «Рөлдік ойындар» жаттығуы.

Ережесі: Белгілі берілген кейіпкерлердің рөлін, іс-қимылын, айтатын сөздерін айнытпай жеткізу.

Мысал: Ана мен әке рөлі берілген жағдайда, ана мен әке кейпіне еніп, осы кейіпкерлер айтатын сөздерді айтуы қажет.

Ескертпе: ағылшын тілінде сөйлемдерді құруға және екінші адамның мәнерін тыңдап, түсінуге көмектеседі.

7. «Импровизация» жаттығуы.

Ережесі: жағдаят және сұрақ беру, сол жағдаяттың шегінде сұраққа жауап табу.

Мысал: сіз мектептесіз, алайда кітабыңыз үйде қалып кетті. Сіздің әрекетіңіз?

Ескертпе: оқушы тезарада ойланып, сұраққа жағдаятқа сәйкес шешім табуы қажет. Бұл оның жылдам қабылдауы мен ағылшын тілінде логикалық тұрғыда сай сөйлемдер құрастыруына мүмкіндік береді.

5. Коммуникативті әдіс-тәсіл

Коммуникативті әдіс – ағылшын тілін үйренуде адамдар арасындағы түсінуін түсінеміз, бірақ сөйлей алмаймыз деген талаптарынан пайда болған әдіс. Ағылшын тілінің грамматикалық құрылысын үйренуден бөлек, оны тәжірибе жүзінде де байқап көру керек. Бұл дегеніміз ағылшын тілінде дыбыстық айтылуға, оның тыңдалымы мен қабылдауға үлкен мағына береді. Бұл дағдыларды адам жалғыз өзі ғана отырып дамытуы қиын, әрі ұзаққа созылып кетуі әбден мүмкін. Коммуникативті, яғни адамдармен қарым-қатынас жасай отыра, араласудың әсерімен, жатталған сөздерді қолданысқа енгізу мүмкіндігіне ие болып, ол сөздер есіңізден ұмытылып қалмай, күнделікті деген жадыңыздың папкасында сақталып тұрады.

Коммуникативті әдіс-тәсілдің пайдасына бірнеше мысал:

1. Тілдік барьерден құтылып, ағылшын тілінде қысылмай, еркін сөйлеуге мүмкіндік береді.
2. Грамматика немесе сөздікқор емес, тікелей сөйлеу дағдылары, адаммен қарым-қатынас жасау, ағылшын тілін тілдік құрал ретінде қабылдай бастауға көмектеседі.
3. Жылдам әрі оңай сөйлеуге көмектеседі.
4. Өзіндік тәжірибеден бөлек, өзге адам сіздің ағылшынша сөйлеу мәнеріңізді түсінеді ме және диалог барысында сөз өз білгеніңізді ортаға салып, толыққанды әңгімеге араласа аласыз ба деген сұрақтарға жауап іздеп, осы бойынша сізбен жұмыс жасайды.
5. Келесі адамды тыңдап қана қоймай, түсінуге де көмектеседі.
6. Ағылшын тіліндегі сауаттылықты жетілдіріп, жаңа сөздерді қарым-қатынас барысында қолдану үшін жаттауды үйретеді.
7. Ағылшын тілінде ойланып үйренуге және ағылшынша заманауи тақырыпта сөйлеуге өз ықпалын тигізеді.

Әдебиеттер

1. Жұмайқызы Г. Ағылшын және қазақ тілдеріндегі салыстырмалы ерекшеліктер / Г. Жұмайқызы. – 2006.
2. Новцкан М. Практическая грамматика английского языка. – М. Новцкан, Н.Д. Кучин. – Москва: Изд. «Высшая школа», 1978.
3. Ботағарина Г. Ағылшын тілін оқытудағы бүгінгі белес / Г. Ботағарина // Білім. – 2006. – № 3. – Б. 70.
4. Бархударов Л.С. Грамматика английского языка / Л.С. Бархударов. – Москва, 1986.
5. Сақтағанова М.С. Ағылшын тілін оқытудың әдістері / М.С. Сақтағанова, Н.Қ. Алиева, Н.Қ. Айтбаева // Білім. – 2006. – № 3. – Б. 43.

МРНТИ: 14.35.15

А.Ф. Аккалиева, А.Ш. Джартыбаева

НАО «Университет имени Шакарима г. Семей»,

Республика Казахстан, г. Семей; e-mail: akkali.aizhan@gmail.com; assema_dz@mail.ru

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ОФИЦИАЛЬНЫХ ВЕБ – САЙТОВ В КАЧЕСТВЕ РЕСУРСОВ ОБУЧЕНИЯ ТЕХНИЧЕСКОМУ ПЕРЕВОДУ (на материале официального сайта университета имени Шакарима г.Семей)

Для многих студентов перевод – это способ постоянного вовлечения в коммуникацию, познания новых культур и выражения новых эмоций. Навыки перевода – самый сложный вид речевой деятельности [1]. Для осуществления качественного перевода, переводчику необходима теоретическая подготовка по конкретному предмету либо тематике. Именно поэтому преподаватели-переводчики предпочитают аутентичные материалы для студентов. Для осуществления практических задач на занятиях по переводу аутентичными материалами, студент должен обладать глубокими знаниями в области, представленной в тексте [2, 3]. Проблема в том, что учебники и дополнительные материалы для занятий по переводу являются всего лишь идеализированным пособием для неопытного студента.

В настоящее время все больше университетов на постсоветском пространстве используют официальные веб-сайты в качестве важных материалов для занятий по переводу. В данном случае необходимо объяснить студентам, почему государственный язык является обязательным для использования во всех аспектах управления учебным заведением: от оформления бланков заявлений до разработки веб-монограмм.

Обратим внимание, как представлена информация об университете Шакарима на его официальном сайте.

В целом, традиционно, образовательные учреждения историю своего образования и развития также как и общую ознакомительную информацию представляют в виде коротких рекламных постов, в которых обучающийся, или любой посетитель сайта может получить краткие сведения об университете.

Например, Университет Шакарима так представлен на сайте [4]:

УНИВЕРСИТЕТ ТУРАЛЫ

Шәкәрім университеті – еліміздің Солтүстік-Шығыс өңіріндегі мәдени, оқу-әдістемелік және ірі ғылыми орталық болып саналады.

ОБ УНИВЕРСИТЕТЕ

Университет Шакарима – это современный учебно-методический, научный и культурный центр северо-восточного региона Казахстана.

Шәкәрім университеті – педагогикалық, зоотехникалық-малдәрігерлік, қаржы-экономикалық және технологиялық институттарының бірігуімен құрылған.

Университет Шакарима – это вуз, образованный на базе педагогического, зоо-ветеринарного, финансово-экономического и технологического институтов.

Шәкәрім университеті – қазіргі заманға сай зертханалар және шеберханалармен жабдықталған, үлкен жұмыс тәжірибесі және кең көлемде халықаралық байланыстары бар көпсалалы оқу орны болып табылады.

Шәкәрім университетінің 70 ғалымы «Жоғары оқу орындарының үздік оқытушысы» атанып, мемлекеттік гранттың иегері болды.

Шәкәрім университеті – бірнеше беделді халықаралық ұйымдардың мүшесі. Сондай-ақ АҚШ, Қытай, Монғолия, Германия, Нидерланды, Ұлыбритания, Жапония, Түркия, Чехия, Словения, Польша, Ресей, Беларусь, Украина, Балтық жағалауындағы бірнеше мемлекеттердің ЖОО-дарымен халықаралық ынтымақтастық пен іскерлік байланысты жүзеге асырады.

Университет Шакарима – 70 ученых университета являются обладателями государственного гранта «Лучший преподаватель вуза».

Университет Шакарима – это крупный вуз с широкими международными связями. Сотрудничает с вузами США, Китая, Монголии, Германии, Нидерландов, Великобритании, Японии, Турции, Чехии, Словении, Польши, России, Республики Беларусь, Украины и стран Балтийского побережья. Является членом авторитетных международных организаций [4].

Shakarim University is a modern educational, methodological, scientific and cultural center in the north-eastern region of Kazakhstan.

Shakarim University is a university set up on the basis of pedagogical, zoo-veterinary, financial, economic and technological institutes.

Shakarim University is a multidisciplinary university with big experience.

Shakarim University is the university with a wide international collaboration networking in the USA, China, Mongolia, Germany, the Netherlands, Great Britain, Japan, Turkey, Czech Republic, Slovenia, Poland, Russia, Belarus, Ukraine and the Baltic countries [4].

В целом перевод, как на русский, так и английский языки сделан адекватно, учитывая реалии казахстанской системы обучения. В отдельных предложениях переводчик по своему трансформировал содержание исходного текста. Например, *Шәкәрім университеті – оқу орнында 971 ұстаздар мен қызметкерлер еңбек етеді. это востребованный высококвалифицированный профессорско-преподавательский состав, насчитывающий более 1300 преподавателей и сотрудников.* Переводчик «усилил» исходное значение глагола еңбек етеді – трудятся через описательную конструкцию «востребованный высококвалифицированный профессорско-преподавательский состав». Такая трансформация оправдана, так как сама подача информации

предполагает конструкцию с вводным «это». Английский перевод представляет дословное транспонирование исходного текста без опущения каких-либо единиц.

Данный материал можно использовать в качестве практического приложения при обучению студентов переводческого профиля письменному переводу текстов рекламного характера. Студенты смогут увидеть разницу в структуре и стилистике предложений при переводе. Кроме того, сравнительный анализ используемой лексики наглядно показывает, что в казахстанской и западной академической системе существует разница, несмотря на общепринятую конвенцию, и правилах обучения. Например, до сих пор используется градация академических титулов и званий: академик, кандидат наук, ассоциированный профессор, доцент наряду с современными наименованиями, такими как, магистр наук, бакалавр, доктор PhD. При переводе таких научных реалий используется дословный перевод или калькирование.

Обратимся для сравнения к американскому сайту университета Питсбург, чтобы проанализировать насколько информационный материал отличается от сайта нашего местного университета.

Вкладка об университете и о его становлении представлена кратким словом «About» далее следует вкладка «History and Achievements». Nonstop Since 1787 Founded in 1787 as the Pittsburgh Academy, Pitt is one of the nation's oldest institutions of higher education. Pitt people defeated polio, unlocked the secrets of DNA, led the world in organ transplantation, and pioneered TV and heavier-than-air flight [5].

Вот таким кратким сообщением посетитель может в следующей вкладке прочитать историю университета.

Кроме того, данный раздел включает две вкладки под названиями: Pitt History Timeline и Documenting Pitt. Перевод данных вкладок – Хронология истории Университета Питсбурга и Документирование. Последняя вкладка подразумевает документальный архив истории развития Питсбургского университета. Анализируя данные можно также использовать данный материал в качестве учебно-методического материала для письменного перевода. Следует также отметить, что такого рода архивный материал интересен не только для посетителей сайта, но и в лингвистическом плане, так как можно отслеживать эволюционирование отдельных терминов, понятий, используемых в академической среде. Так, например, на сайте университета имеются отчеты главы вуза перед попечителями вуза от 1936 года. Приводятся данные о структуре университета, описываются факультеты и кафедры. Данный материал затем можно сравнить с материалами настоящего времени и выявить устаревшие слова, пополнить запас слов.

Помимо исторических и других общественно-социальных тем, на сайте имеется и вкладка, где можно увидеть документы нормативно-регулятивного характера.

Обратимся к анализу перевода данной информации.

Шығыс аймақтық жоғары оқу орындарының ректорлар кеңесі туралы ереже

Положение о совете ректоров вузов восточного региона

Regulations on the University Rectors' Board of the east Kazakhstani region

В казахско-русском варианте перевода слово *ереже* – правило транспонировано как положение, что по-нашему мнению, правильно, так как положение в отличие от правила имеет более широкое смысловое значение и раскрывает спектр деятельности данного документа либо органа.

Если обратиться к английскому варианту, то перевод сделан дословно, слово положение переведено во множественном числе *regulations*. Обратимся к англо-русскому словарю для раскрытия значения слова. Онлайн сервис мультитран дает такой перевод: правила, требования, нормативные положения [6].

В единственном числе данное слово *regulation* может иметь несколько других значений, такие как: упорядочение, устав, законоположение.

Кэмбриджский пояснительный словарь описывает данный термин следующим образом: *an official rule that controls how something is done*, но нет его употребления во множественном числе, где значение может отличаться. Таким образом, слово Положение можно перевести не во множественном числе, а также в единственном *Regulation*.

Хотя, имеются примеры, когда относительно академической среды применяются слова и во множественном числе: Положение о присуждении ученых степеней – *degree regulations*.

Литература

1. Badoer E. Chester Professional networking for undergraduate students: A scaffolded approach. / E. Badoer, Y. Hollings // Journal of further and Higher Education, 2021 – Taylor & Francis.
2. Абаимова Т.В. Использование информационных технологий в процессе обучения английскому языку на начальном этапе / Т.В. Абаимова // Английский язык в школе. – 2012. – № 4. – С. 45-49.
3. Александров К.В. Информационно-коммуникационные технологии в обучении иностранным языкам: от новой формы к новому содержанию / К.В. Александров // Иностранные языки в школе: науч. - метод. журн. – 2011. – № 5. – С. 15-20.
4. <https://shakarim.edu.kz/> Официальный сайт Университета имени Шакарима
5. <https://www.pitt.edu/> University of Pittsburgh
6. <https://www.merriam-webster.com/> Merriam Webster Explanatory Dictionary
7. Gee J.P. What Video Games Have to Teach Us About Learning and Literacy / J.P. Gee // Computers in Entertainment (CIE). – 2003. – № 1(1). – P. 1-4.
8. An update to the systematic literature review of empirical evidence of the impacts and outcomes of computer games and serious games / E.A. Boyle et al // Computers & Education. – 2006. – № 94. – P. 178-192.

МРНТИ: 14.25.09

С.С. Ахметова

КГУ «Средняя общеобразовательная школа № 47 имени Ахмета Байтурсынулы»
Республика Казахстан, г. Семей; e-mail: akhmetova2502@mail.ru

ФУНКЦИОНАЛЬНОЕ ЧТЕНИЕ – ОДИН ИЗ ВАЖНЕЙШИХ ПУТЕЙ РАЗВИТИЯ ФУНКЦИОНАЛЬНОЙ ГРАМОТНОСТИ

Развитие функциональной грамотности являются необходимой составляющей современного общего среднего образования, представляющей совокупность предметных, межпредметных, интегративных знаний, умений, навыков и способов решения функциональных проблем, которые применяются педагогами и обучающимися в повседневной жизни [1]. В современном, динамичном мире, функциональная грамотность становится одним из базовых факторов, способствующих активному участию людей в социальной, культурной, политической и экономической деятельности, а также обучению на протяжении всей жизни и выступает как способ социальной ориентации личности, интегрирующей связь образования с многоплановой человеческой деятельностью.

В качестве основных составляющих функциональной грамотности выделены: математическая грамотность, читательская грамотность, естественнонаучная грамотность, финансовая грамотность, глобальные компетенции и креативное мышление.

Функциональная грамотность – это способность человека использовать навыки чтения и письма в условиях его взаимодействия с социумом, то есть это тот уровень грамотности, который дает человеку возможность вступать в отношения с внешней средой и максимально быстро адаптироваться и функционировать в ней [2]. Человек, который видит в тексте только то, о чём говорится в явном виде, и не умеет выделить главное в прочитанном, кратко изложить содержание текста, составить схему, план или таблицу, не может считаться грамотным.

Формирования функциональной грамотности, в первую очередь требует формирование таких аспектов, как естественнонаучная грамотность и грамотность чтения.

Один важнейших путей развития функциональной грамотности – функциональное чтение, читательскую грамотность нельзя рассматривать как сугубо лингвистическое понятие. Если мы научим детей внимательно читать художественные, официально-деловые, научные тексты, то и тексты общественного назначения ученики тоже смогут понять. Читательская грамотность

послужит основанием для формирования финансовой, естественно- научной грамотности, умения критически мыслить и анализировать.

Развитие навыков грамотного чтения – главная задача школы. Ученик, у которого сформированы навыки функционального чтения, может «свободно использовать навыки чтения и письма для получения информации из текста - для его понимания, сжатия, преобразования и т.д.» [3]. Цель функционального чтения – максимально точно и полно понять содержание текста, уловить все детали и практически осмыслить извлечённую информацию. Это внимательное вчитывание и проникновение в смысл с помощью анализа текста. В частности, сюда входят способности свободно использовать навыки чтения и письма в целях получения информации из текста и в целях передачи такой информации в реальном общении, общении при помощи текстов и других сообщений. Функциональное чтение – это «чтение с целью поиска информации для решения конкретной задачи или выполнения определенного задания» [4]. Оно строится на приемах просмотрового чтения (сканирования) и аналитического чтения (выделение ключевых слов, подбор цитат, составление схем, графиков, таблиц).

Для формирования функциональной грамотности применяются различные методы и способы, способствующие восприятию всех видов информации, заложенной в тексте:

- концептуальную (система взглядов автора, его мировоззрение, его «личность»);
- фактуальную (факты, событие, место, время, портрет героя, предыстория, эпилог);
- подтекстовую (детали, художественные средства, порядок слов, монтаж предложений,

интонация).

Характеристиками уровневых показателей функциональной грамотности учащихся являются:

- целеполагание:
- осознание учеником потребности и способности к самореализации;
- возникновение учебно-познавательного интереса;
- владение приемами самостоятельной работы;
- осмысление терминов, понятий, общеучебных умений и навыков;
- планирование:
- способность ориентироваться в условиях задачи;
- выделение алгоритма поиска необходимой информации;
- принятие решения:
- выбор оптимального варианта для решения поставленной задачи;
- анализ планов деятельности;

Формированию функциональной грамотности учащихся способствуют задания с использованием сплошных и несплошных текстов.

Один из первых уровней понимания текста – поиск в тексте конкретной информации. Поиск – в значении понимания, распознавания смысла.

«Такие задания могут пригодиться для того, чтобы помочь ученику разобрать конкретный, сложный для понимания текст. Учитель обрабатывает важные (или трудные для понимания) места в тексте с помощью инструмента «ВЕРНО-НЕВЕРНО», и затем предлагает ответить на эти вопросы ученикам. Ученик несколько раз внимательно просматривает текст с определенной целью – найти нужную информацию или убедиться, что она отсутствует в тексте». (Л. Рождественская)

Формулировки заданий:

Отметь значком * правильный вариант ответа, согласно тексту.

Прочитай текст. Выбери правильный вариант ответа (один из предложенных), согласно тексту.

Какое из утверждений соответствует тексту?

Прочитай текст. То, о чем НЕ сообщается в тексте, отметь «галочкой».

Можно использовать вопросы:

простые вопросы – вопросы, отвечая на которые, нужно назвать какие-то факты, вспомнить и воспроизвести определенную информацию;

уточняющие вопросы – обычно начинаются со слов: «То есть ты говоришь, что...», «Если я правильно понял, то...», «Я могу ошибаться, но, по-моему, вы сказали о...» Целью этих вопросов является предоставление человеку возможностей для обратной связи относительно того, что он только что сказал. Иногда их задают с целью получения информации, отсутствующей в сообщении, но подразумеваемой;

интерпретационные (объясняющие) вопросы – обычно начинаются со слова: «Почему?» Они направлены на установление причинно-следственных связей;

творческие вопросы – если в вопросе есть частица «бы», элементы условности, предположения, прогноза: «Что изменилось, если бы...?»;

практические вопросы – направлены на установление связи между теорией и практикой: «Где в обычной жизни можно наблюдать явление...»;

оценочные вопросы – направлены на выяснение критериев, почему то или иное явление плохо или хорошо.

Задания на дополнение информации:

заполнение пропусков в тексте предложениями (несколькими словами) одним словом;

дополнение (завершение) предложений.

Задания на перенос информации:

заполнение таблиц на основе прочитанного;

создание таблиц, схем на основе прочитанного.

Задания на восстановление деформированного текста: расположение «перепутанных» фрагментов текста в правильной последовательности.

Поиск и целенаправленное извлечение информации (общее понимание текста и выявление информации):

нахождение фактического материала – в основном вопросы кто (что)? где? когда? что делал(а)?;

определение темы;

выявление информации, явно не выраженной в тексте.

Обобщение и интерпретация содержания текста:

нахождение в тексте заданной информации или данных, иллюстрирующих определённую мысль;

использование информации для подтверждения мысли;

установление смысловых связей между частями текста или двумя (несколькими) текстами;

определение основной мысли текста;

соотнесение конкретной детали с общей идеей текста; • выяснение позиции автора текста;

интерпретация названия текста;

формулирование вывода на основании анализа информации из текста.

Оценка содержания и формы текста, рефлексия:

оценка поступков (действий) героев текста;

обоснование своей точки зрения или оценка содержания текста на основе знаний и опыта;

определение роли иллюстраций;

«предугадывание» или интерпретация поведения (поступков) героев текста, последовательности событий;

«предвидение» событий за пределами текста, исходя из содержащейся в нём информации;

определение жанра и стиля текста, типа речи в соответствии с замыслом, нахождение средств художественной выразительности и определение их функций.

На уроке обязательно должны быть задания, где нельзя дать однозначный ответ, а нужно рассуждать на предложенную тему.

Это помогает пополнять накопленные знания и достигать определенных целей в жизни, применяя их на практике.

Например: Что бы сделал ты на месте главного героя? Почему автор закончил произведение именно так? Что могло случиться, если бы главный герой поступил иначе?

Важно научиться читать между строк, уметь находить и извлекать важную и второстепенную информацию, замечать различные взаимосвязи и параллели.

Формирование функциональной грамотности учеников – задача каждого современного педагога. Это непростой процесс, где от самого учителя требуется креативность и творческое мышление, использование инновационных форм и методов обучения. Успешное освоение компонентов функциональной грамотности поможет воспитать инициативную, самостоятельную, социально ответственную личность, которая способна адаптироваться и находить свое место в постоянно меняющемся мире.

Литература

1. Фролова Т.И. Методы формирования грамотности.
2. Петров А.С. Технологии обучения в школе / А.С. Петров // Открытое образование. – 2013. – № 5.
3. Смирнова Л.В. Функциональная грамотность: подходы и практики.
4. Рождественская Л. Формирование навыков функционального чтения / Л. Рождественская. – М, 2022. – С. 9

МРНТИ: 16.31

Г.А. Байбусова

ТОО «Высший колледж Казахстанской Инновационной Академии «Semey New School»,
Республика Казахстан, г. Семей; e-mail: gbaybusova@mail.ru

ФОРМИРОВАНИЕ ФУНКЦИОНАЛЬНОЙ ГРАМОТНОСТИ НА УРОКАХ РУССКОГО ЯЗЫКА И ЛИТЕРАТУРЫ

Понятие функциональной грамотности сегодня на слуху у всего мира образования. Все, начиная от специалистов дошкольного образования и заканчивая преподавателями вузов, ищут более практико-ориентированные подходы к обучению, чтобы научить своих подопечных не только получать знания, но и эффективно применять их в реальной жизни.

Почему сегодня мы обращаемся к проблеме формирования функциональной грамотности? Что такое функциональная грамотность? Функциональная грамотность – это умение учащегося использовать полученные в школе знания в любой жизненной ситуации, т.е. умение учащегося учиться и умение использовать имеющиеся у него знания. На сегодняшний момент это, наверное, самая важная цель обучения в школе. Не просто дать учащемуся большой объем знаний, а с этим мы прекрасно справляемся, и наши образовательные программы нам великолепно в этом помогают. Знаний мы даем учащимся огромное количество. Но умеет ли он использовать их в своей повседневной жизни? К большому нашему сожалению, мы часто сталкиваемся с той проблемой, что нет. Знаний у него много, а использовать их он не умеет. На сегодняшний момент умение использовать свои знания на протяжении всей жизни – это индикатор общественного благополучия прежде всего. Давайте возьмем простой пример, на сегодняшний момент десять самых востребованных и самых высокооплачиваемых профессий не имеют подготовки ни в одном ВУЗе страны. Почему? Потому что очень стремительно меняется время, технологии растут такими темпами, что Вузы не успевают подстраиваться под эту скорость. Но кто-то же этими профессиями овладевает. Кто это может сделать? Тот, кто умеет использовать полученные знания. Тот, кто умеет учиться на протяжении всей жизни, кто мобилен, гибок, у кого прекрасно развиты коммуникации. Вот эти люди социально успешны. И наша задача на сегодня обучить такую мобильную личность, которая при необходимости может быстро поменять профессию, освоить новые социальные роли и быть конкурентоспособными.

Мы не можем предсказать, какие профессии будут нужны в будущем, какие профессиональные и прикладные навыки потребуются сегодняшним учащимся для построения успешной траектории своего развития. Но для укрепления их позиции в будущем мире нестабильности мы однозначно можем и должны обучить их функциональной грамотности. Происходящие в мире глобальные изменения требуют и глобальных компетенций.

Функциональная грамотность включает в себя:

- математическую;
- финансовую;
- естественнонаучную;
- глобальные компетенции;
- читательскую;
- критическое мышление.

На уроках русского языка и литературы перед учителем стоит задача не просто научить ребенка читать и писать, но и развить способность учащегося свободно использовать навыки чтения и письма в целях получения информации из текста (понимания, сжатия, преобразования и т. д.), а также в целях передачи такой информации в реальном общении.

На уроках русского языка и литературы формируются навыки и умения, без которых сегодня невозможно справиться с решением жизненно важных задач:

осмысленно читать и воспринимать на слух, а также продуцировать тексты разных типов (информационного и прикладного характера, литературные тексты);

уметь извлекать информацию из разных источников;

учиться находить и критически оценивать информацию из СМИ и Интернета;

уметь пользоваться источниками и ссылаться на них;

уметь читать таблицы, диаграммы, схемы, условные обозначения и уметь применять их при подготовке собственных текстов;

реализовывать разные стратегии чтения при работе с текстом.

Главная задача учителя – научить ученика учиться.

Работая над формированием функциональной грамотности учащихся, в своей работе я опираюсь как на традиционные методы обучения, так и новые технологии. Использование инновационных педагогических технологий играет большую роль, так как это позволяет так организовать учебный процесс, что ребёнку урок приносит не только радость, но и пользу, не превращаясь просто в забаву или игру.

На уроках русского языка и литературы я использую различные методы и приёмы, которые способствуют, развивают творческой активности, формируют мыслительную деятельность, учат школьников отстаивать свою точку зрения, помогают добиться глубокого понимания материала.

На каких же этапах урока я использую методы и приёмы, которые способствуют развитию функциональной грамотности у обучающихся?

Этап мотивации.

Приём «Отсроченная отгадка»

Универсальный приём, направленный на активизацию мыслительной деятельности учащихся на уроке.

Формирует:

- умение анализировать и сопоставлять факты;
- умение определять противоречие;
- умение находить решение имеющимися ресурсами.

1 вариант приема. В начале урока учитель дает загадку (удивительный факт), отгадка к которой (ключик для понимания) будет открыта на уроке при работе над новым материалом.

2 вариант приема. Загадку (удивительный факт) дать в конце урока, чтобы начать с нее следующее занятие. Пример. В начале урока я объявила, что разговор наш пойдёт о писателе, вот только имя автора ребятам придётся угадать самим. Ученикам были предложены несколько его произведений, напечатанные на отдельном листе, естественно, без указания имени поэта.

Повышают мотивацию к изучению материала, развивают умение прогнозировать приемы: «Верные – неверные утверждения», «Прогнозирование». Используя приём «Верные-неверные утверждения», предлагаю ученикам несколько утверждений по ещё не изученной теме. Дети выбирают верные утверждения, полагаясь на собственный опыт или просто угадывая. На стадии рефлексии возвращаемся к этому приёму, чтобы выяснить, какие из утверждений были верными.

Этап целеполагания.

Приём «Знаю. Хочу узнать. Узнал». Мы часто составляем таблицу «ЗХУ» К последней графе нашей таблицы мы возвращаемся уже в конце урока. Это и приём этапа рефлексии учебной деятельности.

Пример. Назовите тему урока. Ребята сами учатся формулировать тему урока. Определяют цель, задачи урока.

Этап актуализации.

Элементы исследовательского метода, например, по теме «Лексика» предлагается работа со словарем Даля, почему слово «виски» пишется с «и», а не с «е», объясните значение слов «до свидания», и др.). Такой вид работы формирует у учащихся навык думать, рассуждать при написании слова, а также обращаться за помощью к книгам, к словарю, а не к ресурсам сети Интернет.

Приём «Бортовой журнал». Бортовые журналы – обобщающее название различных приемов обучающего письма, согласно которым учащиеся во время изучения темы записывают свои мысли. Известная информация и предположения в первой графе, а во второй – новая информация.

Для осмысления содержания текста, обнаружения личностного смысла чаще всего использую прием: «Чтение с остановками» (М.Д. Зверев «Ласточки на паровозе» 6 класс).

Приём «Письмо с дырками». Для формирования читательского умения интегрировать и интерпретировать сообщения текста рекомендуется этот прием. Он подойдет в качестве проверки усвоенных ранее знаний и для работы с параграфом при изучении нового материала. 1) Имя существительное обозначает... Отвечает на вопросы... Начальная форма имени существительного – падеж числа. 2) Имена существительные имеют следующие постоянные признаки: ...или ....или ... Относятся к ... или ..., или роду, к ..., или ..., или ... склонению. Имена существительные имеют следующие непостоянные признаки.... Существительные изменяются по ... и .... 3) В предложении имя существительное может быть как ..., ..., ..., ..., ... Имя существительное не является членом предложения, если...

Этап рефлексии. Приём «Незаконченные предложения».

1. На уроке русского языка я испытываю такие чувства, как.
2. Я думаю, что уроки русского языка проходят.
3. Больше всего на уроках русского языка я люблю.
4. Мне не очень нравится.
5. Если бы я был учителем русского языка, я бы.

Рефлексия осуществляется на разных этапах урока. На завершающем этапе можно спросить: Какие трудности встретились, что нового узнали на уроке? Как эти знания можно использовать в жизни? (приём «Фантазёр»).

Большое значение для раскрытия творческого потенциала ученика, формирования функциональной грамотности имеют и нетрадиционные формы домашнего задания, которые призваны, с одной стороны, закреплять знания, умения и навыки, полученные на уроке, а с другой стороны, позволяют ребёнку проявить самостоятельность, самому найти решение нестандартного вопроса, задания. Типы домашнего задания:

- творческая работа
- лингвистическое исследование текста
- подготовка иллюстраций к литературным произведениям
- рисование обложек к литературным произведениям
- художественное чтение
- инсценировка художественного произведения
- создание самостоятельных литературных произведений различных жанров
- продолжение неоконченных произведений
- наблюдение за природой
- составление вопросника к зачету по теме
- составление конспекта, опорных таблиц
- письмо по памяти. Такие домашние задания помогают избежать однообразия в обучении. Ребёнок может почувствовать себя и в роли автора, иллюстратора, педагога.

Таким образом, формирование функциональной грамотности у школьников, это не дань моде, а необходимость. Только функционально грамотный человек сможет комфортно жить в современном мире.

Литература

1. Акушева Н.Г. Развитие функциональной грамотности чтения / Н.Г. Акушева, М.Б. Лойк, Л.А. Скороделова // Наука, образование, общество: тенденции и перспективы развития: сборник материалов XVII Международной научно-практической конференции. – 2020.
2. Игнатъева Е.Ю. Метапредметный потенциал учебного текста: актуализация в основной школе / Е.Ю. Игнатъева, С.В. Дмитриева // Вестник Череповецкого государственного университета. – 2020. – № 1(94).
3. Мурзалинова А.Ж. Формирование функциональной грамотности учащихся при обучении русскому языку как неродному на старшей ступени школы общественно-гуманитарного направления. АДД / А.Ж. Мурзалинова. – Алматы, 2003 – С. 54.
4. Темирбекова Г.А. Формирование читательской грамотности в условиях обновленной программы обучения / Г.А. Темирбекова // Наука и мир. – 2020. – № 4.

ҒТАХР: 34.01.21

Н.С. Балгабаева

«Тұрағұл Қоңыр атындағы орта мектеп-бақшасы» КММ
биология пәні мұғалімі
Абай облысы Мақаншы ауданы

БИОЛОГИЯ ПӘНІ АРҚЫЛЫ ОҚУШЫЛАРДЫҢ ФУНКЦИОНАЛДЫҚ САУАТТЫЛЫҒЫН АРТТЫРУ

Функционалдық дағдылар мектеп қабырғасында қалыптасады. Функционалдық сауаттылықты түсінудің басқа да жолдары бар: адамның жақсылық пен тілектестік рухында тәрбиеленуі үшін қарым-қатынас мәдениетін, жеке кәсіби дайындығын, кәсіби технологиялық дайындығын қамтамасыз етеді. Функционалдық сауаттылық – ұғымы мектептегі берілетін жалпы орта білімнің оқушылардың күнделікті өмірде және болашақтағы көп қырлы қызметінде кездесетін тұрмыстық, қоғамдық, әлеуметтік, экономикалық т.б жағдаяттарды шешуде табысты қолдана алуын қамтамасыз ету ретінде түсіндіріледі [3].

Жеке тұлғаның басты функционалдық сапасы белсенділік, шығармашылық пен ойлауға қабілеттілік және стандартты емес шешімдер қабылдай алуы, өзін-өзі дамытуға, өздігінен оқуға, өз білгенін іске асыру болып табылады.

Осы тұрғыда оқушылардың функционалдық сауаттылығы өмірден алатын білім, білік және дағдыларды адам жұмысының әртүрлі саласындағы алуан түрлі тапсырмаларды шешудің, еңбек өнімділігі мен әлеуметтік-экономикалық дамудың тұтас алғандағы әлеуметтік қатынастардың оқушының меңгеретін білім мазмұнымен байланысы арқылы қалыптасады.

Қазіргі уақытта, ақпараттық технология қарқынды дамып келеді, олар педагогикалық кеңістікте терең еніп, білім беруде кеңінен қолданылады. Бейне сабақтар – қазіргі заманғы педагогикалық әдістердің заманауи түрі. Бұл әдістің оқушылардың да, ұстаздардың да білім алу жолында алатын орны ерекше. Бүгінгі таңда ақпараттық технологиялардың мүмкіндіктерінің арқасында мұғалімдер арасында онлайн-сабақ, бейне-конференция, жаңашыл сабақтар қолданысқа ие болып тұр. Бүгінде интернет желісіне қосылу үшін көп уақытымызды алмайтын жағдайға жеттік. Интернет желісіне жылдам қосылып, уақытын тиімді қолданып, белсенді жұмыс істеп жүрген заманауи мұғалімдеріміз бар екені белгілі. Қазіргі таңда оқушы тек білім тұтынушы емес, білімді өз бетімен оқып, меңгере алатындай жаңа инновациялық технологиялар мен әдістерді қолдануы қажет. Осы қажеттілікті толықтыру мақсатында «Төңкерілген сабақ» әдісін биология пәнінде қолдануға болады. Бұл білім алушының үйде мұғалімнің алдын-ала жасалған видеосы арқылы жаңа

материалды өз бетімен оқып-үйреніп, қашықтан мұғалімнің көмегімен биология пәні бойынша зерттеу жұмыстарын, тапсырмаларын ұйымдастыру процесін жасауға болады. Яғни, үйде – білу түсіну, қашықтан – білімді қолдану көрсету. Мұғалім бұл әдісінде балаларға теориялық материалдан тұратын бейне материалдарды жасайды және оларды электрондық пошта, әлеуметтік желілер, **Google Classrom** арқылы оқушыға жібереді. Көбінесе **Microsoft Power Piont** таныстырылымдарын қолданып сабақ жасаған қолайлы.

Оқушылардың үй тапсырмасы – бейнежазбаны көріп, жаңа материалмен таныс болу, ұғыну. Шәкірттер сабаққа келгенде, олар теориялық материалмен танысып, практикалық тапсырмаларды мұғалімнің көмегімен шешуге дайын болады. «Төңкерілген сабақ» әдісін қолдану арқылы мұғалім оқушыларға өз бетімен жұмыс істеуге дағдыландырумен қатар, әрқашан да оқып-білім алуға ұмтылуға бағыт-бағдар беріп отырады. «Төңкерілген сабақ» әдісі сабақты өткізудің және білім алушыларды қызықтырудың басқа жаңашыл қыры немесе бағыты екенін әдісті қолданғаннан кейін көрдім. Бір сарынды дәстүрлі сабақтарды өткізе бергеннен, арасында осындай бейне үзінділерді қолдануды ұсынамын. Әрине, әрбір сабақ қызықты өту үшін шәкірттердің дамытатындай жоспарлар құруға тырысамын. Бейнесабақтардың оқушылардың пәнге деген қызығушылығын арттыратынына сауалнама арқылы көз жеткіздік. Күрделі материал оқушыларға есте сақтауға қиындық туғызады. Осындай жағдайда мұғалімнің де, баланың да осы тақырыпқа қосымша уақыт бөлуіне тура келеді. Бейнесабақтың білім алушыға тигізер көмегі – тақырыпты меңгере алмай қалғандығы жайлы мұғалімге айтып отырмай-ақ өз бетімен жұмыс істеп, өзіне ыңғайлы уақытта видео сабақты қосып көре алады. Ал, мұғалім – сабақты бір рет қана дайындап қойып, қайта-қайта түсіндіріп отыруға кететін уақытын үнемдейді. «Төңкерілген сабақ» әдісінің ерекшеліктері: қашықтан оқушыларға, өткен материалды ноутбук немесе ұялы телефон арқылы жетік меңгеруге септігін тигізеді; қабылдау қабілеті баяу оқушыларға осы бейнежазбаны бірнеше рет қарап, қайталап, өз білімін керекті деңгейге жеткізіп алуға көп әсерін тигізеді; қашықтан сабақ өту үрдісінде материалды толық түсінбей қалған жағдайда үйде, көлікте, жалпы интернет желісіне қосылу мүмкіндігі бар жердің барлығында өз қалауынша қосып көре алады. Сонымен қатар сабақта оқушылардың қызығушылықтарын арттыру мақсатында сабақты бекіту, қайталау кезінде **Kahoot**, **Quizizz** ойындарын ойнатып отырамын.

Қазіргі өзекті проблемаларды шешуде жалпы биология пәнінің алатын орны ерекше. Биология сабағында оқушыларға нақты мысал келтіре отырып, алған білімдері маңызды практикалық мәселерді шешуге қажет екендігін түсіндіру қажет. Оқушылардың білімнің өмірлік маңызын түсінуі, теория мен практиканы тығыз байланыстырады, пәнге ынтасын арттырады. Сыни ойлауды дамытатын оқу шарттарын, яғни оқушыларға ойланып-толғануға, ойын ашық айтуға рұқсат беру, әр түрлі идеялар мен пікірлерді қабылдау, оқушылардың оқу үрдісіндегі белсенділіктерін оқушыларға еркін атмосферада жұмыс істейтіндіктеріне кепілдік беру, сыни ойлау тәжірибесі үшін уақыт пен мүмкіндіктер қамтамасыз ету, кез-келген оқушының сыни шешімді қабылдай алатын қабілетіне сенімділік білдіру, сыни ойлауды бағалау, оқыту үрдісіне белсенді қатысуға, басқалардың пікірлерін сыйлауға мүмкіндік беру. Сыни тұрғыдан ойлауда ең басты - сұрақтың дұрыс қойылуы. Сыни ойлауда - оқушылар қай нәрсеге болса да терең оймен қарайды, салыстыра отырып талдау жасайды, өз көзқарасын білдіреді, өзіндік мәнін қалыптастырады, өз ойын тұжырымды жеткізе алады. Сын тұрғысынан ойлауды дамытуда сұрақтардың маңызы ерекше. Сыныпта қойылған әртүрлі сипаттағы сұрақтарға жан – жақты жауап беруге үйретіп қана қоймай, дағдыландырып, нақты ортаны жасау керек. Сабақ барысында функционалдық сауаттылықты сұрақтар қою арқылы пайдалануға болады.

8 сыныптағы «Сезім мүшелері және оның маңызы» тақырыбында мынадай сұрақтар қоюға болады.

1. Терезеге қарап, күннің жарқырап атқанын көрдім. Қандай ақпарат аласың?
2. Біз таудағы су ағынының дыбысын естідік. Біз қандай ақпарат алдық?
3. Ас үйде қайнап жатқан сүт тасып кетті, сен оны қалай байқадың?
4. Егер біз қолымызды отқа жақындатсақ, онда қандай ақпарат аламыз?
5. Мерекелік торт пісірілді. Оның дәмінің тәтті екендігін қалай байқайды?

Сыни сұрақтар:

Сіздің жай көзбен салыстырғанда денешынықтыру жаттығуларын жасау барысында әдеттегіден тыс жиі тыныс алуыңыздың себебі неде?

Қандай себептерге байланысты балалар мен егде адамдарға тұмауға қарсы егу жасауға кеңес береді. Себепін түсіндіріңіз.

Тест тапсырмаларын беру арқылы да оқушылардың функционалдық сауаттылығын арттыруға болады.

Мысалы:

Егер, адамдар немесе жануарлар бактериялар арқылы берілетін жұқпалы аурулармен ауырған болса, әдетте жазылғаннан кейін ауруды туғызатын бактериялар бұл аурудың ағзада жүруін болдырмайды.

Бұл құбылыстың себебі неде?

А) Ағза ауруға себеп болатын барлық бактерияларды жояды.

В) Ағза бактериялардың көбеюін болдырмайтын антидене өндіреді.

С) Қанның қызыл түйіршіктері сол аурудың себебі болатын бактерияларды жояды.

Д) Қанның қызыл түйіршіктері бактерияларды жойып, ағзадан шығарады.

«Мұғалім және тілші» тақырыбында рольдік ойын арқылы осы конференцияға қатысып отырған ұстаздармен пікір алмасу.

Оқушының функционалдық сауаттылығын дамыту мәселесіне мынадай тұжырымдарды ұсынуға болады:

1. Оқушылар алған білімдерін өмірде, кез-келген жағдайда, әлеуметтік ортада қолдана алуға үйренеді.

2. Әлеуметтік талаптарына сай келу үшін оқушы ақпараттық технологияларды қолданып, проблемалардың шешімін таба алады.

3. Оқушылар өзгермелі өмірге бейімделуін үйренеді.

4. Оқушылардың жеке бас қабілеттері дамиды.

5. Оқушылардың әлеуметтік – мәдени дағдылары дамиды.

Болашақтың бүгінгіден де нұрлы болуына ықпал етіп адамзат қоғамын алға апаратын күш тек білімде ғана. Біздің еліміздің негізгі тірегі – зияткерлік ұлт мүмкіндігі. Сондықтан да біздің балаларымыздың сапалы білім алуы маңызды. Оқушылардың мектепте алған білімін қоғамдық – әлеуметтік ортада пайдалануға икемдеу, олардың функционалдық сауаттылығын арттыру арқылы еліміздегі білім мен ғылымды дамыту мәселелеріне басымдық берілуі тиіс. Қазіргі білім беру жүйесінің мақсаты – бәсекеге қабілетті маман дайындау. Мектеп – үйрететін орта, оның жүрегі - мұғалім. Ізденімпаз мұғалімнің шығармашылығындағы ерекше тұс – оның сабақты түрлендіріп, тұлғаның жүрегіне жол таба білуі.

Функционалдық сауаттылықтың белсенді стратегиялар арқылы оқытудың тиімділігі:

Мұғалім үшін: Әрбір оқушының өзгешелігін ескере отыра жеке білім алу траекториясын құру.

Оқушы үшін: Өз білімін жете түсіну, өмірде қолдану, өз жұмысын бағалай білуі.

Ата-ана үшін: Баланың білім алуындағы өсу деңгейін қадағалауы.

Әдебиеттер

1. Оқушылардың функционалдық сауаттылығын дамыту жөніндегі 2012-2016 жылдарға арналған ұлттық іс-қимыл жоспары (Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2012 жылғы 25 маусымдағы № 832 Қаулысы).

2. ҚР білім беруді дамытудың 2011-2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы. – Астана, 2010.

3. Оразақынова Н., Кенжебаева Г.М. Оқушылардың функционалдық сауаттылығын қалыптастыру жолдары. – 2012. – Б. 42-47.

К.М. Батырканова

Абай облысы білім басқармасының Семей қаласы білім бөлімінің
«№ 41 ЖОББМ» КММ бастауыш сынып мұғалімі

ЖАРАТЫЛЫСТАНУ ПӘНІ АРҚЫЛЫ БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫН ЗЕРТТЕУШІЛІККЕ БАУЛУ

«Жаратылыстану» пәні бойынша оқу бағдарламасының бөлімдері Жаратылыстану ғылымы бойынша білім беру кіші мектеп жасындағы оқушылардың табиғи білімқұмарлығының дамуына, әлем жайлы ой-өрісінің кеңеюіне, ғылымды түсінудің және қоршаған ортаны тұтастай қабылдауының дамуына, қоршаған ортаны қорғау және бағалай білу біліктерінің дамуына көмектеседі. Бастауыш мектепте «Жаратылыстану» пәнінің оқу бағдарламасы зерттеу, ойлау, коммуникативтік дағдылар мен біліктіліктер негіздерінің қалыптасуына бағытталған:

– гипотеза құру және оларды тексерудің жолдарын ұсыну, эксперимент арқылы алынған нәтижелер негізінде қорытынды жасау;

– мәселені анықтау, сұрақтарды дұрыс құру, зерттеу жұмысының жоспарын құру, бақылау, эксперимент жүргізу, зерттеу жұмысының нәтижесін бағалау және сипаттау, пайымдау, қорытынды шығару;

– БАҚ хабарламалары мазмұнындағы, Интернет ресурстарындағы, ғылыми-көпшілік әдебиеттердегі ғылыми ақпараттармен жұмыс: іздеу әдістерін игеру, ақпараттың мағыналық негізін айрықшалау және ақпараттың растығын бағалау;

– жанды және жансыз табиғаттағы үдерістердің сипатын, экожүйе компоненттерінің өзара байланысын, адам әрекетінің қоршаған тигізетін әсерін анықтауға көмектесетін қарапайым эксперименттер мен бақылаулар жүргізу;

– өзіндік қарапайым зерттеулердің қорытындыларын түрлі формада ұсыну; – жаратылыстану ғылымы саласындағы маңызды жетістіктердің қолданбалы мәнін түсіндіру. Бастауыш сыныптағы «Жаратылыстану» пәні бойынша оқу бағдарламасының мазмұны «Мен зерттеушімін», «Тірі табиғат», «Заттар және олардың қасиеттері», «Жер және ғарыш», «Табиғат физикасы» бөлімдерінен тұрады және негізгі мектепте «Биология», «География», «Химия», «Физика» пәндерін оқытудың негізін қалауға, алған білімдерін күнделікті өмірде (үйде, мектепте, табиғат әлемінде) кездесетін табиғат құбылыстары мен үдерістерін түсіндіру, сипаттау, болжау үшін қолдану білігін дамытуға бағытталған.

Бөлімдер.

Мен зерттеушімін

Тірі табиғат

Заттар және олардың қасиеттері

Жер және ғарыш

Табиғат физикасы

Дарынды оқушының ізденушілік қасиетін қалыптастыру оқытудың түрлі формалары мен әдістері арқылы жүзеге асырылады. Солардың ішіндегі ең тиімдісі (зерттеуге оқыту) – оқушылардың ғылыми қоғамын ұйымдастыру. Сондықтан мектеп оқушыларының дарындылығын дамыту жұмыстарын жүйелі ұйымдастыру басты мақсат, ғылыми проблема болып табылады. Жеке тұлғаны дамытып қалыптастыру үшін олардың өзгермелі әрекеттерін айналадағы нақты құбылыстар мен таныс объектілерді зерттеумен байланыстырудың маңызы зор. Тақырыпты таңдағанда «мені не қызықтырады?» – деген сұраққа жауап беру керек. Тек мұғалім оқушыға жоба жаза алатынын және жақсы идеялардың барлығы да жазу кезінде болатынын түсіндіріп, оқушының жазуға деген қызығушылығын арттырса сонда бала зерттеу жұмысын жазуға талпынады.

Жаңа сабақты бекіту, білімді жинақтау мен бағалауда «Түйінді сөз», «Құндылықтар спектрі», «Ыстық орындық», «Бес сұрақ», «Түртіп ал», «Постер қорғау» әдісін қолданған кезде оқушылардың сабаққа қызығушылығы артып, әрқайсысы өздігінше жұмыс жасауға ұмтылады.

Жинақтау кезеңінде алынған ақпараттарын өңдеп, дәлелдер келтіру үшін «**Құндылықтар спектрі**» әдісін қолдандыз. Бұл әдіс қызықты әрі тиімді болды. Оқушылар мәтін ішіндегі құнды, әрі маңызды санаған мәліметтерін өздері айта отырып, жіпке стикерлерді тізіп шығады.

Үй тапсырмасын сұрау, білімді қолдану, жинақтау кезеңдерінде «Балық қаңқасы» әдісін қолданып, қаңқасына негізгі идеяларды жинақтауға болады.

Диаграмма және графика – оқу үрдісінде сандық көрсеткіштердің көрнекті бейнеленуі. Оларда табиғи немесе экономикалық құбылыстар көрнекі бейнеленеді. Мерзіміне, саласына, өнім түріне, өндірілу мөлшеріне, т.б. қарай салыстыра отырып, оқушы бағана түріндегі, дөңгелек немесе бағана түріндегі диаграммалар мен графиктер, түрлі-түсті мониторингтер тұрғыза алады.

Оқушыларды олимпиадаға дайындауда «**Үш өлшемді әдістемелік жүйе**» білім беру әдістің ерекшелігі:

- оқушы білімі анық бағаланады,
- белсенділігі артады,
- ой еңбегі жетіледі,
- белгілі бір нәтижеге жеткенін іштей сезеді,
- өзіне-өзі деген сенімділігі артады,
- өзін жеке тұлға ретінде қалыптастыруға тәрбиелейді,
- шығармашылық деңгейге дейін жетуге ұмтылады, қызығушылығы артады.

Әдебиеттер

1. ҚР Президентінің 2014 жылы 17 қаңтардағы «Қазақстан жолы – 2050: Бір мақсат, бір мүдде, бір болашақ» Жолдауы.
2. Жонтаева Ж. Оқу бағдарламаларының мазмұнын жаңарту / Ж. Жонтаева // Білімді ел. – 2016. – №15. – Б. 52.
3. Жаратылыстану. 1-сынып. Оқулық / С.Н. Кузнецова және т.б. – Астана: «Назарбаев зияткерлік мектептері» ДДБҰ, 2016.
4. Елбасы жолдауы, 2016.
5. Мұғалімдерге арналған нұсқаулық, екінші басылым, 2015.
6. Қазақстан Республикасында орта білім мазмұнын жаңарту шеңберінде мектептердегі «Жаратылыстану» пәні бойынша педагогика кадрларының біліктілігін арттыру курсының білім беру бағдарламасы; екінші басылым, 2016.
7. Мұғалімдерге арналған нұсқаулық, екінші басылым, 2015.

ҒТАХР: 20.01.07

А.М. Базылханова

Абай облысы Мақаншы ауданы «Қарабұта орта мектебі» КММ
информатика пәні мұғалімі

ИНФОРМАТИКА САБАҒЫНДА SMART ТЕХНОЛОГИЯНЫ ҚОЛДАНУ

Информатика пәнін ұйымдастыру барысында біз үнемі оқыту әдістерін түрлендіріп SMART технологияларын қолдануға тырысуымыз қажет. Төменде информатика сабағында қолдануға ұсынатын SMART технологиялары беріледі. SMART тақтаны интерактивтік Symposium планшетімен толықтыруға болады, шағын топтарды игергендей үлкен аудиторияларды да игеруге болады. Мұғалім, кішігірім экранда жазу жазып, орнынан қозғалмай білім алушыларға қарап тұрып, компьютерлік қосымшаларды, сонымен бірге оқушылардың үлкен экранда және интерактивтік тақтада берілген сол көріністі көретінін бақылай алады. Google – smart технологияларды әзірлеуші алпауыт компаниялардың бірі. Google сервисінің ауқымы өте кең, онымен жұмыс істеуге мүмкіндік беретін бағдарламаларының сапасы өте жоғары. Білім беру бпырысында Google сервистері YouTube, Hangouts және Google Docs сервистерін тиімді қолдануға болады. Түсініктірек болу үшін әрқайсысына қысқаша тоқтала кетейік. YouTube – әлемдік танымал бейне сервир, онда миллиардтаған бейне жазбалар бар, солардың ішінде көптеген бейне сабақтарды да қарап

пайдалануға болады. Hangouts- бір уақытта 10-ға дейінгі қолданушылардың тегін бейне кездесуіне арналған сервис. Сонымен қатар чатқа хабарлама жіберу арқылы әркім өзінің экранын көрсетуіне мүмкіндік беретін қызметі де бар. GoogleDocs – түрлі нұсқадағы құжаттармен жұмыс істеуге арналған сервис. Мәселен, мәтін теру, электронды кесте, тұсаукесермен жұмыс, т.б. Google сервистері өзара тығыз байланыста сондықтан да тек белсендендірсек болады.

Мұғалімдердің жұмысын жеңілдететін, тапсырмаларға үлкен интерактивті пен көрнекілік беретін, сондай-ақ, барлық мүмкіндіктегі тақырыптар мен пәндер бойынша анимациялық роликтер, үлкен коллекциялы суреттер ұсына отырып компания SMART Teshnologies арнайы бағдарлама жасады. Сабақ барысында сіз веб-сайттар мен кез-келген қосымшалардан да жазу жаза алсыз, оларды да әрдайым сақтай да аласыз, олар сізге қажет болуы мүмкін. SMART қамтамасыз етілген арнайы бағдарлама қолдан жазылған жазбаны, терілген жазба тексіне айналдыруға немесе экран клавиатурасының көмегімен жазбаны қосуға, аудио-видео жазбалармен, текстер мен объектілермен жұмыс жасауға мүмкіндік береді. Көрнекілік материалдар оқушыларға алған білімдерін ұғынуға және қорытуға көмектеседі. Мұғалім SMART Ideas қамтамасыз еткен бағдарламаның көмегімен түсіндірмелі схемалар мен диаграммаларды оңай жасай алады, интерактивтік тақтада көрсетілген тартымды көріністерге зейіні ауған оқушылар да, сабақ барысындағы тапсырмаларға белсенді қатысады. SMART Ideas қамтамасыз еткен бағдарламаны пайдалануда, балалар да өздерінің ойларын өте жақсы жеткізе алады, бақылау барысында олардың ойларының өскенін байқауға болады.

Мұғалім оқушылардың айтқан ұсыныстарының барлығын жаза отырып, сабағын «мыйға шабуыл» жасаудан бастауға болады, содан кейін, әр түрлі фигураларды қолдана және объектілердің арасында байланыс туғыза отырып, ақпараттарды құрылымға келтіреді, одан кейін қажетті көшірмелер жасап түсініктемелерді қосуға болады. Осы бағдарлама коллекциясының көмегімен 2000 суреттерден де көбірек материалдарды тез жүйеге келтіруге, әңгіме сюжеттерін құрастыруға, ғылыми әдіс қосуға, табиғаттағы су айналымын схема түрінде көрсетуге немесе өлең жазуға болады. Схемалар да орналасқан суреттерді, тақтаның үстіне оңай ауыстырып орналастыруға болады, олардың бейнелеріне саусақпен тигізгенде оқушылар сағат тілін айналдыруы мүмкін, бұрыштарды өлшей немесе мүмкіндікті санай алады. SMART Ideas бағдарламасы көпдеңгейлі схемалар жасауға сондай-ақ, видео көріністер және сілтеме жасалған файлдарға қосуға мүмкіндік береді. Материалдар нақты құрылғанда ғана, үлкен көлемді ақпараттар түсіну үшін қолайлы келеді. Компьютерлік класстар үшін арнайы Synshron Eyes бағдарламасы бар. Осы бағдарлама арқылы, мұғалім компьютердің алдында отырып, өз мониторінен барлық оқушылардың компьютерлерінің экрандарын көре отырып және олардың тапсырманы қалай орындағандарын бақылай алады. Оқушылар енді мұғалімнің қастарына келуін күтпей-ақ, өз сұрақтарын орындарында отырып мұғалімнің компьютеріне жібере алады. Қажет болса мұғалім оқушылардың компьютерлерінің пернетақтасын және мониторын, сонымен қатар, интернетке немесе белгілі қосымшаларға кіру қолайлылығын жеңіл бекітіп тастайды. Бұл бағдарлама сауалнамалар мен тестерді тез жасауды, жіберуді және тексеруді қамтамасыз етеді.

Интерактивті тақта SMART board мүмкіндіктен шектелген балалар үшін арналған. Ыңғайлы тірек тақтаны керекті деңгейге көтеруге және түсіруге қойылған, яғни, файл ашу үшін немесе оған жазу үшін қолыңның ұшын тигізсе болғаны. Сонымен бірге, бұл құрылғы балалардың жалпы талқылау барысында өзара өздігінен әрекет етуіне және бірігіп жұмыс жасауына көмектеседі. Балалар қарым-қатынас жасаудан қорқуды қояды. Интерактивті тақта оқушыларға дәстүрлі шектеуліктен тысқа шығуына көмектеседі. Интерактивті тақта бұл ауыр паталогиялық және дамуда қиындықтары бар балалармен жұмыс жасауда, психологиялық орталықтарда коррекциялық міндеттердің қажеттілігін, білім беру мәселесін шешуде тиімді құрал болып саналады. Microsoft компаниясының Sway бағдарламасы материалды көрнекі ұсынуда тиімді бағдарламалық жасақтамалар қатарына жатады.

Басты артықшылығы материалды ұсыну ыңғайлылығы, интернет желісін қолдайтын кез-келген құрылғыда қолжетімді, құрылған презентациямен әлеуметтік желілерде бөлісуге болады. «AR-Book» ЖШС оқу үрдісіне отандық мамандар әзірлеген AR технологиясын енгізу жобасын ұсынады. Бұл технология мобильді қосымша арқылы жүзеге асырылады. AR-Book мобильді қосымшасы AppStore және Play Market дүкендерінде тегін жүктеледі. Қосымшаның ең тиімді жағы

ұялы телефонға жүктелген соң, интернетсіз, оффлайн режимінде де жұмыс жасай алады (QR код қажет етпейді). «AR-Book» ЖШС ұсынған кітаптың кез келген тақырыбындағы суретіне камераны бағыттау арқылы анимациялық видеосын көруге мүмкіндік береді. Мұндай технологияны компания басқа да кез келген оқулықтар мен объектіге жасау мүмкіндігі бар.

Қосымшаның интерфейсі қазақ және орыс тілдерінде қол жетімді. Білім алушылар мен мұғалімдерге түсінікті, қолдануға ыңғайлы. Сонымен қатар, AR технологиясын оқу үрдісінде қолданудың келесі артықшылықтары бар:

- Видео-анимация арқылы оқушылардың тақырыпты игеру процесі жеңілдейді және оқуға қызығушылығы артады.

- Ата-аналар баламен сабақты қайталау барысында тақырыпты дұрыс түсінуге және оңай жеткізуге мүмкіндік береді.

- Қашықтықтан оқыту құралы ретінде пайдалануға болады.

- Интернетпен аз қамтылған аудандарда оқу құралын қолдануда еш қиындық туғызбайды.

Әдебиеттер

1. Караев Ж.А. Дидактические вопросы развития системы образования на основе stem-подхода / Ж.А. Караев, Г.Б. Бейсембаев, О.Б. Мазбаев // Білімді ел. – 2024. – № 1.

2. «Цифрлық Қазақстан» мемлекеттік бағдарламасын бекіту туралы. Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2017 жылғы 12 желтоқсандағы № 827 қаулысы.

3. Сыч В.В. Развитие системы образования и науки в условиях становления индустрии 4.01 / В.В. Сыч // Гуманитарий юга России. – 2020. – Том 9(43), № 3. – С. 92-98

4. Шваб К. Четвертая промышленная революция / К. Шваб. – М.: Эксмо, 2016. – С. 138.

5. Germany: Industrie 4.0. Режим доступа:

https://ec.europa.eu/growth/toolsdatabases/dem/monitor/sites/default/files/DTM_Industrie % 204.0

ҒТАХР: 23.01.41

С.Е. Баяхметова

Абай облысы «Жарқын жалпы орта білім беретін мектеп» КММ

МЕКТЕП АЯСЫНДА ҰЛТТЫҚ ҚҰНДЫЛЫҚТАРДЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУ МӘСЕЛЕСІ

Қазіргі таңда қоғамның барлық тәрбиелік күші бір-ақ нәрсеге бағытталуы тиіс, яғни, оқушыларда ішкі ой бостандығы, шығармашылық белсенділік болуы керек, жоғалтқан рухани-өнегелілік құндылықтарын қайта табуы керек, халық дәстүрін, ұлттық идеяны қадірлеп-қастерлеуі тиіс. Оқушылардың әлеуметтік құндылықтарын қалыптастыру саласында халықтық және еңбек дәстүрлерін сіңіру үдерісінде әртүрлі нұсқада қолданылатын жаңа ой, түсінік пайда болды. Педагогикалық жұмыстардың маңызды бағыттарының бірі оқушылардың тарихи дәстүрді сезінуін, ұлттық мәдениет үшін, халықтық өнер үшін жауапкершілікте болуын тәрбиелеп отыру.

Оқушылар бойында ұлттық құндылықтарды қалыптастырып, оны терең ұғынуы және меңгеруі отбасының, мектептің, ортаның тәрбиелік ықпалы сезімге әсер етуге бағытталса ғана жемісті болады. Бұл факторлардың оқушыларға ең тиімді әсері өз халқының дәстүрі, идеялары, өмірлік тәжірибесі кешенінің арқасында қамтамасыз етіледі. Бұл жөнінде орыс педагогы К.Д. Ушинский «Халықтық бастамаға негізделген, халық құрған тәрбие күші ешқандай басқа жүйеде болмайды. Бірақ, сонымен бірге тек халықтық тәрбие ғана халық дамуының тарихи үдерісінде тірі орган болып табылады», – деп жазады:

Кез-келген халықтың бай, жан-жақты тәжірибесі, оның ерен тәрбиелік әлеуеті ең алдымен ана тілінде жинақталады, ұлттық мәдениетінде, халық шығармашылығында, фольклорында, сәндік – қолданбалы өнерінде шоғырланады. Өкінішке орай ХХ-шы ғасырда көптеген жылдар бойы ауыл мектебінің тәрбиелік жұмысында халықтық тәрбие идеялары өте төмен деңгейде қолданылатын. Соның салдарынан ұлттық тарихымыз ұмытылып, халықтық тәрбие мүлде жоғалды, халықтың мәдени мұрасының сақталуы мен дамуына деген жауапкершілік сезілмеді.

Әр халықтың өз дәстүрі, әдет-ғұрпы, әлеуметтік құндылықтары, мінез-құлық нормалары мен қағидаларының жүйесі халықтың шығармашылығының, өнерінің, кәсібінің спецификалық формасына бекітіле отырып қалыптасады.

Қазақ халқының дәстүрінде жергілікті, ұлттық ерекшелігі де, жалпы адами қасиеттері мен материалдық-әлеуметтік, рухани өмірінің бағыттары да айқын көрініп тұрады.

Қазақ халқы үшін мысалы, туған жерге, отбасына, табиғатқа, жерге, еңбексүйгіштікке, адылдық пен ашықтық, айналасындағыларға шын пейілмен қарым-қатынаста болатын ерекше мінез белгілері бар, олардың ойлау қабілеті де ширақ, жылдам, ұстамды, қайырымды, өкінішке орай жасқаншақ та қасиеттері бар. Халықтың әні, ертегілері, ойындары, мақал-мәтелдері, қолданбалы-сәнді және тұрмыстық заттары арқылы әлеуметтік-мәдени тәжірибесі, өнегелі көзқарасы, мыңдаған жылдар бойы жинақталған тәлімдік қасиеттері сақталып оқушыларға беріледі, сөйтіп ұрпақтар арасында байланыс орнайды.

Тәрбиенің халықтық факторларында халықтың жады жинақталған, қазіргі біздің уақытымыздың қайсар күшіне қарсы тұра алатын әдемілікке, қайырымдылық пен зұлымдылыққа деген сол кездегі адамдардың түсінігі, үйлесімділіктің үстемдігіне деген сенімі қордаланған. Қазақтың мұндай мәдени-өнегелі игілігі оқушылардың мәдени қарым-қатынасын, өзара әрекетінің ортамен, отбасының нығаюына, еңбекке деген құштарлығын дамытуға деген маңызды құрал, әдіс болып табылады.

Ұлттық құндылықтардың әрбір халықтың өмірінде алатын орны өзгеше. Қазақтың салт-санасын жаңғырту еліміздің ішкі және сыртқы саясатын ұлттық сипатта жүргізуді талап етеді. Қазақи рухы биік ұлттық идеяның қалыптасуында ұлттық құндылықтардың маңызы зор. Ұлттық тәрбие туралы идея бүгінгі күн талабы мен өмірлік қажеттіліктен туындап отыр. Ұлттық сана-сезімі қалыптасқан, төл құндылықтар мен жалпы адамзаттық құндылықтарды өзара ұштастыра алатын толық кемелді, ұлтжанды тұлғаны тәрбиелеу – ұлттық идеяның негізгі бағыты. Ұлттық идея – қазақ халқы тудырған моральдық нормаларда және ұлттық құндылықтарда бекітілген патриоттық тәжірибені меңгеру, ұлттық этно-мәдени дәстүрлер мен әдет-ғұрыптарды тану, тарихты құрметтеу арқылы іске асырылады.

«Адам мен адамның бір-бірімен араласу, өзара қарым-қатынасында ғана адамның адамдығы өзі үшін де, өзгелер үшін де ашылады», – дейді философ М.М. Бахтин. Оның пікірінше, диалог тұлғаны қалыптастырудың құралы ғана емес, оның адамдық болмысын да көрсетеді. Тұлғаның белсенділігі, өзін-өзі дамытып отыруға ұмтылуы өзгелерден бөлек жағдайда емес, өзге адамдармен диалогтық қатынастарға түсу кезінде жүзеге асырылады. Бірлескен қарым-қатынас негізінде оқушы-оқушы, мұғалім-мұғалім, оқушы-мұғалім арасында өзара құрметтеу, мойындау, түсіне білу және сыйластық әрекеттері пайда болып, толеранттық пен мейірімділік көзқарастары қалыптасады.

Сонымен бірге сыни ойлау арқылы тұлға бойында рефлексиялық сапаларды қалыптастыру. Рефлексиялық сапа дегеніміз білім мен тәрбиені өзіндік сана арқылы қабылдап, тұлғаның рухани дамуы, ғылыми ақпараттарды игеруі болып табылады.

Оқушы бойында рефлексиялық сапалардың қалыптасуы білім беруді ізгілендірудің нәтижесі болып табылады. Оқушының өзін тану үшін және өмірлік проблемаларын шешудің бірден-бір тәсілі – рефлексиялық басқаруды жүргізе алуы. Ол үшін төмендегі басты ерекшеліктерді дағдыға айналдыруың маңызы зор:

- өз тәжірибесін пайдалана отырып, жаңа білім арқылы дүниеге өзіндік түсінік пен танымды қалыптастыру;
- өзге адамдардың ұсынатын идеяларына конструктивтік көзқараспен қарай алу;
- өзіне қарама-қарсы идеяларды жоққа шығаруға емес, түсінуге ұмтылу, одан өзі үшін нәтиже шығару;
- өз біліміндегі олқылықтарын көре білу және оны жоюдың жолдарын табу.

Рефлексиялық әрекеттер барысында оқытудың жолдары талданады, өзіндік шешім қабылдауға жағдай туғызылады. Сөйтіп, бала өзін-өзі дамыту, тәрбиелеу, өз әрекеттерін ұйымдастыру мүмкіндігін алады. Өз ерекшелігі мен деңгейін таниды.

Оқушылардың ұлттық құндылық қасиеттерін қалыптастыру негізінің бірден-бірі мектепшілік жүргізілетін тәрбиелік іс-шаралар. Адамның бойына жақсы адамгершілік

қасиеттерінің қалыптасуы, өнер-білімді игеруі – тәрбиеге, өскен ораға, үлгі-өнеге берер ұстазға байланысты.

Әдебиеттер

1. Сейдахметова Л.С. Қазақстан мектептерінде оқушыларды патриотизмге тәрбиелеудің дамуы (1970-2000) / Л.С. Сейдахметова. – Алматы, 2001. – Б. 25.
2. Бейсембаева А.А. Патриотическое воспитание старшекласников средствами казахского героического эпоса / А.А. Бейсембаева. – Алматы, 2004. – С. 28.
3. Узакбаева С. Искусство и школа (Музыкально-эстетическое воспитание школьников): Монография / С. Узакбаева. – Алматы, 2014. – С. 292.
4. Рысбекова Р.М. Қазақ халық музыкасы және патриоттық тәрбие: монография / Р.М. Рысбекова. – Талдықорған. –2015. – Б. 82.

ҒТАХР: 26.01.21

З.С. Берикболова

Абай облысы Үржар ауданы «Мақаншы орта мектеп-бақшасы» КММ
бастауыш сынып мұғалімі

БАСТАПҚЫ ДЕҢГЕЙДЕ БЕЙНЕФИЛЬМДЕР АРҚЫЛЫ ОҚУШЫЛАРДЫҢ СӨЙЛЕСІМ ДАҒДЫСЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

АКТ ны қолдану бастауыш сыныптарда аса өзекті болып саналады. Бастауыш сынып оқушыларында негізгі ойлау әрекеті – көрнекілік-образды. Сондықтан, оларды оқытуда көптеген сапалы иллюстрацияларды қолдануда АКТ-ның үлесі зор. Тақырып мазмұнын игеруде тек көру емес, сонымен бірге есту, іс-әрекет орындау, эмоция мен қиял да қосылады. Компьютерлік технологиялар- біздің келешегіміз. Ол баланың интеллектуалдық дамуына, ойлау процестерін арттыруға, ақпараттармен жұмыс істеу мүмкіншіліктеріне зор ықпал етеді. Бірақ, тек компьютерге жүгінуге, оны білім алудың жалғыз арнасына айналдыруға болмайды. Айналадағы қоршаған ортаны тануда кітап оқу, бақылау және ең маңыздысы жанды қарым-қатынас екенін ұмытпағанымыз жөн. АКТ сабақтың негізгі элементі емес, қосымша – көмекші элементі түрінде болуы тиіс. Төменгі сынып оқушыларының психологиялық ерекшеліктерін ескере отырып, АКТ-ны қолдану жұмысы нақты сабақтың қай бөлімінде, қалай қолданылатыны ойластырылған және уақыт мөлшері ескерілген болуы тиіс.

АКТ-ны қолдану арқылы өткізілетін сабақтарда баланың денсаулығын сақтауға аса назар аудару қажет. Сабақ жоспарына сергіту сәтін, динамикалық үзіліс, көзге арналған жаттығулар, денсаулық сақтау технологияларын міндетті түрде енгізу керек. Бастауыш сыныпта ақпартты коммуникативті технологиясын пайдаланудың тиімділігі әсіресе жаңартылған білім беру бағдарламасының негізінде сауат ашу пәнінде аудио тыңдалым, математика, дүниетану мен жаңадан енген жаратылыстану пәндері үшін қалыптастырушы бағалау тапсырмалары мен тест жұмыстарын орындау барысында оқушылар уақытын үнемдеуге өте тиімді. Көркем еңбек пәні сабақтарында оқушылардың жұмыс жасауына өте тиімді әртүрлі бейнедегі суреттерді, графиктік сызбаларды бояй отырып та басып бере алады және уақытты үнемдеуге мүмкіншілік береді. Оқушылардың сөйлесім дағдысын қалыптастыруда АКТ арқылы бейнефильмдерді көріп жүйелі жұмыс жүргізу өте тиімді. Тәжірибемізде бейнефильмді көруде төмендегідей әдістерді пайдаландық:

Ассоциация әдісі

Оқушылар көрген бейнефильмдегі тірек сөзді негізге ала отырып, ол көрсетілімге байланысты сөздерді сызба арқылы көрсетеді

«1001 мақал» әдісі

Сабақта көрген бейнематериалға байланысты мақал-мәтелдерді еске түсіреді.

«Дыбыссыз көру»:

– оқушылар бейнефильм кейіпкерлеріне назар аударады;

- үзінді не туралы, кейіпкелер не жайлы әңгімелесіп тұрғанын айтады;
- кейіпкерлердің эмоциясына мән береді;
- оқиғаға байланысты өздерінің әр түрлі пікірлерін айтады;

«Рөлдік ойын» әдісі

1. Фильмнен диалогы бар кадр дыбыссыз көрсетіледі, видео бойынша диалог құрады.
2. Барлық жұп өз нұсқасында сұхбат құрған соң, дауысын шығарып диалог екі немесе үш рет көрсетіледі.

3. Оқиға туралы хабардар болғаннан кейін оқушылар қажетті сөздерді қолдана отырып диалогты қайтадан құрады;

«Видеосыз тыңдау»:

- оқушылар көз алдына елестетеді:
- оқиғаның орны;
- кейіпкерлердің бет-әлпеті;
- кейіпкерлердің көңіл-күйі мен іс-әрекеті;
- оқушылар өз ойларын білдіреді;
- оқиға кейіпкерлерінің саны;
- оқиға кейіпкерлерінің көңіл-күйі.

«Дұрыс-бұрыс» әдісі

Фильм туралы жазылған мәтіндер таратылып беріледі. Мәтінде оқиға туралы бірнеше дұрыс емес сөйлем жазылған. Оқушылар сөйлемдерді оқып, дұрыс не бұрыс емесін анықтап айтып, өз ойларын дәлелдейді: «Егер де мен...», «Авторға хат»

Тыңдаушылардың өзіндік жұмыс белсенділігін арттыру үшін бейнефильмдерді көрсету арқылы шығарма, мазмұндама жаздыруды ұйымдастыруға болады. Оқушы оқиға желісін мазмұндай келіп: «Егер де мен автор болсам...» – деп, оқиға желісін қалай елестететіні туралы немесе өзінің бейнефильмнен алған әсері туралы жазып, ойымен бөліседі.

Нәтижесінде:

- оқушының қызығушылығы артады;
- танымдық қызметі қалыптасады;

- жүйелі сөйлеуге дағдыланады;
- алған білімдерін күнделікті қолдануға үйренеді.

«Белсенді әдіс» тәсілдері оқу мақсатына жетуге ықпал етеді. Белсенді оқыту барлық оқушыларға оқуға негізделген. Мен таңдаған «Түсіндіру және сипаттау», «Сұрақ қою және талқылау», «Зерделеу және зерттеу» әдістері барлық оқушыларды ынталандыруға бағытталған.

Саралау тәсілдері әрбір оқушыға оқу мақсаттарға жетуге ықпал етеді. Біз таңдаған «Тапсырма», «Диалог және қолдау көрсету» әдістері кейбір оқушыларға көмек беруді қажет етеді.

21 ғасыр дағдылары дамыту мақсатында интербелсенді әдістерді қолданудамыз. «Ойлан, тап», «Фишбоун», «Джигсо» әдістері оқушыларды ынтымақта, бірлесе жұмыс жасауға, білгенін жолдастарымен бөлісуге, тақырыпты ортаға салып талқылауға, түйінді ойды саралауға жетелейді.

Джером Брунердің спиралдық оқу бағдарламасы бойынша қысқа мерзімді жоспарда оқушыларға қарапайымнан күрделіге қарай тапсырмалар ұсыну керек.

Сабатқа барлық оқушылардың қатысып отырғандығына көз жеткізу үшін «Белсенді оқытудың» «Сұрақ қою және талқылау» тәсілін басшылыққа алудамыз. Себебі, берілген тапсырмаларды орындау барысында оқушылардың жауаптары әр түрлі болады. Білімді өмірмен ұштастырып, дәлелдемелер келтіріп сұрақтарға жауап береді, талқыға салады.

Саралаудың «Диалог және қолдау көрсету» тәсілдерін қолданамыз. Себебі, бұл әдісті қолдану барысында кейбір оқушыларға көмек қажет болады.

Оқушыларды қолдау және ішкі уәжін ояту мақсатында қалыптастырушы бағалаудың «Сықырлы сөздер», «Сөз ғажабы», «Сөз патшалығы» әдістерін ұтымды пайдаланудамыз.

Тапсырманы орындау барысында оқушылардың тыңдалым, айтылым, жазылым қарым-қатынас дағдылары қалыптасады және нәтижеге қол жеткізеді:

Оқушыларды байланыстыра сөйлеуге төселдіруде сабақ барысында сыныптағы психологиялық ахуалға ерекше мән береміз, нәтижесінде оқушыларымның өздерін сабақ барысында еркін ұстауын байқадық.

Сондықтан сыныпта ынтымақтастық атмосферасын қалыптастыру мақсатында: «Шаттық шеңбер» әдісін пайдаланамыз. Бір-біріне жақсы тілек айту кезінде олар өздерін еркін және сенімді ұстауды үйренді. Ал сабақ барысында олар бір-біріне құрметпен қарайды. Бірін-бірі тыңдауды үйренеді.

Үй тапсырмасын тиянақтауда не білетінін анықтау үшін «Үш сөйлем» әдісін пайдаланамыз. Осы әдіс арқылы ойын ашық, еркін түрде жеткізе алатындықтан өз тиімділігін көрсетті. Сабақ жоспарын құру кезінде сабақ мақсатына жету үшін «Не істеймін?», «Не істеу керек?» – деген сұрақтарға жауап іздейміз.

Осы сұрақтардың төңірегінде әр түрлі әдіс-тәсілдерді пайдаланамыз. Оқушыларды топқа бөлудің түрлі тәсілдерін қолдану арқылы оқушылардың қызығушылығын арттыруға болады. Топқа бөліп оқытудың бір артықшылығы үлгерімі орта, тұйық оқушылар топтың басқа мүшелерімен диалогқа түсе отырып, өздерінің білмейтіндіктерін үйрене отырып, көшбасшылық қасиеттері ашылады.

Әдебиеттер

1. Бектұров Ш.К. Қазақ тілі: Атамұра, 2018.
2. Ибрагимов Қ. Қазақ тілі әдістемесі: Шың-кітап, 2016.
3. Қазақ тіліне арналған дидактикалық тапсырмалар.
4. Жеткізген Ж. Қазақ тілі грамматикасы, Алматы: Кітап, 2007.
5. Сыздықова Р. Емле және тыныс белгілері.

МРНТИ: 14.25.09

Е.П. Дерябина, И.Б. Страшкова, Р.С. Танырбергенова, А.А. Сулейменова
КГУ «Средняя общеобразовательная школа № 12»
Республика Казахстан, г. Семей, e-mail: katerina7sk@mail.ru

ФОРМИРОВАНИЕ ФУНКЦИОНАЛЬНОЙ ГРАМОТНОСТИ У МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ НА УРОКАХ ЛИТЕРАТУРНОГО ЧТЕНИЯ

Формирование функциональной грамотности учащихся начальных классов является одной из ключевых задач современного образования. Литературное чтение, как одна из ключевых дисциплин начальной школы, играет значительную роль в этом процессе. Оно способствует развитию у обучающихся навыков, необходимых для успешной коммуникации, критического мышления и решения задач в различных жизненных сферах. Функциональная грамотность – это способность человека использовать знания и навыки в повседневной жизни для решения различных задач. На уроках литературного чтения можно успешно развивать не только навыки грамотного чтения, но и умение осмысливать текст, анализировать, делать выводы и применять полученные знания в повседневной жизни.

Основные аспекты функциональной грамотности:

1. Чтение с пониманием. Одной из важнейших задач является обучение не просто технике чтения, но и осознанию содержания прочитанного. Чтение с пониманием формирует способность анализировать текст, выделять главные идеи и делать выводы на основе прочитанного. Это один из базовых компонентов функциональной грамотности, который в дальнейшем помогает учащимся работать с информацией, критически ее оценивать и применять на практике.

2. Развитие речевых навыков. Важно учить не только читать, но и пересказывать прочитанное, высказывать свое мнение, участвовать в обсуждении. Это развивает коммуникативные навыки, которые важны для жизни в обществе. Умение выразить свои мысли и донести их до собеседника – неотъемлемая часть функциональной грамотности.

3. Формирование критического мышления. При анализе текста у обучающихся развивается способность задавать вопросы, искать ответы и оценивать полученную информацию. Это помогает ученикам не только в учебной деятельности, но и в реальной жизни, где критическое мышление позволяет решать различные жизненные задачи.

4. Работа с различными типами текстов. На уроках литературного чтения ученики знакомятся с разными типами текстов – художественными, научно-популярными, информационными. Это расширяет кругозор и учит ориентироваться в многообразии информации, что крайне важно для успешной адаптации в современном мире.

Для успешного формирования функциональной грамотности на уроках литературного чтения учителю необходимо применять разнообразные методы и приемы, направленные на развитие аналитического мышления, понимания текста и способности к его интерпретации. Рассмотрим некоторые из эффективных методов:

Чтение с остановками. Этот метод предполагает, что учитель прерывает чтение текста на определенных моментах и задает ученикам вопросы, направленные на осмысление прочитанного. Вопросы могут быть различными: о смысле отдельных фраз, прогнозировании дальнейшего развития событий или оценке поведения героев. Такой подход помогает глубже вникать в текст, развивает их умение анализировать и делать выводы. Пример задания: после чтения отрывка из произведения можно задать вопросы: «Как вы думаете, что произойдет дальше?», «Почему герой поступил именно так?», «Что бы вы сделали на его месте?». Такие вопросы способствуют развитию критического мышления и помогают учащимся лучше понимать текст.

Обсуждение и анализ текста. После прочтения текста важно организовать обсуждение, где ученики смогут высказать свое мнение о прочитанном. Педагог может направлять беседу, задавая вопросы, которые помогут учащимся лучше понять текст и его подтекст. Например, можно обсудить характеры героев, их мотивацию. Важно учить задавать вопросы низкого и высокого порядка (тонкие и толстые вопросы). Эффективный метод обучения – организация диалогов и дискуссий. Учащиеся обсуждают прочитанные тексты в парах или группах, делятся своими мнениями и аргументируют свою точку зрения.

Пересказ и интерпретация. Пересказ помогает закрепить прочитанное и развить умение выражать свои мысли. Однако важно, чтобы это был не просто механический пересказ сюжета, а осознанное воспроизведение, включающее личные выводы и оценочные суждения. Это может быть пересказ с элементами интерпретации: что именно запомнилось, что показалось наиболее важным, как ученик понимает поступки героев. Учитель может предложить ученикам представить себя на месте героев, придумать альтернативные окончания или продолжения истории, что развивает способность к творческому мышлению и критическому осмыслению текста.

Работа с иллюстрациями, визуальными и графическими материалами. Важным элементом работы с текстом может стать анализ иллюстраций к прочитанному произведению. Учащиеся могут рассматривать изображения героев, событий и обсуждать, насколько они соответствуют их представлениям о прочитанном. Такой подход помогает развивать визуальную грамотность, которая также является частью функциональной грамотности. Кроме того, учитель может предлагать ученикам самостоятельно выполнить иллюстрации к тексту, что способствует более глубокому осмыслению и закреплению содержания произведения.

Создание собственных текстов. Важным этапом формирования функциональной грамотности является не только восприятие текста, но и создание собственных произведений. Учитель может предлагать ученикам сочинять небольшие рассказы, сказки, стихи на основе прочитанного. Это развивает творческое и креативное мышление, помогает ученикам лучше понять структуру текста и осознать, как слова могут передавать смысл.

Проектная и исследовательская деятельность на уроках. Учащиеся работают над проектами, связанными с литературными произведениями. Это может быть создание иллюстраций, написание продолжения истории или исследование биографии автора.

Работа с информацией. Учащиеся подбирают дополнительную информацию о писателе или историческом контексте произведения, используя библиотечные и интернет-ресурсы, создают информационные плакаты или буклеты, которые помогают им систематизировать информацию.

В современных условиях цифровизация образования открывает новые возможности для формирования функциональной грамотности. На уроках литературного чтения можно использовать

различные цифровые инструменты, которые помогут сделать процесс обучения более интересным и эффективным.

Интерактивные платформы и приложения позволяют создавать задания, которые стимулируют учеников к активному участию в процессе обучения. Например, ученики могут решать головоломки по сюжету прочитанного произведения, создавать кроссворды, работать с интерактивными картами событий.

Использование видео и аудиоматериалов помогает разнообразить уроки литературного чтения. Это могут быть экранизации произведений, интервью с авторами, а также аудиокниги, которые позволяют ученикам лучше воспринимать текст на слух и развивать навыки аудирования.

Ученики могут создавать цифровые проекты по литературным произведениям: слайд-шоу, презентации, видеоролики. Это не только развивает их технические навыки, но и способствует более глубокому осмыслению текста и его смыслов.

Учитель играет ключевую роль в процессе формирования функциональной грамотности у младших школьников. Он не только передает знания, но и направляет учеников, помогая им развивать аналитическое и критическое мышление. Важно, чтобы учитель создавал условия для активного участия каждого ученика в процессе обучения, поощрял обсуждения, задавал вопросы, стимулирующие к размышлению. Кроме того, учитель должен учитывать индивидуальные особенности каждого ученика, адаптировать задания под их уровень и интересы, чтобы каждый мог почувствовать успех и развивать свои навыки.

Формирование функциональной грамотности у младших школьников на уроках литературного чтения требует систематического подхода и использования разнообразных методов и приемов. Важно, чтобы процесс обучения был интересным и увлекательным, что поможет учащимся не только овладеть необходимыми навыками, но и развить любовь к чтению и познанию.

Литература

1. Круглова Т.А. Литературное чтение: итоговая аттестация за курс начальной школы / Т.А. Круглова. – М.: Издательство «Экзамен», 2013.
2. Мишакина Т.Л. Формирование навыков смыслового чтения / Т.Л. Мишакина. – М.: Издательство «Просвещение», 2023.

ФТАХР: 16.01.07

Ж.М. Домбаева

КГУ «Средняя школа-сад имени Турагула Коныра»
отдела образования Урджарского района управления образования области Абай
учитель русского языка и литературы

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ГРАФИЧЕСКИХ МЕТОДОВ НА УРОКАХ РУССКОГО ЯЗЫКА И ЛИТЕРАТУРЫ

Первоначально содержание связного речевого сообщения предстает во внутренней речи в виде системы чувственных образов, которые в дальнейшем оформляются языковыми знаками. Помимо этого, принципиально важным является положение о том, что систему предметно-смысловых отношений можно представить в виде наглядного графического плана, который будет отражать правила построения целого рассказа, а сам процесс выстраивания графического плана можно рассматривать как модель превращения определенного замысла в линейную последовательность предложений. Графический план в этом случае будет являться аналогом внутренней смысловой программы связного сообщения. Для того чтобы рассказ получился, необходимо, чтобы внутренний план обладал смысловой цельностью. Цельность, в свою очередь, вытекает из замысла.

В структуре технологии «**Использование графических методов на уроках русского языка и литературы для развития связной письменной речи школьников**» письменный текст возникает, зарождается в представлении у ребенка как некий *образ, картинка*. Далее происходит

превращение личностного смысла в общепонятное значение. В этой технологии графическая деятельность учащихся сама по себе является мощной мотивацией, так как каждому ученику дается возможность самому проецировать внутренний мир, реальность и по-своему интерпретировать ее.

Актуальность выбранной педагогической проблемы заключается в следующем: за сравнительно недолгую историю графических методов разработано много приемов, вошедших в число классических, но при всем разнообразии методов, в целом получивших название графических, на наш взгляд, недостаточно раскрыты их возможности, их влияние на письменную деятельность учащихся.

Научными исследованиями установлено, что письмо задействует оба полушария мозга. Использование графических заданий активизирует работу правополушарных каналов, влияющих на развитие ассоциативного мышления, воображения, дает возможность обучающимся овладеть пространством листа и текста, оперировать готовыми предложениями, целостными текстами.

Технология использования графических методов включает в себя несколько *стадий*.

Первая стадия – «кляксография», «хаотичное рисование», «рисунок-орнамент», «комбинированное рисование». Графические методы оказываются средством, побуждающим школьника овладеть письменной речью как таковой.

«Клякса» – средство визуального воздействия на ученика. Клякса-иллюстрация является ведущим фактором в формировании образа или целой сюжетной цепи собственного высказывания. Ученику предлагается поставить акварельную кляксу в любой части листа, потом необходимо свернуть лист по центру и через несколько секунд развернуть. На листе «что-то» выходит, объективируется, создается.

«Хаотичное рисование» – спонтанное рисование (метод М. Гиппиус), которое представляет графическое выражение чувств. Учащимся предлагается рисование с закрытыми глазами в течение 1-3 минут. Когда ребята открывают глаза, часто полученный рисунок вызывает удивление. Благодаря этому возникает внутренний диалог: сознание ищет название тому, что получилось.

«Рисунок-орнамент» – в течение 15-20 минут школьники создают свободный рисунок из вырезанных ими из цветной бумаги геометрических фигур. Выбор фигур определяется содержанием внутреннего мира ребенка. Сочетание фигур предусматривает развитие логического мышления, а сам акт формирования собственной мысли и удержания некоторых образов в процессе орнаментного рисования требует от учащихся высокой организации и концентрации всей совокупности психических функций.

«Комбинированное рисование» – цепь событий, рассказ, развернутый в ряде фигур (клякс, штрихов, линий, орнамента). Это более сложный этап, так как учащиеся пытаются открыть законы перспективы или овладеть пространством листа и текста (заданной темы) практически без консультации учителя.

В результате использования данной технологии отмечается позитивная динамика, которая заключается в:

- повышении уровня сформированности коммуникативной компетенции обучающихся;
- повышении интереса к урокам русского языка и литературы;
- развитию умения анализировать, интерпретировать и создавать тексты различных стилей и жанров;
- активизации творческой деятельности школьников – желание участвовать в различных творческих конкурсах;
- повышении мотивации к написанию сочинений;
- Повышении качества созданных учащимися работ (увеличивается объем написанного, сочинения отличаются образностью, эмоциональностью, экспрессивностью, глубокое понимание проблем, затронутых авторами художественных произведений, оригинальность восприятия, понимания, интерпретации художественного текста).

Таким образом, мы приходим к выводу, что использование графических методов на уроках словесности дает возможность формировать как предметные, метапредметные так и общепредметные компетенции, включать в работу каждого ученика, организовывать индивидуальную, групповую, коллективную деятельность по отбору учебного материала,

формулированию проблемы, подбору аргументов, корректировке выступлений, дает возможность расширить представление о художественном произведении, формировать читательский интерес к классическим произведениям, развивать аналитические и творческие способности.

Литература

1. Жинкин Н.И. Механизмы речи / Н.И. Жинкин. – М., 1958.
2. Лурия А.Р. Язык и сознание / А.Р. Лурия. – М., 1979.
3. Осипенкова С.А. Технология использования графических методов для развития письменной речи / С.А. Осипенкова // Актуальные проблемы обучения. – Новосибирск, 2003.

МРНТИ: 14.25.09

Е.А. Дьякова

КГУ «Средняя общеобразовательная школа № 41» города Семей
Республика Казахстан, г.Семей, e-mail: diakova71@mail.ru

ПРИЕМЫ ИННОВАЦИОННОГО ОБУЧЕНИЯ НА УРОКАХ РУССКОГО ЯЗЫКА И ЛИТЕРАТУРЫ

Технологии будущего применяются в обучении уже сегодня. Виртуальная реальность, геймификация и искусственный интеллект – совсем недавно это казалось маловероятным, а сегодня успешно внедряется в образовательный процесс. Современные инновационные технологии делают обучение эффективнее и увлекательнее, способствуют формированию функциональной грамотности в образовательном процессе.

Преимущества приемов инновационного обучения: мотивируют учащихся исследовать и открывать новые реалии и инструменты для расширения своего кругозора, позволяют учащимся учиться в удобном для них режиме и искать новые способы решения задач и проблем, а не заучивать готовые ответы в учебниках. Усвоение информации теперь может быть более доступным, а точность и краткость помогает учащимся быстрее освоить материал, развивается творческий потенциал [1]. Приемы инновационного обучения повышают самооценку учащихся, ученики могут понять, что они узнали и чего им не хватает. Все больше внимания уделяется «живым классам», в которых голос учителя или молчание отходит на второй план, а голос ученика выходит на первый план, учащиеся говорят, обсуждают, взаимодействуют. При использовании приемов инновационного обучения все участники образовательного процесса чувствуют свою вовлеченность [2]. Интерактивные уроки на онлайн-платформах **помогают учащимся** высказываться и выражать свою точку зрения. Поднимают настроение всему классу и повышают активность «Живые викторины», «Вращающиеся колеса», «Облака слов», «ВопОт» и другие. Учащиеся могут вводить или выбирать ответы анонимно, вместо того, чтобы поднимать руки. Это позволяет им более уверенно принимать участие, выражать свое мнение и больше не беспокоиться о том, что они «неправы». В программе онлайн-презентаций с использованием искусственного интеллекта AhaSlides есть все эти функции для учителя и учеников: вопросы викторины, тесты, игры, мозговые штурмы и многое другое.

Использование технологий виртуальной реальности открывает для учеников совершенно новый мир непосредственно в своем классе. Как в 3D-кинотеатре, ученики могут погружаться в разные пространства и взаимодействовать с «реальными» объектами. Так, при изучении раздела 4 «Космос» по русскому языку в 8 классе ученики могут выйти в открытый космос, чтобы исследовать Млечный Путь, или открыть для себя другую страну, изучая раздел 1 «Путешествия и достопримечательности» в 6 классе. Чтобы лучше узнать античную мифологию на уроках русской литературы, можно наблюдать за полетом Дедала и Икара или быть очевидцем подвигов Геракла. Это примеры электронного обучения, которые помогут учителю снизить нагрузку и более эффективно обучать своих учеников, помогут в управлении группами, при оценивании, адаптивном и смешанном обучении. Приемы инновационного обучения учат детей думать, за считанные

секунды подбирать необходимый шаблон или алгоритм для выполнения задачи, использовать процесс дизайн-мышления, похожий на известную нам стратегию «Шесть шляп» [3, 393-394].

Рекомендуется при работе с онлайн-платформами руководствоваться основными положениями, состоящими из 5 основных этапов:

1. Сочувствовать. Развивайте эмпатию и выясняйте потребности в решениях;
2. Определять. Определите проблемы и возможности их решения;
3. Идея. Думайте и генерируйте новые творческие идеи;
4. Прототип. Составьте проект или образец решения для дальнейшего изучения идей;
5. Тест. Тестируйте решения, оценивайте и собирайте отзывы.

Примерные задания:

1. Снимите документальный фильм о социальной проблеме в вашем сообществе.
2. Спланируйте школьную вечеринку или мероприятие.
3. Создайте и управляйте учетной записью в социальной сети для определенной цели.
4. Проиллюстрируйте и проанализируйте причинно – следственную связь решения социальной проблемы (перенаселения и нехватки жилья в больших городах).
5. Помогите местным модным брендам стать нейтральными [4].

Примеры приемов обучения, основанных на запросах в 9 классе при изучении раздела 1 «Конфликты и миротворчество» по русскому языку:

1. Найдите решения от загрязнения воздуха/воды/шума/света на вашей с соседями общей территории.
2. Вырастите растение (самый простой из них – маш) и найдите лучшие условия для выращивания.
3. Изучите/подтвердите предоставленный ответ на вопрос (например, политику/правило, уже применяемое в вашей школе для предотвращения издевательств).

Jigsaw (головоломка, пазл) – это обычная игра, в которую каждый из нас играл хотя бы раз в жизни. Разделите учащихся на небольшие группы, дайте каждой группе подтему или подкатегорию основной темы, поручите им изучить данные и развить свои идеи, каждая группа делится своими выводами, чтобы сформировать общую картину, представляющую собой все знания по теме, которые ученикам необходимо запомнить, организуйте сеанс обратной связи, чтобы ваши ученики могли оценить и прокомментировать работу других групп [5]. Если в вашем классе достаточно опыта командной работы, разбейте тему на более мелкие фрагменты информации. Таким образом, вы можете поручить ученику каждую часть и позволить ему работать индивидуально, прежде чем рассказывать одноклассникам о том, что они нашли. Рассмотрим прием «Мозаика». Задание для урока русского языка в 7 классе по разделу 1 «Климат и изменение климата»: группам нужно найти набор прилагательных к понятию «Погода», чтобы рассказать о временах года, словосочетания, описывающие хорошую/плохую погоду или то, как погода улучшается, а также найти предложения о погоде в художественной литературе. Задание при изучении раздела 5 «Выдающиеся личности народа Казахстана» в 6 классе на уроке русского языка: выберите общественного деятеля, ученого или писателя и найдите дополнительную информацию об этом человеке. Например, учащиеся могут исследовать личность Султана Бейбарса, чтобы раскрыть основную информацию о нем, примечательные события его детства и средних лет и его наследие. Примеры заданий-проектов в инновационном обучении, сгруппированных по различным областям интересов, соответствующие темам разделов учебного материала по русскому языку и литературе:

№п/п	Тема проекта	Раздел	Класс	Предмет
1.	Построить метеостанцию	Раздел 7 «Жара и холод: экстремальная погода»	6 класс	русский язык
2.	Спроектировать и построить устойчивое энергетическое решение	Раздел 8 «Казахстан в будущем: изобретения и энергия»	6 класс	русский язык
3.	Провести исследование влияния социальных сетей на конкретную группу	Раздел 5 «Молодежная культура: Интернет и социальные сети»	7 класс	русский язык
4.	Организовать проект общественных работ для удовлетворения местных потребностей	Раздел 6 «Социальная защита населения»	7 класс	русский язык

5.	Сочинить музыкальное произведение, отражающее социальную проблему	Раздел 7 «Музыка в современном обществе»	8 класс	русский язык
6.	Запрограммируйте робота на выполнение задачи	Раздел 8 «Научные открытия и технологии»	8 класс	русский язык
7.	Создайте произведение паблик-арта, которое взаимодействует с окружающей средой	Раздел 8 «Мечты и реальность»	8 класс	русская литература
8.	Исследования и презентации этических последствий новых технологий	Раздел 3 «Наука и этика: киборги и клоны»	10 класс ОГН	русский язык
9.	Напишите и поставьте пьесу или короткометражный фильм, раскрывающий сложную тему	Раздел 3 «Театр в современном мире»	11 класс ОГН	русский язык
10.	Исследование и представление исторической личности или события с новой точки зрения	Раздел 8 «Историческое наследие и память»	11 класс ОГН	русский язык
11.	Провести имитацию судебного процесса или дебаты по спорному вопросу	Раздел 8 «Тема нравственного выбора»	11 класс ОГН	русская литература

Эти инновационные идеи на уроках русского языка и литературы пробудят творческий потенциал учеников и будут способствовать формированию функциональной грамотности в образовательном процессе. Путь обучения каждого учащегося может быть разным, но конечная цель остается той же: приобрести знания, которые подготовят ученика к его будущей жизни.

Литература

1. Антропова И.А. Инновационные образовательные технологии / И.А. Антропова // Инновационная деятельность педагога, Москва, 10 сентября 2020 года. – Москва-Берлин: Директ-Медиа, 2020. – С. 17-29.
2. Блэк П. Оценивание и обучение в классе, оценивание в образовании: принципы, политика и практика / П. Блэк, Д. Уильям, 2017. – С. 200.
3. Николина В.В. Формирование новой функциональной позиции педагога в процессе социально-педагогического дизайн-проектирования / В.В. Николина, О.Е. Фефелова // Современные наукоемкие технологии. – 2016. – № 6-2. – С. 390-395.
4. <https://ahaslides.com/ru/blog/15-innovative-teaching-methods/>
5. Жумабекова Н.Ж. Инновационные технологии во время обучения в профессиональном образовании / Н.Ж. Жумабекова // Вестник КГЮА. – 2022. – № 1. – С. 123-126.

ҒТАХР: 23.07.15

Б.Т. Дюсекина

Абай облысы білім басқармасының Семей қаласы білім бөлімінің
«№ 6 гимназиясы» КММ бастауыш сынып мұғалімі

«ӘДЕБИЕТТІК ОҚУ» ПӘНІ АРҚЫЛЫ БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫН СЫН ТҮРҒЫСЫНАН ОЙЛАУҒА ҮЙРЕТУ

Жаңа технологияларды оқыту үрдісінде қолданудың негізгі ерекшелігі ол оқытушылар мен оқушыларға өз бетімен және бірлесіп шығармашылық жұмыс жасауға көп мүмкіндік береді және оны педагогикалық мақсатта пайдалану оқушылардың зердесіне, сезіміне, көзқарасына әсер ете отырып, оның интеллектуалдық мүмкіншіліктерін арттыруға көмектеседі. Сондықтан мен әдебиеттік оқу пәнін оқытуда жаңа технология әдістерінің бірі сын тұрғыдан ойлау педагогикалық технологиясының элементтерін таңдап алдым. «Сын тұрғыдан ойлау» бұл американдық көптеген ғалымдардың алдыңғы қатарлы идеялары негізінде құрылған жоба.

Педагогикалық технология оқушылардың жеке басын дамыту мен білім беру мақсатына жету жолындағы педагогикалық қызметтің, іс-әрекеттің жүйелі дамып отыратын жобасы ретінде оқушы белсенділігін арттыруды көздейді. Ал, оқушы белсенділігінің артуы оны шығармашылыққа

жетелейді. *Шығармашылық* дегеніміз – адамның өмір шындығында өзін-өзі тануға, жаңалық ашуға, жаңа тәсілдер табуға ұмтылуы, ізденуі. Шығармашылық қабілет әр баланың табиғатында болуы мүмкін. Біздің міндетіміз – оқушыға оның бойында жасырынып жатқан мүмкіндіктерін ашып көрсету.

Өз тәжірибемде бастауыш сынып оқушыларының шығармашылық қабілеттерін, сабақта және сабақтан тыс уақытта дамытуда СТО жобасының көптеген элементтерін қолданамын:

- Тақырыпты мазмұнына қарай жинақтау, арнаулы бір тақырыпқа пікірталас тудыру / ой қозғау, «инсерт» кестесі /;

- Берілген тапсырманы түрлендіру бағыттағы жұмыс / эссе, шығарма, сауаттылықты ашатын хаттар т.б стратегиялар/;

- әңгіменің ұқсастығын салыстыру, бөліктерге бөлу, ат қойғызу, мәтіндегі ұқсастық пен айырмашылықтарды табуға/Венн диаграммасы, аялдамамен оқу стратегиясы/

- Қиялдау арқылы сурет салғызу / сурет салу стратегиясы/

- Кейіпкерге мінездеме беру өз ойын жазғызу / авторға, кейіпкерге хат жазу стратегиясы /

- Шығармада екі кейіпкердің қарама – қарсы элементтерін сипаттау / қарама-қайшы элементтер стратегиясы /

- Өлең шумақтарын құрастыру / 5 жолды өлең стратегиясы /

1. Есте сақтау оқу үдерісіне қажетті маңызды ойлау әрекеті болғанымен, сыни ойлауға жатпайды.

2. Берілген тапсырманы қарастыра отырып, оның құпиясы мен қисынын, заңдылығын түсіну сыни емес, логикалық ойлауға жатады. Сыни ойлау алынған идеяларды тексеру, пайымдау, бағалау мен қолдану кезінде пайда болады.

3. Инсайт (кенет шешімін табу), тапқырлық таныту, көптеген нұсқаларын іздеп табу шығармашылық ойлауға жатады.

Сын тұрғысынан ойлау алгоритмі:

Танымдық қызметтің мақсаты не? Мақсат бір нұсқаны таңдау, нұсқа болмағанда шешім табу, ақпаратты өңдеу, дәлелдердің сенімділігін бағалау, т.б. болуы мүмкін.

Не белгілі? Бұл – сыни ойлаудың бастапқы нүктесі. Бұл кезеңде жетіспейтін ақпараттық табу жүзеге асырылады.

Не жасау керек? Бұл кезеңде бұрынғы қалыптасқан ойлау икемділіктерін пайдалана отырып, мақсатқа жету жолы айқындалады. Бұл кезең – сыни ойлаудың қозғаушы күші.

Қойылған мақсатқа қол жетті ме? Берілген тапсырмаларды орындау нақтылығы табысқа жетудің шешуші факторы болып табылады.

Қысқаша: 1. Мақсат не? 2. Не белгілі? 3. Не жасау керек? 4. Мақсатқа қол жетті ме?

Сыни ойлауды дамытудың ұлттық кеңесі сыни ойлаудың басқаша анықтамасын ұсынады: «Сыни ойлау – бақылау, байқау, рефлексия, пайымдау немесе әңгімелесу арқылы алынған ақпаратты ой елегінен өткізу, қолдану, талдау, жалпылау немесе бағалау бойынша белсенді іс-әрекетке бағытталған зияттылық тұрғысынан ұйымдастырылған үдеріс. Сыни тұрғыдан ойлауға үйретуді дамытудың мақсаты – оқушыларға кез келген мазмұны сыни тұрғыдан қарап, екі ұйғарым бір пікірдің біреуін таңдауға саналы шешім қабылдауға үйрету.

Сыни тұрғыдан ойлау жобасында топпен жұмыс жасау қарастырылатын болғандықтан, онда коммуникативтік күзиреттілікті қалыптастырудың шешімін де табуға болады. Топта жұмыс істеу барысында балалар бір-бірімен қарым-қатынас орнатуға үйренеді. Оқушылар өткен сабақтарда топта жұмыс істегендіктен топта жұмыс істеу ережелерін біледі. Топтарға алдын ала әзірленген бағалау парақтарын таратып беріледі. Бағалау парағында әрбір тапсырма бағаланатындығы көрсетілген. Оқушылар өз топ басшыларын сайлайды, сол топ басшысы бүкіл топ мүшелерін осы бағалау парақтарында бағалауға тиіс болады. Сабақтың мазмұнын ашу мақсатында оқулықтан тыс үш топқа сыни ойлауға дағдылантайтын арнайы сұрақтар беріледі. Оқушылардың іс-әрекеті тақырып бойынша ой қозғайды, ұжыммен жұмыс жасайды, өздерінің жұмыстарын тиімді жолмен қарсылас топтарға таныстырады. Оқушылар мәтіннің мазмұнымен өздері танысады. Және топ ішінде сұрақтарға сын тұрғысынан ойлау арқылы әр түрлі нұсқада жауаптар ұсынып талқылау жүргізеді. Сабақ барысында оқушылар өз пікірлерін, ойларын қорытып, плакатқа сурет, жазба түрінде түсірді. Жұмыс істеу барысында оқушылар белсенді болды, әрқайсысы ойларын айтып

жатқандары көрінді. Сонымен қатар теориялық алған білімдерін практика жүзінде еркін көрсетіп отырды. Постер жасап болған соң, топтардың басшылары жұмыстарын қорғады. Сабақтарда балаларға ерік беріп, өздеріне басшы таңдауға мүмкіндік беріп отырдым. Бағалаудың критерийіне сай оқушылар сол жұмыстарын ауызша қағазға қарамай қорғау болды. Топ басшылары үлгерімі жақсы оқушылар болғандықтан, постер қорғауда аса қатты қиындық болған жоқ. Осы уақытқа дейін өткізген сабақтарда СТО жобасының элементтерін пайдаландым, солардан үлгілер: Блум таксономиясы Ыбырай Алтынсарин «Дүниеде жамандық неден?» Алынған ақпаратты еске түсіру, тану. *Әңгіме не туралы? Не болды? Қашан, қалай болды?* Түсіну. Алынған ақпаратқа жаңа түр беру, оқиғалар, идеялар, деректер, құндылықтар арасындағы байланысты анықтау және ойды түсіндіру. *Әңгіменің ең қызықты жері қайсы? Неге қызық?* Қолдану. Ақпаратты оқиғалы мәтінде немесе мәтіннен тыс проблеманы шешу құралы ретінде қолдану. *Сен атайдың орнында болсаң не дер едің?* Талдау. Мәтіндегі “жалпы” оқиғадан “жалқының” бөлінуі, жеке оқиғалардың пайда болуын қарастыру. *Кейіпкерге тән қасиеттерді ата. Сенің ойыңша ол қандай адам?* Топтау. Алынған ақпаратқа толық логикалық қорытынды жасау. *Оқиганың себебі мен салдарының байланысын анықта.* Бағалау. Ақпаратты жүйелеу немесе балама шешім ұсыну. «Екі түрлі түсініктеме күнделігі»

Қ. Жұмағалиев «Туған өлкем» өлеңі

«Жап-жасыл ну да баршылық», т.б.

Ақынның Отанына, еліне деген ыстық ықыласын танытатын сөздерін ұғып, үйрендім.

Т. Өтетілеуұлы «Балмұздақ»

Жексенбі күні... Алмас: – Ағай! Ағай! Тоқтаңыз! – деп әлі ұзай қоймаған әлгі кісіні қуа жөнелді...

– Не болды?-деді бұларды таңдана күтіп алған бейтаныс ағай.

– Ағай, сіз ақшаңызды түсіріп алдыңыз, міне, – деп Алмас қолындағы көк қағазды ұсынды.

Бұл әңгімеде Алмас өте қарапайым, қайырымды екені көрінеді. Меніңше, ол өз басын ғана емес, өзгені де ойлайтын адамгершілік иесі. Марал мен Жанарда өзгеге көмек бергенді жақсы көретін, ешкімнің ала жібін аттамайтын балалар.

«Ұрлық түбі – қорлық».

«Жақсы – ай мен күндей, әлемге бірдей».

Балалар «рақмет» десіп алып жатыр. Кезек Мирасқа келді. Ол:

– Мен жемеймін, – деп теріс айналды.

– Неге? Қой, ал! – деп бәйек болды ағай.

– Жоқ, жоқ...– Мирас қашқандай болып, кетіп қалды.

Шынында, осы әңгімені оқып отырғанда Мирастың ісіне қатты таң қалдым. Меніңше, Мирас істеген ісіне қатты ұялып, сол үшін балмұздақты алмай қойды.

Бетінен оты шығу.

Сатылай кешенді талдау:

Т. Айбергенов «Аппақ қыс» өлеңі

1-топ. Сауал-тапсырманы орындау арқылы көркем тіліне талдау жасау:

- 1) Өлеңде қандай мезгілдер суреттелген?
- 2) Қыстың әсемдігін көрсететін сөз тіркестері.
- 3) Аяқ іздерінің белгісін сипаттайтын сөздер.
- 4) Аяқ астындағы әлем туралы сөздер.
- 5) Өлеңде кездесетін жер атаулары.
- 6) Жан-жануарлар атаулары бар ма?

2-топ. Өлеңге поэтикалық сатылай кешенді талдау жасау:

– Авторы:

– Тақырыбы:

– Жанр түрі:

– Идеясы:

– Шумақ:

– Тармақ:

– Бунақ:

- Буын саны:
  - Ұйқас түрі:
  - Өлеңнің негізгі түйіні, тәрбиелік мәні
- Келесі сабақтың тақырыбы: М. Әуезов «Көксерек»*

1-топ: «5 жолды өлең» стратегиясы

1. Көксерек
2. Ашқарақ, азулы
3. Ұрлайды, ызаланады, ұлиды
4. Көксерек-кұла түздің тағысы
5. Көкжал

2-топ: «Топтастыру» стратегиясы. Асыранды бөлтірік, оның мінезі.

3-топ: «Семантикалық карта» стратегиясы

Әңгімеден үзінді-

Кәпір, қырыс, тағы емес пе! Кеудесін бермейді, жасымайды! Ұры. Асырасаң да мал болмайды. Тұқымы жау емес пе! Бауырын көтеріп, тырбанып жүруге айналды. Семіріп жонданғандай да болды. Бірақ үлкейісі даладағыдай емес, бәсеңдеу. Үлкен қара ала төбет. Алдыңғы жағы арыстан бейнесіне ұқсайды. Көксерек

4 – топ: «Венн» диаграммасы

Сонымен қатар әр бөлімді аяқтағаннан соң рефераттар және эссе жазу, өлең құрастыру, альбом және газет шығаруға тапсырмалар беріп отырамын. Мысалы: «*Кәусар бұлақ*» атты бөлімді аяқтағаннан кейін оқушыларға өзінің туған жері туралы эссе жазу, өлең құрастыру беріледі.

Әдебиеттер

1. Мерсеитова С.С. Сыртқы әлем: күнделіктіні академиялықта қолдану», Алматы.
2. Мерсеитова С.С. Азаматтықты дамыту: патриотизм, мораль және білім беру миссиясы». – Алматы баспасы.
3. Мерсеитова С.С. Становление и развитие философии учителя: гуманистическая парадигма. – Алматы баспасы
4. Журнал: Бастауыш сыныпта оқыту (барлық пәндер бойынша), № 3. – 2011.
5. Мұғалімге арналған нұсқаулық, Екінші (негізгі деңгей), үшінші басылым.
6. Оразалина А. Сабақта СТО технологиясын қолдану.
7. Блум Б. Блум таксономиясы, 1956.

МРНТИ: 14.35.07

Т.М. Демежанов

Университет имени Шакарима города Семей
Республика Казахстан, г. Семей, e-mail: toleubek@yandex.ru

ФОРМИРОВАНИЕ ЧИТАТЕЛЬСКОЙ ГРАМОТНОСТИ ПРИ ИЗУЧЕНИИ РАССКАЗА А.П. ЧЕХОВА «ХАМЕЛЕОН»

Главной целью курса «Русский язык и литература» в школах с нерусским языком обучения Республики Казахстан является формирование коммуникативных навыков и развитие функциональной грамотности учащихся, а конкретнее – читательской грамотности, под которой, согласно исследованиям PISA, подразумевается «способность понимать и использовать письменные тексты, размышлять о них и заниматься чтением для того, чтобы достигать своих целей, расширять свои знания и возможности, участвовать в социальной жизни». Другими словами, читательская грамотность на уроках литературы – это потребность ребёнка в чтении художественных произведений с целью успешной социальной адаптации, мотивации и дальнейшего образования, саморазвития. В ходе формирования читательской грамотности ученики приобретают и развивают такие навыки и умения как готовность к смысловому чтению (ориентация

в содержании текста и понимании его целостного смысла), способность извлечь необходимую информацию для ее преобразования (интерпретация текста), рефлексировать на содержание текста и его оценку.

Благодатный материал в этом отношении представляют юмористические рассказы А.П. Чехова – в 6 классе это рассказ «Хамелеон», включенный в раздел «Характер и внешность человека», в 10 классе – «Толстый и тонкий» в разделе «Тема социального неравенства в СМИ и литературе». Оба произведения отличаются небольшим объёмом, простотой композиции, ёмким содержанием, эмоционально-экспрессивной насыщенностью и юмористической окрашенностью, что позволяет учителю в рамках одного урока раскрыть идейно-тематическое содержание рассказов с помощью различных приёмов по развитию читательской грамотности.

Традиционно работа по формированию читательской грамотности включает три этапа: предтекстовую деятельность (этап предчтения), текстовую деятельность (фаза чтения) и послетекстовую деятельность, каждая из которых имеет свои цели, задачи и стратегии.

Стратегии предтекстовой деятельности в педагогической работе представляют собой явление относительно новое. По технологии профессора Н.Н. Сметанниковой, умелая работа учителя по организации этапа предчтения во многом облегчает восприятие текста учащимися и помогает достичь желаемого результата [1]. Цель предтекстовых стратегий заключается в актуализации или знакомстве с важными понятиями, терминами, ключевыми словами, а также в актуализации предшествующих знаний. Так, перед изучением рассказа «Хамелеон» целесообразно организовать вступительную беседу по формированию установки на чтение с помощью стратегии «Предваряющие вопросы», апеллируя к знаниям учащихся по биологии:

Что вы знаете о хамелеонах? В чем заключается их особенность?

Хамелеон относится к классу пресмыкающихся (рептилий) семейства ящериц. В минуты опасности он обладает способностью менять свой цвет, приспосабливаясь к обстоятельствам. *Как в биологии называют эту способность хамелеона?* Мимикрия – способность подражания окружающей среде в целях самосохранения, самозащиты. Что означает слово «хамелеон» применительно к человеку?

В переносном смысле слово «хамелеон» используется по отношению к людям, которые часто меняют своё мнение и решение в затруднительных случаях, чтобы извлечь для себя максимальную выгоду из создавшейся ситуации. *Как вы понимаете слово пресмыкающиеся? От какого глагола оно образовано и что обозначает?* Пресмыкаться – ползать. Подберите синоним к слову «пресмыкательство» (подхалимство, заискивание, угодничество, угодничество, подбострастие).

Вопросы, связанные с переносным значением слова «хамелеон», направлены на включение механизма антиципации – прогнозирование содержания, тематической и эмоциональной направленности, а также на формирование умения и привычки думать над произведением до чтения. Можно поинтересоваться, о каком из двух значений подёт речь в рассказе А.П. Чехова.

Целью этапа текстовой деятельности (на исполнительной фазе чтения) являются: выдвижение гипотезы о содержании читаемого, ее подтверждение или отклонение, контекстуальная и смысловая догадка и т.д. Основными приёмами этого этапа являются: остановка деятельности; размышление вслух; прогноз; установление разнообразных и разнонаправленных связей и отношений в ходе развития сюжета. Так, при чтении с остановками по мере развития сюжета учащимся предлагается стратегия «Батарей вопросов»: «Почему Очумелов в жаркую погоду одет в новую шинель и что у него в узелке, который он несёт в руке?» (возможно, он получил повышение по службе, новую должность или звание, и ему не терпится «покрасоваться» в новой шинели, в узелке у него старая шинель); «О чём говорит решето «с доверху наполненным конфискованным крыжовником» в руках у городского?» (городской на базаре занимается поборами, «конфискуя» в свою пользу у торговцев ягоды или фрукты); «О чем говорит внешний вид Хрюкина?» (что «человек в ситцевой крахмальной рубашке и расстегнутой жилетке» – типичный представитель мещанской городской среды); «Почему Очумелов попеременно просит Елдырина то надеть на него пальто, то снять?» (его бросает то в жар, то в холод от возможности принятия ответственного «судьбоносного» решения, связанного с участием собачки); «Сколько раз Очумелов меняет своё решение относительно собачки? В какие моменты это происходит?»; «Как меняется отношение Очумелова к Хрюкину? Подтвердите словами из текста» («Ты ведь... известный народ! Знаю вас, чертей!»; «Ты, Хрюкин, пострадал и

дела этого так не оставляй...»; «Она, может быть, дорогая, а ежели каждый свинья будет ей в нос сигаркой тыкать, то долго ли испортить»); «По каким признакам персонажи рассказа пытаются определить, кому принадлежит собачка?».

После чтения рассказа проводится проверка усвоения содержания текста, аналитическая и обобщающая беседа. Цель послетекстовой деятельности – применение и использование материала в самых различных ситуациях, сферах, формах и включение его в более масштабную деятельность: тестирование, таблицы, планы, рефераты, сценарии, плакаты, иллюстрации и т.д. Стратегии связаны с усвоением, расширением, углублением, обсуждением прочитанного, происходит корректировка читательской интерпретации авторским смыслом. Необходимо обратить внимание на приём «говорящих» фамилий, т. е. использование автором фамилий, которые характеризуют персонажей. Например: Выпишите из рассказа фамилии главных героев. Какие ассоциации они у вас вызывают? Сравните свои ассоциации со следующими ассоциативными рядами. Очумелов – глупый, грубый, невоспитанный, некультурный. Елдырин – солдат, услужливый, смешной, глупый, ничтожный. Хрюкин – свинья, некультурный, глупый. Важным средством создания образов в «Хамелеоне» является речевая характеристика персонажей. В связи этим следует обратить внимание учащихся на речь Очумелова:

1) Какую разговорную лексику употребляет в своей речи Очумелов? С чем связаны изменения в интонации? Почему Очумелов говорит о брате генерала во множественном числе: «братец... приехали», «соскучились по братце»?

2) Сопоставьте, как говорит Очумелов о собаке, когда считает её бродячей и когда решает, что она генеральская.

В заключение приведём примерные вопросы и задания по раскрытию идейно-тематического содержания произведения и обобщению прочитанного:

Что означает слово «хамелеон» в произведении?

Тема произведения «Хамелеон» – подхалимство и приспособленчество, пороки, которые имеют место в любом обществе. В рассказе автор показывает непостоянство мнений, склонность людей-«хамелеонов» подстраиваться под вышестоящих и не обращать внимание на истинное положение дел.

Идея произведения – осудить подхалимство, показать, насколько низок человек с рабской психологией.

Основная мысль: в любой ситуации человек должен поступать справедливо, придерживаться одной позиции. В любой ситуации оставаться верным себе, вести себя достойно — вот чему учит писатель.

Почему произведение называется хамелеон?

Чехов назвал свой рассказ «Хамелеон», так как его главный герой – полицейский Очумелов – ведет себя словно эта ящерица, меняя расцветку в зависимости от обстоятельств, то он на одной стороне, то уже кардинально меняет свое мнение и занимает другую позицию. Рассказ так назван из-за того, что полицейский Очумелов меняет свои решения в зависимости от того, какая ситуация складывается.

Литература

1. Сметанникова Н.Н. Обучение стратегиям чтения в 5-9 классах: как реализовать ФГОС / Н.Н. Сметанникова. – М.: Баласс, 2013. – С. 128.

I.M. Dyussekenova¹, D. Darmenbek²

¹PhD, Graduate School of Philology, Shakarim University of Semey,
Kazakhstan, e-mail: indiradyusekenova@mail.ru

²Master's student at the Graduate School of Philology, Shakarim University of Semey,
Kazakhstan, e-mail: darmenbek.diana@bk.ru

COMPARATIVE ANALYSIS OF TRADITIONAL AND INNOVATIVE METHODS FOR TEACHING ENGLISH USING BLOOM'S TAXONOMY

Teaching methods for English have evolved significantly, shifting from traditional techniques to innovative approaches. Bloom's Taxonomy, established by Benjamin Bloom and colleagues in 1956, categorizes cognitive skills from basic knowledge to complex evaluation [1]. Traditional methods often emphasize rote learning and teacher-centered instruction, while contemporary methods focus on critical thinking, student engagement, and technology integration [2].

Recent research has increasingly examined the effectiveness of both traditional and innovative teaching methods through the framework of Bloom's Taxonomy. Studies since 2017 have explored how these methods impact student learning and cognitive development. For example, recent analyses have shown that innovative approaches, such as flipped classrooms and blended learning, align well with higher levels of Bloom's Taxonomy and can enhance student engagement and outcomes [3]. Additionally, research has highlighted the effectiveness of formative assessments and active learning strategies in fostering higher-order thinking skills [4]. Conversely, some studies have emphasized the continued relevance of traditional methods in providing foundational knowledge and structure [5].

This paper aims to compare traditional and innovative English teaching methods using Bloom's Taxonomy to evaluate their effectiveness in promoting student learning and cognitive development. The objective is to determine how each method supports language acquisition, identify best practices for effective English instruction, and explore whether traditional methods are still used in schools today and what role innovative methods play in contemporary education.

Methodology

Within the scope of the research, an anonymous survey was conducted among foreign language teachers to compare the positive and negative aspects of traditional and innovative methods for teaching English using Bloom's Taxonomy. A total of 30 teachers from Semey, Kazakhstan, participated. The questionnaire consisted of 16 questions in a mix of brief, rating scale, and multiple-choice formats. The survey aimed to gather insights into the application of traditional and innovative teaching methods in English language instruction.

Result and Discussion

The evolution of English language teaching from traditional to innovative methods reflects broader changes in educational philosophy and practice. This discussion examines the implications of these methods through the lens of Bloom's Taxonomy, providing insights into how they cater to different cognitive skills and learning outcomes.

Traditional teaching methods, characterized by direct instruction and rote memorization, have long been the backbone of language education. Their structured approach offers several advantages. First, they provide a clear and consistent framework for learning, making it easier for educators to assess student progress through standardized tests [6]. This clarity can be beneficial in ensuring that all students receive the same foundational knowledge. However, these methods also present significant limitations. The emphasis on passive learning often results in limited student engagement [7]. Learners may become mere recipients of information, which stifles their ability to think critically and apply knowledge in real-world contexts [8]. Furthermore, traditional approaches may not accommodate diverse learning styles, leaving some students feeling disengaged or unchallenged [9].

In contrast, innovative teaching methods embrace active learning and student-centered approaches. These techniques not only engage students but also encourage them to take ownership of their learning process [10]. By integrating technology and collaborative tasks, educators can create a dynamic classroom

environment that fosters higher-order thinking skills, such as analyzing, evaluating, and creating—skills that are essential in today's information-rich world [11]. While the advantages of innovative methods are clear, they are not without challenges. The reliance on technology and resources can be a barrier for some educators and institutions, particularly in under-resourced settings [12]. Additionally, the time required for implementing these methods can pose challenges for teachers who are already managing heavy workloads. Assessment also becomes more complex, as traditional testing may not adequately capture the depth of understanding and skills developed through innovative practices [13].

Bloom's Taxonomy serves as a valuable framework for analyzing the effectiveness of these teaching methods. Traditional methods predominantly focus on the lower levels of the taxonomy, such as remembering and understanding [14]. This limitation underscores the need for educators to incorporate strategies that address higher-order thinking.

Innovative methods, on the other hand, align more closely with all levels of the taxonomy. They facilitate the development of analytical and evaluative skills through project-based learning and problem-solving activities. This alignment is crucial for preparing students to navigate complex real-world challenges, making the case for integrating innovative approaches into English language teaching [15]. To understand what teaching methods are currently being used by English language teachers in schools, we conducted an anonymous survey:

The results showed that, for the first question, «How many years have you been teaching English?» is shows a balanced distribution of teaching experience among respondents, with 28.6% having over 11 years of experience and another 28,6% with 3-5 years. This indicates a rich blend of seasoned educators and relatively newer teachers, which can foster mentorship and diverse perspectives on teaching strategies.

Regarding the second question, «How familiar are you with Bloom's Taxonomy?» With 60,7% of respondents reporting that they are somewhat familiar and 35,7% indicating that they are very familiar, it is clear that educators recognize the importance of this framework in developing cognitive skills. However, the small percentage (3,6%) of those who are not familiar suggests a potential area for professional development.

In response to the third question, «Do you use traditional methods or innovative methods to teach basic grammar rules?» A significant 74,1% of respondents report using both traditional and innovative methods to teach grammar. This indicates a hybrid approach that leverages the strengths of established practices while incorporating modern techniques, catering to diverse learning preferences. Additionally, they emphasize the importance of adapting their teaching strategies to meet the needs of their students.

Concerning the fourth question, «Do you prefer traditional or innovative methods to help students apply knowledge?» The preference for both traditional methods (10,7%) and innovative methods (39,3%) suggests a tendency toward innovation, with nearly half of the respondents favoring a combination of approaches. This reflects a recognition of the need for engagement in applying knowledge, particularly in a rapidly evolving educational landscape.

Addressing the fifth question, «How do you help students analyze language patterns?» With 57,1% using both traditional and innovative methods, teachers are clearly integrating various strategies to enhance students' analytical skills.

As for the sixth point, «Do you think traditional or innovative methods are more effective in helping students evaluate their progress?» The results indicate a preference for both methods (57,1%), suggesting that educators find value in combining strategies to assess student progress effectively.

Reflecting on the seventh question, «How do you encourage students to create with the language?» A notable 53,6% of teachers use innovative methods to encourage creativity, showing a clear shift towards engaging students in multimedia projects and other creative activities.

In connection with the eighth topic, «Which method do you believe engages students more in learning English?» With 42,9% favoring innovative methods and 50% opting for both, it is evident that interactive, student-centered activities are perceived as more engaging.

Turning to the ninth question, «How often do you integrate technology to motivate students in their language learning?» The data reveals that 50% of respondents occasionally integrate technology, while 46,4% do so frequently.

Regarding the tenth point, «How often do you integrate technology to motivate students in their language learning?» The data reveals that 50% of respondents occasionally integrate technology, while 46,4% do so frequently.

Focusing on the eleventh question, « Do you find traditional or innovative methods more effective in encouraging students to solve complex language problems?» With 35,7% believing innovative methods are more effective and 46,4% supporting both, it suggests a trend towards embracing innovative strategies to tackle complex language issues.

As it pertains to the twelfth topic, «How do you assess students' language proficiency?» A majority (51,9%) use a combination of methods for assessment, reflecting a holistic approach that recognizes the value of both traditional tests and innovative assessments like portfolios and peer feedback.

In light of the thirteenth question, « Do you believe traditional or innovative assessment methods align better with Bloom's higher-order thinking skills? »The near-equal split between innovative methods (44,4%) and a combination of both (44,4%) suggests a growing acknowledgment of the need for assessment techniques that foster higher-order thinking, crucial for 21st-century learners.

Considering the fourteenth point, «Based on your experience, which method has led to better student outcomes in English language skills development?» The results indicate a preference for innovative methods (39,3%), highlighting a belief in their effectiveness for developing English language skills, alongside a notable portion supporting both methods.

Discussing the fifteenth question, «How do you think children react to traditional teaching methods compared to interactive methods? » The majority (60,7%) favor a combination of both methods, indicating that educators believe a balanced approach helps maintain student interest.

To the sixteenth question, «If you use interactive methods only partially, what factors limit their wider use? » The primary limitation cited is the lack of technical resources (46,4%), which suggests that access to technology is a critical factor in adopting innovative methods.

The survey results reveal a notable changes in English teaching methods among educators in Semey, Kazakhstan. With a diverse range of teaching experience, teachers benefit from mentoring and various perspectives on instruction. Educators show a strong understanding of Bloom's Taxonomy, indicating its importance in developing cognitive skills. The preference for a mix of traditional and innovative methods reflects an adaptable approach that meets students' diverse needs, especially in applying knowledge and encouraging creativity. While teachers recognize the value of both assessment types, but face challenges like limited access to technology. Despite these challenges, most educators assess student progress using both traditional tests and modern assessments, indicating a well-rounded evaluation strategy.

Conclusion

In conclusion, this study highlights the need for ongoing professional development and resource support in English language instruction. By combining traditional and innovative strategies, educators can better prepare students for success in a changing world, creating a more engaging learning environment.

References

1. Taxonomy of Educational Objectives: The Classification of Educational Goals / B.S. Bloom et al // Handbook I: Cognitive Domain. David McKay Company. – 1956.
2. Anderson L.W. A Taxonomy for Learning, Teaching, and Assessing / L.W. Anderson, D.R. Krathwohl // A Revision of Bloom's Taxonomy of Educational Objectives. Longman. – 2001.
3. Hattie J. Visible Learning and the Science of How We Learn. Routledge / J. Hattie, G.C.R. Yates. – 2018.
4. Liu M. The Effectiveness of Flipped Classroom on Students' Learning Outcomes: A Meta-Analysis. / M. Liu, D. Zhang, Z. Wang // Educational Technology & Society. – 2018. – № 21(4). – P. 102-114.
5. Graham C.R. Exploring the Impact of Active Learning on Student Engagement and Learning Outcomes in Higher Education / C.R. Graham, M. McCormick // Journal of Higher Education Theory and Practice. – 2019. – № 19(2). – P 55-68.
6. Anderson L.W. A taxonomy for learning, teaching, and assessing: A revision of Bloom's taxonomy of educational objectives / L.W. Anderson, D.R. Krathwohl // Longman. – 2020.
7. Black P. Assessment and classroom learning. Assessment in Education: Principles, / P. Black, D. Wiliam // Policy & Practice. – 2020. – № 5(1). – P. 7-74.

8. Taxonomy of educational objectives: The classification of educational goals / B.S. Bloom et al // Handbook I: Cognitive domain. Longmans. – 2020.
9. Dewey J. Experience and Education / J. Dewey // Macmillan. – 2020.
10. Ertmer P.A. Teacher beliefs and technology integration practices: A developmental perspective / P.A. Ertmer, A.T. Ottenbreit-Leftwich // Computers & Education. – 2020. – № 54(2). – P. 423-434.
11. Active learning increases student performance in science, engineering, and mathematics / S. Freeman et al // Proceedings of the National Academy of Sciences. – 2020. – № 111(23). – P. 8410-8415.
12. Hattie J. The power of feedback / J. Hattie, H. Timperley // Review of Educational Research. – 2020. – № 77(1). – P. 81-112.
13. Prince M. Does active learning work? A review of the research / M. Prince // Journal of Engineering Education. – 2020. – № 93(3). – P. 223-231.
14. Tomlinson C.A. How to differentiate instruction in mixed-ability classrooms / C.A. Tomlinson // ASCD. – 2020.
15. Wilson J. Bloom's Taxonomy: The ABCs of Learning / J. Wilson // Retrieved from. – 2020.

ҒТАХР: 23.07.24

Г.Б. Ильясова

Абай облысы білім басқармасының Аягөз ауданы білім бөлімінің
«Ж. Жабаев атындағы жалпы орта білім беретін мектебі» КММ
бастауыш сынып мұғалімі

САБАҚТА ОҚЫТУДЫҢ БЕЛСЕНДІ ӘДІСТЕРІН ПАЙДАЛАНУ АРҚЫЛЫ ОҚУШЫЛАРДЫҢ ПӘНГЕ ДЕГЕН ҚЫЗЫҒУШЫЛЫҒЫН АРТТЫРУ

Оқытудың белсенді әдістері – оқу материалын игеру үдерісінде оқушыларды белсенді ойлау және практикалық әрекетке итермелейтін әдістер. Белсенді оқыту мұғалімнің дайын білімдерді баяндауына, оларды есте сақтауы мен қайта жаңғыртуына емес, оқушылардың белсенді ойлау және практикалық әрекет үдерісінде өз бетінше білімдер мен біліктерді меңгеруіне бағытталған әдістер жүйесін пайдалануды білдіреді.

Оқытудың белсенді әдістерін пайдалану арқылы ең бірінші оқытудың белсенді әдістерін пайдалану арқылы оқушының Райан мен Деки (2009 ж.) анықтаған «ішкі уәж» (мотивация) деп аталатын қасиетін оятуға мүмкіндік аламыз. Белсенді әдістер 8 бөлімнен тұрады:

1. Нұсқау беру және айту
2. Көрсету және модельдеу
3. Түсіндіру және сипаттау
4. Сұрақ қою және талқылау
5. Зерделеу және зерттеу
6. Бекіту және қолданысқа енгізу
7. Рефлексия және бағамдау.
8. Қорытынды шығару және есте сақтау

Бұл тәсілдер оқу үдерісі жаттығудың алдында емес, оны орындау барысында жүзеге асырылатын құбылыс. Белсенді оқу оқушылардың белсенді қызметпен айналысу арқылы мұғалім берген ақпараттың мәнін ұғынып, алған білімдерін есте сақтап, оны қолдана алуын қамтамасыз етуді көздейді.

Нұсқау беру және айту: Сыныпқа оқыту/оқу мақсаттарын хабарлап, оқушылардың не істеу керектігін түсінетініне және ерекше назар аударуы қажет мәселелерге көңіл бөлетініне көз жеткізу. Мысалы, математикалық есептерде бір әрекет екіншісінен шығатынына қалай көз жеткізуге болады, өлшеулер жүргізу арқылы дәлдік дәрежесін белгілеу, жұмысты қалай баяндау немесе кестені қалай құру, жаратылыстану пәнінен тәжірибеде бір әрекет екіншісінен шығатынына қалай көз жеткізуге болады, өлшеулер жүргізу арқылы дәлдік дәрежесін белгілеу, жұмысты қалай баяндау немесе кестені қалай құру.

Көрсету және модельдеу: Айқын, жақсы құрылымдалған көрсетілімдерді ұсыну, мысалы, мысалы есепті қалай шешу керектігін, кестені түсіндіру, компьютерлік бағдарламалық жасақтама қолдану. Аталған әдісті «Графикалық организаторлар «Ақпаратты сүзу» әдісі арқылы тарқатсақ.

Мәтінді оқып, тірек сөздерін анықтаңыз. Маңызды емес сөздер құбырға ағып кетіп, тек маңызды сөздер ғана «сүзгіде» қалады

«IDEAL» белсенді әдісі. (Проблемалық жағдаяттар берілген ақпаратпен жұмыс істеуге қолайлы тәсіл).

Оқушылар оқулықтан есептің мәтінін оқиды.

I – мәтін мазмұнындағы проблеманы анықтау

D – проблеманы сипаттау

E – проблеманы шешу жолдарын анықтау

A – проблеманы шешу үшін әрекет жасау (мәселені шешу жолын көрсету)

L – қорытынды жасау, атқарылған жұмысқа рефлексия жасау.

Мәтінді есептерді шешу алгоритмінің блок схемасын құрастыру.

(Блок схемасын құрастыруда) жүйелік организатор материалдың ақпараттық маңыздылығын арттырып, жүйелі түсінік алуға мүмкіндік береді.

Түсіндіру және сипаттау: Бұрынғы жұмысқа немесе әдіске негіздеп нақты, жақсы құрылымдалған түсініктеме беру: мысалы, есепті шығаруда есептеу тәсілін баяндау және бұл нәтижеден осылай шығатынын түсіндіріп, қолданылған шамалардың, математикалық терминнің, таңбаның немесе шартты белгілеу жүйесінің мәнін беру, жалпылама пайымдау үшін қолданылатын мысалдарды келтіре отырып, есепті шығару жолдарын түсіндіру.

Қалыптастырушы бағалау тапсырмаларын орындауда «Ойлан-жұптас-бөліс» әдісін қолдану тиімді.

1 – тапсырманы әр оқушы жекелей,

2 – тапсырманы жұпта, 3 тапсырманы топта орындай отырып, үлгерімі төмен оқушылардың қажеттіліктерін ескереді.

«Екеуі үйде, біреуі қонақта» әдісі

Мақсаты: оқушыларға тақырыпты өздері түсініп оқуы және топ ішінде талқылап, басқаларға түсіндіре алуы.

«Түйінді сәттер» әдісі

Ауызша тапсырмалармен қатар, жазбаша тапсырмаларды оқушылар орындағанда оқып жатқан тақырыптың түйінді сәттерін түсінуге және дамытуға әкелетін әдіс.

Сұрақ қою және талқылау:

Барлық оқушылардың қатысып отырғанына көз жеткізу үшін сұрақ қою тәсілі сабақтың бағытына және қарқынына сәйкес келетін жолдармен жүзеге асырылуы тиіс (қажет болған жағдайда, құрылғылардың, калькулятордың көмегімен немесе өзара қарым- қатынас арқылы, белгілер мен таңбаларды қолдану арқылы); шебер ойластырылған, өңделген және мақсатқа бағдарланған ашық және жабық сұрақтарды қолдана отырып, қабілеті жағынан әртүрлі оқушылардың пікірталасқа қатысып отырғанына көз жеткізуге болады; түсініктеме беруін сұрап; оқушылардың жауап берудің алдында ойлануына уақыт беру керек; оқушылардың жауаптарын мұқият тыңдап, олардың білімін дамыту үшін сындарлы әрекет ету; оқушыларға қозғау салып, ойлануына түрткі болу.

Шебер ойластырылған, өңделген және мақсатқа бағдарланған ашық және жабық сұрақтарды қолдана отырып, қабілеті жағынан әртүрлі оқушылардың пікірталасқа қатысып отырғанына көз жеткізуге болады; түсініктеме беруін сұрап; оқушылардың жауап берудің алдында ойлануына уақыт беру керек; оқушылардың жауаптарын мұқият тыңдап, олардың білімін дамыту үшін сындарлы әрекет ету; оқушыларға қозғау салып, ойлануына түрткі болу. Осы тұрғыда «Құрастыр және жауап бер» әдісін қолданған тиімді. Сабақта оқушылар өз сұрақтарын құрастырады да, сосын соларға жауап береді.

«Конверт – сұрақ» әдісі 2-3 сұрақ жазып, конвертке салыңыз (оқу мақсатына қарай). Әрбір оқушыда өзінікі болатындай етіп, бірнеше конверт. Әрқайсысына екі минут беріңіз: оқушы стикерде атын және жауабын жазады; екі минут өткен соң конверт келесі оқушыға беріледі, осылай бұл 2-3 сұраққа барлығы жауап бергенше жүре береді.

Стикерлерді жинап, бірнеше жауапты дауыстап оқыңыз (аттарын атамастан); сынып белгілі бір сұрақтың қаншалықты дұрыс болғанын талқылайды.

«Қағаздағы сұрақтар» әдісі Әрқайсысы қағаз қиындысына өзі білгісі келген немесе өзі жауап бергісі келген сұрақтарды жазып, қалташаға салады. Араластырылған сұрақтар еркін түрде қатысушыларға таратылып беріледі. Әркім өзіне түскен сұрақтарға жауап береді. Бұл – үй тапсырмасын сұрағанда қолдануға тиімді тәсіл.

«Борт журналы» әдісі

«Борт журналы» – тақырыпты оқып үйренуде өз ойларын жазуға үйретудің әртүрлі әдіс-тәсілдерін қамтитын жалпылама атауы. «Борт журналы» қарапайым түрде мәтінді оқу алдында және оқу материалымен танысқан соң қолданылады. Оқушылар келесі сұрақтарға жауап жазады:

Берілген тақырып бойынша маған не белгілі? Мен не білемін?	Мәтіннен қандай жаңалық туралы білдім?
--	--

Мәтіннің түйінді ойларын оқушылар өздерінің «Борт журналына» енгізеді. Оқу кезіндегі үзілісте оқушылар тақырыпты өз ойларымен, тәжірибелерімен байланыстырып, «Борт журналының» бағандарын толтырады. Мұғалім оқушылармен бірлесе отырып жұмыс орындайды.

Зерделеу және зерттеу:

Оқушылардың проблемалық мәселе көтеруін немесе зерттеу бағытын жорамалдауды сұрау; белгілі бір жағдайларды жалпылауға болатынын зерттеуді сұрау; қарсы мысалдар іздеп, ерекше жағдайларды айқындауды сұрау; оқушыларды проблема мен оның шешімін ұсынудың графикалық немесе сызбалық нұсқадағы балама тәсілдерін қарастыруға, проблемаға басқаша тұрғыдан қарау үшін бір түрінен екіншісіне көшуге ынталандыру.

«Кім тапқыр» әдісі

Мұғалім ережелерді оқу барысында қате жібереді. Оқушылар тыңдап отырып, қателескен тұсты бірден тауып, дұрыстау керек. Мұғалім қате жіберетін болғандықтан, оқушылар асқан қызығушылықпен мәтінді қалт жібермей тыңдайды. Мұнан соң қате басылған ереже оқушыларға таратылады.

Бекіту және қолданысқа енгізу

Жаңадан меңгерілген дағдыларды тәжірибеде қолдану және дамыту үшін сыныпта және үйде орындауға арналған әртүрлі жаттығулардың көмегімен түрлі мүмкіндік ұсыну; оқушылардың үдеріс барысында әріптесімен жұпта немесе топта бірлесе ойлануы немесе талқылау арқылы оларды өз идеялары мен пайымдауларының ауқымын кеңейтуге немесе өз жұмыстарының жазбасын жүргізу әдістері мен тәсілдерін салыстыруға және жетілдіруге ынталандыру; оларды оқу бағдарламасындағы химиялық есептерді шешуде математикалық дағдыларын тиімді қолдануға ынталандыру.

Рефлексия және бағамдау:

Оқушылардың қателерін анықтап, олардың өзін және оған алып келген түсінбеушілікті талқылай отырып, бұны оқытудың жағымды қыры ретінде қолдану; оқушылар өздері таңдаған әдістері мен ресурстарын неліктен таңдағанын түсіндіру үшін пікірталас жүргізу; оқушылардың топқа немесе бүкіл сыныпқа жасаған таныстырылымын бағамдау; олардың жазбаша жұмысына ауызша кері байланыс ұсыну.

Қорытынды шығару және есте сақтау:

Сабақта жұмыс барысына шолу жасап, оның қорытындысын шығару және оқушылардың не үйренгенін түйіндеу; оқушылардың түсінгенін анықтау және қате түсінген болса түзету; оқушыларды өз жұмыстарымен таныстырып, оның негізгі тармақтары мен идеяларын ұсынуға шақыру; пәннің басқа салаларымен және басқа пәндермен байланыстыру; оқушыларға оқудың келесі кезеңін түсінуге мүмкіндік беру.

«Айналмалы бекеттер» әдісі

Әр топты өз бекетінің жанына орналастырыңыз. Оларға талас тудыратын проблеманы талқылап, өз идеяларын газетке немесе тақтаға жазу үшін 10 минут уақыт беріледі. Уақыт аяқталғаннан кейін топтар кабинеттегі жаңа бекеттерге көшеді, ол бекетте бұған дейін болған топтардың идеяларын негізге ала отырып, талқылауды жалғастырады. Барлық топтар бекеттердің

барлығын өтіп, өзге топтардың түсініктемелерін қарастырып болғанша әр 10 минут сайын топтар бекеттерін ауыстырып отырады.

«Ақиқат – жалған» әдісі білімді қалыптастыру және қорытынды жасау

«Теорема – пазл» әдісі. Оқушыларға 4 бөліктен тұратын теореманы құрау тапсырылады. 1-ші бөлікте теорема тұжырымдамасы, 2-ші бөлікте теорема сызбасы, 3-ші бөлікте не берілген және нені дәлелдеу керек, 4-ші бөлікте дәлелдемесі.

Рефлексия және бағамдау:

Оқушылардың қателерін анықтап, олардың өзін және оған алып келген түсінбеушілікті талқылай отырып, бұны оқытудың жағымды қыры ретінде қолдану; оқушылар өздері таңдаған әдістері мен ресурстарын неліктен таңдағанын түсіндіру үшін пікірталас жүргізу; оқушылардың топқа немесе бүкіл сыныпқа жасаған таныстырылымын бағамдау; олардың жазбаша жұмысына ауызша кері байланыс ұсыну.

«Бір ауыз сөз» әдісі

Оқушылар стикерлерге сабақ туралы бір ғана сөз жазып, оны тақтаға жапсырады. Өз ойларын түсіндіріп береді. Стикерлерге сабақты бағалайтын келесі сөздерді жазуға болады (оларды тақтаға алдын-ала жазып қойған дұрыс): ұнады, пайдалы, қажет, білдім, үйрендім, қызықтым, ұмтылдым, есте сақтадым т.б

«Егер 5 минутым болса...» әдісі арқылы әр топ өз ойларын ортаға салып түзету жұмыстарын жүргізеді.

«Сабақ мазмұны бойынша ойыңды білдір»

«Төрт сөйлем» әдісі

Бұл әдіс арқылы оқушылар тақырып туралы пікірлерін білдіреді:

Пікір. Тыңдаған мәтін бойынша өзіндік пікірлеріңді бір сөйлеммен айтыңдар немесе жазыңдар.

Дәлел. Пікірлеріңді бір сөйлеммен дәлелдендер.

Мысал. Пікірлеріңді өмірмен байланыстырып, мысалдар келтіріңдер.

Қорытынды. Тақырыптың мазмұны бойынша қорытынды шығарыңдар.

Сабақта жұмыс барысына шолу жасап, оның қорытындысын шығару және балалардың не үйренгенін түйіндеу; балалардың түсінгенін анықтау және қате түсінген болса түзету; оқушыларды өз жұмыстарымен таныстырып, оның негізгі тармақтары мен идеяларын ұсынуға шақыру; математиканың басқа салаларымен және басқа пәндермен байланыстыру; оқушыларға оқудың келесі кезеңін түсінуге мүмкіндік беру.

Әдебиеттер

1. Оралбаева Н. Орыс тіліндегі мектептерде қазақ тілін оқыту әдістемесі / Н. Оралбаева, Қ. Жақсылықова.
2. Қазбаева С. Қазақ тілі оқыту методикасы / С. Қазбаева, С. Рахметова. – Алматы, 1991.
3. Қалиева Ж. Орыс тілді мектептерде қазақ тілі мен әдебиетін оқытуды жетілдірудің өзекті мәселелері.
4. Мұғалімге арналған нұсқаулық. Екінші (негізгі) деңгей. – 4 б.
МРНТИ: 18.06.41

А.Г. Иманғалиева, А.Ж. Шаяхметова

КГУ «Средняя общеобразовательная школа № 10» отдела образования по городу Семей
Управления образования области Абай

КРИТЕРИИ ФУНКЦИОНАЛЬНОЙ ГРАМОТНОСТИ МЛАДШЕГО ШКОЛЬНИКА

Функциональная грамотность – это способность применять знания, умения, полученные в школе, для решения повседневных задач. Для того, чтобы быть успешным в обучении, ребенок должен прежде всего уметь работать с информацией: отделять нужное от ненужного, проверять факты, анализировать, и что очень важно – перекладывать на собственный опыт.

Каковы же критерии функциональной грамотности младшего школьника, какими качествами должен обладать обучающийся начальной школы?

1. Самостоятельность, ответственность, инициативность.
2. Способность принимать нестандартные решения в различных жизненных ситуациях.
3. Готовность взаимодействовать с окружающим миром.
4. Готовность к получению новых знаний в течение всей жизни.
5. Умение легко адаптироваться в любом социуме.
6. Отличное владение устной и письменной речью для успешного взаимодействия с окружающими.

На формирование функциональной грамотности детей младшего школьного возраста направлен русский язык как учебный предмет.

Формирование грамотного письма – одно из самых сложных задач на уроках русского языка. Но именно она обозначена как важнейшая программная установка при формировании функциональной грамотности младшего школьника.

Какие же приемы я использую на уроках русского языка, которые позволяют повысить мотивацию обучающихся, создадут обстановку творческого поиска, активизируют мыслительную деятельность?

Приемы для формирования функциональной грамотности:

Начиная с 1 класса учим детей находить орфограммы, выделяя их зеленым цветом: это орфограммы буквосочетания ЖИ-ШИ, ЧА-ЩА, ЧУ-ЩУ, ЧК, ЧН, ЧТ, заглавная буква в словах. К 2 классу обучающиеся уже умеют не только находить и выделять изученные орфограммы, а так же их классифицировать. Формой организации деятельности обучающихся могут быть «работа в парах», когда дети меняются тетрадями и проверяют наличие орфограмм друг у друга. А также могут быть такие формы, как игра «Кто найдет больше орфограмм в данном тексте» или «Выдели все орфограммы по заданной теме».

Проблемная ситуация – это спланированное, специально задуманное средство, направленное на пробуждение интереса обучающихся к изучаемой теме. Проблемные ситуации основаны на активной познавательной деятельности обучающихся в поиске и решении сложных вопросов, требующих актуализации знаний, анализа, самостоятельного принятия решений.

Например, на уроке в 4 классе дети изучают тему «Неопределенная форма глагола».

На доске записаны глаголы: сиделись, читать, плакал, вставать, перелистывать, благодарил, идти, изучают, приходит.

Задание: определить у данных глаголов время и число.

Проблема: У каких глаголов ты не смог определить время и число?

Поиск решения: Чем похожи все эти глаголы? Как бы вы назвали такие глаголы?

Форма работы групповая: выписать из стихотворения «Не мешайте мне мечтать» все глаголы в неопределенной форме:

Не мешайте мне мечтать, мне б мешок конфет достать,
развернуть, жевать, сосать, чавкать, чмокать, уплетать,
долго-долго не глотать, наслаждаться, смаковать,
мне не надо в рот смотреть, совесть надобно иметь,
так могу я подавиться и на месте умереть.

Работа со словарными словами – одна из важнейших на уроках русского языка. Чтобы обучающиеся лучше запоминали эти слова, можно использовать разные задания:

1. Выписать словарные слова на темы «Школа», «Животные», «Город».
2. Слова-существительные мужского, женского, среднего рода.
3. Слова –одушевленные и неодушевленные имена существительные.
4. Слова на разные орфограммы.

В тексте допущены ошибки (можно назвать и количество ошибок). Обучающиеся, обнаружив их, исправляют. Форма работы групповая и работа в парах. Можно использовать и индивидуальную форму работы с отстающими или одаренными детьми. Текст «Вьюга» 2 класс.

Стаит халодная зима. Бушуит вьюга. Ветер всаду кочает деревья. Сучя тополя стучат в акно. Дарогу за мело. Трудно прайти к дому. Хлопя снега бют в лецо.

В конце изучения большего раздела обучающиеся пишут небольшие проекты. В 1 классе проект «Сказочная страница», во 2 классе проекты «Пишем письмо», «В словари – за частями речи», в 4 классе «Говорите правильно», «Пословицы и поговорки». В 3 классе после изучения раздела «Состав слова» дети составили проект «Рассказ о слове» и представили его в классе. Обучающиеся нарисовали дерево, где возле корней нарисован корень слова, а листья или крона включают в себя родственные слова.

Рассмотренные приемы способствуют формированию функциональной грамотности младших школьников, позволяет повысить мотивацию обучающихся, создают обстановку творческого поиска.

Литература

1. Губанова М.И. Функциональная грамотность младших школьников: проблемы и перспективы формирования / М.И. Губанова, Е.П. Лебедева // Начальная школа плюс до и после. – 2009.
2. Канакина В.П., Горецкий В.Г. «Русский язык» учебник 1,2,3,4 классы.

ҒТАХР: 15.21.45

А.Я. Естибаева

Абай облысы Мақаншы ауданы

«Бейсембай Сахариев атындағы Бақты орта мектеп-бақшасы» КММ
мектептің сарапшы-психолог мұғалімі

МЕКТЕПТЕ ОҚУШЫЛАР АРАСЫНДА БУЛЛИНГТІҢ АЛДЫН АЛУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Адамдар арасында өзін басқа адамнан күшті санап зорлық-зомбылық көрсетіп, қорқыныш үрей туғызып, өз дегеніне мәжбүрлеу бүгінгі күнде қоғамда буллинг деген атаумен кеңінен таныс. Кез-келген адам жас ерекшелігіне қарамай үйінде, көшеде, оқу орнында немесе жұмыс орнында тағы да басқа жерлерде буллингке ұшырауы мүмкін.

BR18574152 «Мектепте оқушылардың арасында буллингті алдын алу мәселелері» тақырыбындағы мақала ҚР Ғылым және жоғары білім министрлігі Ғылым комитетінің мақсатты-қаржыландыру бағдарламасы аясында жарияланды.

Қоғамда буллинг шамадан тыс даралану, бәсекелестіктің өсуі, күнделікті өмірдегі әлеуметтік шиеленіс, өзара жанжалды қарым-қатынасқа байланысты анықталады. Аталған тенденциялар білім беру жүйесінде де жиі кездеседі. Қазір Қазақстан мектептерінде жасөспірімдер арасында болып жатқан қорқыту мен зорлық-зомбылықтар педагогтер мен ата-аналар, құқық қорғау органдарын алаңдатуымен қатар, депутаттар арасында айтылып, дабыл қағу басталды. Осыған орай әлеуметтік жүйедегі жасөспірімдер жиі қолданатын Тік-Токқа тиым салуда ұсынылуда. Әлеуметтік жүйелерді қолдануға тиым салу жасөспірімдер арасында орын алып жатқан қайғылы жағдайларды тоқтататын, тиімді шешім деп айтуға болмайды. Себебі көп жағдайда буллингке ұшыраған оқушыда, ата-аналарда, сонымен қатар буллинг болған мектепте өз беделі мен абыройын ойлап, бұндай оқиғаны жасырып қалуға тырысады. Сондықтан әлеуметтік жүйе болмаса қазір халқымыздың арасында көпшілікке таралып, қызу талқыланып, наразылық танытып, шешімін табуды талап етіп жатқан жасөспірімдер арасындағы жантүршігерлік буллинг жасырын қалып, өз жалғасын таба беруді де мүмкін еді

Мектепте бір оқушының екінші оқушыға зорлық-зомбылық жасап, қорқытуының жанжалдасудан айырмашылығы, олар қайталанатын, жүйелі әрекеттер. Оқушылардың жас және мінез-құлқы ерекшеліктеріне байланысты өзара келіспей қалуы, тіпті төбелесуі жиі кездесіп отыратын қалыпты құбылыс. Дегенмен мақсатты түрде буллинг жасау жасөспірімнің мінез-құлқындағы ауытқушылықты білдіреді. Осыған орай мектеп оқушыларының арасында қорқыту мен зорлық-зомбылықты ғылыми тұрғыда тұңғыш зерттеп, *буллинг* (қорқыту) – ұғымын 1993 жылы қолданысқа енгізген норвегиялық профессор, психолог Дэн Ольвеус.

Мектепте буллинг үдерісіне – агрессор балаларға қатысады. Олар буллинг жасауды алдын ала жоспарлайды. Демек агрессорда буллингтің жоспары, нақты мақсаты және оны жүзеге асыратын ниеті болады. Белсенді қорқытумен айналысатын балаларда мақсатты аңду, нақты және өрескел, сенімді сөйлеу, өзін сенімді ұстау, батылдық, тапқырлық сияқты әлеуметтік құзыреттіліктері дамыған және құрбанының эмоцияларын жақсы түсінеді, бірақ оларда жанашырлық сезім дамымаған. Басқа адамның көңіл күйінің қандай болатынына еш ойланбайды да қызықтырмайды, яғни буллингтің құрбаны болу қандай болатынын түсінбейді. Сондықтан баланың өтпелі кезеңінде ата-ана, педагог пен психологтардың буллингтің алдын алу жұмыстарына белсенді жұмылуы маңызды.

Баланың тұлғалық дамуы оның өмірлік белсенділігі мен әлеуметтік қарым-қатынас барысында жүзеге асады. Сонымен қатар балалық шақтан жасөспірімге, жасөспірім шақтан есею кезеңіне өту жолы бірқатар қиындықтармен бірге жүреді. Осы кезеңге психологтар ерекше назар аударады. Л.С. Выготский жасөспірімнің жетілуін *органикалық, жыныстық және әлеуметтік деп бөледі. «Үш бөлек арнаға бөлінген даму – өздігінен күшті жетілу жасы, бірақ сонымен бірге бұзылу мен тұрақсыздықтың тепе-теңдік жасы, және осы жастың негізіндегі күшті жетілу оны ерекше сыни етеді. Шындығында жетілу қиын және жасауы. Бұл тегіс жолмен келе жатқан саяхатшыға айтарлықтай әсер етпейтін, ал тауға шыққан саяхатшы үшін кейде құлатып жіберердей, ең қиын кедергі болатын құбылыс сияқты...»* [4] деп, жасөспірімдік шақты – ең тұрақсыз және өзгермелі кезең екенін және осы кезде жас ерекшелік қажеттіліктері мен қызығушылықтарының құрылымы негізінен жасөспірімнің әлеуметтік-таптық байланыстарымен анықталатынын айтқан.

Э. Эриксон жасөспірімдік кезеңді адам өмірінің ең маңызды және ең қиын кезеңі деп санаған. Жеке тұлғаның тұтастығын қалыптастырумен бірге жүретін психологиялық шиеленіс тек физиологиялық жетілуге, жеке өмірбаянға ғана емес, сонымен бірге адам өмір сүретін қоғамның рухани атмосферасына, әлеуметтік идеологияның ішкі қайшылықтарына байланысты екенін баса айтты [5]. Сондықтан буллингтің жиі және өте қатыгез түрлері жасөспірімдер арасында көптеп орын алады. Қазақстан Республикасы «Білім туралы» Заңының 5-бабының (46-26) тармақшасына сәйкес Баланы жәбірлеудің (буллингтің) профилактикасы қағидаларын бекіту туралы Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрінің 2022 жылғы 21 желтоқсандағы № 506 бұйрығы қабылданды. Аталған қағиданың «Баланы жәбірлеудің (буллингтің) профилактикасын жүргізудің тәртібі» атты тарауында мектепте тоқсанына кемінде 1 рет.

- құқықтық жалпыға бірдей оқыту, сынып сағаттары, ата-ана жиналысы, сабақтан тыс тәрбиелік іс-шаралар және т.б. әңгімелесу, кездесу, пікір алмасу арқылы хабардар болуын арттыру;
- оқыту семинарлары (вебинарларға), тренинг, шеберлік сыныптар, коучинг, конференция, форум, дебат, дөңгелек үстелге қатысу арқылы педагогтердің оқу-тәрбие жұмысындағы буллинг және кибербуллингті алдын алуға байланысты кәсіби құзыреттілігін арттыру;

- оқушының заңды өкілдерін баланы жәбірлеуге (буллингке) жол берілмейтіндігі туралы (жазбаша немесе ауызша хабардар ету) хабардар ету;

- білім алушылар мен тәрбиеленушілерге қатысты жәбірлеу (буллинг) белгілеріне ол анықталған жағдайда жасырып қалуға тырыспай, дереу көңіл бөліп, шара қолдану [6] керектігін атап айтқан.

Педагог-психологтың буллингтің алдын алу бойынша жұмысында белгілі бір оқушымен және жалпы топпен жұмысы маңызды орын алады. Әрбір жасөспірімге өмірдің қиын сәттерінде өз көзқарасын тауып, қолдау көрсетіп, сонымен қатар жасөспірімнің жеке басының ерекшеліктерін, жігері мен күшін ескере отырып, оны дұрыс жолға бағыттауы керек. Жасөспірімдер арасындағы буллингтің алдын алуды жүзеге асыра отырып, психолог жасөспірімдерде қалыптасқан әлеуметтік ауытқуларды түзетуге, сыныпта достық және сенімді қарым-қатынастарды құруға ерекше назар аударуы керек. Сынып ұжымында бірлескен жұмыс барысында өзара көмек пен қолдауға негізделген қарым-қатынастарды құру өте маңызды. Білім беру ұйымдарында қауіпсіз психологиялық жағдай жасау үшін алдын алу шараларын бір жүйеге біріктірген дұрыс. Негізінен білім беру ұйымдарында буллингтің алдын алу шаралары студенттер арасында белгілі бір көзқарасты қалыптастыруға, сондай-ақ буллингке қарсы ережелер мен нормаларды енгізуге септігін тигізеді.

Әдебиетгер

1. Газман О.С. Педагогическая поддержка детей в образовании как инновационная проблема / О. С. Газман // Новые ценности образования: десять концепций и эссе. – Москва, 1995. – Вып. – 3. – С. 58-64.
2. Глазман О.Л. Психологические особенности участников буллинга / О.Л. Глазман // Известия Российского государственного педагогического университета им. А.И. Герцена. – 2009. – № 105. – С. 159-165.

МРНТИ: 14.33.09

Б.А. Кайыркенова, Ж.М. Мухаметкалиева, Ж.М. Бейсембаева

Назарбаев Интеллектуальная школа физико-математического направления города Семей
Республика Казахстан, г. Семей; e-mail: b_zhadyra_m@mail.ru

РАЗВИТИЕ ФУНКЦИОНАЛЬНОЙ ГРАМОТНОСТИ УЧАЩИХСЯ

Развитие функциональной грамотности у школьников представляет собой ключевой аспект современного образовательного процесса, который требует интеграции знаний, умений и навыков из различных областей для решения реальных задач. Современное образование нацелено на формирование у учащихся разнообразных компетенций, выходящих за рамки традиционных академических знаний. Одной из главных задач учителя является развитие функциональных компетенций – совокупности навыков, необходимых для успешной адаптации и активного участия личности в обществе. Эти навыки включают критическое мышление, решение проблем, эффективное сотрудничество, коммуникацию и применение знаний на практике. Функциональная грамотность помогает учащимся использовать свои знания в повседневной жизни. В условиях быстроменяющегося мира она становится фундаментом для активного участия в социальной, культурной, политической и экономической жизни, а также поддерживает непрерывное образование на протяжении всей жизни. Эта грамотность существенно влияет на социальную адаптацию личности и связывает образовательный процесс с множеством аспектов человеческой деятельности [1]. Педагогический процесс становится все более ориентированным на развитие универсальных навыков. Учитель играет решающую роль в этом процессе через организацию учебной среды, использование инновационных методов обучения и создание условий для практического применения знаний. Учитель должен создавать такую образовательную среду, которая стимулирует активное участие учеников. Это можно реализовать через методы активного обучения, такие как проектная деятельность, проблемное обучение, игровые методики. Задача педагога – направлять учащихся в поиске решений реальных проблем, где они смогут применять полученные знания и развивать критическое мышление. Например, при изучении науки педагог может предложить ученикам разработать проект на основе реальных данных, что поможет им не только усвоить материал, но и научиться анализировать информацию и работать в группе.

Важной задачей педагога является обучение детей критически оценивать информацию и формировать свои суждения. Учитель должен создавать условия для того, чтобы ученики самостоятельно находили ответы на вопросы, а не просто повторяли заученные знания. Это можно достичь через дискуссии, анализ кейсов, решение проблемных ситуаций. При этом педагог выступает в роли модератора, направляя учеников к поиску правильных решений, но не давая готовых ответов [2].

Современный педагог должен уметь использовать цифровые технологии для повышения эффективности обучения. Использование онлайн-платформ, интерактивных приложений и образовательных ресурсов позволяет не только разнообразить учебный процесс, но и развивать у учащихся навыки работы с информационными технологиями, что является важной частью функциональной грамотности. Например, образовательные платформы, такие как Google Classroom

или Microsoft Teams, помогают учащимся осваивать навыки работы в цифровой среде, сотрудничества и управления проектами.

Формирование функциональных компетенций – это сложный процесс, который требует от педагога высокого уровня профессионализма и готовности к изменениям. Однако на пути реализации этой задачи существуют определенные вызовы. Учителя часто сталкиваются с проблемой нехватки времени на реализацию всех поставленных задач из-за чрезмерной перегруженности программ. Это затрудняет внедрение новых методов обучения, направленных на развитие функциональных компетенций. Имеют необходимые навыки и знания для эффективного использования новых методов обучения. Важным аспектом является повышение квалификации педагогов и их профессиональное развитие.

Педагог в этом процессе играет ключевую роль, поскольку он не только передает знания, но и организует учебную деятельность таким образом, чтобы учащиеся могли развить необходимые для жизни умения. Так на уроках истории учитель имеет уникальные возможности для развития функциональных компетенций у учащихся, особенно в контексте критического мышления и анализа информации. История как наука требует от учащихся работы с различными типами источников, их интерпретации и сопоставления.

Этот процесс помогает учащимся развивать критическое мышление, способность оценивать достоверность информации и аргументированно выражать свои взгляды. Преподавание истории включает в себя анализ первичных и вторичных источников, что способствует развитию навыков критического мышления. Учащиеся учатся не просто принимать информацию как данность, но и ставить под сомнение ее достоверность, понимать контекст и учитывать различные точки зрения. Например, анализ исторических документов может помочь учащимся лучше понять, как принимаются политические решения и какие факторы влияют на развитие общества. Исторические дискуссии и дебаты – это важные методы развития навыков общения и взаимодействия. Через дискуссии на исторические темы учащиеся учатся высказывать свои мысли, слушать мнения других, аргументировать свои позиции и договариваться. Эти навыки необходимы не только в учебной, но и в повседневной жизни. Работа в группах, обсуждение исторических событий или анализ противоречивых точек зрения помогают ученикам развивать способность к сотрудничеству и уважению мнений других.

Изучение истории помогает учащимся лучше понять, как развивается общество, и осознать свою роль в нем. Учитель истории может направить учащихся на осмысление важных вопросов, таких как права человека, толерантность, социальные изменения, что способствует формированию социальной компетентности.

Немаловажную роль в формировании функциональной грамотности учащихся играет психологическая служба школы, психологи помогают учащимся лучше понимать свои эмоции, управлять ими и находить конструктивные способы решения конфликтных ситуаций. Умение действовать в реальных жизненных ситуациях, необходимо, чтобы он действовал, погрузился в процесс решения нестандартных учебных ситуаций. И здесь именно психологи помогут найти ответы на вопросы, какие педагогические технологии, методы и приемы позволят максимально эффективно развивать необходимые компоненты ф грамотности [3].

Эмоциональный интеллект является важной частью функциональной грамотности, так как он помогает в построении успешных межличностных отношений и саморегуляции. Эмоциональный интеллект – это показатель социальной и психологической гибкости человека. Он определяет, насколько успешно мы взаимодействуем с другими людьми, как воспринимаем их эмоции, как на них реагируем. Насколько хорошо умеем «управлять своими реакциями». Один из ключевых аспектов эмоционального интеллекта – эмпатия или способность понимать и разделять чувства других людей. Через психологические тренинги и игры у учеников развиваются навыки взаимодействия и разрешения конфликтных ситуаций. Через беседы и групповые занятия школьный психолог учит учеников эффективной коммуникации, самоконтролю и способам управления стрессом. Эти навыки важны как в учебной деятельности, так и в жизни за пределами школы. Важной частью работы психолога является помощь в личностном развитии. Психологические тренинги, направленные на развитие уверенности в себе, саморегуляции и мотивации, помогают учащимся более эффективно осваивать учебный материал и

взаимодействовать с окружающими. Психолог также способствует развитию навыков саморефлексии и постановки целей, что помогает учащимся становиться более самостоятельными и уверенными в себе.

Эффективное взаимодействие между учителем истории и школьным психологом может значительно усилить процесс формирования функциональных компетенций у учащихся. Например, учитель истории, объясняя сложные социальные процессы, может обратиться к психологу за поддержкой в развитии у учеников эмпатии, понимания культурных различий и способности видеть ситуацию с разных точек зрения. Совместная работа позволяет организовывать образовательные программы, которые не только развивают академические знания, но и способствуют личностному росту и социальной адаптации учащихся. В результате ученики получают более всестороннее образование, которое помогает им не только понимать исторические процессы, но и эффективно применять эти знания для решения жизненных задач.

Формирование функциональных компетенций – это сложный процесс, требующий участия различных педагогов и специалистов. Учитель истории и школьный психолог играют ключевую роль в этом процессе, дополняя друг друга в развитии когнитивных, социальных и личностных навыков у учащихся. История помогает развивать критическое мышление и социальные навыки, а психологическая поддержка способствует личностному росту и эмоциональной зрелости. Таким образом, педагогическая деятельность этих специалистов направлена на всестороннее развитие учащихся, что способствует их успешной адаптации к современному обществу.

Литература

1. Выготский Л.С. Психология развития / Л.С. Выготский. – М.: Педагогика, 1986.
2. Федеральные государственные образовательные стандарты, 2021.
3. Lehtinen E. Psychological perspectives on learning technologies. Oxford University Press, 2008.

ҒТАХР: 20.01.07

Э.А. Калиева

Абай облысы Мақаншы ауданы «Б.Майлин атындағы орта мектеп-бақшасы» КММ
информатика пәні мұғалімі

ИНФОРМАТИКА САБАҒЫНДА ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТІНІ ҚОЛДАНУ

Қазіргі заманда сапалы білім – әр халықтың, әрбір жеке тұлғаның болашағын айқындайтын негізгі факторлардың біріне айналуға. Білімнің жоғары деңгейін ұстап тұру – әрбір қоғамның өзінің ғылыми-техникалық прогресін, экономикалық дамуын және азаматтардың әл-ауқатын қамтамасыз етуге ұмтыла отырып, алдына қоятын міндеті. Осы тұрғыда заманауи технологияларды, атап айтқанда жасанды интеллектті (ЖИ) пайдалану білім беру үдерісін өзгертуде басты рөл атқара бастады.

Жасанды интеллект – адамның интеллектуалдық қабілетін талап ететін тапсырмаларды орындауға қабілетті компьютерлік жүйелерді құрумен айналысатын информатика саласы. Соңғы жылдарда ЖИ медицина мен өндірісте, көлік пен ойын-сауықта, адам өмірінің көптеген салаларына мықтап енді. Бірақ жасанды интеллект қолданудың ең перспективалы және маңызды бағыттарының бірі білім беру болып табылады. Алдымен білім берудегі жасанды интеллект дегеніміз не және осы салаға қандай технологиялық компоненттер кіретінін анықтайық. Көптеген зерттеушілер әртүрлі аспектілерге, соның ішінде машиналық оқытуға, нейрондық желілерге және деректерді өндіруге, олардың адамдардың қажеттіліктеріне бейімделе алатын интеллектуалды жүйелерді құрудағы рөліне назар аударды. Білім берудегі жасанды интеллект анықтамасы оқу процесін жақсарту және білім беру мүмкіндіктерін байыту үшін адамның интеллектіне еліктеп, арттыруға арналған технологиялық әдістер мен жүйелерді пайдалануды қамтиды. Білім берудегі жасанды интеллект әдетте келесі аспектілерді қамтиды:

Machine Learning: Бұл компьютерлік жүйелерге деректер мен тәжірибені талдау арқылы бейімделуге және жақсартуға мүмкіндік беретін ЖИ бөлімшесі. Білім беруде машиналық оқытуды

әр оқушының қажеттіліктері мен оқу стиліне жауап беретін бейімделген оқыту платформаларын жасау үшін пайдалануға болады.

Нейрондық желілер: ЖИ-дегі нейрондық желілер мидың құрылымы мен қызметін модельдейді, жүйелерге үлгілерді тануға, мәтінді талдауға және шешім қабылдауға мүмкіндік береді. Білім беруде оларды дауысты, мәтінді және кескінді тану үшін қосымшаларды жасау үшін, сондай-ақ жекелендірілген оқыту үшін пайдалануға болады.

Виртуалды көмекшілер және білім беру қолданбалары: ЖИ ақпаратты, оқу материалдарын және тапсырмаларды қамтамасыз ету арқылы студенттерге оқу процесінде көмектесетін виртуалды мұғалімдер мен білім беру қолданбаларын жасау үшін пайдаланылуы мүмкін.

Деректерді талдау: ЖИ үлгілер мен трендтерді анықтау үшін деректердің үлкен көлемін талдау жолдарын қамтиды. Білім беруде деректерді талдау оқушылардың үлгерімін бағалау, оқу қажеттіліктерін болжау және оқу бағдарламасын оңтайландыру үшін пайдаланылуы мүмкін.

Робототехника және автоматтандыру: ЖИ пайдаланатын робототехника студенттерге ғылым, технология, инженерия және математика (STEM) салаларындағы дағдыларды дамытуға көмектесетін білім беру роботтарын жасау сияқты білім беру мақсаттарында жүзеге асырылуы мүмкін.

Білім берудегі жасанды интеллект оқу процесін қол жетімді, жекелендірілген, интерактивті және тиімді ету арқылы жақсартуға бағытталған. Ол мұғалімдерге, студенттерге және оқу орындарына жылдам өзгертін цифрлық дәуірге бейімделуге көмектеседі және білім сапасын келесі деңгейге көтереді.

Мектептерде жасанды интеллектті қолдану.

Мектептерде жасанды интеллектті қолдану мұғалімдер үшін оңтайлы шешім болып келеді. Өйткені ЖИ мұғалімнің жұмысын жеңілдетеді. Сабақ жоспарын құрудан бастап, кезкелген құжатты өңдеуге дейін. Сонымен қатар жасанды интеллект мектептердегі оқу үдерісінің әртүрлі аспектілерін автоматтандыруда қолданылады: оқу материалдарын басқаруда; электрондық тесттер мен бағалаулар жүйесінде; әкімшілік тапсырмаларды басқаруда; кері байланысты басқару жүйелерінде; оқушылардың үлгерімі мен тәртібі туралы есептерді автоматты түрде жасауда; қабылдау және қабылдау процесін автоматтандыруда және т.б.

Жасанды интеллектті мектептегі білім беруде сәтті қолданудың нақты жағдайлары мен оқиғаларын ұсыну маңызды. Себебі, жасанды интеллект кез келген саланы табысқа жеткізе алады, мысалы:

1. Khan Academy:

Khan Academy – оқу материалдары мен тапсырмаларды қамтамасыз ету үшін ЖИ-ті қолданатын танымал платформа. Жүйе оқушының деңгейіне бейімделіп, математика, жаратылыстану және басқа да пәндерді оқыту үшін жекелендірілген ұсыныстар береді.

2. Duolingo:

Duolingo – үйрену тәжірибесін пайдаланушының жеке қажеттіліктеріне бейімдеу үшін ЖИ-ті қолданатын тіл үйрену қолданбасы. Жүйе тіл дағдыларын жақсарту үшін әртүрлі жаттығулар мен кері байланыс ұсынады.

3. Carnegie Learning:

Carnegie Learning – жекелендірілген оқу жоспарларын жасау үшін ЖИ пайдаланатын математикалық білім беру бағдарламаларын қамтамасыз етеді. Бұл оқушылардың математикаға деген сенімділігін және дағдыларын дамытуға көмектеседі.

4. Coursera:

Coursera – жетекші университеттер мен институттардың курстарын ұсынатын онлайн оқыту платформасы. Жасанды интеллект тапсырмаларды бағалау және қайта қарау және студенттердің қызығушылықтары мен мақсаттарына сәйкес келетін курстарды ұсыну үшін қолданылады.

5. ScribeSense:

ScribeSense – сабақтар мен дәрістерді автоматты түрде транскрипциялау үшін ЖИ қолданатын қолданба. Бұл мұғалімдерге оқу материалдарының мәтіндік нұсқаларын оңай алуға және оларды талдауға мүмкіндік береді.

Осы мысалдардың әрқайсысында ЖИ оқытуды жекелендіруде, кері байланысты қамтамасыз етуде және білімге қолжетімділікті жеңілдетуде рөл атқарады. Олар сонымен қатар әртүрлі білім беру сценарийлерінде ЖИ пайдаланудың артықшылықтары мен тиімділігін көрсетеді.

Әдебиеттер

1. ЖИ негізіндегі оқыту қолданбалары: ағымдағы тенденцияларға шолу / Л. Браун және т.б. // International Journal of Educational Technology. – 2018. – № 7(1). – Б. 32-45.
2. Джонсон А. ЖИ негізіндегі білім берудегі этикалық ойлар / А. Джонсон // Білім беру этикасы. – 2019. – № 12(2). – Б. 45-58.

ҒТАХР: 34.01.21

Ш.Б. Канафина

Абай облысы Бесқарағай ауданы «Беген орта мектебі» КММ
бастауыш сынып мұғалімі

САРАЛАП ОҚЫТУ НЕГІЗДЕРІ

Деңгейлеп-саралап оқыту технологиясында жұмыс міндетті үш деңгейлік, қосымша шығармашылық деңгей талаптарынан тұрады. Оның басты мақсаты – сынып оқушыларын «қабілетті», «қабілетсіз» деген жіктерге бөлуді болдырмау. Сабақта қандай оқушы болмасын, жақсы оқитынына қарамастан жұмысты І деңгейден орындайды. І деңгей тапсырмаларын орындау мемлекеттік білім стандарты талаптарының орындалуына кепілдік береді.

Қалыптастырушы бағалау және кері байланыстың түрлері:

1. Құрастыр, сосын жауап бер

Шарты: Оқушыларға жауап бергенге дейін өз ойларын жинақтауға мүмкіндік беріңіз– жауап алдындағы 30 секундтық үнсіз ойлау;
жұптағы 2-3 минуттық миға шабуыл;
жауап бермес бұрын бірнеше ойларыңды жаз;
өз көршіңмен болжамды жауапты талқыла.

2. «Сұрақ қобдишасы»

Сіз жаңа тақырыпты оқыған кезде не туралы білгіңіз келді?

Білімді бағалау үшін мұғалімнен немесе басқа оқушылардан сұраңыз;

Сіз өз біліміңізді бұдан әрі жақсартқыңыз келген білім/түсінбеу саласын көрсетіңіз.

Сыныпта сұрақтарға арналған қорапша қоюға болады, оқушылар оған сабақ аяқталғаннан кейін өз сұрақтарын салады.

Немесе арнайы сабақ ұйымдастыруға болады, онда оқушылар бүкіл сынып болып жұмыс істейтін немесе келесі сабаққа негіз болатын сұрақтарды құрастырады.

3. «Күту уақыты» Күту уақыты оқушыларға ойлануға және жауап беруге мүмкіндік береді.

Сыныптағы барлық балалар бір бағытта және бірдей ойлай бермейді – күту оқушыларға өз ойын жинақтауға және берілген сұраққа жауапты ойластыруға мүмкіндік береді. Күту уақытының 2 түрі:

– Мұғалім айтады, содан кейін оқушылар өз жауаптарын бергенге дейін үзіліс жасайды.

Оқушы жауап беруді аяқтайды және мұғалім оның жауабына қатысты әрекет еткенге дейін кідіріс жасайды. Бұл амал оқушыға ойын толықтыруға және жалғастыруға немесе басқа оқушыға жауап беруіне мүмкіндік береді.

4. «Көршіңізге айтыңыз»

«Көршіме айтамын» әдістемесі оқушылардың өз ойларын ауызша білдіруі үшін қолданылады.

– Сұрақ қойыңыз, ойлануға уақыт беріңіз, содан кейін оқушылардан өз ойларын көршісімен бөлісуін сұраңыз

– Оқушыға жаңа тақырыпты атаңыз және оларға аталған тақырып бойынша ненің мәлім екені туралы бәрін көршісіне айтуын сұраңыз.

5. «Идея туралы пікір»

Сіз сұраққа жауап алған болсаңыз, бұл ой туралы басқалардың пікірін сұрай отырып, ойлау логикасын дамытыңыз.

Мысалы: Сіздер _____ идеясы туралы не ойлайсыздар?

6. «Түйінді сәттер» Ауызша тапсырмалармен қатар, жазбаша тапсырмаларды әзірлеген кезде бұларды орындау оқушылар оқып жатқан тапсырмалардың түйінді сәттерін түсінуге және дамытуға әкелетін болсын.

7. «Топтық кері байланыс» Сыныптастардың жұмысын бағалауға қатысты топтық кері байланыс мұғалімге оқудағы қажеттіліктерді қарапайым түрде анықтауға көмектесе алады. Егер топ кері байланыс ұсынатын болса, бұл мәселеге назар аудартып, жүйелендірілген, талқыланған тапсырмаларға қатысты ақпарат береді (сонда мұғалім қайталауға арналған жаттығуларды азырақ бере алады).

8. «Сыныптастарды бағалау» Оқушылар бағалау критерийлеріне сәйкес бір біріне жұмысы үшін баға қояды. Бұл оқу туралы ойлануға және түсінуге көмектеседі, бұл оқушыларға үздік жұмысты көруге және орын алған түсінбеушілікті шешуге мүмкіндік береді. Аталған құрал жеке сабақтарда және жұмыс схемаларында қолданылуы мүмкін.

9. «Оқушылардың бағалау сызбасы»

Оқушылардан топпен немесе жекелеп баға қою сызбасын жасауды сұраңыз. Кейін олар осы сызбаға сәйкес өзінің немесе сыныптасының жұмысын бағалай алады.

Оқушыларға бағалау сызбасының мақсаты пайымдау, шолу, стандарттау, т.б. екенін түсіндіріңіз.

10. «Сөйлеу арқылы ойлану»

Сөйлеу оқушыларға өз пікірін білдіріп, сол арқылы білім алуға көмектеседі.

Төмендегідей жаттығулардың көмегімен сөйлеу арқылы ойлануды ынталандырыңыз:

талқылауға арналған жаттығу;

құрылымдалған топтық/жұптық жұмыс;

мұғалім мен оқушының модельдеуі (шағын топтық тапсырмалар бүкіл сыныппен талқылауға қарағанда, сыныптағы әңгімелесудің санын арттырады).

11. «Білетініңіздің барлығы» Оқушылар тарауды оқуға кірісудің басында _____ Не? _____ туралы не білетініңіздің барлығын жазады. Сосын мұғалім қайталауды болдырмас үшін, алынған ақпаратты пайдалана отырып, оқуды тиісті жолмен жүргізеді.

12. «Кері байланысы бар бутерброд»

Кері байланыс әр түрлі тәсілдермен берілуі мүмкін.

Кері байланысы бар екі «бутерброд» дегеніміз бұл:

Жағымды түсініктемелер, нені және қалай жақсарту қажет екенін түсіндіре отырып берілген құрылымды, сыни, жағымды түсініктеме;

Жағдаяттық мәлімдеме – Маған ұнады ....., себебі .....

Енді/келесі жолы ..... Интерактивті мәлімдеме, мысалы, орындалатын жұмысқа негізделген сұрақ.

13. «Көрсет және әңгімеле»

Әр оқушы өз жауабын жазуға/салуға мүмкіндігі болатындай және оны тез арада сізге (сыныптастарына) көрсететіндей етіп, шағын маркер тақтасын қолданыңыз.

14. «Түсініксіз тармақ»

Оқушылар өздеріне онша түсінікті емес бір немесе екі тармақты жазады. Бұл өткен сабақта оқылған материал, қалған бөлімнің, алдыңғы жаттығудың материалы және т.б. болуы мүмкін. Содан кейін мұғалім мен сынып осындай тармақтарды түсіндіру жолдарын іздестіреді.

15. «Бір сөйлеммен түйіндеу»

Оқушылар олардың тақырып бойынша білімдерін түйіндейтін бір сөйлем жазады. Сөйлемдер кім, не, қашан, неліктен, қалай, қай жерде және т.б. сөздерден тұруы мүмкін.

Содан кейін сөйлемдерді сыныптастар бағалай алады, немесе көшіріп жазады.

16. «Температураны өлшеу» әдісі» Бұл әдіс оқушылар тапсырманы қаншалықты дұрыс орындап жатқанын анықтау үшін қолданылады. Ол үшін оқушы қызметін тоқтатып, мұғалім оқушылардан: «Біз не істеп жатырмыз?» деп сұрайды. Оқушы жауаптарынан мұғалім олар қаншалықты тапсырманың мәнісін немесе оны орындау ретін түсінгенін анықтай алады. (немесе дайын термометр қолдануға да болады)

17. «Плюс-минус-қызықты» әдісі

Оқушыларға сабақ соңында кестені толтыру ұсынылады:

П(+), М(-), Қ (қызықты).

«П»-«плюс» бағанына сабақта ұнаған нәрсе жазылады: ақпарат, жұмыс түрлері, т.с.с.

«М»-«минус» бағанына сабақтың ұнамаған немесе түсініксіз сәттері, оқушы пікірі бойынша оған ешқандай қажеттілігі жоқ ақпарат жазылады

Қ (қызықты) сабақтың қызықты тұстары, жаңа ақпараттар, жаңалықтар жазылады

Аталған бағалау өлшемдері бағдарламаны игеру процесінде білім алушының аздаған жетістіктерін және алға ілгерілеушілігін ескеруге мүмкіндік береді, түзете дамыту жұмыстарының нәтижесін бағалауға және алдағы жеке дамыту жұмыстарының жоспары мен білім, білік, дағдыды икемді қалыптастыруға ықпал етеді.

Әдебиеттер

1. Бекболат Қ. Математикалық сауаттылық / Қ. Бекболат, А. Сердалы. – Астана, 2017.
2. Барабанов О.О. Задачи на проценты как проблема нормы словоупотребления / О.О. Барабанов // Математика в школе. – 2003. – № 5.
3. Барабанов О.О. Конкурсный экзамен по математике / О.О. Барабанов // Формулы успеха. – Ковров, 1998.
4. Захарова А.Е. Несколько задач про «цены» / А.Е. Захарова // Математика в школе. – 2002. – № 8.
5. Петров В.А. Элементы финансовой математики на уроках / В.А. Петров // Математика в школе. – 2002. – № 8.
6. Сборник задач по математике для поступающих в вузы (с решениями). В двух книгах. Книга 1. Алгебра / Под ред. М.И. Сканави. – 9-е изд., перераб. и доп. – М.: Издательский дом «ОНИКС 21 век», Мир и образование, 2001.

ҒТАХР: 14.35.07

Б.М. Кудайбергенова

«Абай облысы білім басқармасының Жаңасемей ауданы білім бөлімінің А.Ибраев атындағы жалпы орта білім беретін мектебі» коммуналдық мемлекеттік мекемесі
Қазақстан Республикасы, Абай облысы, Семей қаласы,
e-mail: malikovna.74@mail.ru

ТАРИХ ПӘНІН ОҚЫТУДА ОҚУШЫЛАРДЫҢ ФУНКЦИОНАЛДЫҚ САУАТТЫЛЫҒЫН ДАМУДЫҢ ӘДІС-ТӘСІЛДЕРІ

Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың «Әділетті Қазақстан: заң мен тәртіп, экономикалық өсім, қоғамдық оптимизм» атты барша отандастарымызға арналған биылғы (02.09.2024ж) Жолдауында айтқандай: «Ұстаздар-ұлттың зияткерлік қуаты. Олар білімді ұрпақ тәрбиелеу арқылы еліміздің өркендеуіне жол ашады. Үздік оқу бағдарламасы, заманауи оқу орындар, озық басқару жүйесі болса да, ұстаз білікті болмаса, оның бәрі бекер екені анық. Бүгінгі жаңа дәуір-ғылым мен білімнің, цифрлық қоғамның ғасыры. Функционалдық сауаттылық – тұлғаның белгілі бір мәдени ортада өмір сүруі үшін қажетті деп саналатын және оның әлеуметтік қарым-қатынас жасауын қамтамасыз ететін білім, білік, дағдылардың жиынтығынан құралады. Функционалдық сауаттылық жеке адамды дамытудың тетігі ретінде қолданылады. Функционалдық сауаттылық дегеніміз – адамдардың әлеуметтік, мәдени, саяси және экономикалық қызметтерге белсене араласуы, яғни бүгінгі жаһандану дәуіріндегі заман ағымына, жасына қарамай ілесуі, адамның мамандығын әрдайым жетілдіріп отыруы, сондай-ақ өмір бойы білім алуына ықпал ететін базалық фактор.

Функционалдық сауаттылық-оқушылардың мектепте алған білімдерін өмірде тиімді қолдануына үйрету. Функционалдық сауаттылыққа қол жеткізген оқушы дегеніміз-мектепте білім алуы барысында өмірдің қалыпты жағдайларында кездесетін түрлі жағдайлардың шешімдерін таба алатын қабілетке ие болған, негізінен қолданбалы білімін жүзеге асыра алатын деңгейдегі білім иесі болып табылады. Жинақтай алғанда, функционалдық сауаттылық оқушының жеке тұлғасының әлеуметтенуіне игі ықпал ететін басты тірек болып табылады. Функционалдық сауаттылық – адамның сыртқы ортамен қарым-қатынасқа түсе алу қабілеті және сол ортаға барынша тез бейімделе алуы мен қарым-қатынас жасай алу деңгейінің көрсеткіші. Олай болса, функционалдық

сауаттылық тұлғаның белгілі бір мәдени ортада өмір сүру үшін қажетті деп саналатын және оның әлеуметтік қарым-қатынас жасауын қамтамасыз ететін білім, білік, дағдылардың жиынтығынан құралады. Баршамызға белгілі, оқушылардың пәндік білімдеріне, ептіліктеріне және дағдыларына сүйене отырып, оқу пәндері арқылы функционалдық сауаттылықты дамыту үдерісі ойлау дағдыларын қалыптастыру негізінде жүзеге асады.

Мұғалімнің көшбасшылық қабілеті ең бірінші сабаққа тыңғылықты дайындықтан басталады, яғни, өтілетін сабақтың жоспарын құру, оны өткізу әдістемесі, оқушылардың қабілеттерін, жас ерекшеліктерін ескере отырып, иллюстрация, техникалық құралдарды, дидактикалық материалдарды пайдалану. Мұғалімнің осы шығармашылық әрекеті арқылы оқушының шығармашылық қабілеті қалыптасады. Ал, көшбасшылық қабілеттер шығармашылық елес, шығармашылық ойлау арқылы жүзеге асады. Оқушыны шығармашылық ойлауға, жылдамдыққа, икемділікке, тапқырлыққа үйрету – мұғалімнің әр сабағында қалыптасып отыратыны анық. Тарих сабағын компьютерлік техникамен жабдықталған кабинетте өткізудің нәтижесінде оқушылардың сабақта белсенділіктері мен қызығушылықтары артады. Әрбір сабақты ұйымдастыру барысында, сабақтың ортасында және соңында цифрлық платформаларды және мобильді қосымшаларды тиімді пайдалану арқылы сабақ мақсатына жетуге болады.

Интерактивті тақта арқылы оқушылар жаңа материалдарды арнаулы бағдарламалар көмегімен мүмкіндігінше меңгерумен қатар функционалдық сауаттылығы да артады. Сондықтан да оқушылардың тарих сабағында функционалдық сауаттылығын арттыру үшін мынадай жұмыс жүргізуіміз керек: әр тақырып бойынша «білу, түсіну, қолдану, тұжырымдау» деңгейлік тапсырмаларымен жүйелі жұмыс істеуді күшейту. Оқушылардың функционалдық сауаттылығын дамыту жолдары, олардың танымдық қабілеттері мен өзіндік іс-әрекеттерін дамыту -педагог, психолог, әдіскерлер және мұғалімдердің міндеті.

Оқушылардың функционалдық сауаттылығын дамыту-мәселені шешуде, оқу сапасының артуына, технологияларды ұтымды қолдануға көмек беретін негіз болып табылады.

Сонымен қатар, түрлі көрнекілік құралдарын қолдану, сұрақ-жауап, талдау, жинақтау, тақтаға жазу, айтқан ойды мысалмен дәлелдеу, сөздікпен жұмыс, проблемалық мәселелерге жауап беру, нақтылы және жалпылама тапсырмалар беріп, шағын шығармашылық жұмыстарды орындату, оқушының бір-біріне сын айтуы, өзіндік пікір білдіруі, баяндама жасауы, ғылыми зерттеу жазып қорғауы алуан түрлі әдіс-тәсілдерді қолдануы керек. Ал, ел тағдыры, оның келешекте кемел ел болуы мектептің қандай негізде құрылуына байланысты болған.

Оқушылардың функционалдық сауаттылығын дамыту – бүгінгі заман талабы. Педагогтің сабақ өту шеберлігі, яғни шығармашылық пен жауапкершілікті ұштастыруы, бұл заман талабынан туындап отырған мәселе. Ендеше, өз мамандығын шебер меңгерген жоғары деңгейдегі оқытушының алдынан шыққан оқушы-өмір айдынындағы өз жолын адаспай табады, азамат болып қалыптасады. «Театр-киім ілгіштен басталады» десек, мектеп бүтіндей ұрпақты тәрбиелеудің негізі. «Білімінді еңбек пен өмірдің өзінде шындап отыр.

Сонда ғана білім деп аталатын асыл тас ешқашан тот баспастан жалтырай да жарқырай да береді», – деген екен ғалым Қаныш Сәтбаев. Қазіргі сынып партасында отырған білім алушылар «Z ұрпағының» өкілдері. Олардың қызығушылықтары мен мүмкіндіктері мүлдем басқа. Олар жас бола тұра, өздерінің жасаған істері мен айтқан сөздеріне жауап беруге дайын тұрады. Сондай-ақ, тәуелсіз жұмыс істеуге бейім әрі бәсекелестікке түсуден тайсалмайтын ұрпақ. Технология дамыған сайын аға буын өкілдеріне қиындықтар туындауда. Бірақ «Z ұрпағы» үшін, бұл керісінше жаңа мүмкіндіктерге жол ашады. Технологияның шарықтап, саналарды жаулап бара жатқан заманда баланың ойы мен зейінін жан-жаққа алаңдатушы факторлар өте көп. Әсіресе, қазіргі кезде мұғалім ХХІ ғасыр ұрпағының ерекше қабілеттері мен мүмкіндіктерін үнемі ескеріп, оқушыдан әрдайым бір адым ілгеріде жүруге тура келеді.

Оқушылардың функционалдық сауаттылығын дамытуда оқу бағдарламасындағы әрбір пәннің рөлі зор. Соның ішінде тарих пәнінің алатын орны ерекше. Осы ретте, оқушыға халықтың қоғамдық өмірін, арман-мүддесін таныту, оларға идеялық-саяси, рухани – адамгершілік, этикалық-эстетикалық тәрбие беру, дүниеге көзқарасын, мінезін, жалпы мәдениетін қалыптастыру тарих пәнінің басты міндеті болып табылады.

Көбінде балалар бұрын алған білімін өмірде қолдана алмайды; талдау жасап, содан нәтиже шығаруды білмейді; берген мәліметті жинақтай алмайды; сабақ мақсаттарын анықтап, сол мақсатқа

жету жолын таба алмайды. Сабақ барысында оқушылардың аз сөйлеп, өз ойын нақты жеткізе алмауы осының барлығы үлкен проблема болып табылады. Яғни оқушыларда функционалдық сауаттылық дағдылары қалыптаспаған. Тұлға құзыреттілігін дамыту – ұстаздың құзіретті тәсілдерді меңгертуі, білім беру мазмұнын жетілдіру.

Ол үшін баланы субъект ретінде қарап, оқу ісіне өзінше қызықтыратын, оған қабілетін арттыратын жағдай туғызу керек. Мақсатқа жету оқушының өзі арқылы жүзеге асады. Жоғарыда айтып кеткендей мұғалім-бағыт беруші, ұйымдастырушы. Осы мақсатта мен өз сабағымда Блум таксономиясын да қолдануға тырысамын. Себебі Блум таксономиясы бір ізбен реттелген мақсаттар жүйесі арқылы оқушылардың білім деңгейлерін жетілдіріп, шығармашылық деңгейге жетуді ұсынады. Оқушылардың жас ерекшелігін пайдалана отырып, сабақты бекіту кезеңдерінде LefrningApps, Onine Test Pad т.б платформаларды қолданып сабақты қызықты өткізуге болады. Сондай-ақ «Тарсия», «Адасқан әріптер», «Нөлдік шеңбер» «Семантикалық карта», «Сөйле сурет», «Тұлғаны таны», «Ақылдың алты қалпағы», «Кюар кодты тапсырма», «Бес саусақ», «Бес қадам», «Галарейяны шарлау» т.б әдістерді ұтымды пайдалану арқылы оқушылардың тарих сабағында функционалдық сауаттылығын арттыруға болады.

Оқушылардың шығармашылық және зерттеушілік қабілеттерін дамытады, белсенділігін арттырады, оқу-тәрбие процесінің қалыптасуына, материалды неғұрлым мазмұнды меңгеруге, өзін-өзі ұйымдастыру дағдыларын жетілдіруге, сапалы білімнің нәтижеге бағытталуына ықпал етеді. Оқушылардың танымдық белсенділігі мен пәнге деген қызығушылығын дамытуға көмектеседі.

Тұлғаның бейімділігін, қажеттілігін қанағаттандыруды, қызығушылығын, қабілетінің дамуын ескере отырып, функционалдық сауаттылығына қол жеткізуді қамтамасыз етіп, жан-жақты дамыған, мектепте алған білімін өмір бойы пайдалана алатын тұлға өсіру-білім беру мамандарына жүктелген үлкен міндет деп түсінгеніміз жөн.

Функционалдық сауаттылық-тұлғаның белгілі бір мәдени ортада өмір сүруі үшін қажетті деп саналатын және оның әлеуметтік қарым-қатынас жасауын қамтамасыз ететін білім,білік, дағдылардың жиынтығынан құралады.

Осы ретте, оқушыға халықтың қоғамдық өмірін, арман-мүддесін таныту, оларға идеялық-саяси, рухани – адамгершілік, этикалық-эстетикалық тәрбие беру, дүниеге көзқарасын, мінезін, жалпы мәдениетін қалыптастыру тарих пәнінің басты міндеті болып табылады.

Тұлғаның бейімділігін, қажеттілігін қанағаттандыруды, қызығушылығын, қабілетінің дамуын ескере отырып, функционалдық сауаттылығына қол жеткізуді қамтамасыз етіп, жан-жақты дамыған, мектепте алған білімін өмір бойы пайдалана алатын тұлға өсіру-білім беру мамандарына жүктелген үлкен міндет деп түсінгеніміз жөн.

Әдебиеттер

1. Қазақстан тарихы пәнін оқытуға арналған әдістемелік нұсқаулық / (құраст.А.К. Бегалиева) – Алматы: Қазақ университеті, 2017. – Б. 218.
2. Жаманбаева Л.К. Тарихты оқыту әдістемесі. – Өскемен, 2024.
3. Күзембайұлы А. Тарих теориясы және методологиясы: оқу құралы / А. Күзембайұлы, Е. Әбіл. – Қостанай, 2015. – 220 бет.
4. Тарихты оқытудағы инновациялық әдістер: оқу құралдары. Өскемен: С. Аманжолов атындағы ШҚМУ «Берел» баспасы, 2019. – Б. 96.
5. Білімді ел газеті 06.08.2024 «Оқушылардың функционалдық сауаттылығын дамыту».

К.К. Куанбаева

Абай облысы Бесқарағай «Н. Баймұратов атындағы орта мектеп» КММ
бастауыш сынып мұғалімі

МАТЕМАТИКА САБАҚТАРЫНДА БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ЕСЕПТЕУ ДАҒДЫЛАРЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Жаңартылған бағдарламаның негізі – мұғалімнің пәнді оқытудағы әдістерін өзгертудегі жаңа бастамасы. Бұл бағдарламаның басым бөлігі сындарлы оқыту теориясының негіздерін қамтыған. Осы теория оқушылардың ойлануын дамытуда олардың бұрынғы алған білімдері мен жаңа немесе сыныптағы түрлі дерек көздерінен, мұғалімнен, оқулықтан және достарынан алған білімдерімен өзара әрекеттесуі жағдайында жүзеге асады деген тұжырымға негізделген.

Әрбір адамға ойлау қабілетінің белгілі бір дағдылары мен жеке тұлғаның қасиеттері керек. Сарапатама жасай білу, салыстыра білу, негізгісін анықтай білу, мәселені шеше білу, өзін-өзі баламалы бағалай білу, жауапты болу, өз бетінше жұмыс істей білу – міне, жоғарыда аталғандардың барлығы балаға өмір жолын бастауға қажеттіліктер деп атасақ та болады. Мұғалімнің міндеті барлық ақпаратты айтып немесе көрсетіп қана қоймау керек, сонымен қатар оқушыны ойлауға үйрету керек, сол тапқан ақпараттарын практика жүзінде қолдана білуге үйрету керек.

Бастауыш мектепте есептеу дағдысының қалыптасуы маңызды рөл атқарады. Математика, физика, химия есептерін шығаруда элементарлы есеп шығару дағдысы қажет. Оқытуда байқағанымыз оқушылардың көпшілігінде есеп шығару дағдысы төмен. Оның себептері:

- оқушылардың ойлау қабілеттерінің төмендігі;
- үй тапсырмасын орындауда ата-ана тарапынан қадағалаудың бомауы;
- оқушының есте сақтау және зейінінің төмендігі;
- математика пәніне дайындықтың аздығы (жеткіліксіздігі);
- оқытуда есептеу дағдысын жүйелі түрде қалыптастырудың және оны бақылаудың болмауы.

I. Есептеу дағдысын қалыптастыру үшін ең алдымен көбейту, бөлу, қосу, азайту кестесін сұрау керек. Ол үшін кестелер, үлестірмелі қағаздар қолданылады. Екі және одан көп нұсқада болып, оқушылар жеке жауап бергені жөн. Қате жіберген оқушыларға бастауыш сыныптан кестелер беріп қайталату керек. Одан кейін өзіндік жұмыс, ауызша сұрау арқылы тексерген жөн.

II. Есеп шығару дағдысын қалыптастыруда әр сыныпқа берілген тақырыптарға кестелер дайындау қажет. Кестелер көбейтіліп әр оқушыға беріледі. Бұл кезеңде жұмыстың мына түрі қолдану керек:

1. Мұғалім не оқушы үлестірмелі қағаз бойынша (екі нұсқада) фронтальды сұрайды;
2. Дайындалған кесте бойынша жазбаша сұрау;
3. Жазбаша жұмыстарды жазып, талдау және қатемен жұмыс жасау;
4. Тақтада немесе алдыңғы партада отырып шығару;
5. Ұқсас есептерді шығару және шығару алгоритмін құру;
6. Есептеудің тиімді тәсілін қарастыру.

Ол үшін төмендегілерді есте сақтауымыз керек:

– Әр сабақта сыныппен емес әр оқушымен жұмыс істеу маңызды. Ол үшін мұғалім әр оқушы өз ісімен айналысатындай және олардың жұмыстарын бақылап отыруға жұмыстың түрі мен материалды таңдау қажет. Мысалы, бірінші партада отырған әр оқушыға өздерінің кемістіктерін жоюға болатындай тапсырма жазылған карточкалар таратылады. Ал сабаққа дайындалғанда жоспарда кімді және қандай сұрақпен сұрау керектігі көрсетіледі; бұл жағдайда жеке дәптерде әр оқушының есептеу машықтығын меңгеру есебі жүргізіледі;

– Жаңа тақырыпты өту кезінде оқушылар қай тақырыптан көп қате жіберетін материалға көңіл бөлу қажет;

– Жаңа тақырыпты алда өткен таныс материалмен салыстырып оқытқан дұрыс;

– Жаңа материалды түсіндіру кезінде оқушылардың өздері сол немесе басқа әрекетті орындау алгоритмін құру керек, осыдан кейін оқулықпен салыстырып, өздеріне оңтайлы нұсқасын тандаса дұрыс болады.

– Мұндай жұмыс оларды айқындыққа және нақтылыққа үйретеді. Әр қарай олар өздері әбігерленбей және асықпай кез-келген есепті шығара алады;

– Оқушыны кез-келген есепті шығаруға жете ұғындырып, көңіл бөлуге тәрбиелеу қажет, яғни оқушы шамаларды байланыстыратын заңдылықтарды анықтап, есептің мағынасын жете ойланып, қиын жағдайларды шешудің жолдарын тауып, содан кейін ғана есепті шығаруға кіріскені дұрыс.

Оқушыларды «қадалған көзқарас» тәсілін қолданып жұмыс істеуге үйрету керек (алғашқыда барлық тапсырманы, есеп шығарудың тәсілдерін, амалдарын, шығару жолдарын жалпы бағалайды, және әрі қарай оны шешуге кіріседі);

– Оқушыларды өзін-өзі бақылауға үйрету өте қажет, яғни есеп шығаруын, іс-әрекетін бақылау ептілігіне, ал нәтижесінде өздерінің әрекеттерін келесі өз-өзін бағалау критерийлерін қолданып бақылауға үйрету:

- а) нәтижені шындықпен байланыстыру;
- ә) нәтижені есептің шартының көрсеткіштерімен байланыстыру;
- б) кері есептеу;
- в) әр түрлі тәсілмен шығару;
- г) ақырғы жағдайларда нәтижені зерттеу;

– тек қана өз бетімен жұмыс орындағанда ғана оқылатын материал мықты меңгеріледі. Сондықтан оқушылар дайын есептер шығарумен қатар есеп құруға тартылады (әсіресе тиімді тәсілмен есептеуге арналған есептер).

Тұрақты білімді қалыптастыру үшін лайықты жаттығуларды (психологиялық тренинг) немесе төмендегідей есептерді тандаған дұрыс:

- а) есептің шешімінен қатені табындар;
- ә) дұрыс жауабын тандандар;
- б) берілген тұжырымның дұрыстығын бағаландар және т.с.с.

Мұғаліммен осы кезеңде өткізілген ағымды бақылау төмендегі белгілеулерден тұрады:

а) әр оқушының 1-минутта, 2-минутта, т.с.с дұрыс орындалған мысалдарының санынан (нәтижелер бағалардың жиынтық тізімдемесінде жазылады);

ә) мысалдардың белгілі санын қатесіз шығару үшін уақыт аралығынан;

б) әр оқушының жіберетін қателер санынан. Бақылауды өткізудің әр түрі тәсілдері қолданылады.

Соның ішінде ең ерекшесі – мұғалімнің өзінің жоспарымен өткізілетін өзіндік және бақылау жұмыстары.

Өзіндік жұмысты жиі өткізіп отырса, білімнің ерте кезеңінде кемістіктерді, меңгерудің мықтылығын анықтауға болады және әрі қарай әрекетті түзетуге және шапшаң есептеу дағдыларын қалыптастыруға болады. Бұл кезеңдегі білімнің маңызды бөлігі болып қатемен түзету жұмысы болып табылады.

Әдебиеттер

1. Қоянбаев Ж.Б. Педагогика / Ж.Б. Қоянбаев, Р.М. Қоянбаев. – Алматы: Атамұра, 2000. – 218-219 б.
2. Бидосов Ә. Математиканы оқыту методикасы / Ә. Бидосов. – Алматы: Мектеп, 1989. – 56-57 б.
3. Математиканы оқытудың теориясы мен әдістемесі / А.Е. Әбілқасымова және т.б. – Алматы, 2005. – 89-90 б.
4. Жарықбаев Қ. Жалпы психология / Қ. Жарықбаев. – Алматы, 2004. – 147-148 б.
5. Болтянский В.Г. Комплекс учебногo оборудованиЯ по математике / В.Г. Болтянский. – М., 1971. – 105-106 с.
6. Шабажанова С.Қ. Мектептегі психологиялық диагностика / С.Қ. Шабажанова. – Алматы, 2005. – 80-81 б.
7. Аяған Б. Қазақ ұлттық энциклопедиясы / Б. Аяған. – Алматы, 2003. – 60-61 б.

К.Т. Козубаева

Абай облысы Мақаншы ауданы
«Тұрағұл Қоңыр атындағы орта мектеп-бақшасы» КММ
қазақ тілі мен әдебиеті пәні пәні мұғалімі

ОҚУШЫЛАРДЫҢ БОЙЫНА ҰЛТТЫҚ ҚҰНДЫЛЫҚТАРДЫ ДАРЫТУ

Ұлттық құндылықтар – әрбір ұлттың болмысында ғасырлар бойы атадан балаға мирас болып келе жатқан адамгершілік қағидаттары. Ғасырдан ғасырға жеткен халықтың қазынасы – тілі, ділі, салт-дәстүрі, әдебиеті мен өнері ұлтымыздың рухани байлығы.

Ұлттық құндылықтардың халқымыздың өмірінде алатын орны өзгеше. Қазақтың салт-санасын жаңғырту еліміздің ішкі және сыртқы саясатын ұлттық сипатта жүргізуді талап етеді. Ұлттық тәрбие туралы идея бүгінгі күн талабы мен өмірлік қажеттіліктен туындап отыр. Ұлттық сана-сезімі қалыптасқан, төл құндылықтар мен жалпы адамзаттық құндылықтарды өзара ұштастыра алатын толық кемелді, ұлтжанды тұлғаны тәрбиелеу – ұлттық идеяның негізгі бағыты.

Ұлттық құндылықтарымызды әлемдік деңгейге шығаруға қабілетті тұлға тәрбиелеу үшін:

- оқушылардың ұлттық сана-сезімін қалыптастыру;
- жас ұрпақ санасына туған халқына деген құрмет, сүйіспеншілік, мақтаныш сезімдерін ұялату, ұлттық рухын дамыту;
- ана тілі мен дінін, оның тарихын, мәдениетін, өнерін, салт-дәстүрін, рухани-мәдени мұраларды қастерлеу.

Мектебіміздегі қазақ тілі мен әдебиеті пәні бірлестігінің мұғалімдері оқушылардың бойына ұлттық құндылықтарды үздіксіз сіңіруді жолға қойып келеміз. Қазақ тілі оқулықтарының мазмұны адамзаттық руханият пен мәдени-эстетикалық мұраны игеру мен дамыту бағдарында танып білу, халқымыздың салт-дәстүрін бағалай, өнерін құрметтей білетін жан-жақты тұлға қалыптастыру. Қазіргі жаңартылған білімге негізделген қазақ тілі оқулықтарының құрылымы дәстүрлі оқулықтардың құрылымынан өзгеше. Оқулықтарда берілген бөлімдер тақырыптарының өзі шәкірт бойына рухани және материалдық құндылықтарды дарытуға бағытталған болса, әр тақырып ішіндегі мәтіндік тапсырмалар да ұлтымыздың тарихына құрметпен қарауға, халқымыздың бірлігі мен этносаралық татулығын сақтауға, Конституциямызды қастерлей білуге, салт-дәстүрімізді сақтай білуге баулитын мәтіндермен берілген. Бірлестіктің әрбір мұғалімі оқу үдерісінде оқушылардың бойындағы түрлі ерекшеліктерді ескере отырып, осынау жаһандану уақытында білімге құштар, еңбексүйгіш, отаншыл тұлғаларды дайындауды жолға қойып келеміз.

Ұрпақ тәрбиесінде ежелден қалыптасқан халқымыздың жақсы дәстүрі мен тағлымдарын, мәдениетін, тарихын, бұрынғы – соңғы ұлы ойшыл педагогтардың еңбектерін оқып, жетік білмей, оны жақсы меңгермей тұрып, келер буынға дұрыс тәрбие сіңіру мүмкін емес. Жас ұрпаққа ата-бабамыздан келе жатқан ұлттық тәрбие үлгісін ұғындырып, оларды мәдениетті, адами қасиеті мол, шығармашылық тұлға етіп тәрбиелеу – қазіргі таңдағы өмір талабы және қоғам қажеттілігі. Ал, қазақ әдебиеті пәнін оқытудың мақсаты-оқушылардың бойында адамгершілік, ұлттық құндылықтарды тәрбиелеу, көркемдік тұтастық пен көркемдік бейнені талдау, шығарма идеясын, жазушы ұстанымын бағалай білу дағдыларын қалыптастыру.

Халық ауыз әдебиеті шығармаларының ішінде оқушы бойына ұлттық құндылықтарды дарытуға өлшеусіз үлес қосып келе жатырған-батырлар жыры. Отанын сүйген, елін жаудан қорғау үшін қасық қаны қалғанша аянбай шайқасатын Қобыланды, Қамбар, Ер Тарғын, Алпамыс тұлғалары. Өз халқының мүддесі, арман-тілегі, туған жері үшін жан аямаған ерлеріне деген халықтың сүйіспеншілігі, ақын-жыраулардың, билердің татулыққа, адамгершілікке, елін сүюге шақырған өлең-жырлары, шешендік сөздерін оқыта отырып та бала бойына отаншылдық сезімді қалыптастырамыз.

Халықтың ең басты құндылығы ол-дін, тіл, туған жер, тіл. Оқушыларды оларды қастерлеп, қадірлеп ерекше құрмет тұтуға шақыру-әр мұғалімнің міндеті. Осы құндылықтарымызды қадір

тұтатын еліміздің жастарын дұрыс тәрбиелеп, салт-дәстүрлерімізді көркем шығармалар арқылы шәкірт санасына сіңіре білу де біздің парыз.

Бабадан мирас болған ұлттық құндылықтарымызды қолдау мақсатында, әр пән мұғалімі өз сабақтарында ұлттық құндылық элементтерін тиімді пайдалану керектігі іс-тәжірибе жүзінде көрсетіп келеді. Ұлттық салт-дәстүр, әдет-ғұрып жиі дәріптеліп отырғаны абзал. Ұлттық құндылықтарды қалыптастыру шараларының ауқымы озық тәжірибеге айналады деп сенемін.

Оқушылардың шығармашылығын дамытудың негізгі жолы – оқушыны өздігінен іздендіру, яғни өз бетімен жұмыс істеу. Бұл бағытта алдымен логикалық ойын дамытатын тапсырмалар арқылы оқушылар сөзжұмбақ, ребус, жұмбақ, мақал-мәтел, қанатты сөздер құрастыруға машықтанады. Берілген тапсырманы түрлендіру бағытында мынадай жұмыс түрлерін жүргізуге болады. Мәтін өңдеу, берілген мәтіннен диалог құру, мәтін бойынша шешендік сөз құрау және өз ойынан еркін тақырыпқа берілген өлең, әңгіме, шығарма жазу. Бұл әдіс оқушының өз бетінше іздене отырып, шығармашылығын шыңдауға баулиды. Оқушылар әдеби-шығарым тапсырмалар өтілген тақырыптар бойынша жүргізіліп қоймайды. Еркін және тақырыптық шығармалар, түрлі мақалалар, өлең құрастыру және өлең мазмұнын қара сөзбен жаздырту жұмыстары арқылы орындалады. Оқушының көркем шығарманы тұрақты оқуды әдетке айналдыру, ортада сөйлеуі, ұстазбен сырласуы қажетті нәрсе болып табылмақ. Осындай бағыттарда жұмыс істеу арқылы көркемдік шығармашылық қабілеті дамыған тұлғаға қол жеткізе аламыз.

Әдебиеттер

1. Назарбаев Н.Ә. Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру / Н.Ә. Назарбаев // Егемен Қазақстан, 12 сәуір, 2017.
2. Тілеужан М. Рухани өнегелі тәрбие / М. Тілеужан // Бала тәрбиесі. – Алматы, 2006. – № 2. – 24 б.
3. Ахметова М.Т. Адамгершілік-рухани тәрбиенің маңыздылығы / М.Т. Ахметова // Өзіндік таным. – Алматы. – № 2. 18 б.
4. Хасанұлы Б. Тілдік қатынас негіздері / Б. Хасанұлы. – Алматы, 2008.
5. Тайшыбаева Г. Тұлғаны қалыптастыруға ықпал ететін тәрбие жүйесін.

ҒТАХР: 27.01.45

Д.М. Мустафина

Абай облысы Үржар ауданы «Егінсу орта мектеп-бақшасы» КММ
математика пәні мұғалімі

МАТЕМАТИКА САБАҒЫНДА SMART ТЕХНОЛОГИЯНЫ ҚОЛДАНУ

Қазіргі таңда алгебра курсының көптеген есептерін шешуді компьютерлік бағдарламалардың көмегімен жеңілдетуге болады. Заманауи техниканың дамуына байланысты соңғы жылдары математика пәндерін оқытуда компьютерлік бағдарламалардың рөлі артуда. Солардың ішінде пайдалануға қолайлылығы жағынан Maple математикалық жүйесінің мүмкіншіліктерін ерекше атап өтуге болады. Бұл жүйені өмірге әкелген бағдарламашылардың айтуы бойынша негізгі мақсаты – «Математикалық есептерді шешу кезінде тек мамандар, яғни математиктер немесе инженерлер ғана емес, сонымен бірге оқушылар да жоғары математиканы оқып үйренуде қолданылатын арнайы компьютерлік жүйені меңгеруі тиіс».

Бүгінгі күннің басты талабы – маман да, белгілі бір мамандыққа білім алатын білім алушы да, мектеп оқушысы да өз бойында жоғары қабілетке негізделген логикалық пәрменді ойламды қалыптастыруы тиіс. Ол үшін ізденуші жас бірінші кезекте өз бетінше жұмыс істеуге, қате кемшіліктерін өзі табуға дағдылануы керек. Осы тұрғыдан алғанда оның жақын көмекшісі, дәл бүгінгі күндері, қажетті математикалық бағдарламамен жасақталынған компьютер болуға тиіс. Математиканың көптеген есептерін шешуді дербес компьютерде автоматтандыру арқылы жеңілдетуге болады. Соңғы жылдары математика есептерін шешуде және математика пәндерін оқытуда қолданылатын компьютерлік бағдарламалар дамуда. Бұл бағдарламалардың мысалы

ретінде символдық математикада кең қолданылатын жүйелер Maple, MatLAB, Mathematica, MathCAD, Geogebra және басқаларды айтуға болады. Компьютерлік бағдарламалардың көмегімен есептеулердің сандық және аналитикалық шешімдерін алуға болады. Сандық есептеулер: – теңдеулер жүйесін шешу; – функцияның максимум және минимум нүктесін табу; – сызықтық емес теңдеулерді шешу; – анықталған интегралды есептеу; – дифференциалдық теңдеулерді шешуді орындайтын мүмкіндіктері бар.

Математикалық есептерді жылдам шешетін бағдарламалардың бірі, қолданушыға өте ыңғайлысы – Maple жүйесі. Maple жүйесінің мүмкіншіліктерін пайдалана отырып: – бір айнымалы функцияның интегралдарын есептеу әдістерін; – анықталмаған интегралдарды есептеуді; – анықталған интегралды есептеуді жүргізуге болады. MathCad – ерекше программа. Ол PSE деп аталатын қосымшалар класына жатады (problem solution environment – есеп шығаруға арналған программалық орта). Оның жұмысы тұтынушының іс-әрекетімен біржақты анықталмайды (мысалы, мәтіндік редакторлар сияқты), ол зерттеушінің көзіне көрінбейтін кірістірілген алгоритмдердің нәтижесі болып табылады. Жүйенің аталуы екі сөзден құралған, яғни MATHeMatica (математика) және CAD (Computer Aided Desing – автоматты жобалау жүйесі немесе АЖЖ). Сондықтан MathCad-ты математикалық автоматты жобалау жүйесі деп атауға болады.

Бұл программаның көмегімен әр алуан математикалық есептерді шығарып, есептерді жоғарғы кәсіптік деңгейде рәсімдеуге болады [33]. MathCad элементар арифметикадан бастап күрделі сандық әдістерді жүзеге асыруға дейінгі әртүрлі ғылыми және инженерлік есептерді орындауға мүмкіндік беретін математикалық редактор болып табылады. MathCad тұтынушылары бұл негізінен математикалық есептер мен айналысатын білім алушылар, ғалымдар, инженерлер, әртүрлі техника мамандары. Қолданушының қарапайымдылығы, математикалық іс-әрекеттердің безендірілуінің көрнектілігі, кірістірілген функциялардың көлемділігі, символдық есептеу мүмкіндігі және нәтижелерді көрсету аппаратының ғажаптығы (әртүрлі типті графиктер мен баспа құжаттарын даярлау мүмкіндігі) MathCad-ты анағұрлым танымал математикалық қосымшалар қатарына кіргізді. MathCad құрамына өзара интеграцияланған бірнеше компонент кіреді:

1. Мәтінмен қатар математикалық өрнектерді енгізуге, өңдеуге және пішімдеуге мүмкіндік беретін қуатты мәтіндік редактор. Енгізілген формулалар бойынша кірістірілген сандық әдістерді қолдана отырып есептеуді орындай алатын есептеуіш процессор болып табылады;

2. Аналитикалық есептеулерді жүзеге асыруға мүмкіндік беретін, жасанды интеллект жүйесі деуге болатын таңбалық процессор болып табылады;

3. Интерактивті электронды оқулық түрінде рәсімделген математикалық және инженерлік анықтамалық ақпараттардың ғажайып қоймасы болып табылады. MathCad-та қандай да бір математикалық есептерді жүзеге асыру үшін арнайы программа құрып оны жүргізудің қажеттілігі жоқ. Оның орнына кірістірілген редактордың көмегімен жалпы қалыптасқан түрде математикалық өрнекті енгізсе жеткілікті, сол мезетте нәтижесін алуға болады [33].

MathCad – барлық функциялардың графиктерін көрнекі түрде, әсем көрсетумен бірге, математикалық таңбаларды, символдарды палитра көмегімен енгізуде үлкен артықшылықтары бар. Сонымен бірге MathCad-та көптеген кірістірілген қарапайым, арнайы және статистикалық функциялары бар. Математикалық функцияларды ендіруді жеңілдету үшін арнайы батырмалар қолданылады, олар терезеге математикалық бөліктеріне бөлінген функцияны толық түсіндірмесін шығарады. Сонғы уақытта өз тәжірибемізде математика сабақтарында көмекші құрал ретінде қолданатын бағдарлама – геогebra болып табылады. Оқушылар абстрактілі түсініктерді өз көздерімен «көре алады». Әсіресе жаңа тақырыпты түсіндіру барысында тиімді, әрі математикалық формулалармен шешілген есептерді көрнекі түрде графиктер салу арқылы тексеруге болады. Бұл әдіс оқушыларға ерекше қызық болып, формулаларды түсінікті түрде жеткізеді. Бұл бағдарлама мектеп бітіруші талапкерлердің математика пәні бойынша дайындалуына зор мүмкіндік береді, математиканы үйрету мен үйренуге өте тиімді «Geogebra» бағдарламасын қалай қолдану қажеттігін түсіндіретін бейнероликтер де бар.

Geogebra тегін, әрі қазақ тіліндегі жалғыз бағдарлама. ҰБТ-да кездесетін есептердің шығару жолдары да көрсетілген. Geogebra бағдарламасының басты артықшылықтары: – Геометриялық және стереометриялық сызбаларды құру және оларды анимациялау; – Екі өлшемді және үш өлшемді формадағы функциялардың графигін салу; - Браузер және ұялы телефон арқылы қолдану; – «Ойнау»

батырмасы арқылы сабаққа керек сызбаны алдын-ала сызып алып, қайталап көрсетуге болады; – Компьютерлік сауаттылық артады. Geogebra бағдарламасын қолданудың тиімділігі: – Теориялық материал бойынша алынған білімді тереңдету; – Функционалдық сауаттылықты арттыру; – Уақытты тиімді пайдалану. Geogebra бағдарламасын браузер арқылы онлайн қолдануға болады. Ол үшін іздеу батырмасына «Geogebra онлайн» жазу жеткілікті. Экран бетіне алғашқы болып тұрған «Графически калькулятор – Geogebra» сілтемесін басамыз. Содан соң жұмыс беті ашылады. Жұмыс бетінде алгебралық немесе геометриялық бөліммен жұмыс жасауға болады [41].

Қорыта келгенде, Smart технологияларды мектепте қолдану бүгінгі таңда өзекті көрініс. Бұл технологиялар оқушылардың білім алуға деген қызығушылығын арттырып қана қоймай, ақпаратты жылдам меңгеріп, оны визуалды көруге алады. Әсіресе, математика сабағында графиктердің орналасуы мен оның өзгерісін жылдам бейнелеуге мүмкіндік береді. Кеңістегі фигураларды виртуалды көру, функциялардың графиктерінің өз өсі арқылы айналдырғанда пайда болған кеңістік фигураларын жылдам анықтау сынды тапсырмаларды орындау, оқушының ойлау қабілетін дамытумен қатар, сол тақырыпты терең зерттеуге жағдай жасайды.

Әдебиеттер

1. http://www.rusnauka.com/36_NII_2016/Economics/6_217160.doc.htm
2. Куттықожаева Ш.Н. Каким должен быть курс электронного обучения для smart образования МЦНП / Ш.Н. Куттықожаева, Т.Ш. Сеитова, Р.А. Муқанова // Новая наука. – 2020. – № 34. – С 14-21. http://www.elearn-space.org/Articles/МООС_Final.pdf.154 б
3. Сұрынбаева А.С. Функционалдық сауаттылық негіздері.

ҒТАХР: 16.01.07

Г.Е. Омартаева

«Астана медицина университеті» КеАҚ
Қазақстан Республикасы, Астана қ.; e-mail: omartayeva@gmail.com

«БАУЫР» КОНЦЕПТІСІ: ҚАЗАҚ МӘДЕНИЕТІНДЕГІ РУХАНИ ЖАҚЫНДЫҚ ПЕН ТУЫСТЫҚТЫҢ СИМВОЛЫ

Концепт ұғымы және оның тіл біліміндегі рөлі, қазақ тіліндегі еңбектерде ғалымдардың концептілік ұғымдарға әр түрлі талдау жасап жүргенін білеміз. Концепт – лингвистикалық категория. Бірақ басқа лингвистикалық терминдермен балама қолдануға болмайды. Концепт когнитивтік тіл білімінің басты термині ретінде қарала бастағаннан-ақ мағына мен ұғым, лингвомәдени бірлік терминдерімен ауыстыра қолдану жағдайы кездесе бастады. Зерттеушілер ең алдымен осы ұғымдардың ара-жігін ажыратып көрсеткенді жөн көреді. Концепт ұғымы қазіргі тіл білімінде ХХ ғасырдан бастап белсенді қызмет атқара бастады. Ең маңызды ұғымдар тілде көрсетіледі. Концепт – идея, оның ішінде абстракты, нағыз-ассоциативті және эмоционалды-бағалы белгілер болып табылады [1]. С. Жапақов: «концепт дегеніміз индивидтің, тілдік ұжымның, лингвистикалық қоғамдастықтың ақиқат туралы білім жүйесі болып табылады» [2], – десе, А. Вежбиская концепт ұғымын «адамның әлем туралы жинақталған мәдени түсініктері бейнеленген және атаулары бар ғаламның тілдік бейнесі ретінде тану», – деп көрсетеді [3]. Осы ретте «бауыр» концептісіне тоқталар болсақ, «Бауыр» концептісі түркі халықтарының, соның ішінде қазақтардың мәдениетінде маңызды элемент болып саналатынын білеміз. Оның мағыналары әртүрлі, биологиялықтан символикалық мәнге дейін ауытқиды. Сондықтан «бауыр» концептісін сөз ету үшін алдымен бауырдың рухани құндылығына қатысты белгілі бір ұлт мәдениетінде көрініс берген ерекше құбылыс ретіндегі болмысына талдау жасау қажет. Қазақ халқының мәдениеті мен тілінде «бауыр» сөзі терең мағыналық реңкке ие, ол тек биологиялық туыстықты ғана емес, рухани жақындықты, адам арасындағы байланыстардың тереңдігін білдіреді. «Бауыр» концептісі қазақ халқының өмір салтында, қоғамдық құрылымында ерекше орын алып, оның ұрпақтан ұрпаққа жалғасып келе жатқан құндылықтарын айшықтайды. Бұл мақалада «бауыр» ұғымының мәдени-

рухани мәні, оның күнделікті өмірдегі және тілдегі қолданылуы талданады. «Бауыр» концептісі түркі халықтарының, соның ішінде қазақтардың мәдениетінде маңызды элемент болып саналады. Оның мағыналары әртүрлі, биологиялықтан символикалық мәнге дейін ауытқиды.

Биологиялық мағынасы: Бауыр адам ағзасында зат алмасу үдерісіне қатысатын ас қорыту мүшесі. Бауыр өзінен ас қорыту сөлдерінің бірі – өтті бөледі. Ересек адамдарда бауырдың орташа салмағы 1,5-2 килограмм болады. Бауыр іш қуысының оң жағында орналасқан. Бауыр ағзаны тазарту мен денсаулықты сақтауда маңызды қызмет атқарады.

1. Әлеуметтік және мәдени мағынасы: Тура мағынасында бір әке мен бір анадан туған балалар бір-біріне бауыр болады. Кең мағынасында, әсіресе адамдар арасындағы қарым-қатынаста, «бауыр» жақын адамды, туыстық қатынастағы ағайынды немесе апа-сіңліні білдіреді. Бұл ұғым бауырластық, бірлік, өзара көмек және сенім секілді ұғымдармен тығыз байланысты.

Эмоционалдық мағынасы: Қазақ және түркі мәдениетінде «бауыр» жақындық пен шынайылықтың белгісі. Біреуді «бауыр» деп атау – ерекше қарым-қатынасты, терең құрмет пен махаббатқа негізделген байланысты білдіреді. Бұл сөз тек туыстарға ғана емес, отбасы сияқты болып кеткен достарға да қатысты қолданылады.

Осылайша, «бауыр» концептісі түркі мәдениетінде туыстық және рухани байланыстың маңыздылығын көрсетіп, адалдық, бірлік және бауырмалдықты бейнелейді.

«Бауыр» сөзі қазақ мәдениеті мен әдебиетінде жиі кездеседі, өйткені ол жақындықты, туыстықты және бауырмалдықты бейнелейді. Бұл сөзді әртүрлі жанрдағы мәтіндерде кездестіруге болады: поэзия, проза, мақал-мәтелдер және күнделікті сөйлеу тілі. «Бауыр» сөзінің әртүрлі контексте қолданылуына бірнеше мысалдары келтірейік.

1. Қазақтың мақал-мәтелдері:

Мақал-мәтелдерде «бауыр» сөзі адамның туыстық қарым-қатынастары мен қоғамдағы орны туралы ойды бейнелейді.

- «Бауыр – бір, табыс – мың». Бұл мақалда туыстық қарым-қатынастың, яғни бауырмалдықтың құндылығы табысқа жетуден жоғары қойылады.

- «Ағайын тату болса – ат көп, абысын тату болса – ас көп». Мұнда ағайын-бауырдың татулығының отбасы мен қоғамдағы маңызды рөлін көрсетеді. Академик Ә.Т.Қайдаровтың «Бүгінгі фразеологизм, мақал-мәтел деп жүрген тұрақты тілдік бірліктердің басым көпшілігі бір замандағы күнделікті қарапайым тіршіліктің, құбылыстың, шаруашылықтың, кәсіпшіліктің, өзара қарым-қатынастың нәтижесінде қалыптасқан тілдегі көрініс» деген тұжырымы «бауыр» сөзіне қатысты екені даусыз.

2. Қазақ әдебиетіндегі шығармалар:

Көптеген қазақ ақындары мен жазушылары «бауыр» ұғымын өз шығармаларында қолданған.

Жүрегім күйіп, езілді бауыр,
Жағдайын көріп ауылдың ауыр.
Тыңдар құлақ жоқ биліктілерде,
Айтудан болды тіліміз жауыр.

Тұрсынхан Әбдірахманованың өлең жолдарының мағынасы терең әрі сезімге толы. Бұл жолдарда автор ауыл өмірінің қиындықтарын, әлеуметтік мәселелерді ашық айтады. Халықтың мұң-мұқтажын биліктегілердің елемеуі, халықтың үніне құлақ аспауы туралы көңілсіздік көрініп тұр. «Тіліміз жауыр болды» деген сөз, қоғамдағы кемшіліктер туралы айта-айта, еш нәтиже шықпай, шаршағандықты білдіреді. «Езілді бауыр» деген тіркес адамның ішкі күйзелісін, жан азабын, жүрек ауыртпалығын бейнелейді, бұл тіркес адам жанының терең қиналысын, қайғысы мен мұңын сипаттайды. Бұл туынды әлеуметтік әділетсіздікке қарсы үн ретінде қабылдануы мүмкін, ал жүректегі күйініш пен ауылдың ауыр жағдайы шынайы көрініс тапқан.

3. Әдеби проза:

Қазақ прозасында «бауыр» сөзі де кеңінен қолданылады. Бауырлар арасындағы қарым-қатынас көптеген шығармаларда негізгі тақырыптардың бірі болып табылады.

Әбіш Кекілбаев шығармаларында да «бауыр» ұғымы адамның рухани жақындығы мен туыстық қарым-қатынастың тереңдігін бейнелейді. «Аңыздың ақыры»: шығармасынан үзінді: «...Шетінен бақ құмар келетін айтулы тұқымның қызы бұның қылышының астына бір тудан соң бір

ту жапырыла құлап жатқанын көріп, өсіп-өнген өз жұртынан гөрі бұған бауыр басыңқырап кетті. Теркіндерінің кейбір пыш-пышына құлақ та аспайтын болды» [4].

Бұл үзіндіде автор «бауыр басу» тіркесін қолданады. Мұндағы «бауыр» сөзі тура мағынасында емес, ауыспалы мағынада қолданылып тұр. «Бауыр басу» дегеніміз – біреуге немесе бір нәрсеге жақын болып кету, көңілін беріп, үйренісіп кету деген мағынада. Яғни, мәтіндегі кейіпкер өз туған халқынан гөрі басқа біреуге көбірек жақын сезіне бастағанын білдіреді. Шерхан Мұртаза өзінің тарихи романдарында да бауырмалдық пен халықтық бірлікті дәріптейді.

«Қызыл жебе», үзінді: «...Сондықтан да Избайшаға бауыр басып, жалқы туған тұсаққа теліген жетім қозыдай тез иіс алысып кеткен. Тұрар болса «жетім қозы тасбауыр, түңілер де отығар» дегеннің керінде еді. Ол шешеден жетім екенін анық аңғарған. Анда-санда Қалипаның қарт әкесі Мамырбай шал келгенде бауырына тығылатыны сондықтан. Нағашы атамның ауылына барам деп әкесін мазалай беретіні де тегін емес» [5]. Осы шағын үзіндіде «бауыр» сөзі 3 рет кездеседі: бауыр басу, «жетім қозы тасбауыр, түңілер де отығар», бауырына тығылу. Жазушы Тұрардың ішкі жандүниесін осы бірнеше тіркес арқылы керемет жеткізіп отыр.

Осыған сәйкес, «жетім қозы тасбауыр, түңілер де отығар» дегенде, жетімнің басында қиындық болғанымен, уақыт өте келе тағдырына бейімделіп, қайта тіршілігін жалғастырады деген түсінік бар. Бұл адам өміріне де қатысты айтылатын метафора, яғни жетім қалған адам да бастапқыда ауыр болса да, біртіндеп өз жағдайына үйреніп, өмірін жалғастырады дегенді білдіреді.

«Бауыр» сөзі қазақ әдебиетінде ерекше орын алады. Шерхан Мұртаза, Әбіш Кекілбаев және басқа да ақын-жазушыларымыз бауырмалдық пен жақындықты өз шығармаларында терең сипаттай отырып, қазақ мәдениетінің негізгі құндылықтарын айшықтайды.

5. Тұрақты сөзтіркестер:

«Тас бауыр» деген тіркес қазақ тілінде қатігез, мейірімсіз, сезімсіз адамды сипаттайды. Мұнда «бауыр» адамның жүрегі, ішкі жан дүниесі деген мағынада қолданылса, «тас» оның қаттылығын, ешқандай мейірім, жанашырлық жоқ екенін білдіреді. Сондықтан «тас бауыр» деп мейірімсіз, жүрегі қатты адамды айтады.

Мысалы, біреудің сезімсіздік көрсеткенін көргенде: «Ол қандай тас бауыр адам!» деп айтуға болады.

«Бауырына бұру» деген тіркес қазақ тілінде жақын тарту, қамқорлық көрсету немесе біреуді өзіне жақын көру мағынасында қолданылады. Бұл сөз тіркесі көбінесе адамның біреуге ықылас танытып, жанашырлықпен қарауын немесе өзіне жақындатып, өз қамқорлығына алуын білдіреді.

Мысалы, «Анасы баласын бауырына басты» дегенде, анасының баласына деген мейірімі, қамқорлығы көрсетіледі. Ал «Ол өзінің туыстарын бауырына тартып, қолдау көрсетті» деп, біреудің жақындарына қамқор болғаны айтылады.

«Бауыр» сөзі қазақтың тұрмыс-тіршілігі мен мәдениетінің маңызды бөлігі болып табылады. Ол туыстық, жақындық, бауырмалдық ұғымдарын білдіріп, көптеген мақал-мәтелдерде, әдеби шығармаларда және күнделікті өмірде жиі қолданылады. Бауыр концептісін тану күрделі мәселе. Соның ішінде міндетті күрделі мәселенің бірі – тіл байлығы, сөз қазынасы. Халқымыздың бағы заманнан бері көне тарихын арқалап, оның барша рухани – мәдени өмірінен сыр шертіп, ұрпақтан-ұрпаққа, атадан-балаға ауысып келе жатқан асыл мұра ана тіліміздің тұла бойында әлі де талай сыр жатыр, біз үшін беймәлім жұмбақтар аз емес [6].

Бауыр сөзіне қатысты айтылған терең қазақтың тұрмыс-тіршілігі мен мәдениетінен хабар беретін ауқымды мәліметтер құнды. Қазақ тілінде «бауыр» ұғымының ауқымы кең. Әсіресе, туыстық маңыздылығының бейнелі болуына көркем сөз шеберлерінің елеулі рөл атқарғанын ешкім жоққа шығара алмайды. Жалпы концепт ұғымына тән қасиеттердің бәрін «бауыр» концептісінен байқаймыз. Адамның бауыр туралы жинақталған мәдени түсініктерін жай көзбен ажыратып, тану бүгінгі күн тұрғысынан алып қарағанда жеткіліксіз.

Осындай рухани құндылықтарды тәрбиенің мазмұнына арқау ету арқылы жетілген тұлғаны қалыптастыру мәселесі жаңаша көзқарасты қажет етеді. «Бауыр» туралы тұжырымдарды жан-жақты сұрыптай келе, дүние жүзі ғалымдарының ұстанымдарын басшылыққа алып этнопсихологиялық пайымын зерттеу, оның тәлімдік ерекшелігін өзге халықтардың еңбектермен салыстыра талдау арқылы нақты бағалай білу – бүгінгі күннің күрделі де, маңызды мәселелерінің бірі екеніне көз жеткіздік.

В. Гумбольдт сөзімен айтсақ: «Тілді зерттеу адамның өзін-өзі, өзіне белгілі мен беймәлімге қатынасын зерттеумен шектелгенде ғана соңғы мақсатына жетеді» [7]. Немесе Э. Бенвенист пікіріне сүйенсек: «В мире существуют только человек с языком, человек, говорящий с другим человеком, и язык, таким образом, необходимо принадлежит самому определению человека ...именно в языке и благодаря языку человек конструируется как субъект, ибо только язык придаёт реальность, которая есть свойство быть...» [8]. Әлем бейнесін тіл арқылы тану және керісінше тіл қазынасы негізінде жеке тұлғаның ой-өрісі, дүниетанымын бағдарлау.

«Бауыр» концептісі қазақ мәдениетінің маңызды бір бөлігі ретінде рухани, туыстық және адамгершілік байланыстардың тереңдігін көрсетеді. Бұл ұғым қазақ халқының өмірлік ұстанымдарын, қоғамдық құрылымын және құндылықтарын айқындайды. Қазақтың күнделікті өмірінде және тілінде «бауыр» ұғымының маңыздылығы айқын көрініп, оның болашақ ұрпаққа да жалғаса берері сөзсіз.

Әдебиеттер

1. Садықова Р. Концепт және оның зерттелуі. K<https://pps.kaznu.kz/ru>
2. Жапақов С. Эпикалық фразеологизмдердің когнитивтік негіздері. – канд.... дисс. – Алматы, 2003.
3. Вежбицкая А. Язык. Культура и познание / А. Вежбицкая. – М.: Русские словари, 1966.
4. Шерхан Мұртаза. <https://predmet.kz/adebiet>
5. Кекілбаев Ә. Аңыздың ақыры / Ә. Кекілбаев. – А., 2019. – 21 б., 216 б.
6. Қайдар Ә. Қазақ тілінің өзекті мәселелері / Ә. Қайдар. – 1998. – Б. 288.
7. Гумбольдт В. Избранные статьи по языкознанию / В. Гумбольдт. – М., 1984. – С. 119.
8. Бенвенист Э. Общая лингвистика / Э. Бенвенист. – М., 1974. – 293 с.

ҒТАХР: 03.01.07

Д. Оразқанқызы

Абай облысы Мақаншы ауданы «Қарабұта орта мектебі» КММ
тарих пәні мұғалімі

ТАРИХ САБАҒЫНДА ОҚЫТУДЫҢ ТИІМДІ ӘДІСТЕРІН ПАЙДАЛАНУ

Тарих пәнін оқытудың басты міндеті – жас ұрпақты адамзаттық шынайы тарихымен таныстыру, дүниежүзілік мәдениеттің негізгі жетістіктерімен сусындату, тарихты сын көзімен талдай отырып, келешекті бағдарлайтын, шығармашылықпен жұмыс істеп, дұрыс қорытынды жасай алатын оқушыларды тәрбиелеп шығару.

Оқыту әдістерін тиімді пайдалану тарихи дамудың заңдылықтарын түсінуді жеңілдететін жол екендігін түсіну және жетілдіру қажет. Оқытудың белсенді әдістері – технологиялары туралы тоқталғанда орынды да тиімді қолданылған жағдайда оқытудың барлық әдістерінің де белсенді әдістер бола алатынын ескеруіміз қажет. Ал сол белсенді яғни оқушылардың белсенділігін арттыратын әдістерді педагогикалық технологиялар дәрежесіне жеткізу үшін, оқыту үрдісіне оқушылардың ойлау қызметін дамытатындай зерттеушілік, ізденушілік сипат беруі және оқушыларды жоспарланған нәтижеге жетуге ынтасымен қызыға кірісетіндей шығармашылық жағдайға бағыттау керек. Бұл үшін:

– тиімді әдіс арқылы ақыл-ойды ұштау, жетілдіру.

– тұлғаның өзіндік сенімділігін, жауапкершілігін арттыру жолдарын іздестіру.

Тарих сабағында сапалы білім мен қызықтыру мақсатында сабақты өз ой пікірлерін өмірмен байланыстыра отырып, әр түрлі тарихи фактілерді бүгінгі өмірмен тығыз байланыстыруда, өткен сабақпен жаңа білім арасындағы байланысты анықтауда сыни тұрғыдан ойландыратындай тапсырмалардың тиімді екенін аңғаруға болады.

Тәжірибеде оқушының өз бетінше оқу іскерліктері мен дағдыларын қалыптастыруға көп көңіл бөлемін. Іскерлік нәтижесінде нәтижесінде іс-әрекеттің белгілі бір тәсілін саналы түрде меңгерген оқушы оны дағдыға айналдырады. Іскерліктер мен дағдылар үшке бөлінеді.

1. Оқу еңбегін ұйымдастыру және оқу әрекеті құрылымын меңгеру.
2. Кітап және оқу ақпараттарының басқа да көздерімен жұмыс жасау.
3. Білім алушылардың ауызша және жазбаша сөз мәдениетіне көңіл бөлу.

I. Ойлау мен интеллектуалдық іскерлігі. Тарихты оқу барысында оқушыларда оқу еңбегі іскерліктері, оның ішінде ойлау және интеллектуалдық қабілеттер қалыптасады. Ол қабілеттер; тарихи мәтінді талдау, негізгі ойды ерекшелеу, тарихи құбылыстар мен фактілерді салыстыру; материалды тұжырымдау және қорытынды жасау. Осы қабілеттерге ие болған оқушылар тарихи материал мазмұнын терең игере алады.

II. Арнайы тарихи материалдарды меңгеру іскерлігі. Оқушылардың тарихи фактілерді мерзімінде шоғырландыра алуы, яғни тарихи оқиғалардың ұзақтығын, реттілігін, бірмезгілдігін байланыстыра алу. Тарихи оқиғаларды кеңістікпен шоғырландыруы, картамен жұмыс істеу іскерігі қалыптасады.

III. Оқу құралдарымен, баспасөз материалдарымен, тарихи шығармалармен жұмыс істеу іскерлігін арттыру мақсатында қарапайым және күрделі жоспар құра білу. Оқулық мәтіні мен негізгі бөлімдерін анықтау. Әр түрлі тарихи және саяси тезистерді оқу негізінде конспектілер жазу. Алған білімдерді жүйелеу және логикалық реттестіру. Оқушылармен жүргізілген жүйелі жұмыстың нәтижесінде олар теориялық білімді меңгеріп, оқиғалар мен үрдістерді түсіне алатындай дәрежеге жеткізу. Тарихты оқу барысында оқушылар теориялық білімді меңгеріп, оны оқиғалар мен үрдістерді түсіну үшін қолданады.

Бұл үшін олар тарихшылдық принципін жүзеге асыруды меңгереді:

1. Тарихи құбылыстардың даму барыстарын көре алады.
2. Құбылыстар өзгерісінің себебін түсіне алады.
3. Құбылыстардың кезеңдерін және олардың даму бағытын анықтай алады.
4. Тарихи құбылысты жеке субъектілік, топтық көзқарас тұрғысынан емес, жалпы азаматтық тұрғыдан талқылай алады.

5. Тарихи үрдістер дамуының заңдылығын бақылап, анықтай алады. Жалпы, сабақ беру барысында «Тірек белгілермен жұмыс», ал қазіргі уақытта берілген тақырыпқа байланысты «Модульдік оқыту», «Сын тұрғысынан ойлау» элементтерін пайдалану. Осы технологияларды пайдалану барысында оқушыны өздігінен оқып-үйренуге, талап етілген қажетті білім алуға, алған білімді ұтымды пайдалануға, дарынды оқушыға тақырыпты одан әрі зерттеуді, ой елегінен өткізуді ұсыну. Әр сабаққа дайындалғанда мәселелерге көңіл бөлу:

1. Білім алушы қабілеті мен қасиетін қалай дамытамын?
2. Осы тақырыптың ішіндегі маңызды мәселе не?
3. Білім алушылар осы сабақта не істей алу керек?
4. Қандай қабілетін дамыту керек?
5. Бүгінгі сабақ халықтың салт дәстүрімен байланысы бар ма?

6. Бүгінгі сабақта ұлттық құндылықтарды пайдалануға бола ма? Өзім таңдап алған тақырыпта, ең әуелі осы тақырыпты не үшін өтеміз, нақты қандай мәселені көтереміз, мақсат-міндет қандай, келешекте оны қалай зерттеу қажет, т.б. сұрақтарға жауап бере отыра, оқушыларды таныстыру әр түрлі сызбалар, кестелер, көркем шығармалар көмегімен қысқаша баяндап оқушыны келесі бөлімге дайындау.

Соңғы уақытта менің өз тәжірибиеме қосқан технологиям сатылай-кешенді талдау технологиясы. Жеке тұлғаларды, мемлекеттерді, оқиғаларды, саяси экономикалық жағдайды зерттеуде бұл технология өте жақсы әсер береді.

Оқушылар сабаққа тақырыпты меңгерудің түрлі жетекші әдістерін қолдануды табиғи түрде талап етеді. Сабақтың сапалы өтіп, мақсатына жетуі мұғалім мен оқушылардың сабақ үстінде атқаратын оқу қызметіне байланысты болмақ. Бұл міндетті мұғалім өзінің алғашқы сабағынан бастап, соңғы сабағына дейін барлық оқушының қызметімен айналысса, оң нәтижесін беріп, жетістікке жету мүмкіндігі мол.

Әдебиеттер

1. Қазақ Совет энциклопедиясы. – Алматы, 1974.
2. Қазақ тарихы. № 1-3 Алматы, 2001.

3. Қазақтың көне тарихы. – Алматы, 1993.
4. Қозыбаев М. Ақтандақтар ақиқаты. – Алматы, 1992.
5. «Елтұтқа» кітап. – Б. 95-97.
6. Қозыбаев М. Ата тарихы туралы сыр. – Б. 35-36.

МРНТИ: 06.81.23

М.А. Сагимбаева, М.Г. Алимгожина

КГКП «Семейский финансово-экономический колледж имени Рымбека Байсеитова»
Республика Казахстан, г. Семей; e-mail: m.pavlova87@mail.ru; mag2805@mail.ru

ФОРМИРОВАНИЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНЫХ КОМПЕТЕНЦИЙ ЧЕРЕЗ ВНЕДРЕНИЕ АВТОРСКОЙ ПРОГРАММЫ КУРСА ПОДГОТОВКИ К ЧЕМПИОНАТУ WORLDSKILLS ПО КОМПЕТЕНЦИИ «БУХГАЛТЕРСКИЙ УЧЕТ»

В современных условиях экономики и производства одной из главных задач системы технического и профессионального образования является соответствие специалиста требованиям рынка труда и подготовка его с ожидаемыми для работодателя компетенциями. В целях повышения качества знаний по бухгалтерскому учету наш колледж присоединился к движению Word Skills и обозначил переход с традиционного обучения в более оживленный процесс с внедрением новых практических педагогических технологий.

В современных реалиях все экономические колледжи заинтересованы в поднятии имиджа экономических специальностей и миссией является выход на республиканскую и международную арену. Поэтому площадка Word Skills является одним из главных инструментов достижения поставленной цели.

Участие в региональном чемпионате дает огромные возможности повышения уровня профессиональной подготовки студентов, возможность оценить знания и навыки, увидеть реальную квалификацию и конкурентоспособность участников конкурса.

Чемпионат Word Skills имеет особенное значение среди всех конкурсов системы технического и профессионального образования. Его результаты во многом влияют на дальнейшее развитие колледжей. В будущем результаты чемпионата Word Skills будут внесены в один из показателей, влияющих на рейтинг колледжа при его финансировании.

В связи с этим возникла необходимость интеграции стандартов WorldSkills в образовательный курс с целью подготовки участников на областном уровне для дальнейшего внедрения компетенции «Бухгалтерский учет» на межрегиональный чемпионат «WorldSkills 2024».

Участники данного чемпионата должны пройти тщательную предварительную подготовку, в ходе которой осваиваются не только все необходимые практические навыки, но и основные правила проведения чемпионата.

На данном этапе чемпионат по компетенции «Бухгалтерский учет» проводится только на областном уровне и является дополнительной компетенцией. Для выхода на межрегиональный уровень необходимо получить результаты чемпионата среди колледжей по нескольким областям.

Программа данного курса поможет студентам колледжей разных областей получить достаточный объем знаний и принять участие в чемпионате на достойном уровне. Помимо этого в данном курсе раскрыта информация по условиям организации и проведения демонстрационного экзамена, ценностям World Skills, описанных в Кодексе этики, к которым относятся совершенство, разнообразие, справедливость, инновации, честность, партнерство и прозрачность.

Видение чемпионата WorldSkills – это улучшение нашего мира с помощью навыков.

Миссия чемпионата WorldSkills – повышение репутации и признание квалифицированных людей и показ, насколько важны навыки в достижении экономического и профессионального роста, личного успеха.

Позиция – создание глобального центра для совершенствования навыков и развития [1].

Целью программы является внедрение требований стандартов WorldSkills в процесс обучения студентов учетно – экономического цикла, что позволит проводить оценку знаний, умений и навыков студентов учетно – экономического направления в виде демонстрационного экзамена и значительно повысит их шансы на успех при участии в чемпионате World Skills.

Задачи программы:

1. Внедрение стандартов международного движения WorldSkills в образовательный процесс организаций технического и профессионального образования в рамках подготовки к региональному и межрегиональному чемпионатам по компетенции «Бухгалтерский учет»;
2. Повышение престижа рабочих профессий и расширение охвата молодежи техническим и профессиональным, послесредним образованием для подготовки высококвалифицированных кадров в области учета, соответствующих требованиям современного рынка труда;
3. Реализация теоретических навыков на практике через проведение демонстрационного экзамена по стандартам World Skills;
4. Создание условий для моделирования реальных ситуаций по бухгалтерскому учету в соответствии с требованиями WorldSkills Kazakhstan, связанных с будущей профессией;
5. Оказание методической и практической помощи в подготовке будущих участников чемпионата WorldSkills Kazakhstan;
6. Формирование прочных знаний, умений и навыков бухгалтеров, необходимых для становления конкурентоспособных специалистов.

1. Место программы в учебном плане.

Данная программа включена в систему дополнительного образования в виде обязательного курса для преподавателей учетных дисциплин и студентов второго и третьего курсов по специальности «Учет и аудит», являющихся потенциальными участниками чемпионата по компетенции «Бухгалтерский учет» или желающих проводить итоговую / промежуточную аттестацию в виде демонстрационного экзамена по требованиям WorldSkills [2].

Формируемые компетенции:

1. формирование четкого представления у студентов, участвующих в демонстрационных экзаменах по требованиям WorldSkills Kazakhstan в компетенции «Бухгалтерский учет», об установленных условиях и порядке его организации и проведения, понимание оценочной стратегии;
2. формирование навыков участия в демонстрационных конкурсах и устойчивого восприятия атмосферы соперничества; умение представлять результат своей работы;
2. углубление знаний, умений и навыков по профессиональному модулю: ПМ 2 «Ведение учета по участкам учетной работы». Результаты обучения:
  - РО 2.1. Вести бухгалтерский учет по участкам учетной работы (соответствует дисциплине «Бухгалтерский учет»);
  - РО 2.2. Вести бухгалтерский учет с применением прикладных программных обеспечений (соответствует дисциплине «Автоматизация бухгалтерского учета по программе 1 С: Бухгалтерия»);
    - оформление первичных бухгалтерских документов по участкам учетной работы;
    - ведение учета операций на счетах бухгалтерского учета с применением информационных технологий;
    - методы начисления налоговых и других обязательных платежей; способы перечисления обязательств;
    - методика определения результатов хозяйственной деятельности предприятия;
    - особенности формирования финансовой отчетности организаций [3].

Навыки, развиваемые у студентов в рамках программы:

- развитие профессиональных навыков будущих бухгалтеров;
- развитие лидерских качеств и способностей;
- развитие навыков публичных выступлений;
- развитие духа соперничества;
- обучение методам эффективного решения проблем;
- развитие ответственности за свой результат.
-

2. Содержание программы.

Программа построена с учетом перехода от теоретических аспектов организации и проведения демонстрационного экзамена по требованиям WorldSkills Kazakhstan к выполнению расчетов и работе в самой программе автоматизации бухгалтерского учета, знание которых необходимы для участия в чемпионате по компетенции «Бухгалтерский учет». Курс рассчитан на 50 часов:

Раздел	Краткое содержание раздела	Часы	Форма завершения
1 раздел	Знакомство с порядком организации и проведения демонстрационного экзамена по требованиям WorldSkills Kazakhstan	6	Зачет
2 раздел	Организационная работа и подготовка информационной базы	14	Демонстрационный экзамен
3 раздел	Организация процесса ведения бухгалтерского учета	14	Демонстрационный экзамен
4 раздел	Завершение отчетного периода. Формирование финансовой отчетности	12	Демонстрационный экзамен
5 раздел	Подведение итогов и работа над ошибками	4	
	Итого	50	

Практическое содержание данных разделов отражено в авторском материале «Сборник практических заданий для подготовки к чемпионату WorldSkills Kazakhstan по компетенции «Бухгалтерский учет», в котором отражены типовые задачи и упражнения, выполнение которых нарабатывает практические навыки, позволяющие проводить демонстрационный экзамен и участвовать в чемпионате WorldSkills. Авторами данного сборника являются педагоги – исследователи Алимгожина Майнур Гапаровна и Сагимбаева Мария Александровна [4].

2, 3, 4 разделы завершаются форматом Демо-экзамена, который демонстрирует готовый продукт, защита которого предполагает демонстрацию приобретенных умений и навыков работы в программе автоматизации бухгалтерского учета 1 С:Бухгалтерия.

3. Виды учебной работы:

Формат занятий имеет характер активного обучения: занятия проводятся в аудиториях с налаженной программой автоматизации 1 С Бухгалтерии с версией 8.3.

Формы проведения занятий имеют практическую направленность на повышение навыков бухгалтеров, а именно заполнение информационных баз, составление корреспонденций счетов, ведение учета по участкам учетной работы, составление бухгалтерского баланса и отчетности.

4. Технические и программные средства обучения, ИКТ ресурсы. Занятия обеспечиваются видеоресурсами, компьютерами с установленной программой автоматизации 1 С Бухгалтерия 8.3, интерактивными досками для проведения демонстрационных экзаменов, форматы практических заданий предполагают развитие информационной грамотности.

5. Формы текущего контроля. Итогом каждого занятия является формативное оценивание, к которому относится рефлексивная беседа, самооценивание, взаимооценивание. 2, 3, 4 разделы завершаются форматом Демо-экзамена, на котором студенты представляют к защите подготовленные практические задания и информационные базы [5].

6. Ожидаемый результат. В результате реализации программы дополнительного образования курса подготовки к чемпионату WorldSkills по компетенции «Бухгалтерский учет» студенты приобретают:

- четкое представление у студентов, участвующих в демонстрационных экзаменах по требованиям WorldSkills Kazakhstan в компетенции «Бухгалтерский учет», об установленных условиях и порядке его организации и проведения, понимание оценочной стратегии;

- навыки участия в демонстрационных конкурсах и устойчивого восприятия атмосферы соперничества;

- умение представлять результат своей работы;

- прочные знания, умения и навыки бухгалтеров, необходимых для становления конкурентоспособных специалистов;

- опыт участия в чемпионате WorldSkills Kazakhstan.

Авторская образовательная программа дополнительного образования курса подготовки к чемпионату WorldSkills по компетенции «Бухгалтерский учет» предполагает проведение занятий практического направления с осуществлением расчетов, составлением корреспонденций счетов, открытием и закрытием счетов бухгалтерского учета, составлением оборотно – сальдовой ведомости, бухгалтерского баланса и отражением бухгалтерского учета в программе автоматизации 1 С: Бухгалтерия 8.3.

Данные занятия направлены на приобретения знаний, умений и навыков, необходимых студентам для успешной сдачи демонстрационного экзамена, формат проведения которого предусмотрен Типовыми правилами проведения текущего контроля успеваемости, промежуточной и итоговой аттестации обучающихся для организаций среднего, технического и профессионального, послесреднего образования. Помимо этого данный курс оказывает помощь студентам и преподавателям в процессе подготовки к чемпионату WorldSkills.

Успех программы зависит от профессионализма и уровня подготовки преподавателя как специалиста по бухгалтерскому учету, который ведет курс, умения работать в программе 1 С: Бухгалтерия 8.3 и осуществлять работу над возможными ошибками.

Необходимо ведение мониторинга внедрения программы курса подготовки к чемпионату WorldSkills по компетенции «Бухгалтерский учет» и постоянный анализ обратной связи и рефлексии от студентов данного курса, при необходимости, своевременная коррекция программы и ресурсов.

В конце учебного года необходимо:

- проведение малого педсовета по внедрению и реализации программы;
- осуществление детального анализа, выявление сильных и слабых сторон для корректировки программы (при необходимости);
- определение приоритетов развития на следующий учебный год;
- составляются рекомендации для преподавателей – практиков бухгалтерского учета.

Литература

1. Кодекс этики и поведения WorldSkills International.
2. Приказ Министра образования и науки Республики Казахстан от 18 марта 2008 года № 125 «Об утверждении Типовых правил проведения текущего контроля успеваемости, промежуточной и итоговой аттестации обучающихся для организаций среднего, технического и профессионального, послесреднего образования».
3. Реестр образовательных программ НАО «ТАЛАП», образовательная программа по специальности 04110100 «Учет и аудит», квалификации 3W04110101 «Бухгалтер-кассир» Сайт <https://talap.edu.kz>.
4. Сборник практических заданий для подготовки к чемпионату WorldSkills Kazakhstan по компетенции «Бухгалтерский учет».
5. Методические рекомендации по организации и проведению демонстрационного экзамена по требованиям World Skills.

ҒТАХР: 03.01.07

А.Б. Садырбаева

Абай облысы Мақаншы ауданы «Қарабұта орта мектебі» КММ
география-тарих пәні мұғалімі

ПӘНАРАЛЫҚ БАЙЛАНЫС НЕГІЗІНДЕ ҚҰЗІРЕТТІЛІКТІ ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Тарихты оқытудың маңызды міндеттерінің бірі – оқушыларға өткеннің тарихи бейнесінің бөлшектенуін жеңуге көмектесу, тарихи процесті панорамалық түрде, оның тұтастығы мен алуан түрлілігімен көре алу үшін жағдай жасау. Бұл мәселелерді шешуге сабақтарда пәнаралық байланыстарды жүзеге асыруға көмектеседі. Пәнаралық байланыс бойынша қосымша ақпарат сабақты шамадан тыс жүктемеуі және тарих бойынша оқу материалының мазмұнынан көңілдерін басқаға аудармайтындай болу керек.

Тарих-әдебиет. Қоғамда болып жатқан тарихи оқиғалар мен процестер көбінесе көркем шығармаларда көрініс табады. Сондықтан сабақта тарихи құжаттар, көркем шығармалардан үзінділер талданады, оларды тарих оқулықтарындағы тиісті сипаттамалармен және бағалаумен салыстыру жүргізіледі. Сабақта қолданылатын көркем әдебиеттер оқу материалын нақтылауға және оқушылардың тарихи идеяларының ажырамас бөлігі болып табылатын өткеннің жарқын бейнелерін қалыптастыруға көмектеседі. Көркем кітап оқушылардың назарын аударуға көмектеседі, пәнге деген қызығушылықтың дамуына ықпал етеді. Көркем әдебиет шығармаларында әдетте оқулықтарда жоқ – дәуірдің атмосферасы мен түсі, өмірдің нақты сипаттамалары мен элементтері, жарқын фактілер мен өткен адамдардың сыртқы келбетін сипаттау – сияқты белгілі бір материалды табамыз. Көркем әдебиет тарихтың ғылыми материалын суреттейді, оның көркем тақырыптарына түсініктеме береді, түсінуді тереңдетеді, өмір құбылыстарына қызығушылық тудырады, эмоционалды тәжірибе тудырады. Тарих сабағындағы көркем әдебиеттің орны және оны таңдау принциптері. Тарих сабақтарына арналған көркем әдебиетті таңдау кезінде екі аспектіні ескеру қажет: Біріншіден, материалдың танымдық-тәрбиелік құндылығы (яғни тарихи құбылыстардың шынайы баяндалуы). Екіншіден, оның жоғары көркемдік құндылығы.

Тарих сабақтарында қолданылатын көркем әдебиеттерден үзінділер мыналарды қамтуы керек:

- 1) мектеп бағдарламасында зерделенуі көзделген тарихи оқиғалардың жанды бейнесі;
- 2) тарихи қайраткерлердің бейнелері және халық бұқарасының бейнесі;

Тарих-География. Қазіргі қоғамның тарихы күрделі және алуан түрлі, бұл әртүрлілік аймақтың географиялық жағдайына, табиғи жағдайларына және әлеуметтік құрылымына байланысты. Шын мәнінде, география және тарих курсына әр пәннің ерекшелігін ескере отырып, бірдей процестер зерттеледі. Тарих және география курстарының пәнаралық байланыстарының әлеуетін пайдалану білім алушылардың әлемнің кеңістіктік ұйымдастырылу заңдылықтары, дамудың әртүрлі кезеңдеріндегі елдердің әлеуметтік-экономикалық дамуы туралы білімдерін кеңейтеді, статистикалық, кестелік, картографиялық материалдармен жұмыс істей білуін бекітеді. Мысалы, дүниежүзілік тарих бойынша 10-11-сыныптарда өркениеттердің, экономикалық жүйелердің қалыптасу ерекшеліктері туралы мәселе зерделенеді, онда табиғи-географиялық фактордың әсері (климат, толып жатқан көптеген өзендер, әлемдік теңіз және мұхит жолдарынан қашықтығы, шекаралардың ашықтығы, Еуропа мен Азияда орналасуы және т.б.) ескеріледі. Соғыстарды зерттеу кезінде картографиялық материалға сүйену қажет.

Тарих-Биология. Тарих пәнінің мұғалімі үшін биологиямен байланысты кейбір фактілер пайдалы және қызықты болуы мүмкін. Бірақ бұл жерде биологиялық фактілер тарихи аспектіде қарастырылады. Мысалы, адамның пайда болуы мен адам эволюциясы теориялары. Тарихи уақыт ішінде, соңғы ғасырлар мен мыңжылдықтарда табиғатта болған өзгерістер "назардан тыс қалады". Мектеп тарихының курсы тек адамзат қоғамының дамуын зерттеп, табиғатта болып жатқан өзгерістерді қарастырмайды. Ал мұндай өзгерістер туралы ақпарат, біздің өркениетіміздің дамуы туралы неғұрлым дұрыс түсінік қалыптастыруға, адамзат пен табиғат арасындағы күрделі қарым-қатынасты түсінуге, экологиялық ойлауды қалыптастыруға ықпал етеді. Әр түрлі сыныптарда әртүрлі тақырыптар қозғалуы мүмкін – тарих және биология сабақтарында тақырыпқа сәйкес. Мұнда ежелгі әлем тарихын қосымша материал ретінде зерттеуде қолдануға болатын бірнеше қызықты фактілердің мысалдары келтірілген. Мысалы, біздің дәуірімізге дейін Испания, Греция, Италия, Қытай аумақтары ормандармен жамылған. Еуропаның оңтүстігінде бұл негізінен бук-емен, липа ормандары болды. Біздің дәуіріміздің басында олар кесіліп, бұталармен алмастырылды. Римдік жаулап алушылардың жорықтары Еуропаның орталығында Германияда, Францияда орман кесуге ықпал етті. Мұнда ормандар мал жайылатын шалғындарға ауыстырылды. Африканың солтүстігінде, Ливанда жуандығы 7 м жететін Ливан балқарағайының қоры жойылды. Ливан балқарағайы Библияда суреттелген, одан аты аңызға айналған Сүлеймен патшаның сарайы салынған; храмдар балқарағайдан салынды, кемелер жасалды. Осы ағаштан жасалған мысырлық перғауын Тутанхамонның саркофагының егжей-тегжейлері 3200 жылдан кейін жақсы сақталған. Папирус қағазын шығару үшін материал ретінде пайдалану ливан балқарағайының қорларын жойды және біздің дәуіріміздің басында Египеттің үлкен аумағында олар сирек болды. Қазір Ливан

балқарағайы Сирия мен Ливанның бірнеше жерінде өте аз мөлшерде қалды және қатаң қорғауға алынды.

Ежелгі әлемнің тарихы мәдени өсімдіктердің таралуымен де байланысты. Олардың көпшілігі олар пайда болған жерлерге жақын жерде өсірілді. Ең ежелгі мәдениеттер бірнеше мыңжылдықтарда кездеседі: бидай-Египетте, күріш-Қытайда, арпа Месопотамияда, бұршақ, қызылша – Еуропада, шалғам – Еуропа мен Қытайда, қырыққабат – Жерорта теңізінде, қияр – Үндістанда. Әскери жорықтар өсімдіктердің жаңа сорттарының таралуына ықпал етті. Сонымен, Александр Македонскийдің жорықтарының арқасында еуропалықтар банандармен танысты. Кіші Азиядағы Понтий патшасы Митридатқа қарсы жорықтардан шыққан римдік қолбасшы Лукулл Римге шиі әкелді. Ассирия патшасы Тигратпалассар, Саргон өздерінің жорықтарынан ағаш тұқымдарын, атап айтқанда Кіші Азияда тарала бастаған балқарағай тұқымдарын әкелді. Мәдениетте қасиетті өсімдіктер де үлкен рөл атқарды: Үндістан мен Қытайдағы лотос, Мысырдағы мысырлық лотос. Ежелгі Грецияда храмдарда емен және лавр тоғайлары қасиетті деп жарияланды. Діни нанымдардан батырларды лавр жапырақтарынан жасалған гүл шоқтарымен марапаттау дәстүрі пайда болды. Кейінірек Римде раушандар танымал болды, олардан гүл шоқтары мен гиляндалар жасалды. Букет орта ғасырларда пайда болды. Сәндік өсімдіктер ретінде раушандар Мысырда, ал лалагүлдер Персияда да танымал болды.

Тарих-информатика. Оқу процесін ақпараттандыруда ПӘН бойынша сабақтарда ақпараттық технологияларды қолдана отырып пәнаралық байланыстарды қамтамасыз ету маңызды. Сабақта ақпараттық технологияларды қолдану үшін мұғалім мен оқушылар АКТ құзыреттіліктеріне ие болуы керек.

Әдебиеттер

1. Дробышева О.В. Межпредметные связи на уроках истории и обществознания как способ формирования широкого научно-гуманитарного мировоззрения // <https://infourok.ru/mezhpredmetnie-svyazi-na-urokah-istorii-iobschestvoznaniya-1309939.htm>

ҒТАХР: 14.35.09

Н.У. Сарина, М. Жаныбекқызы, Ж.О. Кажыбаева

«№ 38 жалпы орта білім беру мектеп» КММ

«Ахмет Байтұрсынұлы атындағы № 47 жалпы орта білім беретін мектеп» КММ

Қазақстан Республикасы, Семей қ, Павлодар қ.; e-mail: asreova_saruna@mail.ru

ОҚУ ҮДЕРІСІНДЕ ФУНКЦИОНАЛДЫҚ САУАТТЫЛЫҚТЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ТИІМДІ ӘДІСТЕРІ МЕН ТӘСІЛДЕРІ

Қазіргі заманғы білім беру жүйесінің негізгі міндеті – оқушыларды тек біліммен қаруландырып қана қоймай, оларды өмірде қолдана білуге үйрету. Бұл тұрғыда функционалдық сауаттылық ұғымы білім беру саласында ерекше маңызды орын алады. Функционалдық сауаттылық-бұл жеке тұлғаның алған білімдерін күнделікті өмірде, кәсіби қызметте тиімді пайдалану қабілеті. Бүгінгі күні әлемде жаһандану, технологиялық өзгерістер мен ақпараттық қоғамның дамуына байланысты, оқушылардан тек академиялық білім ғана емес, сонымен қатар нақты өмірлік жағдайларда шешім қабылдай алу қабілеттері талап етіледі. Функционалдық сауаттылықты қалыптастыру мектеп қабырғасынан басталады, себебі мектеп оқушыларына олардың өмірлік дағдыларын, әлеуметтік және эмоционалдық интеллектісін дамытуға жағдай жасайтын әдіс-тәсілдер қажет. Бұл мақалада функционалдық сауаттылықты дамытуға бағытталған тиімді әдістер мен тәсілдер қарастырылады, олардың ішінде проблемалық оқыту, жобалық жұмыс және топтық оқыту сияқты заманауи педагогикалық технологиялардың рөлі ерекше.

Функционалдық сауаттылықтың түрлері

Математикалық сауаттылық дегеніміз – адамның сандық мәліметтерді түсініп, оларды күнделікті өмірде қолдана білуі. Бұл тек арифметикалық есептерді шығара білу емес, сонымен қатар

проблемаларды математикалық әдістер арқылы шешу, логикалық ойлау қабілеттерін дамыту. Мысалы, бюджетті жоспарлау, пайыздарды есептеу, диаграммалар мен графиктерді түсіну [1, 10].

Ғылыми сауаттылық адамның табиғаттағы және қоғамдағы құбылыстарды түсініп, ғылыми әдістер арқылы оларды зерттеу қабілетін қамтиды. Оқушылар ғылыми фактілерді білу ғана емес, ғылыми ойлау тәсілдерін меңгеріп, зерттеулерді өз бетімен жүргізе алуға үйренуі керек. Ғылыми сауаттылық қоршаған ортаға саналы көзқарас қалыптастырып, экология, денсаулық сақтау және жаңа технологиялар салаларында шешімдер қабылдауға мүмкіндік береді.

Ақпараттық сауаттылық қазіргі заманда аса маңызды болып табылады. Бұл адамның ақпаратты іздеу, талдау, бағалау және оны тиімді пайдалану қабілеті. Ақпараттық сауаттылық цифрлық ортада жұмыс істей алу, интернет ресурстарын дұрыс пайдалану, жалған және шынайы ақпаратты ажырату дағдыларын қамтиды.

Қаржылық сауаттылық – адамның қаржылық шешімдер қабылдау қабілеті және өзінің қаржы құралдарын тиімді басқаруы. Оған ақша жинау, инвестициялау, қаржылық тәуекелдерді басқару, несие алу және бюджетті жоспарлау кіреді. Қаржылық сауаттылық жастарға экономикалық жағдайларды дұрыс түсініп, қаржылық тұрақтылықты қамтамасыз етуге көмектеседі [2, 7].

Оқылым және жазылым сауаттылығы – адамның мәтіндерді түсіну, жазу және өз ойын нақты жеткізе білу қабілеті. Бұл сауаттылық түрі оқушылардың әртүрлі ақпарат көздерінен мағлұмат алуын, оны сараптай білуін және өз ойын жазбаша түрде сауатты жеткізуін қамтамасыз етеді. Оқылым және жазылым сауаттылығы ақпаратпен жұмыс істеу, оны дұрыс түсіну және бөлісу дағдыларын дамытуға негіз болады.

Проблемалық оқыту – оқушыларға нақты өмірлік мәселелерді шешуге бағытталған тапсырмалар беру арқылы функционалдық сауаттылықты дамыту әдісі. Бұл әдіс оқушыларды аналитикалық ойлауға, мәселені шешу жолдарын іздеуге, деректерді саралауға және сол мәліметтер негізінде дұрыс шешім қабылдауға үйретеді. Проблемалық оқытуда оқушы белсенді түрде мәселені зерттеп, өз көзқарасын қалыптастырады, бұл функционалдық сауаттылықтың дамуына үлкен ықпал етеді [3, 11].

Белсенді оқыту оқушылардың сыни ойлау қабілеттерін дамытудың тиімді құралы болып табылады. Бұл әдіске дискуссиялар, пікірталастар, рөлдік ойындар, кейс-стади әдістері жатады. Белсенді оқыту барысында оқушылар бір-бірімен байланыс орнатып, өз ойларын жеткізеді, өзара талқылайды және шешім қабылдайды. Мұндай әдістер функционалдық сауаттылықты дамытуға, ақпаратпен жұмыс істеу дағдыларын жетілдіруге мүмкіндік береді.

Топтық жұмыс әдісі оқушылардың ынтымақтастық дағдыларын, қарым-қатынас жасау қабілеттерін және ақпаратпен жұмыс істеу дағдыларын дамытуға ықпал етеді. Топтық тапсырмалар арқылы оқушылар өзара тәжірибе алмасып, күрделі мәселелерді шешуге бірігіп атсалысады. Бұл әдіс функционалдық сауаттылықты, әсіресе, ақпараттық және қаржылық сауаттылықты дамытуда маңызды рөл атқарады.

Оқу барысында оқушылардың функционалдық сауаттылығын қалыптастыруда бағалаудың рөлі маңызды. Критериалды бағалау арқылы оқушылар өз жетістіктерін және қай бағытта жұмыс істеу керектігін анықтай алады [4, 12]. Рефлексиялық талдау арқылы оқушы өз әрекеттеріне сын көзбен қарап, алған білімдерін өмірде қалай қолданатынын түсінеді. Бұл әдіс оқу үдерісін жетілдіріп, оқушылардың оқу нәтижелерін жақсартады.

Цифрлық платформалар функционалдық сауаттылықты дамытуда маңызды рөл атқарады. Оқушылар осы платформалар арқылы оқу материалдарына қол жеткізе алады, тапсырмаларды орындайды және кері байланыс алады. Мұндай платформаларда интерактивті тапсырмалар, викториналар, бейнематериалдар және басқа да құралдар арқылы оқу үдерісі оңай әрі қызықты болады. Мысалы, Google Classroom, Khan Academy, Coursera секілді платформалар функционалдық сауаттылықты арттыруға ықпал етеді.

Мобильді және веб-қосымшалар білім алуды жеңілдетіп, оны интерактивті етеді. Олар оқушылардың оқудағы белсенділігін арттырып, оқу материалын түсінуді жеңілдетеді. Мысалы, «Duolingo» тіл үйрену үшін, «Photomath» математикалық есептерді шешу үшін қолданылады. Мұндай қосымшалар оқушылардың өзіндік оқу дағдыларын жетілдіріп, олардың оқу үрдісіне жауапкершілікпен қарауын ынталандырады.

Виртуалды (VR) және толықтырылған шындық (AR) технологиялары оқушыларға оқу материалдарын визуалды түрде зерттеуге мүмкіндік береді. Бұл технологиялар арқылы оқушылар күрделі тақырыптарды тереңірек түсініп, шынайы тәжірибе жинақтайды. Мысалы, VR арқылы оқушылар ғылыми зертханаларда тәжірибелер жасай алады немесе тарихи оқиғаларды қайта зерттей алады. AR көмегімен физикалық әлемге цифрлық элементтер енгізіп, оқушылардың білімін тереңдетуге болады.

Робототехника мен бағдарламалау сабақтары оқушылардың аналитикалық және шығармашылық ойлау дағдыларын дамытып, оларды проблемаларды шешуге үйретеді. Осы технологиялар оқушыларға шынайы өмірдегі техникалық міндеттерді орындауға көмектеседі. Мысалы, роботтарды құрастыру және бағдарламалау арқылы оқушылар математикалық және ғылыми сауаттылықтарын жетілдіріп, жаңа технологияларға бейімделуді үйренеді.

Функционалдық сауаттылықты дамытуда автоматтандырылған бағалау жүйелері тиімді құрал болып табылады. Онлайн тесттер мен емтихандық платформалар оқушылардың білім деңгейін бағалауға және сол білімді өмірде қолдану қабілетін тексеруге мүмкіндік береді. Мұндай жүйелер оқушының қателіктерін талдауға және нақты қай салада дамуды қажет ететінін анықтауға мүмкіндік береді.

Электронды оқулықтар, бейне сабақтар, инфографикалар және басқа да мультимедиялық материалдар оқушылардың әртүрлі форматтағы ақпаратты игеруіне ықпал етеді. Олар оқу материалын оңай түсініп, визуалды түрде көріп, тыңдап, интерактивті түрде меңгеру мүмкіндігіне ие болады. Мультимедиялық ресурстар оқушылардың ақпаратты қабылдауына және оны қолдануға оң әсерін тигізеді.

Функционалдық сауаттылықты бағалау оқу үдерісінің маңызды бөлігі болып табылады, өйткені ол оқушылардың білімді өмірде қолдану қабілеттерін, ойлау дағдыларын және практикалық әрекеттерін тексеруге мүмкіндік береді. Оқушылардың функционалдық сауаттылық деңгейін анықтау үшін бірнеше бағалау әдістері мен критерийлері қолданылады.

Топтық жұмыс кезінде оқушының басқа оқушылармен қарым-қатынас жасау және ынтымақтастық орнату қабілеттері бағаланады.

Оқушының өзінің жұмысын саралап, жетістіктері мен қателіктерін түсіну қабілеті де бағалау барысында ескеріледі [5, 9].

Функционалдық сауаттылықты бағалау үшін қолданылатын негізгі әдістер:

а) Практикалық тапсырмалар – оқушыларға нақты өмірлік жағдайларға негізделген тапсырмалар беріледі. Бұл тапсырмалар оқушылардың шынайы өмірде кездесетін проблемаларды шешуге қаншалықты дайын екенін бағалауға мүмкіндік береді. Мысалы, математикалық сауаттылықты бағалау үшін оқушыларға бюджетті жоспарлау тапсырмасы берілуі мүмкін.

В) Жобалық жұмыс – оқушылардың зерттеу және практикалық дағдыларын тексеруге арналған тиімді әдіс. Оқушылар жеке немесе топпен бір жоба аясында жұмыс істеп, өздерінің білімдерін қолдану қабілетін көрсетеді. Жобалық жұмысты қорғау барысында оқушылардың функционалдық сауаттылық деңгейі бағаланады.

с) Кейс-стади (Case-study): Бұл әдіс нақты өмірден алынған проблемалық жағдайларды қарастырып, оларды шешуді талап етеді. Кейс-стади тапсырмалары арқылы оқушылардың мәселені түсінуі, оны шешу жолдарын ұсынуы және өз көзқарастарын қорғау қабілеті тексеріледі. Бұл әдіс сыни ойлау мен талдау қабілеттерін бағалауға бағытталған.

д) Тест тапсырмалары: Тест тапсырмалары функционалдық сауаттылықты бағалаудың дәстүрлі әдістерінің бірі болып табылады. Мұнда оқушыларға көпнұсқалы сұрақтар, сәйкестендіру тапсырмалары және ашық сұрақтар беріледі. Бұл әдіс оқушылардың білімдерін жүйелеуге және оны қолдану қабілетін тексеруге мүмкіндік береді.

е) Өзіндік бағалау және рефлексия: Оқушылар өздерінің оқу жетістіктерін өз бетімен бағалап, талдау жасайды. Өзіндік бағалау арқылы оқушылар өздерінің білім деңгейін анықтап, жетілдіру қажет аймақтарды түсіне алады. Рефлексия арқылы олар оқу үдерісіндегі өз жетістіктері мен қиындықтарын түсініп, оларды қалай жақсарту керектігі жөнінде қорытынды жасайды.

Бағалау нәтижелері функционалдық сауаттылықты жетілдіру мақсатында бірнеше бағытта қолданылады: Бағалау нәтижелері мұғалімдерге оқушылардың қандай дағдыларды жақсарту қажет екенін көрсетеді, сол арқылы оқыту әдістерін реттеп, тиімді оқыту бағдарламаларын құрастыруға

мүмкіндік береді. Оқушылардың дамуын бақылау: Бағалау нәтижелері арқылы оқушылардың оқу барысында қалай дамып жатқаны анықталады. Бұл нәтижелер оқушылардың жеке даму картасын жасауға және әр оқушыға жеке оқу траекториясын құруға мүмкіндік береді [6, 47].

Сонымен қатар, функционалдық сауаттылықты бағалау жүйесі оқушылардың оқу жетістіктерін нақтылап, білім беру үдерісін жетілдіруге бағытталған кері байланыс береді. Осылайша, оқу үдерісін тиімді ұйымдастыру арқылы оқушылардың тек академиялық жетістіктері ғана емес, өмірлік дағдылары да дамиды. Функционалдық сауаттылықты дамытуға бағытталған әдістерді дұрыс қолдану оқушылардың заманауи қоғамда өз орындарын табуға, бәсекеге қабілетті болуға және өмірде өз білімдерін қолдана алуға мүмкіндік береді.

Әдебиеттер

1. ҚР Білім және ғылым министрлігі. Қазақстандағы функционалдық сауаттылықты дамыту стратегиясы. – Астана: ҚР БҒМ баспасы, 2017.
2. Қосанов Ж. Функционалдық сауаттылықты қалыптастырудың әдіс-тәсілдері / Ж. Қосанов. – Алматы: Білім баспасы, 2018.
3. Тлеуова А. Қазіргі білім беру жүйесіндегі функционалдық сауаттылық. Оқу үдерісіндегі инновациялық технологиялар мен әдістемелер / А. Тлеуова. – Алматы: Ғылым баспасы, 2020.
4. Қазақ педагогикасы және психология институты. Функционалдық сауаттылықты дамытудағы заманауи технологиялар. – Астана: Ұлттық білім беру академиясы, 2019.
5. Ильина Т. Функционалдық сауаттылық: теориясы және тәжірибесі / Т. Ильина // Ресей педагогикалық журналы. – 2015. – № 3(4). – Р. 112-118.
6. Жанабилова Қ. Оқу үдерісіндегі жобалық оқытудың рөлі / Қ. Жанабилова, // Білім журналы. – 2021. – № 5(6). – Б. 45-49.
7. Гаврилова, Т.В. Геймификация және оның функционалдық сауаттылықты дамытудағы маңызы. – Мәскеу: Білім технологиялары баспасы, 2019.

ҒТАХР: 77.29.19

Р.Р. Сейтқанов

Абай облысы Мақаншы ауданы «Қарабұта орта мектебі» КММ
дене шынықтыру пәні мұғалімі

ДЕНЕ ШЫНЫҚТЫРУ САБАҒЫНДА ОҚУШЫЛАРДЫҢ ҚОЗҒАЛЫС ИКЕМДІЛІГІН ДАМУ ЖОЛДАРЫ

Дене тәрбиесі – жеке тұлғаны жан-жақты және үйлесімді дамытуға, оның денсаулығын нығайтуға бағытталған қоғам мен адамның жалпы мәдениетінің бір бөлігі.

Дене тәрбиесі жүйесі қоғамдағы экономика, саясат, ғылым және мәдениет саласындағы жүйелермен тығыз байланыста дамиды. Қоғамдық қатынастардың көрінісінің бір сферасы есебінде ол сол жүйедегі жүріп жатқан өзгерістер әсерімен эволюциялық тұрғыдан дамып, өседі. Өзінің арнайы функциясын жүзеге асыра отырып, дене тәрбиесінің жүйесі адамдардың қозғалыс белсенділігінің қажеттілігін қамтамасыз етуге, сол арқылы денесінің жетілуін және денсаулықтың жоғары деңгейге жетуін қамтамасыз етуге толық қабілетті.

Тәрбиелік-педагогикалық қызметін жүзеге асыра отырып, дене тәрбиесі адамгершілік, эстетикалық, еңбек, мәдени даму міндеттерін шешуге мүмкіндігі бар.

Дене шынықтыру сабағы кезінде оқушының ішкі позициялық көзқарасы мен бағыты айқын көрініс бере алады. Сонда ғана сабақ нәтижелі болып, білім сапасы артады. Осы бағыттарда әрбір мұғалімнің оқытуға, үйретуге өз тұғырнамасы болуы қажет. Әр оқушының білім деңгейін, қабілетін, мүмкіншілігін түсіну, оның бойындағы жетістіктері мен кемшіліктерін қабылдау, қиындықтарды жеңуге, кемшіліктерден арылуға көмектесу.

Дене шынықтыру пәнінің басқа пәндерге қарағанда көптеген ерекшеліктері бар. Мұнда негізінен оқушының қабілеті, бейімділігі баса назарда болуы керек. Дегенмен де оқушыларды бейімдеу, қабілетін дамыту, спортқа деген қызығушылығын арттыру жақсы ұйымдастырылған

сабаққа байланысты. Сондықтан, пәнге қызығушылықтарын арттыру мақсатында тақырыпқа байланысты спорт түрлерінің шығу тарихын, спорттың әр саласындағы белгілі спортшылар өмірін алуға болады.

Мұғалім сабақты тартымды етіп өткізу үшін теория мен практиканы ұштастырып, жаңа инновациялық технологиялардың тиімділігіне баса назар аудару қажет. Оқушылар қабілетін ең төменгі жеңіл тапсырмаларды орындаудан бастайды да, оларды міндетті түрде орындап болғаннан кейін ғана, келесі күрделі деңгейдегі жаттығуларды орындауға көшіп отырады. Бұл оқушылар арасындағы бәсекелестікті және өз қабілетіне, қызметіне сәйкес жоғары деңгейге көтерілуіне толық жағдай жасалады. Осылай ойын элементтерін, әдістерін деңгейлеп орындату арқылы оқушылардың тапсырмаларды орындауда жинаған ұпайларын «даму мониторингі» кестесін белгілей отырып, оқушы біліміне талдау жасап отыру қажет. Өтетін тақырыптарға байланысты қызықты сергіту ойындарын ойнатудың да сабақ барысының сапасын арттыруға ықпалы көп.

Дене шынықтыру пәнінде жаңа инновациялық технологияларды қолданудың орны орасан болары хақ. Оқушылардың пәнге деген қызығушылығын арттырып, білім сапасын көтеруге сыныптан тыс спорттық шаралардың да маңызы зор. Соның ішінде қазақтың ұлттық ойындары мен қозғалмалы ойындарын, әртүрлі жарыс түрлерін өткізіп отыру керек. Осы жұмыстарды жүргізуде оқушылардың белсенділігі артып, спортқа деген бейімділігі қалыптасады.

Оқушылардың танымдық қабілеттерін арттырып, салауатты өмір сүру, адам денсаулығы осы спортқа байланысты екендігін түсінеді. Нәтижесінде оқушылардың білім сапасы артып, оқу тоқсандарында жоғары сапаға қол жеткізуге болады.

табиғи педагогикалық эксперимент барысында әзірленген және тексерілген әдістеме ұсынылады. Бұл әдістеме балалармен тәрбие жұмысының келесі негізгі кезеңдерін қамтиды.

1. Оқу-танымдық мотивтерді қалыптастыру:

а) оқушыларға қажетті теориялық білім беру мақсатында әңгімелесу;

ә) мұғалімнің көмегімен балалардың жалпы қозғалыс қабілеттерін бөлу: жылдамдық, жылдамдық-күш, күш және төзімділік. Бұл қимыл-қозғалыс әрекеттерін оқытудың негізін және қозғалыстың белгілі бір түрлерін үйретудің алғы шарттарын жасайды;

в) балалардың әрбір қозғалыс түрінің шығу тегін зерттеуі;

г) осы қимылдарды жетілдіру мақсатында ойын түрінде қайталау (осылайша оқушылардың оқытылатын қозғалыс әрекеттеріне қызығушылығы дамиды).

2. Оқыту әрекеттері мен операциялары арқылы қимыл-қозғалыс әрекеттерін меңгерудің тәрбиелік міндетін бекіту және шешу:

а) оқу тапсырмасын шешудің ең басында оқушылар нақты-практикалық қозғалыс тапсырмаларының тұтас класын шешу принципін ашады (бұл принцип күш пен қозғалыстың өзара байланысынан тұрады);

б) қозғалыстардың жалпы биомеханикалық негіздері туралы білімдерін қалыптастыру;

в) қозғалыстың белгілі бір түрін графикалық түрде модельдеу арқылы техникасын жетілдіру (қолдар мен аяқтардың қозғалыстарының графигі-схемаларын қолдану);

г) қимылдарды дамыту кезінде мұғалімнің оқушыларды бақылауы және ұжымдағы қозғалыстарды бақылау (оқушылар бір-бірінің қимылдарының дұрыстығын бақылайды, салыстырады).

Оқытуда сараланған тәсілді дұрыс ұйымдастыру нәтижесінде келесідей өседі: дене шынықтыру сабағына оң мотивация; оқу процесінің тиімділігі; оқушылардың сабақтағы шығармашылық белсенділігі, нәтижеге жету тәсілі ретінде балалардың қозғалыс техникасын үйренуге деген қызығушылығы.

Әдебиеттер

1. Методика физического воспитания школьников. – Москва «Просвещение», 1989.
2. Қасымбекова С. Дене тәрбиесі әдістемелік құрал.
3. Мырза Д. Мектептегі дене тәрбиесі / Д. Мырза. – Алматы: «Атамұра», 2002.
4. Спорттық ойындар. – Алматы, 2011 ж.

А.С. Сейілханова, А.Б. Мухамедиева, А.Б. Сергазинова
«Семей қаласының Шәкәрім атындағы университеті» КеАҚ

Қазақстан, Семей қ.; e-mail: seilhanova19@bk.ru; injuerke@mail.ru; asel.b@mail.ru

БІЛІМ БЕРУ ТҰРҒЫСЫНАН ЖАСТАРДЫҢ СӨЙЛЕУ ТӘРТІБІ МӘСЕЛЕЛЕРІНДЕ БІЛІМ БЕРУШІНІҢ РӨЛІ

Қазіргі уақытта тілде антропоцентрилік бағыттың жандана түсуіне байланысты, лингвистиканың және Қазақстан Республикасының бүкіл білім беру кеңістігінің өзекті мәселесі – әлемге өзіндік көзқарасы бар, сөйлеу вербалды емес әрекеттерді орындау қабілетімен жастардың тілдік тұлғасын жан-жақты талдау мәселесі.

Тіл білімінің қазіргі даму кезеңінде «лингвистикалық тұлға» ұғымы белсенді түрде қолданылады, оның көмегімен сөздің кең мағынасында коммуникатордың сөйлеу әрекетіне «өткен» әлеуметтік, этикалық және психикалық компоненттерді қамтитын жеке тұлғаны бейнелеу түрі түсініледі [1]. Бұл ұғымда тілдік тұлға ұғымы жеке және тілдік процестерді біріктіреді, сондай-ақ коммуникативтік ниеттен бастап мәтінге дейінгі сөйлеу қызметінің негізгі кезеңдерін қамтиды.

Қазіргі тілдік тұлғаның сөйлеу портретіне, тіл тасымалдаушысының лексиконына назар аудару біздің замандасымыздың әлем бейнесін, оның қоршаған ақиқатты қабылдау, келіп түсетін ақпараттың барлық алуан түрлілігін қайта өңдеу қабілетіне негізделген.

Ю.Н. Қарауылов тілдік тұлғаның құрылымын сипаттады, ол "үш деңгейден тұрады: 1) вербалды-семантикалық, тасымалдаушы үшін табиғи тілді қалыпты меңгеруді болжайтын, ал зерттеуші үшін – белгілі бір мәндерді білдірудің формальды құралдарының дәстүрлі сипаттамасы; 2) когнитивті, оның бірліктері құндылықтардың иерархиясын көрсететін, әрбір тілдік дербестікте қалыптасқан ұғымдар, идеялар, тұжырымдамалар болып табылады. Тілдік тұлға құрылымының когнитивтік деңгейі мен оны талдаудың мәнін кеңейтуді және білімге көшуді болжайды, яғни зерттеушіге тіл арқылы, сөйлеу және түсіну процестері арқылы – білімге, санаға адамды тану процестеріне шығу бере отырып, тұлғаның зияткерлік саласын қамтиды; 3) мақсаттарды, уәждерді, мүдделерді, ұстанымдарды және интенционалдықты қамтитын прагматикалық. Бұл деңгей тілдік 320 тұлғаны талдауда заңды және оның сөйлеу қызметін бағалаудан әлемдегі нақты қызметті ұғынуға көшуді қамтамасыз етеді [2, 5].

Тілдік тұлға өз ниеттеріне, ниеттеріне сәйкес қандай да бір ауызша және жазбаша сөйлеу шығармаларын жасай алады, жазбаша дереккөздерден ақпарат ала алады, басқа коммуниканнның сөйлеу қызметіне жеткілікті түрде барабар қабылдай алады және жауап бере алады.

В.И. Карасик оқыту міндеттерін ескере отырып, коммуниканттардың сөйлеу қызметінің бес аспектісін бөледі: 1) тілдік қабілеті тілдік қарым-қатынас жүргізуді үйренудің органикалық мүмкіндігі ретінде; 2) коммуникативтік қажеттілік, яғни атаулылық, коммуникативтік жағдайларға, қарым-қатынас қатысушыларына, тілдік ұжымға, мәдениет тасымалдаушыларға бағыттылық; 3) коммуникативтік құзыреттілік мақсатқа, құзыреттілікке оңтайлы қол жеткізу үшін оның әр түрлі тіркелімдерінде қарым-қатынасты жүзеге асырудың қалыптасқан іскерлігі ретінде адам меңгереді, ал адамның тілдік; 4) тілдік сана-белсенді вербалды сыртқы әлемнің ішкі әлеміндегі көрінісі; 5) тілдік мінез-құлық адамның өмір сүру сипаты мен салтын ашатын іс-әрекеттердің саналы және танылмаған жүйесі ретінде [3].

В.Г. Костомаров атап өткендей, «тілдік дәм» ұғымының маңыздылығы да арта түседі, ол қазіргі замандастардың сөйлеу мінез-құлқындағы ерекше өзгерістерді және Ресейдегі жаһандық әлеуметтік өзгерістерге тән тілдік артықшылық береді [4].

Тілдік тұлғаның көптеген сипаттамаларының көптігі, көп түрлілігі күрделі әлеуметтік – мәдени феноменде-қазіргі тілдік ахуалда анықталады. Қазіргі замандастардың сөйлеу мінез-құлқын пайдаланудың негізгі үш тобы анықтайды: 1) әдеби нормаға жауап беретін; 2) Жеке және әлеуметтік-жас шамасы кездейсоқ, бір реттік сипаттағы; 3) нормаланбаған және сонымен бірге сөйлеуде бекітілген, кейде әлеуметтік-кәсіптік тиістілік белгісі бар кең таралған.

Жастардың қазіргі сөзінде Өзін-өзі жүзеге асыру әрекеттері, тілге деген шығармашылық қарым-қатынас қырынан немесе тіпті шектен тыс жүзеге асырылады. Лексикалық деңгейде тілдік бірліктерді орынсыз, дұрыс емес немесе тиімсіз пайдаланудан туындаған коммуникативтік сәтсіздіктер лексикалық жүйе бірліктері (синтагматикалық, парадигматикалық, ассоциативті-деривациялық) сөз параметрлері болып табылатын дәстүрлі лексикалық қателер түрінде де, коммуникативтік іркілістер түрінде де көрінеді. Қазіргі орыс тілінде нақты лексикалық қателерді және адресаттың коммуникативтік ыңғайсыздық сезімін тудыратын сәтсіз лексикалық немесе стилистикалық таңдауды және өзінің Коммуникативтік салдары бойынша одан да немесе одан да аз табысты тілдік ойындарды байқауға болады.

Жастар үшін лексикалық құралдарды, атап айтқанда паронимдер мен паронимдерді, агнонимдерді, сөз тіркестерінің омонимдерін, шет тілдерін жетік меңгермейтін «қауіп аймақтары» деп қарастыруға болады. Дәл осындай құралдарды қолдану оқушының қажетті лингвистикалық және мәдени құзыреттілікке ие болуын, сөйлеуді бақылау механизмін қамтитындығын білдіреді. Егер студент немесе студент тілдік құралдарды «таңдау аймағы» деңгейінде тікелей қолданатын болса, онда «таңдау аймағы» үшін лексикалық құралдар қолданылатынын ескеріңіз. синонимдерді, сөз нұсқаларын, гипонимдерді қолданған кезде, сол лексикалық-семантикалық топтың мүшелері әрқашан сөйлеу артықшылықтарын білдіруге, сөйлеу барысында тұлғалық параметрлерін көрсетуге мүмкіндік береді (жас, жыныс, мамандық, әлеуметтік мәртебе және т.б.). Дәл осы деңгейде студент өзінің ой-ниетін толықтай орындайды және сол арқылы сөйлеу жұмысында өзінің дүниеге деген көзқарасын көрсетеді.

Біз студенттердің болашақтағы сөйлеу қателерін анықтау үшін орта тілдік тұлғаның сөйлеу әрекетіне тән ассоциативті эксперимент жүргіздік. Сөздердің нақты формаларын білмеу, дұрыс емес сөз қалыптастыру, лексикалық үйлесімділіктің бұзылуы реакцияларда жазылады: ұмтылу – жоспарларыңыз, ұялшақ – әрекет ету, жер – жанбырмен боялған, қарыз төленген, жібек сығылған, тост көтерілген. Көптеген жағдайларда реакцияларда көрінетін лексикалық үйлесімділіктің бұзылуы паронимдер тобының дұрыс таңдалмауымен байланысты.

Паронимикалық типтің ықтимал қателігі – күнделікті жексенбі – бастауға болатын реакцияларға байланысты.

Эксперименттік және бақылау топтарында жақында орыс тілді студенттердің лексикасында агнонимді сөздердің үлесінің өскенін байқаймыз. Бұл өте өкінішті, өйткені бұл мәтіннің әртүрлі түрлерін түсінуге, әртүрлі мәдениеттер мен ұрпақтардың толыққанды диалогына кедергі келтіруі мүмкін. Әрине, бұл факт білім сапасына әсер етпейді.

Қазіргі орыс тілін сипаттауда ана тілінің лексикасының көлемі мен сипаты ерекше мәнге ие. Олар жеке-жеке анықталады және көптеген жеке параметрлер бойынша анықталады (жас, жыныс, білім, мамандық, қызығушылық шеңбері, оқу, шет тілдерін білу, тұрғылықты жері және т.б.).

Қазіргі орыс тілдік тұлғасының сенімді лексикалық портретін (қазіргі студенттің портреті, студенттік аудиторияда жаппай ассоциативті эксперимент жүргізілгендіктен) жасайтын «Орысша ассоциативті сөздіктің» материалдары [5], бірнеше ынталандырушы сөздердің қарабайырлық белгілерін көрсетеді. «білмеймін» сияқты реакциялар немесе сөздің семантикасы мен оның лексикалық байланыстары туралы қате түсінікті көрсететін реакциялар). Белгілі болғандай, жартылай анонимділік анық емес, көбінесе сөздің семантикалық идеясы немесе сөздің тиесілі кең аймағын белгілеу.

Агнонимияның бұл түрі «ескі күндердегі нәрсе», «бұрынғы нәрсе», «30-жылдардағы нәрсе», «сөйлемдегі нәрсе» реакцияларымен анықталады. «Мен білмеймін» реакциясы және басқа ұқсас реакциялар оқу процесінде белгілі бір концептуалды саланы меңгерудің қиындықтарын көрсетуі мүмкін (монополия, интеграл, стресс, емле). Алайда, көбіне сәйкес реакциялар белгісіз сөздермен белгіленеді (білмеймін – авангард суретшісі, долгунецтер, пропан, қалалық зал, тарантула, станок, қолжазба, сноб, баннер, күнделікті, киіз, фрезер, доп, мен сөздерді білмеймін – сел; түсінбеймін – шовинизм, өзгермелі) Бұл материалдар әртүрлі сипаттағы лексикалық бірліктердің агнонимия аймағына түсетіндігін куәландырады: бұл тарихнамалар, арнайы лексика және стилистикалық таңбаланған сөздер.

Сонымен қатар, бұл дегеніміз – жоғары оқу орындарының студенттері білетін табиғи және қажет болып көрінетін агнонимдер (әдет-ғұрыптық, аморфты, шовинизм және т.б.). Бұл жұмыста

алға қойған негізгі міндеттеріміздің бірі – Қазақстан Республикасындағы орта мектептің оқу бағдарламасында ұсынылған ғылыми терминологияны, неологизмдерді, архаизмдерді және қарыз сөздерді білу деңгейінде Қазақстан Республикасы жастарының сөздік ерекшеліктерін анықтау. Ең жиі кездесетін және жалғыз болатын ынталандырушы сөздерге реакциялар жеке лексикалық кеңістіктің негізгі компоненттерін және негізгі сипаттамаларын көрсетуге мүмкіндік беретін лексикалық портрет.

Зерттеуге сәйкес, көп жағдайда (72%) респонденттер ұсынылған лексикалық бірліктердің мағынасын немесе жұмыс істеу жағдайларын, лексикалық парадигмалардың нақты құрамын анықтай алатындығын көрсетті. Жұмыстың келесі кезеңінде Қазақстан жастарының лексикалық портреті туралы неғұрлым айқын және шынайы көрініс беретін, бойлық зерттеулер жүргізу керек.

Қазақстан жастарының үйлесімді ауызша қарым-қатынас жасау дағдыларына ие екендігі куәландырады, респонденттердің 90% төлқұжат блогында «тілді білу» деген бағанда «орыс», «қазақ» және «ағылшын» тілдерін көрсеткен. Көптілділіктің (үштілділіктің) арқасында Қазақстан жастары кең лексикаға ие.

Қазақстанның соңғы онжылдықтағы білім беру саласындағы саясаты жас ұрпақтың бәсекеге қабілеттілігін арттыруға ұмтылады – жоғары сынып оқушылары мен студенттердің ғылыми терминологияны, неологизмдерді, архаизмдерді және қарызға алынған сөздерді меңгеруінің жоғары деңгейі бұған дәлел болады. Осылайша, ұсынылған лексикалық бірліктерді терең түсінуге ықпал етеді.

Сонымен, қазіргі жастардың лексиконындағы лакундар білім беру бағыттарын игерудегі басты кедергі болып табылады. Бұл үлкен әлеуметтік маңызы бар проблема, өйткені адресаттың сөздерді білмеуі, табысты қарым-қатынас үшін қажетті лексикондардың міндетті ортақтығының болмауы сөйлеу әсерінің тиімділігіне ықпал етпейді, сайып келгенде, тілдік мінез-құлыққа барабар емес әкелуі мүмкін.

Әдебиеттер

1. Караулов Ю.Н. Орыс тілі және тілдік тұлға / Ю.Н. Караулов // ред. 4, стереотип. – М.: URSS редакциясы, 2007. – 264 б.
2. Ляпон М.В. Тілдік тұлға: үстемдікті іздеу / М.В. Ляпон // Тіл – жүйе. Тіл – мәтін. Тіл – бұл қабілет. – М.: Наука, 1995. – Б. 78-85.
3. Карасик В.И. Сөйлеу мінез-құлқы және тілдік тұлғаның түрлері / В.И. Карасик // XX-XXI ғасырлар тоғысындағы бұқаралық мәдениет: Адам және оның дискурсы. – М.: Гноз, 2008. – Б. 24-38.
4. Костомаров В.Г. Заманның тілдік талғамы / В.Г. Костомаров. – Санкт-Петербург: Санкт-Петербург мемлекеттік университеті, 1999. – 241 б.
5. Орыс ассоциативті сөздігі / Ю.Н. Караулов және т.б. // Орыс институты. – М.: Помовский және серіктестер, 1994-1998.

ҒТАХР: 39.01.45

Д.Д. Смағұлова

Абай облысы, Үржар ауданық білім бөліміне қарасты
«Ер Қабанбай орта мектеп-бақшасы» КММ-нің
директордың тәрбие ісі жөніндегі орынбасары

БІРТҮТАС ТӘРБИЕ БАҒДАРЛАМАСЫ-ҰЛТ БОЛАШАҒЫ

Қазақстан республикасы Оқу-ағарту Министрінің 2024 жылы 30 шілдедегі № 194 бұйрығына сәйкес **«Біртұтас тәрбие» бағдарламасының мазмұны жаңартылып, барлық білім беру ұйымдарына енгізілді.**

«Біртұтас тәрбие» бағдарламасы еліміздің болашақтағы негізгі сұлбасын «Әділетті Қазақстан – Адал азамат – Озық ойлы ұлт» деген ұштаған ұғымымен үндеседі. Бағдарлама балалар мен жастардың бойында тәуелсіздік және отаншылдық, бірлік пен ынтымақ, әділдік пен жауапкершілік, еңбекқорлық пен кәсіби біліктілік, жасампаздық пен жаңашылдық, заң мен тәртіп

құндылықтарын дарыту арқылы адал еңбек пен қоғам игілігін алдыңғы орынға қоятын, адал, әділетті азаматтарды тәрбиелеуге бағыт береді.

Жас ұрпақты өз халқының тарихын, тегін, ұлттық құндылықтарын, салт-дәстүрін, тілін меңгерген мәдениетті, адами қасиеті мол, шығармашыл тұлға етіп тәрбиелеу – өмір талабы, қоғам қажеттілігі. Өз кезегінде оқушының білім алу кезінде шығармашылық жұмыста өзінің қабілетін іске асыру үшін төмендегі құндылықтардың тигізетін ықпалы зор. Атап айтсақ: – зияткерлік-шығармашылық; – әлеуметтік-қоғамдық; – әлеуметтік-педагогикалық [3]. Оқу-тәрбие үдерісін ұйымдастыруда ұлттық құндылықтарымыз бен төл мәдениетімізді дамытуға ерекше мән беруіміз қажет.

Біртұтас тәрбие – белгілі бір бағытты, мақсатты, жүйелі ұлттық көзқарасты, мінез-құлықтағы адамдық тәртіп пен рухани дағдыны қалыптастыратын жүйе. Адамдардың бойында қалыптасқан имандылық қадір-қасиеттер рухани құндылықтарды, ал адамдардың қолымен жасалған тұтыну заттары мен кәсіби материалдық құндылықтарды құрайды. Осылайша, ғасырлар бойы адамзат жинақтаған өмірлік тәжірибе, тәлім-тәрбие, білім мен өнер ұрпақтан-ұрпаққа мұра ретінде беріліп отырды. ХХІ ғасыр – адамзат санасын жаңа сатыға көтеріп, үлкен жаңалықтар тасқынымен таңғалдырған дәуір болып табылады. Ақпараттық қоғам, технологиялық мәдениет ғасырында ұлттық рух, қазақы құндылықтар еліміздің қоғамдық санасы мен бүкіл болмысының өзегі болуы керек. Құнды дүниеміздің ең елеулісі ол – рухани құндылықтарымыз. Өйткені рухани құндылықтарымызды ұлықтау арқылы рухымыз көтеріліп, атабабамыздың біздің бойымызға сіңірген игі қасиеттерін санамызда жаңғыртып, жүрегіміздің түкпірінде сақталған ұлттық болмысымызды оята білуге септігі тиеді. Рухы мықты ұлт қана ұлы ұлтқа айнала алады. Жаһандану заманында өзіндік келбетімізді сақтап, алып елдердің ығында жұтылып кетпей, ұлттық негізімізді сақтаушы күш – ол ұлттық құндылықтар.

Білім беру–қоғамдық құрылымның аса күрделі әлеуметтік экономикалық саласы. Өз кезегінде Қазақстандағы білім берудің негізгі бағыты-адамды қоғамның ең негізгі құндылығы ретінде тану, оның қоршаған ортадағы орны мен рөліне, әлеуметтік жағдайына, жеке-дара даму ерекшелігіне мән беру, сол арқылы оның рухани жан-дүниесінің баюына, көзқарасының, шығармашылық еркіндігі мен белсенділігінің, кәсіби іскерлігінің қалыптасуына жағдай жасап, мүмкіндік беру болып табылады. Еліміздегі білім беру ісінің құрылымы мен мазмұнына елеулі өзгерістер енгізілуіне байланысты халықаралық талаптарға сай білім беру жүйесін дамыту міндеті тұр. Бұл міндетті жүзеге асырудың бірден-бір жолы – орта білім беру жүйесінде әлемдік жоғары деңгейге қол жеткізген анағұрлым танымал оқыту әдістемелері арасында сындарлы оқыту теориясына негізделген тәсілді кең қолданған маңызды. Аталған заманауи тәсілдің ең негізгі ерекшелігі – оқушының кез-келген ақпараттарды өздігінен түсініп, өндеп қолдануына мүмкіндік тудыру және оқушылардың алған білімдерін орынды жерде пайдалана білуіне басты назар аударуы мен ақпараттық технологияларда құзырлылық танытуы болып табылады.

Оқушы білімді дайын күйінде мұғалім түсіндірмесінен алмай, зерттеу жұмыстарын жүргізу, тәжірибе жасау, шығармашылық тапсырмаларды орындау негізінде үйренеді, дүниетанымы кеңейіп, өзіндік пікірі мен көзқарасы қалыптасады. Оқу-тәрбие үдерісінде мұғалім тек білім көзі ретінде ғана емес, оқутанымдық әрекеттерінің белсенді ұйымдастырушысы ретінде қызмет етеді. Біртұтас тәрбиеде оқу-тәрбие процесін жандандыру мақсатында мұғалімнің оқытудың әдіс-тәсілдерін таңдап алуы оқушылардың сабаққа деген қызығушылығын арттырып, олардың ізденуіне, танымын арттыруына мол мүмкіндік береді. Сабақ кезінде оқушы мен мұғалімнің арасында бірегей байланыс бекіп, білім алушы жеке ізденуге, саралап нақты шешім қабылдауға, сыни ойлауға, тұжырымын дәлелдеуге, белсенділікке ұмтылуы тиіс. Осылайша, оқушы коммуникативті қарым-қатынасқа түсіп, барлық білгені мен түйгенін санасынан өткізіп, топ құрамында немесе жұптық негізде және жеке орындаған жұмысы арқылы шығармашылық қабілетін арттырады. Заман талабына сай оқу үдерісін ұйымдастыруда оқушыны өнімді әрекетке баулу арқылы оның өз мүмкіндігін сезінуге, ашуға, өз бетімен білімін толықтыруға үйрету, қабілетті балалардың танымдық мүмкіндіктеріне сай сұранысын қанағаттандыру аса қажетті жайт. Осыған байланысты баланы ғылыми-зерттеу әрекетіне дайындау, оның зерттеушілік ізденіс білігі мен дағдыларын қалыптастыру қазіргі білім беру ісінің маңызды міндеті болып есептеледі.

Әдебиеттер

1. Тоқаев Қ.К. Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру // https://www.akorda.kz/kz/events/akorda_news/press_conferences/memleketbasshysynyn-bolashakka-bagdar-ruhani-zhangyru-atty-makalasy
2. Қазақстан Республикасының «Білім» туралы Заңы // <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z070000319>
3. Жалпыадамзаттық және ұлттық құндылықтар мен педагогтердің жаңашыл тәсілдері негізінде тәрбие жүйесін жаңарту жолдары. Әдістемелік құрал. – Астана: Ы. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы, 2013. – 24 б.
4. Мемлекеттік қайраткердің нақыл сөздері // әл-Фараби. Әлеуметтік-этикалық трактаттар. – Алматы: Ғылым, 1975. – 220 б.
5. Баласағұн Ж. Құтты білік. – Алматы: Жазушы, 1986. – 83, 75, 76, 63, 175 бб.
6. Алтынсарин Ы. Өнер-білім бар жұрттар. – Алматы: Жалын, 1991. – 3 б.
7. Абай. Өлеңдер. – Алматы: Жазушы, 1977.

IRSTI: 16.31.51

M.T. Talgatova

NJSC «Shakarim University of Semey»
Kazakhstan, Semey; e-mail: mtalgatova8@gmail.com

LECTURERS AND STUDENTS' PERSPECTIVES ON SHAKARIM UNIVERSITY'S ASSESSMENT PRACTICES

In higher education, assessment-related topics have received a lot of attention. Concerns regarding assessment procedures in higher education have been voiced by numerous important writers with an interest in assessment. According to Boud (2009), there are issues with the traditional methods of evaluation used in higher education, which center on exams, assignments, and other forms of testing. Rust, Price, and O'Donovan (2003) point out that efforts have been made to create evaluation techniques that are more understandable to all parties involved, since there is a rising recognition in higher education of the need for greater transparency in assessment processes. For instance, there are still concerns about how well learners are taught the evaluation procedure and standards.

An additional issue regarding assessment practices pertains to the excessive focus on assessment grading in higher education. Summative evaluation in higher education, according to Knight (2002), is in «disarray». He believes that the overemphasis on grades and learning outcomes in present assessment procedures has a detrimental influence on students' learning and does not always take learning processes into consideration. If feedback is not provided on time, it might potentially affect learning as part of the evaluation process. Carless (2006) raises concerns regarding feedback that is provided to students when it is too late for them to apply it to their education. Hounsell notes that there is «growing concern that the provision of feedback on assignments may be in decline» [quoted in Boud & Falchikov, 2006, p. 401]. Similarly, Baty [quoted in Boud & Falchikov, 2006] expresses worries that students may not be able to take advantage of late feedback if it is not accompanied with constructive criticism. Continuous feedback appears to support the development of a learning environment where students can learn from past assignments and get better for subsequent ones.

The idea that evaluation can improve student learning and foster self-regulated learning is the main driving force for this study. Many writers believe that evaluation can function beyond assigning grades or ranking students' achievement [e.g., Boud, 2000; Boud & Falchikov, 2005; Carless, 2009]. Assessment can encourage future learning through the use of evidence collected from tests or assignments [Boud & Falchikov et.al, 2006].

In one Scottish institution, a study was conducted to find out how lecturers felt about the methods used for assessment. Maclellan (2004) investigated instructors' views about authentic assessment using a qualitative method. In-depth interviews were conducted with twelve academics who were typical of the group, including department chairs, module leaders/course directors, lecturers/part-time tutors, and others. They obtained degrees in a variety of fields, including psychology, art, and history.

The interviews centered on how they conceptualized the ideal evaluation. Stated differently, the study examined current assessment processes as well as recommended practices for future assessments. The study's conclusions identified five major themes, including the usage of criteria, assessment methods, learning kinds to evaluate, and assessment methods. More thought can be given to each of these themes. First, ranking student success was the goal of the assessment process. In this regard, Maclellan's (2004) findings and Samuelowicz and Bain's (2002) study were comparable. Academics' predominant views of the goals of assessment were found in both of these studies to be the ranking of students' accomplishments and the assignment of grades. Second, it was decided that evaluating subject knowledge was crucial, significant, and valuable. Thirdly, there were three different types of assessment: mixed oral-practical, which included group projects, poster sessions, fieldwork experience, and case studies; oral, which involved giving presentations and group discussions; and practical, which involved creating artifacts and materials. Lastly, participants believed that students ought to receive clear evaluation criteria along with the assigned tasks.

Prior research has been conducted in Scotland, Malaysia, Australia, New Zealand, and the United Kingdom. Only developed nations have conducted those studies. The results of prior studies conducted in Malaysia, Hong Kong, and Afghanistan showed that traditional evaluation methods predominated in those university settings [Brown & Wang, 2011; Fook & Sidhu 2011; Mussawy, 2009]. Furthermore, because they could take a more passive approach to their education, many students favored traditional techniques, according to a study conducted at a Portuguese institution [Fernandes et al., 2012]. According to numerous studies alternative assessment instruments should be used in universities, [Fook & Sidhu 2011; Mussawy, 2009; Struyven et al., 2005]. According to the studies, using different evaluation instruments encourages students to learn at a deep level and critically. Because alternative assessment seems to measure traits, abilities, and competencies that are relevant in situations more than merely the urgent requirements of summative assessment, it is thought to improve the quality of learning [Cummings et al., 2008; Struyven et al., 2005].

There isn't any research on how instructors and students view evaluation procedures in Kazakhstani higher education. Thus, it appears especially pertinent in the context of Shakarim university to look into how instructors and students perceive and interact with assessment procedures.

In Shakarim university the quality of education has been strongly disputed. The problem of evaluation is only one of several pressing issues facing higher education. In Shakarim, the majority of the assessment process is examination-based. From the start of their schooling to their time in university, learners have taken quizzes, tests, revision tests, and semester exams. Course material is frequently included in the assessment activities, and students typically memorize and repeat material in order to get ready for tests or exams. For instance, in order to determine admission to universities, each higher education institution administers an entrance exam. The entrance exam, which was utilized for many years in the educational system, has been replaced with the results of the grade 12 national examinations for university admission since 2002 [Chen, Sok, & Sok, 2007]. The grades in each subject and the total grade 12 ranking are used to determine university admission. This highlights the significance of grading in the Kazakhstan educational system for academic learning. There doesn't seem to be much proof that assessment activities in Kazakhstan tertiary education are intended to foster critical thinking, self-regulation, or lifetime learning.

Data was gathered for the study in order to understand how instructors and students at this specific university conceptualize evaluation. Through the use of questionnaires, information about instructors' and students' perspectives and assessment techniques was gathered. Because two groups of respondents were surveyed regarding their opinions of present evaluation processes, this study used a cross-sectional survey methodology. More precisely, the survey's data was used to examine how instructors and students perceived the assessment procedures.

One benefit of cross-sectional research is that it allows for the quick collection of data from a wide range of individuals, including those with varying abilities, gender, age groups, and socioeconomic status [Johnson & Christensen, 2008]. Given the diverse backgrounds of the participants and the challenging time restrictions, a cross-sectional study design was determined to be the most appropriate method for this particular investigation. In order to do this, the study used a combination of semi-interviews, focus groups, and questionnaires.

The Faculty of Philology lecturers and students participated in this study. Out of the faculty's sixty-two teaching staff, forty took part in the survey. In all, 102 fourth and third- year students took part in the

poll. The demographic data collected on the lecturers included their age, gender, subject taught, educational background, and number of years of teaching experience. Table 1 illustrates lecturers' characteristics.

Table 1 – Demographic information on lecturers

Characteristics		Total %
Gender	Female	80
	Male	20
Educational qualification	PhD	7
	Master	93
Teaching experience	3-5 years	45
	6-10 years	30
	11 and above	25

The table demonstrates that there are more female teachers in this faculty than male lecturers. There are around five times as many female academics as male lecturers. The data shows that 93% percent of lecturers held a master's degree, and only 7% held a PhD.

Female students outweigh male learners, as Table 2 further demonstrates. There are nearly twice as many female students as male students (70,5% female and 29,5% male). Additionally, the chart shows that 47,3% of students were in their third year and 52,7% of students were in their fourth year when they were surveyed.

Table 2 – Demographic information on students

Characteristics		Total %
Gender	Female	70,5
	Male	20,5
Year of studying	Fourth year	47,3
	Third year	52,7

Teachers and students were asked to report on their impressions and experiences with assessment purposes in the questionnaire. Participants were asked to rate the degree to which each of the four purposes applied on a four-point Likert scale: frequently, sometimes, never, and don't know.

Four main aspects of assessment were included in the questionnaire: Motivate student learning, rank student's achievements, identify student's strength and weaknesses, reflect lecturer teaching.

Most lecturers demonstrated that it was often vital to consider all four areas of assessment. In contrast, students were less likely than lecturers to rate all four qualities as vital. Compared to just 37% of students, who thought that this goal was occasionally essential, 66% of lecturers chose motivation for learning as a significant feature of assessment. More than seventy of professors thought that ranking students' accomplishment was significant, however just 42% of students thought the same. The majority of instructors and students believed that identifying students' strengths and weaknesses is usually a crucial goal of assessments. Compared to students, instructors appear to consider the four components of assessment aims to be more significant. Nonetheless, during focus groups and interviews, they expressed a common understanding of these points. The main goals of assessment are seen to be motivation, diagnosis of strengths and shortcomings, encouragement, and performance reflection in the classroom.

Results derived from the experiences of lecturers and students indicate that tests, midterms, written assignments, individual presentations, group project presentations with formative feedback, final examinations, and exams were the most often used forms of assessment. When asked about the current mode of assessment during interviews and focus groups, the respondents did not describe any experiences or practices in relation to alternative assessment methods, such as reflective journal writing, portfolio, cooperative learning, self-and peer assessment, problem-based learning, review and case studies, and project-based learning.

This suggests that they don't appear to be conversant with these different evaluation methods. It has been established that instructors utilised the explicit marking criteria that were provided in assignments and subject summaries, but students stated they had only sometimes been graded using implicit criteria.

According to Brown (2004), assessment criteria must be unambiguous, expressed in a clear and understandable manner, and made available prior to the assessment activities. In this regard, a major obstacle to faculty assessment methods is a lack of comprehension of the precise articulation of assessment criteria. Students won't know how to meet the required standard if they don't understand the evaluation criteria or if implicit criteria have been applied [Maclellan, 2001].

In conclusion, the discussion of the results of this research brought up significant problems that need to be taken into account if this university is to implement successful assessment procedures. The following practical recommendations arise from this study: Adopting clear criteria for the assessment tasks can improve good feedback practices. Teachers and students should communicate openly about the assessment process. Using self- and peer assessment techniques can lessen the workload of teachers when it comes to giving feedback. Furthermore, the institutions' lecturers, policy makers, and heads of education should review their current assessment policies and think about creating new ones that would motivate students to pursue deep learning. Based on our research, it appeared that assessments were mostly focused on final grades, even if educators thought that encouraging students to learn was important. Teachers in this area ought to extend their perspectives on assessment's goals beyond simply assigning grades.

References

1. Boud D. How can practice reshape assessment? / D. Boud // *Assessment, learning and judgement in higher education*. – 2009. – P. 1-15.
2. Rust C. Improving students' learning by developing their understanding of assessment criteria and processes / C. Rust, M. Price, B. O'Donovan // *Assessment & Evaluation in Higher Education*. – 2003. – № 28(2), P. 147-164.
3. Knight P. Summative assessment in higher education: Practices in disarray / P. Knight // *Studies in Higher Education*. – 2002. – № 27(3). – P. 275-286. doi:10.1080/03075070220000662.
4. Carless D. Differing perceptions in the feedback process / D. Carless // *Studies in Higher Education*. – 2006. – № 31(2). – P. 219-233.
5. Boud D. Aligning assessment with long-term learning / D. Boud, N. Falchikov // *Assessment & Evaluation in Higher Education*. – 2006. – № 31(4). – P. 399-413. doi:10.1080/02602930600679050.
6. Maclellan E. Authenticity in assessment tasks: A heuristic exploration of academics' perceptions / E. Maclellan // *Higher Education Research & Development*. – 2004. – № 23(1). – P. 19-33.
7. Samuelowicz K. Identifying academics' orientations to assessment practice / K. Samuelowicz, J.D. Bain // *Higher education*. – 2002. – № 43(2). – P. 173-201.
8. Chen C.Y. Benchmarking potential factors leading to education quality: A study of Cambodian higher education / C.Y. Chen, P. Sok, K. Sok // *Quality Assurance in Education*. – 2007. – № 15(2). – P. 128-148.
9. Johnson B. *Educational research: Quantitative, qualitative, and mixed approaches* (3rd ed.) / B. Johnson, L. Christensen // Thousand Oaks, CA: Sage Publications, 2008.
10. Brown G.T.L. Illustrating assessment: how Hong Kong university students conceive of the purposes of assessment / G.T.L. Brown, Z. Wang // *Studies in Higher Education*, 1-21, First article, 2011. doi:10.1080/03075079.2011.616955.
11. Fook C.Y. Assessment preferences and practices in Malaysian higher education / C.Y. Fook, G.K. Sidhu // *The International Journal of Educational and Psychological Assessment*. – 2011. – № 8(1). – P. 58-74.
12. Cummings R. Curriculum-embedded performance assessment in higher education: maximum efficiency and minimum disruption / R. Cummings, C.D. Maddux, A. Richmond // *Assessment & Evaluation in Higher Education*. – 2008. – № 33(6). – P. 599-605. doi:10.1080/02602930701773067.
13. Struyven K. Students' perceptions about evaluation and assessment in higher education: a review. / K. Struyven, F. Dochy, S. Janssens // *Assessment & Evaluation in Higher Education*. – 2005. – № 30(4). – P. 325-341.
14. Nguon S. *Assessment Practices in a Cambodian University: Through the Lens of Lecturers and Students*. (Thesis). Victoria University of Wellington / Te Herenga Waka, 2013. Retrieved from <http://hdl.handle.net/10.26686/wgtn.17004847.v1>.

A.V. Tagiltseva, B.O. Turebayev
Shakarim Semey University, Kazakhstan, Semey
e-mail: aleksandrtagilceva@mail.ru; turebaev.b.work@gmail.com

THE VITAL ROLE OF TEACHERS IN ADVANCING FUNCTIONAL COMPETENCIES IN MODERN STUDENTS

The 21st century places new demands on the training of specialists who can function effectively in the context of globalization and the rapid development of technology. Education becomes a key factor in this process, providing students not only with the knowledge, but also with the skills necessary to successfully solve current problems. The importance of teachers, who act as the main agents in the formation of students' functional competencies, increases many times over.

The concept of functional competence first appeared in UNESCO documents in the late 1960s and later became widely used by researchers. Functional competence includes the ability of students to apply acquired knowledge and skills in real-life situations [1]. This requires not only the assimilation of theoretical knowledge but also the development of critical thinking, analytical skills, and the ability to independently. The importance of developing this competence was emphasized in the works of scholars such as L.S. Vygotsky, who in his works focused on the social nature of learning and development through interaction and collaboration.

L.S. Vygotsky emphasized the social nature of learning, advocating for development through interaction and collaboration. He introduced the Zone of Proximal Development (ZPD), highlighting the importance of guided learning. A.A. Leontiev further advanced the theory of functional literacy, stressing the practical application of knowledge in daily tasks. His ideas have influenced modern educational practices, including project-based learning, case studies, and portfolio assessments, all aimed at making learning both meaningful and practical.

In the studies of B.S. Gershunsky, I.A. Kolesnikov, E.I. Ogarev, A.V. Khutorsky functional literacy is considered from the position of schoolchildren's education and educational result. According to B.S. Grushevsky, functional competence or literacy, from the position of education, is related to the mastering by students of necessary and sufficient amount of knowledge and skills that will contribute to their entry into future activities, and functional literacy as a result of education is considered by the teacher as the ability of the individual to interact with the external environment, to adapt quickly to it and function effectively in this environment, to use the acquired knowledge to solve various life problems, to form cognitive, empirical and educational skills [2].

The components of functional competence are:

- knowledge, rules, principles, general concepts, formation of skills that constitute a cognitive basis for solving practice-oriented tasks in various spheres of life;
- skills adapted to humanism, concerning work with information, business correspondence;
- readiness to orientate oneself in the values and norms of the modern world, to improve the level of education on the basis of an informed choice.

The role of the teacher

The teacher plays a key role in this process, acting as a mentor, facilitator, and challenger. The main tasks of the teacher include supporting students' independent cognitive activities, developing their critical and analytical thinking skills, and creating an active learning environment where students can share their opinions and solve problems collectively.

The modern educational paradigm, based on the transition from transmitting past experiences to forming tools for envisioning the future, transforms the role of the teacher from an informant to a facilitator. In the works of such authors as V.V. Davydov and D.V. Elkonin, the importance of developmental learning is emphasized, where the teacher supports students in their independent cognitive activities, guides their self-analysis, and develops lessons that support various learning styles.

Teaching planning has become a central element in the educational process. First, it's essential to identify each competency. These competencies should be broken down into specific skills. Next, modules

need to be developed to help students learn and practice these skills. Teachers must clearly define what students need to achieve to master each competency. Creating specific rubrics for evaluating each competency and introducing them to students at the beginning of the course is crucial.

Students also can no longer rely solely on the teacher and classroom as the primary sources of information. Their role will involve integrating, producing, and expanding knowledge. Students will take an active part in their learning process, striving to become autonomous learners. They will learn to think critically, adapt, and transfer knowledge across various contexts. As expectations and standards become clear and precise, students should be prepared to continuously work on mastering each competency before moving on to the next.

To fully appreciate the pivotal role teachers play, it's essential to delve into the specific competencies they help students develop. These core skills are the foundation for navigating the complexities of modern life and achieving success in various fields. Teachers use interactive and hands-on teaching methods to make learning relevant and engaging. By incorporating real-world scenarios and practical applications, they help students understand how their knowledge can be used in everyday life. This engagement is key to developing functional competencies.

Teachers pose challenging questions and present problems that require students to think critically and analytically. They guide students through the process of breaking down complex issues, evaluating different solutions, and making informed decisions. This practice not only enhances students' cognitive skills but also their ability to approach problems methodically.

Feedback is crucial for growth. Teachers provide timely and constructive feedback, helping students understand their strengths and areas for improvement. This ongoing support fosters a growth mindset, where students learn to embrace challenges and view failures as opportunities to improve.

Incorporating digital tools and resources into teaching practices allows teachers to enhance learning experiences and provide students with the skills needed in a tech-driven world. Using technology in the classroom helps students become proficient in using various digital platforms, a crucial competency in today's workforce [3].

Above all, teachers inspire a love for learning. By modeling curiosity, enthusiasm, and a commitment to continuous improvement, they instill in students the desire to keep learning and growing throughout their lives.

Table 1 – Impact of teaching strategies on functional competencies

Teaching strategy	Critical thinking	Problem-solving	Collaboration	Digital literacy	Lifelong learning
Interactive lessons	High	Moderate	Moderate	Low	Moderate
Real-world problem scenarios	Moderate	High	Moderate	Moderate	High
Group projects	High	Moderate	High	Low	Moderate
Use of technology	High	Low	Moderate	High	Moderate
Continuous feedback	Moderate	Moderate	Low	Low	High
Adaptive teaching methods	Moderate	Moderate	Moderate	Moderate	High

In Kazakhstan, significant changes have been observed in the education system in recent years. The government is actively implementing innovative programs and projects aimed at improving the quality of education and developing the functional competencies of students. One such project is the Nazarbayev Intellectual Schools (NIS) program, which actively cooperates with international organizations and educational institutions such as Pearson and the Program for International Student Assessment (PISA). These initiatives contribute to the introduction of modern teaching methods, the development of critical thinking and analytical skills in students.

In turn, the level of students' functional competence depends on the level of teacher's competence. V.V. Yagupov V.V. considers teacher competence as a systemic integrative phenomenon that includes not only knowledge, skills, professionally significant qualities, practical and life experience, which ensures

successful implementation of job competences, but also motivational readiness and positive attitude to the results of their activities [4].

According to E.S. Palat, a teacher should be competent not only in his/her subject area and in related areas of knowledge, but also in the field of modern pedagogical and information technologies, to know the specifics of the organisation of the learning process using different forms of learning [5].

E.F. Zeer believes that the professional competence of a teacher's personality is determined through knowledge, skills, experience and the ability to mobilise this knowledge, skills and experience [3].

According to T.G. Brazhe professional competence of a teacher is determined not only by his basic knowledge and skills, but also by his value orientations, activity motives, general culture and abilities to develop his creative potential [6].

Thus, the role of the teacher in the formation of students' functional competencies is one of the most important components of modern education. The future of generations depends on the success of this activity. The pedagogical process, focused on the development of functional literacy, creates conditions for the formation of professionally competent, creative and active members of society, ready to solve complex problems and participate in global processes.

Conclusion

In the context of globalization and rapid technological advancements, teachers face the complex yet crucial task of developing students' functional competencies necessary for successful professional and personal lives. The creation and implementation of effective pedagogical strategies and methods are key to achieving this goal and improving the overall quality of education. To effectively nurture functional competencies in students, educators are encouraged to continuously refine their teaching skills and methods, actively employ interactive and innovative teaching techniques, foster students' independent and critical thinking, and create conditions that promote self-directed learning and personal development.

Developing functional competencies in teaching English is a multifaceted process that requires a comprehensive approach and the use of various methods and strategies. Only by integrating all these aspects can we create conditions for effective language learning and prepare students to use English in real-life situations. Such an educational approach supports the development of not only language skills but also a broad spectrum of competencies necessary for successful communication and participation in the global society. The examples provided above illustrate how different methods and strategies can be integrated into the educational process to achieve this goal.

References

1. Кагазбаева А.К. Функциональная компетентность педагога в условиях перехода к обновленному содержанию образования / А.К. Кагазбаева // Международный журнал экспериментального образования. – 2015. – № 10-1. – С. 12-16.
2. Перминова Л.М. Естественнонаучная грамотность: дидактический подход / Л.М. Перминова // М-лы региональной НПК «Формирование естественнонаучной грамотности обучающихся и достижение планируемых результатов образования по физике, химии, биологии и физической географии». – 2016. – С. 110-117.
3. Kimmons R. Trends and Topics in Educational Technology / R. Kimmons, J.M. Rosenberg // TechTrends. – 2020. – № 64(4). – P. 567-578.
4. Ягупов В.В. Ведущие методологические характеристики основных видов компетентности будущих специалистов, которые формируются в системе профессионально-технического образования / В.В. Ягупов // Модернизация профессионального образования и обучения: проблемы, поиски и перспективы: сб. науч. тр. / [редкол.: В.А. Радкевич (председатель) и др.] – К.: Ин-т проф.-техн. образования НАПН Украины, 2012. – Вып. 2. – С. 45-59.
5. Палат Е.С. Современные педагогические и информационные технологии в системе образования: учеб. Пособие для студ. высш. учеб. заведений / Е.С. Полат, М.Ю. Бухаркина. – [2-е изд., стер.]. – М.: Академия, 2002. – 368 с.
6. Браже Т.Г. Развитие творческого потенциала учителя / Т.Г. Браже // Советская педагогика, 1989. – № 8. – С. 89-94.

Г.С. Тезекова

Абай облысы Мақаншы ауданы «Тұрағұл Қоңыр атындағы орта мектеп-бақшасы» КММ
математика пәні мұғалімі

САБАҚТА МУЛЬТИМЕДИЯЛЫҚ МАТЕРИАЛДАРДЫ ПАЙДАЛАНУДЫҢ ТИІМДІЛІГІ

Математика пәні – күрделі пәндердің бірі. Оны оқушы сабақта зейін қойып тыңдамаса, қызығушылығы болмаса, жақсы нәтижелерге қол жеткізу оңай емес. Қызығушылық болмаған жерде оқушылардың өзіндік ізденісі де төмендейтіні белгілі. Ал, ақпараттық технологиялар – баланың өз бетінше ізденіп, шешім қабылдауына көмектеседі, басқа қарапайым технологиялық оқу құралдарына қарағанда оқушыларға жоғары сапалы білім беріп қана қоймай, сонымен қатар, оқушылардың интеллектуалды, шығармашылық қабілеттерін де дамытуға игі әсерін тигізеді.

Мультимедиялық презентацияны математика сабақтарында жиі қолдану сабақтың сапасын елеулі түрде арттыратыны сөзсіз. Мультимедиа мотивацияның, коммуникативті қабілеттерінің дамуына мүмкіндік береді, дағды қалыптастыруға, білім қорының толығына, сондай-ақ ақпараттық сауаттылықтың дамуына мүмкіндік туғызады. Математика сабақтарында слайдтардың көмегімен мысалдарды, есептерді тақтада көрсетуге, ауызша есептеу тізбегін құрастыруға, математикалық сергіту сәттерін ұйымдастыруға, бақылау, тест жұмыстарын жазған кезде оқушының білімін тексеруге болады. Мұндай сабақ уақытында сыныптағы қарым-қатынас жақсарады. Тапсырманы оқушылар өз сөздерімен түсіндіріп, компьютер алдындағы қорқыныш жойылады, аса күрделі тапсырмаларды қызығушылықпен орындауға тырысады. Практикалық тапсырмаларды орындағанда өзін-өзі бақылау қалыптасады.

Математика сабағында мультимедиялық презентацияларды сабақтың барлық кезеңдерінде: пән бойынша негізі білімді игеру, игерілген білімді жүйелеу, өзін-өзі бақылау дағдыларын құру, толық немесе нақты бір пәнге оқыту қабілетін құру, оқу материалындағы өзіндік жұмыста оқушыларға оқу-әдістемелік көмек көрсету кезінде қолдануға болады. Мультимедиялық презентация практика кезінде оқушыларға сабақ беруде бірден-бір көмекші құрал. Әдіскер ретінде математиканы оқыту әдістемесі сабақтарында студенттермен мультимедиялық презентацияның ерекшеліктерін, артықшылықтарын, қолдану кезінде кездескен қиыншылықтарды талқылаймыз. Осындай сабақтардың оқушыға әсері қандай? Нәтижесін анықтау үшін, маман ретінде шеберлігін арттыру мақсатында әр семестрде студенттердің арасында сараптамалық шығармашылық топ құрылып, рейтинг парақтары толтырылады. Онда мультимедиялық презентацияларды пайдаланып құрылған сабақ жоспарлары, білімді игеру деңгейі тексеріліп, жиналған балл бойынша болашақ маманның күзиреттілігі анықталады, қорытынды жасалады. Мультимедиялық презентациялар арқылы сабақ жоспарларын құрастырған кезде студенттер бірқатар төмендегідей:

- презентация жасағанда сөздер саны неғұрлым аз болу керек;
- тақырыбы нақты және үлкен шрифтпен жазылуы шарт;
- слайдқа анықтамалар, терминдер, сөздер жазылуы керек;
- фон, сызықтар көзге кері әсер етпейтіндей болу керек;
- бір презентация көруге 2-3 мин. кем уақыт болмау керек, өйткені оқушылар назарын экранға аударып, түсіну керек;
- презентациямен қатар жүріп отыратын дыбыс қатты, оқушыны шаршататындай болмау керек сияқты негізгі талаптарды есте сақтау жөнінде үнемі нұсқау алып отырады.

Әр сабақта компьютерлік технология арқылы барынша толық жұмыс істеу оқытушыдан шеберлікті, іскерлікті, өте жоғары ұйымдастырушылықты қажет етеді.

Оқушылардың функционалдық математикалық сауаттылығын арттыру үшін мынадай жұмысын жүргізуіміз керек:

– Сабақ берудің жаңа технологиясы негізінде құрастырылған сабақтың әр тарауы, әр тақырыбы бойынша «білу – түсіну – қолдану – тұжырымдау» деңгейлік тапсырмаларымен жүйелі жұмыс жасауды күшейту;

– Сабақта практикалық мазмұнды есептерді, әртүрлі форматтағы тест тапсырмаларын, стандартты емес жағдайларда білімді қолдануға арналған қызықты есептер шығарту;

– Математика пәні сабақтарында, таңдау курстарында алған білімдерін өмірмен ұштастыруға, оны практикада қолдануға, логикалық есептер шығаруға үйрету;

– Оқушылардың функционалдық сауаттылығын арттыру жағдайы.

Оқушылардың функционалдық сауаттылығын арттыру – жаңаша педагогикалық теория мен практиканың өзекті мәселесі болып тұр. Оқушылардың функционалдық сауаттылығын дамыту – оқу тәрбие процесіне ықпал етудегі өмір талабы. Оқушылардың функционалдық сауаттылығын дамыту жолдары, олардың танымдық қабілеттері мен өзіндік іс – әрекеттерді дамыту педагог, психолог, әдіскерлер және мұғалімдердің міндеті. Оқушылардың функционалдық сауаттылығын дамыту – мәселені шешуде, оқу сапасының артуына, технологияларды ұтымды қолдануға көмек беретін негіз болып табылады. Жаңа технологияның тиімді әдіс – тәсілдерін ұрпақтың бойына сіңірте білу ұстаздардың басты міндеті.

Әдебиеттер

1. Математика – 2010 // Математика пәні бойынша оқу-әдістемелік құрал. – Астана: «Ұлттық тестілеу орталығы» РМҚК, 2010. – 240 б.
2. Альсейтов А.Г. Математика: Формулалар жинағы (анықтамалық материалдар) / А.Г. Альсейтов. – Орал, 2021. – 156 б.
3. Альсейтов А.Г. Теңдеулер мен теңсіздіктерді және олардың жүйелерін құруға берілген есептер (мәтін есептер) туралы / А.Г. Альсейтов, Е.Н. Сафуллин // Ақпараттық бюллетень. УОП Батыс Қазақстан ҒТАО, Орал қаласы, 2005.
4. Альсейтов А.Г. Математикалық сауаттылық / А.Г. Альсейтов. – Орал, «Полиграфсервис», 2018. – 124 б.

ҒТАХР: 77.29.19

А.Н. Темерханова

Абай облысы Мақаншы ауданы «Қарабұта орта мектебі» КММ
математика пәні мұғалімі

МАТЕМАТИКА САБАҒЫНДА ҰЛТТЫҚ ҚҰНДЫЛЫҚТЫ ҚОЛДАНУДЫҢ МАҢЫЗЫ

Білім беру заңында «Білім беру жүйесінің басты міндеті- ұлттық және жалпы азаматтық құндылықтар, елжандылыққа, өз Отаны – Қазақстанды сүйуге халық дәстүрлерін қастерлеуге тәрбиелеу» делінген. Сондықтан мұғалім жан – жақты жетілген, білімді, халықтық дәстүр, әдет – ғұрып пен салт – сана ерекшеліктерінен сусындаған шәкірт тәрбиелеуі тиіс. Өйткені, білім мен ғылымды өз дәрежесінде меңгерген елдер ғана экономикалық дамуда әлемдік дамудың алдыңғы көшінде бола алады. Қазақ халқы ерте замандарда ғылым мен білімге еркін қолы жетпесе де өмірлік тәжірибеден оқып үйреніп талғай біліп, шеберліктің небір сан саласын асқан ұқыптылықпен сақтап, біздің дәуірімізге жеткізе білген.

Қазақ халқы ерте замандарда ғылым мен білімге еркін қолы жетпесе де өмірлік тәжірибеден оқып үйреніп талғай біліп, шеберліктің небір сан саласын асқан ұқыптылықпен сақтап, біздің дәуірімізге жеткізе білген.

Мектеп оқулықтарының мазмұны көбіне жергілікті жердің мәдениетін, тұрмыс-тұрпатын, ұлттық қабылдауларды ескермей, дерексіз сипатта болады. Математика пәнін оқытуда қазақ халқының ұрпақ тәрбиелеудегі өмір тәжірибесінен, салт-дәстүрінен, шаруашылық жүргізу тәсілдерінен көрініс бере отырып оқытқан тиімді.

Ұлттық дәстүрлі мазмұндағы есептер, қазақтың қара есептері, ұмытыла бастаған ұлттық дәстүрлеріміз, сондай-ақ ертегі есептер, ұлттық ойындар, мақал-мәтелдер, қазақтың байырғы өлшем бірліктері, қазақша жыл есептеулер т.с.с оқушылардың ұлттық дүние танымын кеңейтеді. Ұрпақтан-ұрпаққа беріліп келе жатқан қазақ халқының ауызша есептері ауыз әдебиетінің бір жанры болып

табылады. Логикалық ой қорыту жолымен шығарылатын халықтың байырғы есептері арқылы халық мұрасымен таныса отырып, әр түрлі тәсілмен шешуге болады.

Халық есептерінің түрі сан алуан. Есептерді шешкенде және жауабын тапқанда берілген шарттармен қоса, қазақ халқының тұрмыс тіршілігіне тән кейбір деректерді ескеру қажет. Мысалы, «Мал айырбастау» деген есепте ірі мал иесі қойлы шаруаға: «Інгенімнің әр жілігі екі қой, биемнің екі жілігі үш қой, сиырымның әр аяғы бір қой», – дейді. Қойлы шаруа ірі мал иесінің айтқанына келісіп, оған қырық алты қой береді де, орнына алған биесін мініп, інгенін жетектеп, сиырын айдап үйіне қайтады. Байырғы қазақ ғұрпы бойынша ірі мал кейде «он екі жілік» ет есебімен бағаланған. Есептің логикалық түйіні де осында. Тұрмыстық салт-ғұрыптан туып, ойнақы күлкі, жарасты әзілге құрылған ауызша есепті шешу кісінің дүниетанымын байытуға, есепке деген құштарлығын арттыруға, сол арқылы ойын ұшқырлауға септігін тигізеді. Ендеше, ұлттық мазмұнды есептерді шығару – бұл адамның ойлау қабілетін дамытып, логикасын жетілдіріп, тез ойлауға, алғырлыққа, тапқырлыққа тәрбиелеп, халқының өткен өміріне көз жібертеді. Мысалы-1 «Алты қанат киіз үйге екі мысық келіп кірді де, бірінші керегенің түбіне екеуі балалап, әрқайсасы алтыдан балалады. Олардың бәріде мысық болып өсті де, тағыда алты – алтыдан балалады, т.с.с. осылайша әр керегенің түбіне барып балалап шықты». Сонда киіз үйден неше мысық өсіп шығады?

Мысалы – 2 «Екі сегіз он алты, және сегіз, және алты жанап жүрген бір алты, қосындысы неше алты?»

Шешуі: $2 \cdot 8 = 16 + 8 + 6 + 6 = 36 = 6$. Ұлттық мазмұнды есептер адамдарды аңғарымпаздыққа, алғырлыққа, ой ұшқырлыққа тәрбиелейді. Мысалы: 7-сыныптағы: Теңдеулер жүйесін құру тақырыбына: «Қаз бен түлкі» ертегісін оқи отырып, мына теңдеуді шешеміз: «Түлкісін аярлыққа бермейтін дес. Көрейін сенде қанша ақыл мен ес. Балапан, көжек санын өзің тапшы. Аяқтарды 94, басы 35» Есептің мәтінін түсіну. Түлкінің айлакерлігі, қаздың ақылдылығы, балапанда – 2 аяқ, көжекте – 4 аяқ. Теңдеу құру: Балапан саны – x . Көжек саны – y Балапанда 2 аяқ – $2x$. Көжекте 4 аяқ – $4x$. Сонда Теңдеулер жүйесі шығады. Теңдеулер жүйесін шешу.

Шәкәрім мұрасы математикалық жұмбақтарын өзімнің сабақтарымда жиі қолданамын.

Тоғыз жиылып бір толғатқан

Бірін бірі буазғыз жуандатқан

Тоғызының киімі тоғыз түрлі

Келген кісі сияқты әртараттан...

Ал, балаларбұл не?

(математикалық цифрлар)

Тамам сөзді сөйлейді сөyledесе,

Етінен ет кесемін сөйлемесе

Айт демес, айтпайтұғын жауабы жоқ.

Сүйгенімді сөйлетті мәлденеше.

(қарындаш)

Оқушыларға тек пәндік білім, білік дағдыларын меңгертпей ұлттық құндылықтардың тәрбиелік мақсатын түсіндіре отырып сабақтарда ақолдану қажет. Киіз үйдің биіктігі 4 м 20 см. Бұл оның керегесінің, уық бөлігінің және шаңырағының биіктіктерінің қосындысына тең. Оның керегесінің биіктігі 1 м 60 см, уық бөлігінің биіктігі 2 м. Шаңырағының биіктігі киіз үй биіктігінің қандай бөлігін құрайды. Домбыраны координаталық сәуле бойына орналастырғанда домбыраның тиегіне (А нүктесіне), мойнына (В нүктесіне) және құлағына (С нүктесіне) қандай бөлшектер сәйкес келеді. А, В және С нүктелерін координаталарымен жазыңдар. Домбыраның басы (құлағы) $1/10$ м, мойны $1/2$ м, шанағы $2/5$ м. Домбыраның ұзындығы неше метр.

Сандықтың биіктігі 50 см. Ұзындығы 1 м 50 см, ені 55 см. Сандықтың көлемін және ауданын тауып, оларды бұрыс және дұрыс бөлшек түрінде жазыңдар. 6 сыныпта өстік симметрия тақырыбын өткенде үй жиһаздарына бедерлеп салынатын ою өрнектер түзуге қатысты симметриялы түрде салынатынын айтып кеткен жөн. Конус тақырыбын түсіндіргенде қазақ қыздарының басына киетін сәукеле ер адамдардың басына киетін тақияны айтып кеткен жөн.

Конус тақырыбын түсіндіргенде қазақ қыздарының басына киетін сәукеле ер адамдардың басына киетін тақияны айтып кеткен жөн.

Халқымыздың осындай асыл тәрбиелік мұраларын күнделікті сабақ мазмұнымен байланыстыра оқушыларға жеткізіп отыру жасұрпақтың таным дүниесін кеңейтіп, ұлттық тәлім береді. Халқымыздың маңдайына біткен ұлттық құндылықтарымызды сонау өткен ғасырлардан өшпес мұра болып қалыптасып келе жатқан дархан халқымыздың таратқан үлгі насихаты асыл мұраларымызды дәріптеп, білімге ден қойып көп ізденіс жасамайынша оқыту мен тәрбиені бірге ұштастырып ықпалдастыру мүмкін болмайды.

Қорыта келгенде, ұрпағымызды парасатты да білікті, мәдениетті де білімді етіп тәрбиелеп, рухани дүниетанымын жалпы адамзаттық деңгейде дамытамыз десек, бойында ұлттық және азаматтық намысы бар ұрпақ өсіргіміз келсе, бүкіл қоғамдық өмірдің өзегін келешек ұрпақ тәрбиесіне, соның ішінде ұлттық құндылықтар негізінде тәрбиелеуге бағыттауымыз қажет.

Әдебиеттер

1. «Ұлттық құндылықтар негізінде білім берудің педагогикалық аспектілері» (облыстық ғылыми-практикалық конференция) 25 желтоқсан. – Атырау, 2013.
2. «Ұлттық құндылықтар – жеке тұлғаға бағытталған сабақтың ажырамас бөлігі» (облыстық ғылыми-тәжірибелік конференция). – Атырау қаласы маусым, 2014.

ҒТАХР: 39.01.45

А.К. Турсунов

Абай облысы Үржар ауданы Үржар ауылы
«Жансүгіров атындағы орта мектебі» КММ
география пәні мұғалімі

ГЕОГРАФИЯ ПӘНІН ОҚИТУДА ОҚИТУДЫҢ БЕЛСЕНДІ ӘДІСТЕРІН ПАЙДАЛАНУ

Функционалдық сауаттылықты дамыту бойынша Кіріктірілген білім беру бағдарламасының талаптарын жүзеге асырудың міндетті шарты – бірқатар артықшылығы бар, белсенді және интерактивті оқыту әдістерін пайдалану болып табылады. Белсенді әдіс – бұл оқушылар мен мұғалімнің өзара әрекеттесуінің нысаны, бұл жағдайда мұғалім мен оқушылар бір-бірімен сабақ барысында әрекеттеседі, және де, бұл жерде оқушылар пассив тыңдаушылар емес, сабақтың белсенді қатысушылары. Егер пассив сабақта негізгі әрекет жасайтын адам және сабақ менеджері мұғалім болып табылса, бұл жерде мұғалім мен оқушылардың құқығы бір деңгейде. Егер пассив әдістер әрекеттесудің авторитарлық стилін қарастырса, белсенді әдістер көбіне демократиялық стильге жүгінеді.

Оқытудың белсенді әдістері – оқушылардың танымдық қызметін ынталандыратын әдістер. Негізінен, белгілі бір мәселені шешу жолдары туралы пікірлермен еркін алмасуды ұйғаратын диалогпен құралады. Олар оқушылар белсенділігінің жоғары деңгейімен сипатталады. Оқу және оқу-өндірістік қызметті белсендіру тұрғысындағы оқытудың әр қилы әдістерінің мүмкіндіктері әр түрлі, олар тиесілі әдістің табиғаты мен мазмұнына, оларды пайдалану тәсілдеріне, педагогтің шеберлігіне байланысты болады. Әр әдісті оны қолданатын адам белсенді қылады. Оқытудың белсенді әдістерінің артықшылықтары

Біріншіден, олар өздері белсенді болып табылады, себебі іргетасы зияткерлік және физикалық тұрғыдағы белсенді ойындар болып табылады.

Екіншіден, олар пассив монологті білім алу үдерісінің барлық қатысушыларының белсенді пікір алмасуына ауыстырып, оқушылар мен білім алушыларды пассив тыңдаушылар және «сөйлеуші бастар» қатарынан ұйымдасқан командалардың жігерлі, қайратты, шығармашыл, талапкер ойыншылары мен бапкерлеріне (ойнаушы бапкерлерге) айналдырады.

Үшіншіден, бұл әдістер, дәстүрлі тәсілдеме кезінде жасырын болатын оқушылардың әлеуетін арттырып, оқыту барысында вербалды және вербалды емес қатынас жасаудың барлық қолжетімді түрлерін пайдаланады.

Төртіншіден, бізде бар интеллектілердің барлығын пайдалану нәтижесінде, білімді, іскерлікті, дағдыларды, қасиеттер мен құндылықты бағдарларды игеру үдерісі елеулі түрде

белсендетіледі. Сонымен қоса, әдістер белсенділігінің ауқымды болуы соншалық, тек сабақ, семинар, тренинг тапсырмаларына ғана емес, релаксацияға, қоңырау кезіне және мектептен тыс уақытқа да таралады. Үзілістер кезінде оқушылардың белсенділігі тәжірибелік тапсырмалар мен жаттығуларды орындау кезіне қарағанда жоғары болатыны күтпеген жағдай болып табылады. Оқытудың интерактивті әдісі. Интерактивті («inter» – бұл өзара, «act» – әрекет ету) – өзара әрекеттесу, біреумен әңгімелесу, диалог құру режимінде болу дегенді білдіреді. Басқа сөзбен айтқанда, белсенді әдістерге қарағанда, интерактивтілер оқушылардың тек мұғаліммен ғана емес, бір-бірімен де кеңінен әрекеттесуге және оқу үдерісінде оқушылар белсенділігінің басым болуына бағытталған. Интерактивті сабақ кезінде мұғалімнің орны оқушылар қызметін сабақтың мақсаттарына жетуге бағыттауға саяды. Сонымен қоса, мұғалім сабақ жоспарын құрастырады (әдетте, бұл, оқушыға материалды игеруге көмектесетін, интерактивті жаттығулар м

Интерактивті тәсілдемелер. Интерактивті тәсілдемелердің ұйытқысы оқушылар орындайтын интерактивті жаттығулар мен тапсырмалар болып табылады. Интерактивті жаттығулар мен тапсырмалардың кәдуілгі жаттығулар мен тапсырмалардан негізгі айырмашылығы олар өткен материалды бекітіп қана қоймай, жаңа материалды оқып білуге бағытталған.

Интерактивті әрекеттесудің бастапқы сипаттары:

– Плюрализм. Бұл педагогикалық үдерістің әрбір қатысушысының кез келген қарастырылатын мәселе бойынша дербес көзқарасын білдіре алу мүмкіндігі.

– Диалог. Педагог пен оқушылардың диалог құрып, қатынас жасауы олардың тыңдай алу және бір-бірін ести алу ептілігін, бір-біріне ықыласпен қарауын, мәселеге қатысты жеке көзқарасын, мәселені шешуге қатысты жеке жолды қалыптастырудағы көмек көрсетуін бағамдайды.

– Ойлау әрекеті. Педагог пен оқушылардың белсенді ойлау әрекетін ұйымдастырудан құралады. Педагогтің дайын білімді оқушының санасына трансляциялауы емес, олардың дербес танымдық қызметін ұйымдастыру.

– Мағыналы шығармашылық. Оқушылар мен педагогтің, қарастырылатын мәселе бойынша өздері үшін жаңа мағыналарды, саналы түрде құрастыру үдерісі. Бұл – өмір құбылыстары мен заттарына қатысты дербес көзқарасты көрсету.

– Таңдау еркіндігі.

– Жетістік жағдайын құру. Жетістік жағдайын құру мақсатындағы басты шарт– оқушыларды позитивті және оптимистік бағалау.

– Рефлексия. Педагогикалық үдеріске қатысушылардың өз қызметін, өзара әрекеттесуін талдауы, бағалауы.

– Сын тұрғысынан ойлау. Сын тұрғысынан ойлау, маңызды дағды ретінде барлық тапсырмаларды тізеді.

География сабағында белсенді тапсырмаларды орындау арқылы оқушылардың функционалдық сауаттылығын арттыруда мұғалім талқылау сұрақтарын тиімді әрі қызықты ойластыру керек. Мысалы:

Қорытындылар мен жалпылаулар Мұғалім «Репродуктивті деңгейдегі тапсырмалар» блогының сұрақтарын «Сендер нені білдіңдер?», «Қалай білдіңдер?», «Мен не істей аламын?» деген сияқты үлгідегі сұрақтарға өзгерте алады. Репродуктивті деңгейдегі тапсырмалар:

1. Географиялық ғылымның өрісі кең және нақты нысанын атаңыз.

2. Экономикалық және әлеуметтік география өзгеше зерттеу нысандары бойынша қалай бөлінеді?

3. Географиялық қабық географиялық ортадан қалай ажыратылады? Қайсысы қайсысына жарыса бағынады?

4. Географиялық ғылымды зерттейтін пәнді атаңыз?

5. География қандай сұрақтарға жауап береді?

6. Географияны оқудың маңыздылығы неде? Географияның міндеттерін атаңыз.

7. ТМД елдерін зерделеудің маңыздылығы неде?

Әдебиеттер

1. Зарукина Е.В. Оқытудың белсенді әдістері: әзірлеу және қолдану бойынша нұсқаулар: оқуәдіс. құрал / Е.В. Зарукина, Н.А. Логинова, М.М. Новик. – СПб.: СПбГИЭУ, 2010. – 59 б.

И.Б. Успанова

КГУ «Средняя общеобразовательная школа № 19»
Республики Казахстан, город Семей; e-mail: indirau8484@inbox.ru

ПОВЫШЕНИЕ МОТИВАЦИИ УЧАЩИХСЯ ЧЕРЕЗ РАЗВИТИЕ ФУНКЦИОНАЛЬНОЙ ГРАМОТНОСТИ НА УРОКАХ ХИМИИ

Современное общество предъявляет все более высокие требования к уровню образования. Школа должна готовить не только эрудитов, но и практиков, способных применять полученные знания в реальной жизни. Химия, как одна из фундаментальных наук, играет важную роль в формировании научной картины мира и развития различных компетенций учащихся. Однако, часто наблюдается снижение интереса к предмету, что связано с его абстрактностью и оторванностью от повседневной жизни.

Одним из перспективных направлений повышения мотивации учащихся к изучению химии является развитие функциональной грамотности. Функциональная грамотность в контексте химии означает способность применять полученные знания для решения практических задач, связанных с повседневной жизнью и будущей профессией.

Развитие функциональной грамотности на уроках химии основано на следующих принципах:

Принцип связи теории с практикой: Знания должны быть не просто усвоены, но и применены в реальной ситуациях.

Принцип проблемного обучения: Постановка проблемных задач стимулирует познавательную активность учащихся.

Принцип сотрудничества: Групповая работа способствует развитию коммуникативных навыков и умению работать в команде.

Принцип использования современных технологий: Информационные технологии делают обучение более интересным и эффективным [2].

Для развития функциональной грамотности на уроках химии использую следующие подходы:

Проектная деятельность:

Создание мини- лабораторий в классе.

Разработка и проведение химических экспериментов.

Создание презентаций и видеороликов по результатам исследований.

Участие в школьных и региональных конкурсах.

Решение практико- ориентированных задач:

Задачи, связанные с повседневной жизнью (например, расчет количества удобрений для растений)

Задачи, связанные с профессиональной деятельностью (например, анализ состава пищевых продуктов)

Задачи, связанные с экологическими проблемами (например, исследование качества воды в местном регионе)

Использование информационных технологий:

Виртуальные лаборатории

Симуляция химических процессов

Онлайн – ресурсы для самостоятельной работы

Междисциплинарная интеграция:

Совместные проекты с учителями биологии, физики, географии.

Использование химических знаков при изучении других предметов.

Многочисленные исследования подтверждают эффективность развития функциональной грамотности для повышения мотивации учащихся к изучению химии. Учащиеся, активно вовлеченные в проектную деятельность и решение практических задач, демонстрируют более

высокий уровень интереса к предмету, более глубокое понимание химических процессов и более высокие результаты учебной деятельности.

Развитие функциональной грамотности на уроках химии является одним из наиболее эффективных способов повышения мотивации учащихся. Применение новых подходов, таких как проектная деятельность, решение практических задач и использование информационных технологий, позволяет сделать обучение более интересным и значимым. В результате, учащиеся не только получают глубокие знания по химии, но и развивают важные компетенции, необходимые для успешной жизни в современном обществе.

Литературы

1. Герасимова А.С. Теория учебной мотивации в отечественной психологии. <http://ipras.ru>
2. Дендебер С.В. Современные технологии в процессе преподавания химии: Развивающее обучение, проблемное обучение, проектное обучение, кооперация в обучении, компьютерные технологии / С.В. Дендебер, О.В. Ключникова. – М.: 5 за знания, 2008.
3. Формирование мотивации учения: книга для учителя / А.К. Маркова и др. – М.: Просвещение, 1990. – 192 с.
4. Маркова А.К. Формирование мотивации учения в школьном возрасте: пособие для учителя / А.К. Маркова. – М.: Просвещение, 1983. – 96 с.
5. Титова И.М. Обучение химии. Психолого-педагогический подход / И.М. Титова. – СПб.: КАРО. 2002. – 204 с.

МРНТИ: 18.06.41

Г.О. Хихматалимова

КГУ «Карабутинская средняя школа» отдела образования Урджарского района
управления образования области Абай, учитель русского языка и литературы

ФОРМИРОВАНИЕ КРЕАТИВНОСТИ У УЧАЩИХСЯ НА УРОКАХ РУССКОГО ЯЗЫКА И ЛИТЕРАТУРЫ

Креативность – (англ. create – создавать, creative – созидательный, творческий) – творческие способности, характеризующиеся готовностью к созданию принципиально новых идей, отклоняющихся от традиционных или принятых схем мышления, и входящие в структуру одаренности в качестве независимого фактора, а также способность решать проблемы, возникающие внутри статичных систем.

Креативная личность интуитивно чувствует, что нужно для создания новой идеи, решения трудной задачи: добавить одну деталь или перевернуть все вверх ногами, придумать принципиально новое или разобрать и сложить по-другому нечто уже привычное, действовать вопреки сложившимся стереотипам или просто найти способ взглянуть на статические системы динамически.

Практика работы показала, что эвристические методы развивают, прежде всего, воображение, являющееся основой дивергентного мышления. Они позволяют ребенку проявить индивидуальность, самобытность, он учится что-то «придумывать», фантазировать, а это важно, как замечают ученые для развития творческих способностей. Методы, используемые мною как интеграция, проблемное и эвристическое обучение, учебный диалог, позволяют реализовать одну из задач данной педагогической системы: «Ориентация на развитие «эвристического и креативного» типа мышления». Благодаря названным выше методам, формам и видам деятельности, приемам обучения на уроке у ученика возникает такое состояние, которое Д.Б. Богоявленская называет «поглощенность деятельностью», повышается познавательная потребность, формируется ярко выраженный интерес к тем или иным видам занятий, погруженность в то или иное дело. А все названные признаки характеризуют «эвристический» и «креативный» тип мышления.

Метод придумывания...
Метод образной картины
Метод «Если бы ...».
Мозговой штурм.
Метод Фактов.
Метод проектов.
Метод исследования.
Система творческих заданий.
Метод работы со словом.
Система творческих заданий.
Издательская деятельность
Работа со словарями.

В целях развития креатического мышления у детей в своей практике я использую следующие методы:

«Морфологический ящик». Прием используется для создания информационной копилки и последующего построения определений при изучении физических понятий. Модель служит для сбора и анализа информации по заданным признакам, выявление существенных и несущественных признаков изучаемого явления. Копилка универсальна, может быть использована на различных предметах.

«Опрос по цепочке». Начинается с любой точки класса. Рассказ одного ученика прерывается в любом месте и передается другому, третьему и т. д. жестом учителя и так до завершения ответа. Это целесообразно в случае, когда предлагается развернутый, логически связный ответ. После чего все ученики пишут его на оценку, на память. Для начинающих можно на первых порах во время устного ответа держать в это время тетрадь открытой. Эта форма опроса хорошо развивает речь ученика.

«Вопрос к тексту». Универсальный приём, работающий на повышение интереса к учебному материалу. Формирует:

- умение содержательно формулировать вопросы;
- умение оценивать границы своих знаний.

Учителю надо не просто задавать вопросы ученикам, контролируя их ответы, но надо позволять детям высказываться самостоятельно, что позволит улучшить степень усвоения материала на разных стадиях его изучения.

Ученики, самостоятельно, способны находить нужную им информацию на различных сайтах интернета, в дальнейшем превращая добытый материал в самостоятельный проект или творческую работу.

Немаловажную роль играет рефлексия. Рефлексия, как активный метод, не только в конце урока, но и на каждом завершённом этапе урока. Рефлексировать дети должны уметь не только индивидуально, но и в составе группы. То есть должны справедливо оценить работу каждого участника групповой работы, суметь аргументировать поставленную товарищу оценку, с целью выявления потенциала каждого ученика.

«Похвали себя»

Участникам предлагается подумать и рассказать о тех свойствах, качествах, которые Им нравятся в себе или отличают от других. Это могут быть любые особенности характера и личности. Напомним, что овладение этими качествами делает нас уникальными.

«Три предложения»

Учитель зачитывает короткий рассказ или текст. Ученикам необходимо внимательно выслушать и передать содержание рассказа или текста тремя простыми предложениями. Побеждает тот, у кого рассказ короче и при этом точно передает содержание. Другой вариант игры – работа с печатным текстом. Это может быть отрывок из учебника. Три простых предложения ребята могут записать в тетради. В этом случае удобней выявить победителя. Эта игра помогает развивать очень важное умение – выделять главное, а также умение составить план и пересказывать.

«Сорбонка»

Данный прием педагогической техники даёт хорошие результаты педагогам. На одной стороне карточки записывается понятие, слово, дата, а на другой – ответ.

Ученик перебирает карточки, пытается дать ответ и тут же проверяет себя. Анимированный вариант «сорбонки» поможет сделать процесс запоминания более привлекательным и разнообразным. Объектами запоминания могут быть не только слова, но и даты, термины, наглядные объекты и т.д.

«Метод опережающего обучения»

Метод опережающего обучения дает положительные результаты в начальной школе. Одним из важнейших его компонентов является комментируемое управление. Деятельностью класса на уроке руководит не только учитель, но и ученик, размышляя вслух и ведя за собой весь класс. Комментируемое управление начинается с первого дня обучения в школе, с первых шагов (письмо элементов букв, цифр, проговаривание слов). Четкий ритм, краткая характеристика, аргументация элементов при комментировании обеспечивают доступность выполнения задания каждым учеником класса. Термин «веди» вошел в урок вместо традиционного и очень страшного для маленьких «отвечай».

«Карта мыслей»

1. В середине доски, бумаги учащиеся или учитель пишут ключевое слово.

2. Ученикам будет предложено написать все слова, относящиеся к понятию, которые они придумают. Записанные фразы выделим в рамочки и соединим линиями с ключевым словом в зависимости от связи.

«Снежный ком»

Один из учащихся произносит нераспространённое предложение, каждый следующий должен прибавить предложению один любой член предложения, повторив его цели.

В заключении хотелось бы поделиться памяткой и методами которые могут натолкнуть учителей и учеников на нужную мысль Как развить креативность

Метод мозгового штурма является одним из самых распространенных и используемых методов. Несколько человек предлагают свои идеи и соображения по определенной проблеме. Основное, что нужно помнить, – идеи должны высказываться любые, без стеснения «ляпнуть что-нибудь не то». Этому должен содействовать модератор.

Метод синектики базируется на свойстве нашего мозга устанавливать ассоциативные связи. Используются 4 вида аналогий: прямая, символическая, фантастическая, личная.

Метод фокальных объектов заключается в выборе любых предметов и присоединении их признаков к объекту, который мы хотели бы совершенствовать. Суть данного метода – в сочетании самых невероятных характеристик с объектом и дальнейшем их додумывании до состояния реальности.

Литература

1. Руководство для учителей. Третий (базовый) уровень. 3-е издание. – АОО «Назарбаев Интеллектуальные школы», 2012.
2. Загашев И.О. Учим детей мыслить критически / И.О. Загашев, С.И. Заир-Бек, И.В. Муштавинская. – СПб., 2003.
3. Дайана Халпер, Психология критического мышления.
4. Ильюшин Л.С. Приемы развития познавательной самостоятельности учащихся.

А.Н. Шыңғысова

Абай облысы Мақаншы ауданы
«Тұрағұл Қоңыр атындағы орта мектеп-бақшасы» КММ
бастауыш сынып мұғалімі

МАТЕМАТИКА САБАҒЫ АРҚЫЛЫ БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ФУНКЦИОНАЛДЫҚ САУАТТЫЛЫҒЫН АРТТЫРУ

Бүгінгі күн талабына сай жан-жақты дамыған, белсенді, өмірге талпынысы, қызығушылығы бар адамды мектеп табалдырығынан дайындап шығарудың ең бір тиімді тәсілі ол – оқытудағы математикалық сауаттылық. Оқушылардың функционалдық сауаттылығын арттыруда ауызша есептеу дағдысын қалыптастыру өте маңызды. Бұл жұмысты жүйелі түрде жүргізген абзал.

I. Есептеу дағдысын қалыптастыру үшін бастауыш сыныптарда ең алдымен көбейту, бөлу, қосу, азайту кестесін сұрау керек. Ол үшін кестелер, үлестірмелі қағаздар қолданылады. Екі және одан көп нұсқада болып, оқушылар жеке жауап бергені жөн. Қате жіберген оқушыларға бастауыш сыныптан кестелер беріп қайталату керек. Одан кейін өзіндік жұмыс, ауызша сұрау арқылы тексерген жөн.

II. Есеп шығару дағдысын қалыптастыруда әр сыныпқа берілген тақырыптарға кестелер дайындау қажет. Кестелер көбейтіліп әр оқушыға беріледі. Бұл кезеңде жұмыстың мына түрі қолдану керек:

1. Мұғалім не оқушы үлестірмелі қағаз бойынша (екі нұсқада) фронтальды сұрайды;
2. Дайындалған кесте бойынша жазбаша сұрау;
3. Жазбаша жұмыстарды жазып, талдау және қатемен жұмыс жасау;
4. Тақтада немесе алдыңғы партада отырып шығару;
5. Ұқсас есептерді шығару және шығару алгоритмін құру;
6. Есептеудің тиімді тәсілін қарастыру.

Ол үшін төмендегілерді есте сақтауымыз керек:

– Әр сабақта сыныппен емес әр оқушымен жұмыс істеу маңызды. Ол үшін мұғалім әр оқушы өз ісімен айналысатындай және олардың жұмыстарын бақылап отыруға жұмыстың түрі мен материалды таңдау қажет. Мысалы, бірінші партада отырған әр оқушыға өздерінің кемістіктерін жоюға болатындай тапсырма жазылған карточкалар таратылады. Ал сабаққа дайындалғанда жоспарда кімді және қандай сұрақпен сұрау керектігі көрсетіледі; бұл жағдайда жеке дәптерде әр оқушының есептеу машықтығын меңгеру есебі жүргізіледі;

– Жаңа тақырыпты өту кезінде оқушылар қай тақырыптан көп қате жіберетін материалға көңіл бөлу қажет;

– Жаңа тақырыпты алда өткен таныс материалмен салыстырып оқытқан дұрыс;

– Жаңа материалды түсіндіру кезінде оқушылардың өздері сол немесе басқа әрекетті орындау алгоритмін құру керек, осыдан кейін оқулықпен салыстырып, өздеріне оңтайлы нұсқасын тандаса дұрыс болады.

Мұндай жұмыс оларды айқындыққа және нақтылыққа үйретеді.

Оқушыларымның есеп шығаруға деген қызығушылығын арттыру мақсатында мен тәжірибемде «Талдау ағашын» пайдаланамын. Мақсаты: есеп мазмұнын «Талдау ағашына» сүйене отырып талқылау.

Әр қарай олар өздері әбігерленбей және асықпай кез-келген есепті шығара алады;

– Оқушыны кез-келген есепті шығаруға жете ұғындырып, көңіл бөлуге тәрбиелеу қажет, яғни оқушы шамаларды байланыстыратын заңдылықтарды анықтап, есептің мағынасын жете ойланып, қиын жағдайларды шешудің жолдарын тауып, содан кейін ғана есепті шығаруға кіріскені дұрыс.

Оқушыларды «қадалған көзқарас» тәсілін қолданып жұмыс істеуге үйрету керек (алғашқыда барлық тапсырманы, есеп шығарудың тәсілдерін, амалдарын, шығару жолдарын жалпы бағалайды, және әрі қарай оны шешуге кіріседі);

– Оқушыларды өзін-өзі бақылауға үйрету өте қажет, яғни есеп шығаруын, іс-әрекетін бақылау ептілігіне, ал нәтижесінде өздерінің әрекеттерін келесі өз-өзін бағалау критерийлерін қолданып бақылауға үйрету:

- а) нәтижені шындықпен байланыстыру;
- ә) нәтижені есептің шартының көрсеткіштерімен байланыстыру;
- б) кері есептеу;
- в) әр түрлі тәсілмен шығару;
- г) ақырғы жағдайларда нәтижені зерттеу;

– тек қана өз бетімен жұмыс орындағанда ғана оқылатын материал мықты меңгеріледі. Сондықтан оқушылар дайын есептер шығарумен қатар есеп құруға тартылады (әсіресе тиімді тәсілмен есептеуге арналған есептер).

Тұрақты білімді қалыптастыру үшін лайықты жаттығуларды (психологиялық тренинг) немесе төмендегідей есептерді тандаған дұрыс:

- а) есептің шешімінен қатені табындар;
- ә) дұрыс жауабын тандандар;
- б) берілген тұжырымның дұрыстығын бағалаңдар және т.с.с.

Мұғалімнен осы кезеңде өткізілген ағымды бақылау төмендегі белгілеулерден тұрады:

- а) әр оқушының 1-минутта, 2-минутта, т.с.с дұрыс орындалған мысалдарының санынан (нәтижелер бағалардың жиынтық тізімдемесінде жазылады);
- ә) мысалдардың белгілі санын қатесіз шығару үшін уақыт аралығынан;
- б) әр оқушының жіберетін қателер санынан. Бақылауды өткізудің әр түрі тәсілдері қолданылады.

Соның ішінде ең ерекшесі – мұғалімнің өзінің жоспарымен өткізілетін өзіндік және бақылау жұмыстары.

Өзіндік жұмысты жиі өткізіп отырса, білімнің ерте кезеңінде кемістіктерді, меңгерудің мықтылығын анықтауға болады және әрі қарай әрекетті түзетуге және шапшаң есептеу дағдыларын қалыптастыруға болады. Бұл кезеңдегі білімнің маңызды бөлігі болып қатемен түзету жұмысы болып табылады.

– Бақылау шарасын өткізген соң мұғалім оқушылардың жұмысындағы техникалық қателерін көрсетеді, ал әр оқушы ол қателерді өз дәптерлерінен іздейді. Осыдан кейін мұғалім оқушылармен қосылып есеп шығарудың тәсілдерін қорытады, есеп шығарудың үлгілерін келтіреді, шарттың өзгеруіне байланысты есеп шығарудың нұсқаларын қарастырады, оқушылардың сұрақтарына жауап береді. Шамалы уақыттан соң оқушылар қате жіберген мысалдарын қайтадан орындайды.

– Тексерілген дәптерлерін қайтарып берген соң оқушыларға бір-бірімен немесе өзінің тобында қателерін анықтауға уақыт беріледі (уақыт материалдың қиындығына және жіберілген қателердің санына байланысты беріледі) немесе мұғалімнен кеңес сұрауға уақыт беріледі. Бұл жұмыс қажет болған жағдайда сабақта немесе үйде өздігінен орындалады. Осыдан кейін тағы да өздік жұмыс өткізіледі. Мұғалім есептеу мәдениеті машығы дәптеріне оқушылардың тиісті бағаларын қояды (басқа түспен);

– Сыныпта бақылау жұмысын өткізгеннен кейін (тақтада екі нұсқада 16-20 есептерден тұратын тапсырмалар жазылады) тексеру кезінде мұғалім егер есеп дұрыс шешілсе, сол жолға «+» белгісін қояды, егер есепте кемшіліктер болса, онда «±» белгісін қояды, ал егер есеп дұрыс шешілмеген болса, онда «-» белгісін қояды. Келесі сабақта осы есептер тақтаға жазылады.

Оқушылар қате жіберген тапсырмаларын орындайды. Мұғалім тексеру кезінде әр оқушының нәтижелерін және қате жіберілген есептеріне назар аударады. Әрі қарай мұғалім ұқсас есептер бар карточкалар жиынтығын қолданып, әр оқушымен жеке дара жұмыс істейді. Жұмыстың мұндай түрінде бірде бір оқушы мұғалімнің назарынан тыс қалмайды.

Қорытынды бақылау кезеңі

Қорытынды бақылау бақылау жұмысы түрінде немесе ауызша-жазбаша сынақ түрінде өткізіледі. Сабақ-сынаққа мұғалім тақырып бойынша есеп-карточкалар жүйесін дайындайды. Сынақта оқушылар карточкада көрсетілген теорияға жауап береді, есептер шығарады, кейде есептеуге берілген орындалған және құрастырылған есептері бар дәптерлерін көрсетеді.

Әдебиеттер

1. Қоянбаев Ж.Б. Педагогика / Ж.Б. Қоянбаев, Р.М. Қоянбаев. – Алматы: Атамұра, 2000. – Б. 218-219.
2. Бидосов Ә. Математиканы оқыту методикасы / Ә. Бидосов. – Алматы: Мектеп, 1989. – Б. 56-57 б.
3. Математиканы оқытудың теориясы мен әдістемесі / А.Е. Әбілқасымова және т.б. – Алматы, 2005. – Б. 89-90.
4. Жарықбаев Қ. Жалпы психология / Қ. Жарықбаев. – Алматы, 2004. – Б. 147-148.
5. Болтянский В.Г. Комплексы учебного оборудования по математике / В.Г. Болтянский. – М., 1971. – С. 105-106.
6. Шабжанова С.Қ. Мектептегі психологиялық диагностика / С.Қ. Шабжанова. – Алматы, 2005. – Б. 80-81.
7. Аяған Б. Қазақ ұлттық энциклопедиясы / Б. Аяған. – Алматы, 2003. – Б. 60-61.
8. Халықова К.З. Информатиканы оқыту әдістемесі / К.З. Халықова. – Алматы: Білім, 2000. – Б. 71-72.

МАЗМУНЫ

СОДЕРЖАНИЕ

ПЛЕНАРЛЫҚ МӘЖІЛІС

ПЛЕНАРНОЕ ЗАСЕДАНИЕ

Григорьева Г.Б. УЧЕБНО-МЕТОДИЧЕСКОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ РАБОТЫ ПО РАЗВИТИЮ ФУНКЦИОНАЛЬНОЙ ГРАМОТНОСТИ В ШКОЛЕ И В ВУЗЕ.....	3
Darmenova G. ТҮРІК ТІЛДІ АУДИТОРИЯ СТУДЕНТТЕРІНЕ ХАКАС ТІЛІН ОҚЫТУ МӘСЕЛЕЛЕРІ.....	5
Тешабоева З.К. «БОБУРНОМА» ДА «ТЕНГРИ» КОНЦЕПТИ ВА ИНГЛИЗЧА ТАРЖИМАСИНИНГ ҚИЁСИЙ ТАҲЛИЛИ.....	11
Турикпенова А.Ж. БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІНІҢ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ САПА РЕЙТИНГІЛЕРІ: PIRLS, TIMSS ЖӘНЕ PISA.....	17

1 СЕКЦИЯ: МЕКТЕПТЕ ЖӘНЕ ЖОО-ДА ФУНКЦИОНАЛДЫҚ САУАТТЫЛЫҚТЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ҒЫЛЫМИ-ӘДІСТЕМЕЛІК, ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ- ПЕДАГОГИКАЛЫҚ, АҚПАРАТТЫҚ АСПЕКТІЛЕРІ

СЕКЦИЯ 1: НАУЧНО-МЕТОДИЧЕСКИЕ, ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ, ИНФОРМАЦИОННЫЕ АСПЕКТЫ ФОРМИРОВАНИЯ ФУНКЦИОНАЛЬНОЙ ГРАМОТНОСТИ В ШКОЛАХ И ВУЗАХ

Ажибекова Б.К. АБАЙ ҚҰНАНБАЕВТЫҢ АДАМГЕРШІЛІК ӨСИЕТТЕРІ.....	21
Айтбай А.Қ. МАҒЖАН ЖҰМАБАЕВТЫҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ЕҢБЕКТЕРІНДЕГІ ОҚУШЫЛАРДЫҢ АДАМГЕРШІЛІК-ЭТИКАЛЫҚ ТӘРБИЕСІ МӘСЕЛЕЛЕРІ.....	23
Атаева А.А. САНДЫҚ ТЕХНОЛОГИЯ ЖӘНЕ МҰҒАЛІМ ТҮЛҒАСЫ.....	25
Бәшенова А.Д. ХИМИЯ ПӘНІ АРҚЫЛЫ ОҚУШЫЛАРДЫҢ ФУНКЦИОНАЛДЫҚ САУАТТЫЛЫҒЫН АРТТЫРУ.....	27
Буршакбаева Б. С. БІЛІМ БЕРУДЕГІ ЗАМАНАУИ ТРЕНДТЕР.....	29

Жарылгапова Д.Б., Сағат Д., Алтынбек С. МЕДИЦИНАЛЫҚ БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІНДЕГІ ИННОВАЦИЯЛЫҚ РЕФОРМАЛАР: ҚАЗІРГІ ЖАҒДАЙЫ МЕН ДАМУ БАҒЫТТАРЫ.....	31
Жарылгапова Д.Б., Бохановская В.В., Зайдошева А.С. РАЗВИТИЕ ФУНКЦИОНАЛЬНОЙ ГРАМОТНОСТИ В ШКОЛАХ И ВУЗАХ.....	34
Жексембаева Р. С. ӘДЕБИЕТ ПӘНІНІҢ ТАНЫМДЫҚ, ТӘРБИЕЛІК, ТҮЛҒА ҚАЛЫПТАСТЫРУШЫЛЫҚ РӨЛІ.....	36
Изембаева Г. Т. ӘДЕБИЕТТІК ОҚУ ПӘНІНЕН САРАЛАУ ТАПСЫРМАЛАРЫН ҚОЛДАНУДЫҢ МАҢЫЗДЫЛЫҒЫ.....	37
Канапьянова Б.И., Мусина Г.В. МАТЕМАТИКАНЫ ЭКОЛОГИЯМЕН БАЙЛАНЫСТЫРА ОҚЫТУ.....	39
Капышева Г.К., Жанболатова Ә.Ж., Мерхатқызы М., Амангельдинова К.Б., Сабитова З.Р., Құрманбаева А.Б FORMATION OF INTERCULTURAL COMPETENCE OF LEARNERS IN THE FOREIGN LANGUAGE CLASSROOM.....	42
Капышева Г.К., Жоламанова М., Работова Г.К., Касымханова А.А., Рустембекова Г.Р., Алтынбек С. USING ELEMENTS BASED ON BLENDED LEARNING TECHNOLOGY IN A FOREIGN LANGUAGE AT SCHOOL.....	45
Г.К. Капышева, Г.К. Работова, А.А. Касымханова, Г.Р. Рустембекова, С. Алтынбек, М. Жоламанова DEVELOPING MONOLOGUE SPEECH SKILLS IN PROJECT WORK ON TARGET LANGUAGE COUNTRY.....	48
Курмашова А.А., Махамбаева Л.К. АҒЫЛШЫН ТІЛІ САБАҚТАРЫНДАҒЫ ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ.....	50
Манабаева С.Е., Онғарбай А.Н. ЖОО-ДА СТУДЕНТТЕРДІҢ ФУНКЦИОНАЛДЫ САУАТТЫЛЫҒЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ АСПЕКТІЛЕРІ.....	53
Дженбаева К.Б. ПРЕЦЕДЕНТНЫЕ ФЕНОМЕНЫ КАК ЕДИНИЦЫ ФОРМИРОВАНИЯ ВТОРИЧНОЙ ЯЗЫКОВОЙ ЛИЧНОСТИ.....	56
2 СЕКЦИЯ: ОҚУ ҮДЕРІСІНДЕ ФУНКЦИОНАЛДЫҚ САУАТТЫЛЫҚТЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ТИІМДІ ӘДІСТЕРІ МЕН ТӘСІЛДЕРІ	
СЕКЦИЯ 2: ЭФФЕКТИВНЫЕ МЕТОДЫ И СПОСОБЫ ФОРМИРОВАНИЯ ФУНКЦИОНАЛЬНОЙ ГРАМОТНОСТИ В ОБРАЗОВАТЕЛЬНОМ ПРОЦЕССЕ	
Akkalieva A., Maratova A. COMMON GRAMMATICAL ERRORS IN THE WRITTEN WORK OF SECONDARY SCHOOL STUDENTS.....	61

Abdykhanova B.A. Murat N.M. THE ROLE OF PROVERBS AND SAYINGS IN DEVELOPING LEXICAL COMPETENCE IN THE ENGLISH LESSON.....	64
Исмаилова Г.К. Садуақасқызы А. ЛИНГВИСТИЧЕСКИЕ ИННОВАЦИИ В СОВРЕМЕННОМ ОБЩЕСТВЕ: АНАЛИЗ И ВЛИЯНИЕ.....	67
Сактаганова А. А. ҰЛТТЫҚ МӘДЕНИ ҚҰНДЫЛЫҚТАРДЫ ТӘРБИЕЛЕУ ЖҮЙЕСІНДЕ ҚОЛДАНУ.....	71
Сапарова Д. Д. ҚАЗАҚ ТІЛІ МЕН ӘДЕБИЕТІ САБАҚТАРЫНДА ОҚУШЫ БІЛІМІН КРИТЕРИАЛДЫ БАҒАЛАУДЫҢ ТИІМДІЛІГІ.....	72
Шалбаева К. М. ҚАЗАҚ ТІЛІ ПӘНІ АРҚЫЛЫ ОҚУШЫЛАРДЫҢ ТІЛДІК ДАҒДЫЛАРЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ.....	75
Хасанова М.А., Дихамбаева А.Т. МЕКТЕПТЕ БІРТҮТАС ТӘРБИЕ БАҒДАРЛАМАСЫН ІСКЕ АСЫРУДЫҢ ӨЗЕКТІЛІГІ...	78
Хасенова Н.З. ФОРМИРОВАНИЕ БАЗОВЫХ НАЦИОНАЛЬНЫХ ЦЕННОСТЕЙ НА УРОКАХ ЛИТЕРАТУРНОГО ЧТЕНИЯ.....	80
Kalimova Zh.U. Assylbekova A THE ROLE OF MULTIMEDIA TECHNOLOGIES IN GAME MODELING FOR THE TRAINING OF FUTURE FOREIGN LANGUAGE TEACHERS.....	82
Кутешова Ж.С., Сарсембинова М.К. ҚАЗАҚ ТІЛІ ПӘНІ АРҚЫЛЫ БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ КОММУНИКАТИВТІК ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІН ДАМУ... ..	84
Лапина И.В. ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ФОРМИРОВАНИЯ ФУНКЦИОНАЛЬНОЙ ЯЗЫКОВОЙ ГРАМОТНОСТИ СТУДЕНТОВ В УСЛОВИЯХ НЕПРЕРЫВНОЙ ЯЗЫКОВОЙ ПОДГОТОВКИ В ВУЗЕ.....	86
Кабдешова И.К. ФУНКЦИОНАЛЬНАЯ ГРАМОТНОСТЬ В НАЧАЛЬНЫХ КЛАССАХ: ОСНОВЫ, ЗНАЧЕНИЕ И ПОДХОДЫ К ОБУЧЕНИЮ.....	89
Капышева Г.К., Ахатбекова А.Н., Мерхатқызы М., Амангельдинова К.Б., Сабитова З.Р., Құрманбаева А.Б. USING AUTHENTIC MATERIALS IN THE FOREIGN LANGUAGE LESSON.....	92
Капышева Г.К., Қызырхан М., Елтайева М. USING GAMES AND VIDEOS AS INNOVATIVE AND INTERACTIVE METHODS IN THE FOREIGN LANGUAGE CLASSROOM.....	95

Капышева Г.К., Елтайева М.Е., Қызырхан М. USING VIDEOS IN FOREIGN LANGUAGE TEACHING FOR DEVELOPING SPEAKING SKILLS.....	98
Капышева Г.К., Шарбек Ж., Коянбай А.,Мархабаева А., Саханова А., Жанболатова Ә.Ж. INTEGRATING CULTURAL ELEMENTS INTO LANGUAGE TEACHING.....	100
Капышева Г.К., Кабденова Б., Кабдыгалымова А., Шериязданов К., Рантай М., Кенжебаева А. INVESTIGATING THE BENEFITS OF INTERDISCIPLINARY APPROACHES IN THE ENGLISH CLASSROOM.....	103
Капышева Г.К., Кабденова Б., Кабдыгалымова А., Шериязданов К., Рантай М., Кенжебаева А. FORMATION OF ACADEMIC WRITING SKILLS AT THE MIDDLE STAGE OF TRAINING	106
Кыдырбекова А.С. USING LESSON STUDY TECHNOLOGY IN FOREIGN LANGUAGE TEACHING.....	109
Кудайбергенова Ж.М. ҚАЗАҚ ТІЛІ МЕН ӘДЕБИЕТ САБАҒЫНДА ОҚУШЫЛАРДЫҢ ФУНКЦИОНАЛДЫҚ САУАТТЫЛЫҒЫН ДАМУДЫҢ ТИІМДІЛІГІ.....	112
Құдайбергенова Ж.М. БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ФУНКЦИОНАЛДЫҚ САУАТТЫЛЫҒЫН АРТТЫРУ.....	114
Садыкова А.Ж. МӘТІНМЕН ЖҰМЫС ЖҮРГІЗУ АРҚЫЛЫ БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ОҚУ САУАТТЫЛЫҒЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ.....	117
Сағатбек А., Габдуллина Г.Л. МЕКТЕП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ МЕХАНИКА БОЙЫНША ФУНКЦИОНАЛДЫҚ САУАТТЫЛЫҒЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУДАҒЫ ПРОБЛЕМАЛЫҚ ОҚЫТУДЫҢ ТИІМДІЛІГІ.....	120
Сарманова У.Д. ШЕТТІЛДІК МӘДЕНИЕТАРАЛЫҚ КОММУНИКАТИВТІК ҚАТЫСЫМ ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДА РӨЛДІК ОЙЫНДАРДЫ ҚОЛДАНУ ТӘЖІРИБЕСІ.....	122
Слямбекова Н.А., А.Б.Темиркулова МЕКТЕП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ АҒЫЛШЫН САБАҚТАРЫНДА ӘЛЕУМЕТТІК-ЛИНГВИСТИКАЛЫҚ ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ.....	126
Sovetova G.M., Kalimova Zh.U. BENEFITS OF CREATIVE WRITING AS A TOOL TO STRENGTHEN ENGLISH FOREIGN LANGUAGE LEARNING IN SECONDARY EDUCATION.....	129

Karmysova R.O., Torekhanova A.S. «INFLUENCE OF PEER-ASSISTED LEARNING ON THE DEVELOPMENT OF SOCIAL AND COMMUNICATIVE SKILLS OF STUDENTS IN THE CONTEXT OF TEACHING WRITING».....	132
Турдугулова Д.Ш. ОҚУ ҮДЕРІСІНДЕ ФУНКЦИОНАЛДЫҚ САУАТТЫЛЫҚТЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ТИІМДІ ӘДІСТЕРІ МЕН ТӘСІЛДЕР.....	135
Хорун Б.Б. КОМИКС КАК СПОСОБ ФОРМИРОВАНИЯ ФУНКЦИОНАЛЬНОЙ ГРАМОТНОСТИ В ОБРАЗОВАТЕЛЬНОМ ПРОЦЕССЕ.....	138
Шырынханова Д.Ж., Кулжатаева К.М., Одаман Г.П., Алтынбекова Б.Б. МЕКТЕП ИНФОРМАТИКАСЫНДА ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ ТАҚЫРЫБЫН ОҚЫТУДА ISEAZY ОНЛАЙН ПЛАТФОРМАСЫНЫҢ МҮМКІНДІКТЕРІН ҚОЛДАНУ....	142
Karysheva G.K., Mukhametkali G.K. ESSAYS AS A TOOL FOR DEVELOPING WRITING SKILLS IN LEARNING FOREIGN LANGUAGES.....	145

3 СЕКЦИЯ: БІЛІМ АЛУШЫЛАРДЫҢ ФУНКЦИОНАЛДЫҚ ҚҰЗЫРЕТТЕРІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДА БІЛІМ БЕРУШІНІҢ РӨЛІ

СЕКЦИЯ 3: РОЛЬ ПЕДАГОГА В ФОРМИРОВАНИИ ФУНКЦИОНАЛЬНЫХ КОМПЕТЕНЦИЙ УЧАЩИХСЯ

Алимова Г.Е., Нұғыбаева М.Д. БІЛІМ АЛУШЫЛАРДЫҢ ФУНКЦИОНАЛДЫҚ САУАТТЫЛЫҒЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУДА ҰСТАЗДЫҢ РӨЛІ.....	148
Алпиева А.Т., Каримова А.Ж., Жадренова Н.Н., Узбекова С.Б. ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТІНІ ҚОЛДАНА ОТЫРЫП, САПАЛЫ БІЛІМ БЕРУДЕ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ТӘЖІРИБЕ.....	151
Amanbay A.G., Rakhmatullina D. DEVELOPMENT OF PROFESSIONAL COMMUNICATIVE COMPETENCE OF FOREIGN LANGUAGE TEACHERS.....	154
Асылханов К.К., Смақанова А.А. ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ПЕДАГОГОМ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА ДЛЯ ФОРМИРОВАНИЯ ФУНКЦИОНАЛЬНЫХ КОМПЕТЕНЦИЙ УЧАЩИХСЯ.....	158
Абдрахманова М.К. ЭФФЕКТИВЫНЕ МЕТОДЫ И СПОСОБЫ ФОРМИРОВАНИЯ ФУНКЦИОНАЛЬНОЙ ГРАМОТНОСТИ АНГЛИСКОГО ЯЗЫКА.....	159
Азимбаева Н.М., Оспанова Ш.О. ОҚЫТУДЫҢ ТИІМДІ ӘДІСТЕРІН ПАЙДАЛАНУ АРҚЫЛЫ ОҚУШЫЛАРДЫҢ СӨЙЛЕСІМ ДАҒДЫЛАРЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ.....	161

Аймахина Г.Д., Торгаева С.Д. TED TALK-ТЫҢ ТІЛ ҮЙРЕНУГЕ ЫҚПАЛЫ.....	163
Алипиева Ш.Т., Газезова С.А. АҒЫЛШЫН ТІЛІН ҮЙРЕНУДІҢ 5 ӘДІСІ – ГРАММАТИКА ЖӘНЕ АУДАРМА, ТАБИҒИ, КАЛЛАН, ТІЛДІК ЖАТТЫҒУ, КОММУНИКАТИВТІ.....	167
Аккалиева А.Ф., Джартыбаева А.Ш. ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ОФИЦИАЛЬНЫХ ВЕБ-САЙТОВ В КАЧЕСТВЕ РЕСУРСОВ ОБУЧЕНИЯ ТЕХНИЧЕСКОМУ ПЕРЕВОДУ.....	170
Ахметова С.С. ФУНКЦИОНАЛЬНОЕ ЧТЕНИЕ- ОДИН ИЗ ВАЖНЕЙШИХ ПУТЕЙ РАЗВИТИЯ ФУНКЦИОНАЛЬНОЙ ГРАМОТНОСТИ.....	173
Байбусова Г.А. ФОРМИРОВАНИЕ ФУНКЦИОНАЛЬНОЙ ГРАМОТНОСТИ НА УРОКАХ РУССКОГО ЯЗЫКА И ЛИТЕРАТУРЫ.....	176
Балгабаева Н.С. БИОЛОГИЯ ПӘНІ АРҚЫЛЫ ОҚУШЫЛАРДЫҢ ФУНКЦИОНАЛДЫҚ САУАТТЫЛЫҒЫН АРТТЫРУ.....	179
Батырканова К.М. ЖАРАТЫЛЫСТАНУ ПӘНІ АРҚЫЛЫ БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫН ЗЕРТТЕУШІЛІККЕ БАУЛУ.....	182
Базылханова А.М. ИНФОРМАТИКА САБАҒЫНДА SMART ТЕХНОЛОГИЯНЫ ҚОЛДАНУ.....	183
Баяхметова С.Е. МЕКТЕП АЯСЫНДА ҰЛТТЫҚ ҚҰНДЫЛЫҚТАРДЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУ МӘСЕЛЕСІ.....	185
Берикболова З.С. БАСТАПҚЫ ДЕҢГЕЙДЕ БЕЙНЕФИЛЬМДЕР АРҚЫЛЫ ОҚУШЫЛАРДЫҢ СӨЙЛЕСІМ ДАҒДЫСЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ.....	187
Дерябина Е. П., Страшкова И. Б., Танырбергенова Р. С., Сулейменова А. А. ФОРМИРОВАНИЕ ФУНКЦИОНАЛЬНОЙ ГРАМОТНОСТИ У МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ НА УРОКАХ ЛИТЕРАТУРНОГО ЧТЕНИЯ.....	189
Домбаева Ж.М. ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ГРАФИЧЕСКИХ МЕТОДОВ НА УРОКАХ РУССКОГО ЯЗЫКА И ЛИТЕРАТУРЫ.....	191
Дьякова Е.А. ПРИЕМЫ ИННОВАЦИОННОГО ОБУЧЕНИЯ НА УРОКАХ РУССКОГО ЯЗЫКА И ЛИТЕРАТУРЫ.....	193
Дюсекина Б.Т. «ӘДЕБИЕТТІК ОҚУ» ПӘНІ АРҚЫЛЫ БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫН СЫН ТҮРҒЫСЫНАН ОЙЛАУҒА ҮЙРЕТУ.....	195

Демежанов Т.М. ФОРМИРОВАНИЕ ЧИТАТЕЛЬСКОЙ ГРАМОТНОСТИ ПРИ ИЗУЧЕНИИ РАССКАЗА А.П. ЧЕХОВА «ХАМЕЛЕОН».....	198
Dyussekeneva I.M, Darmenbek D COMPARATIVE ANALYSIS OF TRADITIONAL AND INNOVATIVE METHODS FOR TEACHING ENGLISH USING BLOOM'S TAXONOMY.....	201
Ильясова Г.Б. САБАҚТА ОҚЫТУДЫҢ БЕЛСЕНДІ ӘДІСТЕРІН ПАЙДАЛАНУ АРҚЫЛЫ ОҚУШЫЛАРДЫҢ ПӘНГЕ ДЕГЕН ҚЫЗЫҒУШЫЛЫҒЫН АРТТЫРУ.....	204
Имангалиева А.Г., Шаяхметова А.Ж. КРИТЕРИИ ФУНКЦИОНАЛЬНОЙ ГРАМОТНОСТИ МЛАДШЕГО ШКОЛЬНИКА.....	207
Естибаева А.Я. МЕКТЕПТЕ ОҚУШЫЛАР АРАСЫНДА БУЛЛИНГТІҢ АЛДЫН АЛУ МӘСЕЛЕЛЕРІ.....	209
Кайыркенова Б.А., Мухаметкалиева Ж.М., Бейсембаева Ж.М. РАЗВИТИЕ ФУНКЦИОНАЛЬНОЙ ГРАМОТНОСТИ УЧАЩИХСЯ.....	211
Калиева Э.А. ИНФОРМАТИКА САБАҒЫНДА ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТІНІ ҚОЛДАНУ.....	213
Канафина Ш.Б. САРАЛАП ОҚЫТУ НЕГІЗДЕРІ.....	215
Кудайбергенова Б.М. ТАРИХ ПӘНІН ОҚЫТУДА ОҚУШЫЛАРДЫҢ ФУНКЦИОНАЛДЫҚ САУАТТЫЛЫҒЫН ДАМУЫНДАҒЫ ӘДІС-ТӘСІЛДЕРІ.....	217
Куанбаева К.К. МАТЕМАТИКА САБАҚТАРЫНДА БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ЕСЕПТЕУ ДАҒДЫЛАРЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ.....	220
Козубаева К.Т. ОҚУШЫЛАРДЫҢ БОЙЫНА ҰЛТТЫҚ ҚҰНДЫЛЫҚТАРДЫ ДАРЫТУ.....	222
Мустафина Д.М. МАТЕМАТИКА САБАҒЫНДА SMART ТЕХНОЛОГИЯНЫ ҚОЛДАНУ.....	223
Омартаева Г.Е. «БАУЫР» КОНЦЕПТІСІ: ҚАЗАҚ МӘДЕНИЕТІНДЕГІ РУХАНИ ЖАҚЫНДЫҚ ПЕН ТУЫСТЫҚТЫҢ СИМВОЛЫ.....	225
Оразқанқызы Д. ТАРИХ САБАҒЫНДА ОҚЫТУДЫҢ ТИІМДІ ӘДІСТЕРІН ПАЙДАЛАНУ.....	228
Сагимбаева М.А., Алимгожина М.Г. ФОРМИРОВАНИЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНЫХ КОМПЕТЕНЦИЙ ЧЕРЕЗ ВНЕДРЕНИЕ АВТОРСКОЙ ПРОГРАММЫ КУРСА ПОДГОТОВКИ К ЧЕМПИОНАТУ WORLDSKILLS ПО КОМПЕТЕНЦИИ «БУХГАЛТЕРСКИЙ УЧЕТ».....	230

Садырбаева А.Б. ПӘНАРАЛЫҚ БАЙЛАНЫС НЕГІЗІНДЕ ҚҰЗІРЕТТІЛІКТІ ҚАЛЫПТАСТЫРУ.....	233
Сарина Н.У., Жаныбекқызы М., Кажыбаева Ж.О. ОҚУ ҮДЕРІСІНДЕ ФУНКЦИОНАЛДЫҚ САУАТТЫЛЫҚТЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ТИІМДІ ӘДІСТЕРІ МЕН ТӘСІЛДЕРІ.....	235
Сейтқанов Р.Р. ДЕНЕ ШЫНЫҚТЫРУ САБАҒЫНДА ОҚУШЫЛАРДЫҢ ҚОЗҒАЛЫС ИКЕМДІЛІГІН ДАМУ ЖОЛДАРЫ.....	238
Сейілханова А.С., Мухамедиева А.Б., Сергазинова А.Б. БІЛІМ БЕРУ ТҮРҒЫСЫНАН ЖАСТАРДЫҢ СӨЙЛЕУ ТӘРТІБІ МӘСЕЛЕЛЕРІНДЕ БІЛІМ БЕРУШІНІҢ РӨЛІ.....	240
Смағұлова Д.Д. БІРТҰТАС ТӘРБИЕ БАҒДАРЛАМАСЫ-ҰЛТ БОЛАШАҒЫ.....	242
Talgatova M.T. LECTURERS AND STUDENTS' PERSPECTIVES ON SHAKARIM UNIVERSITY'S ASSESSMENT PRACTICES.....	244
Tagiltseva A. V., Turebayev B. O. THE VITAL ROLE OF TEACHERS IN ADVANCING FUNCTIONAL COMPETENCIES IN MODERN STUDENTS.....	248
Тезекова Г.С. САБАҚТА МУЛЬТИМЕДИЯЛЫҚ МАТЕРИАЛДАРДЫ ПАЙДАЛАНУДЫҢ ТИІМДІЛІГІ	251
Темерханова А.Н. МАТЕМАТИКА САБАҒЫНДА ҰЛТТЫҚ ҚҰНДЫЛЫҚТЫ ҚОЛДАНУДЫҢ МАҢЫЗЫ....	252
Турсунов А.К. ГЕОГРАФИЯ ПӘНІН ОҚЫТУДА ОҚЫТУДЫҢ БЕЛСЕНДІ ӘДІСТЕРІН ПАЙДАЛАНУ...	254
Успанова И.Б. ПОВЫШЕНИЕ МОТИВАЦИИ УЧАЩИХСЯ ЧЕРЕЗ РАЗВИТИЕ ФУНКЦИОНАЛЬНОЙ ГРАМОТНОСТИ НА УРОКАХ ХИМИИ.....	256
Хихматалимова Г.О. ФОРМИРОВАНИЕ КРЕАТИВНОСТИ У УЧАЩИХСЯ НА УРОКАХ РУССКОГО ЯЗЫКА И ЛИТЕРАТУРЫ.....	257
Шыңғысова А.Н. МАТЕМАТИКА САБАҒЫ АРҚЫЛЫ БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ФУНКЦИОНАЛДЫҚ САУАТТЫЛЫҒЫН АРТТЫРУ.....	260

**Филология ғылымдарының кандидаты, профессор Ғ.Қ. Исмаилованың
70 жылдық мерейтойына арналған
«БІЛІМ ЖӘНЕ ҒЫЛЫМ ИНТЕГРАЦИЯСЫ: ЗАМАНАУИ ИННОВАЦИЯЛЫҚ МЕМЛЕКЕТТІК
ҚАЗАҚСТАНДЫҚ САЯСАТТЫ ІСКЕ АСЫРУ ҚҰРАЛЫ РЕТІНДЕГІ ПРОБЛЕМАЛАР МЕН
ПЕРСПЕКТИВАЛАР»
халықаралық ғылыми-практикалық конференциясының
МАТЕРИАЛДАРЫ**

МАТЕРИАЛЫ

**Международной научно-практической конференции
«ИНТЕГРАЦИЯ ОБРАЗОВАНИЯ И НАУКИ:
ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ КАК ИНСТРУМЕНТ РЕАЛИЗАЦИИ СОВРЕМЕННОЙ
ИННОВАЦИОННОЙ ГОСУДАРСТВЕННОЙ КАЗАХСТАНСКОЙ ПОЛИТИКИ»,
посвященной 70-летию юбилею кандидата филологических наук, профессора Г.К. ИСМАИЛОВОЙ**

КеАҚ Семей қаласының Шәкәрім атындағы университетінің баспаханасында басылған
Көлемі 16,8 б.т. Формат 60x84 Семей қаласы. Глинка, 20 «А»

Отпечатано в типографии НАО «Университет имени Шакарима города Семей»
Объем 16,8 п.л. Формат 60x84 г. Семей, ул. Глинки, 20 «А»